

Doktori (PhD) értekezés

**DEBRECEN BŰNÜGYEI ÉS BÍRÁSKODÁSA 1693 ÉS 1715 KÖZÖTT A
MAGISZTRÁTUSI JEGYZŐKÖNYVEK TÜKRÉBEN**

DR. SZÜCSNÉ PAPP RITA

Debreceni Egyetem

BDT

2021

DEBRECEN BŰNÜGYEI ÉS BÍRÁSKODÁSA 1693 ÉS 1715 KÖZÖTT A
MAGISZTRÁTUSI JEGYZŐKÖNYVEK TÜKRÉBEN

Értekezés a doktori (PhD) fokozat megszerzése érdekében Történelemtudományok
tudományágban

Írta: **Dr. Szücsné Papp Rita** okleveles történész

Készült a Debreceni Egyetem Történelmi és Néprajzi doktori iskolája (Történelem programja)
keretében

Témavezető:

Prof. Dr. Papp Klára

egyetemi tanár

A doktori szigorlati bizottság:

elnök: Dr.

tagok: Dr.

Dr.

A doktori szigorlat időpontja:

Az értekezés bírálói:

Dr.

Dr.

Dr.

A védési bizottság:

elnök: Dr.

tagok: Dr.

Dr.

Dr.

Dr.

A nyilvános vita időpontja:

Én Dr. Szücsné Papp Rita teljes felelősségem tudatában kijelentem, hogy a benyújtott értekezés önálló munka, a szerzői jog nemzetközi normáinak tiszteletben tartásával készült, a benne található irodalmi hivatkozások egyértelműek és teljesek. Nem állok doktori fokozat visszavonására irányuló eljárás alatt, illetve 5 éven belül nem vontak vissza tőlem odaítélt doktori fokozatot. Jelen értekezést korábban más intézményben nem nyújtottam be és azt nem utasították el.

Debrecen, 2021. 07. 10.

.....
Dr. Szücsné Papp Rita
doktorjelölt

Tartalom

1	Bevezetés	5
1.1	Előszó	5
1.2	Források és irodalom.....	6
1.3	Módszertani kérdések	11
2	Debrecen a 17–18. század fordulóján.....	17
2.1	A város erkölcsi élete.....	18
2.2	A város és a hadakozás	26
3	Debrecen bíraskodása	32
3.1	Az önálló bíraskodás kialakulása és az 1693 előtti állapotok	32
3.2	1693 utáni változások	33
3.3	A büntetőperек menete	38
3.3.1	Előkészítő szakasz	38
3.3.2	Vizsgálati (nyomozási) szakasz.....	40
3.3.3	Törvényszéki szakasz.....	50
3.3.4	Ítélet, jogorvoslat, végrehajtás.....	53
3.4	A perek szereplői	58
4	Erőszakos bűncselekmények	62
4.1	Emberölés.....	62
4.2	Testi sértés, verekedés, rendbontás.....	86
5	Lopás (és tolvajokkal való szövetkezés)	106
6	Káromkodás, szitkozódás (és más vallásellenes bűncselekmények)	143
6.1	Istenkáromlás, káromkodás	147
6.2	Egyéb vallás elleni bűncselekmények	157
7	Becsületsértés, rágalmazás, mocskolódás	167
7.1	Sértegetés, szidalmazás	168
7.2	Rágalmazás, mocskolás	174
8	Paráznaság, házasság szentsége elleni vétkek	192
9	Boszorkányság, varázslás	217
10	Egyéb bűncselekmények	227
10.1	Tűz okozása.....	227
10.2	Zendülés, pártütés	235
10.3	Kötelességszegés	239
10.3.1	Polgári kötelességek megszegése, elmulasztása.....	239

10.3.2	Hivatali kötelességek megszegése, elmulasztása	250
10.4	Tilalmak, kereskedelmi szabályok áthágása	253
10.5	Szökés, szöktetés, városba visszaszökés	263
10.6	Csavargás.....	268
10.7	Hamis iratok	270
11	Összegzés.....	274
12	Irodalomjegyzék.....	285
13	Függelék	296
14	Absztrakt.....	308
15	Summary.....	310

1 Bevezetés

1.1 Előszó

A címben szereplő két évszám fontos a város életében. 1693-ban nyerte el a szabad királyi városi címet I. Lipóttól, de az csak az 1715-ös országgyűlésen került beiktatásra. Ez az időszak, a 17. század vége, 18. század eleje igen viharos időszak volt mind a város, mind az ország életében. A visszafoglaló háborúk, majd ezt követően a Rákóczi-szabadságharc próbára tették Debrecen teherbíró képességét, s sok áldozatot követeltek a lakosságtól. Ráadásul a tatár kán fia, galga szultán is fenyegette a várost. Ezekkel részben összefüggve, részben függetlenül sok belső feszültség volt Debrecenben. Gondoljunk csak az 1693-as ún. plebejus-lázadásra, vagy a kollégiumi diákok 1704. júliusi fellázadására. De számos egyéb konfliktus is megfigyelhető a városlakók között. Így például a különféle céhek között, de az egyes céheken belül is voltak ellentétek, de gyakoriak voltak a szomszédok és családtagok közötti nézeteltérések is, ahogyan rendszeresek voltak a csapszéken lerészegedő személyek kötekedései, verekedései is, és még sorolhatnánk. Ezek szinte minden közösségben megtalálhatóak. Ilyen körülmények között érthető, hogy a város jegyzőkönyvei bővelkednek a különféle peres anyagokban.

Mi most elsősorban a büntetőperek feldolgozására vállalkoztunk, kiemelve azonban, hogy ezeket bár nagyrészt meg lehet különböztetni, a vizsgált időszakban a polgári és büntetőperes eljárás még nem különült el élesen egymástól, így jelen dolgozatban is megfigyelhetők átfedések.

A perek vizsgálata a város legbelsőbb életébe nyújt bepillantást. A tárgyalt ügyek igencsak változatosak, a legkülönfélébb bűnesetekbe, státútumszegésekbe, valamint a lakosok egymás közti nézeteltéréseibe is beleláthatunk általuk.

Dolgozatunk bevezető részében röviden szólnunk az általunk felhasznált forrásokról és szakirodalmakról, majd a módszertani kérdéseket fejtegetve utalunk a különféle nehézségekre is, amelyekkel a források feldolgozása közben szembesültünk. A Debrecen 17. század végi, 18. század eleji jellemzőin belül hosszabban a város erkölcsi életével és a hadakozások okozta nehézségeivel foglalkozunk. Majd a város bíraskodásának bemutatása után következik az egyes bűncselekmény típusok részletes vizsgálata, különös tekintettel a bűnesetek gyakoriságára, körülményire, valamint a magisztrátus által hozott ítéletekre. Emellett pedig a perek szereplői – elsősorban elkövetői, vádlottjai – is a vizsgálat tárgyát képezik. A levéltári anyag alapján igyekszünk rekonstruálni a korabeli bűnesetek felderítését, azok összetételét, jellegét, bepillantást nyújtani a bíraskodásba, büntetés végrehajtásba. Ahol erre módunk van, a

bűnesetek elkövetése mögött álló okokat is igyekszünk feltárni az egyes források szembesítésével, vallatásával.

1.2 Források és irodalom

Ahogy a dolgozat címében is jeleztük, fő forrásként a város magisztrátusi jegyzőkönyveit használtuk, amelyek amellet, hogy bővelkednek a peres anyagokban, még számos különféle területen nyújtanak bepillantást Debrecen életébe.¹ Nem csak a városvezetők és a tisztviselők névsorát tartalmazzák, de különféle státúumokat, árszabásokat, bérlimitációkat, örökvallásokat, vagy a lakosság hétköznapijaira, mindennapi életére – például öltözködésre, életmódra, vallásgyakorlásra, balesetekre – vonatkozó, vagy azokra utaló bejegyzéseket is megőriztek. A várost fenyegető hadakozások, vagy a városatyák kiváló diplomáciai érveke éppúgy megjelenik bennük, mint például az időjárás jelenségek és a mezőgazdasági munkálatok, vagy a gazdag kézműipar és a kereskedelem. De még tovább is sorolhatnánk a különféle témákat, területeket. Kimondhatatlanul gazdag és értékes forrásanyagról van szó, amelyeket olvasva az ember úgy érzi, ő is részese a belőlük kibontakozó világnak, s szép lassan megismeri azokat, akikről olvas.²

Hasonlóan izgalmasak és értékesek a város büntető-törvényszéki jegyzőkönyvei is, amelyek összegyűjtik a perekhez kapcsolódó tanúvallomásokat.³ Ezek a vallomások nem csak a korabeli igazságszolgáltatást segítették, de a mai kutatóknak is fontos adatokkal szolgálnak. S ugyan a dolgozat megírásához elsősorban a magisztrátusi jegyzőkönyveket vettük alapul, kutatásunk másik fő pillérét ezek a jegyzőkönyvek képezték. Forrásértéküket tekintve szintén rendkívül sokrétűek, hiszen többek között találunk bennük tanúk által elejtett utalásokat családi kapcsolatokra, szomszédságokra, barátságokra, viszálykodásokra, néhány esetben arra is, hogy ki kinél lakott vagy szolgált. Emellet nem csak a tanúktól, de a tanúkról is kapunk információkat. Ha a tanú hajadon vagy özvegyasszony volt, azt a neve mellett rendszerint feltüntették, s esetenként a kikérdezettek életkorát is feljegyezték. Nem beszélve arról, hogy ezek a vallomások is számtalan a hétköznapiakra, életmódra, de Debrecen életének egyéb területeire is vonatkozó utalásokat tartalmaznak.⁴

¹ MNL HBML IV. A. 1011./a. Tanácsülési és közgyűlési jegyzőkönyvek. 23–28. kötet.

² A magisztrátusi jegyzőkönyvekre, forrásértékükre I. bővebben SZENDINÉ ORVOS ERZSÉBET: *Debrecen város magisztrátusának jegyzőkönyvei 1606–1610*. PhD értekezés, 2005. 16–19.

³ MNL HBML IV. A. 1018./e. Büntető-törvényszéki jegyzőkönyvek. 1–3. kötet.

⁴ A vallomások forrásértékére, bennük rejlő kutatási lehetőségekre, vizsgálati szempontokra I. BÉRES ANDRÁS: *Debrecen város fekete könyve helytörténeti forrásértéke*. In: *A Hajdú-Bihar Megyei Levéltár Évkönyve XIII*. Debrecen, 1986. 153–165. Béres e munkában elsősorban az 1726-tól vezetett ún. fekete könyvet, Protocollum Nigrumot emeli ki, amely a tanúvallomások mellett tartalmazza a vádlottak vallomásait is. Az általunk használt jegyzőkönyvekből ezek még hiányoznak, s „csupán” a tanúk vallomásai szerepelnek bennük.

Forrásként használtuk még a város vizsgált időszakra vonatkozó népszámlálási iratait is, remélve, hogy segíthetnek beazonosítani a perek szereplőit, valamint ugyanezzel a céllal nyúltunk a polgárkönyvhöz (Matricula civium) is, amely 1707-től kezdve nyújt adatokat a város lakosságáról.⁵

Az igazságszolgáltatás és perek megértéséhez elengedhetetlen a helyi viszonyok, a körülmények megismerése. Ebben sokat segít két korabeli munka, amelyek számos izgalmas – például Debrecen akkori helyzetére és a háborús idők okozta problémákra – vonatkozó részletet feltárnak. Az első Barta Boldizsár írása, akit a város első történetírójának is tartunk. A krónikaíró szücsmesterként is emlegetett városvezető az 1650-es évek végétől kezdve volt a debreceni nagytanács tagja, s rendszeresen töltött be esküdt bírói tisztséget is. Követként is többször képviselte a várost, valamint 1686-ban és 1689-ben Debrecen főbírója is volt. 1666-ban jelent meg *Rövid Chronica* című munkája, mely – a szöveget sajtó alá rendező Ozsváthné Krankovics Ilona szerint – „az első tudatos gyűjtőmunkával készült feljegyzés a város múltjáról”, tekintve, hogy a szerző felhasználta forrásként a város jegyzőkönyveit, illetve Méliusz Juhász Péter zsoldároskönyvét is.⁶ A mű célja összefoglalást nyújtani az 1564 és 1664 között „*Debrecenben esett emlékezetesebb dolgokrul, tűz miatt való romlásokrul, változásokrul: kiváltképpen pedig, és bővebben ez nyolc esztendőök alatt való háborúságokban ezen helynek keserves állapotárul, sokféle nyomorúságirul, ennek lakosinak felső, közép, alsó rendéinek viselt dolgairul*”.⁷ Amellett, hogy megismerjük általa e száz év történéseit, a várost ért csapásokat és annak az önállóságáért folytatott küzdelmét, még a lakosok életéről, a 17. századi hódoltságbeli hétköznapokról is képet kapunk belőle.⁸

Nem ő volt az egyetlen a korszakban, aki megörökítette Debrecen korabeli helyzetét és a lakosságra mért terheket, nehézségeket. A város jegyzője és kiváló diplomatája, Pósalaki János is megírta a maga beszámolóját, visszaemlékezését. A Hajdú-Bihar Megyei Levéltár által 1987-ben kiadott *Debrecen siralmas állapotának megvilágítása 1685–1696* Pósalaki négy írását közli, életrajzzal ellátva.⁹ Az első két szöveget a jegyző az eseményekkel egy időben írta meg, ezek *A váradi ostromzár után esett dolgok (1691. október-november)* és a *Debrecen szabad királyi város nyomorúságos állapotának megvilágítása...* címűek. A másik

⁵ MNL HBML IV. A. 1011./t. Népszámlálások. 1. kötet. MNL HBML IV. A. 1011./s. Polgárkönyv (Matricula civium). 1. kötet.

⁶ BARTA BOLDIZSÁR: *Rövid Chronica. Hajdú-Bihar Megyei Levéltár forráskiadványai 11.* Bevezetővel ellátta és sajtó alá rendezte: Ozsváthné Krankovics Ilona. Debrecen, 1984. 5–6. Barta Boldizsár életét és munkásságát részletesen is bemutatja Zoltai Lajos. ZOLTAI LAJOS: *Barta Boldizsár a szücsmester krónikaíró és debreceni főbíró 1623–1689.* Debrecen, 1939.

⁷ BARTA 1984. 9.

⁸ Uo. 5.

⁹ PÓSALAKI JÁNOS: *Debrecen siralmas állapotának megvilágítása 1685–1696. Hajdú-Bihar Megyei Levéltár forráskiadványai 17.* Fordította és életrajzzal ellátta: Balogh István, Debrecen, 1987.

kettőt viszont több mint tíz évvel a történekek után jegyezte fel, 1713-ban és 1714-ben folyamodás formájában. A cím jól visszaadja a szövegek tartalmát, Pósalaki valóban siralmas állapotokról számol be. Leírja például, hogyan vetett ki Caraffa a város lakosságára hatalmas mértékű adókat 1685–86 telén, s ha ezeket nem tudták befizetni, „a férfiakat és asszonyokat egyaránt a kínvallatás kegyetlen és hallatlan nemei alá vetették”.¹⁰

A forrásokról szólva nem feledkezhetünk meg a város már kiadott magisztrátusi jegyzőkönyveiről sem. Ezek rendkívül alapos és kitartó munka eredményeként születhettek meg, s az első fennmaradt – azaz az 1547. évi – jegyzőkönyvtől kezdve teszik elérhetővé a nagyközönség számára is e forrásokat.¹¹ Legújabbban az 1626–27. évi jegyzőkönyv került kiadásra.¹²

Ha Debrecen történetét kutatjuk, mindenképpen meg kell említenünk Szücs István munkásságát. A jogász, jogtörténész Szücs az 1860-as évek elején kezdett el anyagot gyűjteni egy Debrecen-monográfiához, miután felhagyott a jogtudományi munkák írásával.¹³ Háromkötetes műve 1871-ben került kiadásra *Szabad királyi Debreczen város történelme* cím alatt.¹⁴ A város történelmét leírva a szerző foglalkozik a jogszolgáltatással, igazságszolgáltatással is.

Szücs mellett mások is érdeklődtek a város múltja iránt a 19. század második felében. A bírászkodás, az igazságszolgáltatás igen érdekes téma, mely felkeltette a korszak kutatóinak érdeklődését. A századforduló környékén például Széll Farkasnak is több munkája jelent meg a témával – különösen a becsületsértéssel – kapcsolatban.¹⁵ Néhány évvel később, 1913-ban konczházai Koncz Ákosnak, a város egykori főlevéltárosának is elkészült a Debrecen bűnöző világát, régi büntetőjogát vizsgáló könyve.¹⁶ A bevezetésben ír a felhasznált forrásokról, a

¹⁰ Uo. 35.

¹¹ L. pl. *Debrecen város magisztrátusának jegyzőkönyvei 1547. A Hajdú-Bihar Megyei Levéltár forráskiadványai I.* Összeállította, közzétette: Balogh István, Debrecen, 1979. Szendrey István (szerk.): *Debrecen város magisztrátusának jegyzőkönyvei 1548–1549. A Hajdú-Bihar Megyei Levéltár forráskiadványai 2.* Fordította: Balogh István, Debrecen, 1981. Uő. (szerk.): *Debrecen város magisztrátusának jegyzőkönyvei 1550/1551. A Hajdú-Bihar Megyei Levéltár forráskiadványai 3.* Fordította, a válogatást végezte: Balogh István, Debrecen, 1982. Uő. (szerk.): *Debrecen város magisztrátusának jegyzőkönyvei 1552/1554. A Hajdú-Bihar Megyei Levéltár forráskiadványai 4.* Fordította, a válogatást végezte: Balogh István, Debrecen, 1982. Uő. (szerk.): *Debrecen város magisztrátusának jegyzőkönyvei 1554/1555. A Hajdú-Bihar Megyei Levéltár forráskiadványai 5.* Fordította, a válogatást végezte: Balogh István, Debrecen, 1983.

¹² *Debrecen város címeres magisztrátusának jegyzőkönyvei 1626–1627. A Hajdú-Bihar Megyei Levéltár forráskiadványai 46.* Fordította és a mutatókat készítette: Szendiné Orvos Erzsébet, Debrecen, 2019.

¹³ Életéről és munkásságáról Szinnyei József bibliográfus, irodalomtörténész nyújt rövid összefoglalást. SZINNYEI JÓZSEF: *Magyar írók élete és munkái.* Online: <http://mek.oszk.hu/03600/03630/html/sz/sz27131.htm>

¹⁴ SZÜCS ISTVÁN: *Szabad királyi Debreczen város történelme I–III.* Debrecen, 1871.

¹⁵ Széll Farkas: *A becsületesítés és a bíróság előtti megkövetés a Debreczen városi régi jogban.* Debrecen, 1897. Uő: *Testi büntetések a Debreczen város régi jogban.* Debrecen, 1903. Uő: *A becsületesítés a Debreczen városi régi jogban. Jogtudományi Közöny,* 1894. 51. sz. 404-405. Szinnyei József az ő életéről és munkásságáról is készített összefoglalást. <http://mek.oszk.hu/03600/03630/html/sz/sz26123.htm>

¹⁶ KONCZHÁZAI KONCZ ÁKOS: *Debrecen város régi büntetőjoga és ennek alkalmazása a különböző bűnesetekben.* Debrecen, 1913.

magisztrátusi jegyzőkönyvekről, majd összefoglalást nyújt a város törvénykezési jogáról. A századforduló környéki történetírásnak még nem volt alapkövetelménye a lábjegyzetek, hivatkozások használata. Ennek megfelelően Koncz sem adja meg az általa vizsgált, idézett jegyzőkönyvi bejegyzések helyét vagy idejét, mindössze azt jelöli meg az előszóban, hogy 1547 és 1750 között vizsgálja a bejegyzéseket.¹⁷ Nem csak emiatt érdemes némi óvatossággal nyúlnunk Koncz munkájához. Találkozunk olyan elkövetőkkel és bűncselekményekkel is, amelyeket kétszer is rögzített. A gyilkossággal vádolt Sári Andrászt például rögtön egy oldalon kétszer is ott látjuk, csupán egy bekezdéssel elválasztva egymástól. Koncz először azt írja, hogy a férfit emberölésért élve kerékbe törték, majd holttestét ismét a kerékre vetették. Majd, mintha csak egy másik személyről lenne szó, a férfi újból bekerül a felsorolásba, ezúttal, mint akit gyilkossággal vádoltak, ám végül elbocsátottak, miután kiállta a tortúrát.¹⁸ Ez alapján erős a gyanúnk, hogy az első esetben csupán az ügyész által javasolt büntetésről volt szó, amely – mint később még látni fogjuk – rendszerint az adott bűncselekményért kiszabható legsúlyosabb büntetés volt. Ugyanígy a görögöktől hájat lopó Sóvágó Mihály is kétszer szerepel ugyanazzal a bűncselekménnyel Koncz válogatásában, s nem kizárt, hogy más gyanúsítottaknál sem az érdemi ítéletet olvashatjuk.¹⁹

Megkerülhetetlenek és nagy segítséget nyújtanak Zoltai Lajos 20. század első harmadában keletkezett munkái is, amelyek Debrecen történelmének legkülönbözőbb területeit dolgozzák fel és tárják az Olvasó elé. Zoltai amellet, hogy kiválóan ismerte a város történetét feltáró forrásokat, azokból számos, igen szakszerű feldolgozást is készített. Ismereteket szerezhetünk általuk például a város társadalmáról, gazdaságáról, kereskedelméről, vagy éppen kiemelkedő személyiségeiről.²⁰ Az 1930-as években S. Szabó József is foglalkozott a kora újkori Debrecen lakóinak erkölcsi életével, s ez által a különféle bűnökkel és azok büntetésével.²¹

1981-től kezdve jelent meg egy újabb könyvsorozat, amely Debrecen város történetét kívánta bemutatni. Ez volt az ötkötetes *Debrecen története*. A kora újkor időszakáról két kötetben is találunk leírást. Az első kötetet Szendrey István szerkesztette, és 1693-ig, vagyis a szabad királyi városi cím elnyeréséig dolgozza fel a város történetét.²² A második pedig Rác

¹⁷ Uo. 5.

¹⁸ Uo. 59.

¹⁹ Uo. 89., 105.

²⁰ ZOLTAI LAJOS: Debrecen ipara és kereskedelme a XVIII. sz. elején. *Debreceni Képes Kalendárium*. 1912. 81–95. UŐ: Debrecen város lakossága foglalkozási ágak szerint a XVIII. század végéig. *Régi Okiratok és Levelek Tára. II.* 1906. ZOLTAI 1939. UŐ: Vázlatok a debreceni régi polgár házatájáról. A lakóház belseje. Közli: Radics Kálmán. In: *Hajdú-Bihar Megyei Levéltár évkönyve XXXIII.* Debrecen, 2014. 325–360.

²¹ S. SZABÓ JÓZSEF: Erkölcsi élet hajdan Debrecenben. *Debreceni Képes Kalendárium*, 1932. Debrecen [1931] 88–92.

²² SZENDREY ISTVÁN (szerk.): *Debrecen története. I. kötet.* Debrecen, 1984.

István szerkesztésében 1693-tól 1849-ig nyújt tartalmas összefoglalást.²³ A szerkesztők szerzőként is hozzájárultak a kötetek megszületéséhez, de egész munkásságuk meghatározó a város történetét kutatók és az az iránt érdeklődők számára. Csak úgy, mint Balogh Istváné, akit szintén megtalálunk szerzőként a fent említett munka második kötetében, s akinek a forráskiadás terén is sokat köszönhetünk.²⁴ Nagy szerepe volt a városi jegyzőkönyvek kiadási munkálataiban, valamint nevéhez fűződik a főbíró Dobozi István és Károlyi Sándor közötti levelezés kiadás is. Ezzel, s gazdaságtörténeti kutatásaival nagyban hozzájárult Debrecen köztörténetének, illetve a város kereskedelmi és gazdasági szerepének megismeréséhez, megértéséhez.

2011-ben került kiadásra a Bárány Attila, Papp Klára és Szálkai Tamás által szerkesztett *Debrecen város 650 éves. Várostörténeti tanulmányok* című tanulmánykötet, amelyet ugyancsak haszonnal forgattunk e dolgozat megírásakor.²⁵ Külön kiemelnénk Orosz István tanulmányát, amely Debrecen történeti útjának társadalomtörténeti és jogtörténeti vonatkozásait vizsgálja.²⁶

A 18. század közepének anyagát rendkívüli részletességgel és alaposan dolgozta fel M. Antalóczi Ildikó, akinek a város igazságszolgáltatásáról, büntetőpereiről írott tanulmányai és monográfiája, mondhatni, mérhetetlen segítséget nyújtottak munkánkhoz.²⁷ Hasonlóan hasznosnak ítéltük Szendiné Orvos Erzsébet Debrecen 1606 és 1610 közötti magisztrátusi jegyzőkönyveiről írt PhD értekezését is, különösen a büntetőeljárás menetére és a perek szereplőire vonatkozó részeket.²⁸

Mindenképpen ki kell emelnünk bizonyos perek, bűnök kiváló feldolgozottságát is. Így a debreceni boszorkányperekét, gondoljunk itt Makkai László vagy Kristóf Ildikó ezzel kapcsolatos, igen alapos kutatásaira.²⁹ A Tóth G. Péter által szerkesztett *A magyarországi*

²³ RÁCZ ISTVÁN (szerk.): *Debrecen története. 2. kötet.* Debrecen, 1981.

²⁴ BALOGH ISTVÁN: A rendi állam várospolitikája. In: Rác István (szerk.): *Debrecen története 2. kötet, 1693–1849.* Debrecen, 1981. 91–138.

²⁵ BÁRÁNY ATTILA – PAPP KLÁRA – SZÁLKAI TAMÁS (szerk.): *Debrecen város 650 éves. Várostörténeti tanulmányok.* Debrecen, 2011.

²⁶ OROSZ ISTVÁN: Debrecen útja a mezővárostól a szabad királyi városig. In: Bárány Attila – Papp Klára – Szálkai Tamás (szerk.): *Debrecen város 650 éves. Várostörténeti tanulmányok.* Debrecen, 2011. 115–130.

²⁷ M. ANTALÓCZY ILDIKÓ: A blaszfémia és más vallásellenes bűncselekmények Debrecenben a XVIII. század közepén. I. rész. In: *Hajdú-Bihar Megyei Levéltár évkönyve XXIII.* Debrecen, 1996. 67–90. Uő: A blaszfémia és más vallásellenes bűncselekmények Debrecenben a XVIII. század közepén II. rész. In: *Hajdú-Bihar Megyei Levéltár évkönyve XXIV.* Debrecen, 1997. 57–84. Uő: A debreceni városi bíróság szervezete és működési rendje a XVIII. században. In: *Hajdú-Bihar Megyei Levéltár évkönyve XXV.* Debrecen, 1998. 5–22. Uő: Az ember élete és testi épsége elleni bűncselekmények Debrecenben a XVIII. század közepén. In: *Történeti Tanulmányok: a Kossuth Lajos Tudományegyetem Történelmi Intézetének kiadványa,* 2000. 8. köt. 119–142. Uő: *Bűnözés és büntetés Debrecenben a XVIII. század közepén.* Debrecen, Csokonai, cop. 2001.

²⁸ Szendiné 2005. 51–89.

²⁹ MAKKAI LÁSZLÓ: Puritánok és boszorkányok Debrecenben. *A Hajdú-Bihar Megyei Levéltár Évkönyve VIII.* Debrecen, 1981. 113–128. KRISTÓF ILDIKÓ: Boszorkányok, „Orvos Asszonyok” és „Parázna Személyek” a XVI–XVIII. századi Debrecenben. *Ethnographia,* 1990. 3–4. sz. 438–466. Uő: „Ördögi mesterséget nem

boszorkánypererek digitális adatbázisa pedig tartalmazza számos, a kutatásunkban is szereplő per adatait.³⁰

A jogtörténeti munkák közül három monográfia volt a legmeghatározóbb számunkra. Az első az 1962-ben megjelent *Buda és Pest bírósági gyakorlata a török kiűzése után (1686–1708)*, Bónis György munkája. A címe is jól mutatja, hogy Buda és Pest 17. század végi, 18. század eleji jogszolgáltatását, bírósági gyakorlatát hivatott bemutatni.³¹ A második Hajdu Lajos 1985-ben kiadott munkája, a *Büntett és büntetés Magyarországon a XVIII. század utolsó harmadában*. Hajdu az egész országból hoz példákat a bűnesetekre, és azok megítélésére, szankcionálására, forrásként a rabtabellákat használja.³² A harmadik pedig Kállay István *Városi bírásokodás Magyarországon 1686–1848* című monográfiája, melyben a szerző főként fehérvári példákon keresztül mutatja be a címben szereplő évek jogszolgáltatását, bírásokodását.³³ De haszonnal forgattuk többek között a Bónis György, Degré Alajos és Varga Endre által írt *A magyar bírósági szervezet és perjog története* című munkát, vagy a Mezey Barna szerkesztette *Magyar jogtörténet* is.³⁴

1.3 Módszertani kérdések

A vizsgált magisztrátusi jegyzőkönyvek – a maguk összesen közel 4000 oldalával –, s a bennük szereplő perek anyagának feldolgozása igen hosszadalmas folyamat volt, amelyben nagy segítséget nyújtottak a hasonló forrásanyagra épülő munkák. Itt ismét Szendiné Orvos Erzsébet már hivatkozott PhD értekezését emeljük ki, amelyben a szerző kiemeli a jegyzőkönyvek statisztikai feldolgozását lehetővé tevő adatbázisok szerepét. Ehhez Excel XP táblázatkezelő programot használt, amelyben az általa vizsgált évek adatait külön munkafüzetekbe rendezve rögzítette. A táblázatban helyet kaptak a peres ügyek – feltüntetve azok legfontosabb ismérveit –, valamint a város egészére vonatkozó határozatok, státútumok adatai is.³⁵ Az adatbázisok lehetőségét és szerepét Jeney-Tóth Annamária is hangsúlyozza „...*Urunk udvarnépe...*” *Udvar és társadalma Báthory Gábor és Bethlen Gábor fejedelemsége idején a kolozsvári számadáskönyvek tükrében* című kötetében.³⁶

cselekedtem”. A boszorkányüldözés társadalmi és kulturális háttere a kora újkori Debrecenben és Bihar vármegyében. Debrecen, 1998.

³⁰ <https://boszorkanykorok.hu>

³¹ BÓNIS GYÖRGY: *Buda és Pest bírósági gyakorlata a török kiűzése után (1686–1708)*. Budapest várostörténeti monográfiái 23. Budapest, 1962.

³² HAJDU LAJOS: *Büntett és büntetés Magyarországon a XVIII. század utolsó harmadában*. Budapest, 1985.

³³ KÁLLAY ISTVÁN: *Városi bírásokodás Magyarországon 1686–1848*. Budapest, 1996.

³⁴ BÓNIS GYÖRGY – DEGRÉ ALAJOS – VARGA ENDRE: *A magyar bírósági szervezet és perjog története*. Budapest, 1961. MEZEY BARNA (szerk.): *Magyar jogtörténet*. Budapest, 1999.

³⁵ SZENDINÉ 2005. 9–10.

³⁶ JENEY-TÓTH ANNAMÁRIA: „...*Urunk udvarnépe...*” *Udvar és társadalma Báthory Gábor és Bethlen Gábor fejedelemsége idején a kolozsvári számadáskönyvek tükrében*. Debrecen, 2012. 19–20.

Az adatbázis építés rendkívül hasznosnak bizonyult saját kutató munkánk során is. Mi is Microsoft Excel táblázatkezelő program segítségével rendeztük adatbázisba a bűnesetekhez, pereskedésekhez kapcsolódó fontosabb adatokat, információkat. Feltüntettük a perek szereplőit, az esetek tárgyalásának időpontját, azt, hol található a jegyzőkönyvekben, a bűncselekmények, statútumszegések típusát, végezetül pedig a perben hozott ítéletet, valamint, ha volt valami rendkívüli vagy számunkra fontos információ a bejegyzésekben – például súlyosbító vagy enyhítő körülmények említése –, azok is helyet kaptak a táblázatban. Az átláthatóság érdekében táblázatunkban szám- és színkódolást alkalmaztunk. Eltérő színekkel jelöltük a különféle bűncselekmény típusokat, valamint a perek szereplőit nemük szerint, illetve a tárgyalások időpontját is hónapok szerint.

	Név	Dátum	Oldal	Ügy	Ítélet
1.	Kovács Györgyné (A) Csizsár György (I)	1693. jan. 21.	4. (23. k.)	1.	???
2.	Balasi Ersébet (I)	1693. jan. 26.	4. (23. k.)	varázslás	hóhér verje ki a városból, ha visszajön, meghal
3.	Villás Péter (A) Villás János (I)	1693. febr. 5.	4. (23. k.)	infamiával (szégyen, gyalázat) vádolta az At	nyelvváltás
4.	Dudás László (I)	1693. febr. 11.	7. (23. k.)	káromkodás	hordozzon követ, kiltitják
5.	Phülöp Mihályné (I)	1693. febr. 16.	8. (23. k.)	boszorkányság és 2.	(csak bizonyos circumstantiái constálnak) kiveri a hóhér a városból
6.	Konkoly János (I) Diko János (I)	1693. márc. 9.	12. (23. k.)	1.	adják urát, ki tette a vermükbe a megtalált lopott búzát
7.	Mészáros Bálint (A?) Mészáros Dániel (I?)	1693. ápr. 13.	17. (23. k.)	rágalmazás	???
8.	Nagy Bálint (A) Cseke István (A) Toth István (A) Dobra Lőrincz (I) Rácz Miklós (I) Magyar Mihály (I)	1693. ápr. 16.	17. (23. k.)	1.	eredetileg felkaróztatás, de könyörgésükre akasztásra módosították
9.	Kos Gergely (A) Seres Borbála (I)	1693. ápr. 16. 1693. jún. 1.	17. (23. k.) 23. (23. k.)	2.	bélyegozza meg a hóhér és verje meg
10.	Kovács Ilona (I) Mihály Mester említése (Gáborjánban)	1693. ápr. 21. 1693. máj. 18. 1693. jún. 19. (?)	18. (23. k.) 21. (23. k.) 29. (23. k.)	2. és csecsemőgyilkosság	könyörgésére a lefejezést hóhér általi verésre és megbélyegzésre enyhítették
11.	Pálfi Györgyné (I)	1693. ápr. 21. 1693. jún. 18.	18. (23. k.) 28. (23. k.)	2. és csecsemőgyilkosság	torturáltassék
12.	Kovács György (I) Ujlaki Mihályné (I)	1693. máj. 18. 1693. júl. 9.	21. (23. k.) 37. (23. k.)	2.	a férfit szalmakoszorúval a fején verje meg a hóhér, a nőt is verjék ki (ezek

1. ábra: Részlet a magisztrátusi jegyzőkönyvek büntetőpereinek adataiból készített adatbázisból

Az egyes fejezetek megírásakor – de már a korábbi tanulmányok elkészítésekor is – külön adatbázisokba gyűjtöttük a táblázatban rögzített pereket, ügyeket, ezzel is megkönnyítve és felgyorsítva a bűnesetek fajtáinak vizsgálatát. Ez igen hasznosnak bizonyult munkánk során.

Külön adatbázisba gyűjtöttük a büntető-törvényszéki jegyzőkönyvek – közel 1800 oldalnyi – anyagát is, feltüntetve, hogy kik állították a tanúkat és kik ellen, a dátumot, azt, hol találhatóak a jegyzőkönyvekben, valamint, hogy hány tanút hallgattak meg, s közülük hányan voltak azok, akik nem tudtak semmit sem elmondani a kérdezettekről. Ezek mellett pedig a

tanúk nevét is rögzítettük. De hasonlóan jártunk el a népszámlások, illetve a polgárkönyv adataival is.

Tanúvallomások 1693					tanúk száma	
1						
2						
3						
4	Bíró uram tanúi	Balasi Ersébet ellen (Balassi Ersébet)	1693. jan. 28.	156-158. old.	33	!
5	Bíró uram tanúi	Dudás László ellen	1693. jan. 30.	159. old.	5	
6	Miklós Vajda tanúi	Szegedi István ellen	1693	160. old.	4	
7	Szegedi István tanúi (ugyanaz, aki ellen Miklós Vajda?)		1693	162. old.	3	
8		Derecskei Mihály collateralis inquisitiója	1693. febr. 25.	161. old.	1	!
9	Harsányi Ferencz tanúi	Kállai János ellen	1693	163. old.	4	
10	Bíró uram tanúi	Phülöp Mihályné ellen (Fülöp Mihályné)	1693	164-165. old.	15	
11	Nöstei János tanúi	Vértesi Györgyné ellen	1693. febr. 16.	166-167. old.	6	
12	Kos Gergely (A) tanúi	Seres Borbála (I) ellen	1693. ápr. 21.	168. old.	3	
13	Kalmár András tanúi		1693. ápr. 13.	169. old.	9	
14	Kis Gáspárné tanúi	Kalmár András ellen	1693. máj. 2.	170. old.	3	
15	Szűcs Gergelyné (I) tanúi	Kálmán Mihályné (A) ellen	1693	171. old.	2	
16	Bíró uram tanúi	Kovács Elona (I) (Kovács Ilona) ellen	1693. máj. 18.	172. old.	3	
17	Kovács Mátyásné (I) tanúi	Varga Mihály (A) ellen	1693. máj. 26.	173. old.	1	!
18	Széles Péter, Széles János (AK) tanúi	Varga Györgyné (I) ellen	1693. máj. 24.	174-175. old.	5	
19	Vas Sigmond (A) tanúi	Seres György (I) ellen	1693. máj. 6.	176. old.	4	
20	Bíró uram tanúi	Pálfi Györgyné (I) ellen (Pálfi Györgyné)	1693. ápr. 21.	177-178. old.	9	
21	Bíró uram tanúi	Kovács György (I), Ujlaki Mihályné (I) ellen	1693. máj. 18.	179-180. old.	4	
22	Bíró uram tanúi	Nagy János (I) ellen	1693. jún. 1.	181. old.	3	
23	Kovács Anna (I) tanúi	Hitt Miklós (A) ellen (Hit Miklós)	1693. jún. 1.	182-185. old.	9	
24	Bíró uram tanúi	Czeller Jánosné Békési Kata (I) ellen	1693. jún. 18.	186-188. old.	39	!
25	Bíró uram tanúi	Sós Pálné (I) ellen	1693. jún. 22.	189-195. old.	30	!
26	Bíró uram tanúi	Villás Ignáthné Illyés Margit (I) ellen	1693. jún. 22.	196-202., 206-209., 212-214. old.	26	!

2. ábra: Részlet a büntető-törvényszéki jegyzőkönyvek anyagából készített adatbázisból

Az esetek, perek besorolásában elsősorban M. Antalóczy Ildikó, Kállay István, valamint Hajdu Lajos említett munkáira támaszkodtunk, helyenként eltérve ezektől. Bár e munkák nagy segítséget nyújtottak a csoportosításhoz, így is szembesültünk bizonyos nehézségekkel. Az egyik legnagyobb kihívásnak a káromkodások és a becsületsértések szétválasztása bizonyult, amelyet nem is lehetett minden esetben megtenni az elhangzott sértések, szidalmazások jellege, szóhasználata miatt. Arról nem is beszélve, hogy a magisztrátusi jegyzőkönyvekben rendszeresen – körülbelül nyolcszázszor – találkozunk olyan bejegyzésekkel, amelyek mindössze a szereplők nevét tartalmazzák, de semmiféle információval nem szolgálnak a szóban forgó ügyről, valamint nincs sem beazonosítható előzményük, sem folytatásuk.³⁷ A perek csoportosításakor arról sem szabad megfeledkezni, hogy a korabeli emberek teljesen máshogy gondolkodtak, mint mi. Szemükben a vagyon volt mindennek az alapja, s rendszerint a büntetésből indultak ki, éppen ezért nagyon nehéz szétválasztani az ügyeket. Mi, annak érdekében, hogy minél jobban megértsük ezeket a pereket, s minél átláthatóbb kategorizálást alkalmazhassunk – de a források szerint is így logikus –, elsősorban a bűnesetek mai felosztását vettük alapul. Ahol

³⁷ L. pl. MNL HBML IV. A. 1011./a. 24. k. 406. 1699. febr. 16. Ezek többségét azonban nagy valószínűséggel inkább a polgári perek közé sorolhatnánk, mintsem a bűncselekmények és státúmszegések közé, tekintve, hogy csak kis részükben képviselte a vádat a fiskális.

bizonytalanság merült fel az ügyek besorolásával kapcsolatban, ott az ítélet megszővegeése, valamint a kiszabott büntetés alapján hoztuk meg a döntést.

További nehézséget jelentettek a forrásanyag feldolgozása során a többször előforduló nevek is, amelyeknél gyakran nem lehettünk biztosak benne, hogy ugyanarról a személyről volt-e szó, vagy sem.³⁸ Szerencsés esetben ragadvány- vagy ritka nevek segítették ennek tisztázását, esetleg magából a szövegből, a perek körülményeiből következtethettünk a személyazonosságra. A büntetőperek vizsgálatát az is nehezítette, hogy a perek gyakran elhúzódtak, olykor hónapok teltek el a vádlott perbe fogása és az ítélet kiszabása között. Valamint több helyen talákoztunk a magisztrátusi jegyzőkönyvekben elírásokkal, pontatlanságokkal, különösen a neveket és dátumokat illetően. De mindettől függetlenül viszonylag könnyen olvasható, jól követhető és rendkívül tartalmas forrásokról beszélhetünk.

A büntető-törvényszéki jegyzőkönyvek olvasása, elemzése közben pedig az volt a legszembetűnőbb „probléma”, amivel talákoztunk, hogy a felvett vallomások sok esetben nem követik az időrendet. Olykor úgy tűnhet, mintha a jegyzők egy-egy anyagot csak beillesztettek volna valahová, ahol találtak elegendő üres helyet. A jegyzőkönyv nem tartalmaz minden, ezekben az években tárgyalt üggyhez tartozó tanúvallomást, s előfordul, hogy egy-egy bejegyzés egyszerűen megszakad. Igen gyakori például, hogy folytatódik a tanúk számozása, de ezekhez a számokhoz már nem tartozik sem név, sem vallomás.³⁹ Olyan is előfordul, hogy lejegyezték ugyan a tanú nevét, de mellé már nem írtak semmit, még azt sem, hogy „nihil” (semmit).⁴⁰ De akad olyan vallomás is, amelynek mondat közben váratlanul vége szakad.⁴¹

A dolgozatban a téma kifejtése során sokat idézünk a vizsgált jegyzőkönyvekből. Ezeket a szövegeket igyekeztünk archaikus formában megtartani. Néhány esetben – pl. az ékezetek, igekötők, kis- és nagybetűk használatakor, valamint a külön- és egybeírásnál – a mai helyesírás szabályait alkalmaztuk az átírásnál. A forrásokból származó idézeteket minden esetben kurziválással különböztettük meg a szakirodalmakból idézett szövegrészekről.

Elsőre talán túl soknak, túl hangsúlyosnak tűnhetnek ezek a nótáriusoktól átemelt szövegrészek, mindazonáltal véleményünk szerint egy-egy korabeli kifejezés, megfogalmazás, esetenként teljes bejegyzés sokat hozzáad a téma megismeréséhez. Segít a

³⁸ A névazonosság nem csak a kutató munkáját nehezíti meg, de a gyakori nevek viselői számára is eredményezett kellemetlenségeket, olykor igen komolyakat. 1713 októberéből olvashatjuk szökött jobbágyok keresésével kapcsolatban a következőket. „*Történvén pedig ollykor három, s négy embernek edgy neveken lenni, és amiatt az ártatlannak is szenvedése.*” MNL HBML IV. A. 1011./a. 28. k. 290. 1713. okt. 11.

³⁹ L. pl. MNL HBML IV. A. 1018./e. 2. k. 424. 1701. dec. 5., uo. 603. 1704. jún. 9.

⁴⁰ Ez a kifejezés utalt arra, ha az illető nem tudott semmit a hozzá intézett kérdésekkel kapcsolatban. L. pl. uo. 580–581. 1704. márc. 10.

⁴¹ L. pl. uo. 587–588. 1704. ápr. 14.

ráhangolódásban, hogy még inkább magunk elé képzelhessük a világot, amelyben ezek a perek folytak. Lehetőségeinkhez mérten igyekeztünk minél változatosabb eseteket bemutatni, s minél több körülményt az Olvasó elé tárni, így közelebb hozva a korabeli viszonyokat, hétköznapokat. Reményeink szerint ezzel is hozzájárulunk elődeink gondolkodásának, a bűnhöz és erkölshöz való viszonyulásának még jobb megértéséhez. A számos különféle példának köszönhetően könnyebben beleláthatunk az ítélkezés folyamatába, s befogadhatóbbá válhatnak általuk a mai szemmel nézve gyakran túlzottan szigorú, olykor igencsak kegyetlen büntetések is. Nem titkolt célunk az érdeklődés felkeltése, fokozása sem, hiszen valóban mérhetetlenül érdekes és izgalmas forrásanyagról van szó.

Ráhangolódásként kicsit mélyedjünk el az 1694. évi főbíróválasztás előtt elhangzott, Istenhez szóló beszédben, amely jól tükrözi a városatyák belé vetett hitét és bizodalmit, s érezni benne a jóra, a város és a lakosság érdekében összhangban eltöltött közös munkára való törekvést, valamint e viszontagságos időkből fakadó fenyegetettséget is. A beszédet a következőkkel vezették fel. *„A’ kegyelemnek Istene az ő Szent Lelkének erejével szálljon le a’ mi Gyülekezetünkben, és mind e’ mostani szent szándékunkat, s mind ennekutánna való szükséges, kívánt dolgainkat bírja, igazgassa a’ maga dicsősségére, melly jó kívánságunkban, hogy meghallgattassunk az Úr Jesus nevében könyörögjünk ekképe[n].”*⁴²

„Kegyelmes, felséges, mindenható áldott Atya Úr Isten, mi Urunk Jesus Christusnak dicsősséges Szent Atya, ki vagy minden állatoknak teremtője és megtartója, a’ te Szent Fiaddal, a’ mi Urunk Jesus Christussal, és a’ Sz[ent] Lélekkel, ki vagy igaz ítélő, irgalmas, kegyelmes, bölcs, hatalmas, erős Isten! Könyörgünk te Szent Felségednek mint kegyelmes Atyánk[na]k, Istenünknek, tekincs meg minket, te nyomorult híveidet, a’ te dicsősséges Szent székedből, hallgasd meg a’ mi alázatos könyörgésünket, kik a’ te nevedben egyben gyűltünk, légy mivelünk a’ mi gyülekezetünkben, bocsásd meg a’ mi számtalan bűneinket, tisztíts meg minket a’ mi álnokságainknak vétkeiből. Bírjad és igazgassad a’ mi szíveinket, lelkeinket mindenekben a’ te Szent akarathoz, hogy minden cselekedetünk és életünk tenéked kedvesek lehessenek, bírd és vezérelj a’ te Szent Lelkoddal minket, mert náladnélkül igen erőtelenség vagyunk akarmi jóra is mi magunktól. Tarcsd meg a’ te nyomorult Anyasz[ent]edgyházadat, és ez te nyomorult Várasodat, holott [értsd: ahol] a’ te neved segítségül hívattatik, tiszteltetik és imádtatik. Ne pusztítsd el a’ te örökségedet a’ mi vétünkért, hogy itt ez helyen a’ te Sz[ent] nevedet hálaadással tisztelhessek és dicsírhessük szüntelenül mindörökké.

Külső szükségünkben is tekincs meg minket, és válassz mi közülünk olly gondviselőket és előttünk járókat, kiknek minden igyekezetek, fő szorgalmatosságok légyen a’ te

⁴² MNL HBML IV. A. 1011./a. 23. k. 83. 1694. jan.

tisztességednek és dicsősségednek magasztalásának elővitelére, az után a' te nyomorult népednek külső állaptyának javára és megmaradására.

Épícs fel minket, Úr Isten a' te erős Lelkeddel, mint régenten az te néped előtt járókat, kiket te választottál. Adgy jó lelket, eszett, elmét, értelmet, bölcsességet, a' mi előttünk járóink[na]k is, kiket gyámolul és gondviselőjül állattál ez helyben letelepedett örökségednek oltalmazására mind ez ideig és ma is, kiket állatandó vagy, készícs el mi Urunk Istenünk azokat is a' te mennyei erőddel, elégséges segedelmeddel, hogy a' jó és gonosz között tudgyanak választást tenni, és a' te népedet, a' te Szent Lelkednek vezérlése által tudgyák szelídségben igazgatni, és minden jóra eszességgel vezérelni.

Végy ki, Úr Isten mi közülünk titkon és nyilván való irigységet és edgymás ellen való gyűlölséget, és a' versengő lelket, hogy egyenlő lélekkel te Sz[ent] Felségedet dicsirhessük, magasztalhassuk és edgymás szeretettel böcsülhessük, hogy így a' te népednek jó példaadók lehessünk.

Hajcs hozzánk, Úr Isten a' te füleidet, és halld meg, fordícs reánk a' te Szent szemeidet, és lásd meg a' mi körülünk lévő farkasoknak igyekezeteket, kik minden tanácsokkal azon vadnak, hogy minket, te szegény juhaidat, gonosz szándékok szerint megemészthessenek, és a' földről eltörölhessenek.

Segícs meg annakokáért, Úr Isten, és ne hagy minket ezek miatt megemésztetnünk, hogy ne dicsekedhessenek a' mi romlásunkban, és ne örülhessenek mi rajtunk a' kevélyek te ellened.

Adgy észt, elmét elégséget ez sok terheknek elviselésére, hogy ezután is mind az egész földön, minden népek csudálkozván böcsülhessék meg a' te csudálatos, mi rólunk való gondviselésedet és hatalmadat, minden nemzetségek félelemmel tisztelhessenek tégedet, és rettegéssel szolgállyanak tenéked, minden hitetlen, kegyetlen népek ismerjék meg nyilván, hogy a' te népednek kiváltképpen való gondviselő és megtartó Istene vagy, és a' méltatlan erőszak cselekedőknek erős megbüntetője vagy. A' te szegény híveid penig tebenned vehessenek erős bátorságot, bizodalmat, hogy minden nyomorúságokban segítségek és kimentőjök vagy, és az te kegyelmességedbenn mindenkoron bizhassanak jó reménséggel.

Tarcs meg, Úr Isten minket, mindvégiglen a' te igaz ismérétedben, hogy örökké a' te kegyelmességednek edényi lehessünk. Engedd meg ezeket minékünk, Szerelmes Atyánk, a' te áldott, örökké való Szent Fiadért, a' mi megváltó és közbenjáró Urunk Jesus Christusért, ki teveled, és az Sz[ent] Lélek Istennel egyetemben, egy Istenségben él, és uralkodik mindörökkön örökké. Amen. Mi Atyánk etc.⁴³

⁴³ Uo. 83–85. 1694. jan.

2 Debrecen a 17–18. század fordulóján

Dolgozatunk e bevezető fejezetében, ahogyan arra már korábban is utaltunk, a város erkölcsi életével – így elsősorban a városatyák erkölcsről alkotott képével, a lakosság erkölcsfeletti öröködésével –, valamint a Debrecen a hadakozások miatt ért terhekkel, nehézségekkel foglalkozunk. Előtte azonban mindenképpen szólnunk kell a város lakosságáról is.

Kováts Zoltán igen alapos kutatómunkát végzett – az adóösszeírások mellé bevonva a kutatásba az egyházi anyakönyveket is, valamint a forrásokból kigyűjtve a családneveket – Debrecen összlakosságának felmérésére. A vizsgálatot a források adottságaiból fakadóan az 1703 és 1708 közötti időszakra vonatkozóan végezte el, amelynek eredményeképpen 4400 kis családot jegyzett fel. A számítás alapját tehát ezek a kétgenerációs (szülők és gyermekeik) családok képezték. Figyelembe véve a történeti demográfia eredményeit is – amely szerint a 18. században 40–45 gyermek született ezer lakostól –, valamint a Rabutin császári generális hadának 1706–1707-es téli beszállásolásából, s az ezzel együtt járó sarcoltatásokból bekövetkezett népességcsökkenést, arra a megállapításra jutott, hogy a 18. század első évtizedében a város népessége 19–23 ezer között lehetett.⁴⁴

Ez a népesség jogállás szerint két – korántsem homogén – rétegre oszlott. A polgárjoggal nem, illetve az azzal rendelkezőkre. Polgárjogot az szerezhettek, aki a magisztrátus által erre – Szűcs István szavaival élve – „ugy köz teherviselés, mint erkölcs tekintetében is érdemesnek találtatott”,⁴⁵ valamint, akinek volt háza a városban, s nem mellesleg, aki kifizette a polgárdíjat és letette a polgáreskü. Így egyenjogú polgárrá válhatott a manumittált jobbágy és a városba beköltöző nemes is. A teljes polgárjoggal rendelkezők száma 1707-ben 1261 fő volt, ők álltak a városi társadalom élén. Ezen személyek több mint fele iparos volt, de a kereskedők is nagy arányban képviseltették magukat. Az iparosokkal együtti arányuk az összpolgárság közel 2/3-át kitette. A kizárólag földművelésből élő polgárok aránya pedig viszonylag csekély volt, az iparos polgárok harmadát sem érte el.⁴⁶ Az újonnan polgárjogot nyerőket a fenti dátumtól kezdve a polgárkönyvbe (*Matricula civium*) vezették be. 1713 júniusában például a Csapó utcai adatok között tizennégy bejegyzett személyt találunk, hat mézeskalács sütőt, két szappanost, egy kovácsmestert, egy kalmárt, egy vargát, egy kerékgyártót és egy borbélyt, valamint egy férfinak nem jegyezték fel a

⁴⁴ KOVÁTS ZOLTÁN: A népesedési viszonyok. In: Rácz István (szerk.): *Debrecen története. 2. kötet, 1693–1849.* Debrecen, 1981. 15–69. 15–20.

⁴⁵ SZÜCS 1871/b. 867.

⁴⁶ M. ANTALÓCZY 2001. 33–37. A polgárdíj összege nem volt egységes. Ha az illető szülei polgárok voltak, akkor 4 forintot, ha a jelölt idegen volt, de valamelyik debreceni céhbe belépett, 8 forintot, míg más idegeneknek 25 forintot kellett fizetniük. Uo., SZÜCS 1871/b. 867.

foglalkozását.⁴⁷ A forrást lapozgatva számos mesterasszonyt látunk, köztük kovács- és mészárosasszonyt is.⁴⁸

A társadalom nagyobbik részét a polgárjoggal nem rendelkezők tették ki. Közülük a legtöbben – legalább 50%-ban – cselédek, szolgák, szolgálók vagy napszámosok voltak, őket követték a gazdálkodók, piaci árusok, pásztorok, fuvarosok, majd pedig a céhen kívüli mesterek és kisebb kereskedők.⁴⁹

2.1 *A város erkölcsi élete*

Köztudott, hogy Debrecen református város volt a vizsgált időszakban, Méliusz Juhász Péter óta a helvét szellemű reformáció magyar központja.⁵⁰ Érdeemes röviden áttekinteni, hogyan alakult ez így.

Méliusz 1558-tól volt a város prédikátora.⁵¹ A városi tanács hívta meg a lelkészi állásra, minden bizonnyal a földesúr enyingi Török János ajánlására. Három évvel idekerülése után, 1561-ben már a debreceni szuperintendencia püspöke lett. Rá várt a feladat, hogy megteremtse annak szervezeti kereteit, leírja és rendszerezze a szakramentárius alapelveket és szertartásokat. Ennek kidolgozását két társával – Szegedi Gergellyel és Czeglédi Györggyel – el is kezdte még ugyanebben az évben. A következő évben, 1562-ben pedig ki is adták a munkát. Ez részben annak volt köszönhető, hogy a pártütéssel vádolt, protestáns egri vitézek azzal a kéréssel fordultak Méliuszhoz, hogy küldjön nekik egy hitvallási iratot, amellyel igazolhatják a király előtt, hogy a hitük (és az ahhoz való ragaszkodásuk) összeegyeztethető a király iránti hűségükkel. Így jött létre az ún. Debrecen-Egervölgyi Hitvallás, amely az első rendszeres hazai hitvallás, amely sorra veszi, és hosszan elemzi a helvét reformáció elméleti és gyakorlati kérdéseit. Az iratot még ugyanebben az évben, 1562-ben kisebb változtatással a debreceni egyház részére is kiadták.⁵² A következő esemény, amelyet ki kell emelnünk, az 1567-es debreceni zsinat, ahol elfogadásra került az ún. II. Helvét Hitvallás, s amelyet Bitskey

⁴⁷ MNL HBML IV. A. 1011./s. 1. k. 17. 1713. jún. 26.

⁴⁸ L. pl. uo. 14., 47.

⁴⁹ M. ANTALÓCZY 2001. 38–39.

⁵⁰ BITSKEY ISTVÁN: *Hitviták tüzeiben*. Budapest, 1978. 81. Szabadi István felhívja rá a figyelmet a debreceni református egyház szabad királyi városi cím megszerzése utáni helyzetét bemutató munkájában, hogy ez a vallási homogenitás nem bezárkózásból vagy kirekesztésből fakad, hanem a maior pars elvét látjuk érvényesülni benne. A kolozsvári országgyűlésen 1581-ben hozott törvény lényege, hogy a települések a lakosságuk többségének hitvallásának megfelelő hitvallású lelkészt választhassanak. SZABADI ISTVÁN: A református egyház Debrecenben a szabad királyi városi cím megszerzése után. In: Orosz István – Papp Klára (szerk.): *Katolikus újjászületés Debrecenben*. Debrecen, 2015. 127–134.

⁵¹ Nem szabad megfeledkeznünk Méliusz elődeiről sem – különösen Kálmáncsehi Sánta Mártonról, a magyar reformáció egyik kiemelkedő alakjáról –, akik szintén nagy szerepet játszottak a város erkölcsi életének, normáinak alakulásában. Kálmáncsehi Sánta Mártonról l. bővebben SZABADI ISTVÁN: *Kálmáncsehi Sánta Márton*. Debrecen, 2007.

⁵² BITSKEY 1978. 67–74.

István „a magyar református egyház legjelentősebb 16. századi zsinataként” említi.⁵³ Ez fordulópontot jelentett a korábbiakhoz képest, ugyanis Méliusz nemcsak élesen elhatárolta magát az antitrinitáriusoktól és az anabaptistáktól, de inentől kezdve az üldözött szakramentárius irányzat maga is üldözővé vált.⁵⁴

Méliusz 1572-ben hunyt el. Korai halálában nagy szerepe lehetett gyorsított munkatempójának, a folyamatosan benne munkálkodó indulatnak és az állandó izgalmaknak, amelyek átszöttek az életét.⁵⁵ Haláláról és a temetés körülményeiről a következőket jegyezték fel a város jegyzőkönyvében: *„Tiszteletre méltó nagy tudományu Mélius Péter ur, a debreczeni egyháznak lelkipásztora, a magyarországi alsó részeken levő egyházak igen éber püspöke, december hó 16-kát megelőző éjjel 11 órakor, lelkét az Ur kezeibe ajánlva, életét bevégezte. Ki is következő nap déleesti 2 órakor sokaknak könyhullatása mellett, nagy sokaság kíséretében a várostól keletre fekvő temetőkertben a nagyobbik domb tetején tétetett sirba, s fölibe igen nagy kő gördítettet.”*⁵⁶

Szigorúan őrködött a város, a lakosság erkölce felett. Személyes meggyőződésének, elveinek fontos szerepe volt abban, hogy bizonyos bűnök, amelyeket addig viszonylag elnézően kezelt a városvezetés, ettől kezdve súlyosabb megítélés alá estek. Természetesen nem egyedül az ő személyének tudható be ez a változás. A reformáció magával hozta a túlzott szigort, s egyes bűnök szigorúbb megítélését. Mégis Méliusz volt az, aki a paráznaságot, házasságtörést, sőt még a részegeskedést is a legfőbb bűnök közé sorolta. S. Szabó József úgy fogalmaz a régi Debrecen erkölcsi életét vizsgáló munkájában, hogy az ő „zordon szelleme és kérlelhetetlen erélye látszik meg még a kisebb erkölcsi vétkeknek is szigorú megítélésében és büntetésében. Ő mindent a szentírás mérlege alá vetett, éppen azért nem vonakodott az ótestamentum régi, kegyetlen parancsainak és büntetéseinek alkalmazásától sem, hogy az eláradt gonoszság romjain egy új erkölcsi világrendet hozzon létre.”⁵⁷ Érdeemes megnézni néhány példát is azok közül, amelyeket S. Szabó összegyűjtött e munkájában az ítélezésre vonatkozóan. 1566-ban például paráznaság miatt lefejeztek egy Borbély Benedek nevű férfit, és a vele együtt élő nőt. 1568-ban pedig egy Balázs nevű csengeri lelkipásztort égettek meg, miután paráznaságon kapták Debrecenben.⁵⁸

⁵³ Uo. 77–78.

⁵⁴ Uo. 79.

⁵⁵ Uo.

⁵⁶ SZÜCS ISTVÁN: *Szabad királyi Debreczen történelme II.* Debrecen, 1871. 553.

⁵⁷ S. SZABÓ 1932. 88. Vö. BITSKEY 1978. 73. Nem Debrecen volt az egyetlen település, amely az Ószövetséget, a tízparancsolatot vette alapul a törvénykezéshez. A magyarországi mezővárosokra jellemző volt, hogy egész autonóm törvénykezésüket a Bibliára alapozták. Még külön bibliai törvénykivonat is született Debrecenben ennek megkönnyítésére. L. MAKKAI LÁSZLÓ: Debrecen mezőváros művelődéstörténete. In: Szendrey István (szerk.): *Debrecen története I. kötet, 1693-ig.* Debrecen, 1984. 493–604. 516.

⁵⁸ S. SZABÓ 1932. 91.

Ez az erkölcsi szigor nagyrész megmaradt a 17–18. század fordulóján is. A debreceniek életét szinte minden területen irányító szenátusnak számos eszköz állt a rendelkezésére ahhoz, hogy a lakosságot megtartsa a helyes ösvényen, vagy éppen visszavezesse arra. Ennek a főbíróval együtt összesen 13 tagú kistanácsnak a hatáskörébe tartozott többek között az igazságszolgáltatás, a közigazgatás irányítása, a várospolitikai intézése, a vagyonkezelés, a vásári bíraskodás, kereskedelmi szabályzatok kiadása, a tisztviselők választása, stb. S ami a mi szempontunkból még igen lényeges, a tanács az egyházi intézményeket is felügyelte.⁵⁹ A helybeli református egyház ügyeit irányító testület csak 1763-ban vált el egészen a városi tanácstól, mindaddig még a fontosabb egyházi ügyeket is a magisztrátus tárgyalta. Az elválási folyamat egyik lépcsőjét jelentette, hogy tíz évvel korábban megtörtént a városban a világi és egyházi elemek együttes egyházkormányzásának deklarációja.⁶⁰

Számos egyéb kötelességük között a város vezetői hívták meg hivatalukba a prédikátorokat, kántorokat is. Ezzel kapcsolatban is találunk izgalmas bejegyzéseket a vizsgált forrásokban. Nagyon érdekes például Vecsei György, kállói prédikátor esete, aki a jegyzőkönyv szerint először nem akart Debrecenbe jönni, ám a tanács ragaszkodott hozzá. 1703. január végéről olvashatjuk, hogy hivatal adatott neki a prédikátorságra, amelyre ígérte is magát, biztosítva meghívóit, hogy Szent György napjára (április 24.) a városba érkezik.⁶¹ Ám márciusból már arról értesülünk, hogy a férfi meggondolta magát, és levélben, valamint három másik prédikátor által kéri a Kállóban maradását.⁶² Majd közel egy hónap múlva „magáb[an] szállván újjonnan magát offerállya”, azaz ajánlja.⁶³ S valóban, az év végi marasztalásoknál már ott látjuk a nevét a prédikátorok között.⁶⁴

A városvezetés nem csak elhozni vagy megtartani igyekezett a város lelkipásztorait, de szigorúan felügyelte is munkájukat, s nem hunyt szemet az alkalmatlan, illetlen viselkedés felett sem. Erre példa a fent már meghivatkozott 1703. decemberi bejegyzés is, amelyből az is kiderül, hogy egy Pathai István nevű prédikátor „*mind collegáival [hivataltársaival] ne[m] alkuszik, hane[m] becstelenkedik, az egyházfiakat is gyakran mocskollya, sőt a' mit említeni is ne[m] illendő volna, az Úr vacsorája osztogatása alkalmatosságával maradott kenyér, s bor felett veszekedik*”. Hivatala mindezek miatt „*p[ro] hic et nunc suspendáltatik*”, vagyis felfüggesztetik.⁶⁵ A döntés meghozatala után azonban a tanács megenyhülhetett, vagy a felfüggesztés csak egy rövid időre vonatkozott, hiszen a továbbiakban is olvashatjuk Pathai

⁵⁹ KOMORÓCZY GYÖRGY: A városigazgatás 1693–1716 között. In: Ráczy István (szerk.): *Debrecen története. 2. kötet, 1693–1849.* Debrecen, 1981. 216–224. 219., M. ANTALÓCZY 2001. 24.

⁶⁰ SZÜCS ISTVÁN: *Szabad királyi Debrecen történelme III.* Debrecen, 1871. 887–888., SZABADI 2015. 130.

⁶¹ MNL HBML IV. A. 1011./a. 25. k. 512. 1703. jan. 28.

⁶² Uo. 545. 1703. márc. 11.

⁶³ Uo. 561. 1703. ápr. 9.

⁶⁴ Uo. 694. 1703. dec. 27.

⁶⁵ Uo.

nevét a prédikátorok között.⁶⁶ Hasonlóan járt Rápothi Mihály is 1709 júliusában, miután „*feleségével eleitül fogva alkalmatlanul élvén sokszor sok ízben öszvebékéltettenek, közelebb most az elmúlt szombaton sok mocskolódásaik után reconciliáltattanak [összebékéltettek], de azt viszontag megújította ö[k]egye]lme, feleségét kegyetlenül megverte, taglotta, Isten s a' sz[ent] angyalok előtt tett fogadása ellen. Melly nagy botránkoztatást tovább ne[m] nézhetvén, az itt való praedikátori hivataltul immunitáltatik*”, vagyis felmentik a hivatalából.⁶⁷ Pathaihoz hasonlóan azonban Rápothinak sem jelentette ez a botlás pályája végét, s a következő években is szerepel a forrásokban mint debreceni prédikátor.⁶⁸

A magisztrátus az isteni szolgálat menetére is igen erőteljes befolyással volt.⁶⁹ Egy 1696. márciusi bejegyzésből például arról értesülünk, hogy „*a Nemes Tanács, praedikátor és professzor uramék edgyező akarattyából*” hogyan rendelkeztek az abban való rendtartásról. Megtudjuk, hogy vasárnap reggel a korábbiakhoz hasonló módon prédikációt írtak elő, délután pedig katekizációt.⁷⁰ De ugyanebből a szövegrészből az is kiderül, hogy az isteni szolgálatok rendtartása mellett arra is odafigyeltek, hogy azok minél jobban illeszkedjenek az emberek életmódjához, igényeihez. Többek között olyan döntés is született, miszerint „*hétfőnn, csütörtökön a' Bibliából rend szerint caputok[na]k minden részeinek elolvasása után való iterált [ismételt] hosszas magyarázattya unalmat szerezvén, ezután rövidebb világosítással élylenek praedikátor uramék, és minthogy a' váras népe messzünne[n] sokára takarodhatik fel az templomb[an], az eddig practizált [gyakorolt] mód szerint p[rae]mittált [elől lévő] könyörgésre sok reá [értsd: oda] ne[m] érhetett, azért a könyörgés ennekutánna utol mondattassék.*”⁷¹ Itt tehát nem csupán arra figyelt oda a tanács, hogy senki, még a távolabb élők se maradjanak le a lényeges részekről, hanem arra is, hogy az istentisztelet ne legyen unalmas, lekösse az emberek figyelmét. A városvezetés már a korábbi évtizedekben is igyekezett intézkedéseivel még vonzóbbá tenni a hívek számára a templomba járást.⁷²

A tanácsnak arra is volt gondja, hogy ezeket az isteni szolgálatokat lehetőleg semmi ne zavarja meg, semmi se csökkentse jelentőségüket és fényüket. 1703 decemberében ennek megfelelően a következőket írták a jegyzőkönyvbe: „*Dísztelen dolog, hogy a' mészárszékek*

⁶⁶ L. pl. uo. 862. 1704. dec. 26., MNL HBML IV. A. 1011./a. 27. k. 327. 1708. jan. 2.

⁶⁷ Uo. 618. 1709. júl. 16. Rápothi egyébként szintén nem akart Debrecenben maradni. Kecskemétre kívánt menni, ám a városvezetés őt sem engedte el. L. MNL HBML IV. A. 1011./a. 24. k. 618. 1700. jan. 7.

⁶⁸ L. pl. MNL HBML IV. A. 1011./a. 27. k. 888. 1711. dec. 26., MNL HBML IV. A. 1011./a. 28. k. 134. 1712. dec. 26.

⁶⁹ Erre vonatkozóan Herpay Gábor számos érdekes rendelkezést bemutat a debreceni istentiszteleteket vizsgálva. Ezekből az is jól látszik, hogy a magisztrátus figyelme, többek között, minden a prédikációval, igehirdetéssel kapcsolatos dologra, részletre kiterjedt. HERPAY GÁBOR: Istentiszteletek Debreczenben a multban. *Debreceni Képes Kalendárium*, 1915. Debrecen, 1915. 78–82.

⁷⁰ MNL HBML IV. A. 1011./a. 23. k. 408–409. 1696. márc. 31.

⁷¹ Uo.

⁷² HERPAY 1915. 79.

innen- s vásár napokon nyitva állanak az isteni szolgálatnak idején. Azért ennekutánna, mihelyt az harangozás elkezdődik, a' táblák felvonattassanak, s zárva legyenek a' székek, míg a' nép a' templomokbul kitakarodik.”⁷³ Ez valószínűleg nem volt új keletű probléma a városban. 1667-ben például a boltok és kocsmák nyitvatartását szabályozták hasonlóképpen.⁷⁴

A város magisztrátusa nemcsak az istentiszteletek rendjét, menetét vagy zavartalanságát felügyelte, más módon is biztosítani igyekezett a lakosság számára az Istennek tetsző élethez szükséges feltételeket. Nagy hangsúlyt fektettek például az oktatásra. Gondoljunk csak a híres debreceni Református Kollégiumra, amely többek között kiváló tanítókat, prédikátorokat képzett.⁷⁵ Hangsúlyoznunk kell azonban, hogy a Kollégium életébe történő beavatkozás nem ment mindig zökkenőmentesen. 1704 júliusában, amikor a tanács a professzorokkal és a prédikátorokkal új iskolai törvényeket hozott, a „*coetus rebellált, pártot ütött a' tisztek, professorok és Tanács ellen, éttzakának idején conspirálván [összeesküdván] bizonyos punctumok[na]k [pontoknak] statuálása [végezése] végett, mellyeket acceptálni [elfogadni] ne[m] akarnak*”.⁷⁶ A zendülés egyik kiváltó oka az volt, hogy ezek az új törvények korlátozni igyekeztek a diákság autonómiáját és hatáskörét.⁷⁷ A kollégiumi ifjúság végül „*megcsendesedett*”, ám azért, hogy „*tiszteket ércsék*”, az új törvények felolvasásra kerültek előttük az auditoriumban, még hozzá a prédikátorok, a professzorok, a szenátus és a választott hites közönség (*electa iurata communitas*) öregjeinek jelenlétében.⁷⁸

Köztudott az is, hogy a reformáció megjelenése után fellendült a peregrináció.⁷⁹ Az általunk vizsgált években is számos olyan bejegyzést találunk, amelyek arról tanúskodnak, hogy a debreceni kollégiumban tanult ifjakat támogatták a külföldi egyetemeken, ún. Académiákban történő továbbtanulásban. 1696 áprilisában jegyezték fel például, hogy „*Szőnyi Gergely, Scholánk seniora Academiákb[an] szándékozván, instantiájára [kérésére] és praedikátor s professor uraimék recommendatiójokra [ajánlására] a' becsülletes Communitas végezi, hogy a' mivel lehet, bíró ur[am], a' Nemes Tanáccsal segéllye*”.⁸⁰ Egy májusi szövegrészből pedig az is kiderül, hogy Szőnyi és még két társa 50–50 forint támogatást

⁷³ MNL HBML IV. A. 1011./a. 25. k. 688. 1703. dec. 9.

⁷⁴ HERPAY 1915. 78. Hasonlót természetesen nem csak Debrecenben figyelhetünk meg. A boltok és kocsmák vasárnap délelőtti istentisztelet alatti nyitva tartását például Fehérváron is büntették. L. KÁLLAY 1996. 171.

⁷⁵ A Református Kollégium történetére l. bővebben BARCZA JÓZSEF (szerk.): A Debreceni Református Kollégium története. Budapest, 1988.

⁷⁶ MNL HBML IV. A. 1011./a. 25. k. 811. 1704. júl. 2.

⁷⁷ BAJKÓ MÁTYÁS: Egyházszervezet és iskolarendszer. In: Rác István (szerk.): *Debrecen története. 2. kötet, 1693–1849.* Debrecen, 1981. 439–472. 449.

⁷⁸ MNL HBML IV. A. 1011./a. 25. k. 816. 1704. júl. 23.

⁷⁹ A kora újkori debreceni diákok nyugat-európai peregrinációjára l. bővebben BOZZAY RÉKA: Tanulási célú migráció. Debreceni diákok kora újkori peregrinációja nyugat-európai egyetemeken (1588–1795). In: Papp Klára – Kerepeszki Róbert (szerk.): *Menekültek, migránsok, új hazát keresők.* Debrecen, 2016. 47–64.

⁸⁰ MNL HBML IV. A. 1011./a. 23. k. 413. 1696. ápr. 8.

kapott tanulmányaihoz.⁸¹ De lehetne még sorolni a hasonló eseteket. Szűcs István is kiemeli a debreceniek műveltségével kapcsolatban, hogy nem csupán a papok és tanítók voltak műveltek a városban, de az általa intelligens osztályúaknak nevezett réteg is nagy tudományos képzettséggel rendelkezett. A tanács tagjait is egyetemes műveltségüként írja le, hangsúlyozva külföldi képzéseken szerzett tudásukat.⁸²

A peregrináció tárgyalásakor azonban nem szabad megfeledkeznünk arról sem, hogy korszakunkban bizonyos tanulmányok folytatásához elengedhetetlen volt a külföldre utazás a protestáns debrecenieknek. Jogi ismereteikre például nem tehettek szert az országban, mert az Egerben működő katolikus jogakadémiára nyilvánvaló okokból nem mehettek. Debrecenben csak 1742-től beszélhetünk valamiféle jogi oktatásról, de még ez sem volt igazán jogászképzés, s a nagyszombati egyetemen is csupán 1761-től tanulhattak.⁸³

A városvezetés nem feledkezett meg a leánynevelés szükségességéről sem. 1700 decemberéből olvashatjuk, hogy amikor a prédikátorokat és professzorokat bejegyezték jövő évi hivatalukba, azt is kiemelték, hogy a prédikátoroknak meg kell mondani, „*a' szokás szerint a' leányokat taníccsák, mert az idei elmúlatása is ne[m] kicsiny defectus [hiba, hiányosság] ő[k]egye]lmekben*”.⁸⁴ 1708-ban pedig megszületett az első átfogó rendelkezés a református lányiskolákkal kapcsolatban. A tanács ekkor hozott létre „Tanító Társaságot”, egy egységes szervezetet a nevelők részére. Bajkó Mátyás az ötkötetes Debrecen történetének második kötetében kiemeli egy részletet a szervezet működését szabályzó 21 pontos Regulából. E szerint a tanítók fizetése „*1 leánygyermektől 2 forint 50 pénz, egy szekér fa, 1 véka búza, vagy ahelyett 50 pénz, akik szegények, azoktól kevesebbel is megelégedjenek, hogy az ilyeneknek fogyatosított állapotjuk miatt a leánygyermek tanítása meg ne csökkenjék és fogyatosítottak...*”⁸⁵ Nagyon érdekes az is, ahogyan Szűcs István fogalmazott a témával kapcsolatban, kiemelve a szülők áldozatkészségét. „És valóban bámulni lehet azon áldozatkészséget, melyet e részben is kifejtett a debreczeni polgárság. Mert midőn az, leányiskoláit utcánként helyezvén el, megkönnyebbité ez által leánygyermekének a tanításhoz juthatását; akkor kész volt figyermekait a város bármi távoleső részéből, a központban lévő iskolába feljárnatni, csak hogy ez által is elősegithesse a magyarhaza részére

⁸¹ Uo. 421. 1696. máj. 20. A magyar aranyforint értéke a 17. század utolsó harmadában 450 dénár körül mozgott. BUZA JÁNOS: *Magyarországi és erdélyi pénzürtékek a 16–17. században. Közép-európai kitekintéssel.* Budapest, 2021. 256–265.

⁸² SZÜCS 1871/b. 978.

⁸³ M. ANTALÓCZY 2001. 56–57.

⁸⁴ MNL HBML IV. A. 1011./a. 24. k. 826–827. 1700. dec. 12. Vö. BAJKÓ 1981. 454.

⁸⁵ Uo.

alkalmas ref. lekipásztörök, iskola tanítók, tudományos s művelt polgárok képezhetőse nagy fontosságú célját.”⁸⁶

Az oktatás mellett a debreceni nyomdának is – amely eredetileg Huszár Gál Méliusz által Kassáról kimenekített nyomdája volt – nagy szerepe volt a lakosság művelődésében. Létrehozása elsősorban azt a célt szolgálta, hogy eljuttassa az emberekhez a reformáció tanait.⁸⁷ Szintén fontos feladata lehetett a lakosság erkölcsi nevelése is, amelyről az általunk vizsgált évek magisztrátusi jegyzőkönyvei is tanúskodnak. 1715-ből például azt olvashatjuk, hogy „*T[iszteletes] Rápothi Mihály ur[am] instálván [folyamodván] De Matrimonialibus Causis írtt munkácskájának praelum [nyomtató prés] által evulgatiója [elterjesztése] iránt, t[iszteletes] Püspök Veresedgyházi Thamás ur[am] is approbálván [jóváhagyván] megengettetik, typographus ur[am] nyomtassa ki.*”⁸⁸

Nem csak a tanács tagjainak voltak fontosak a város intézményei. Érdeemes röviden szót ejteni a közösség felelősségvállalásáról is. A polgárok végrendeletükben gyakran megemlékeztek az egyházzól, az ispotályról, a kollégiumról, de olykor magára a városra is hagytak valamennyi pénzösszeget, vagy ingatlant. Így tett például Farnadi István is, aki részben „*a' várasnak tartozó adósság[an]*”, részben pedig „*a' váras javához való buzgóságábul*” hagyott Debrecen városára egy házat.⁸⁹

A szenátus beleavatkozott a lakosok magánéletébe is, ha veszélyben érezte a puritán erkölcsöt. Elvárták, hogy az emberek jámbor, józan, becsületes életet éljenek, házasetük is tiszta, erkölcsös legyen, s kerüljenek mindenféle olyan viselkedést, amellyel megbotránkozást kelthetnek.⁹⁰ E viselkedések közé tartozott a tánc is. A táncolást, zenélést Méliusz még nem ítélte el teljes mértékben, de az 1600-as évek elejétől kezdve a kálvinista puritanizmus már minden táncot keményen büntetett.⁹¹ Így volt ez az általunk vizsgált időszakban is. Egy 1700. márciusi bejegyzésben arról olvashatunk, hogy „*az hegedülés és tánczolás újjobban megtilalmaztatik*”.⁹² Az ismételt tiltásra nagy valószínűséggel azért volt szükség, mert elszaporodhattak az efféle botrányos cselekedetek. Januárban például arról olvashatunk, hogy három férfit zártak tömlöcbe, mivel „*hegedülésekkel sok botránkozásokat*” csináltak.⁹³ A

⁸⁶ SZÜCS 1871/a. 603.

⁸⁷ Uo. 556.

⁸⁸ MNL HBML IV. A. 1011./a. 28. k. 735. 1715. nov. 13.

⁸⁹ MNL HBML IV. A. 1011./a. 24. k. 290. 1698. aug. 20.

⁹⁰ KONCZ 1913. 17.

⁹¹ SZENDINÉ 2005. 65. Vö. S. SZABÓ 1932. 92.

⁹² MNL HBML IV. A. 1011./a. 24. k. 677. 1700. márc. 21.

⁹³ Uo. 625. 1700. jan. 21.

férfiakat végül kezeségen elbocsátották azzal a feltétellel, hogy „*többé itt ne hegedüllyenek, mert rajtakapattatván hóhér által verettetnek ki*”.⁹⁴

A táncolás, zenélés gyakran együtt járt egyéb megbotránkoztató viselkedéssel is, például ivászattal, dorbézolással. Ismét 1700 márciusában egyszerre öt férfi állt bíróság elé, mert „*megrészegettek, magokat illetlenül viselték, hegedűsöket vitetvén tánczoltak, kiáltoztak*”.⁹⁵ Az ellenük hozott ítélet sajnos nem maradt ránk. A részegeskedés egyébként már önmagában is büntetendő volt a vizsgált időszakban.

Ahogy Méliusz idejében, úgy a vizsgált években is szigorúan büntették a család rendjét és a nemi erkölcsöt sértő bűntetteket, de különösen nagy bűnnek tekintették, s ennek megfelelően szigorúan büntették a káromkodást, szitkozódást is.

A debrecenieknek oda kellett figyelniük az öltözkükre is, ugyanis a túlzott fényűzés kerülendő volt e téren. Azonban már az 1600-as évek eleji magisztrátusi jegyzőkönyvek is arról tanúskodnak, hogy a ruházkodás terén mutatkozott némi ellenállás az emberek részéről. A debreceni polgárok tekintélyéhez ugyanis hozzátartozott a szép s tisztos öltözet, amelyet a különféle, főleg ezüstből készült ruhadíszekkel igyekeztek még szebbé varázsolni, ezzel is kifejezve vagyoni helyzetüket.⁹⁶ Az általunk vizsgált forrásokban is találkozhatunk drágább ruhadarabokkal, ruhadíszekkel, például farkasbőrre való ezüstgombokkal.⁹⁷ A városvezetés ebből a szempontból is igyekezett visszaterelni a lakosságot az általuk helyesnek vélt útra. 1698 júniusában például „*(...) a' váras népinek felvött némelly kevélységre szolgáló szokások[na]k, s ruházattok[na]k megtekintésére*” rendeltettek „*az első asztalbeli becsülletes öregemberek és a' több asztaloktul praelocutor ur[aim]*”.⁹⁸

A városvezetés azért is munkálkodott ilyen fáradhatatlanul azon, hogy a lakosság megmaradjon a helyes ösvényen, mert igyekeztek elkerülni, hogy magukra haragítsák az Urat. Ha úgy hitték, ez mégis megtörtént, akkor vezekléssel próbáltak szabadulni a büntetésnek hitt csapásoktól.⁹⁹ A vizsgált néhány évből is többször olvashatunk böjt elrendeléséről, így 1704 februárjából is, ahol nemcsak engesztelésként, hanem hálaadásként is szolgált a rendelkezés. „*Istennek sokféle látogatási forogván szegény nemzetünkön, mind az ellenség fegyvere által, mind az apró gyermekeken az irtóztató, megemésztő himlő, mind más rendeken egyéb nyavalyák [értsd: betegségek] által, fogy minden nap nemzetünk, pusztulnak az ecclesiák*

⁹⁴ Uo.

⁹⁵ Uo. 682. 1700. márc. 27.

⁹⁶ SZENDINÉ 2005. 110–112.

⁹⁷ MNL HBML IV. A. 1011./a. 24. k. 270–271. 1698. jún. 30., MNL HBML IV. A. 1011./a. 27. k. 235. 1707. júl. 2.

⁹⁸ MNL HBML IV. A. 1011./a. 24. k. 258. 1698. jún. 15. Fehérváron például a lakosokat és zselléreket büntették, ha kétszínű posztóból készült ruházatot viseltek. Ez ugyanis a polgárok kiváltsága volt, s „fényűző életmódja miatt” megbüntették azt, aki jogosulatlanul viselte azt. L. KÁLLAY 1996. 170.

⁹⁹ Vö. SZÜCS 1871/a. 576.

[gyülekezetek], sokak bujdosásra, számkivetésre jutottanak, minket pedig még az Úr Isten békességben megtartott, méltónak ítéltetik, hogy Istennek ilyen nagy haragjának engesztelésére, s velünk való jótéteményinek meghálálásának emlékezetire minden holnapnak [hónapnak] első szombattján közönséges [értsd: közös, mindenkire vonatkozó] böjt celebráltassék [tartassék], és azokon a napokon háromszor legyen cultus [istentisztelet] a templomokban, az étel-ital is megtilalmazassék.”¹⁰⁰

Köztudott, mennyire átjárta a korabeli emberek életét, mindennapjait a vallás, a hit, így nem meglepő, hogy a betegségeket vagy az időjárás jelenségeit is Isten akaratának tulajdonították. Ez nagyrészt abból a tehetetlenségből fakadt, amelyet az emberek a különféle csapásokkal szemben éreztek. De olvashatunk többek között arról is, hogy bizonyos munkálatokhoz akkor tudnak hozzálátni, „mihelyt Isten jó időt ad”,¹⁰¹ vagy, hogy egy házat „Istennek ítéletiből a’ mennykű megütötte, és mind az, mind a’ mellette lévő ház, Sohajtó Istvánnéjé megégett, tovább a’ tűznek ereje Istennek hála ne[m] mehetett”.¹⁰² Nagyon érdekes az az 1699. júliusi bejegyzés is, amiből arról értesülünk, hogy „Istennek irtóztató nagy ítéleti egynehány embereken megesett elméjük megháborodásával, nevezetessen két asszonyember régtől fogva lánczton tartatik a’ váras istállójánál. Már meg is füröztetettek, de csakugyan ne[m] használt.”¹⁰³ E szerint az akkoriban szokásos kezeléssel, a gyógyfüves fürdővel próbáltak segíteni az asszonyok, de az nem vezetett eredményre. De említenek más „Isten ítéleti alatt lévő, csúszó-mászó, nyomorult személyt” is.¹⁰⁴

2.2 A város és a hadakozás

A 17. század vége, 18. század eleje igen viharos időszak volt az ország életében. 1683-ban, Bécs sikertelen oszmán ostroma után megindult a harc a török által elfoglalt területek visszaszerzéséért. Ez a visszafoglaló háború köztudottan nagy terhet rótt az ország lakosságára, és ez alól Debrecen sem volt kivétel.¹⁰⁵

A beszállások és a különféle hadi szolgáltatások – pénzbeli és természetbeni adózás, forspontozás – önmagukban is megterhelték a város lakosságát, ám ehhez még hozzájöttek a Caraffa-járás borzalmi is. A felső-magyarországi hadak fővezére, Antonio Caraffa 1685–86 telén Debrecen lakosságára fél évre 480 000 forint sarcot vetett ki. A városvezetők nem tudták

¹⁰⁰ MNL HBML IV. A. 1011./a. 25. k. 720–721. 1704. febr. 3.

¹⁰¹ MNL HBML IV. A. 1011./a. 24. k. 628. 1700. jan. 24.

¹⁰² MNL HBML IV. A. 1011./a. 25. k. 179. 1701. júl. 30.

¹⁰³ MNL HBML IV. A. 1011./a. 24. k. 532. 1699. júl. 19.

¹⁰⁴ Uo. 629. 1700. jan. 25. A csapásokkal szembeni emberi tehetetlenségre többek között M. Antalóczy Ildikó is számos érdekes példát hoz. L. M. ANTALÓCZY 1996. 73–75.

¹⁰⁵ A háború viszontagságait a gazdaságra, s így a népességre nézve is tovább erősítették az ekkor jellemző rendkívül rossz időjárási viszonyok (pl. különösen nagymennyiségű csapadék). L. ÁGOSTON GÁBOR – OBORNI TERÉZ: *A tizenhetedik század története*. Budapest, 2000. (Magyar Századok, 7. köt.) 88.

teljesen összeszedni ezt az összeget, ezért a fővezér erőszakkal, kínzásokkal igyekezett behajtani a fennmaradó részt.¹⁰⁶ A város jegyzője, Pósalaki János így írt az esetről: „A megkínzottak és a hóhéroltak közül, részint már a kínzók keze között, részben később, 14 férfi és nő halt meg, sokan pedig életük végéig munkára képtelen nyomorékok lettek. De mivel még így sem lehetett készpénzzel, arany- és ezüstművekkel a summát teljesíteni, más eszközökhöz folyamodtak. Elszedték és elvitték a gabonát, árpát, bort, posztót, barmot és mindenfélét.”¹⁰⁷ 1686 őszén Caraffa ismét kb. 60 000 rajnai forintot hajtott be a városra.¹⁰⁸ Pósalaki szerint 1685 és 1687 között a Caraffának kifizetett összegek és a katonák által okozott károk elérték a két millió forintot. Balogh István a nyugtákat vizsgálva arra jutott, hogy ebből 700 000 forint az igazolható, de még ez is óriási összegnek számított a korszakban.¹⁰⁹

Az 1690-es évek második felében már nem folytak ezen a területen nagyobb hadmozdulatok, Debrecen és környéke főként téli szállásul, kiegészítő helyül szolgált.¹¹⁰ Ekkor a kvártélytartás terhe is csökkent valamennyire, bár 1696-ban, 1698-ban és 1699-ben nyáron is volt beszállásolás, s minden évben gondoskodni kellett az átvonuló csapatok ellátásáról is. Mindent egybevetve Balogh úgy véli, hogy a harcok alatt „a különböző sarcoltató felek számára kifizetett összegek által két, sőt valószínűleg három nemzedék által felhalmozott vagyon és forgótőke s a kereskedelmi úton beszerzett áruk értéke ment veszendőbe”.¹¹¹

Nem csak a katonák elszállásolása és az ellátásukról való gondoskodás jelentett problémát a város és a lakosság számára, de a debreceniek gyakran áldozatul estek e katonák hatalmaskodásainak is.¹¹² Egy 1698. áprilisi szövegrészből például az derül ki, hogy a városlakók folyamatosan ki voltak téve a beszállásolt katonák kihágásainak, kicsapongásainak, ugyanis arról határoztak, hogy követeket kell küldeni Solari császári

¹⁰⁶ BALOGH 1981. 94–95., PAPP KLÁRA: A szabad királyi városi cím megszerzésétől az országgyűlési becikkelyezésig. In: Bárány Attila – Papp Klára – Szálkai Tamás (szerk.): *Debrecen város 650 éves. Várostarténeti tanulmányok.* Debrecen, 2011. 301–318. 302.

¹⁰⁷ PÓSALAKI 1987. 35.

¹⁰⁸ PAPP 2011. 302–303.

¹⁰⁹ PÓSALAKI 1987. 37. Vö. BALOGH 1981. 96.

¹¹⁰ Uo. 105.

¹¹¹ Uo. 108.

¹¹² A hatalmaskodás fogalma számos különféle cselekményt magában foglalt. Különbséget tehetünk kisebb, illetve nagyobb hatalmaskodások között. Utóbbiak közé a debreceniek által is többször hivatkozott Hármaskönyv a következőket sorolja: „a nemesek házainak igaz ok nélkül való megrohanása, a birtokoknak és ezek tartozékainak elfoglalása, a nemeseknek igaz ok nélkül való letartóztatása, a nemeseknek megverése, megsebesítése és megölése”. L. WERBÓCZY ISTVÁN: *Tripartitum.* 1514. Második rész. 67. czim. A kisebb hatalmaskodások már nincsenek ennyire pontosítva. Ide azokat az eseteket sorolták, amelyeket nem büntettek sem halállal, sem a 200 forintos ún. fejtársággal, e helyett ennek felére, 100 forintra büntették az elkövetőket. Idesorolhatjuk többek között a különféle kártételeket és sérelmek, veréseket, de például a földfoglalást is. L. MEZEY BARNA: A Hármaskönyv büntetőjoga. *Jogtörténeti Szemle,* 2014. 4. sz.–2015. 1. sz. 70–76. 74. Vö. KÁLLAY 1996. 315., 328–349.

tábornokhoz a „*quártélyozó németek excessusi [kihágásai] végett*”.¹¹³ Majd júniusban ismét erre jutottak a „*a németek rendeletlen magok tartatása*” miatt.¹¹⁴ Bár nem találunk arra vonatkozó bejegyzést, hogy sikerrel jártak-e, feltételezhetően nem, tekintve, hogy Gronsfeld grófhhoz is expediáltak küldötteket a város földjein esett „*sok tolvajkodások és cséplések végett*”.¹¹⁵ Ezek a küldöttek el is érték céljukat, a tábornok „*szorossan [értsd: szigorúan] parancsolt*”, hogy az itt állomásozó katonák kapitánya tartson „*jó disciplinát*”, azaz fegyelmet katonái között.¹¹⁶ Ebből arra következtethetünk, hogy a Solari tábornokhoz küldött delegáció nem járt sikerrel, ezért volt szükség az újabb próbálkozásra. Annyi bizonyos, hogy júliusban eredményesek voltak a debreceni küldöttek. Legalábbis rövidtávon. Egy évvel később, már a karlócai béke megkötése után, az 1699. évi beszálláskor a debrecenieknek ismét sok kellemetlenséget okozott a katonák jelenléte. A jegyzőkönyv szerint „*a német quártélyosok sok excessusokat [kihágásokat] cselekesznek, embereket öldösnek, vagdalnak, vernek, veszteget[ne]k*”.¹¹⁷ Az áldozatok számáról nincs információnk, de az, hogy több ezzel foglalkozó bejegyzés is született, valamint, hogy a városvezetők a Debrecenben állomásozó kapitány feletteséhez fordultak segítségért, mind azt mutatják, hogy folyamatosak voltak a lakosságot ért atrocitások. A halálos áldozatokat tekintve a többes szám használata pedig egyértelműen azt jelzi, hogy nem egyszeri esetről van szó. Nem kell feltétlenül nagy számokra gondolnunk, már néhány haláleset is elég megrázó lehetett ahhoz, hogy megemlékezzenek róla a jegyzőkönyvben.

Tizenhat éven át folytak a harcok, s a karlócai béke megkötése sem hozott hosszantartó nyugalmat. Alig néhány évvel később kirobbant a Rákóczi-szabadságharc a Habsburg elnyomás ellen, amely ismét sok nehézségek okozott a városnak. A fejedelem követelései nagy anyagi áldozattal jártak. Fegyvereket, különféle felszereléseket, élelmet, abrakot kellett a táborába szállítani, ám cserébe Debrecen felmentést kapott a katonai beszállásolás alól, s fegyverfogásra sem kényszerítették a lakosságot. Balogh István szerint 1703 júliusa és 1704 júliusa között a városnak 10–12 ezer kenyeret, 200 köből lisztet, 1200 köből abrakot, 100 vágómarhát, valamint 60 szekér szénát kellett a kurucok rendelkezésére bocsátania fuvarral együtt.¹¹⁸ 1703. december 19-én például 200 köből liszt, ugyanennyi abrak, 2000 kenyér, 60 vágó és 60 szekér széna követelését jegyezték fel, melynek a jegyzőkönyv szerint „*felit-felit*

¹¹³ MNL HBML IV. A. 1011./a. 24. k. 230. 1698. ápr. 20.

¹¹⁴ Uo. 252. 1698. jún. 3.

¹¹⁵ Uo. 282. 1698. júl. 20.

¹¹⁶ Uo.

¹¹⁷ Uo. 486. 1699. jún. 15.

¹¹⁸ BALOGH 1981. 111.

a' szénán kívül” a városvezetés már el is küldte a fejedelem táborába a bejegyzés keletkezésekor.¹¹⁹

A hadsereg ellátásának rendszere 1704 júliusa után megváltozott. Portális élelemszolgáltatást vezettek be, mely során megszabták, hogy havonta portánként mennyi lisztet, abrakot és húst kellett biztosítani a katonák ellátására. Többször előfordult, hogy a város a természetbeni kivetést pénzzel, olykor pedig munkával és fuvarral róttá le. A fennmaradt számadásokból megállapítható, hogy 1704-ben Debrecen közel 27 000 forintot költött a tisztek és kíséretük ellátása, ajándékokra és ruhacsináltatásra, valamint biztosítottak 40 900 darab kenyeret, valamivel több, mint 3000 köböl abrakot, 166 szekér szénát és 287 darab vágómarhát a váradi és szatmári ostromzár, illetve Károlyi Sándor serege részére.¹²⁰ Mindezek mellett még körülbelül 13 500 forint készpénzt is kért Rákóczi a várostól „*az ország szükségire*”.¹²¹ Balogh István részletesen ismerteti a további évekből megmaradt számadások adatait, s a terhek, kiadások mértékét, így ezekről most nem kívánok többet mondani.¹²²

Nem csak a németek jelentettek veszélyt a debreceniekre nézve. Egy 1703. júliusi bejegyzés például a város határában lévő katonákról ír. A forrás szerint a városon kívül vigyázó, őrködő debreceniek „*valami katonákra*” akadtak, akik rájuk lőttek, s két férfit el is találtak. Egyikük – egy „*jó, jámbor ember*” – belehalt a sérülésbe.¹²³ A támadókat elfogták és tömlöcbe zárták, azonban hamarosan kiszabadultak, mert másnap „*egynehány kurucz jött a' péterffiai kapuban, kik nagy sok káromkodások után a' tegnap béhozott katonák[na]k ketteit a' tömlöczből kikérték*”, s meg is kapták.¹²⁴ Nagy valószínűséggel erre azért került sor, mert a támadók is közéjük tartoztak. Találunk azonban olyan esetet is, ahol minden kétséget kizáróan kuruc katonák voltak az elkövetők. 1703 júniusában a város jegyzőjét, a már említett Pósalaki Jánost megverték és kifosztották a bányai templomnál. A támadók „*magokat kuruczok[na]k mondották*”, s a bejegyzés szerint már embert is öltek.¹²⁵ A következő év szeptemberében Pósalaki ismét testi sértés áldozata lett. Épp diószegi szőlőjébe tartott, amikor két kuruc hadnagy, Pikó Demeter és Török Péter a pihenő sereg előtt megtámadta, erősen megverte, s a karját is eltörte. A hadnagyok a főbíróat is fenyegették, azt mondták, őt is ugyanígy megvernék, ha ott lenne, s hogy „*azt is maholnap megsegítjük, diribről-darabra*

¹¹⁹ MNL HBML IV. A. 1011./a. 25. k. 692. 1703. dec. 19.

¹²⁰ BALOGH 1981. 122–123.

¹²¹ Uo. 124., MNL HBML IV. A. 1011./a. 25. k. 819. 1704. aug. 10.

¹²² BALOGH 1981. 124–127.

¹²³ MNL HBML IV. A. 1011./a. 25. k. 644. 1703. júl. 23.

¹²⁴ Uo. 645. 1703. júl. 24.

¹²⁵ Uo. 610. 1703. jún. 1.

vagdaljuk”.¹²⁶ Balogh István szerint a nótárius ellen elkövetett támadás egyik oka az lehetett, hogy köztudott volt, hogyan vélekedik a kurucokról, s a felkelésről. A legtöbb városvezetőhöz hasonlóan ő sem örült a jelenlétüknek, s úgy vélte, veszélybe sodorják Debrecen szabad királyi városi címét.¹²⁷

A katonák – németek és kurucok egyaránt – több kárt tettek a lakosság állatállományában is. A Debrecent ért igazi nagy pusztítások azonban a város úgynevezett futásai, vagyis kiürítései, elhagyásai során keletkeztek. Így például a Rákóczi által elrendelt futáskor is, 1705 őszén. A jegyzőkönyv beszámol a város elhagyásának körülményeiről is. „A’ nép a’ felrakodáshoz éttzaka kezdvén nagy sírással-rívással, egymás nyakára való borulással, jajgatással megindul. Sok csak felesége, gyermeke kezét fogta, mind[en] jószágát itt hadta, csak harmadnapra való kenyeret sem vihetett. Sok cselédgyét, gyermekét eltévesztette [értsd: szem elől vesztette, elvesztette], azt siratta, kereste az uczán. Soknak férje, szekere itthon ne[m] lévén, minden jószágok[na]k itt hagyásával kellett házából kimenni. Soknak gyermeke, marhája eltévelyedett, azt tudakozta, kereste mindgyárt a’ kapun kívül. Soknak szekere mindgyárt eltört a’ várasb[an], kinek a’ várason kívül, azzal veszekedett, csinálta, a’ mint lehetett. Lehetetlen nyelvnek kimondania, minemű bódulás volt ez illy hirtelenséggel.”¹²⁸ Hosszú oldalakon keresztül olvashatjuk, milyen nagy károkkal járt a város üresen hagyása. Külön részletezték az egyes épületekben – például a templomokban, a nyomdában, a patikában, tanácsházaknál –, de főként azok felszereléseiben, berendezéseiben esett veszteségeket. Az is kiderül a szövegből, hogy a lakosság igyekezett elrejtetni értékeit a fosztogatók elől. Többen elásták a megmenteni kívánt pénzüket vagy tárgyaikat, de a városba érkező katonák észrevették a frissen megmozgatott földdarabokat, s így könnyedén megtalálták ezeket az elrejtett holmikat. A forrásban kiemelik azt is, hogy a károk egy részét magyar katonák okozták.¹²⁹

De az 1707. év anyaga is a város harmadik futásakor keletkezett károk összefoglalásával indul. Elsőként Diószegi Sámuel, főbíró tért vissza Debrecenbe „egynehányad magával (...), egyebet a’ sok kóborlónál itthon ne[m] találván, a’ nagy pusztulásnál egyebet ne[m] látván.

Ugyanis minden teli vermeink üressen maradtak, templomink megmocsokoltattanak, az öregb[en] élést tartottanak, a’ praedikáló szék fedelit lerontották, oldalait bévagdalták, a’ székeket kihordották, a’ bírák, praedikátorok székeit tellyességgel elbontották, a’ darabjai

¹²⁶ PÓSZALAKI 1987. 16. 46. jegyz.

¹²⁷ Uo.

¹²⁸ MNL HBML IV. A. 1011./a. 25. k. 903. 1705. okt. 19.

¹²⁹ Uo. 907–916. 1705. okt. 21. A következő év januárjában a lakosságnak ismét el kellett hagynia Debrecen. Ekkor is megfigyelhető, hogy a német hadak mellett a kurucok is sok kárt okoztak a városban. L. BALOGH 1981. 114.

sem kerültenek meg. A tornáczokb[an] és a' torony alatt lovakat tartottak, tüzeltek, elfüstölték, mocskolták. Az Holdat is a' toronybul, a' melly az órával edgyütt fordult, elvitték.

A Kis Templomban sem praedikáló szék, sem egyéb, semmi sem maradott, benne tüzeltenek, lovakat, ökröket tartották. Ablakaibul a' vasrostélyokat kiszedték, elvitték, kerítését feltüzelték. A piacon lévő boltokban is hasonlóképpen lovakat kötöttek, polczait, asztalait feltüzelték, zárjait, vasait leszedték. Váras házainál s egyéb emberekénél is nagy pusztítást, rontást tettek. A sok megdöglött marha mindenütt hevert, az uczákon, udvarokon.”¹³⁰ A károk ellenére a városatyák érezték, hogy a helyzet még rosszabb is lehetett volna, és – a templomok kitakarítása után – hálát is adtak Istennek, amiért nem egy felégetett, hamuvá vált város poraira kellett visszatérniük.¹³¹

¹³⁰ MNL HBML IV. A. 1011./a. 27. k. 107–108. 1707. jan. 2.

¹³¹ Uo. 109. 1707. jan. 30. A templomok tisztítására l. uo. 109. 1707. jan. 23. A város futásairól – összesen négyről – és a keletkezett károkról Szűcs István is megemlékezett hosszan idézve a magisztrátusi jegyzőkönyv szövegéből. Szűcs 1871/b. 712–723.

3 Debrecen bíraskodása

3.1 Az önálló bíraskodás kialakulása és az 1693 előtti állapotok

Debrecen már viszonylag korán maga bíraskodott a lakosai felett. Ezt a kiváltságot még I. Lajostól nyerte el egy 1361. június 14-én kiadott, s 1364-ben megerősített kiváltságlevélben.¹³² Ebben a király biztosította, „hogy az időnek megfelelően maguk közül választandó bíróval és esküdtekkel együtt az ország többi városainak (civitas) régtől fennálló szabadsága szerint bármely lakostársukat (consocios) mindenféle perükben teljes joguk legyen megítélni”. Egyébként a bíróból és az esküdtekből álló önkormányzat már korábban is létezett.¹³³ Valamint az is biztosítva volt, hogy „ha valakinek az említett Debrecen városában, vagy hozzája tartozó területen annak polgárai ellen valami pere vagy követelése lenne, azt a törvény előírása szerinti módon, Debrecenben keresse”.¹³⁴

A település a felsorolt kiváltságoktól függetlenül azonban továbbra is földesúri függés alatt állt. Ezen változtatott egy rövid időre a Zsigmond által 1405. április 2-án kiadott oklevél, amely szabad királyi városi rangra emelte, s Buda város jogkörével ruházta fel. Ennek értelmében többek között megszűnt a bíró és esküdtek választásakor fennálló kötelezettség, miszerint a választást a polgároknak meg kell erősíttetniük. Ugyan 1410-ben a város elveszítette önállóságát, miután Zsigmond elzálogosította, de polgárai továbbra is élhettek a szabad bíróválasztás jogával, ráadásul anélkül, hogy a választott bírót be kellett volna mutatniuk az uraiknak. Emellett további kiváltságokat is szerzett Debrecen.¹³⁵

Szintén fontos dokumentum az enyingi Török János által 1552-ben kiadott oklevél, amely Balogh István szerint az „1693-ig fennállott igazságszolgáltatási szervezet alapokmányának” tekinthető. Az 1569-ben János Zsigmond által kiadott oklevél pedig a „XVI. század folyamán működő magisztrátus jogkörének alapja lett”. A Török János-féle oklevél bevezető részéből kiderül, hogy Debrecennek már korábban is megvolt az igazgatási és bírói szervezete (bírója, esküdtei, szenátus). Ebben leírták, hogy aznap, amikor Török kiadta az oklevelet, a város bírái, esküdtei az egész tanáccsal együtt egy regesztában bemutatták neki azokat a határozatokat, amiket Szent György napján (április 24.) hoztak annak érdekében, hogy minél hatékonyabban és megfelelőbben irányítsák a várost. Itt szabályozták az esküdt- és bíróválasztást, valamint a szenátus létszámát és tagjainak

¹³² Első változata már április 15-én ki lett állítva, de akkor még egyszerű pátens formában. Debrecen egyik földesurának kérésére erősítette meg az uralkodó privilégiummal. L. SOLYMOSI LÁSZLÓ: Debrecen 1361. évi kiváltságlevele. In: Bárány Attila – Papp Klára – Szálkai Tamás (szerk.): *Debrecen város 650 éves. Várostarténeti tanulmányok*. Debrecen, 2011. 9–22. 9–10., SZENDINÉ 2005. 22.

¹³³ Uo. 16.

¹³⁴ BALOGH ISTVÁN: Debrecen mezőváros igazgatása és igazságszolgáltatása (1361-1599). *Hajdú-Bihar Megyei Levéltár évkönyve XXIX*. Debrecen, 2002–2003. 5–29. 7–8., SZENDINÉ 2005. 22.

¹³⁵ Uo. 22–23.

megválasztását. Az oklevél értelmében a városnak jogában állt minden évben esküdt polgárokat választani a Felső- és az Alsójárásból. Szent György napján a szenátus feladata volt megválasztani az új bírót. A szenátust alkotó hatvanhat férfit pedig a bíró és az esküdtek választották meg újév napján, még a Szent György napi tisztújítás előtt. Rögzítették azt is, hogy a perek tárgyalásánál csak a bíróság tagjai, a felperes és az alperes lehet jelen. A kisebb jelentőségű pereknél elegendő volt a főbíró, valamint két-három esküdt jelenléte, nem kellett a teljes belső tanácsnak megjelenni. Fontos az is, hogy ettől kezdve mindenki köteles volt megjelenni a bírói idézésre, valamint a bíróság joga volt kitűzni a tárgyalás, a perbehívott feleletadása és a viszontválasz napját. Az 1569-es oklevél megszüntette „az uradalom és a mezőváros gazdasági jellegű kapcsolatát”, és az uradalmi tisztek előtti pereskedést, valamint a hozzájuk való fellebbezést is.¹³⁶

Ebben az időszakban tehát Debrecen élén a 66 főből álló szenátus, vagyis nagytanács (másik nevén külső tanács), valamint a főbíró, a másodbíró és a 12 esküdt által alkotott belső tanács állt. Ez utóbbi kezében volt a tényleges hatalom. A magisztrátus hatáskörébe tartozott a bíraskodás, az igazgatás, a rendészet, a kommunális ellátás, a gazdálkodás, a pénz- és hitelügyletek, az adószedés, a gyámügyek, az oktatás, az egészségügyi és szociális ellátás, valamint az egyházi ügyek felügyelete.¹³⁷

3.2 1693 utáni változások

Nagyobb változás vette kezdetét a város életében 1693-ban. Ennek első lépése, hogy április 11-én szabad királyi városi kiváltságlevelet kapott I. Lipóttól. A jogállás mielőbbi rendezése ekkorra már igencsak szükségessé vált a debreceniek számára, hiszen azzal, hogy visszatértek a Habsburg király uralma alá, egyben veszélybe került széles körű autonómiájuk, s csorba esett bizonyos kiváltságaikon is. A debreceniek leginkább a lakosság dézsma alá vetését, valamint a harmincadvám alóli mentességük megszűnését sérelmezték, s tartották a legterhesebbnek. Ugyan Lipót 1689-ben megerősítette Rudolf 1600. évi, a város legfontosabb kiváltságait magában foglaló privilégiumát, ám ez még korántsem biztosította Debrecen számára az addig megszokott függetlenséget. Erre egyedül a szabad királyi városi cím megszerzése adhatott biztosítékot.¹³⁸

¹³⁶ BALOGH 2002–2003. 10–13. Vö. SZENDINÉ 2005. 24. Szűcs István szerint Debrecen már enyingi Török János halálával függetlenné vált, ahogy fogalmaz: „Az ő halála után azonban, annak, hogy valamely hűbéri fenhatósági viszony vegyült volna a városi ügyek kezelésébe; semmi nyoma nem találtatik.” SZÜCS 1871/a. 514.

¹³⁷ SZENDINÉ 2005. 25–29.

¹³⁸ SZABÓ ISTVÁN: Debrecen szabad és királyi városi rangra emelése, 1693. Debreceni Szemle, 1938. 10–11. sz. 244–256. 245–246. Természetesen a cím elnyerése sem jelentett sérthetlenséget. Előfordult például, hogy a szabad királyi városoknak is szembe kellett nézniük a harmincadmentességük elvesztésével. L. H. NÉMETH ISTVÁN: *Várospolitika és gazdaságpolitika a 16–17. századi Magyarországon. 1. kötet.* Budapest, 2004. 502–503.

A kiváltságlevél elérése érdekében a város 1692 júliusában követeket küldött Bécsbe, ahol a Caraffa-járás miatti megpróbáltatásokra, anyagi áldozatokra hivatkozva kérték a jogállást, valamint fizettek 20 ezer rajnai forintot is az udvari kamarának, amely összeg nagyban hozzájárult ügyük pozitív elbírálásához. A siker elérésében vitathatatlanul kiemelkedő szerepe volt a három követnek, Dobozi Istvánnak, Komáromi Csipkés Györgynek, valamint Pósalaki Jánosnak, akiknek a nevét megtaláljuk az uralkodó királyi oklevelének szövegében is.¹³⁹ Az oklevél kivívása csak az első lépése volt egy hosszú folyamatnak, hiszen szükség volt még a rendi országgyűlés egyetértésére is, amely beleegyezés elsősorban az országgyűlésen való részvétel jogát biztosította Debrecen számára.¹⁴⁰ Bizonyos kiváltságok azonban már a törvénybe iktatás előtt is érvényesítésre kerültek. A város szabad jogállását nemcsak az uralkodó ismerte el már ekkor, de például a tárnokmester és a városszövetség is szabad királyi városnak tekintette 1693 után.¹⁴¹ Végül 1715-ben az 1712–15. évi pozsonyi országgyűlésen – nem kevés vitát és egyezkedést követően – megtörtént a becikkelyezés.¹⁴² A városvezetés egy ez év április 8-án felterjesztett iratban fejezte ki köszönetét III. Károlynak, amelyben felajánlott 100 hízott ökröt, „*mint a városi közönség legmélyebb hálájának csekély jelét*” az udvari konyha szükségleteire.¹⁴³ Fontos kiemelnünk azonban azt is, hogy amellet, hogy a szabad királyi városi cím megszüntette a vármegyei nemesség Debrecen feletti feudális hatalmát, együtt járt az uralkodói ellenőrzés megerősödésével is.¹⁴⁴

A szabad királyi városi rang elnyerése után több változás is történt Debrecen életében. Megváltozott a képviseleti rendszer is. Az 1694-es tisztújítás során már nem járások, hanem utcák (szakaszok) szerint történt a választás, s megalakult egy új szervezet is, a választott hites közönség (*electa iurata communitas*). Ettől fogva az esküdt elnevezést ennek az 52–60 fős nagytanácsnak a tagjaira használták, szenátoroknak pedig a kistanács, a magisztrátus tagjait nevezték. Továbbá megszűnt a másodbírói hivatal is, s létrejött egy új tisztség, a

¹³⁹ PAPP 2011. 301–318. 304. A debreceni követek szerepét, valamint a kérelem tíz hónapos történetét Szabó István részletesen is feltárja idézett munkájában. SZABÓ I. 1938. 245–256. A Caraffa-járás megpróbáltatásairól l. bővebben PÓSALAKI 1987.

¹⁴⁰ Azt, hogy az ügy kimenetele ekkor még nem dőlt el az is jelzi, hogy a kifizetett 20 ezer forintot a kamara kész volt visszatéríteni, amennyiben a becikkelyezés mégsem történne meg. BALOGH 1981. 99., OROSZ ISTVÁN: Debrecen szabad királyi városi státusának országgyűlési becikkelyezése. In: Orosz István: *A fönix és a bárány városa. Tanulmányok Debrecen múltjából*. Debrecen, 2015. 45–68. 46. 96-os lábjegyzet.

¹⁴¹ KOMORÓCZY 1981. 217., PAPP 2011. 307. Orosz István nem 1693-ra, hanem két évvel későbbre, 1695-re, a tárnoki szék januárban tartott ülésére teszi Debrecen felvételét a kiváltságos városok közé. OROSZ 2015. 49.

¹⁴² A törvénybe iktatás hosszadalmasságáról, a felmerülő követelésekről s a feltételekről l. BALOGH 1981. 139–142., PAPP 2011. 311–317.

¹⁴³ SZÜCS 1871/b. 747.

¹⁴⁴ KOMORÓCZY 1981. 216–217., M. ANTALÓCZY 2001. 24. Az ellenőrzés megerősödése az uralkodói várospolitika következménye volt, s nem egyedül Debrecen városát érintette. H. Németh István alapos részletességgel mutatja be a korszak uralkodói várospolitikájának felső-magyarországi vonatkozásait. H. NÉMETH 2004.

népszószóló (tribunus plebis), amely a nagytanács vezetője lett. A szenátorokat, a főbírókat, illetve a népszószólót a *communitas* választotta saját tagjai közül megfelelő jelölés után.¹⁴⁵ Egy 1695. évi kormányrendelet előírta, hogy az év elején először a népszószólót válasszák meg, s csak azután a főbírókat.¹⁴⁶

Ahogy azt már láthattuk, Debrecenben – a többi feudális-kori városhoz hasonlóan – nem alakult ki önálló bírósági szervezet. Ehelyett a szenátus, a kistanács kezében volt a bíraskodás joga. Ez a kistanács a főbíróval együtt rendszerint 13 – 1694-ben 15, – tagú volt, s emellett, hogy a hatáskörébe tartozott az igazságszolgáltatás, mint azt a korábbiakban is láthattuk, még számos egyéb feladatot is ellátott. Ilyen volt például a közigazgatás irányítása, a várospolitikai intézése, a követküldés joga, a vagyonkezelés, a tisztviselők választása, a vásári bíraskodás, a rendészet, az egyházi intézmények felügyelete, kereskedelmi szabályzatok kiadása, mérték- és súlyszabályozás, az adók kivetése és behajtása, stb.¹⁴⁷ Az általunk vizsgált forrásokban is több olyan rendelkezés olvasható, amely szabályozza a város, a városlakók életét. Ez korántsem szokatlan, hiszen a statútumalkotást mint jogot megtaláljuk más városoknál is, ez nem csupán Debrecenre volt jellemző.¹⁴⁸

De visszatérve a vizsgált városunkhoz, 1698-ban például azt olvashatjuk, hogy „*az ökör- és tehéncsordást karácsonig, a' ménespásztort pedig esztendeig kell fogadni*”.¹⁴⁹ Egy 1703. február 18-i bejegyzésben pedig a sok sár miatti intézkedésekről olvashatunk. „*A város a' sár miatt sok helyeken elmerülvén hidak csinálására a' piskolti erdőn 1000 szál fát, melyet most bajos volna elhozatni az út rossz volta miatt, hanem a' fűre halad, a' melly deszkákat pedig a' Guton hasogattattunk, azokért minden ember szekerét indifferenter [válogatás nélkül] el kell vetni.*”¹⁵⁰ Szintén 1703-ban hozták azt a döntést is, hogy „*külföldi sovány kalács béhozása, s árulása interdicáltatik [megtiltatik], mivel az itt valóknak, a' kik affélét árulnak, káros*”.¹⁵¹ 1696 márciusában pedig többek között a bábákról határoztak. „*Az bábák, kik eddig hit s rend nélkül gyakorlották hivatallyokat, hogy tisztekb[en] annál igazabban,*

¹⁴⁵ KOMORÓCZY 1981. 216–217. Vö. M. ANTALÓCZY 2001. 24.

¹⁴⁶ SZÜCS 1871/b. 666., KONCZ 1913. 13–14.

¹⁴⁷ KOMORÓCZY 1981. 219.

¹⁴⁸ Korszakunkban – és az 1848 előtti magyar jogban – statútumokat, vagyis helyhatósági szabályokat alkothattak a megyék, a szabad kerületek és a szabad királyi városok, valamint a municípiumoknál magasabbfokú önkormányzati testületek (pl. székegyeké, szászoké). MEZEY 1999. 37–38. A statútumok érvénye csupán a joghatóság területére terjedt ki, és nem tartalmazhatta az ország törvényeinek és szokásjogának ellentmondó rendelkezést. Tartalmazhattak magánjogi szabályokat és büntető rendelkezéseket egyaránt. BÉLI GÁBOR: *Magyar jogtörténet. A tradicionális jog*. Dialóg Campus Kiadó – Nordex Kft., 2014. 5., 91.

¹⁴⁹ MNL HBML IV. A. 1011./a. 24. k. 216. 1698. márc. 8.

¹⁵⁰ MNL HBML IV. A. 1011./a. 25. k. 526. 1703. febr. 18.

¹⁵¹ Uo. 522. 1703. febr. 10.

tisztábban, s tisztességesebben eljárjanak, a' szolgálatra hittel köteleztetnek.”¹⁵² De még számos hasonló példát találunk a jegyzőkönyvekben.

A tanácsi törvényszéket a „sedria” (sedes iudiciaria)¹⁵³ kifejezés takarta, amely korábban a testület tanácskozási fórumát jelentette. Tagjai a szenátorok közül kerültek ki, de ekkoriban még nem voltak állandó beosztott emberek, csupán néhány ügy elintézésének erejéig bíztak meg szenátorokat. A bírói szék, mint állandó szervezet majd csak később jött létre. A sedria üléseit a főbíró, esetleg az első szenátor vezette, egy beosztott jegyző pedig az írásbeli munkák ellátásáért felelt. A 17. század végén a kevésbé jelentős polgári vagy büntetőügyek tárgyalására szolgált a „sedes minor”, a Debrecen egészét érintő anyagi visszaéléseket pedig rendkívüli törvényszéken tárgyalták. Ez utóbbin az egész tanács jelen volt.¹⁵⁴

Annak érdekében, hogy a város vezetése biztosítani tudja a közigazgatás rendszeres menetét, állandósítani kellett a törvénykezési napokat. Ezt meg is tették 1701. január 15-én. „A' törvényszékek hétfőn, csütörtökön, szombaton celebráltatnak,” vagyis ezeken a napokon ülnek törvényt, ekkor ítéleznek.¹⁵⁵ Erre minden bizonnyal szükség volt, hiszen megnézve az 1701 előtti néhány évet, még megfigyelhető egyfajta rendszertelenség. 1700-ban – egy-két keddi és pénteki napot leszámítva – már jól látszik a törekvés a rendszeres, elsősorban hétfőn, csütörtökön és szombaton megtartott törvényszéki ülésekre. 1701-ben és 1702-ben pedig – az ünnepek és a nyári, valamint az őszi munkálatok miatti szüneteltetést nem számítva – már valóban szépen megfigyelhető ez az állandósulás.¹⁵⁶

A tanács igyekezett folyamatosan gondot fordítani rá, hogy a törvénykezés minél megfelelőbben történjen. 1703 januárjában például a következőkről határoztak. „A törvények folytattatásának jobb módgyával való végben vitelére tettett, hogy a' N[emes] Tanácsbeli személyek négy részre osztassanak. Egy-egy rész, egy-egy hétig mind a' várasházánál minden nap fenn legyen, mind bíró ur[am]hoz a' törvényes napokon déllyesti két órakor feljárjanak

¹⁵² MNL HBML IV. A. 1011./a. 23. k. 390. 1696. márc. 17.

¹⁵³ Bár a kifejezés eredetileg a vármegyei bíróságot jelentette, a vizsgált protocollumokból kitűnik, hogy a debreceni magisztrátus is a „sedria” elnevezést használta a törvényszéki üléseinek megjelölésére.

¹⁵⁴ KOMORÓCZY 1981. 219-220., M. ANTALÓCZY 2001. 54-55., M. ANTALÓCZY: A debreceni városi bíróság szervezete és működési rendje a XVIII. században. *Hajdú-Bihar Megyei Levéltár évkönyve XXV.* Debrecen, 1998. 5-22. 5., KÁLLAY 1996. 67-71., STIPTA ISTVÁN: *A magyar bírósági rendszer története.* Debrecen, 1998. 72-73.

¹⁵⁵ KOMORÓCZY 1981. 223., MNL HBML IV. A. 1011./a. 25. k. 27. 1701. jan. 15. Érdekes, hogy a 16. század végén, 17. század elején még a keddi, a csütörtök és a szombat volt a legjellemzőbb törvénykezési nap. L. SZENDINÉ 2005. 52-53.

¹⁵⁶ L. az 1-6. táblázatot a mellékletben. A táblázatok adatai helyenként pontatlanok lehetnek a jegyzőkönyvekben előforduló hiányosságok, illetve pontatlanságok, elírások miatt. Rendszeresek például a forrásokban a dátum- és napelírások, amelyek egy részét ugyan kevés számolással korrigálni lehet, ám ezek azt sejtetik, hogy maradhatnak még hibák a szövegben észrevétlenül. L. pl. MNL HBML IV. A. 1011./a. 24. k. 671. 1700. márc. 18. (csütörtök helyett hétfő van írva), MNL HBML IV. A. 1011./a. 25. k. 333. 1702. márc. 23. (23. helyett tévesen 22. van írva)

(...).”¹⁵⁷ 1714 decemberében pedig hét pontba szedve, latinul találjuk a törvénykezésre vonatkozó rendelkezéseket.¹⁵⁸ Szűcs István Debrecenről szóló híres munkájában magyarul is olvashatjuk e szabályokat. Többek között azt, hogy az idézés mindig írásban történt, vagy, hogy a büntetőperек elsőbbséget élveztek, s csak ezek után következhetek a szegények, özvegyek, árvák ügyei, majd a távol élő külföldiek és egyházak perei, amelyről sorjegyzéket is készítettek. De feljegyezték azt is, hogy az előbb felvett ügyek előbb végeztek, vagy például, hogy a bíró felügyelt, hogy a pereskedők között ne támadjon méltatlankodás a törvényszék színe előtt.¹⁵⁹

A kiválasztott jegyzőkönyvekben találkozunk olyan törvénykezéssel kapcsolatos rendelkezésekkel is, amelyek egy-egy ügy tárgyalásakor születtek. 1714 márciusában például Csanak Mihályné és Pap Jánosné becsületértés miatt indított pereskedése készítette a tanács tagjait új szabályok megalkotására. Csanak Mihályné követelt elégtételt, mert a másik asszony tolvajnak nevezte. A per sokáig elhúzódott, 1713 júliusában kezdődött, majd október 5-én és 9-én folytatódott eredménytelenül.¹⁶⁰ A következő év márciusában került sor az újabb tárgyalásra, ekkor már kimondták, hogy a felperes bizonyította a vádat, az alperes pedig „*arra ígerte magát in facie sedis* [a törvényszék színe előtt], *hogy replicáját* [feleletét, válaszát] *megbizonyította, az[é]rt pro edoctione nékie exmissio adatik*”, vagyis elengedik, hogy ezt megtehesse.¹⁶¹ Továbbá elkerülendő a hasonlóan hosszan elhúzódó pereskedéseket, arról is határoztak, hogy „*ha valaki mást lopónak, orvnak, etc. mond in figura sedis* [a törvényszéken], *mingyárt bizonyítsa, másként similis exceptiója* [hasonló kifogása, ellenvetése] *nem stál* [értsd: nem áll meg]”, vagyis azonnal bizonyítani kellett a bűncselekményt, jelen esetben a lopást.¹⁶²

Az igazságszolgáltatás gördülékenységére, igazságosságára nemcsak a város vezetőinek volt gondja. A tisztújításokra kiküldött királyi biztosok városvezetés elé terjesztett kérdései között is szerepeltek erre vonatkozó részek. 1713-ban például az, hogy a polgároknak van-e panaszuk a bíró vagy a tanács ellen, nem éri-e őket jogtalan bántalmazás, illetve hogy „kiszolgáltatik-e az igazság”? A válaszban a debreceni előljáráóság kifejtette, hogy a

¹⁵⁷ MNL HBML IV. A. 1011./a. 25. k. 504–505. 1703. jan. 15.

¹⁵⁸ MNL HBML IV. A. 1011./a. 28. k. 441–447. 1714. dec. 3.

¹⁵⁹ Szűcs 1871/b. 872–873.

¹⁶⁰ MNL HBML IV. A. 1011./a. 28. k. 244. 1713. júl. 13., 276. 1713. okt. 5., 283. 1713. okt. 9.

¹⁶¹ Uo. 379. 1714. márc. 1.

¹⁶² Uo. Az ügy további érdekessége, hogy végül mindkét asszonyt elítélték, mert sikerült igazolni, hogy a felperes tényleg elkövette a lopást. Uo. 407. 1714. jún. 11.

lakosságnak nincs oka panaszra, hiszen – Szűcs István szavaival élve – „kinek-kinek igaz mértékkel méretik az igazság, úgy hozván azt magával a hivatali esküvel kötelesség is”.¹⁶³

3.3 *A büntetőpererek menete*¹⁶⁴

A büntetőeljárás több részből állt. Az első rész volt az előkészítő szakasz, ezt követte a vizsgálati (nyomozási) szakasz, majd a törvényszéki szakasz, s végül a jogorvoslat és a végrehajtás következett.¹⁶⁵

3.3.1 **Előkészítő szakasz**

A bűnvádi eljárás kezdetének az a pillanat volt tekinthető, amikor a hatóság tudomást szerzett a bűncselekményről. Az eljárást tehát már a tudomásukra jutott gyanú esetén is megindíhatták az illetékesek, vádemelés nélkül is. A kitudódás többféle módon is megtörténhetett, leggyakrabban hír, panasz vagy feljelentés útján, de többször előfordult, hogy az elkövető adta fel saját magát.¹⁶⁶ Ez enyhítő körülménynek számított. Az általunk vizsgált forrásokban is számos ilyen esettel találkozhatunk, főként paráznasággal kapcsolatos pereknél. 1695-ben Balkányi Istvánné Kis Anna „nehézkés [értsd: terhes] lévén paráznaságból, maga önként jött vétkének megvallására elő, büntetése mitigáltatik [enyhíttetik], hogy hétfőig a' tömlöczb[en] tartatvá[n], akkor hóhér késérje ki vesszővel”.¹⁶⁷ De Tarsok Mihályné Balog Erzsébet is azért kapott viszonylag enyhe büntetést 1698 nyarán, mert „maga szabad akarat szerint feljüvén, declarálta [előadta, felfedte] dolgát”.¹⁶⁸ Ugyanígy Dombrádi Erzsébet is „szabad akarattya szerint jött elő” 1701-ben elkerülve ezzel a súlyosabb büntetést.¹⁶⁹

A puritán Debrecenben a lakosság köteles volt jelenteni, ha tudomása volt valamilyen bűntényről, statútumszegésről. Az, aki nem tett eleget ennek az erkölcsi kötelességnek, büntetést is kaphatott hallgatásáért, amely függött az ügy súlyosságától, valamint az illető

¹⁶³ SZÜCS 1871/b. 739–740. Az uralkodó 1690 decemberében rendelkezett arról, hogy a magyar kamarának királyi biztost kell küldenie a városi tisztújításokra, akik az ő nevében vezetik, ellenőrzik a restaurációt. M. ANTALÓCZY 2001. 24.

¹⁶⁴ Fontos megjegyeznünk, hogy a vizsgált időszakban még nem váltak el egymástól élesen a büntető és a polgári perek. Ezeket csak 1726-tól kezdték külön vezetni, s szétválasztásuk csak egy 1774-es rendelet után történt meg. M. ANTALÓCZY 1996. 76., KÁLLAY 1996. 115., SZENDINÉ 2005. 18.

¹⁶⁵ M. ANTALÓCZY 2001. 64–67., KÁLLAY 1996. 115–116. Varga Endre a büntetőperes eljárást szintén négy, de a fent felsoroltaktól némiképp eltérő szakaszban tárgyalja. Első szakaszként szintén az előkészületi perszakot említi, ám ebbe az eljárás megindulásán túl a vizsgálatot, valamint a tanúkihallgatást is beleveszi (mi ez utóbbi kettőt külön vizsgálati szakaszban tárgyaljuk). Második szakaszként a törvényszék előtti eljárást jelöli meg, majd a perorvoslati szakot, vagyis a fellebbezést és a perújítást, végül pedig a végrehajtási perszakot. L. BÓNIS–DEGRÉ–VARGA 1961. 122–131.

¹⁶⁶ M. ANTALÓCZY 2001. 67., KÁLLAY 1996. 117., BÓNIS–DEGRÉ–VARGA 1961. 122.

¹⁶⁷ MNL HBML IV. A. 1011./a. 23. k. 307. 1695. júl. 14.

¹⁶⁸ MNL HBML IV. A. 1011./a. 24. k. 254–255. 1698. jún. 12.

¹⁶⁹ MNL HBML IV. A. 1011./a. 25. k. 104. 1701. ápr. 14.

társadalmi jogállásától.¹⁷⁰ Súlyosbította a helyzetet, ha nem csak eltitkolták a cselekményt, de igyekeztek azt titokban is tartani. Bikki Lászlónak például azért kellett bíróság elé állnia 1698-ban, mert segíteni próbált egy „*Kis Kata nevű parázna személynek*” elkerülni a felelősségre vonást, holott „*concivitási [polgári] kötelessége azt kívánta volna, hogy afféle gonoszságokat kijelencsen, de az I[n causam attractus] [perbe fogott] az ellen eltitkolásában [an] munkálkodott*”.¹⁷¹ Részben ideillik Gyalai György ügye is. A férfit azzal vádolták, hogy „*tisztátalan, kurva [sic] személyre akadván a’ mezőben, megfosztotta, disznópásztorokkal való kurválkodását [sic] tutta, s hírt ne[m] tett felőle [értsd: nem jelentette]*”.¹⁷² Sajnos egyik férfi ítélete sem maradt fenn, így esetleges büntetésükről sincs információnk. A jegyzőkönyvekben akad példa arra is, hogy az emberek eleget tettek a fent említett kötelességüknek. Igaz voltak köztük, akiknek kellett egy kis idő, míg belátták, mi a helyes döntés. Így volt ez azzal a három legénnyel is, akiket Szabó Mihályné Kovács Kata fogadott fel férje megölésére 1711-ben. A legények megalkudtak az asszonnyal, el is tették a gyilkosságért járó pénzt, ám „*Istent félvén reá nem mentenek [ti. a férjre], hanem a magistratus[na]k értésére atták, az 5 máriásokat is letették*”, amit megbízójuktól kaptak. „*Mely go[no]sz cselekedetiért az I[n causam attractus] [perbe fogott] felhozattatván, azon szerint megvallotta, és a legények declaratióját [nyilatkozatát] helyben hatta, erőssétette*.”¹⁷³

Nem mindig volt szükség az efféle híradásokra. Többször előfordult, hogy nyilvánosan (pl. csapszéken, utcán, piacon) történtek az események. Igen érdekes történésnek lehetnek szemtanúi a Várad utcai csapszék vendégei 1696 tavaszán, amikor is egy „*Iratosi Mátyás nevű mészáros (...) boros koráb[an] a’ csaplárné kedviért Borbély Bálinttal fogát kivonatván*”, hívta fel magára a figyelmet. A férfiakat három-három forintra büntették „*minthogy sokakat megbotránkoztattanak*”.¹⁷⁴ Balog Istvánné Kis Katát is „*az csapszéken való szemtelenkedéséért*” büntették nyakvassal, azaz kézi kalodával 1702 márciusában.¹⁷⁵ Molnár Mihály pedig „*a’ közönséges piacon*” szitkozódott, káromkodott, de lehetne még sorolni a hasonló eseteket.¹⁷⁶ Ezeknél a büntetteknél, kihágásoknál ismert volt az elkövető személye.¹⁷⁷ Ugyanígy nem volt értelme tagadni akkor sem, ha egyértelmű, látható jelei

¹⁷⁰ M. ANTALÓCZY 2001. 68.

¹⁷¹ MNL HBML IV. A. 1011./a. 24. k. 261. 1698. jún. 16.

¹⁷² Uo. 546. 1699. szept. 14.

¹⁷³ MNL HBML IV. A. 1011./a. 27. k. 824–825. 1711. jún. 4. 1 máriás 20 krajcárral volt egyenértékű. L. RADICS KÁLMÁN: Zoltai Lajos munkáiból. In: *Hajdú-Bihar Megyei Levéltár évkönyve XXII*. Debrecen, 1995. 293–315. 294.

¹⁷⁴ MNL HBML IV. A. 1011./a. 23. k. 411. 1696. ápr. 2.

¹⁷⁵ MNL HBML IV. A. 1011./a. 25. k. 326. 1702. márc. 18.

¹⁷⁶ MNL HBML IV. A. 1011./a. 23. k. 307. 1695. júl. 14.

¹⁷⁷ M. Antalóczy Ildikó egy különösen érdekes példát hoz ezzel kapcsolatban. Egy olyan asszony esetét tárja az Olvasók elé, aki mindenki szeme láttára a csapszéken paráználkodott egy katonával. Az ügy további érdekessége, hogy az asszony egy őt „*szüntelenül háborgató nyavallyára*” hivatkozva védte magát a törvényszéken. M. ANTALÓCZY 2001. 68.

voltak a bűnbeesésnek. Ilyen volt például, ha egy hajadon vagy egy özvegyasszony teherbe esett. Így járt Séllyei Judit is, akit verésre ítélték, miután „*paráznaságra atta magát, mellyből impraegnáltatott* [teherbe esett] is”.¹⁷⁸

Eljárás indítására adhatott okot az is, ha valakinél lopott holmit, jószágot találtak, vagy esetleg valamilyen más bűnjelet fedeztek fel nála. Ez alapján indítottak nyomozást a már korábban is tolvajlásan kapott Mészáros János ellen is 1696 októberében, kinek „*kezinél lopott marha találtatott*”.¹⁷⁹

Miután megbizonyosodtak a bűncselekményről, sor került a feltételezett tettes elfogására vagy idézésére. Természetesen in flagranti és a komolyabb bűncselekmények esetén azonnali elfogadás következett, s a hajdúk a városházára kísérték az elkövetőt vagy elkövetőket.¹⁸⁰ Csáki Andrással is így jártak el, miután keményen rátámadt a Kardos-házi csaplárra. A vád szerint Csáki a támadás során „*reáugrik a' gazdára, süvegét fejéből kiüti, a' kűfal szegeletinek szoríttya üstökít, szaggattya, a' hivelykét a' szeminek vetvén, üti, veri, öklözi, kezeit öszvekörmöli, véresíti*”. Ha a város szolgálai nem léptek volna közbe, „*a' csaplárt megfojtotta volna*”. Sőt, egyiküket meg is sebesítette miközben a városházára vitték.¹⁸¹ Láthattuk, hogy a férje elveszejtésén munkálkodó Szabó Mihályné Kovács Kata is „felhozattatott”, miután a felfogadott legények hírt tettek tervéről a tanácsnak. Hasonló sorsra jutott Katona Pál is, akit az után fogtak el, hogy „*megrészegeadvén házanként járt éttzaka, emberséges emberekre reátámadott*”. A jegyzőkönyvi bejegyzés szerint úgy határoztak vele kapcsolatban, hogy „*üllyön az tömlöczben, légyen inquisitio* [vizsgálat, nyomozás] *ellene*”.¹⁸² Ez az idézet pedig megfelelő lezárása lehet az előkészítő szakasz bemutatásának, hiszen előre vetíti számunkra a büntetőeljárás következő részét.

3.3.2 Vizsgálati (nyomozási) szakasz

Az előkészítő szakasz után következett a második rész, a vizsgálati (nyomozási) szakasz.¹⁸³ Itt került sor a gyanúsítottak és a tanúk kihallgatására, vallomásuk jegyzőkönyvbe vételére, a szembesítésre, a helyszíni szemlére, indokolt esetben a különböző szakértői vélemények (pl. borbélyoké, bábáké) beszerzésére.¹⁸⁴ E szakértő tanúk megállapításai –

¹⁷⁸ MNL HBML IV. A. 1011./a. 24. k. 519. 1699. júl. 9.

¹⁷⁹ MNL HBML IV. A. 1011./a. 23. k. 444. 1696. okt. 4.

¹⁸⁰ M. ANTALÓCZY 2001. 69–70., KÁLLAY 1996. 119.

¹⁸¹ MNL HBML IV. A. 1011./a. 27. k. 499. 1708. nov. 5. A Kardos-ház a „paloták”-nak is nevezett jobb polgári házak közé tartozott, ahol például Szapolyai János is többször megszállt, majd 1587-től kezdve egyszerű csapszékként működött. RADICS 1995. 296.

¹⁸² MNL HBML IV. A. 1011./a. 28. k. 721–722. 1715. okt. 7.

¹⁸³ A nyomozás és a vizsgálat ekkor még nem határolódott el jól. E szakaszt Varga Endre – az előkészületi perszak bemutatásakor – összefoglaló néven, találóan investigációs szakként is említi. BÓNIS–DEGRÉ–VARGA 1961. 123.

¹⁸⁴ M. ANTALÓCZY 2001. 73.

ahogyan azt később látni fogjuk – sokszor igencsak meghatározóak voltak a nyomozás során, amely arra utal, hogy egyre inkább a szakszerűsége törekedtek.

A gyanúsítottakat és a tanúkat is ún. deutrumok, előre meghatározott kérdőpontok alapján hallgatták ki, ezzel is gyorsítva az eljárást.¹⁸⁵ Az általunk vizsgált forrásokban kivételesnek számítanak azok a bejegyzések, amelyek tartalmazzák ezeket a kérdőpontokat. Döntő többségükben ugyanis a pereskedő felek – és jobb esetben a dátum – feltüntetése után rögtön a tanúk – a cselekménynél jelenlévők, a szomszédság, a perbe fogottal érintezők – által elmondottakat rögzítették, s csupán néhány olyan szövegrészt találunk, amelyben olvashatóak a feltett kérdések. Az egyik ilyen egy 1696-os, házasságtöréssel kapcsolatos anyag, amelyben Kálmán Anna kérésére folyt a nyomozás férje, Kerekes Mihály ellen. A tanúknak feltett kérdések a következők voltak: „*Tudod-é, láttad-é, hallottad-é Kerekes Mihály[na]k valaholott, valakivel való paráználkodását, és hogy maga is kérkedett volna véle ez elmúlt öt esztendők forgása alatt, vagy paráznaságának környül álló dolgait, hogy ágyban vagy egyebütt valahol, valamelly asszonnyal vagy leánnyal edgyütt, vagy éjjel, vagy nappal fekütt volna, és ajándékát az olyan személyek[ne]k adta volna, házassági állapotjában?*”¹⁸⁶ A hasonló forrásrészeket tanulmányozva találunk hosszabb, s rövidebb megfogalmazásokat is, az esetek jellegétől, összetettségétől függően. 1706 áprilisában például nemes egyszerűséggel arról kérdezték a tanúkat, „*hogy Baxa Istvánnét vagy uczán vagy az háznál kicsoda mocskolta, s mi módon?*”¹⁸⁷ Míg egy évvel későbből több mint egy oldalon keresztül olvashatjuk a 7 pontból álló tudakozódást Balajti György és Szilágyi István perével kapcsolatban, a közösen vásárolt marháikról. Itt már jóval bonyolultabb volt a helyzet, hiszen többek között olyan részleteket kellett tisztázni a tanúk segítségével, hogy valóban közösek voltak-e a vett ökrök, vagy, hogy mindkét férfi ugyanúgy, „*proportional[ite]r [arányosan]*” tartotta-e a sőrést.¹⁸⁸

Mint arra már utaltunk korábban, a tanúvallomásokot tartalmazó büntető-törvényszéki jegyzőkönyvek bejegyzéseiben gyakran megjelenő rendezetlenség olykor komoly fejtörést okoz a kutató számára. Ez a rendezetlenség időnként első ránézésre már-már megfejthetetlennek tűnő megoldásokban is megmutatkozhat. Ezt tökéletesen érzékelteti a két házasságtörő, Ambrus Györgyné és Rácz István esete, akik ellen 1715 elején folyt eljárás. Az ellenük állított tanúk vallomásait a jegyzőkönyv 569–572. oldalán olvashatjuk, míg az ügyre

¹⁸⁵ Uo. 67., 75. KÁLLAY 1996. 125. A gyanúsítottak vallomásait sajnos nem találjuk meg a büntető-törvényszéki jegyzőkönyvekben, az ő álláspontjukról, védekezésükről csupán a magisztrátusi jegyzőkönyvek peranyagai adnak információt.

¹⁸⁶ MNL HBML IV. A. 1018./e. 2. k. 21. 1696.

¹⁸⁷ MNL HBML IV. A. 1018./e. 3. k. 39. 1706. ápr. 23.

¹⁸⁸ Uo. 80–81. 1707. ápr. 11.

vonatkozó kérdőpontokat egy a 678. oldal után befűzött kis papírlapon találjuk meg.¹⁸⁹ A kérdések itt is a bevett „*Tudgya-é, látta-é, hallotta-é*” felütéssel kezdődnek, majd szokás szerint a cselekmény elkövetésére – jelen esetben a paráznságéra – utaló jeleket tudakozzák. A vizsgált forrásokban fennmaradt bejegyzések alapján viszont egyedinek mondható, hogy legvégül arra kérdeznék rá: „*És kicsodák volnának ezen dologb[an] jó tanúk és világosok?*”¹⁹⁰ Ehhez hasonlóval nem találkozunk a többi bejegyzésben.

Egy-két kivételtől eltekintve a feltett kérdéseket rendszerint összevonva, s nem pontokba szedve találjuk meg, ám a vallomásokon belül már gyakran utalnak ez utóbbi megoldásra is, például amikor bizonyos kérdőpontokra, ún. punctumokra válaszolnak.¹⁹¹ A kérdések terén megmutatkozó ilyen nagymértékű hiányosság miatt azonban kijelenthetjük, hogy a pontok számát illetően meggondolatlanúság lenne bármiféle következtetést levonni ezekből a forrásokból.¹⁹²

A tanúknak kötelező volt megjelenni. Ha ezt elmulasztották, az büntetést is vonhatott maga után, hiszen az 1649:19. tc. szerint a városoknak jogában állt a törvényes tanúvallatások alkalmazása, s minden polgár köteles volt a valóságról tanúságot tenni. Szerepük olyannyira meghatározó volt, hogy meg nem jelenésük vagy új tanúk idézése esetén gyakran a tárgyalást is elhalasztották. A bíróság csak azt tekintette teljes értékű tanúnak, aki nem csak hallomásból ismerte a cselekményt, hanem szem- vagy fültanúja is volt annak. A bizonyításhoz egy tanú nem volt elegendő, legalább két egybehangzó vallomásra volt szükség.¹⁹³ A forrásainkat lapozva mégis számos olyan bejegyzést találunk, ahol csupán egyetlen tanú vallomása olvasható.¹⁹⁴ Természetesen ez nem mindegyik esetben jelentette azt, hogy valóban csak egy embert kérdeztek meg a cselekményről. Könnyen előfordulhat, hogy a többi kikérdezett személy vallomása egyszerűen nem maradt fenn. Minden bizonnyal ez történt egy 1693. augusztusi emberöléssel kapcsolatban is, ugyanis nehéz elképzelni, hogy egy ilyen súlyos bűntény esetén mindössze egyetlen tanút hallgassanak meg. A jegyzőkönyvben mégis csupán egy bizonyos Tóth Gergely vallomása szerepel, igaz, az viszonylag hosszan, egy oldalon keresztül.¹⁹⁵

¹⁸⁹ A tanúvallomásokat l. MNL HBML IV. A. 1018./e. 3. k. 569–572. 1715. A kérdéseket l. uo. 678/a. További nehézségeket okozhat, hogy a bejegyzések mellől hiányoznak a dátumok, valamint az is, hogy míg e fent említett szövegrészekben az asszony lánykori neve Orosz Kataként van rögzítve, addig a magisztrátusi jegyzőkönyvben Seres Kataként szerepel. L. MNL HBML IV. A. 1011./a. 28. k. 509–510. 1715. jan. 19.

¹⁹⁰ MNL HBML IV. A. 1018./e. 3. k. 678/a.

¹⁹¹ L. pl. MNL HBML IV. A. 1018./e. 1. k. 281–285. 1694. júl. 1.

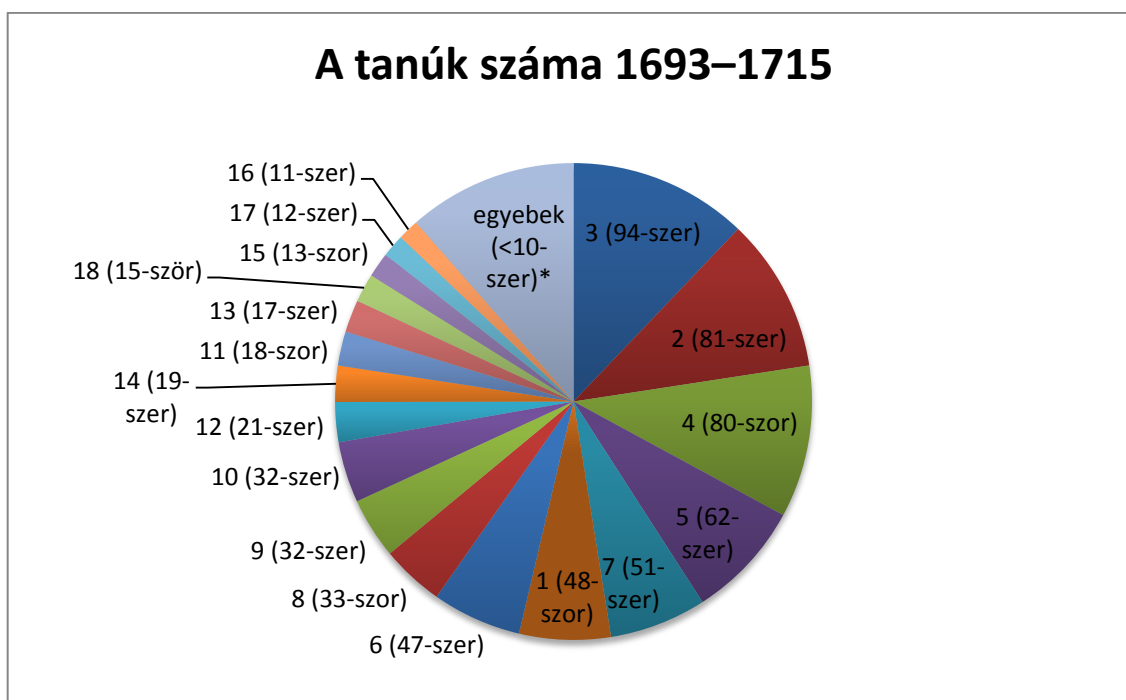
¹⁹² A későbbi évtizedekből már több adat maradt fenn ezzel kapcsolatban. Az 1740-es években például rendszerint a 4–5, maximum 8–10 kérdésből álló deutrumok voltak jellemzőek. M. ANTALÓCZY 2001. 75.

¹⁹³ KÁLLAY 1996. 129–131., M. ANTALÓCZY 2001. 74–75.

¹⁹⁴ A későbbi évtizedekben is gyakori volt, hogy mindössze egy tanút hallgattak ki. M. ANTALÓCZY 2001. 74.

¹⁹⁵ MNL HBML IV. A. 1018/e. 1. k. 235. 1693. aug. 31.

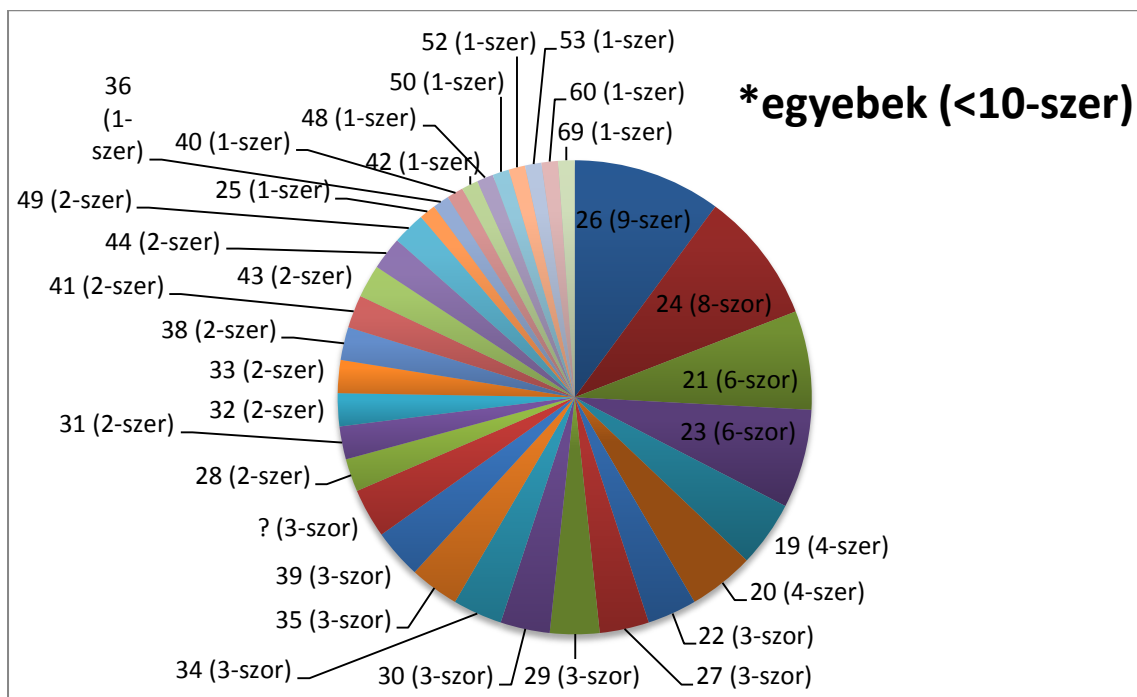
A tanúk számát vizsgálva megállapítható, hogy az legtöbbször 2 és 4 közé esett, de igen gyakran találkozunk 5–7, illetve, ahogyan arra már utaltunk, egyetlen kihallgatottal is. Érthető módon az olyan súlyosabb bűnök, mint az emberölés, boszorkányság vagy például a paráznság felderítésekor jóval több személyt hallgattak meg. Ezeknél nem volt ritka a 20–30, de akár az 50 tanú kikérdezése sem. A legtöbb, amellyel a vizsgált forrásainkban találkozhatunk, az 69 feljegyzett személy a boszorkánysággal, paráznsággal és szitkozódással vádolt Kis Istvánné elleni peranyagban. Érdeemes kiemelnünk, hogy a megkérdezett 69 személyből 45-en semmiféle információval nem szolgáltak, nevük mellett csak az ilyenkor szokásos „nihil”, azaz semmi kifejezés szerepel.¹⁹⁶ Ez nem egyedi eset, meglepően sok volt azoknak a száma, akik semmit sem tudtak, vagy akartak mondani az őket kérdezőknek.¹⁹⁷

3. ábra: A tanúk száma 1693 és 1715 között

¹⁹⁶ MNL HBML IV. A. 1018/e. 2. k. 316–322. 1700. nov. 29. A tanúk számát l. az 1–2. ábrán, valamint a mellékletben, a 7–10. táblázatban.

¹⁹⁷ L. a 7–10. táblázatot a mellékletben.

4. ábra: A tanúk száma 1693 és 1715 között (a 10-nél kevesebbszer előforduló számok)

Első olvasásra talán indokolatlannak tűnhet, hogy ilyen hosszasan időzünk ezeknél a bejegyzéseknél, ám igazán izgalmas és értékes anyagról van szó, amelynek részletes vizsgálata hozzájárul témánk alaposabb megismeréséhez. Éppen ezért, úgy gondolom, hogy a tanúk, valamint a tanult emberek bizonyágtételének jelentőségével szükséges behatóbban is foglalkoznunk. A vizsgálat során számos különféle esettel megismerkedhetünk, amely egyfajta bevezetőként is szolgálhat a dolgozat további részéhez, előrevetítve, milyen változatosak a jegyzőkönyvekben szereplő büntetőperesek, pereskedések.

Az első, ami eszünkbe juthat a tanúvallomásokkal kapcsolatban az, hogy segíthettek bizonyítani egy vádlott bűnösségét. A legtöbb esetben ez valóban így történt. Ez részben azzal magyarázható, hogy – mint azt később látni fogjuk – az indokolatlan pereskedés, a mások ártatlanul történő megvádolása bizony következményekkel járt, és ilyen esetben komoly pénzbírságot is kiszabhattak a felperesre.

A vallomások e téren megmutatózó jelentőségének vizsgálatát érdemes a különféle szakértő tanúk szerepének felvázolásával kezdenünk, hiszen e tanult emberek bevonása a nyomozásba nem elhanyagolandó. Ez, amint arról már fentebb szó volt, a szakszerűségekre való törekvést mutatja. Borbélyok segítettek felderíteni egy rablógyilkosságot például 1704 augusztusában. Bangó János és Oláh János ellen az volt a vád, hogy a tetétleni földön rátámadtak egy Tót István nevű férfira, és elvitték a lovát. Így írnak a jegyzőkönyvben: „Lovárul leverték, fejét puskával betörték, azon puskát belé is csapontották [értsd: el is süttették]”. Az áldozat leesett a lováról, s az állat megtaposta őt, „lábát öszverugdosta, egyéb

tagjait is öszverontotta, tapotta, nagy sebeket ejtvén rajta”.¹⁹⁸ Tót István az ügy első tárgyalásakor nagyon rossz állapotban ugyan, de még életben volt. A következő tárgyalás előtt azonban belehalt sérüléseibe. Bangó János magát a cselekedetet – a támadást és a rablást – nem tagadta, de kitartott amellett, hogy nem okoztak halálos sebet. A felpereseket, vagyis az áldozat özvegyét és fiát, pedig arra szólította fel, hogy esküdjenek meg, hogy a családfő *„tulajdon azon seb miatt holt meg”*.¹⁹⁹ A szenátorok arra jutottak, hogy *„constál [bizonyos, bebizonyosodott] tolvajsága, a’ mint maga is vallya. Hogy gyilkossága is világosabb legyen, a’ borbélyok recognoscállják [vizsgálják meg] a’ seb állapottyát, az A[ctoro]k[na]k [vádloknak] ne[m] kell eskünni”*.²⁰⁰ A tanúk listáján negyedikként szerepelnek a *„borbély czéhbeli mesteremberek”*, akik meg is állapították, hogy a férfi a rablótámadásban szerzett sebbe halt bele, amelynek eredményeképpen a vádlottakat akasztásra ítélték.²⁰¹ Az ügy további érdekessége, hogy az egyik tanú elmondta, hogy Oláh János szerint nem maguktól cselekedtek. Azt állította, hogy volt egy felbujtójuk, egy férfi Szováton, aki azt mondta, hogy *„az Isten áldaná meg azokat a’ katonákat, a’ kik Tót Istvánt megkínoznák”*, s Oláh csak ez után ment társával megtámadni az áldozatot.²⁰² Ezzel kapcsolatban nem tudunk meg többet, de ez alapján elképzelhető, hogy az elkövetők katonák voltak. Sok szempontból hasonló a Bujdosó Mihály és Szénási Palkó ellen folytatott per is. Őket is gyilkossággal vádolták, s bűnösségüket szintén a borbélyok igazolták.²⁰³

Csonka Juditra is halálos ítéletet szabott ki a bíróság 1708 májusában. A lánynak azért kellett meghalnia, mert bebizonyosodott, hogy hajadon létére teherbe esett, s ami még súlyosabb, *„született gyermekét gazdájá[na]k árnyékszékiben vetette, s megölte”*.²⁰⁴ Bűnösségét többek között egy bábaasszony is igazolta azzal, hogy megállapította, a csecsemő egészségesen jött világra, így cáfolva Csonka Judit azon állítását, miszerint elvesztette gyermekét.²⁰⁵ Az említett szakértő tanú, Bába Erzsébet így fogalmazott vallomásában: *„Midőn a’ gyermeket a’ pervátából [árnyékszékéből] kivonták, akkor hívtattanak engemet oda. Láttá[m], a’ gyermek idős volt, a’ köldöke el volt szakasztva, ne[m] volt megkötve”*.²⁰⁶ A bábát tehát azonnal a helyszínre hívták, amint megtalálták a csecsemőt. Ez nem egyedi eset, hiszen a kis holttesteket azonnal meg kellett vizsgálni. Bábaasszony tanúskodott Baxa

¹⁹⁸ MNL HBML IV. A. 1011./a. 25. k. 820–821. 1704. aug. 18.

¹⁹⁹ Uo. 822–823. 1704. aug. 25.

²⁰⁰ Uo. 823. 1704. aug. 25.

²⁰¹ MNL HBML IV. A. 1018./e. 2. k. 615–616. 1704. aug. 28., MNL HBML IV. A. 1011./a. 25. k. 830. 1704. szept. 8. Az orvosi szemle jelentőségét felismerve a helytartótanács 1726-ban kötelezővé tette az orvosi vizsgálatot a gyilkossági ügyek felderítésekor. L. KÁLLAY 1996. 127.

²⁰² HBML IV. A. 1018./e. 2. k. 615–616. 1704. aug. 28.

²⁰³ MNL HBML IV. A. 1011./a. 25. k. 660–664. 1703. szept. 24.

²⁰⁴ MNL HBML IV. A. 1011./a. 27. k. 389. 1708. máj. 5.

²⁰⁵ Uo. 393. 1708. máj. 14.

²⁰⁶ MNL HBML IV. A. 1018./e. 3. k. 153. 1708. máj. 5.

Mihályné Uszó Kata ellen is, akit azzal vádoltak, hogy férjhezmenetele előtt nőtlen legényekkel mulatozott, ölelkezett, csókolózott, sőt együtt is hált velük. Az volt a legfőbb bizonyíték ellene, hogy „*házasságának hetedik holnapjára [hónapjára] lett gyermeke ép tagokkal, melly is mindgyárt szopott, rít*”. Az pedig, hogy a házasság megkötése után hét hónappal egészséges gyermeknek adott életet, több volt, mint gyanús. A korabeliek ugyanis úgy tapasztalták, hogy az az újszülött, „*a’ melly hét holnapos [hónapos], ne[m] szokott mindgyárt szopni, sírni*”.²⁰⁷ A tanúk között szerepel egy bábaasszony is, név szerint Török Erzsébet. Őt a vádlott férje hívta a házukhoz, hogy nézze meg a gyermeket, s állapítsa meg, hány hónapra született. Így akarta kideríteni, foganhatott-e a házasságkötés után. A bába úgy vélte, nem történt koraszülés, a kisbaba elég fejlett – ahogyan vallomásában fogalmazott – „*idős gyermek*”, tehát minden bizonnyal a házasságkötés előtt fogant. Ezt egy másik asszony is megerősítette, egy harmadik pedig azt vallotta, hogy a vádlottnak „*Pünkösöd harmadnapján lett a’ gyermeke, nyolczadfél holnapra [hónapra] egy nap híján*”, vagyis egy nap híján hét és fél hónapra. Feltételezhetjük, hogy a házasságkötéstől kezdte a számolást. Egy másik tanú még azt is meg tudta mondani, hogy az asszony havi vérzése már a férjhez menése előtt elmaradt. De a legtöbben szintén szolgáltak valamilyen terhelő információval.²⁰⁸ Az asszony végig kitartóan tagadta a paráznaságot. Az utolsó bejegyzésben, amelyet ezzel kapcsolatban találunk, arra szólítják fel, esküdjön meg, hogy a férjétől való a gyermek.²⁰⁹ Sajnos az ítélettel nem találkozunk az általunk vizsgált forrásokban, így nem tudjuk, mi lett a nő sorsa, annyi azonban bizonyos, hogy a tanúvallomások egyértelműen ellene szóltak.²¹⁰

Nemcsak a szakértő tanúk véleménye bírt döntő befolyással. A legtöbb per során a szem-, és fültanúké volt a főszerep. Leginkább nélkülözhetetlenek – úgy véljük – az istenkáromlással és a becsületsértéssel összefüggő ügyekben voltak. Természetesen a többi nyomozás során is döntő jelentőségük volt, azonban a fentebb kiemelt eseteknél általában nem léteztek a vallomásokon kívül egyéb bizonyítékok. Egy olyan perben ugyanis, ahol a vádlottat káromkodással vádolták, vagy mocskolódás miatt állt egymással szemben két személy (s mindkettő a saját igazát bizonygatta), nem maradt más lehetőség, csak a tanúk kikérdezése. Lehetett ugyan befolyásoló tényező a vádlott, a pereskedők előélete, magaviselete, s így szavahihetősége, de ez általában nem volt elegendő az ítélethozatalhoz. A vizsgált években is számos olyan példát találunk, ahol istenkáromlókat, mocskolódozókat a szemtanúk vallomása alapján ítélték el. Pap Györgyöt például azzal vádolták, hogy a

²⁰⁷ MNL HBML IV. A. 1011./a. 25. k. 41–42. 1701. jan. 24.

²⁰⁸ MNL HBML IV. A. 1018./e. 2. k. 342–345. 1701. jan. 24.

²⁰⁹ MNL HBML IV. A. 1011./a. 25. k. 46. 1701. jan. 29.

²¹⁰ A borbélyok és bábák szakértésére számos érdekes példát hoz M. Antalóczy Ildikó, amelyek jól tükrözik tudásuk sokrétűségét, s a nyomozásban játszott nélkülözhetetlen szerepüket. M. ANTALÓCZY 2001. 77–79.

csapszéken káromkodó szitkokkal szitkozódott. A férfi tagadott, azonban a kikérdezések során „*bűségessen comp[ro]báltatott [bizonyítattott], hogy az I[n causam attractus] [perbe fogott] ördög attával és egyéb ocsmán beszédekkel szitkozódott*”.²¹¹ Azt is megtudjuk, hogy egy Vászón Pál nevű férfit mocskolt a trágár kifejezésekkel, akivel egyébként már korábban is volt összetűzése.²¹² Ugyanez a vád Kötélverő Kis Ferenc ellen is, akiről szintén a tanúk vallomásai alapján bizonyosodott be, hogy „*disznó attával, ördög parancsoltával*” szidta szolgáját.²¹³

Hasonlóan fontos szerep jutott a tanúvallomásoknak a mocskolódások, rágalmaszások kivizsgálása során is. Egy Nagy Lőrincné nevű asszony egyszerre két személyt is perbe hívott, amiért azt állították róla, hogy boszorkány, s már régen meg kellett volna égetni.²¹⁴ Az asszony 35 tanút állított, akik közül 26-an semmilyen információval nem tudtak szolgálni, a maradék 9 azonban hasznosnak bizonyult. Az általuk elmondottak kellőképpen igazolták a két alperes bűnösségét, akik többek között olyan megjegyzéseket tettek az asszonyra, hogy „*csak tűz kell neki, s halál*”, vagy „*megérdemlette volna, ha régen a' tüzet az hátára rakták volna*”. „*Mind szeméb[en], mind háta megé ezt sokszor mondották*”, ezért mindkettejüket nyelvváltságra ítélték.²¹⁵

Nem feledkezhetünk meg a többi bűncselekményről sem, különösen mivel – ahogyan azt már említettük – a súlyosabb törvényszegéseknél jóval több személy került kihallgatásra. Igaz, ezeknél a bűntényeknél léteztek egyéb bűnjelek, bizonyítékok is. Emberölésnél a legtöbb esetben adott volt egy holttest, testi sértésnél pedig gyakran keletkeztek látható sérülések. Ezeknél az ügyeknél lehettek tárgyi bizonyítékok (pl. fegyver) is, valamint a borbélyok is sok mindent meg tudtak állapítani a sérüléseket vizsgálva, ahogyan arról már korábban volt szó. Lopás esetén szintén lehettek döntő fontosságú tárgyi bizonyítékok, a paráznaságból pedig születhetett gyermek, s a bábák is tehettek bizonyító erejű kijelentéseket. A csecsemő korának, fejlettségének megállapítása mellett vizsgálhatták például egy leány érintetlenségét is.²¹⁶ Ezekről függetlenül azonban még számtalan olyan kérdés merülhetett fel, amelyekre csak a szemtanúk vallomásai adhatták meg a választ.²¹⁷ Jó példa erre Högye János és Lovas János pere. Högye azzal vádolta Lovast, hogy „*hatalmasul reátamadott, földre leverte, tapotta, öklöszte, fojtogatta. Ugyan azon alkalmatossággal [értsd: ugyanakkor] fában*

²¹¹ MNL HBML IV. A. 1011./a. 25. k. 48. 1701. jan. 31., 53. 1701. febr. 5.

²¹² MNL HBML IV. A. 1018./e. 2. k. 349. 1701. jan. 31.

²¹³ MNL HBML IV. A. 1011./a. 25. k. 106. 1701. ápr. 16., 155. 1701. jún. 18., MNL HBML IV. A. 1018./e. 2. k. 361. 1701. ápr. 16.

²¹⁴ MNL HBML IV. A. 1011./a. 25. k. 460–461. 1702. dec. 2.

²¹⁵ MNL HBML IV. A. 1018./e. 2. k. 521–523. 1702. dec. 2., MNL HBML IV. A. 1011./a. 25. k. 469. 1702. dec. 14.

²¹⁶ Ez utóbbira Bónis György is hozott egy érdekes példát ismert munkájában. L. BÓNIS 1962. 144.

²¹⁷ Itt kell megemlítenünk, hogy a vizsgálat során ugyan összegyűjtötték a bűnjeleket, ám Kállay István szerint erre nem helyeztek nagy súlyt. L. KÁLLAY 1996. 125.

csapván fogait kiverte, ingit rólla leszaggatta, vérit kibocsátotta.” A megvádolt férfi kitartóan tagadott, sőt azt állította, hogy pont fordítva történt a dolog, és Högye volt az, aki rátámadt.²¹⁸ A tanúk azonban nem ezt igazolták. Többen látták, hogy Lovas kezdte a verekedést, vagyis inkább a verést. Nekiment a sértettnek, beráncigálta az istállóba, ahonnan hallani lehetett a férfi nyögéseit, rimánkodását. Kilencen is beszámoltak a brutális támadás részleteiről, s ennek köszönhetően elítélték a támadót.²¹⁹ Nem ő volt az egyetlen. Ecsedi Gergelyné Kovács Zsuzsannát is a tanúk juttatták a vesztőhelyre. Esete azzal kezdődött, hogy rajtakapták, amint paráználkodni akart, s emiatt perbe fogták. Szerencsétlenségére a nyomozás során kikérdezett személyek részletes leírást adtak bűnös életviteléről. Kiderült, többen is hallották az asszony szájából, hogy egyik gyermekének nem férje a vér szerinti apja, s látták különféle legényekkel együtt inni, csókolózni, dorbézolni. Az egyik asszony egyenesen azt hallotta a vádlott szolgájától, hogy *„edgyik legény jött, s másik ment rólla*”. Ezekből a beszámolókból egyértelműen kiderült, hogy Ecsediné többször is követett el házasságtörést, s ez tette igazán súlyossá bűnét. A visszaesőkre pedig a kor szokásai szerint komoly büntetést szabtak ki. Ezt ő sem kerülhette el, és a terhelő vallomások, valamint az a körülmény, hogy férje nem bocsátott meg neki, a halálához vezetett: fejjesztésre ítélték.²²⁰ Szoboszlai Istvánt pedig azért verte meg a hóhér, mert a tanúk szerint a fent említett asszonnyal *„edgyütt ivott, tánczolt, enyelgett, sőt, hogy vélle paráználkodni akart, rajta is kapattatott. Kinek is halálára rész szerint ő adott okot.*”²²¹

Utaltunk rá, hogy voltak olyan esetek, ahol találtak tárgyi bizonyítékokat, mégis merültek fel olyan kérdések, amelyekre csak a tanúk kikérdezése adhatta meg a választ. Erre jó példa Gulácsi István esete. Őt gyilkossággal gyanúsították, s a periratokból kiderül, hogy komoly bizonyíték szólt ellene, véres volt a kardja. A férfi azt állította, hogy az áldozat többedmagával rátámadt, és ő csupán védekezett. Szerinte – mivel önvédelemre hivatkozott –, *„ha mit cselekedett volna is, a’ törvény ne[m] büntetné meg*”.²²² Ennek igazolására tanúkat is állított. Az öt tanúból négyen semmit nem tudtak, az ötödik pedig csak a zajt hallotta, de azt nem látta, hogyan indult a veszekedés.²²³ Az, hogy nem tudta bizonyítani az önvédelem tényét, a szenátorok szemében a bűnösségét mutatta. A vád tanúi többet láttak, ők beszámoltak a történetekről. Állításuk szerint a férfi *„a’ korcsomán az emberekhez vagdalt, nevezetessen a’ megholtat kardgyával, kardgya markolattyával, kápájával verte, vagdalta,*

²¹⁸ MNL HBML IV. A. 1011./a. 25. k. 539–540. 1703. márc. 3.

²¹⁹ MNL HBML IV. A. 1018./e. 2. k. 533–534. 1703. márc. 8., MNL HBML IV. A. 1011./a. 25. k. 547. 1703. márc. 12.

²²⁰ Uo. 740. 1704. márc. 1., 758. 1704. ápr. 7., 763. 1704. ápr. 14., MNL HBML IV. A. 1018./e. 2. k. 570–574. 1704. márc. 1.

²²¹ MNL HBML IV. A. 1011./a. 25. k. 740. 1704. márc. 1., 768–769. 1704. ápr. 21.

²²² Uo. 849. 1704. nov. 20.

²²³ MNL HBML IV. A. 1018./e. 2. k. 634. 1704. nov. 20.

szúrta”. Az is a szenátorok fülébe jutott, hogy a gyanúsított a tömlőben olyan dolgokat mondott, amelyek szintén bűnösségére utaltak. Ezek a vallomások, valamint a véres kard elegendő bizonyíték volt ahhoz, hogy Gulácsit fejvesztésre ítéljék.²²⁴ A szenátus szempontjából ez lehetett a legszerencsésebb helyzet, tudniillik, amikor több tanú is jelen volt a büntett elkövetésénél, s ennek részleteiről be is számoltak.

A tanúvallomások nemcsak a felperest segíthették. Többször találkozunk olyan esettel, amikor bizonyították ugyan a vádlott bűnösségét, de azt is, hogy a felperes provokálta ki a történeteket. Ilyenkor a vádlott mellett őrá is kiszabták a neki járó büntetést. Így járt többek között Szilágyi András, aki pert indított Forgács György ellen testi sértés miatt. Forgács önvédelemre hivatkozott, s mindkét férfi állított tanúkat.²²⁵ Az alperes tanúi alátámasztották az önvédelmet. Beszámoltak róla, hogy Szilágyi kezdte a verekedést, s többen hallották, ahogyan Forgács tolvajt kiáltott. A felperes tanúi a tolvajkiáltásra futottak a helyszínre, így az előzményeket nem ismerhették. Ők már csak azt látták, ahogyan Forgács futtában fejbe verte Szilágyit egy ujjnyi vastag pálcával.²²⁶ A kistanács határozata az ügyben a következő volt: „Hogy vért ontott az I[n causam attractus] [perbe fogott], vérbírságon f. 12 marad. Az A[ctoro]n [vádlón] penig, mivel ő adott a’ veszekedésre okot, 12 csapattatik.”²²⁷ Az alperes így sem kerülhette el a büntetést, hiszen valóban elkövette a testi sértést. Más lett volna a helyzet, ha az őt ért támadás után nem kezd „ellentámadásba”, hanem hagyja elmenni Szilágyit, s peres úton szerez elégtételt. Nem így tett, ezért jogos volt a büntetés. Azonban a szenátus figyelembe vette azt is, hogy a felperes indította a verekedést, így őt is megbüntette. Nagyon hasonló volt Terge Bálint esete. Őt Szalontai János perelte ugyanúgy testi sértés miatt. A tanúvallomások itt is azt igazolták, hogy a felperes provokálta az alperest. Szalontai ugyanis Tergét „jobbágnak mondotta, sokszor bosszantotta, iterálta [megismételte]”. Emiatt nyelvváltságra ítélték, emellett, mivel „mindketten egymást verték”, mindkettejüknek fizetnie kellett az erőszakért.²²⁸ A vádló tehát itt sem kerülhette el a felelősségre vonást.

A tanúk igazolhatták a vádlott ártatlanságát is. Nagyon érdekes például Bosó András esete, aki egy Kovács Andrásné nevű asszonyt fogott perbe 1702 decemberében rágalmozás és testi sértés miatt. Állítása szerint az asszony igazságtalanul tolvajnak nevezte, mocskolta, és megtámadta egy szénvonóval.²²⁹ A férfi tanúi azonban nem elég, hogy semmi terhelővel nem szolgáltak az asszony ellen, még azt is állították, hogy hallották a férfi szájából, hogy

²²⁴ MNL HBML IV. A. 1011./a. 25. k. 858–859. 1704. dec. 8.

²²⁵ Uo. 764. 1704. ápr. 14.

²²⁶ MNL HBML IV. A. 1018./e. 2. k. 587–588. 1704. ápr. 14., 594. 1704. ápr. 14.

²²⁷ MNL HBML IV. A. 1011./a. 25. k. 771. 1704. ápr. 26.

²²⁸ MNL HBML IV. A. 1018./e. 2. k. 505. 1702. szept. 9., MNL HBML IV. A. 1011./a. 25. k. 472. 1702. dec. 16.

²²⁹ MNL HBML IV. A. 1011./a. 25. k. 473. 1702. dec. 16.

tényleg ő lopta el és ette meg a vádlott egyik tyúkját.²³⁰ Ebben az esetben tehát a tanúk bűntelenségét is igazoltak. Végül Bosónak 100 forintot kellett fizetnie, amiért indokolatlanul pereskedett, az asszonyt pedig felmentették.²³¹ Ez az eset is jól mutatja, hogy a rágalmazás, az ok nélküli pereskedés következményekkel járt.

E hosszabb kitérő után térjünk vissza a vizsgálati szakasz általánosabb áttekintéséhez. Az eljárásnak egyre inkább fontos jellemzője volt a nyomozás, a bizonyítékgyűjtés, ugyanis ekkorra a nyomozóelví (inkvizitórius) eljárási rendszer vált meghatározóvá a korábbi vádelvível (akkuzatórius) szemben.²³² Míg a korábbi évszázadokban a bizonyítási eljárás csupán az isteni ítélet kifejezésre jutását szolgálta, addig az inkvizitórius perekben már a ténylegesen megtörtént cselekményt igyekeztek feltárni. A vizsgálat célja tehát az lett, hogy kinyomozzák, mi történt valójában. Előtérbe került az írásbeliség is a perek során, s az okirati és egyéb írásos bizonyítás is egyre elterjedtebb lett.²³³ Kűmíves Andrást és feleségét is arra utasította a bíróság 1701 szeptemberében, hogy „*hozzanak mindketten Testimonialist [bizonyásglevelet] magok mentsége szerint való dolgokru*”. A házaspárt többek között azzal vádolták, hogy „*edgyütt bigamicé élnek, sőt hit nélkül állottanak öszve*”. A férj azt állította, hogy előző neje elszökött tőle, s ő kivárta a szokásos 7 esztendőt, úgy nősült meg újra. Felesége pedig azzal védekezett, hogy törvényes válást követően ment a férjhez.²³⁴

3.3.3 Törvényszéki szakasz

A következő, törvényszéki szakasz a perfelvétellel (levata) indult, majd az esetleírás, vádirat felolvasása következett. A kisebb ügyekben ezek hiányoztak, s csupán szóban ismertették a vádat, s a vádlott is ugyanígy védekezett.²³⁵ Írásbeli büntetőper esetén a különféle alaki kifogások (exceptiók), valamint az érvelésekkel, allegatiókkal kapcsolatos érdemi vita – „a vád és védelem előzetes küzdelme” – jelentősen meghosszabbíthatta a perek lefolyását.²³⁶

²³⁰ MNL HBML IV. A. 1018./e. 2. k. 530–531. 1702. dec. 16.

²³¹ MNL HBML IV. A. 1011./a. 25. k. 541. 1703. márc. 5. Kitionich János is kiemeli a debreceniek által is rendszeresen hivatkozott munkájában a méltatlan kereset büntetése miatt kiszabott nyelvváltságot, amelynek összegét 100 forintban határozták meg. Kiemelve, hogy ezzel „*nem igaz panaszt tött az alperes ellen*”. KITIONICH JÁNOS: Rövid igazgatás a' Nemes Magyar Országának és hozzá tartozó Részeknek szokott törvény folyásiról. Budapest, 2014. 200. A be nem bizonyított váddal való gyanúsítás tehát becsületsértésnek számított. Sőt voltak, akik a bíróság félrevezetését látták az ilyen esetekben. L. KÁLLAY 1996. 324–325.

²³² Kállay István szerint azonban e két büntetőperi forma még keveredett a vizsgált időszakban annak megfelelően, ahogyan fogalmaz, „*hogy a bíróság maga sem tudta a megfelelő formát kiválasztani*”. L. KÁLLAY 1996. 115.

²³³ MEZEY 1999. 357–358., 362–364., M. ANTALÓCZY 2001. 64–67., 76.

²³⁴ MNL HBML IV. A. 1011./a. 25. k. 199–200. 1701. szept. 8. Az igazolás (pl. halotti levél) kérése természetesen nem csak Debrecenre volt jellemző. L. pl. KÁLLAY 1996. 229.

²³⁵ M. ANTALÓCZY 2001. 79.

²³⁶ BÓNIS–DEGRÉ–VARGA 1961. 126.

Amikor az ügyész előadta a vádat, általában a kiszabható legsúlyosabb büntetést javasolta, ám ezt sok esetben figyelmen kívül hagyta a bíróság.²³⁷ Így történt ez Víg Jánosné Kis Anna paráznaságának tárgyalásakor is. A vád szerint az asszony „*meg ne[m] tartván az sz[ent] házasságnak jó és igaz rendit, hiti, kötelessége ellen holmi helytelen, fajtalan parázna legényeket házához jártatott, hívatott, vélek ett [értsd: evett], ivott, vendégeskedett, tánczolt, csókolódott, nadrágjokb[an] markolászott, azok is az ő pendelye alatt. Az ágyon vélek hanczúzott, hol edgyütt, hol másutt vélek bujálkodott, paráználkodott, melly megp[ro]báltatván [megbizonyítottatván] ellene, feje üttessék el.*”²³⁸ Bűnössége bebizonyosodott, az ügyész által javasolt lefejezésre mégsem került sor. Helyette jóval enyhébb büntetést kapott, férjével együtt nyakvasba került.²³⁹ Hasonló Gyöngyösi György esete is, akit 1710 márciusában paráznasággal és káromkodással vádoltak. A vád azt kérte, hogy „*ha paráznasága comperiáltatik [derül ki] (...), üttessék el a' feje, ha káromkodása, kővel veretessék agyon*”.²⁴⁰ A vád első felét csak részben sikerült bizonyítani, a másodikat viszont már teljesen, a halálbüntetés azonban itt is elmaradt. Gyöngyösit arra ítélték, hogy verje ki a hóhér Debrecenből.²⁴¹

Beismerő vallomás esetén a bíróság rendszerint azonnal meghozta ítéletét, a jegyző pedig röviden összefoglalta a jegyzőkönyvben a tárgyalás menetét. Ha viszont a vádlott nem ismerte el a bűnösségét, s nem állt rendelkezésre elegendő bizonyíték, akkor elhúzódott a per. Ilyenkor a bíróság elrendelte a további bizonyítást.²⁴² Ezzel rendszeresen találkozunk a vizsgált forrásokban. Általában a felperest vagy a vádat képviselő fiskálist szólították fel erre, de olyan esetek is előfordultak, amikor a vádlottaknak kellett bizonyítaniuk a védekezés során tett kijelentéseiket, mint ahogyan azt a Kűmíves házaspárnál is láthattuk. Hasonló vádak miatt került bíróság elé Veres György és felesége 1701 júniusában. Nekik azt kellett bebizonyítaniuk, hogy abban a tudatban házasodtak össze, hogy az asszony korábbi férje elhunyt.²⁴³ A legtöbbször azonban azt olvashatjuk, hogy „*probet A[ctor] actionem*”, azaz bizonyítsa a felperes a vádat, illetve „*probet A[ctor] allegata*”, bizonyítsa a felperes az állításait, az érdemi érvelését, vagyis rendszerint a vádlót utasították.²⁴⁴

Ha a vádlott még a helytálló bizonyítékok és tanúvallomások ellenére is tagadott, esetleg csak részben ismerte el a bűnösségét, akkor a bíróság elrendelhetette a tortúrát, amelyet

²³⁷ M. ANTALÓCZY 1996. 78.

²³⁸ MNL HBML IV. A. 1011./a. 27. k. 30. 1706. jan. 28.

²³⁹ Uo. 45. 1706. febr. 25.

²⁴⁰ Uo. 687–688. 1710. márc. 28.

²⁴¹ Uo. 691. 1710. márc. 31.

²⁴² M. ANTALÓCZY 2001. 79–80.

²⁴³ MNL HBML IV. A. 1011./a. 25. k. 140. 1701. jún. 4.

²⁴⁴ Előbbire I. pl. MNL HBML IV. A. 1011./a. 24. k. 519–520. 1699. júl. 9.; Utóbbira I. pl. Uo. 425. 1699. márc. 12.

a hóhér végzett egy külön erre a célra rendszeresített helyiségben. Ennek több fokozata volt. Az első az ijesztgetés, elrémisztés, vagyis a *territio* volt. Ilyenkor a hóhér bemutatta a rendelkezésre álló kínzóeszközöket, nekikészülődött, a vádlottat levetkőztették. Sok esetben már ez is elég volt arra, hogy az illető megtörjön. Ez után következett a valódi kínzás. Az 1656-os, III. Ferdinánd által szentesített büntetőtörvénykönyvben, a *Praxis Criminalis*ban a tortúrának hat fokozatát állapítottak meg. M. Antalóczi Ildikó idevonatkozó kutatásai során megállapította, hogy a városban csupán a legsúlyosabb bűncselekményeknél alkalmazták az összes fokozatot, a legtöbb esetben még a második fokozatig sem jutottak el.²⁴⁵ Az általunk vizsgált jegyzőkönyvekben rendszerint „*a tüzes fogóval való megfogdosás*” elrendeléséről olvashatunk.²⁴⁶ Tortúrát alkalmaztak a tolvajlásért perbe fogott Erős Péter esetében is. A férfit Mester Istvánné gyanúsította azzal, hogy pénzt vitt el a ládájából.²⁴⁷ A tanúvallomásokból egyértelműen kiderült, hogy a férfi valóban betört az asszonyhoz, s felnyitotta egyik ládáját. Ezt maga Erős Péter sem tagadta, azonban azzal védekezett, hogy csupán saját mentéjét kereste, s a másik nyitva talált ládához – amelyikben a pénz volt – nincs köze. Az őt megfogó Mihály deáknak emellett azt is mondta, hogy a pénzt az asszony leánya vitte el.²⁴⁸ A szenátorok nem hittek neki, és elrendelték a kínvallatást a teljes igazság kiderítésére.²⁴⁹ A szintén lopással vádolt Megyeri Mihály ügyében pedig úgy határoztak, hogy a férfi „*tüzes fogóval megijesztetvén examináltassék [megvizsgáltassék]*”.²⁵⁰ A kínvallatásra sokszor már a vádiratban történt javaslat.²⁵¹ A Dévai Mihály elleni per anyagában is erről olvashatunk. Dévai „*mind Isten, mind a' természet törvénye ellen, gonosz vétékben, férfiakkal való fertelmes paráznságban élt*”, ezért a vád javasolta, hogy „*mind az Isten, s mind ország törvénye szerint mások rettentő példájára égettessék meg, mellyet ha tagadna az [n causam attractus] [perbe fogott], kész az A[ctor] [vádoló] doceálni [bizonyítani], ha elégségesképpen nem doceálhatna [bizonyíthatna], tortúrával is examináltassék [megvizsgáltassék]*”.²⁵²

²⁴⁵ M. ANTALÓCZY 2001. 81–83. A tortúrára l. bővebben uo. Kállay István szerint a tortúra során odafigyeltek arra, hogy az ne tartson túl sokáig, nehogy a vádlottak olyasmit is bevalljanak a fájdalom hatására, amit nem követtek el. L. KÁLLAY 1996. 135. A 18. század második felében az uralkodó igyekezett visszaszorítani a kínvallatásokat. A megyéket és a szabad királyi városokat utasították, hogy ne alkalmazzanak sem „egzotikus” büntetéseket, sem kínzást. L. HAJDU 1985. 15. Ez azonban nem jelentette a tortúra megszűnését. Kállay István például még az 1770-es években is találkozott a helytartótanács kínvallatással foglalkozó leiratával. L. KÁLLAY 1996. 136.

²⁴⁶ L. pl. MNL HBML IV. A. 1011./a. 27. k. 267. 1707. szept. 5.

²⁴⁷ MNL HBML IV. A. 1011./a. 25. k. 426–427. 1702. szept. 7.

²⁴⁸ MNL HBML IV. A. 1018./e. 2. k. 507–508. 1702. szept. 7.

²⁴⁹ MNL HBML IV. A. 1011./a. 25. k. 448. 1702. okt. 2.

²⁵⁰ MNL HBML IV. A. 1011./a. 24. k. 657. 1700. márc. 8.

²⁵¹ M. ANTALÓCZY 2001. 82.

²⁵² MNL HBML IV. A. 1011./a. 25. k. 418–419. 1702. aug. 28.

A vádlottak sorsát nagyban befolyásolta, hogy hogyan viselték a tortúrát, ugyanis annak kiállása „lerontotta a gyanújeleket”.²⁵³ Ha a delikvens a vallatás alatt és után is kitartóan tagadott, általában felmentette a bíróság.²⁵⁴ Kínvallatást a halálbüntetés mellé is elrendelhettek, így igyekezve fényt deríteni a bűntársak kilétére.²⁵⁵ A „nyilvánvaló boszorkány” Villás Ignátné Illyés Margitról is úgy ítékeztek 1693 szeptemberében, hogy „több complices társainak [értsd: bűntársainak] megvallásáért megkínoztatik, az után megégettetik”.²⁵⁶ Hasonlóan zárták le a káromkodó lótolvaj, Isó alias Mező István ügyét is, miután igazolták bűnösségét, annyi különbséggel, hogy őt a tortúra után felakasztották.²⁵⁷

A korabeli jog szerint nem lehetett akárkit kínvallatni. A nemesek, polgárok és a honoráciorok kínvallatása – hacsak nem felségsértés vagy boszorkányság volt ellenük a vád – nem volt megengedett.²⁵⁸

3.3.4 Ítélet, jogorvoslat, végrehajtás²⁵⁹

A végső, érdemi ítéletet gyakran a magisztrátusi jegyzőkönyvekben rendszeresen hivatkozott Hármaskönyv vagy Kitionich János szintén sűrűn előkerülő „Directio Methodicája” alapján hozták meg, utóbbit Kállay István szerint a török utáni idők jogi gyakorlatában „bibliaként” használták.²⁶⁰ Nem ritkán mindkettővel találkozunk egy bejegyzésen belül. Megyeri Mihály esetében például az utóbbira hivatkozva kértek tortúrát, a Tripartitumra utalva pedig akasztást a vádiratban. Ugyanarról a férfiről van szó, akit a kínvallatások kapcsán már említettünk, így nem titok előttünk, hogy a tortúrára tett javaslatot elfogadta a bíróság.²⁶¹ Az ügy folytatásából pedig az is kiderül, hogy miután bizonyítottak találtak a lopást, a bűnös felakasztását is kimondták.²⁶² Az ítélethozatalban a III. Ferdinánd által szentesített büntetőtörvénykönyv, a Praxis Criminalis is segíthette a debrecenieket.²⁶³

²⁵³ KÁLLAY 1996. 134.

²⁵⁴ M. ANTALÓCZY 2001. 86.

²⁵⁵ Uo. 82.

²⁵⁶ MNL HBML IV. A. 1011./a. 23. k. 57. 1693. szept. 7.

²⁵⁷ MNL HBML IV. A. 1011./a. 27. k. 282. 1707. okt. 13.

²⁵⁸ BÓNIS–DEGRÉ–VARGA 1961. 125.

²⁵⁹ Kállay István az ítélethozatalt a harmadik, bíróság előtti szakaszba sorolja. L. KÁLLAY 1996. 115. Mi M. Antalóczy Ildikó felosztását vettük át, aki külön szakaszként értékeli azt. L. M. ANTALÓCZY 2001. 86.

²⁶⁰ KÁLLAY 1996. 90. Werbőczy Hármaskönyvének első teljes magyar fordítása éppen Debrecenben jelent meg a kötet egy kétnyelvű kiadásában, 1611-ben. L. BÉLI 2014. 6. Maguk a kiszabott büntetések a későbbi fejezetekben kerülnek bemutatásra az egyes bűncselekmények, státútumszegések vizsgálatakor.

²⁶¹ MNL HBML IV. A. 1011./a. 24. k. 657. 1700. márc. 8.

²⁶² Uo. 681. 1700. márc. 25.

²⁶³ M. ANTALÓCZY 2001. 67. Ennek mi nem találtuk egyértelmű nyomát a vizsgált jegyzőkönyvekben, azonban ettől függetlenül még játszhatott szerepet a törvénykezésben, különösen, mivel már a 17. század eleji bíróság gyakorlatban is hivatkoztak rá. L. SZENDINÉ 2005. 61. Nem kizárt, hogy csupán a mi figyelmünket kerülte el ennek megjelenése a jegyzőkönyvekben. Meg kell azonban jegyeznünk, hogy bár a Praxis Criminalis már 1656-ban megszületett, s 1687-ben Kollonics Lipót, későbbi esztergomi érsek latinra fordítva is kiadta, szokásjoggá csak az után vált, hogy „német változatát a kamarai adminisztráció alá került területeken a török kiűzésével

Többször találkozunk azzal is a vizsgált forrásokban, hogy régi szokásra, a város praxisára hivatkoznak. Az együtt paráználkodó Szoboszlai Istvánra és Tót Jánosné Dancs Máriára például „*mind Isten, s mind ország törvénye, és az eddig való efféle paráználk ellen statuált rend és praxis szerint*” mondtak ki halálos ítéletet 1712 októberében.²⁶⁴

Az Isten és az ország törvényeire való hivatkozás máshol is előfordul a peranyagokban. Szikszai Zsigmond is „*I[ste]n és a n[emes] orsz[á]g törvénye szerint nagy büntetésre volna méltó*”, amiért más neve alatt írt hamis levéllel próbált pénzt kicsalni a főbírótól 1715-ben.²⁶⁵ De az „*ország törvénye szerint*” ítéleztek például Veresmarti János és Károlyi István perében is 1695-ben.²⁶⁶

A deliberátumok, de már sok esetben a vádiratok is – ahogyan arra már korábban tettünk utalást a Hármaskönyv kapcsán –, tartalmazhattak konkrét szokásjogokat, törvényeket, törvénycikkeket is az általános megfogalmazás helyett. Ez utóbbira példa a Buzás Péter ellen lefolytatott per is. A gyanúsítottat több bűncselekmény elkövetésével is vádolták, amelyekről hosszú oldalakon keresztül olvashatunk a jegyzőkönyvben. A vád szerint Buzás, „*ne[m] gondolván sem az Isten, sem ország törvényivel*”, ellopta a hentesek piacon árult bőrét, majd az őt kérdőre vonó férfiakat szidalmazta, s mellette káromkodott is. Legfőbb bűne azonban az volt, hogy egyiküknek „*által lűtte a' szarát, mellyb[en] egy hétig nyomorogván, azon lövés miatt megholt*”. Az ügyész természetesen halálbüntetést javasolt, indoklásában pedig valóban megtaláljuk Isten és az ország törvényeit is. Hivatkozik Mózes második könyvére, Ulászló és Szent István törvényeire, de a felsorolásban szerepel a szándékos emberölésről szóló 1563. évi XXXVIII. törvénycikk is, valamint előkerül Kitionich János említett munkája is.²⁶⁷ Az ítélet rögzítésekor már nem sorolták fel újra a vonatkozó törvényeket, ehelyett azt látjuk, hogy „*minthogy az I[n causam attractus] [perbe fogott] szánt szándékkal, ne[m] maga oltalmában lűtte meg az ártatlan embert, melly miatt megholt, azért hóhér által feje vétettség*”.²⁶⁸

Bizonyos – M. Antalóczy Ildikó szavaival élve –, „helyi szabályozást igénylő kérdésekben” a szenátus statútumai alapján ítéleztek.²⁶⁹ Ilyen volt például a 17. század második felétől elterjedő dohányszívás, amelynek tiltásáról többször is rendelkeztek a vizsgált

szinte egyidejűleg alkalmazásba vették”, valamint, hogy 1696–97-ben bekerült a Corpus Juris Hungarici-be. L. Béli 2014. 92.

²⁶⁴ MNL HBML IV. A. 1011./a. 28. k. 104. 1712. okt. 10. Végül a tanács enyhített a halálos ítéleten, és a két házasságtörőt, valamint a férfi esedező feleségét megvesszőzéssel, s a városból való proscribálással büntették. Uo. 106. 1712. okt. 13.

²⁶⁵ Uo. 584. 1715. márc. 21.

²⁶⁶ MNL HBML IV. A. 1011./a. 23. k. 303–304. 1695. júl. 4.

²⁶⁷ MNL HBML IV. A. 1011./a. 27. k. 198–205. 1707. jún. 23. Kállay István is kiemeli, hogy a korszakban élő jognak tekintettek minden törvényt, s kutatásai során ő is gyakran találkozott a Szent István, Szent László és Ulászló törvényeire való hivatkozással. L. KÁLLAY 1996. 138.

²⁶⁸ MNL HBML IV. A. 1011./a. 27. k. 206–210. 1707. jún. 25.

²⁶⁹ M. ANTALÓCZY 2001. 89. Debrecen város statútumait összegyűjtve I. KOLOSVÁRI SÁNDOR – ÓVÁRI KELEMEN: *A magyar törvényhatóságok jogszabályainak gyűjteménye. III. k.* Budapest, 1892.

időszakban.²⁷⁰ 1696 januárjában úgy határozott a városvezetés, hogy „*valaki a' város territóriumán színi megtapasztaltatik, vagy 48 pénzig, vagy falóval büntettetik*”.²⁷¹ A dohányszívás tilalmára annak tűzveszélyessége miatt volt szükség, s a forrásokból kitűnik, hogy a város vezetésének nem volt egyszerű dolga ez ügyben. Csak az említett 1696-os évben újabb két ezzel kapcsolatos határozatról olvashatunk, majd a következő évben ismét rendelkezniük kellett a büntetéséről.²⁷² Ez arra enged következtetni, hogy a lakosság, vagy legalábbis egy része nagy valószínűséggel nem vette komolyan sem a tiltást, sem a dohányszívásának veszélyeit.²⁷³

Az ítélelhozatal kapcsán mindenképpen szót kell ejtenünk a felmentésekről. Mint azt a tortúra tárgyalásakor láthattuk, felmentő ítélet születhetett abban az esetben, ha a gyanúsított tagadással kiállta a kínvallatást. Hasonlóan jártak el akkor is, ha a vádlott ellen nem állt rendelkezésre elegendő bizonyíték, és nem volt indokolt a további bizonyítás sem.²⁷⁴ A boszorkánysággal és lopással vádolt Bogáti Takács Jánost is felmentették 1701 januárjában, mivel „*nem doceáltathatott [bizonyíttathatott] boszorkánsága*”.²⁷⁵ 34 tanút hallgattak ki az ügyben, akik közül mindössze hárman szolgáltak bármiféle információval. Az első megkérdezett szerint a férfi „*lopott egynehányszor*”, amely állítást még ketten megerősítették, azonban a további vádakról semmi nem derült ki a tanúk meghallgatása során.²⁷⁶ Felmentés esetén a vádlottat rögtön szabadon bocsátották, s ugyanígy az elmarasztaló ítéletet is azonnal végre lehetett hajtani, ugyanis a korabeli joggyakorlatból hiányzott a jogerő fogalma.²⁷⁷

Elmarasztaló ítélet olyan esetben is születhetett, amikor nem sikerült teljesen bizonyítani a vádakat. Ez általában enyhébb büntetést jelentett, ahogyan például a házasságtöréssel vádolt Baranyi Miklósné és Nempcsovics János, patikus esetében is történt 1706 júniusában.²⁷⁸ A párt aktus közben kapták rajta, és a fiskális a hűtlen asszonynál és a „*más ügyát megfertőztető*” férfinál is lefejezést javasolt Mózes harmadik könyve, valamint a

²⁷⁰ RADICS KÁLMÁN: Zoltai Lajos munkáiból. A szabad királyi városi rangra emelt Debrecen életének első esztendeiből. Egy névtelen Naplója 1696–1700-ról. *Hajdú-Bihar Megyei Levéltár évkönyve XIX*. Debrecen, 1992. 179–202. 196. 44-es lábjegyzet. A tűzvédelmet szolgáló tilalom természetesen nemcsak Debrecenben volt érvényben. L. KÁLLAY 1996. 165.

²⁷¹ MNL HBML IV. A. 1011./a. 23. k. 350. 1696. jan. 14.

²⁷² 1696-ra I. uo. 357–358. 1696. jan. 22., 417. 1696. máj. 13.; 1697-re I. uo. 31. 1697. febr. 24.

²⁷³ Az ítélelhozatal kapcsán említett törvényi, jogi hivatkozásokat vö. M. ANTALÓCZY 2001. 88–89., KÁLLAY 1996. 138.

²⁷⁴ M. ANTALÓCZY 2001. 86.

²⁷⁵ MNL HBML IV. A. 1011./a. 25. k. 46. 1701. jan. 29. A vádakra I. MNL HBML IV. A. 1011./a. 24. k. 816. 1700. nov. 29.

²⁷⁶ MNL HBML IV. A. 1018./e. 2. k. 312–313. 1700. nov. 29.

²⁷⁷ KÁLLAY 1996. 139., M. ANTALÓCZY 2001. 90.

²⁷⁸ A poena extraordinaria ezen jelentését vizsgálja Biczó András *Kísérlet a poena extraordinaria egy jelentésének feltárására a 18. század második felének debreceni ítélkezési gyakorlatában* című munkájában. BICZÓ ANDRÁS: *Kísérlet a poena extraordinaria egy jelentésének feltárására a 18. század második felének debreceni ítélkezési gyakorlatában. Debreceni Jogi Műhely*, 2017. 3–4. sz. 121–135. Vö. BÉLI 2014. 101–102.

Hármaskönyv vonatkozó részeivel alátámasztva javaslatát.²⁷⁹ Az ügyben hozott ítéletből megtudjuk, hogy bár egyértelműnek tűnt a házasságtörés – az „*hogy házassági kötelessége ellen leveleket küldözött, a' patikáriussal sétált, beszéllett, házánál találtatott egy ingben, lábravalób[an] éttzakának idején, lepedőjén jele megláttzott, s egyéb circumstantiái [körülményei] is bėjötenek a' tanúk vallásibul*” –, mégsem találták elégségesnek a bizonyítást a halálbüntetéshez.²⁸⁰ E helyett Baranyinét megvesszőzésre és a városból történő kitiltásra, a patikust pedig csupán megvesszőzésre ítélték.²⁸¹ A szokásjogban, törvényekben vagy éppen statútumokban megállapított büntetésektől nem csak a teljes bizonyítás hiányában térhetett el a magisztrátus, de a különféle enyhítő vagy súlyosbító körülményeket figyelembe véve, azokat mérlegelve is.²⁸² Az enyhítő körülményekkel kapcsolatban érdemes megemlítenünk Szőke Mihály és felesége, Vigkedvű Mária perét is. A férfi kezdeményezte az eljárást házasságtörés miatt, amelyet be is tudott bizonyítani, ám végül mégis megkegyelmezett feleségének. „*S megtekintvén emlékezetes és dicséretes eleit is, kik[ne]k becsületet érdemlő neve az I[n causam attractus] [perbe fogott] gyalázatos halálával mocskoltatott volna, életét megengedte*”.²⁸³ A férj kérésére pedig a tanács is kegyelmet adott.²⁸⁴ Nem ez volt az egyetlen eset, ahol a felmenőkre tekintettel hoztak enyhébb ítéletet. Találkozunk olyan elkövetővel is, aki „*édesattya régi jó emlékezetiért és tekintetiért*” kapott enyhébb büntetést.²⁸⁵

A szenátorok többször hoztak „*per non venit*” ítéletet is, amely azt jelentette, hogy az egyik fél távol maradt a törvényszéktől, vagyis nem jelent meg a bíróság előtt. Ezeknél a makacssági ítéleteknél rendszerint a másik, megjelenő fél javára döntöttek. Így tettek például Erdődi Ferenc és Juhász Mihály adósság miatti perének tárgyalásakor 1697 júniusában, vagy Szőlősi Szabó Mihály és Fekete János esetében 1699 májusában, de ilyen ítélet született Gombkötő Szabó István és Szűcs György szőlő miatti vitájában is, s még sorolhatnánk.²⁸⁶ Ezzel a megoldással többnyire a delicta privata cselekmények, vagyis a magánbüntettek – például becsületsértés, kisebb hatalmaskodások, károkozás – miatt indított eljárások során

²⁷⁹ MNL HBML IV. A. 1011./a. 27. k. 70–71. 1706. ápr. 24.

²⁸⁰ Uo. 85–86. 1706. jún. 14.

²⁸¹ Uo. A bejegyzésből azt is megtudjuk, hogy a pár a megfogásuk óta tömlöcben volt, ahonnan a férfi megszökött. A szökés június 8-án a tömlőctartó hibájából történt. Uo. 86. 1706. jún. 14.

²⁸² KONCZ 1913. 17.

²⁸³ MNL HBML IV. A. 1011./a. 28. k. 28–29. 1712. febr. 4.

²⁸⁴ A tanács döntését is befolyásolhatta az asszony származása, aki könnyen lehet, hogy annak a nemesi családnak a sarja, melynek Váradon lakó tagjaival Papp Klára is találkozott kutatásai során. L. PAPP KLÁRA: *Debrecen és Várad kapcsolatai a kora újkorban*. In: „Örizzük Váradot...” Nagyvárad és Bihar vármegye története a kora újkorban. Tanulmányok Biharország történetéről 4. Nagyvárad, 2017. 33–54. 39.

²⁸⁵ MNL HBML IV. A. 1011./a. 25. k. 550. 1703. márc. 15. További enyhítő, valamint súlyosbító körülmények a későbbi fejezetekben kerülnek bemutatásra.

²⁸⁶ Erdődiékre I. MNL HBML IV. A. 1011./a. 24. k. 74. 1697. jún. 17.; Szőlősiékre I. uo. 468. 1699. máj. 11.; Gombkötőékre I. MNL HBML IV. A. 1011./a. 25. k. 336. 1702. márc. 27.

találkozunk. Ez is jelzi, milyen szigorúan vették korszakunkban a bíróságtól való távol maradást. Ilyenkor az illető nem pusztán elvesztette a pert, de gyakran pénzbírságot is kellett fizetnie a makacssága, engedetlensége miatt. Ennek összege rendszerint 12 forint volt.²⁸⁷

Előfordulhatott, hogy egy ügyben nem született ítélet. Erre többnyire akkor kerülhetett sor, ha a perlekedőknek sikerült megegyezniük.²⁸⁸ Jó példa erre Szabó János esete, aki saját szüleit támadta meg és mocskolta 1702-ben.²⁸⁹ Egy héttel az első bejegyzés után azonban azt rögzítették a jegyzőkönyvben, hogy „*Szegedi Szabó Jánosnak fia, Szabó János atyától vádoltatván szüleihez való engedetlenséggel, és szüleinek becstelenítésével, megfogattatott, és ellene a' Fiscus p[ro]cedálni [eljárni] kezdett. Ugyan szüleinek törekedésire meggratiáztatott [kegyelmet kapott], ea conditione [azzal a feltétellel], hogy többé abb[an] magát ne[m] egyelíti, szüleit illendő tisztesség[en] tartya, ezekre magát kötelezte.*”²⁹⁰ De a tanács is megenyhülhetett a gyanúsított könyörgésére, vagy a mellette kiállók kérésére. Ilyenkor az eljárást szintén megszüntették. 1706-ban Váradi Szabó Mihály „*a' Fiscus által megcítáltattatott vala*”, azonban „*sok reménkedésére [értsd: rimánkodásra] és mások[na]k mellette való törekedésére nézve a' törvényes p[ro]cessus [eljárás] letétettetik [értsd: megszüntettetett]*”.²⁹¹

A büntetőeljárás utolsó része a jogorvoslat és a végrehajtás volt, nem feltétlenül ebben a sorrendben.²⁹² Ugyan a vizsgált években a büntetőperekben – a nemeseket kivéve – nem lehetett fellebbezni, és M. Antalóczy Ildikó is „az esetleges jogorvoslat kapcsán inkább annak hiányáról, semmint gyakorlatáról” ír, én mégis érdemesnek tartom megemlíteni ezzel kapcsolatban azokat az eseteket, amelyekben a bíróság valamilyen ráhatás (pl. családtagok könyörgése) következtében módosított eredeti döntésén.²⁹³ Tót Nagy Istvánt 1701 szeptemberében kerékbetörésre ítélték, miután bebizonyosodott, hogy betört a városházába és ellopta a város pénzét.²⁹⁴ Majd néhány nappal a büntetés kimondása után a következőket jegyezték fel a jegyzőkönyvben: „*Tót Nagy István, fellyebb megsententiáztatott [elítélt] személy mellett édes öregannyának, feleséginek, s atyafiainak intercessiójok [közbenjárásuk] respectáltatván [megtekintvén, tekintetbe vévén] poenája mitigáltatik [büntetése enyhíttetik], és akasztófára íltetik*”.²⁹⁵ Nem ő volt az egyetlen, akinek a büntetésén enyhített a tanács.

²⁸⁷ L. pl. MNL HBML IV. A. 1011./a. 25. k. 31. 1701. jan. 20., 52. 1701. febr. 3. Vö. M. ANTALÓCZY 2001. 71.

²⁸⁸ KÁLLAY 1996. 137.

²⁸⁹ MNL HBML IV. A. 1011./a. 25. k. 319. 1702. márc. 6.

²⁹⁰ Uo. 322. 1702. márc. 13.

²⁹¹ MNL HBML IV. A. 1011./a. 27. k. 55. 1706. márc. 15.

²⁹² M. ANTALÓCZY 2001. 90–92. A végrehajtás gyakran megelőzte a jogorvoslatot. L. KÁLLAY 1996. 116.

²⁹³ M. ANTALÓCZY 2001. 89–90. Vö. KÁLLAY 1996. 139–140. A polgári perekben volt lehetőség a fellebbezésre. L. BÓNIS–DEGRÉ–VARGA 1961. 68.

²⁹⁴ MNL HBML IV. A. 1011./a. 25. k. 217–218. 1701. szept. 29.

²⁹⁵ Uo. 221. 1701. okt. 3.

1711-ben a tolvaj és istenkáromló Jenei István „*halálra sententiáztatott [ítéltetett] volt, atyafiai instantiája [kérelme] meggratiáztatással [megkegyelmezéssel] biztattatott, és assecuráltatott [biztosított]*”, de megszökött. Majd „*megkapattatván [értsd: elfogván] executióban [végrehajtásra] vitetett volna törvénye, de ismét mellette való törekedésekre gratia [kegyelem] adattatik*” neki.²⁹⁶

3.4 A perek szereplői

Ahogy arra már történt utalás, a pereknek két főszereplője volt, a felperes, vádló (actor) és az alperes, a perbe fogott (incattus=in causam attractus). Fentebb már többször említésre került az ügyész is. A büntetőügyek nagy részében ő, vagyis a város fiskálisa képviselte a vádat. Ezt a jegyzőkönyvekben ki is emelték a „*causa fiscalis*” (gyakran „*causa fisci*”) megjelöléssel.²⁹⁷ Komoróczy György szerint ez a „*causa magistrorum*” kifejezést váltotta fel 1694 után. Addig rendszerint egy, a tanács által kijelölt és megbízott szenátor képviselte a vádhatóságot.²⁹⁸ A megjelölésekre vonatkozó megállapítás a dátumot illetően kiigazításra szorul. A magisztrátusi jegyzőkönyveket vizsgálva ugyanis azt tapasztaljuk, hogy egészen 1696-ig használták következetesen a korábbi formát. Még az 1696. decemberi szövegrészek is sorra a „*causa domini magistratus*” megnevezést tartalmazzák.²⁹⁹ A „*causa fiscalis*” kifejezést 1697-ben használták először egy január 14-i, házasságtöréssel kapcsolatos bejegyzésben, s ettől kezdve már valóban ez (vagy a „*causa fisci*”) olvasható a vizsgált forrásokban.³⁰⁰

Az azonban nem kérdés, hogy a fiskális jelentős szerepet játszott a büntetőperekben. Ezt jól érzékelteti egy 1698. januári bejegyzés, miszerint „*Albisi Ferencz fiscalis procur[ator] betegsége miatt a' törvényszéknek el kellett múlni*”.³⁰¹ Az ügyész távolmaradása esetén tehát, érthető módon, elhalasztották a tárgyalásokat. Albisi, „*ki sok időktül fogva procurátorságot viselt*”, 1686-tól egészen 1706-ban bekövetkezett haláláig volt Debrecen fiskálisa.³⁰² Az

²⁹⁶ MNL HBML IV. A. 1011./a. 27. k. 807. 1711. márc. 19. Koncz Ákos is kiemeli Debrecen régi büntetőjogát bemutató munkájában a büntetések ilyenfajta – „jámbor és tisztességes emberek” közbenjárása, de legtöbbször a szülők könyörgése miatti – enyhítésének gyakoriságát. KONCZ 1913. 17–18.

²⁹⁷ L. pl. MNL HBML IV. A. 1011./a. 25. k. 400. 1702. júl. 10. Vö. M. ANTALÓCZY 1996. 76.

²⁹⁸ KOMORÓCZY 1981. 220.

²⁹⁹ L. pl. MNL HBML IV. A. 1011./a. 23. k. 458. 1696. dec. 13., 460. 1696. dec. 20.

³⁰⁰ MNL HBML IV. A. 1011./a. 24. k. 22. 1697. jan. 14.

³⁰¹ Uo. 186. 1698. jan. 27.

³⁰² MNL HBML IV. A. 1011./a. 27. k. 35. 1706. febr. 8. Szűcs István szerint a 16–17. században még nem ismerték Debrecenben a tiszti ügyészi – mint közvádló – hivatalt. Az első e hivatallal foglalkozó forrásrész pont az az 1686. március 27-i jegyzőkönyvi bejegyzés, amelyben arról írnak, hogy Albisi Ferencet tiszti ügyvédi állomásra alkalmazták. L. SZÜCS 1871/a. 522.

ügyészi hivatalban Szenttamási István követte, aki szintén évek óta tevékenykedett már ügyvédként a városban.³⁰³

A városlakók általában saját magukat képviselték, de volt másra is lehetőség. A felperes helyett vihette az ügyet a felhatalmazott (plenipotentarius) is. Ezzel gyakran találkozhatunk a vizsgált jegyzőkönyvekben.³⁰⁴ De nem csak a felperesnek lehetett felhatalmazottja. Bónis Mihálynét például adósság miatt perelték, s ő fiát, Bónis Mihályt jelölte meg plenipotentariusának.³⁰⁵ Az alperest (de sok esetben a felperest is) sokszor képviselte prókátor (procurator), vagyis ügyvéd. A vizsgált időszak jegyzőkönyvi bejegyzéseit olvasva sokáig csupán három ügyvéddel találkozunk. A már említett Albisi Ferencel és Szenttamási Istvánnal, valamint Eszenyi Jánossal.³⁰⁶ 1707-ben, mindössze egyetlen per kapcsán találkozunk Lajos Mihállyal,³⁰⁷ majd 1708-ban megjelenik Maróthi György is mint prókátor,³⁰⁸ majd 1710-ben Fogarasi Mihály gyarapította tovább ezt a tábort.³⁰⁹ 1713-ban csatlakozott hozzájuk Tolnai István,³¹⁰ majd 1715-ben Budaházi Ferenc is.³¹¹ De például ugyanez év novemberéből olvashatjuk azt is, hogy „*Pathai István instálván [folyamodván], hogy az szék színen corporale juramentumot [az esküt] letévén, engedtessek meg procuratoralis functiója [ügyvédi hivatala, működése]*”, amely kérését a szenátus nem tagadta meg, engedélyezve, hogy „*több procuratorok mellett naponként tanulván, tempore [idővel] hitit leteheti*”.³¹² Az ügyvédek nevét rendszerint rövidítve jegyezték fel a peranyagokban, hiszen egyértelmű volt, hogy kikről van szó.³¹³ Tevékenységükre nagy szükség volt, hiszen ha megnézzük a forrásokat, az ügyvédek a perek jó részében részt vettek, mégis meg kell említenünk, hogy a peres felek nem voltak mindig megelégedve velük. Előfordult, hogy olyan sok panasz volt rájuk, hogy azzal már a szenátusnak is foglalkoznia kellett. 1714 márciusában például azt elégették meg a pereskedők, hogy a prókátorok hiányzásai, távollétei miatt „*causáik [ügyeik, eseteik] esztendeig is prorogáltatnak [halasztatnak, meghosszabbítatnak]*

³⁰³ MNL HBML IV. A. 1011./a. 27. k. 36. 1706. febr. 11. Nem kizárt, hogy Szenttamásit 1715-ben felmentették hivatalából, mert olyan paráznság gyanújába keveredett, amelyet maga sem tagadott. A per részleteire l. MNL HBML IV. A. 1011./a. 28. k. 698–699. 1715. szept. 28.

³⁰⁴ L. pl. MNL HBML IV. A. 1011./a. 25. k. 228. 1701. okt. 31.

³⁰⁵ MNL HBML IV. A. 1011./a. 28. k. 431. 1714. nov. 12.

³⁰⁶ Eszenyire l. pl. MNL HBML IV. A. 1011./a. 25. k. 619. 1703. jún. 18.

³⁰⁷ MNL HBML IV. A. 1011./a. 27. k. 198–205. 1707. júl. 23. A férfival ezen kívül nem találkozunk a vizsgált jegyzőkönyvekben.

³⁰⁸ Uo. 418–419. 1708. jún. 30. 1709-ben az ügyvédek felsorolásánál is megtaláljuk a nevét. Uo. 549. 1709. jan. 2.

³⁰⁹ Uo. 723. 1710. júl. 7. Érdekes, hogy Fogarasival a továbbiakban nem találkozunk a vizsgált forrásokban. Neve már 1711-ben sem szerepel az ügyvédek között. Uo. 788. 1711. jan. 2.

³¹⁰ MNL HBML IV. A. 1011./a. 28. k. 193. 1713. márc. 20.

³¹¹ Uo. 732. 1715. nov. 11.

³¹² Uo. 764–765. 1715. nov. 30. Ha az ügyvédek a városi bíróság előtt kívántak ügyeket képviselni, Lipót 1694. évi ügyvédi rendtartása értelmében be kellett ott jegyeztetniük magukat. L. KÁLLAY 1996. 81.

³¹³ L. pl. MNL HBML IV. A. 1011./a. 25. k. 728. 1703. febr. 18., 538. 1703. márc. 3., MNL HBML IV. A. 1011./a. 27. k. 859. 1711. szept. 7.

és proteláltatnak [megszüntettetnek]”.³¹⁴ A pereskedők az ügyvéd mellett felkérhettek egy ún. prolocutort is. Ez a szószóló azt a szerepet látta el, hogy pótolja a peres fél előadói képességét a bíróság előtt, ha az például néma vagy beszédhibás volt.³¹⁵ Az általunk vizsgált években erre nem volt példa, vagy legalábbis nem maradt írásos nyoma a jegyzőkönyvekben.

Többször találkozunk viszont kezessel.³¹⁶ Az ő feladata volt, hogy kezességet vállaljon valamelyik fél perbeli működéséért. Vagyis az ő felelőssége volt, hogy a gyanúsított megjelenjen a törvényszéken a kívánt napon, illetve, ha ez nem történt meg, akkor neki kellett kifizetnie helyette a bírságot. Egy bizonyos Horvát Györgyöt is kezesség alatt bocsátották el, mégpedig azért, hogy elfogja az általa korábban elszalasztott gonosztevőt.³¹⁷ De ugyanígy Balog Gergelyt is, akinek válásáról kellett levelet hoznia, hogy igazolja, nem bigámista.³¹⁸ Nem lehetett mindig kezest állítani. Főbenjáró bűnök esetében ez nem volt megengedett.³¹⁹ Egyszer-egyszer azonban kivételt tettek. Makai Istvánt tolvajlással és gyilkossággal vádolták 1697-ben – utóbbi főbenjáró cselekedet volt –, ám „*minthogy a' törvény letétetett [szünetel], és a' dolgok is villongób[an] vadnak, Monori Pál, Varga János, Egei István, Szabó Márton és Oláh Ferencz kezességeken elbocsáttatik sub vinculo f. 500 [500 forint lekötés alatt], hogy törvényre sistállják [állítsák]*”.³²⁰ Ismerünk olyan esetet is, amikor nem a vádlottnak, hanem a felperesnek kellett biztosítania a magisztrátust afelől, hogy végigállja a törvényt. Tarsoly Gergelyt utasították kezes állítására 1703 augusztusában, mivel nem volt állandó debreceni lakása.³²¹

Ezek a perek sokszor igencsak elhúzódtak. Előfordult, hogy hónapokig, sőt akár évekig is eltartottak. Igaz, az éveken át folyó pereskedések jellemzően nem a büntetőpereknél, hanem az olyan polgári pereknél figyelhető meg, amelyeket adósság vagy valamilyen ingatlan miatt indítottak. Azonban a büntetőpereknél is sokszor figyelhető meg hosszabb elhúzóadás, gyakran a perbe fogottak felkészületlensége és az emiatti halasztás kérése miatt. A városvezetés ezt igyekezett megszüntetni. 1684-ben például kimondták, hogy „*egy causában (...) kétszer nap [értsd: halasztás] nem adattatik*”.³²²

³¹⁴ MNL HBML IV. A. 1011./a. 28. k. 381. 1714. márc. 6. Az ügyvédek tevékenységét már korábban is szabályozta a városvezetés. 1608-ban például a fizetségükről olvashatunk, 1638-ban pedig 12 pontban foglalták össze a munkájukkal (pl. elvárások, fizetés) kapcsolatos legfontosabb rendelkezéseket. KOLOSVÁRI-ÓVÁRI 1892. 579–580., 603–604.

³¹⁵ SZENDINÉ 2005. 56.

³¹⁶ A kezességről l. bővebben KÁLLAY ISTVÁN: Kezesség és cautio a XVI–XIX. századi magyar jogban. In: *Jogtörténeti Tanulmányok*, 1986. 6. köt. 227–240.

³¹⁷ MNL HBML IV. A. 1011./a. 25. k. 363. 1702. máj. 20.

³¹⁸ Uo. 590. 1703. ápr. 23.

³¹⁹ KÁLLAY 1996. 120., M. ANTALÓCZY 2001. 71., SZENDINÉ 2005. 56.

³²⁰ MNL HBML IV. A. 1011./a. 24. k. 97. 1697. júl. 10.

³²¹ MNL HBML IV. A. 1011./a. 25. k. 653–654. 1703. aug. 23.

³²² KOLOSVÁRI-ÓVÁRI 1892. 688.

Mivel az elévülést nem ismerte a korabeli joggyakorlat, az is többször előfordult, hogy egy-egy elkövető csak hónapokkal, esetleg évekkel a bűncselekmény elkövetése után került a vádlottak padjára.³²³ Ezek közül is kiemelkedik egy 1700 januárjában zajló pereskedés. Szoboszlai Bökönyi György vádolt azzal egy bizonyos Kállai Jánost, hogy „*ezelőtt cir[citer] [úgy mint, körülbelül] 15 esztendővel a' szoboszlai földrül hat zsák árpáját complex társaival [büntársaival] edgyütt tolvajul elvitte, mellyért felkaróztatásra méltó*”, ráadásul emellett még „*Isten ellen való káromkodó szitkokkal szidta, szidalmazta, halálára szándékozott*”.³²⁴ Sajnálatos módon az ítéletet nem őrizte meg a jegyzőkönyv. Az ügygel kapcsolatos utolsó információnk az, hogy az alperes kezesei biztosították Bökönyt 1700 februárjában, hogy Kállai „*az ipához [ti. apósához] ment Jánosiban, még meg ne[m] jött, cum tempore statuállyuk*”, vagyis a férfi nincs a városban, de a megadott időben törvényszék elé állítják.³²⁵

Összegzésként megállapítható, hogy a város bíraskodásában előrelépés történt a 17. század végén, 18. század elején. Gondoljunk csak a tisztii ügyészi – mint közvádló – hivatal megjelenésére, a bizonyítási eljárás szakszerűbbé válására, vagy az ügyvédek számának növekedésére. Mint fentebb láthattuk, ez utóbbi jól megfigyelhető már csupán néhány év anyagának tanulmányozásakor. De nem csupán a bíraskodásban történt előrelépés. Ahogyan láthattuk, a közigazgatás, a képviseleti rendszer terén is sor került változásokra a vizsgált időszak elején.

³²³ M. ANTALÓCZY 1996. 77. A cselekmény elévülése ugyan nem, de a keresetét ismert volt a korabeli joggyakorlatban. Ezt a Hármaskönyv a polgároknál tizenkét évben határozta meg, illetve „visszaélés-ként” egy év és egy napban. L. KÁLLAY ISTVÁN: Tripartitum a helyi joggyakorlatban. *Jogtudományi Közöny*, 1991. 9–10. sz. 209–215. 210.

³²⁴ MNL HBML IV. A. 1011./a. 24. k. 623–624. 1700. jan. 18.

³²⁵ Uo. 639. 1700. febr. 1.

4 Erőszakos bűncselekmények

Az általunk erőszakos bűncselekményeknek nevezett kategóriába elsősorban az ember élete és testi épsége ellen elkövetett bűntetteket soroltuk, így például az emberölés egyes típusait, a különféle testi sértéseket és verekedéseket, valamint a rendbontást, illetve az engedetlenség bizonyos formáit. Bár a fejezet címe megengedné, hogy olyan szintén gyakran erőszakkal és sérülésekkel járó bűncselekmények is helyet kapjanak itt, mint a rablás vagy a nemi erőszak, ezek a korabeli megítélés szerint a tulajdon, valamint a család rendjét sértő bűntetteket bemutató fejezetbe kerültek.

4.1 Emberölés

Az erőszakos bűncselekmények közül – de bármilyen egyéb bűntettel összehasonlítva is – kétség kívül az emberi élet ellen elkövetett cselekmények a legsúlyosabbak, ezért célszerű ezek feltárásával kezdenünk a vizsgálódást. A vizsgálat során meg kell különböztetnünk a szándékos, a hirtelen felindulásból és a véletlenül elkövetett emberölést. A korban ezeket nem mindig választották el élesen egymástól. Korábban Mátyás megtette, 1486. évi törvénye szerint halálbüntetés járt az előre megfontolt szándékkal történő emberölésért, vagyis a gyilkosságért, azonban a másik két esetet – a váratlanul vagy véletlenül elkövetett cselekményt – nem gyilkosságnak, hanem emberölésnek minősítette, így ezeknél lehetővé vált a fejválság fizetése is. Visszalépés történt 1563-ban, amikor I. Ferdinánd ez utóbbi két esetet is szándékos emberölésnek minősítette, igaz, meghagyva a kiegyezés lehetőségét a felek között. A debreceniek meghatározónak tartották Werbőczy Hármaskönyvét a törvénykezésben, azonban sem ez, sem a *Praxis Criminalis* nem határozta meg egyértelműen, hogy mi tartozik a gyilkosság, a szándékos, a gondatlanságból, illetve a véletlenül elkövetett emberölés kategóriájába. Ezek éles elhatárolása még a 18. század végéig sem történt meg. A szenátoroknak tehát nem lehetett egyszerű dolga, amikor ezekben az ügyekben ítéleztek. Gondosan meg kellett vizsgálniuk az elkövetők szándékát és a bűncselekmény körülményeit, hogy el tudják különíteni az emberölés különböző típusait. A bekezdés elején felsorolt három kategóriát némiképp kiegészítve láthatjuk, hogy a korabeli törvénykezés eltérően ítélte meg a szándékos (*voluntarium, dolosum*), a véletlen és gondatlan, vigyázatlan (*casuale, culposum*), az önvédelemből elkövetett (*necessarium*), valamint a szándékon túli (*praeter intentionem*) emberölést. Ez utóbbi akkor állt fenn, amikor az elkövető akart ugyan valamilyen sérülést okozni, de nem állt szándékában halálos sebet ejteni. Nemcsak a szándék, de a tettes és áldozatának viszonya, valamint az elkövetési mód és a körülmények alapján is különbséget tettek a bűncselekmények között. Ezek alapján megkülönböztettek egyszerű emberölést (*homicidium simplex*), amely lehetett közönséges vagy minősített cselekmény,

öngyilkosságot, kegyetlen, aljas gyilkosságot, valamint rablógyilkosságot. A minősített esetek közé tartozott a gyermek, a házastárs, a szülő – de bármilyen egyenes ági felmenő vagy lemenő –, illetve a testvér megölése, valamint a magzatelhajtás és a csecsemőkitétel.³²⁶

Az általunk kiválasztott években a jegyzőkönyvek tanúsága szerint 45 emberölési ügy került a bíróság elé, amelyekből egynek csupán a tanúvallomások között maradt nyoma. 1705 februárjában folyt nyomozás Eszenyi András, „*megöletett legény aránt*”, akiről nem sok mindent tudunk meg.³²⁷ Tizenhét tanút hallgattak meg az ügygel kapcsolatban, akik közül tizenegyen semmit nem tudtak elmondani, a többiek vallomásából azonban kirajzolódik egy lehetséges történet. Az eset a Piac utcai csapszéken történt, ahol többek között néhány szabó is iszogatott, amikor betért oda egy katona. Rövidesen veszekedés tört ki közte és a szabómesterek között, az áldozat – aki talán szabólegény volt – szintén civakodni, kötekedni kezdett, és egy rossz karddal az emberek felé vagdalt. Egy Mezei Szabó István nevű férfit el is ért, de szerencsére fegyvere nem volt elég éles ahhoz, hogy átvágja annak ruháját. A perpatvar a csapszék udvarán folytatódott, ahol a legényt többen is verték, rángatták, s végül valaki halálos sebet ejtett rajta. Ám hogy ez ki volt, egyik tanú sem látta. A vesztét okozó vágást vagy szúrást (ez nem derül ki pontosan) a legény saját fegyverével okozhatták, legalábbis a vallomásokban több helyen is „*a kard*” megjelölés szerepel. Megtudjuk például, hogy azt egy bizonyos Pap István – nem tudni, mi okból, talán azért, hogy minél messzebb kerüljön a legénytől – behajította a csapszék ablakán az áldozat süvegével együtt, majd Püspöki Gergelynél is látták „*a kard*”-ot, aki azt állította, azért vette fel, hogy az meg ne sértsen valakit.³²⁸ Arra azonban nincs egyéb utalás a bejegyzésben, hogy gyanúsították-e Püspököt a bűncselekmény elkövetésével, ahogyan arra sincs, hogy a katonának – a vita esetleges kirobbantásán túl – volt-e szerepe az események alakulásában. A fennmaradt magisztrátusi jegyzőkönyvekben pedig egyáltalán nem találunk említést az esetről.³²⁹

Találunk viszont bejegyzést a protocollumban a maradék 44 emberölésről, amelyeknek a gyanúsítottjai is ismertek előttünk. Összesen 46 személyről van szó – két ügyben ketten követték el a cselekményt –, 32 férfiről és 14 nőről.³³⁰ Míg a nők majdnem mindannyian gyermek- vagy csecsemőgyilkosok, valamint gyermekvesztők voltak – csupán egy férjgyilkos volt közöttük –, addig a férfiaknál már jóval változatosabb a kép. Találunk köztük

³²⁶ M. ANTALÓCZY 2001. 119–120. Természetesen nem csak a debreceniek tettek különbséget az emberölések típusai között. L. pl. MEZEY 1999. 250–251., KÁLLAY 1996. 204–211., HAJDU 1985. 240–241. Hajdu Lajos a rablógyilkosságot az emberölés minősített esetei közé sorolja, ahogyan a mérgezést vagy megétetést is. L. HAJDU 1985. 248.

³²⁷ MNL HBML IV. A. 1018./e. 2. k. 680–681. 1705. febr. 11.

³²⁸ Uo.

³²⁹ Ez nem is meglepő, hiszen ahogyan arról már korábban volt szó, az 1705. évi jegyzőkönyvből csak nagyon kevés anyag maradt ránk.

³³⁰ Egy harmadik esetben is két támadó volt, azonban őket külön-külön állították bíróság elé.

rablógyilkosokat épp úgy, mint olyanokat, akik véletlenül oltották ki mások életét. Néhány esetben pedig csupán annyi szerepel a vádban, hogy az illető gyilkos, embert ölt, de nem derül ki, hogy kit és mi módon. Éppen ezért az áldozatok számát már nem ismerjük olyan pontosan, mint az elkövetőkéit. A 39 ismert áldozat közül 23-an voltak férfiak, hárman nők és 13-an csecsemők, kisgyermek (egyikük egy még meg nem született magzat).³³¹

1. táblázat

év	per	vádoltak			áldozatok		
		férfi	nő	gyermek	férfi	nő	csecsemő vagy gyermek
1693	5	2	3	0	2	0	3
1694	1	1	0	0	0	1	0
1695	3	3	0	0	3	0	0
1696	0	0	0	0	0	0	0
1697	1	1	0	0	1	0	0
1698	0	0	0	0	0	0	0
1699	3	1	2	0	1	0	2
1700	1	0	1	0	0	0	1
1701	0	0	0	0	0	0	0
1702	2	2	0	0	?	?	?
1703	1	2	0	0	1	0	0
1704	5	6	0	0	5	0	0
1705	1	?	0	0	1	0	0
1706	4	3	1	0	2	0	1
1707	2	2	0	0	2	0	0
1708	3	2	1	0	?	1+?	1+?
1709	0	0	0	0	0	0	0
1710	3	2	1	0	1+?	?	1+?
1711	4	1	3	0	0	1	3
1712	1	1	0	0	1	0	0
1713	2	1	1	0	1+?	0	1
1714	1	1	0	0	1	0	0
1715	2	1	1	0	2	0	0
Összesen	44+1	32+?	14	0	23+1+?	3+?	13+?

Az egyes perek anyagában megmutatkozó információhiányt a fenti táblázat is jól mutatja. Láthatjuk, hogy kérdéses marad számunkra az áldozat kiléte két 1702-es, egy 1708-as, egy 1710-es, valamint egy 1713-as emberölés kapcsán. Abban sem lehetünk egészen biztosak, hogy ezek a bűncselekmények valóban megtörténtek, mert vagy nem maradt fenn ítélet az esettel kapcsolatban, vagy fennmaradt ugyan, de abban már nem tesznek említést a vádban szereplő gyilkosságról. Bakó Istvánról például azt olvashatjuk 1710 januárjából, hogy

³³¹ L. az 1. táblázatban, amelyben a kérdőjelek azokat a vádlottakat és áldozatokat jelképezik, akikről nem kapunk semmilyen információt a forrásainkból, így nem lehetünk biztosak sem a számukban, sem a nemükben. A szürke számok pedig annak az 1705-ös esetnek az adatait mutatják, amelynek csak a tanúvallomásokban maradt nyoma.

„ne[m] gondolván sem Isten, sem ország törvényeivel, magát a' gonoszságra, lopásra, tolvajságra, hatalmaskodásra, gyilkosságra, káromkodásra elatta”, vagyis több más bűne mellett a szándékos emberölést is felsorolták.³³² Egy öt nappal későbbi bejegyzésben azonban már szó sincs a gyilkosságról, csupán arról írnak, hogy káromkodás és lopás miatt fogták el a férfit. „Bakó István káromkodásért, tolvajságáért incaptiváltatván [megfogattatván] p[ro]cessus [eljárás] indított vala ellene, mellyet midőn gratia [kegyelem] kéressel megvallott, s magát mind[en] jóra igirte, a' p[ro]cessus [eljárás] remittáltatott [megszüntettetett] ilyen conditióval [feltétellel], hogy az hóhér követ kötvén nyakáb[an] vigye ki a' piacra, s kiálcsa meg, halálra volt volna méltó, ha a' Nemes Tanács gratiája [kegyelme] hozzá ne[m] járult volna. Ha többé legkissebb dologb[an], annyival inkább ilyen káromkodásb[an] tapasztaltatik, halál leszen fején ezen béírásnak erejével.”³³³

A továbbiakban érdekesebb a maradék 39 perrel foglalkoznunk, amelyeknek ismertek az áldozatai és a gyanúsítottjai is, így biztosak lehetünk benne, hogy ezek a halálesetek valóban megtörténtek. Az már egy más kérdés, hogy nem feltétlenül úgy, ahogyan a vádokban szerepelnek. Az ügyek besorolása nem egyszerű feladat, hiszen a peranyagok gyakran igen szűkszavúak. A kutatót elsősorban az ítéletek és a tanúvallomások segítik ebben, ám ezek hiányában csupán a vádra, esetleg a védekezésre hagyatkozhat.

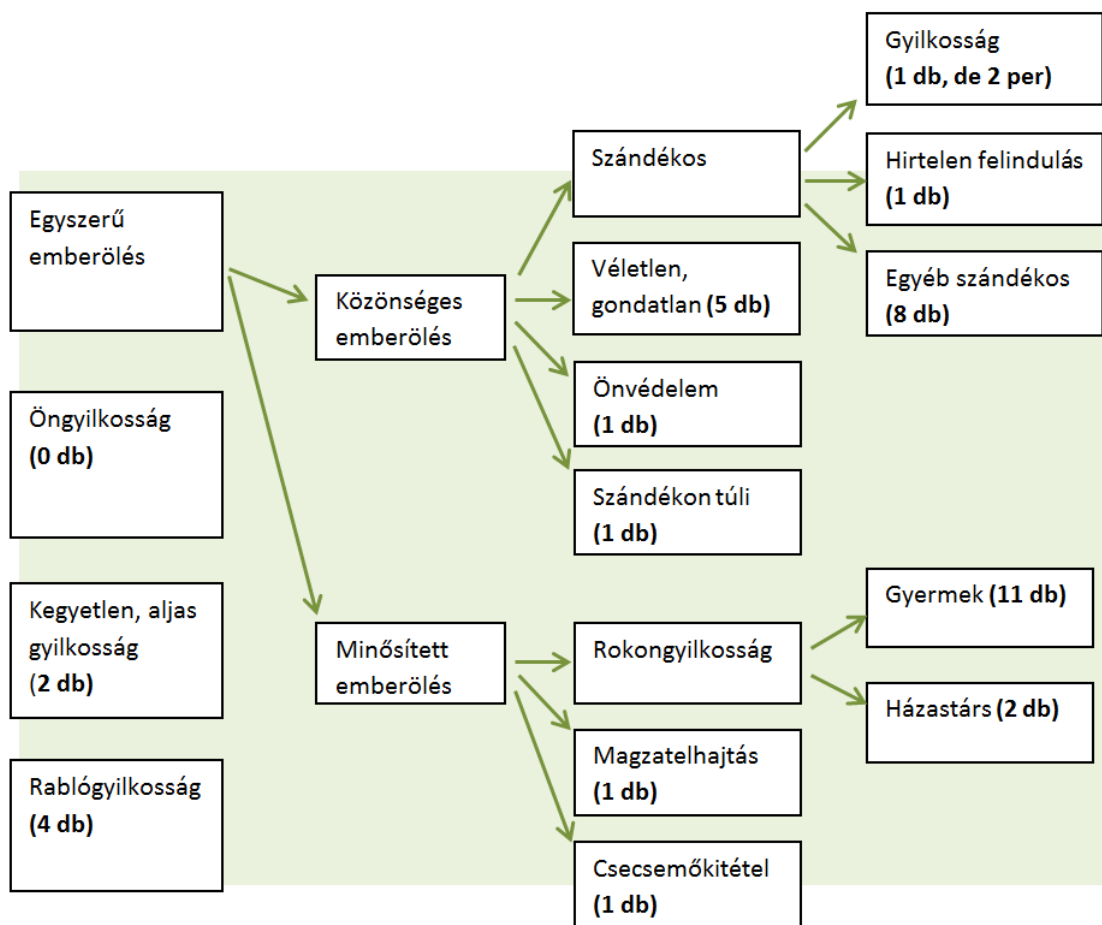
A 39 per valójában 38 esetet takar – az egyik gyilkosság két elkövetőjét külön-külön állították bíróság elé –, amelyből 32 volt egyszerű emberölés, 4 rablógyilkosság, valamint volt 2, amelyet különös kegyetlenséggel követtek el. Öngyilkosság miatt nem indult nyomozás a vizsgált években, viszont találunk utalást egyre egy 1701. júniusi bejegyzésben, amelyben egy özvegyasszonynak – „kinek férje magát felakasztotta” – engedélyezte a csizmadia céh a mesterség gyakorlását, hogy gondoskodni tudjon gyermekeiről.³³⁴ Az egyszerű emberölésekből 15 számított minősítettnek. Ez már a vizsgálat elején várható volt, hiszen az áldozatok számbavételekor is jól látszott a gyermekek és csecsemők feltűnően nagy aránya. A 10 csecsemő- és 1 gyermekgyilkosság, valamint az 1 darab magzatelhajtás és 1 csecsemőkitétel mellett találunk egy férfit, aki a feleségét ölte meg, valamint egy férjgyilkos asszonyt is. A nem minősített, vagyis közönséges emberölések közül 10 volt szándékos, továbbá 5 véletlenül, 1 pedig önvédelemből történt, valamint volt egy eset, amely leginkább a szándékon túli kategóriába illik. A szándékos emberölések kapcsán csak két férfinál beszélhetünk előre megfontoltságról, a többiek esetében ezt nem lehet megállapítani a

³³² MNL HBML IV. A. 1011./a. 27. k. 663. 1710. jan. 11.

³³³ Uo. 665. 1710. jan. 16.

³³⁴ MNL HBML IV. A. 1011./a. 25. k. 154–155. 1701. jún. 16. Egyetértünk Koncz Ákos azon feltételezésével, miszerint az öngyilkosságok kis számát a lakosság vallásosságával magyarázhatjuk. L. KONCZ 1913. 31.

forrásokból. Illetve egy vádlotról nagy bizonyossággal kijelenthető, hogy hirtelen felindulásból követte el tettét.³³⁵

5. ábra: Az emberölés típusai 1693 és 1715 között

Mielőtt részletesen is megvizsgáljuk ezeket a pereket, vessünk egy pillantást a gyilkossági kísérletekre is. Tíz ilyen esetet jegyeztek fel a vizsgált jegyzőkönyvekben.³³⁶ A vádlottak között találunk 6 férfit és 4 nőt. Utóbbiak közül hárman a férjükkal igyekeztek végezni, a negyedik asszony, Pető Istvánné Kovács Anna pedig házasságtörésből született csecsemőjét hagyta magára. A gyermek nagy szerencséjére megtalálták őt és arra is rájöttek, kihez tartozik, így Petőnének végül nem maradt választása, és a kezdeti tagadás után elismerte magáénak az újszülöttet. Az asszonynak már korábban is fogant paráznaságból gyermeke, így komoly büntetésre számíthatott. Ez nem is maradt el, az ítélelhozók úgy határoztak, hogy mivel bebizonyosodott „*paráznasága és kéttzeri paráznaságából gyermek concipiálása*

³³⁵ L. az 1. ábrán.

³³⁶ Ezeken kívül voltak még esetek, amelyekben a felperes utalt ugyan rá, hogy a vádlottnak szándékában állt őt megölni, azonban mivel ezzel látszólag nem foglalkoztak a tárgyalás során, ezeket az ügyeket nem tekintjük gyilkossági kísérletnek. Ehelyett a verekedések és testi sértések között vizsgáljuk őket.

[fogantatása], *szülése, utolbik gyermekinek kivetése, megtagadása, azért hóhér által feje vétettség*”.³³⁷ Arról már sajnos nem szólnak a források, hogy mi lett az említett gyermekkel.

A három asszonyból, akik holtan akarták látni házastársukat, ketten mérgezéssel próbálkoztak. Győri Istvánnét saját férje állította bíróság elé 1710-ben, miután az asszony igen súlyos vádakkal illette őt mások előtt, valamint két évvel korábban „*maszlaggal vagy más etetővel timporált elkészített pályinkát, mézeskalácsot*” akart vele megitatni, megetetni.³³⁸ Székely Mihálynét pedig 1714-ben vádolták paráznaság mellett azzal, hogy „*az urát akarta intoxicáltatni [megmérgeztetni]*”.³³⁹ A tanúvallomások szerint a vádlott másokat is igyekezett rávenni férje megölésére. Aranyos Istvánt például arra kérte, hogy „*vágja agyon az urát valahol a' mezőn, hadd veszzen el*”, egy bizonyos Szabó Jánosnét pedig arra biztatott, hogy „*szerezzen étető szert az urának, és adgya meg neki enni vagy innya [inni]*”.³⁴⁰ A harmadik asszony a már korábban – a Debrecen bíraskodásáról szóló fejezetben – előkerült Szabó Mihályné Kovács Kata volt, akit Győrinéhez hasonlóan szintén a férje perelt 1711-ben. Láthattuk, hogy Szabóné már nem csupán biztatott másokat a gyilkosságra, de meg is alkudott néhány legénnyel, hogy öljk meg az urát. A történethez hozzátartozik, hogy a vád szerint az asszony nemcsak ekkor tört férje életére, „*hanem azelőtt is lévén egy edényben étető vagy maszlag, a tömlöczbül izente meg a lakók[na]k, hogy öntsék a tűzben*”.³⁴¹ A mérgezés tehát nála is ott volt a lehetőségek között.

Az indítékokról sokszor zavaros képet kapunk a forrásokból. Egyedül Pető Istvánnénál tűnik egyértelműnek, hogy miért döntött a csecsemő elhagyása mellett. Az asszony férjnél volt, s gyermeke házasságtörésből fogant. Ráadásul mivel már korábban is hűtlenkedett, s akkor is teherbe esett, biztos lehetett benne, hogy a szenátus nem lesz elnéző vele szemben, ha kiderül az újabb botlása. A Győri házaspár életéről is viszonylag sok minden kiderül a jegyzőkönyvekből, bár az ő esetükben kevésbé lehetünk biztosak az igazságban. A saját és tanúik elmondása alapján házasságuk már a kezdetektől rossz volt, az asszony sosem szerette a férjét, amelyet többször hangoztatott is.³⁴² De Győri István is tett azért, hogy ez így alakuljon. Több tanúnak is elárulta, mennyire kielégíthetetlen volt, ha a nemi életükről volt szó. Így fogalmazott: „*hatszor is reámentem egy végben a feleségemre, de azzal sem elégettem meg, a másokra is reámentem*”.³⁴³ Volt, akinek ennél is egyértelműbben vallotta be,

³³⁷ MNL HBML IV. A. 1011./a. 24. k. 704–705. 1700. máj. 3. M. Antalóczy Ildikó az 1740-es évek gyilkossági kísérleteit vizsgálva azt tapasztalta, hogy az elkövetők közel 90%-a volt nő, akik közül szinte mindenki a házastársát, ritkább esetben nem kívánt magzatát, gyermekét igyekezett megölni. L. M. ANTALÓCZY 2001. 127.

³³⁸ MNL HBML IV. A. 1011./a. 27. k. 744. 1710. szept. 15.

³³⁹ MNL HBML IV. A. 1011./a. 28. k. 366. 1714. jan. 20.

³⁴⁰ Aranyosra I. MNL HBML IV. A. 1018./e. 3. k. 515. 1714. jan. 20.; Szabónéra I. uo. 517. 1714. jan. 20.

³⁴¹ MNL HBML IV. A. 1011./a. 27. k. 824–825. 1711. jún. 4.

³⁴² MNL HBML IV. A. 1018./e. 3. k. 305–308. 1710. szept. 15.

³⁴³ Uo. 288. 1710. júl. 16.

hogy feleségével szodómiai módon, nem megfelelő pozitúrában volt együtt, indoklasként pedig azt mondta: „*hiszem [értsd: hiszen] szabad voltam én vélle, mert enyim volt*”.³⁴⁴ Az asszony szerint a férfi verte is, ám ezt a tanúvallomások csak részben támasztották alá. Két esetről olvashatunk a forrásokban, egyszer „*megütögette a Bibliájának eladásáért*”, másodsor pedig „*hogy meg akarta ítetni [értsd: mérgezni], akkor csapta pofon*”, de rendszeres bántalmazásról nem hallunk.³⁴⁵ Természetesen ettől függetlenül még lehetett folyamatos az erőszak. A boldogtalan házasság mellett kapunk még egy indokot, amely a gyilkossági kísérlethez vezetett. Az egyik asszony szerint Győriné „*azért cselekedte, hogy Kállóban nem akarta elbocsátani deák asszonnak*” a férje.³⁴⁶ Erről sajnos nem tudunk meg többet, pedig nagyon izgalmasan hangzik. Szabó Mihályné ügyéről nem maradtak fenn tanúvallomások, és a peranyagból is csupán annyi derül ki, hogy „*urát soha ne[m] szerette*”.³⁴⁷ Székely Mihálynéről pedig egybehangzóan állították a megkérdezettek, hogy igen kacér teremtés volt, és volt egy Csucsi Pista nevű szeretője. Egy bizonyos Erdélyi Istvánné szerint pedig még a férje is bántalmazta.³⁴⁸

Mind a négy ügy ítéletét megőrizték a jegyzőkönyvek. Petőnének, mint láttuk, az életével kellett fizetnie bűnei miatt. Győri Istvánnét arra ítélték, hogy „*szalmakoszorú tétetvén fejében, hóhér által keményen megveretessék, a városbul p[ro]scribáltassék [kitiltassék], és itt való lakása és járása meg nem engetessék*”.³⁴⁹ Nagyon hasonló büntetést kapott a második vádlott, Szabó Mihályné is. Az ő fejére is került szalmakoszorú, ám őt a testi fenyegetés – esetében megvesszőzés – előtt végigvezette a hóhér Debrecen utcáin, hogy mindenki megtudja, mit követett el. A verés végrehajtása után őt is kitiltották a városból, ám nála meghatározták azt is, hogy ez a kitiltás három évre szól.³⁵⁰ A Székely Mihályné ellen hozott ítéletben már nem említik a mérgezési kísérletet, csupán a bizonyított paráznaságot. Mivel Székely Mihály megbocsájtott hűtlen feleségének, a kor szokásai szerint neki is bűnhődnie kellett. „*Mindkettő hóhér által megverettetik, és itt való lakások meg nem engettetik*.”³⁵¹

Most térjünk rá a férfiak elleni perekre. Elsőként Szabó András 1704. áprilisi perét érdemes kiemelnünk, mert az ő esete valamennyire kapcsolódik a fent említett ügyekhez. A felsorolt asszonyokhoz hasonlóan Szabó is házastársát akarta holtan látni. A vád szerint „*attával, teremtettével káromkodott, feleségét halálra perseqválta [kergette, üldözte],*

³⁴⁴ Uo. 305. 1710. szept. 15. Vö. Uo. 288. 1710. júl. 16. A vallomások ellenére az ítélethozatalnál a szenátorok nem találták bizonyítottnak a szodómiai együttlétet. MNL HBML IV. A. 1011./a. 27. k. 769–770. 1710. dec. 4.

³⁴⁵ MNL HBML IV. A. 1018./e. 3. k. 305. 1710. szept. 15.

³⁴⁶ Uo. 307. 1710. szept. 15.

³⁴⁷ MNL HBML IV. A. 1011./a. 27. k. 830. 1711. jún. 8.

³⁴⁸ MNL HBML IV. A. 1018./e. 3. k. 513–518. 1714. jan. 20.

³⁴⁹ MNL HBML IV. A. 1011./a. 27. k. 769–770. 1710. dec. 4.

³⁵⁰ Uo. 830. 1711. jún. 8.

³⁵¹ MNL HBML IV. A. 1011./a. 28. k. 373. 1714. febr. 10.

hozzálútt, megesküvén, hogy megöli”.³⁵² Sajnos a bejegyzésből nem derül ki, mennyire volt komoly a férfi gyilkossági szándéka, s a tanúk is csupán arról számoltak be, hogy hallották a lövéseket, de azt már senki nem igazolta, hogy valóban a feleségét próbálta eltalálni.³⁵³ Az ítéletben pedig pusztán a szitkozódása szerepel, így ez sem segít eldönteni a kérdést.³⁵⁴ A maradék öt esetből kettő nagyon hasonlóan történt. Bagosi Szabó János és Párnás Pál is puskával rontott másokra, ám a fegyverük cserbenhagyta őket. Bagosi Szabó szőlőpásztor volt, és 1702-ben támadt rá a kertet kerülő kertgazdákra, nem tudni, mi okból. Feléjük lőtt, de „*hogy el nem sült, a’ csüvét fogta, s főben akarta verni*” a férfiakat a fegyverrel, miközben rútul szidalmazta őket. „*Maga is megvallotta, ha elsült volna a’ puskája, meglütte volna a’ kertgazdát*”. A tanácstagok úgy határoztak, hogy „*fél kezín, s nyelvin marad*”, vagyis vágják le az egyik kezét és vágják le a nyelvét.³⁵⁵ Ez a gyakorlatban minden bizonnyal pénzbüntetést jelentett, hiszen a vizsgált időszakban már rendszerint bírság fizetésével váltották ki a csonkítást.³⁵⁶ Hat évvel később, 1708-ban egy Párnás Pál nevű férfit is hasonló bűnök miatt ítélték el. Ő „*az uczában az uczaszer szedőkre támadott, hatalmasul egy puskát a’ szekérrül lekapván hozzájok csapontotta [értsd: rájuk lőtt], el ne[m] sülvén úgy ütött az emberhez. Ha találta volna, megholt volna. A’ puska széllyelszakadozván tüzes attával, teremtettével szitta, fenyegette, hogy megöli mind, kapitányostul.*”³⁵⁷ A férfi büntetése több részből állt. Vasárnap nyakvasba tették, ahonnan csak hétfőn bocsátották el tizenkét csapás után, emellett ki kellett fizetnie a tönkretett puska árát, hiszen az sem az övé volt, valamint meg kellett követnie az utcakapitányokat is, akiket szidott, fenyegetett.³⁵⁸ Ahogyan Bagosi Szabó Jánosnál, itt sem derül fény az indítékra, így nem tudjuk meg, mi készítette Párnást a támadásra. Még ezeknél is kevesebb részlet szerepel az 1710 nyarán törvényszék elé állított Katona Pál elleni peranyagban. Róla csak annyit jegyeztek fel, hogy káromkodott, s „*az tömlöcztartót is meg akarta ölni*”, de sem a körülményekre, sem az indítékra vonatkozóan nem kapunk utalást.³⁵⁹ Külön érdekesség a bejegyzéssel kapcsolatban, hogy a deliberátumban felszólították a vád képviselőjét a bizonyításra, majd egy másik kézírással – vélhetően utólag – odaírták az ítéletet is, miszerint „*furatossal veretessék meg*”.³⁶⁰ Arról az Ujvári Ferencről is keveset tudunk meg, aki Váradon követett el betörést, s „*az ott fekvő új házasokat ruhájokért meg akarta ölni*”.

³⁵² MNL HBML IV. A. 1011./a. 25. k. 768. 1704. ápr. 21.

³⁵³ MNL HBML IV. A. 1018./e. 2. k. 595. 1704. ápr. 24.

³⁵⁴ MNL HBML IV. A. 1011./a. 25. k. 771. 1704. ápr. 26.

³⁵⁵ Uo. 447. 1702. okt. 2.

³⁵⁶ Lásd a későbbiekben a nyelvváltságnál.

³⁵⁷ MNL HBML IV. A. 1011./a. 27. k. 530. 1708. dec. 17.

³⁵⁸ Uo. 532. 1708. dec. 20.

³⁵⁹ Uo. 715. 1710. jún. 23.

³⁶⁰ Uo. A furatos egy nagy és erős faknászerű lapát a közepén kifúrva, hogy amikor a hóhér suhintott vele, ne fogjon szelet, s minél nagyobbat lehessen vele ütni. VAJNA KÁROLY: *Hazai régi büntetések II.* Budapest, 1907. 83–85.

Több ruhadarabjukat – például mentéket, nadrágokat – el is lopta, ezeket Debrecenben találták meg nála.³⁶¹ Az ítéletben már nem említik sem a betörést, sem a gyilkossági szándékot, csupán a lopás, tolvajlás volt kiemelve. Igaz, a szenátorok így is legalább olyan szigorúak voltak vele szemben, mint a fent említett többi elkövetővel szemben. Úgy határoztak, hogy a férfi „*complex társai[na]k [büntársainak] megvallásáért torturáltassék [megkínóztassék], kötél vettetésén azután nyakáb[an], vittessék az akasztófa alá, és ott keményen megverettessék, s proscibáltassék [kitiltassék]*”.³⁶² Nagyon érdekes az utolsó idekapcsolódó eset is. Aros Mihály perelte Kis Szabó Istvánt, miután a férfi egy baltával rátámadt, megvágta a karját, majd halálos fenyegetőzések közepette egészen hazáig kergette.³⁶³ Az ítélet ugyan nem maradt ránk, azonban a részletes tanúvallomások igen, s ezek alátámasztják, hogy Arosnak valóban komoly veszélyben volt az élete.³⁶⁴

Az indíték egyedül Ujvárinál egyértelmű, bár az ő esetében sem maradtak fenn tanúvallomások, így számos egyéb kérdés megválaszolatlan marad az ügyel kapcsolatban. E vizsgálat szempontjából talán az egyik legfontosabb, hogy mi történt a rablás éjszakáján Ujvári és a váradi házaspár között. Vajon a férfi tényleg megpróbálta megölni őket, vagy ezt csupán az ügyész írta a vádba, ezzel is tetézve a vádlott bűneit? Gyakran találkozunk olyan peres anyagokkal, amelyekben az ügyész a lehető legtöbb szóba jöhető bűnt és vétket felsorolta a gyanúsítottal kapcsolatban, ám a további tárgyalások és az ítélelhozatal során ezeknek csupán a töredékével foglalkoztak komolyabban. Ez arra enged következtetni, hogy a vádak egy része pusztán feltételezésen vagy szóbeszéden alapult, s ezek a későbbi bejegyzésekben ezért nem kerültek elő többször. A város bíraskodásának vizsgálatakor már láthattuk, hogy az ügyész általában a kiszabható legsúlyosabb büntetést javasolta, amikor előadta a vádat, így nagyon is elképzelhető, hogy igyekezett a gyanúsítottat minél rosszabb színben feltűntetni.

Visszatérve a bekövetkezett halálesetekhez, elsőként foglalkozzunk az egyszerű, azon belül is a minősített emberölésekkel. Láthattuk, hogy szinte az összes idetartozó ügyben újszülött volt az áldozat. Sajnos ez nem csak az általunk vizsgált években volt így, és nem csak Debrecenben. A születésszabályozás és a hatékony fogamzásgátlás előtti időkben általános problémát jelentettek a gyakori csecsemőgyilkosságok, magzatölések.³⁶⁵ A nemi erkölcsöt sértő büntettek vizsgálatakor látni fogjuk, milyen sokan estek a paráznság bűnébe,

³⁶¹ MNL HBML IV. A. 1011./a. 28. k. 628. 1715. jún. 22.

³⁶² Uo. 634. 1715. jún. 27.

³⁶³ MNL HBML IV. A. 1011./a. 25. k. 852–853. 1704. nov. 29.

³⁶⁴ MNL HBML IV. A. 1018./e. 2. k. 676–679. 1704. nov. 29.

³⁶⁵ M. ANTALÓCZY 2001. 124. A 18. század második felében Mária Terézia és II. József is tett kísérletet a magzatölések visszaszorítására, megelőzésére. Törekvéseikből sajnos kevés valósult meg. L. HAJDU 1985. 18–19., 258.

s követtek el például házasságtörést, vagy éltek nemi életet a menyegző előtt. S mivel a korszakban még nem ismertek hatékony fogamzásgátló módszert, nem meglepő, hogy sok együttlét eredményezett nem kívánt terhességet. Azért érdemes ennyiszer hangsúlyoznunk a hatékony jelzőt, mert a korabeli emberek is megpróbálták valamilyen módon kivédeni ezeket a fogantatásokat, ha nem is túl sikeresen. Elsősorban az ún. megszakításos módszert alkalmazták, ám köztudott, hogy ez nem sokszor vezet eredményre. A vizsgált forrásokban is találunk példát ennek említésére. Egy bizonyos Szabó András ejtette teherbe szolgálólányát, holott megígérte neki, hogy „*ne[m] bocsáttya [...] oda, a' mibül a' gyermek leszen*”.³⁶⁶

A bábák szerepe kapcsán már megismerkedtünk Csonka Judit és Baxa Mihályné esetével, de nem ők voltak az egyetlenek, akik ellen bábaasszony tanúskodott. Az Erdélyi Kata elleni nyomozás során például két bábát is kikérdeztek. A nőt 1713 májusában vádolták meg azzal, hogy paráznaságból született gyermekét megölte. Azt ugyan elismerte, hogy egy német katona teherbe ejtette, de a gyilkosságot már tagadta, s azt állította, hogy a kisbaba halva született.³⁶⁷ A tanúk azonban nem támasztották alá a történetét. Az egyik bába, Varga Istvánné elmondta, hogy „*látta a' gyermeket, idejére jött, ép testtel volt, midőn ő odament, még akkor is meleg volt*”, de hasonlóan nyilatkozott a másik szakértő asszony, Juhos Györgyné is. „*A gyermeket ő is látta, s köldökét is elmettette, szép gyermek volt és idős*”.³⁶⁸ A többi kihallgatott tanú is a gyanúsított ellen vallott, s miután elrendelték a tüzes fogóval történő vallatását, végül Erdélyi Kata is megtört, s bevallotta tettét. A bíróság úgy határozott, hogy „*keze s feje elvágattassék [értsd: levágattassék]*”.³⁶⁹ Hozzá hasonlóan Varga Katának sem sikerült meggyőznie a szenátust arról, hogy holtan hozta világra gyermekeit. A vád szerint a nő „*Isten ítéleti alatt lévő, csúszó-mászó, nyomorult személy*”, akinek „*paráznaságbul két gyermeke lett, mindkettőt megölte, ruhában takarván a' templom eleiben küldötte, s elvettette*”.³⁷⁰ Azzal védekezett, hogy egy Szegedi nevű férfi megrészegítette és megerőszakolta, így esett teherbe, a gyermekek közül pedig „*mindkettő halva lett*”.³⁷¹ A tanúk azonban igazolták, hogy a vádlott szülés előtt szándékosan hideg felületre feküdt hassal lefelé, hogy megölje a magzatokat, eltitkolta a szülés idejét, valamint nem kért segítséget, holott lett volna rá módja. A tanúk gyereksírást is hallottak, ami azt bizonyítja, hogy a csecsemőket élve hozta világra, illetve elmondták, hogy a szülést követően a nő „*a' gyermeket macskák gyanánt*

³⁶⁶ MNL HBML IV. A. 1018./e. 2. k. 547. 1703. jún. 24.

³⁶⁷ MNL HBML IV. A. 1011./a. 28. k. 201. 1713. máj. 1.

³⁶⁸ MNL HBML IV. A. 1018./e. 3. k. 434. 1713. máj. 1.

³⁶⁹ MNL HBML IV. A. 1011./a. 28. k. 204. 1713. máj. 13.

³⁷⁰ MNL HBML IV. A. 1011./a. 24. k. 629. 1700. jan. 25.

³⁷¹ Uo.

elvetetni küldötte”.³⁷² Mindezekért a bíróság lefejezésre ítélte, azzal súlyosbítva a büntetést, hogy a teste „*az akasztófa alatt egy veremb[en] vágattassék*”.³⁷³

Nem mindig bizonyosodott be, hogy valóban gyilkosság, és nem halva születés történt. Az általunk vizsgált 10 esetből csupán ötnél, vagyis az esetek felénél bizonyították a csecsemőgyilkosságot, a maradék öt bűncselekménnyel kapcsolatban maradtak kétségek a szenátus tagjaiban. Így volt Hámosi Jánosné esetében is, akit 1699 novemberében fogtak perbe, mert a vád szerint „*paráznaságbul concipiált [fogant] gyermeket megölte*”. Az asszony tagadott, és azzal védekezett, hogy „*a’ kerten általugorván, úgy ment el a’ gyermek*” tőle.³⁷⁴ Decemberben az illetékesek arra jutottak, hogy a holtan talált csecsemőt valóban Hámosiné szülte, „*de hogy megölte volna, a’ tanúk ne[m] bizonyították. Másként is féleszű forma személynek láttzik, egyebet in occultis [sic, nyilvánvalóan] ne[m] tehetni, hane[m] verje meg erőssen az hóhér*”.³⁷⁵ Kovács Ilonáról sem bizonyosodott be egyértelműen, hogy gyilkolt. Ő 1693 tavaszán állt törvényszék elé, miután „*fattyat hozott [értsd: szült], és ugyanazt megölte*”.³⁷⁶ A per későbbi szakaszában már úgy fogalmaztak, hogy „*megölte gyermeket, mivel elvetette, mihelt szülte*”, vagyis itt már inkább csecsemőkitételről van szó, igaz, azt is kiemelték, hogy „*sok kék roncsolások is lázczottak rajta [ti. az újszülötten]*”. Végül tortúrát rendeltek el az ügyben, annak is a legenyhébb formáját, az ijesztgetést, s kimondták, hogy akár bevallja a csecsemő megölését, akár nem, halál vár rá. A tagadás esetén „*mint nős személlyel paráználkodó, gyermeket kivető személy*” kerül a vesztőhelyre. Könyörgésére azonban a következőképpen változtattak a deliberátumon: „*ha nem vallá gyilkosságát, hóhér verje és bélyogozza meg*”.³⁷⁷ Az már sajnos nem derül ki a vizsgált forrásokból, hogy miként vallott, de akárhogyan is végződött a története, az esetet nem sorolhatjuk a csecsemőkitételek közé, mert a tanúvallomások alapján egyértelműen többről volt szó ennél. Kovács Ilona ugyanis nem csak a szülés nyomait igyekezett eltüntetni – homokot hintett a vérre –, de kisbabáját is úgy rejtette el, ahogyan a holttesteket szokták. A csecsemőt egy árokban találták meg arccal lefelé a vízben, „*vizes ganéval bétakarva*”.³⁷⁸ Összehasonlítva a csecsemőkitételért fővételre ítélt Egri Anna esetével, jól látszik a különbség, különösen az újszülöttek megtalálási helyét tekintve. Egri Anna gyermekét egy sövény alatt találták meg „*a földszínen*”, s Kovács Ilona ügyével ellentétben itt nem említettek látható sérüléseket sem.³⁷⁹ Természetesen Egri Anna bűne sem volt kevésbé súlyos, hiszen „*gyermekét midőn szülte, ott*

³⁷² Uo. 678–679. 1700. márc. 22.

³⁷³ Uo.

³⁷⁴ Uo. 576. 1699. nov. 30.

³⁷⁵ Uo. 587. 1699. dec. 10.

³⁷⁶ MNL HBML IV. A. 1011./a. 23. k. 21. 1693. máj. 18.

³⁷⁷ Uo. 29. 1693. jún. 19.

³⁷⁸ MNL HBML IV. A. 1018./e. 1. k. 172. 1693. máj. 18.

³⁷⁹ MNL HBML IV. A. 1018./e. 3. k. 303–304. 1710. nov.

hatta, senkinek meg nem mondotta, mellyel okot adott gyermekinek meghalására”.³⁸⁰ Az összehasonlítással mindössze azt igyekeztünk érzékeltetni, miért illik Kovács Ilona tette inkább a csecsemőgyilkosságok, mint a kitételek közé. Annak ellenére, hogy lehetséges, hogy végül mégis ez utóbbiért ítélték őt el.

Szintén homály fedi, hogyan döntöttek Pálfi Györgyné esetében, aki 1693 áprilisában állt bíróság elé házasságtörés és az abból fogant gyermek állítólagos megölése miatt.³⁸¹ A tanúvallomásokból megtudjuk, hogy a halott újszülöttet az árnyékszékben találták meg jól látható sebbel, metszéssel a nyakán.³⁸² A vádlott elismerte, hogy „*maga vetette a pervátáb[an] [árnyékszékbe] a gyermeket, mivel halva lett*”, s a sérülésre is igyekezett magyarázatot adni. Állítása szerint miután ledobta a halott csecsemőt, „*amely asszonnnyal lakott, az toltá egy póznával alább, s akkor sértődött [értsd: sérült] meg*”.³⁸³ A szenátorokat nem sikerült meggyőznie, s ugyan a tanúvallomásokból úgy látták, „*igen világossak a circumsta[n]tiák [körülmények]*”, mégsem találták minden kétséget kizáróan bizonyítottnak a bűnösségét. Az asszonyt végül tortúrára ítélték, ám sem annak eredményét, sem a végső ítéletet nem őrizték meg a jegyzőkönyvek.³⁸⁴

Egyedül talán Balog Jánosné Görbe Erzsébet tudta bebizonyítani, hogy gyermeke holtan jött a világra, mert miután felszólították erre (ti. a bizonyításra), a pert lezáró deliberátumban már nem is említik az újszülött megölését, pusztán a paráznaság miatt szabtak ki testi fenyítést az asszonyra 1699 végén.³⁸⁵

Nem kizárt, hogy még egy csecsemőgyilkosságról beszéljünk, ha Molnár Jánosné is megszülte volna gyermekét. Az asszonyt 1693-ban vádolták boszorkányság és paráznaság mellett gyermekvesztéssel. Az ügy részleteit nem ismerjük, a bejegyzésekből csupán az derül ki, hogy a szenátus a tanúvallomások alapján bizonyítottnak találta a vádakot, s az asszonyt kínvallatásra, majd máglyahalálra ítélte.³⁸⁶ Mivel ezek a vallomások nem maradtak ránk, nem tudjuk meg, hogy milyen bizonyítékok szóltak az asszony ellen.³⁸⁷ Így többek között arra sem kapunk választ, milyen módszerrel hajtotta el a magzatot. Fentebb láttunk már példát efféle kísérletre. Varga Kata próbálta megölni magzatait úgy, hogy szándékosan hideg felületre feküdt hassal lefelé. De különféle főzeteket is alkalmaztak a korszakban. A már említett

³⁸⁰ MNL HBML IV. A. 1011./a. 27. k. 764. 1710. nov. 24.

³⁸¹ Uo. 18. 1693. ápr. 21.

³⁸² MNL HBML IV. A. 1018./e. 1. k. 177–178. 1693. ápr. 21.

³⁸³ MNL HBML IV. A. 1011./a. 23. k. 18. 1693. ápr. 21.

³⁸⁴ Uo. 28. 1693. jún. 18.

³⁸⁵ A felszólításra l. MNL HBML IV. A. 1011./a. 24. k. 576. 1699. nov. 30. Az ítéletre l. uo. 600. 1699. dec. 17.

³⁸⁶ MNL HBML IV. A. 1011./a. 23. k. 60. 1693. szept. 26.

³⁸⁷ A boszorkányságról szóló fejezetben látni fogjuk, hogy ezek a bizonyítékok, állítások sok esetben igencsak megkérdőjelezhetőek, és mai szemmel nézve komolytalanok voltak.

Szabó András például rutafüvet próbált itatni teherbe esett szolgálólányával, hogy előidézze a vetélést, ám a leány nem merete meginni azt.³⁸⁸

Végezetül meg kell említenünk még egy asszonyt, aki gyermeke életére tört. Kozma Erzsébetnek 1706-ban kellett bíróság elé állnia, miután „*gyermekét, mellyet kurvaságával [sic] kapott [értsd: szajhálkodásából fogant], Létán a' kútb[an] vetette, ölte*”.³⁸⁹ A tanúk beszámoltak róla, hogy az asszony még élve hozta ki szállásáról a gyermekét, akit ezután a kútban találtak meg.³⁹⁰ Maga a vádlott is beismerte a gyilkosságot, de igen érdekes magyarázatot adott tetteire. Azt állította, hogy „*szegétségib[en] egy katona ejtette rajta [értsd: teherbe ejtette], gyermeke lévén elijesztették tülle, hogy Tátos [értsd: táltos], éttzaka ló módon nyerített, a' fűrödöb[en] hallá vált, nyughatatlan volt, elunta, s úgy eresztette a' kútban*”.³⁹¹ Büntetése nagyon hasonló volt a már többször is példaként hozott Varga Katáéhoz. Lefejezték egy „*tövissel rakott verem szélin, a' külső akasztófa alatt*”.³⁹²

A 13 elkövetőből mindössze 7 volt hajadon, a maradék 6 az asszonynevén szerepel a jegyzőkönyvekben. Igaz, közülük csupán a már említett Pálfi Györgynénél jegyezték fel házasságtörést, így a többiek között lehettek akár özvegyasszonyok vagy elvált nők is.

A minősített emberölések utolsó tárgyalt esete egy bizonyos Szolnoki Istvánhoz fűződik, aki 1694-ben több évnyi bántalmazás után megölte idős feleségét. A férfi tagadta, hogy ő okozta az asszony halálát, még azt sem ismerte el, hogy rosszul bánt vele. Szerinte „*a' melly éczaka megholt, az udvaron azon estve megkerengvén elesett, és vért kezdett hánni, mivel a' süllly [fekély] megfakatt benne*”.³⁹³ A meglévő fekélyt két tanú is említette, azonban a többi beszámolóból egyértelműen kiderül, hogy még ha valóban szenvedett is a sülytől az asszony, a halálát biztosan nem egyedül ez okozta. Megtudjuk, hogy aznap, amikor a haláleset történt Szolnoki kétszer is lerészegedett, s ebben az ittas állapotban hazaérkezve összeveszett feleségével, mert nem tudott neki vacsorát adni. Szolnoki még nagyobb haragra gerjedt, amikor az asszony felrótta neki, hogy azért nincs otthon mit enni, mert a férfi mindent elhordott már onnan, s „*feleségének az orrát edgy nagy fejér pálczával felütötte*”. Szolnokiné hiába fenyegette a férjét azzal, hogy elmegy a paphoz vagy a bíróhoz, ő ettől csak még dühösebb lett, és „*ismét az asszont veszteg ültében úgy rúgta vékonb[an] [ti. a dereka alsó részén], hogy mindgyárt előbukott*”. Ekkor kezdett nagy sugárban vér folyni az orrából és a

³⁸⁸ MNL HBML IV. A. 1018./e. 2. k. 547. 1703. jún. 24.

³⁸⁹ MNL HBML IV. A. 1011./a. 27. k. 36. 1706. febr. 11.

³⁹⁰ MNL HBML IV. A. 1018./e. 3. k. 12–13. 1706. febr. 5.

³⁹¹ MNL HBML IV. A. 1011./a. 27. k. 36. 1706. febr. 11.

³⁹² Uo.

³⁹³ MNL HBML IV. A. 1011./a. 24. k. 120–121. 1694. jún. 14.

szájából, s rövid időn belül bele is halt a sérülésbe.³⁹⁴ A borbélyok is megvizsgálták a holttestet, s ugyan ezúttal nem sikerült megállapítaniuk a halál okát, a verés nyomait megtalálták.³⁹⁵ A tanúvallomások nemcsak az emberölés estéjéről számolnak be, de bepillantást engednek Szolnokiék életébe, a 14 évig tartó rossz házasság részleteibe is. Kiderül például, hogy a férfi nemcsak otthonról hordta el az élelmiszert, terményt, stb., de feleségét is – aki a piacon árult – rendszeresen zaklatta munka közben, hogy italtra való pénzt kérjen tőle. Az alkohol mellett a bántalmazás is folyamatosan jelen volt a házaspár életében. Az asszony többször is megmutatta másoknak a korábbi verésekből származó kékfoltjait és véralfutásait. De egyéb rossz házasságra, a felek közti szörnyű viszonyra utaló megjegyzéseket is olvashatunk. Az egyik tanú egyenesen azt gondolta Szolnokiné öklendezését, vértől való fuldoklását hallva, hogy az asszony a saját torkát metszette el bosszúságában. Összesen 28 személyt hallgattak ki az esettel kapcsolatban, a vallomások több mint tíz oldalt foglalnak el a jegyzőkönyvben.³⁹⁶ A szenátust meg is győzték arról, hogy az elkövető *„leítül fogva részeges, gonosz életű ember volt, feleségét szidalmazta, verte, taglotta, rugdosta, mindenit tékozolta, nyilván van az is, hogy azon estve, mellyen felesége halála esett, egészséges volt [ti. az asszony], a’ mi nagyobb, két világos tanúk vallyák, hogy az [In causam attractus] [perbe fogott] ütése, verése miatt holt meg. Azért hohér kezében adattassék, lófarkon a’ büntetésnek helyére vitetttévén, ott feje vétettessék.”*³⁹⁷ A férfi kétséget kizáróan megérdemelte ezt a szigorú büntetést tette, valamint az éveken át tartó kegyetlenkedés miatt, mindazonáltal meg kell említenünk azt is, hogy nem állt szándékában megölni az asszonyt. Többen is elmondták, hogy ugyan elmenekült a helyszínről – miután pénzt vett ki felesége zsebéből (!) –, de később visszament, és arról érdeklődött, hogy jobban van-e már, tehát nem volt tisztában a helyzet súlyosságával, így tette szándékon túli emberölésnek tekinthető.³⁹⁸

Láthattuk, hogy az emberölés minősített esetei miatt halálra ítéleteket rendszerint lefejezéssel végezték ki, amelyet olykor valamilyen súlyosbítással hajtottak végre. Ilyen volt például Varga Katánál és Kozma Erzsébetnél a testek akasztófa alatti verembe vetése, vagy Szolnoki Istvánnál a büntetés helyére lófarkon történő kivitel. A fővétel alól csupán a máglyahalállal büntetett Molnár Jánosné volt kivétel, ám neki sem elsősorban a gyermekvesztés, hanem a boszorkányság miatt kellett ilyen szörnyű halálnemet elszenvednie.

³⁹⁴ MNL HBML IV. A. 1018./e. 1. k. 262–263. 1694. jún. 14.

³⁹⁵ Uo. 265. 1694. jún. 14.

³⁹⁶ Uo. 258–271. 1694. jún. 14. Érdekesség a tanúkkal kapcsolatban, hogy egyikük éppen vajúdott a házaspár mellett azon a végzetes estén, ezért csak részleteket tudott elmondani a történetéről. Uo. 267. 1694. jún. 14.

³⁹⁷ MNL HBML IV. A. 1011./a. 24. k. 138. 1694. júl. 5.

³⁹⁸ L. pl. MNL HBML IV. A. 1018./e. 1. k. 264. 1694. jún. 14.

Azok pedig, akiről nem bizonyosodott be kétséget kizáróan, hogy megölték gyermeküket, elkerülték a halálbüntetést, s általában testi fenyítéssel bűnhődtek.

A nem minősített, vagyis közönséges emberöléseket vizsgálva már jóval változatosabb képet kapunk. Az esetek igen eltérőek voltak, számos különféle üggyel találkozunk a halálos kimenetelű balesettől kezdve, az önvédelemből és hirtelen felindulásból elkövetett emberölésen át egészen az előre kitervelt gyilkosságig. Az összesen 18 per 17 halálesetet takar. Az áldozatok között találunk 1 nőt és 16 férfit, a gyanúsítottak pedig mindannyian férfiak voltak.

A 10 darab szándékos emberölésből csupán egyről jelenthetjük ki nagy bizonyossággal, hogy előre megfontolt, azaz gyilkosság volt, mégpedig egy István nevű bojtár 1706-os megöléséről. A férfi halála miatt először csak Juhász Kis Mihályt állították a törvényszék elé, aki a vád szerint áldozatát – a saját bojtárját – „*a' macsi földön [...] mind[en] igaz ok nélkül megölte, fejét baltával összevagdolván. Bundáját, ködmönét egy veremb[en], a' testét másuvá ásta, juhait elatta, praedálta.*”³⁹⁹ Alig egy héttel később pedig már tettestársa, Juhász Kis Péter is a magisztrátus előtt találta magát.⁴⁰⁰ Mindkét elkövető esetében kiemelték, hogy a bojtárt ok nélkül ölték meg, bár Kis Mihálynál azt is láttuk, hogy a juhait is elprédálták, így akár ez is lehetett volna az indíték. Az üggyel kapcsolatban fennmaradt egyetlen tanúvallomás alapján azonban másról volt szó. A tanú szerint Kis Mihály bevallotta, hogy azért ölte meg társával a férfit, „*mert Budán Péter[ne]k bévádolta*” őt.⁴⁰¹ Bár több információ nem derül ki az esetről, ebből mégis arra következtethetünk, hogy a gyilkosságot minden bizonnyal előre kitervelték, hiszen volt okuk elhallgattatni az áldozatot, s nem más módon (például hirtelen felindulásból vagy véletlenül) követték el a bűncselekményt. Az eset további érdekessége az ítéletben rejlik, ugyanis amellet, hogy fővételre ítélték a juhászokat, még azt is kimondta a bíróság, hogy a kezüket is vágja le a hóhér, még hozzá – bár ez csak Kis Péternél van leírva – ugyanazzal a baltával, amellyel áldozatukat megölték.⁴⁰²

Hirtelen felindulásról beszélhetünk viszont annak a Szösze Andrásnak az esetében, akit 1704 őszén vádoltak emberöléssel. A férfi részegen veszett össze áldozatával, egy bizonyos Czece Gáspárral, akit sokáig szidott, majd mérgében fejszét fogott, és először úgy oldalba ütötte, hogy elájult, majd ismét lecsapott, ezúttal „*fültövön úgy üti, mindgyárt szörnyű*

³⁹⁹ MNL HBML IV. A. 1011./a. 27. k. 53–54. 1706. márc. 11.

⁴⁰⁰ Uo. 62–63. 1706. márc. 20.

⁴⁰¹ MNL HBML IV. A. 1018./e. 3. k. 20. 1706. márc. 6. Egy Budán Péter nevű illetőt elítéltek két társával együtt 1715 januárjában, miután megtámadtak, megkötöztek és megfosztottak juhaitól egy kállói férfit. Valamint találunk egy Budán Pétert a város 1715. és az 1716. évi összeírásban is, a Péterfia utca névsorában. Az sajnos ennyiből nem derül ki, hogy ő volt-e a tanúvallomásban említett férfi. Az elsőre l. MNL HBML IV. A. 1011./a. 28. k. 504–509. 1715. jan. 17., 514–515. 1715. jan. 24.; A másodikra l. MNL HBML IV. A. 1011./t. 1. k. 317., 362.

⁴⁰² MNL HBML IV. A. 1011./a. 27. k. 53–54. 1706. márc. 11., 62–63. 1706. márc. 20.

halált hal”.⁴⁰³ Az ügyben tizenkét tanút hallgattak ki, akik közül többen is látták, mi történt, mások pedig közvetlenül a haláleset után találkoztak a vádlottal. A vallomásokból megtudjuk például, hogy az áldozat Szöske lakója volt, és együtt boroztak, amikor a férfi dühbe gurult.⁴⁰⁴ Szöske lánya igyekezett védeni apját az eset után. Több tanú is hallotta, ahogyan arról beszélt, hogy apja önvédelemből cselekedett, mert Czece egy késsel támadt rá. Ezt azonban senki más nem látta, és maga Szöske sem védte magát semmivel, amikor elfogták, így nagyon valószínű, hogy a lány pusztán kitalálta ezt apja védelmében.⁴⁰⁵ Az ügyben hozott ítéletet sajnos nem őrizték meg a források, így nem ismeretes a férfi sorsa, ahogyan az sem, hogyan történt pontosan az emberölés, mert a férfi bár az elfogásakor nem mentegette magát, a bíróság előtt már mindent tagadott.⁴⁰⁶

A többi szándékos emberölésnél már nem állapítható meg sem hirtelen felindultság, sem előre megfontoltság, csupán a szándékosságban lehetünk biztosak. Illetve az egyik esetben még ebben sem, de mivel sem ítélet, sem tanúvallomások nem maradtak fenn az ügygel kapcsolatban, s a vádlott álláspontjáról sem tudunk meg semmit, a vádra kell hagyatkoznunk az eset besorolásakor. Gúti András perelt egy bizonyos Nagy Bálintot, mert a férfi 1714. február 2-án estefelé szekérral elgázolta az édesapját, aki belehalt sérüléseibe. A vád szerint Nagy „*más szekérral edgyütt menvén várasunkbul hazafelé*” – tehát nem volt debreceni –, „*az első szekér az A[ctor]nak [vádlónak] attyát elkerülte, de az I[n causam attractus] [perbe fogott], nem tudatik, micsoda vakmerő bátorságtul viseltetvén, reáhajtott, elüttette, melly miatt meg is holt*”.⁴⁰⁷ Bár a gyászoló felperes határozottan szándékosságról beszél, sőt még a férfi „*ingerlő társainak denominatiójára [megnevezésére]*” is tortúrát kér a szenátustól, könnyen előfordulhat, hogy véletlen baleset történt, hiszen a gázolás egy februári este esett meg, „*az ország útyán holdvilágon*”, vagyis sötétben.⁴⁰⁸

A maradék hét perben azonban bebizonyosodott a szándékosság. Néhány esetben nem derül ki, hogy mi volt a támadás kiváltó oka, vagy, hogy volt-e kapcsolat az elkövető és áldozata között. Orosz Mihály tettéről is mindössze annyit tudunk meg a jegyzőkönyvből, hogy 1704 augusztusában „*a' váras uczáján jámbor emberre reá támadván, agyonverte, megölte*”, de az már nem derül ki, hogy kit és miért ölt meg ilyen kegyetlenül, s tanúvallomások sem maradtak fenn az esettel kapcsolatban. Fennmaradt viszont az ítélet, amelyben rögzítették, hogy Orosz beismerte a szántsándékos gyilkosságot, ezért fejvesztésre

⁴⁰³ MNL HBML IV. A. 1011./a. 25. k. 853–854. 1704. nov. 29.

⁴⁰⁴ MNL HBML IV. A. 1018./e. 2. k. 670–671., 674–675. 1704. nov. 29.

⁴⁰⁵ Uo. 674–675. 1704. nov. 29.

⁴⁰⁶ MNL HBML IV. A. 1011./a. 25. k. 854. 1704. nov. 29.

⁴⁰⁷ MNL HBML IV. A. 1011./a. 28. k. 377–378. 1714. febr. 26.

⁴⁰⁸ Uo.

ítélték.⁴⁰⁹ Kevésbé szükségesnek a források annak a Szénási Palkónak és Bujdosó Mihálynak az ügyében, akiket korábban – a szakértő tanúk szerepének vizsgálatakor – már említettünk. A két férfit 1703 szeptemberében állították bíróság elé, miután a Csapó utcai csapszéken rátámadtak egy Bakóczi Gergely nevű fazekasmesterre, akit ott a csapszéken, majd az utcán, s még a saját házában is durván vertek, bántalmaztak. Végül Szénási „*főben ütötte nálla lévő puskával, hogy mindgyárt egy veremben dült, onnan felvászorogván ismét ucsárul-uczára hurczolták, verték, döfölték, melly miatt vasárnap reggelre meg is holt*”. A vád szerint azért támadtak áldozatukra, mert a férfi védelmére kelt valakinek, akibe Bujdosóék belekötöttek a csapszéken. A szövegből az is kiderül, hogy a vádlottak először azzal védekeztek, hogy önvédelemből cselekedtek, ám a tortúra során megtörttek, és bevallották, hogy ők támadtak. A borbélyok is megállapították, hogy az áldozat tényleg a verés, s legfőképpen a fejre mért ütés miatt vesztette életét. A bíróság ezért úgy határozott, hogy „*Szénási Palkó, mint nyilvánvaló gyilkos meglövöldöztessék, Bujdosó Mihály pedig mint complex társ [büntárs], noha az halált hasonlóképpen megérdemlené, mindazáltal még az egyszer meggratiáztatik [kegyelmet kap]. Oly conditióval [feltétellel], hogy esztendeig lánczon tartassék a' tömlöczben, és minden pénteken száz csapással megverettessék, s kiálcsa meg, hogy méltó volt volna a halálra mind ez, mind több gonoszságáért, ha gratia [kegyelem] nem járult volna hozzája.*”⁴¹⁰ Nehéz elképzelni, hogy a férfi túlélhette ezt a kemény, verésekkel teli évet – különösen, hogy ismerünk olyan esetet, amikor az illető már 50 botütésbe belehalt a deresen⁴¹¹ –, mindenesetre megállapítható, hogy a büntetések kiszabásakor a döntéshozók különbséget tettek a halálos sebet okozó Szénási és a büntárs Bujdosó gyilkosságban játszott szerepe között.⁴¹²

Nem ez volt az egyetlen eset, ahol puskát használtak az elkövetők, azonban Szénásival ellentétben a többiek el is sütötték a fegyvert. Görcsös Nagy János például Bihar és Kismarja között lőtt hónaljra egy bizonyos Halász Gergelyt 1694 márciusában.⁴¹³ A deliberátum szerint bebizonyosodott a legény „*megölésében való eltökéllett szándéka*”, azonban „*eddig való hosszas raboskodását megtekintvén, keményebb büntetése mitigáltatik [enyhítettetik], és hóhér által feje elüttetik [értsd: leüttetik]*”. A férfi megnevezte két büntársát is, ám az nem derül ki a forrásokból, hogy ellenük indult-e eljárás.⁴¹⁴ Azt sem tudjuk meg, hogy Görcsös pontosan mennyi ideig raboskodott, de ha már a bűncselekmény elkövetése után elfogták,

⁴⁰⁹ MNL HBML IV. A. 1011./a. 25. k. 832. 1704. szept. 11.

⁴¹⁰ Uo. 660–664. 1703. szept. 24.

⁴¹¹ KONCZHÁZAI KONCZ ÁKOS: *Debrecen város régi büntetőjoga és ennek alkalmazása a különböző bűnesetekben*. Debrecen, 1913. 87.

⁴¹² A későbbi évtizedekből ismerünk olyan esetet, ahol a debreceni esküdtek a büntársat is halálra ítélték. Indoklásként ki is emelték, hogy a gyilkosságban és lopásban való segédkezőknek ugyanúgy kell bűnhődniük, mint az azokat saját kezükkel elkövetőknek. M. ANTALÓCZY 2001. 125., M. ANTALÓCZY 2000. 125–126.

⁴¹³ MNL HBML IV. A. 1011./a. 23. k. 211. 1695. febr. 17.

⁴¹⁴ Uo. 226. 1695. márc. 7.

akkor akár egy évig is ülhetett a tömlőcben, hiszen az ítéletet csak 1695 márciusában hozták meg. Szintén fővételre ítélték azt a Csanálosi Jánost, aki 1704 tavaszán lőtt torkon egy Gorzó Péter nevű legényt a poklosteleki csapszéken. Az ő ügyében is csak jóval a haláleset után – 1706 nyarán – született érdemi döntés.⁴¹⁵ De korábban – a Debrecen bíráskodásáról szóló fejezetben – láthattuk, hogy ugyanígy büntették Buzás Pétert is 1707 júniusában, miután a város piacán bőrt lopott a hentesektől, s az őt kérdőre vonó férfiak közül egyet szidalmazások közepette halálosan meglőtt.⁴¹⁶

A gyilkos fegyver lehetett valamilyen szúrásra, vágásra alkalmas eszköz is. Nagy János esetében ez egy vasvilla volt. Ezzel okozott halálos sebet 1715-ben Szántó Lőrincnek a homlokán.⁴¹⁷ A fent említett férfiakhoz hasonlóan őt is lefejezésre ítélték.⁴¹⁸ Csak úgy, mint a korábban már említett, 1704 októberében karddal a Várad utcai csapszéken emberekre támadó Gulácsi Istvánt is, aki egy Keresztszegi Mihály nevű ifjú életét oltotta ki fegyverével.⁴¹⁹

Az 5 darab véletlenül, vigyázatlanságból esett emberölés közül négyben puska okozott halálos sebet, az ötödikben pedig szekérrel ütötték el az áldozatot. Három esetben biztosan véletlenül elsült fegyverről volt szó, a negyedikben nem teljesen egyértelmű, mi is történt valójában. Rác Mihály, katonát perelte Nyíri Istvánné a férje megölése miatt. Az asszony szerint *„az ő urát, Nyíri Istvánt, mikor a' földre leesett, fél puskáját a' földről a lóra fel akarta adni, a' másik puskával úgy lőtte, hogy abban holt”*. Rác szerint azonban nem ő, hanem egy másik katona lőtte le a férfit.⁴²⁰ Egy következő bejegyzésből megtudjuk, hogy a vádlott *„Nyíri Istvánnétul az ura haláláért gratiát [kegyelmet] nyervén elbocsáttatik”*, amely alapján úgy tűnik, hogy a férfit végül nem találták felelősnek a haláleset miatt, s az özvegyasszony is megbocsájtott neki.⁴²¹ Ebből azonban nem derül ki, hogy ki lőtt valójában. Lehetséges, hogy tényleg egy másik katona ölte meg a férfit, ahogyan azt Rác is állította, de ha mégis Rác Mihály volt, azt nagy valószínűséggel nem szándékosan tette.

A fenti ügy besorolása igen bizonytalan, szerencsére a többi esetről már kevesebb kérdés marad megválaszolatlanul. Varga Györgynél például – akit azzal vádoltak 1704-ben, hogy *„kereszttyén felebarattyát felemelt kézzel, puskával megölte”* – kiemelték az ítéletben, hogy *„szántszándékos gyilkosságnak ne[m] találtatik egészen cselekedeti”*, emellett *„a' megölettetnek felesége az ellene indított p[ro]cessust [eljárást] letette”*. A férfi tehát nem szándékosan lőtt, minden bizonnyal véletlenül sült el fegyvere, s ezért nem kellett az életével

⁴¹⁵ MNL HBML IV. A. 1011./a. 27. k. 82. 1706. jún. 7., 86. 1706. jún. 14.

⁴¹⁶ Uo. 206–210. 1707. jún. 25.

⁴¹⁷ MNL HBML IV. A. 1011./a. 28. k. 606–607. 1715. máj. 6.

⁴¹⁸ Uo. 611. 1715. máj. 20.

⁴¹⁹ MNL HBML IV. A. 1011./a. 25. k. 849. 1704. nov. 20., 858–859. 1704. dec. 8.

⁴²⁰ MNL HBML IV. A. 1011./a. 23. k. 229. 1695. márc. 10.

⁴²¹ Uo. 255. 1695. ápr. 14.

fizetnie a balesetért. Büntetése Bujdosó Mihályéhoz hasonló, de annál valamivel enyhébb. Őt is egy év tömlőre ítélték, ám nem hetente, hanem havi egyszer, „*minden holnap[na]k 8dik napján*” kapott verést (nem írták, mennyit). Az egy év letelte után pedig kicsapták Debrecenből.⁴²² De ugyanígy Fábíán Jánosnak sem kellett meghalnia, amiért egy lakodalom során egy szerencsétlen balesetben megölt egy ifjú legényt 1707-ben. A vádlott, aki maga is legény volt még, azt állította, hogy „*mint szolgáló ifffjak, midőn mentenek a' leány portékájáért, ott a' defunctus [elhunyt] magának szakált kötött, bundát felöltözött, [...] sokszori toppantásával, s maga megrázkodásával a' lovakat bokrosokká tette, a' szekeret is csak el ne[m] ragatták*”. Fábíán több társával a szekéren ült, a puskát valaki más adta a kezébe, „*és gondolván, ne[m] golyóbissal vagyon töltve, hane[m] csak fojtással, mint egy lakodalmi játékból, úgy lütte ki, ingyen, nem is czélozván a' decedenshez [az elhunythoz]*”.⁴²³ A férfit az áldozat szülei perelték, akik végül „*majd esztendeig való raboskodását, ne[m] szánt szándékos cselekedetit, atyafiai reménkedésit [értsd: rimánkodását] is consideratióban [megfontolásban] vévén a' törvényes processust [eljárást] letették [értsd: megszüntették]*” azzal a feltétellel, hogy a legény kövessen ekklézsiát, és költözzön el a városból. A tanács végül három évre tiltotta ki Debrecenből.⁴²⁴

Nagy Bálintnál már láthattuk, hogy olykor milyen veszélyes lehetett a gyalogosokra nézve szekérrel közlekedni. Ehhez nagyban hozzájárultak a rossz minőségű utak és a megfelelő világítás hiánya, de okozhatta a balesetet a figyelmetlenség, a gondatlan közlekedés is. Egy Mezei Mihály nevű kocsis is azért fogtak perbe 1708 szeptemberében, mert „*a' váras szolgáltyáb[an] lévén [...], VámosPércsen túl, az akasztófánál az A[ctor] [vádoló] édesannyát, László Annát az útb[an] a' lovakkal elvittette, s a' kerék alá esvén a' fejét a' kerék kettévágta, s mindgyárt megholt*”.⁴²⁵ A tanúvallomásokból egyértelműen látszik, hogy a gázolás nem volt szándékos, de a kocsis felelőtlen volt, és túl gyorsan hajtott. Társaival együtt igyekezett a lovas szekérrel megelőzni az ökrös szekereket, amelyek kiszorították őket az útról. Az áldozat először az ökrökhöz került túl közel, de megijedt az állatoktól, és a lovak közé keveredett.⁴²⁶ Az egyik tanú azt is fontosnak tartotta kiemelni, hogy „*ne[m] volt részeg a' legény*”.⁴²⁷ Az elgázolt asszony lánya végül megbocsájtott a férfinak, s a tanúk is a gondatlanságból, vigyázatlanságból esett emberölést igazolták, ezért Mezeit sem ítélték halálra, ehelyett úgy határoztak a szenátorok, hogy „*ezen esztendőben tömlőczb[en] tartattassék, azután hóhér által erőssen megcsapattassék, megkiáltván halálra méltó*

⁴²² MNL HBML IV. A. 1011./a. 25. k. 792. 1704. jún. 5., 830. 1704. szept. 8.

⁴²³ MNL HBML IV. A. 1011./a. 27. k. 457–458. 1708. aug. 28.

⁴²⁴ Uo. 460–461. 1708. aug. 30. Az ekklézsia követésre I. bővebben BÉLI 2014. 104.

⁴²⁵ MNL HBML IV. A. 1011./a. 27. k. 487. 1708. szept. 24.

⁴²⁶ MNL HBML IV. A. 1018./e. 3. k. 204–207. 1708.

⁴²⁷ Uo. 204. 1708.

voltát”.⁴²⁸ A kocsisok által – elsősorban a legénykedésből fakadó gyorsajtás miatt – elkövetett balesetek, gázolások a véletlenül, vigyázatlanságból eredő emberölések tipikus eseteinek tekinthetők, csakúgy, mint a lőfegyver véletlen elsülése is.⁴²⁹

Lehetséges önvédelemmel is találkozunk a vizsgált forrásokban. Az óvatos megfogalmazást az ügyben hozott ítélet hiánya indokolja, mégis, a vádlott részletes és meggyőző védekezése, valamint a fennmaradt egyetlen tanúvallomás alapján helyénvalónak tűnik idesorolni az esetet. Ferenczi Pált perelte Takács János 1693 nyarán fivére halála miatt. Takács szerint a férfi egy fadarabbal támadt testvérére, aki belehalt az őt ért ütésekbe. Ferenczi már egészen másként emlékezett a történetekre. „Az A[ctor]nak [vádlnak] öccse öszveveszvén másokkal valami kurvánn [sic], én intetem őket, hogy ne veszedgyenek, de semmi fa nem is volt nállam. Az én jó intésemre az A[ctor]nak [vádlnak] defunctus [elhunyt] öccse complex társaival edgyütt reám rohantanak, a defunctusnál [elhunyt nál] bot, az társainál láncsák, fejszék lévén, szittak: „Aha, ördög atta, teremtetted fia, majd kivagdallyuk az beledet.” 2. Én előttök faroltam, a szekerelem fele, protestálván, hogy reám ne jöjjenek. 3. Azon fartolásombann a földre levertek, karomat elrontották. 4. Az szekérhez fartolván én is, magam oltalmábann kaptam le a botomat, és midönn az rúdonn ált[al] fartoltattak, és ejtettek volna, azon actusbann in [fla]granti [a tett pillanatában, felhevült állapotban] magam oltalmábann ütöttem az A[ctor] [vádlnak] öccs[ét], ő volt az agressor [támadó], maga kereste magának.”⁴³⁰ Az eset egyetlen általunk is ismert szemtanúja – a már korábban említett Tóth Gergely – részletes beszámolójával alátámasztotta ezt a történetet, kiegészítve azzal, hogy az áldozat társai az után is verték Ferenczit, hogy ő önvédelemből megütötte az elhunytat, „és talám [értsd: talán] megölték volna, ha el nem szaladott volna”. A vita egyébként a debreceni és a szoboszlói kocsisok között robbant ki néhány velük iszogató asszony miatt, akiket igyekeztek megtáncoltatni, sikertelenül. Az áldozat és cimborái akkor fordultak Ferenczi ellen, amikor ő a táncolni nem kívánó asszonyok védelmére kelt.⁴³¹ Bár nem ismerjük az ügyben hozott ítéletet, sem a félperes által állított tanúk vallomásait, Tóth Gergely szemléletes beszámolóját olvasva hajlunk rá, hogy elfogadjuk, önvédelem történt.

A közönséges emberölések között volt egy, amely leginkább a szándékon túli kategóriába illik, vagyis azok közé az esetek közé, ahol az elkövető akart ugyan sérülést okozni, de nem állt szándékában megölni a sértettet. Az ügy besorolása azonban itt is meglehetősen bizonytalan, mert szinte semmi nem derül ki az indítékról, és a történésekről is igen zavaros képet kapunk. Egy Kolosvári Istvánné nevű özvegyasszony perelt egy bizonyos

⁴²⁸ MNL HBML IV. A. 1011./a. 27. k. 504–505. 1708. nov. 16.

⁴²⁹ M. ANTALÓCZY 2001. 127.

⁴³⁰ MNL HBML IV. A. 1011./a. 23. k. 45. 1693. aug. 27., 47–48. 1693. aug. 31.

⁴³¹ MNL HBML IV. A. 1018./e. 1. k. 235. 1693. aug. 31.

Rácz Jánost 1699-ben férje halála miatt. Az özvegyen maradt asszony szerint a vádlott náluk vacsorázott, majd lefeküdt aludni a házban lévő kvártélyos német katona mellé. Később felkelt, és a házigazda ágyába feküdt át az alvó férfi mellé, aki erre felébredt, s azt kérdezte: „*Micsoda ember vagy itt?*” Erre mind a ketten felugrottak az ágyból, és Rácz egy gyertyatartóval erősen verni kezdte a gazdát, majd egy fejszéért is kiment, hogy azzal folytassa. A védelem szerint ez nem így történt. A vádlott azt állította, hogy miután felkelt a német mellől, a neki megvetett ágyba feküdt át, és Kolosvári támadt rá fejszével, miközben a német katona is verte.⁴³² A tanúvallomásokból azonban kiderül, hogy valóban Rácz volt a támadó, s a katona is csak az után kezdte ütni, hogy észrevette, hogy Kolosvárit veri. Azt viszont már nem tudjuk meg, hogy a férfi miért esett neki az áldozatnak. Néhány beszámoló azt sejteti, hogy a házigazda vádaskodó, szidalmazó szavai válthatták ki Rácz dühét, az egyik tanú szerint pedig nem is tudta, kit ütött, olyan részeg volt.⁴³³ Az eset besorolása azért is kétséges, mert az ítéletből kiderül, hogy az áldozat halálát nem egyedül az őt ért ütések okozták. A vizsgálat során ugyanis bebizonyosodott, hogy a férfi „*az ötet curáló [kezelő] borbély[na]k szavát ne[m] fogadta, tilalma ellen kinn járt, megtiltott vastag [értsd: nehéz] étkeket evett, s hideg vizet ivott*”, vagyis nem tartotta be az őt kezelő borbélyok utasításait, valamint „*más nyavalya [értsd: betegség] is, úgymint hidegletés jött reá*”.⁴³⁴ Ezek tehát mind hozzájárultak a férfi halálához, s így már az is kérdéses, hogy egyáltalán emberölés történt-e. Mivel azonban a pereskedés és a nyomozás gyilkosság miatt indult, nekünk is itt kell tárgyalnunk az ügyet attól függetlenül, hogy a szenátorok végül nem találták bűnösnek Ráczot az emberölésben. A halálbüntetést érthető módon el is kerülte, „*hane[m] mint más ágyára menő, más embert megütő, sebesítő és káromkodó szitkokkal szitkozódó, hóhér kezéb[en] adattatván keményen megveretessék, a' várasbul kiűzetessék, in perpetuu[m] p[ro]scribáltassék [örökre kitiltassék]*”.⁴³⁵

Az egyszerű emberölések mellett találunk 4 rablógyilkosságot, valamint 2 különös kegyetlenséggel elkövetett emberölést. A rablógyilkosságok közül egyet – Bangó János és Oláh János ügyét – már részletesen bemutatunk a város bíraskodásáról szóló fejezetben, a borbélyok szerepének vizsgálatakor. Részben hasonló vádak miatt kellett a törvényszék előtt felelnie egy bizonyos Daróczi Balog Andrásnak is 1693 szeptemberében. A férfit azzal gyanúsították, hogy az előző év októberében társaival a felperesekre „*hatalmasul*

⁴³² MNL HBML IV. A. 1011./a. 24. k. 446–449. 1699. ápr. 2.

⁴³³ MNL HBML IV. A. 1018./e. 2. k. 169–174. 1699. ápr. 6.

⁴³⁴ MNL HBML IV. A. 1011./a. 24. k. 495–496. 1699. jún. 22.

⁴³⁵ Uo. Hasonló esettel más városokban is találkozunk. Egy bizonyos Horváth Tamás is azért kerülte el a halálbüntetést Fehérváron 1731-ben, mert áldozata nem gondozta megfelelően a sebét, „és rendetlen életet folytatott”, így saját maga is hozzájárult a halálához. L. KÁLLAY 1996. 203.

reátámadvánn lovokat, fegyvereket tolvajul elvonták”, valamint a rajtaütés során meglőtték, megölték egyikük fiát.⁴³⁶ Sem tanúvallomások, sem ítélet nem maradt fenn az esettel kapcsolatban, így nem derül ki, hogyan is történt a bűncselekmény, ahogyan az sem, mi lett a vádlott sorsa. Felmentették viszont azt a Makai Istvánt, akinek a neve a kezeség kapcsán már korábban előkerült. Őt 1697 júniusában állították bíróság elé egy 1686 januárjában elkövetett rablógyilkosság miatt. A vád szerint Makai a felperesek *„mogyorósi házára menvén pénzét, minden lábas marháját, házközbeli jószágát hatalmasul, tolvajul elp[rae]dálta, ingit is levonta, sőt Pancsó Demeternének férjét elvivén az útb[an] megölte”*.⁴³⁷

Némiképp eltér Jászberényi Kis István esete, aki saját útítársát ölte meg és fosztotta ki 1712 októberében. A férfi egy Püspöki Szabó István nevű fiatalemberrel indult útnak, ám *„megnevezett társát az kémeri határban, Szoldok nevű sűrű erdőben agyonverte és megölte, pénztül megfosztotta [...], aszszonnak való, viseltes csizmáját (!) lábairul levonta és 2 máriásokon Karaszán elatta”*.⁴³⁸ A zsákmányok között szerepelt még két könyv is, amelyeket Jászberényi a somlyói mesternek adott, akitől egyébként szintén számos értéket ellopott. A férfi hamar a figyelem középpontjába került. Miután az áldozat testét, *„feje öszverontattatván”*, felfedezték az erdőben, azt vallotta, *„hogy őtülle azon legény Somlyón vált el, de sem Somlyón, sem Karaszán, sem Kímeren velle ne[m] láttatott”*, s *„midőn tudakozták tülle, hogy ugyan hol hatta azon legént, magát gyanóssá tette és el akart szökni.”* Végül a városon kívül, a péterfiai kapuban fogták el. A tanácstagok bizonyítottnak találták az emberölést, és úgy határoztak, hogy a bűnös *„torturáltassék [megkínoztassék], azután jobb keze elvágattatván [értsd: levágattatván] feje vétettessék, s teste kerékre tétettessék maga érdemlett büntetésére, s más hasonló gyilkosok[na]k rettentő példájára”*.⁴³⁹

A két különös kegyetlenséggel elkövetett emberölést a rablógyilkosságok közé is sorolhatnánk, ha az elkövetők nem választották volna az emberélet kioltásának ilyen könyörtelen formáit. Egyikük Kalán Péter volt, akit először *„pusztán”* házasságtöréssel, lopással, valamint káromkodással vádoltak 1695 júniusában.⁴⁴⁰ A tíz nappal később megszületett ítéletben azonban már gyilkosság is szerepel a bűnlajstromán, még hozzá igen hangsúlyosan. A szövegben kiemelték, hogy elkövetett bűnei miatt *„nagyobb büntetésre is méltó volna”*, ám *„tettett a’ törvénnek, hogy a’ miképpe[n] ő másokat kínozt, kötözött, szúnyogokkal, madarakkal megétegetett, felakasztassék, és madarak által mások példájára teste*

⁴³⁶ MNL HBML IV. A. 1011./a. 23. k. 56. 1693. szept. 5.

⁴³⁷ MNL HBML IV. A. 1011./a. 24. k. 70. 1697. jún. 13.; A felmentésre I. uo. 115. 1697. szept. 9., 119. 1697. szept. 19.

⁴³⁸ MNL HBML IV. A. 1011./a. 28. k. 125. 1712. dec. 5.

⁴³⁹ Uo. 161–162. 1713. jan. 9.

⁴⁴⁰ MNL HBML IV. A. 1011./a. 23. k. 282. 1695. jún. 13.

elhordassék”.⁴⁴¹ A tanúvallomásokból ugyanis kiderült, hogy a férfi még katona korában – nem tudni, a tárgyalás idején mivel foglalkozott – kikötözött egy német férfit meztelenül egy fához a dersi erdőben, és ott hagyta meghalni, miközben lovát is tolvajul magával vitte. Csak három nap múlva tért vissza áldozatához, aki akkorra életét vesztette, a beszámolók szerint „*a’ szúnyogok [...] megették*”, s „*a’ varjak kiásták a szemeit*”.⁴⁴² Bár a tanúk egyetlen gyilkosságról beszéltek, a deliberátumban több áldozatra történt utalás. Akárhogyan is esett, bármennyi személlyel is végzett Kalán, már egy ember ilyen formán való megölése elegendő lehetett ahhoz, hogy testét közszemlére ott hagyják az akasztófán, hogy aztán a madarak és rovarok hordják el azt, ugyanúgy, mint áldozatáét (vagy áldozataiét). A másik ügy vádlottja, Ambrus István szintén többször, többféle formában is megsértette a törvényt. Őt 1711 augusztusában állították bíróság elé számos lopása és káromkodása miatt, valamint azért, mert egy „*asszonynak megkínzásáb[an], tűznek hasára való töltésében, s ez által való megöléséb[en] jelen volt, azon gyilkosság[an] részesült*”.⁴⁴³ Az ügygel kapcsolatban számos nyitott kérdés maradt. Nem ismerjük például az ítéletet, s Ambruson kívül – a fennmaradt források szerint – nem vádoltak meg mást a gyilkossággal, így a többi elkövető személyét is nagyrészt homály fedi. Egyedül Abrány (vagy Abrok) Marci neve kerül említésre a tanúvallomásokban, ám az már nem derül ki belőlük, hogy részt vett-e az áldozat tűzzel történő halálra kínzásában, vagy Ambrushoz hasonlóan csupán jelen volt. Az ítélet hiánya miatt azt sem tudjuk meg, hogyan kezelte a tanács a bűncselekménynél jelenlévőket, vagyis azt, hogy Bujdosóhoz hasonlóan elkerülték-e a halálbüntetést. A vallomások tehát szerencsére fennmaradtak, és néhány érdekes részlettel is szolgálnak az esettel és Ambrus személyével kapcsolatban. Az egyik tanú – történetesen az említett Abrány Marci édesanyja – szavaiból arra következtethetünk, hogy a kínzók pénzt, vagy egyéb értéket igyekeztek megszerezni az asszonytól, ám arra már nem kapunk választ, hogy sikerrel jártak-e. A vádlottról pedig megtudjuk, hogy Kalánhoz hasonlóan ő is volt katona, s több bűncselekményt is katona korában követett el. Az információt azonban újabb megválaszolatlan kérdés követi, hiszen arról már nem írnak a forrásban, hogy akkor is katona volt-e, amikor jelen volt az „*asszony süitögetésében*”.⁴⁴⁴

Bármennyire hangsúlyosak is a forrásokban, és bármilyen változatos képet is mutatnak, az emberölések száma a vizsgált időszakban a többi bűncselekményhez, törvénszegéshez

⁴⁴¹ Uo. 295. 1695. jún. 23.

⁴⁴² MNL HBML IV. A. 1018./e. 1. k. 364–367. 1695. jún. 13.

⁴⁴³ MNL HBML IV. A. 1011./a. 27. k. 852–853. 1711. aug. 27.

⁴⁴⁴ MNL HBML IV. A. 1018./e. 3. k. 349–350. 1711.

képest igen csekélynek számított.⁴⁴⁵ Összegezve a kistanács elé kerülő eseteket, megállapítható, hogy a legtöbb emberölést férfiak követték el, ahogyan az áldozatok többsége is férfi volt. Jellemzően ők hajtották végre a nagyobb fizikai erőt, valamint a fegyverhasználatot megkövetelő bűncselekményeket, mint például az útonállást, rablást, de erősebb testalkatukból, nagyobb erejükből fakadóan egy-egy összeszólalkozás, majd verekedés is könnyebben végződhetett halálessel, mint a nők esetében. Mindemellett pedig a halálos baleseteket tekintve is nagy szerepük volt a legények virtuskodásainak, a kocsisok gyorshajításainak, valamint a fegyvertartásnak, a fegyverhasználatnak. Az elkövetés módszerét vizsgálva tehát elmondható, hogy az erőszakosabb, nagyobb fizikai erőt igénylő emberölések rendszerint a férfiaknál figyelhetőek meg. A nők áldozatai az általunk vizsgált néhány évben kivétel nélkül védtelen újszülöttek, kisgyermekesek voltak, akikkel szemben a kisebb fizikai erő alkalmazása is elegendőnek bizonyult a gyilkossághoz. A csecsemőgyilkosságokra és csecsemőkitételekre a lányok, asszonyok kétségtelenül előre készültek, hiszen terhességüket jellemzően eltitkolták környezetük elől, s egyedül, félrevonulva, elrejtözve hozták világra gyermeküket. A gyilkossági kísérletek kapcsán az is világosan látszik, hogy a felnőtt, védekezésre képes személyekkel szemben a nők már inkább méreghez nyúltak, s a férfiakkal ellentétben nem fizikai erejüket használva vagy fegyverrel törtek mások életére. Míg a férfi elkövetők és áldozataik között sok esetben alig vagy egyáltalán nem volt kapcsolat, addig, mint láttuk, a nők rendszerint családtagjaikra (férjükre, gyermekükre) jelentettek veszélyt, s tettüket gyakran a büntetéstől, megszegyenüléstől való félelem, a kétségbeesés vagy az éveken át tartó bántalmazás eredményezte.⁴⁴⁶

A meghozott ítéletekből jól látszik, milyen komolyan vették az efféle bűncselekményeket a szenátorok, hiszen valóban rendkívül súlyos bűnökről volt szó, amelyek igencsak megrázhatták a város lakóit, a közösséget. A büntetések érthető módon szigorúak voltak. Azokat, akiknél bebizonyosodott a szándékos emberölés, halálra, legtöbbször fejvesztésre ítélték, de olvashatunk akasztásról, valamint egy esetben meglövöldöztetésről, vagyis golyó általi halálról is. Ez utóbbival nem találkozunk máshol a vizsgált évek anyagában, így feltételezhető, hogy egyedi esetről volt szó, és a löfegyverrel történő kivégzés nem tartozott a bevett módszerek közé a városban.⁴⁴⁷ Bizonyos eseteket a szokásosnál is szigorúbban ítélte meg a bíróság, ilyenkor valamilyen súlyosbítást is elrendeltek a halálos ítélet

⁴⁴⁵ Az emberölés a későbbi évtizedekben is a ritka bűncselekmények közé tartozott. L. M. ANTALÓCZY 2001. 118.

⁴⁴⁶ Az emberölések módszerét tekintve hasonló megállapításokra jut M. Antalóczy Ildikó is Debrecen 1740-es évekbeli bűneseteit vizsgálva. L. Uo. 2001. 124.

⁴⁴⁷ Mezey Barna a Rákóczi-szabadságharc jogtörténetének vizsgálatakor az egyszerű halálnemek között találta meg a „*megh lövöldöztetést*”, a lefejezés és az akasztás mellett megnevezve, valamint a gyakorlatban történő alkalmazására is talált igazolást. MEZEY BARNA: Büntetések a Rákóczi-szabadságharc jogtörténetében. *Börtönügyi Szemle*, 2003. 2. sz. 55–62. 59.

mellé. A minősített emberöléseknél láttuk például, hogy a kivégzett személyek holttestét egy akasztófa alatti verembe vetették, vagy, hogy a fővétel előtt a delikvens kezét is levágták. De hasonló kézlevágással találkozunk Juhász Kis Mihályéknál is, akik minden valószínűség szerint előre kitervelten öltek meg egy bojtárt. Valamint rablógyilkosoknál is megfigyelhető a nagyobb szigor. Ugyan Bangó Jánost és Oláh Jánost „egyszerű” akasztásra ítélték, Jászberényi kivégzését, mint láttuk, már súlyosbítással hajtották végre. Lefejezése előtt az ő jobb kezét is levágta a hóhér, fej nélküli holttestét pedig közszemlére kerékre tették. Kalán Péter földi maradványait pedig a madarak és rovarok prédájául hagyták a büntetés helyszínén a kegyetlenül elkövetett gyilkosság miatt.⁴⁴⁸ Azok viszont, akiknél nem sikerült igazolni a szándékosságot, vagy felmerült valamilyen enyhítő körülmény, elkerülték a halálos ítéletet. Az ő büntetésük enyhébb esetben – ha fogalmazhatunk így – testi fenyegetés volt, amely párosulhatott a Debrecenből történő kitiltással is, de láthattunk példát sokkal keményebb büntetésekre is. Gondoljunk csak Bujdosó Mihályra vagy Varga Györgyre, akiknek egy évig kellett tömlöcben maradniuk, miközben rendszeresen megverte őket a hóhér. Varga még csak túlélhette a raboskodást a havi egy veréssel, amelyről nem tudni, hogy hány ütést jelentett alkalmanként, ám Bujdosót az ítélet szerint láncon tartották, és minden héten száz csapást mértek rá. Nehéz elképzelni, hogy a korabeli körülmények, például a nem megfelelő higiénia miatti fertőzésveszély mellett bárki életben maradhatott ilyen hosszú ideig ennyi elszennvedett ütéssel a testén.

Összegzésként megállapítható, hogy a magisztrátus különbséget tett a szándékosan és a véletlenül, gondatlanságból elkövetett emberölések között, valamint azt is mérlegelte, hogy kinek mekkora szerepe volt a bűncselekmény elkövetésében. Emellett az ítélelhozók arra is odafigyeltek, hogy lehetőleg csak akkor szabjanak ki halálos ítéletet, ha egyértelműen bebizonyosodott az emberölés, ahogyan azt például a csecsemőgyilkossággal vádolt nők esetében is megfigyelhettük. A döntéshozatalban segítségükre voltak az olyan szakértő tanúk is, mint a borbélyok és a bábaasszonyok, akik alaposan megvizsgálták az áldozatok állapotát, sérüléseit.

4.2 Testi sértés, verekedés, rendbontás

A vizsgált forrásokot tanulmányozva az emberöléseknél jóval gyakrabban találkozunk különféle testi sértésekkel, verekedésekkel, az intézkedő városi szolgálakkal szembeni fegyveres ellenállással, esetleg a városban vagy annak határában történő randalírozással,

⁴⁴⁸ A halálbüntetések súlyosbítással való végrehajtása nem csak Debrecenben volt bevett szokás. L. HAJDU 1985. 249. Érdemes kiemelni, hogy az ország más területein előfordultak még szigorúbb büntetések is. Kállay István szerint például az emberölés minősített eseteit több magyar városban is vízbe fojtással, élve eltemetéssel, valamint elégetéssel büntették. L. KÁLLAY 1996. 207. De például rablógyilkosság esetében még a 18. század második felében is szabtak ki kerékbetörést vagy karóba húzást. L. HAJDU 1985. 118.

hatalmaskodással, rendzavarással. Megítélés szempontjából a korszakban különbséget tettek a támadások, bántalmazások között attól függően, hogy a támadók okoztak-e vérzéssel, sebesüléssel járó sérüléseket vagy sem. Ez alapján megkülönböztették a nagyobb, de nem halálos megsebesítést (*vulneratio*), a kisebb vérzéssel járó sérülés okozását, az ún. megvéresítést (*cruentatio*), a vérzést nem okozó verekedést (*verberatio*), a kékre verést (*sugillatio*), valamint a dulakodást, civakodást (*rixa*).⁴⁴⁹ Az esetek besorolása nem mindig egyszerű feladat, hiszen a peranyagok sokszor igen csak szűkszavúak. Emellett az sem segíti a kutató munkáját, hogy a korbéli terminológia is gyakran következtelen a cselekmények megnevezését illetően, s a fent említett fogalmakat olykor helytelenül, nem a történeteknek megfelelően használja.⁴⁵⁰

Az idetartozó ügyek áttekintésekor általában kétféle perfajtával találkozunk attól függően, hogy ki jelent meg felperesként. Az ok nélküli ütlegelések, verések ugyanis rendszerint a *delicta privata* cselekmények, vagyis a magánbűntettek közé tartoztak, azon belül is a hatalmaskodási (*violentia*) perek közé sorolták őket. Ez esetben a sértett keresetére indult az eljárás, csakúgy, mint például a becsületsértéseknél vagy a károkozásoknál. Komolyabb verekedések, súlyosabb testi sértések esetén azonban nagyon gyakran az ügyész, a város fiskálisa képviselte a vádat, így ezek az ügyek már nem magánbűntettek, hanem közbűntettek minősültek. Ez időnként megtörténhetett kisebb, jelentéktelenebb verekedéseknél, bántalmazásoknál is. Azt, hogy az ilyen – a hatalmaskodás tipikus esetének is tekinthető – cselekményeket is magisztrátusi perként tárgyalják, minden bizonnyal az indokolta, hogy ez nagyobb visszatartó erőt jelenthetett a lakosság, valamint a városba (például a vásárokra) bejövők számára, illetve így biztosabbak lehettek benne, hogy kevesebb ügy marad felderítetlenül.⁴⁵¹ Emellett az is szerepet játszhatott ebben, hogy a legtöbb verekedő, rendbontó valamilyen egyéb bűncselekményt is elkövetett, s ezeket együtt tárgyalták.

Az általunk vizsgált időszakból közel 200 – pontosan 198 darab – olyan per maradt ránk, amelyről teljes bizonyossággal megállapítható, hogy testi épség ellen elkövetett bűncselekmény miatt indították. Emellett olvashatunk még 15 szintén idekapcsolódó ügyről, amely miatt vagy egyáltalán nem indult eljárás, vagy a kiválasztott években még nem indult. Itt kell visszautalnunk arra a problémára, hogy a jegyzőkönyvek számos olyan pereskedést is tartalmaznak, amelyből nem derül ki, hogy miért is indult az eljárás, pusztán arról kapunk

⁴⁴⁹ M. ANTALÓCZY 2001. 128., HAJDU 1985. 262., KÁLLAY 1996. 337.

⁴⁵⁰ Hajdu Lajos például többször találkozott olyan esettel, amikor a féktelenkedést, kihágást jelentő *exorbatio*, vagy éppen a rendzavarást jelentő *helluatio* kifejezéssel jelölték a testi sértést. HAJDU 1985. 262.

⁴⁵¹ M. ANTALÓCZY 2001. 128–129., KÁLLAY 1996. 331.

némi információt, hogy valamiféle hatalmaskodás vagy erőszakos fellépés történt. Mivel azonban ezek háttéréről semmi érdemlegeset nem tudunk meg, ezekkel az ügyekkel itt nem foglalkozunk, ezek nem szerepelnek az általunk vizsgált pereskedések között. Jó példa erre Süveg Istvánné és Bihari János esete, akik 1704-ben fordultak a bírósághoz rendezni egy vitás ügyüket. Két bejegyzést is találunk ezzel kapcsolatban, mindkettő szeptemberi. Az első csupán azt rögzítette, hogy Bihari nem jelent meg a kijelölt tárgyalási napon, a másodikban pedig megszületett a „*per non venit*”, azaz a távolmaradás miatti makacssági ítélet a felperes Süvegné javára. Ám ebben is mindössze annyit jegyeztek fel, hogy az ítélet „*ra[ti]one potentiae [] adjudicáltatik [ítéltetik oda]*” az asszonynak, de hogy ez a „*potentia*” mi is volt pontosan – vagy legalább megközelítőleg –, azt nem tudjuk meg.⁴⁵² Márpedig a hatalmaskodásba a legkülönfélébb esetek is beletartoztak a korszakban, akár egy sövény önkényes levágása is, ezért meggondolatlanság lenne ezeket az ügyeket is itt vizsgálnunk. Ehelyett azzal a 213 esettel foglalkozunk a továbbiakban, amelyek biztosan a témánkhoz kapcsolódnak, vagyis azzal a 198-cal, amely miatt folyt eljárás az általunk vizsgált években, valamint azzal a 15-tel, amelynél szintén megállapítható a cselekmény.

A 198 perből kevesebb, mint a fele, 84 volt magánvádas, és 114 volt az, ahol a fiskális képviselte a vádat. A perek között megfigyelhető valamennyi átfedés, ugyanis voltak olyan esetek, amelyeket először magánbüntettként, majd közbüntettként tárgyaltak. Az egyik ilyen családon belüli erőszakhoz kapcsolódott, ahol először a feleség perelte férjét, mert őt „*mint keresztyén házastársát nem úgy tartotta, hanem eleitül fogva sok íz[en] szidalmazta káromló szitkokkal, [...] és több mocskos beszédekkel mocskolta, meg is verte, virit kiontotta*”.⁴⁵³ A következő bejegyzés, amelyet az ügyről találunk, azonban már arról tanúskodik, hogy a férj ellen hivatalból is indult eljárást, ahol már nem az asszony, hanem az ügyész jelent meg felperesként. A vád kiegészült még egyéb – a nemi erkölcsöt sértő – pontokkal is, valamint azt is megtudjuk, hogy a férfi a feleségét terhesen is verte. Számos bűnéért végül igen kemény büntetést kapott. A szenátorok úgy határoztak, hogy „*hóhér által lófarkon kivitetvén, kövel veretessék agyon*”.⁴⁵⁴ A halálos ítélethez, s annak is e súlyos fajtájához, kétség kívül nem önmagában a testi sértés, a feleség többszöri bántalmazása vezetett. Hangsúlyos szerepe volt ebben a káromkodásnak, valamint a nemi erkölcs megsértésének is, illetve azoknak a tanúvallomásoknak, amelyek több mint négy oldalon keresztül taglalták a férfi bűneit.⁴⁵⁵ Egy másik ügy egészen más jellegű. A gulyásbojtár Szemcsei György perelte Ros Gergelyt, miután a férfi „*a' Kösélyszegb[en] a' gulya mellett nappal megfogta, korbácsolta, kezeit*

⁴⁵² MNL HBML IV. A. 1011./a. 25. k. 834. 1704. szept. 13., 838. 1704. szept. 25.

⁴⁵³ MNL HBML IV. A. 1011./a. 27. k. 759. 1710. nov. 6.

⁴⁵⁴ Uo. 767. 1710. nov. 29.

⁴⁵⁵ MNL HBML IV. A. 1018./e. 3. k. 309–313. 1710. nov. 6.

erőssen hátrakötözte, és egy nap, egy éjjel szoros kötés[en] tartotta, úgy hogy azon kötés miatt edgyik keze egészen elszáradott, másik, 3 ujján kívül, alkalmatlanná lett”, amely miatt „maga táplálására elégtelen, hane[m] koldulásra jutott”.⁴⁵⁶ Ros Gergely minden bizonnyal Szemcsei munkaadója volt – vagy legalábbis annak megbízottja –, mert csak azzal a feltétellel oldozta el a férfit, hogy ígérje meg, nem szökik el a gulya mellől. Ezzel sem elégedett meg, és „ismét egynehány napok múlva másokat kiküldött érette, s béhozatván békób[an] [értsd: béklyó, rablánc] vetette, és ezen cselekedetei között sokat szidalmazta, tömlöczre vettette. 13 héttől fogva ott tartattya, azulta [azóta] semmi eledellel ne[m] táplálta.”⁴⁵⁷ Az ügyvel kapcsolatos tanúvallomásokból az derül ki, hogy mindehhez az vezetett, hogy Szemcsei korábban elveszített néhány marhát a gulyából.⁴⁵⁸ A cselekmény felgöngyölítésekor újabb vádlottak is előkerültek, akik – elsősorban a csonkítás miatti pénzbírság kifizetése miatt – egymást is perelték, s végül a fiskális is megjelent mint felperes, így végül összesen három per kapcsolódott az esethez.⁴⁵⁹ Találkozunk még olyan perekkel, amelyekben ugyanarról az áldozatról, ugyanarról a bűncselekményről volt szó. Kétszer is feljegyezték például azt a cigányembert és városi szolgát is, akiket 1715 őszén bántalmazott egy kisebb társaság, mert a feltételezett elkövetőket két részletben állították törvényszék elé.⁴⁶⁰ Ha minden egyezést, átfedést megvizsgálunk, arra jutunk, hogy ez a 198 per valójában 187 eseményt, bűncselekményt foglal magában.

A 15 szintén idekapcsolódó ügyet vizsgálva elmondható, hogy közülük kettő illik inkább a magánvádas, és 13 a magisztrátusi perek közé. Megállapítható az is, hogy mind a 15 bejegyzés különböző bűncselekményt tár fel, vagyis a fentiekkel ellentétben itt nincs átfedés az egyes forrásrészek között.

Az emberölések vizsgálatához hasonlóan a perek részletesebb elemzését érdemes most is az érintettek áttekintésével kezdenünk. Az első probléma, amellyel szembesülünk ezzel kapcsolatban, hogy a sértettek számát gyakran – s ez elsősorban a közbűntettként kezelt ügyekre jellemző – nem lehet egyértelműen meghatározni a peranyagokból. Többször olvashatjuk például, hogy a delikvens emberséges emberekre, városi emberekre, esetleg a csapszéken ivókra támadt, ám ilyenkor még csak utalást sem kapunk az áldozatok kilétét vagy

⁴⁵⁶ MNL HBML IV. A. 1011./a. 28. k. 183–184. 1713. febr. 20.

⁴⁵⁷ Uo.

⁴⁵⁸ MNL HBML IV. A. 1018./e. 3. k. 588–591. 1715. márc. 7.

⁴⁵⁹ MNL HBML IV. A. 1011./a. 28. k. 184. 1713. febr. 20., 229. 1713. jún. 22., 231. 1713. jún. 29., 272. 1713. szept. 28., 579. 1715. márc. 9., 612–613. 1715. máj. 20.

⁴⁶⁰ Uo. 730–731. 1715. nov. 11., 770–771. 1715. dec. 5.

számát illetően.⁴⁶¹ De előfordult, hogy az elkövetőket sem rögzítették egyértelműen a jegyzőkönyvi bejegyzésben, vagy legalábbis nem a támadás összes elkövetőjét. Tóth Jánost is azért állították bíróság elé 1701-ben, mert „*a' váras csapszékin complex társaival [büntőrsaival] edgyütt más emberre ok nélkül reátámadván verte, taglotta*”.⁴⁶² A társak közül viszont egyedül Diószegi János ellen indult eljárás, a többiekéről semmilyen információ nem derül ki, így az is rejtély marad, hányan voltak összesen.⁴⁶³ Itt tehát kiderül, hogy a támadásnak több elkövetője is volt – nem kizárt, hogy egy italozó társaságról volt szó –, ám közülük csupán két személyt ismerünk név szerint, ugyanis csak e két férfi ellen indítottak büntető eljárást. A magánvádas pereknél már jóval szerencsésebb helyzetben vagyunk, hiszen ezeknél az eseteknél rendszerint a sértett volt a felperes, a támadó pedig érthető módon az alperes. Így jó esetben a cselekmény minden lényegesebb szereplőjét megismerhetjük a perek kivonata által a vizsgált jegyzőkönyvekből. Ám, ahogyan azt láthattuk, sajnos ez utóbbi perfajtából volt kevesebb a vizsgált időszakban, amely miatt az érintett személyek vizsgálatokor – különösen az áldozatokat tekintve – óhatatlanul is marad valamennyi bizonytalanság a kutatóban.

Ezeket a biztosabb adatokat tartalmazó magánvádas pereskedéseket vizsgálva elsőként, 86 felperessel (60 férfi és 26 nő), 4 felhatalmazottal (3 férfi és 1 nő), 1 kezessel (férfi), valamint 1 sértettként említett személlyel (nő) találkozunk. Velük szemben 101 alperes (92 férfi és 9 nő), 2 felhatalmazott (férfiak), illetve 4 büntőrs vagy valamilyen más módon a veszekedésbe keveredő személy (2 férfi és 2 nő) állt.

A büntetőpereket nézve hasonló arányokat tapasztalunk a feltételezett elkövetők vizsgálatokor. 144-szer indult eljárás férfi, és csupán 6-szor nő ellen, s a 8 büntőrsként említett személy közül is 7 volt férfi és mindössze 1 volt nő. Az áldozatok számát, nemek szerinti megoszlását tekintve – ahogyan azt már fentebb kiemeltük – már jóval nagyobb bizonytalansággal és információhiánnyal szembesülünk. Az itt kapott adatokat megfelelő óvatossággal kell kezelnünk, s figyelembe kell vennünk, hogy csupán a sértettek számának minimumát tudjuk meghatározni. Náluk minden bizonnyal jóval többen estek áldozatul a különféle támadásoknak, veréseknek, csak nem mindenkiről maradt fenn információ. Annyi

⁴⁶¹ Emberséges emberekre I. pl. MNL HBML IV. A. 1011./a. 28. k. 721–722. 1715. okt. 7. Városi emberekre I. pl. MNL HBML IV. A. 1011./a. 27. k. 89. 1706. jún. 24. Csapszéken ivókra I. pl. MNL HBML IV. A. 1011./a. 25. k. 156–157. 1701. jún. 18.

⁴⁶² MNL HBML IV. A. 1011./a. 25. k. 108–109. 1701. ápr. 18.

⁴⁶³ Uo. 109. 1701. ápr. 18.

megállapítható, hogy a jegyzőkönyvekben legkevesebb 159 személyről (123 férfi, 23 nő, 3 gyerek és 10 ismeretlen nemű), valamint két kutyáról olvashatunk.⁴⁶⁴

2. táblázat

év	magán- vadás perek	felperesek		alperesek	
		férfi	nő	férfi	nő
1693	0	0	0	0	0
1694	1	1	0	1	0
1695	5	4	1	4	1
1696	2	1	1	2	0
1697	4	2	2	4	1
1698	5	3	2	4	1
1699	6	3+1	3	6	0
1700	6	2	4	9+2	0
1701	3	0	3	2	1
1702	5	5+1	0	6	1
1703	5	5+1	0	5+2	0
1704	10	9	2+1	11	0
1705	0	0	0	0	0
1706	1	0	1	1	0
1707	6	4+1	2	6	0
1708	7	6	1+1	6	1+2
1709	3	3	0	4	2
1710	4	1	3	3	1
1711	1	1	0	1	0
1712	3	3	0	3	0
1713	4	5	0	7	0
1714	1	1	0	3	0
1715	2	1	1	4	0
Összesen	84	60+4	26+1+1	92+2+2	9+2

⁴⁶⁴ Az áldozatok számának meghatározásakor nagyon fontos hangsúlyoznunk, hogy pusztán minimum értékeket állapíthatunk meg. Azoknál a pereknél, ahol a sértettek említésekor többes számot használtak (pl. a város szolgálai), legalább két fővel számoltunk, de ennél lehetnek jóval többen is a valóságban. A vizsgálat során azt is feltételeztük, hogy a csapszéken ivók többsége férfi volt. A perek szereplőit lásd a 2–3. táblázatban, amelyben a barna színnel jelölt számok a felhatalmazottakat és kezeseket, a kézzel jelöltek pedig a sértettként vagy büntársként említett személyeket mutatják.

3. táblázat

év	bűn- tető- perek	vádlottak		sértettek			
		férfi	nő	férfi	nő	nem tudni	gyerek
1693	0	0	0	0	0	0	0
1694	1	1	0	2	0	0	0
1695	0	0	0	0	0	0	0
1696	0	0	0	0	0	0	0
1697	1	1	0	0	0	min. 2	0
1698	0	0	0	0	0	0	0
1699	3	9	0	min. 5	0	0	0
1700	0	0	0	0	0	0	0
1701	14	14	0	min. 16	2	0	min. 2
1702	17	18	0	min. 21	3	min. 2	0
1703	6	10	0	min. 6	1	0	0
1704	5	8	0	min. 7	1	0	0
1705	0	0	0	0	0	0	0
1706	2	2	0	min. 2	0	min. 2	0
1707	5	4	1	min. 9	0	0	0
1708	11	17	1	min. 15	2	0	0
1709	3	3	0	min. 3	1	0	0
1710	11	11+2	1	min. 5	5	min. 2	0
1711	2	3+2	0	0	1	0	0
1712	5	5+1	1	3	2	0	0
1713	9	14+1	1	min. 12	1	0	0
1714	0	0	0	0	0	0	0
1715	19	24+1	2	min. 17	4	min. 2	1
Összesen	114	144+7	6+1	min. 123	23	min. 10	min. 3

A fenti adatokhoz hozzájönnek még a már említett 15 egyéb ügy szereplői is. Ezekben 17 feltételezett elkövetővel találkozunk, ők mindannyian férfiak voltak, valamint 5 női és legalább 7 férfi sértettel, illetve minimum 2 ismeretlen nemű áldozattal. Látható, hogy a sértettek kilétét ezeknél az eseteknél is többször homály fedi.

E számok összeadása azonban nem mutatja meg nekünk, pontosan hányan keveredtek bele ezekbe az ügyekbe. Voltak, akik többször is pereskedtek, valamint olyanok is, akiket nem egyszer állítottak bíróság elé hasonló bűncselekmények elkövetése miatt. Egy bizonyos Szabó Mihályt például ketten is perbe fogták 1704 februárjában, mert pár nappal korábban, késő este megverte őket egy görcsös bottal a Cegléd utcában.⁴⁶⁵ De ugyanaz az áldozat is szerepelhetett egyszerre több perben is, ahogyan azt fentebb láthattuk. A már említett Tóth János és Diószegi János által megtámadott illetőre is külön utaltak mindkét perben, de

⁴⁶⁵ MNL HBML IV. A. 1011./a. 25. k. 735. 1704. febr. 25., 736. 1704. febr. 25.

találhatunk még hasonló eseteket.⁴⁶⁶ A számolást tovább nehezíti, hogy nem mindig egyértelmű, ugyanarról a személyről van-e szó két különböző bejegyzésben. Szerencsére találkozunk olyan esetekkel, amikor ragadványnevek segítik ennek tisztázását, valamint a ritka neveknél is nagy rá az esély, hogy azonos személyekről van szó. Olykor pedig magából a szövegből, a perek körülményeiből következtethetünk erre, ahogyan az például a fent megnevezett Szabó Mihálynál is történt. De sajnos nincs mindig efféle fogódzónk, és egy olyan gyakori nevet látva, mint a Szabó János, a Szabó István vagy a Szűcs István – ha nincs egyéb utalás a bejegyzésekben –, szinte lehetetlen megmondani, ugyanazt a személyt takarják-e. Mindent egybevetve megállapítható, hogy ebben a körülbelül kétszáz – 187 plusz 15 – ügyben 479 (395 férfi, 69 nő, 3 gyerek, 12 ismeretlen nemű) és 531 (443 férfi, 73 nő, 3 gyerek, 12 ismeretlen nemű) közé esett az érintettek száma.⁴⁶⁷

Jól látszik, hogy többségében férfiakról volt szó. Az emberölésekhez hasonlóan rendszerint ők követték el erőszakos cselekményeket, s nagyobb fizikai erejükből fakadóan könnyebben okozhattak kisebb-nagyobb sérüléseket is. Az érintettek között tehát legnagyobb arányban őket, azaz a férfi terhelteket találjuk. De nem sokkal maradtak el a férfi sértettek sem, hiszen az áldozatok nagy része – gyakran a helyszínből adódóan – szintén az erősebbik nem tagjai közül került ki. Gondoljunk csak a csapszékeken történő italozásokra, s az ezekből eredő összeszólalkozásokra, verekedésekre, vagy például – ahogyan később látni fogjuk – a város ügyeit intéző szolgák, tisztviselők elleni erőszakos fellépésekre. Ugyan nőekkel is találkozunk e bűncselekmények kapcsán, számuk meg sem közelíti férfi társaikét, s „szerepüket” tekintve jellemzően inkább áldozatok voltak, mintsem elkövetők. Természetesen akadtak kivételek. Bangó Pálné Bunna Anna például 1710-ben több más bűne mellett „*egy szegény öregasszont [sic] maga szállásán lenyomott, haját kezire, nyakára tekervén fojtogatta*”.⁴⁶⁸ A tanúvallomások között fennmaradt az áldozat, Gorsás Máténé vallomása is, amelyből kiderül, hogy az asszonyt az dühítette fel ennyire, hogy Gorsásné – aki a szállásadója volt – „*elunván a' sok rossz nyelveskedését [értsd: fecsegését, felelését]*” elküldte a házától.⁴⁶⁹ Ugyan olvashatunk még hasonló esetekről, összességében mégis elmondható, hogy az érintett nők, asszonyok rendszerint sértettek, bántalmazottak voltak.

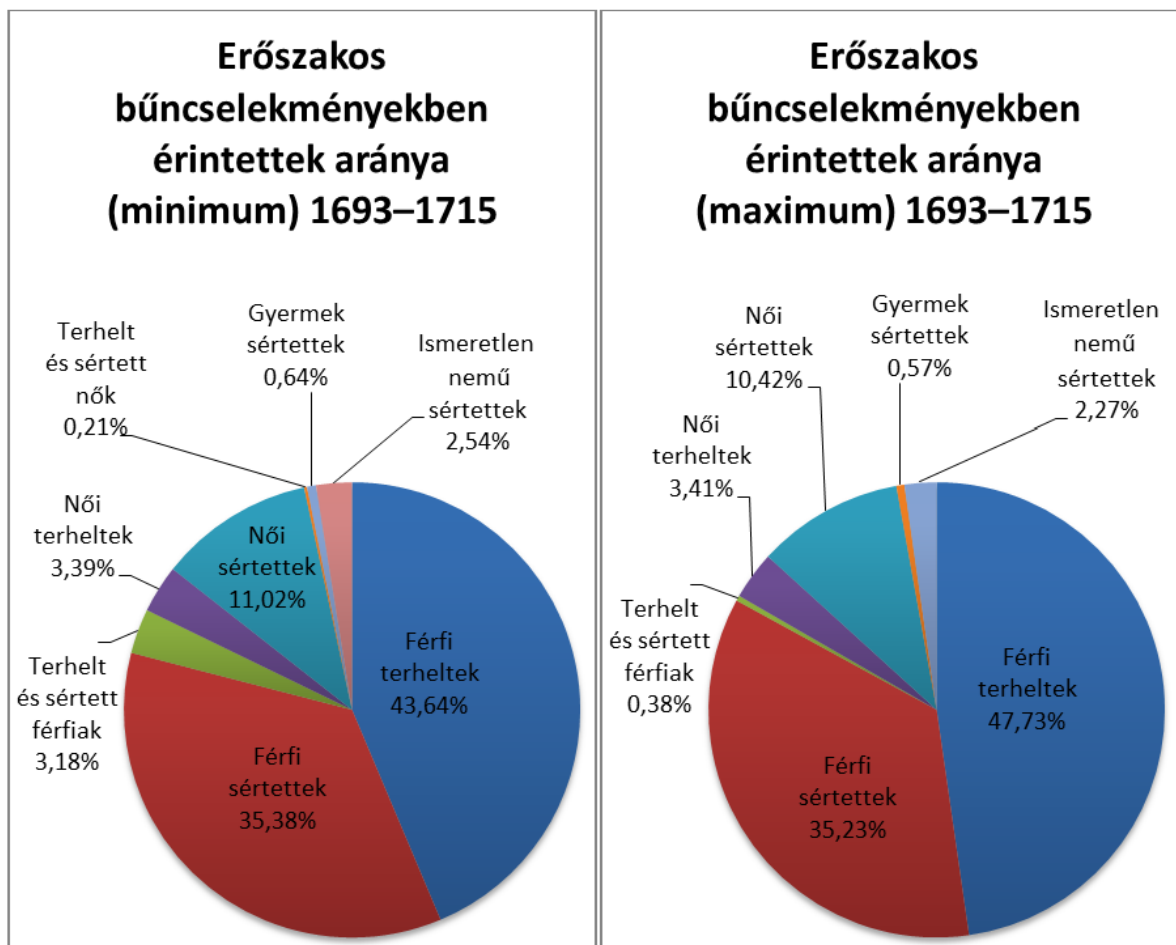
⁴⁶⁶ Uo. 108–109. 1701. ápr. 18., 109. 1701. ápr. 18.

⁴⁶⁷ A minimum létszám meghatározásához azokat a neveket is egyszer vettük figyelembe, amelyek biztosan azonos személyeket takartak, valamint azokat is, amelyeknél ez nem állapítható meg egyértelműen. A maximum létszám megadásához pedig csupán az egyértelműen azonos személyeket takaró neveket számoltuk egyszer, s azon nevek esetében, ahol különböző személyekről lehet szó, minden előfordulást külön személynek számoltunk. Továbbra is hangsúlyozzuk, hogy az így megadott 531 fő csupán a biztosan ismert – nem feltétlenül név szerint – áldozatokat tartalmazza, mivel a sértettek számát nem ismerjük pontosan.

⁴⁶⁸ MNL HBML IV. A. 1011./a. 27. k. 731–732. 1710. aug. 25.

⁴⁶⁹ MNL HBML IV. A. 1018./e. 3. k. 293–294. 1710. aug. 25.

Valamint mindkét nemből kerültek ki olyanok, akik a vizsgált évek alatt voltak terheltek és sértettek is.⁴⁷⁰

6–7. ábra: Az erőszakos bűncselekményekben érintett személyek megoszlása

Ezeket a bűncselekményeket több szempont alapján is lehet vizsgálni. Érdeemes megnézni például, hogy hol, milyen körülmények között történtek, kik voltak az elkövetők és az áldozatok, volt-e köztük bármiféle kapcsolat.

Fentebb már láthattunk példákat arra vonatkozóan, milyen súlyos következményei lehettek egy rossz házasságnak. A felek közti rossz viszony akár gyilkossági kísérlethez, emberelöléshez is vezethetett. Hasonló esetekről, családon belüli erőszakról a verekedések, testi sértések között is olvashatunk. A köztudatban él a kép, miszerint a korábbi évszázadokban elfogadott, sőt természetes volt a feleség és a gyerekek rendszeres bántalmazása, s hogy a családfő kénye-kedve szerint szinte bármit megtehetett otthon, a négy fal között. S ugyan a testi fenytetés valóban a fegyelmezés és a büntetés egyik igen gyakran használt és megszokott eszköze volt a korszakban, amelyet a férj mint a család feje

⁴⁷⁰ Az erőszakos bűncselekményekben érintettek megoszlását lásd a 2. és 3. ábrán.

büntetlenül, s mindenféle negatív megítélés nélkül alkalmazhatott is, az indokolatlan vagy mértéktelen verés felett már nem hunytak szemet a városvezetők.⁴⁷¹ Az már más kérdés, hogy mi számított indokolatlannak és mértéktelennek a korabeli felfogás szerint. Mindenesetre, ha valakiről kiderült, hogy hosszútávon rosszul bánt feleségével, akár el is választhatták tőle az asszonyt. Láthattuk, hogy halála előtt szegény Szolnokiné is azzal fenyegette férjét, hogy szól a prédikátornak vagy a főbíróknak. Sajnos azt már nem élte meg, hogy ezt tényleg megtegye.

A szétválasztás gyakran csak időleges volt, s ha úgy ítélték meg, hogy van esély a változásra, akkor ún. reconciliatio, vagyis összebékítés során ismét összeadták a párt. Ehhez rendszerint bizonyos feltételek is szabtak a döntéshozók, amelyeket mindkét félnek be kellett tartania. 1703 szeptemberéből például a következőket olvashatjuk. „*Szalmári Ferencz feleségétül sok alkalmatlankodási s rosszul élése miatt ideig Tiszt[eletes] Praedikátor ur[am] által separáltatván [elválasztatván], ipa [ti. apósa], napa [ti. anyósa] s felesége jelen létekb[en] öszveadattattak illy conditióval [feltétellel]: hogy ennekutánna jól tartya, ereje felett ne[m] dolgoztattya, nemzetségét feleséginek ne[m] gyalázza, ha mikor meg akarja inteni, keményen ne bánnyon véle, s úgy tarcsa, mint istenfélő keresztyén ember szokta feleségét, s semmi eddig való dolgokrul meg ne[m] emlékezik, s tehetsége szerint tisztességessen ruházza. Ha ezek ellen cselekeszik, felesége tülle elvétessék. A felesége is ellenb[en] urát megbecsüllli, s engedelmeskedik néki.*”⁴⁷² A házaspár további életéről nincs információnk, így nem tudjuk, valóban rendeződött-e, vagy legalább javult-e valamennyire a viszonyuk. Ebben nem is lehetünk biztosak, hiszen több olyan esetet is ismerünk a vizsgált néhány évből, amikor az összebékítés nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket, s tovább folytatódott a viszálykodás és az erőszak. Víg Jánost és feleségét, Nyíró Erzsébetet például 1698 februárjában békéltették össze, mivel közöttük „*régen fennforgó hijáb[an] való sok szók, rossz beszédek, haszontalan gyanakodások voltanak*”.⁴⁷³ Egy évre rá azonban az asszony már azért perelte férjét, mert „*miulta az A[ctor]t [vádlót] elvette, ne[m] úgy tractálta [kezelte, tartotta], mint istenfélő keresztyén ember, hane[m] sokízben verte, taglotta, sőt az elmúlt napokban nyilvánvaló paráznának mondotta, a'melly gyermek most nálla vagon, az sem őtüle való, nyilvánvaló boszorkánnak is kiáltotta*”.⁴⁷⁴ A fennmaradt tanúvallomások igazolták mind a veréseket, mind a szidalmakat, sőt az indítékról is képet kapunk belőlük. Az egyik tanú szerint a férfi azért verte rendszeresen a feleségét, mert el akart tőle válni, és azt a tanácsot kapta valakitől, hogy „*verje, tagollya, elunnya és elválík tüle*” az asszony.⁴⁷⁵ Többen

⁴⁷¹ Vö. HAJDU 1985. 275.

⁴⁷² MNL HBML IV. A. 1011./a. 25. k. 658–659. 1703. szept. 15.

⁴⁷³ MNL HBML IV. A. 1011./a. 24. k. 208–209. 1698. febr. 13.

⁴⁷⁴ Uo. 412–413. 1699. febr. 23.

⁴⁷⁵ MNL HBML IV. A. 1018./e. 2. k. 124. 1699. febr. 23.

beszámoltak arról is, hogy azért szeretett volna megszabadulni nejétől, mert félt, hogy megmérgezi őt, e mellett úgy vélte, szeretője is van, méghozzá egy borbélylegény.⁴⁷⁶ Az esetleges válásukra nem találunk utalást a jegyzőkönyvben, viszont 1707 októberében ismét feljegyeztek egy Vég Jánost, akit „*feleségével öszvebékélttettek eddig való alkalmatlanságokrul kézbéadás megkövetvén, mindkét részről magokat egymás megböcsüllésire, istenes, csendes életre kötelesték*”.⁴⁷⁷ Mivel azonban viszonylag gyakori névről van szó, s a feleség leánykori nevét nem rögzítették a bejegyzésben, nem tudhatjuk biztosan, hogy ugyanarról a házaspárról van-e szó. Ám nem lenne meglepő, ha a házasságuk továbbra is – finoman fogalmazva – viharos maradt volna. Azzal kapcsolatban, hogy ezek az ún. reconciliatiók mennyire nem jelentettek garanciát a javulásra, érdemes felidézni a prédikátor Rápothi Mihály esetét, akit többször is öszvebékéltettek feleségével, ennek ellenére mégis újból bántalmazta őt.⁴⁷⁸

Az általunk vizsgált időszakban 21 családon belüli erőszakot vezettek be a magisztrátusi jegyzőkönyvekbe. Valamint volt még egy eset, amely talán szintén idesorolható. Szoboszlai Mikes Istvánnét vádolták egyéb mellett azzal 1707 decemberében, hogy „*fegyvert fogott az ura ellen*”, viszont nem egyértelmű, hogy az „ura” ebben az esetben a férjét vagy a munkaadóját takarja-e, ugyanis mindkettőre használták a kifejezést a korszakban.⁴⁷⁹ Sajnos tanúvallomások sem maradtak fenn az ügyel kapcsolatban, így ezekre sem támaszkodhatunk a kérdés eldöntésében. Ennél az alig több mint 20 esetenél minden bizonnyal jóval több történt, ám ezek nagy részére vélhetően vagy nem derült fény, vagy nem ítélték elég súlyosnak azokat a beavatkozáshoz. A bejegyzett bántalmazások elkövetői – a kérdőjeles Szoboszlai Mikes Istvánnét leszámítva – mindannyian férfiak voltak. 18 esetben a feleségük volt az áldozat, ahogyan arra már láthattunk egy-két példát. Mindenképpen ki kell emelnünk még ezzel kapcsolatban Nyíri Mihály büntetőperét 1708 novemberéből. A férfi „*feleségét sőtörő pöröllyel keményen megverte, kínozta, megesküött a' kapitányok[na]k, hogy ne[m] bántya, de hiti ellen csakugyan megroncsolta*”.⁴⁸⁰ Az eset nemcsak a bántalmazás mértéke miatt érdemel figyelmet, de a büntetés miatt is. „*A vereségért adgyon f. 12 és a' nyakvasban tétettvén a' pöröly köttessék feje feliben, vétkeinek felírásával, azután 12 csapás esvén furatossal rajta, bocsáttassék el. Feleségét pedig ezután ok nélkül ne rongálja (...)*”⁴⁸¹ A gyilkosságoknál

⁴⁷⁶ Uo. 121–126. 1699. febr. 23.

⁴⁷⁷ MNL HBML IV. A. 1011./a. 27. k. 282. 1707. okt. 12. A Vég és a Vég a korszakban ugyanannak a családnévnek volt két különböző alakja.

⁴⁷⁸ Uo. 618. 1709. júl. 28. Ez a botlás azonban nem jelentette Rápothi pályájának végét, s a következő években is szerepel a forrásokban mint debreceni prédikátor. L. pl. Uo. 888. 1711. dec. 26. MNL HBML IV. A. 1011./a. 28. k. 134. 1712. dec. 26.

⁴⁷⁹ MNL HBML IV. A. 1011./a. 27. k. 304. 1707. dec. 8.

⁴⁸⁰ Uo. 503. 1708. nov. 12.

⁴⁸¹ Uo.

már láttuk, hogy a büntetés végrehajtásakor – mint Juhász Kis Péterék kivégzésekor is – előkerülhetett a büntett elkövetéséhez használt fegyver. Itt is ezt látjuk. A férfit nem egyszerűen nyakvasba állították, de a felesége megveréséhez használt sótörő pörölyt is a feje fölé kötötték, s odaírták, mit követett el, hogy mindenki megtudja azt.

De nem csak házastársak válhattak áldozattá. A város bíraskodását taglaló fejezetben már bemutatottuk Szegedi János esetét, aki saját szüleire támadt rá, s nem ő volt az egyetlen. Egy bizonyos Szabó Mihályt is azért állítottak törvényszék elé 1715 októberében, mert amellet, hogy többször paráználkodott, káromkodott, még az apjára is rátámadt, „szidalmazta, karddal hozzá vagdalt”, s mellé még meg is lopta őt. Szegedihez hasonlóan azonban ő is megúszta a büntetést. „Nyomorult attya, annya siránkozására most elbocsáttatik, de úgy viselje m[a]gát, hogy ha legkisebb bünb[en] keveredik is, szorossabb[an] [értsd: szigorúbban] büntettetik.”⁴⁸² Hasonlóan veszélyes eszközt, egy fejszét fogott édesapja ellen az a Károlyi Mihály is 1713-ban, aki feleségét is megverte, s több ízben káromkodott is.⁴⁸³ Az ellene hozott ítélet nem maradt ránk, és a megkérdezett 60 (!) tanú közül is csupán hatan tudtak hozzászólni a vádakhoz. Egyikük „hallotta az attya szájából az I[n causam attractus]nak [perbe fogottnak], hogy panaszkodott, s mondotta, hogy őtet a fia fejszével kergette, s az ajtót is reá akarta vágni”. Egy asszony szintén „hallotta mástul, hogy attyát az I[n causam attractus] [perbe fogott] meg akarta fejszézni”. Valamint volt, akinek a vádlott édesanyja mondta, hogy fia „a feleségét verte, taglotta”, sajnos azonban szemtanúkat nem találunk a megkérdezettek között.⁴⁸⁴ Nem teljesen egyértelmű az áldozat kiléte annál a Király Sámuelnél, akit 1701 februárjában vádoltak egyebek mellett azzal, hogy „jámbor, hites társát [ti. házastársát] rendkívül kegyetlenül tractálta [tartotta], rútul szidalmazta, verte, taglotta, házából kiűzte [...], sőt az édesannyát is becstelenítette, taszigálta, verte”.⁴⁸⁵ Az nyilvánvaló, hogy az egyik sértett a vádlott felesége, a másik azonban már egy kicsit bizonytalanabb. A szövegek környezet inkább azt sejteti, hogy ez „az édesannyát” a feleség anyjára vonatkozik, így Király anyósát takarja, de nem zárható ki az sem, hogy a férfi saját édesanyjáról volt szó. A sértettek között – a feleségek mellett – tehát háromszor szerepelt apa, egyszer anya, valamint egyszer anyós (vagy ismét anya), Fóris János pedig saját „attyafiát, bátyját fojtogatta, taszigálta” 1715-ben.⁴⁸⁶

⁴⁸² MNL HBML IV. A. 1011./a. 28. k. 721. 1715. okt. 7.

⁴⁸³ Uo. 204. 1713. máj. 13.

⁴⁸⁴ MNL HBML IV. A. 1018./e. 3. k. 436–439. 1713. máj. 13. Hajdu Lajos a 18. század utolsó harmadának rabtabelláit vizsgálva arra a megállapításra jut, hogy Debrecenben egy havi áristom és 80 botütés vagy ostorcsapás volt a szülőkkel való civakodás – amely akár tettelegességet is jelenthetett – meghatározott büntetése. L. HAJDU 1985. 272–273.

⁴⁸⁵ MNL HBML IV. A. 1011./a. 25. k. 69. 1701. febr. 21.

⁴⁸⁶ MNL HBML IV. A. 1011./a. 28. k. 756. 1715. nov. 28.

A verések, támadások áldozatait tekintve külön figyelmet érdemelnek az intézkedő városi szolgák és tisztviselők. A velük szembeni ellenállás, erőszakos fellépés engedetlenségnek, – mai kifejezéssel élve – hatóság elleni erőszaknak minősült, és viszonylag gyakran előfordult a vizsgált időszakban.⁴⁸⁷ 39 emiatt indított pert találunk a jegyzőkönyvekben, amelyek 37 bűncselekményt takarnak, valamint további tízet, amelyek kilenc ügyet fednek le, s ahol elsősorban nem e szolgák és tisztségviselők voltak a támadás célpontjai, de – mintegy mellékesen – az őket ért sérelmekről is megemlékeztek a peranyagban.

A legtöbbször a város vagy a főbíró szolgálaira támadtak rá. 24 ilyen esetről olvashatunk a forrásainkban. A bíró egyik szolgáját, Pap Andrászt például két egymástól független ügyben is említették sértettként. Az 1713. februári esetben nem teljesen egyértelmű, hogy melyik vádlottnak mi volt a szerepe a bűncselekményben. Az első ezzel kapcsolatos bejegyzés szerint ugyanis Orosz Jánost vádolták azzal, hogy amikor Pap Andrásznak a Mester utcai csapszékről fel kellett vinnie a részegen verekedő Szűcs Mihályt, akkor Orosz „*az uczán megtartóztatta, és a szolgát [ti. Pap Andrászt] az I[n causam attractus] [perbe fogott] szórolapáttal fenyegette, és azután pofon is csapta a n[emes] város földén*”, majd társaival együtt kiszabadította kezéből az elfogott Szűcs Mihályt.⁴⁸⁸ A Szűcs elleni határozatban azonban szintén azt olvashatjuk, hogy „*jóllehet ugyan, a' tanúk vallásiból világossan nem constál [nem bizonyos], hogy az I[n causam attractus] [perbe fogott] t[ekintetes] bíró ur[am] belső szolgájátul a malefactor [gonosztevőt] elvitte volna, de mivel másnak alkalmatosságot adott a szolganak pofon csapására és a malefactornak [gonosztevőnek] elszaladására, azért furatossal megplagáltatik [megverettetik]*”.⁴⁸⁹ Az nem kérdés, hogy Orosznak adott lehetőséget a pofonra, de az már igen, hogy kit hagyott megszökni, hiszen az előző bejegyzés szerint pont ő volt ez a bizonyos „*malefactor*”, vagyis gonosztevő, akit kiszabadítottak. S ugyan a delibérátumban utaltak a tanúvallomásokra, ezek sajnos nem maradtak fenn, így nem segíthetnek megválaszolni ezt a kérdést. A másik támadás két és fél évvel később történt, ám ennek körülményeiről semmi nem derül ki a forrásokból. Mindössze annyit jegyeztek fel,

⁴⁸⁷ Az esetek besorolása, kategorizálása nem egyszerű feladat. Kállay István például önálló kategóriát állít fel a hatóság elleni erőszaknak és tiszteletlenségnek. L. KÁLLAY 1996. 281–289. Míg Hajdu Lajosnál a hatósági személyek sérelmére elkövetett testi sértések is az élet és testi épség elleni bűncselekmények között szerepelnek. Ő a politikai büntettek közé a zendülést, lázadást, hatóságok vagy rendelkezések elleni izgatást, az előjárók gyalázását, becsmérést, valamint a hatósági jogkör megsértését sorolja. L. HAJDU 1985. 262–267., 281–291. M. Antalóczy Ildikó az „Egyéb, közsérelmeként büntetett cselekmények” között tárgyalja a hatóság vagy közeg elleni erőszakot, tiszteletlenséget és a széksértést, azonban a tettlegességgel nem itt, hanem Hajduhoz hasonlóan a testi épség ellen elkövetett büntettek között foglalkozik. L. M. ANTALÓCZY 2001. 137., 199–201. Bónis Györgynél szintén külön kategóriát képez a hatóság elleni erőszak, tiszteletlenség, engedetlenség, ám ő a tettlegességet és a fegyveres ellenállást is ennél a résznél vizsgálja. L. BÓNIS 1962. 166–174.

⁴⁸⁸ MNL HBML IV. A. 1011./a. 28. k. 181. 1713. febr. 18.

⁴⁸⁹ Uo. 185. 1713. febr. 23.

hogy egy bizonyos Dobos Mihok „*Pap András bíró ur[am] szolgáját leütötte*”, de egyebet nem tudunk meg, s a tanúk vallomásait is hiába keressük a jegyzőkönyvekben.⁴⁹⁰ Az indíték és a körülmények tehát ebben az esetben rejtve maradnak. Gyakori volt viszont, hogy a vádlott valamilyen egyéb bűnt követett el, s amikor el akarták fogni, akkor támadt rá az őt felvinni igyekvőkre. Ugyanez az ellenállás figyelhető meg például annak a Borsodi Istvánnak az esetében, aki „*magát paráznaságra, istenkáromlásra, orvságra, tolvajságra atta, és azokat cselekedte, mellyért midőn meg akarták volna fogni, a' váras szolgáira is reátámadott, verte, sebesítette, attával, teremttével szidalmazta, fenyegetvén, hogy megöli*”.⁴⁹¹ Csapó János pedig „*magát rossz életben gyakorlotta*”, holott már többször is megintették, sőt raboskodott is emiatt, s „*midőn fel akarták a' szolgák hozni, reájok támodott, verte, szitta [...], kutyáját kettévágta*”.⁴⁹² De nem csak a férfiak próbáltak meg ellenállni az elfogásukkor. A „*czégéres vétkeiért*” már sokszor megbüntetett Balku Pálné sem „*szűnt meg a' gonosztól, megrészegetett, midőn felhozták, a' szolgákat is gyilkos lelkük[ne]k szitta, a' ruhát róllok letépte, a' tömlöczbül is felkiáltozta*”.⁴⁹³ Ugyan a hangsúly itt a szidalmazáson van, s Balkuné nyilvánvalóan nem tett kárt az őt elfogókban, ruháik leszaggatása miatt mégis ide kell sorolnunk az esetet, hiszen egyértelműen fizikai ellenállás történt.

Nyolcszor támadtak a vizsgált időszakban utca kapitányokra, utcátizedesekre vagy tízházigazdákra, vagy legalábbis ennyiszor emelték ezt ki a peranyagokban. Ezek egy része szintén elfogással, bíró elé vitellel volt összefüggésben. Nagyon érdekes Szombati János esete, aki maga is tízházigazdának választatott, ám elszökött a felelősség elől. Bujkált egy ideig, majd miután előkerült 1713 elején, s a tízházigazdák az utcátizedesekkel a bíró elé akarták őt vinni, kést ragadott és azzal támadt rájuk. Szombati egyébként elismerte a szökését, s ezt a szegénységével indokolta.⁴⁹⁴ Ádám Mihály szintén nem teljesítette kötelességét 1710-ben. Ő az adót nem volt hajlandó befizetni, s „*hogy felküldötték volna, a tízházigazdákra reátámadt, edgyiket a földre leverte, másik[na]k haját tépte, szaggatta*”.⁴⁹⁵ Sajnos nem mindig ismerjük meg ilyen alaposan az előzményeket és a körülményeket. Tolvaj Istvánnál például pusztán annyit jegyeztek fel, hogy „*az tízházigazdákra reátámadott, őket verte*”, s emellett káromkodott is, de nem kapunk több információt az ügyről.⁴⁹⁶

Időnként a városvezetők is ki voltak téve hasonló atrocitásoknak. Hat olyan pert találunk, amelynél a delikvens esküdtekre, becsületes emberekre támadt. Egy bizonyos Pataki

⁴⁹⁰ Uo. 771. 1715. dec. 5.

⁴⁹¹ MNL HBML IV. A. 1011./a. 24. k. 435. 1699. márc. 19.

⁴⁹² MNL HBML IV. A. 1011./a. 25. k. 546. 1703. márc. 12.

⁴⁹³ MNL HBML IV. A. 1011./a. 27. k. 525. 1708. dec. 8.

⁴⁹⁴ MNL HBML IV. A. 1011./a. 28. k. 181. 1713. febr. 18.

⁴⁹⁵ MNL HBML IV. A. 1011./a. 27. k. 773. 1710. dec. 11.

⁴⁹⁶ MNL HBML IV. A. 1011./a. 25. k. 247. 1701. dec. 5.

Pál ellen kétszer is indítottak eljárást emiatt. Először 1706 júniusában állt bíróság elé, amiért *„közönséges szolgálatb[an] [értsd: a város szolgálatában, a város dolgában] munkálkodó tisztekre támadott, vasvillát fogott, engedetlenkedett, mocskolódott”*.⁴⁹⁷ Majd egy évre rá ismét *„a közönséges, szorongató [értsd: sürgős] dologbann munkálkodó böcsülletes embereket nemcsak általlövessel fenyegette, hanem puskáját fogvánn felporozvánn hozzájuk fogta, a kezébenn, ha meg nem ragatták volna, talám [értsd: talán] meg is lőtt volna benne”*. A bejegyzésben utaltak rá, hogy *„azelőtt is az esküttekhez vasvillát fogott volt”*.⁴⁹⁸ Ennél is messzebbre ment például Varga Nagy Miklós 1708-ban, amikor is a *„váras közönséges [értsd: közös] dolgáb[an] járó eskütt emberekre az uczáb[an] concivítási [polgári] kötelessége ellen reájok támadott, edgyiket meg is véresítette”*.⁴⁹⁹ Az már nem derül ki a bejegyzésből, hogy mi késztette erre az igen súlyos engedetlenségre, ahogyan az sem, hogy milyen mértékű volt az általa okozott sérülés, és sajnos tanúvallomások sem maradtak fenn az esetről.

A többi engedetlenséggel, hatóság elleni erőszakkal összefüggő bűncselekmény sértettjei között találunk még vásárbírákat, tömlöctartót, de előfordult, hogy a város őrzőit sem kímélték a verekedők. Két mészáros céhmester, Fodor Péter és Balog János 1704 februárjában vétett nagyot, ugyanis nem elég, hogy *„a’ melly alkalmatlan húsnek eladását megtilalmazták az inspectorok [felügyelők], a’ tilalom ellen elatták”*, még arra is volt példa, hogy nem adtak húst a tanács cselédjének. Mindemellett pedig – s most számunkra ez az igazán lényeges – *„a’ vásárbírókat, midőn az húst látogatták volna, és az eladásra alkalmatlan húst elhordatták, méltatlanul tractálták [kezelték], igen megrángatták, fenyegették”*.⁵⁰⁰ A tömlöctartót Marcsó Gergely sebesítette meg 1708 májusában. A férfi a városházánál ivott társaival, és *„délután 3 óra tájb[an] ott bort ivó emberre támadván meg akarta ölni, mellyet észrevévén, a’ csaplár hírt tett [értsd: üzent, bejelentést tett], hogy mennyenek oltalmazására”*. A tömlöctartó Fekete János ekkor ment oda kötelessége szerint, ám a vádlott kivonta a pallosát, és *„az említett szolgának ujjait elvágta, ártatlanul vérit kiontotta”*.⁵⁰¹ Ezt az esetet sorolhatnánk az intézkedő városi szolgák sérelmére elkövetett bűncselekmények közé is, de mivel egyértelműen megtudjuk a szövegből, hogy pontosan milyen szolgáról is van szó, helyénvalónak tűnik külön bemutatni az ügyet. Érdeemes kiemelnünk Túri János esetét is, aki a vád szerint *„midőn estve lámpás nélkül járván a’ váras őrizői fel akarták hozni, az őrizők közzül edgyik[ne]k a’ kardgyát kirántván, s hozzájuk*

⁴⁹⁷ MNL HBML IV. A. 1011./a. 27. k. 87. 1706. jún. 17.

⁴⁹⁸ Uo. 196. 1707. jún. 11.

⁴⁹⁹ Uo. 378. 1708. márc. 26.

⁵⁰⁰ MNL HBML IV. A. 1011./a. 25. k. 724. 1704. febr. 11.

⁵⁰¹ MNL HBML IV. A. 1011./a. 27. k. 394–395. 1708. máj. 21.

csapdosván, széllyel verte, szidalmazta”.⁵⁰² A férfi minden bizonnyal gyanúsnak látszott este a sötétben, s ezen nem segített az sem, hogy ellenállt az őt elfogni igyekvőknek. Van még egy per, amely mindenképpen figyelmet érdemel. 1710 decemberében állították törvényszék elé azt a Nagy Gergelyt, aki „*Pályib[an], minekutánna jól tartották volna magát, lovát, társaival edgyütt a bíróra reáment fegyverrel, verte, kergette*”.⁵⁰³ Az okokra nem kapunk magyarázatot, ahogyan túl sok részlet sem derül ki a bejegyzésből, de a szövegrész azt sejteti, hogy talán egy Pályiban elszállásolt katonáról van szó. Ez azért nagyon érdekes, mert a város bíraskodási jogköre elvileg nem terjedt ki a katonákra, ám mégis több olyan esetről olvashatunk a vizsgált forrásokban, amelyek ennek némiképp ellentmondanak.⁵⁰⁴

A sértettek kapcsán mindenképpen említést kell tennünk a csapszékeken történt verekedésekről, támadásokról. Hiszen ezek gyakori helyszínei voltak az összetűzéseknek, verekedéseknek. Több bejegyzésben olvasható, hogy valaki a csapszéken részegen összeverekedett a többi vendéggel, ahogyan azt például Marcsó Gergelynél is olvashattuk. De például Szilágyi Mihályt is azzal vádolták, hogy fejbe vert valakit a Csapó utcai csapszéken egy görcsös bottal.⁵⁰⁵ Tóth János is a csapszéken támadt rá az ott ivókra társaival.⁵⁰⁶ Csáki János is a csapszéken veszett össze és verekedett a borivókkal.⁵⁰⁷

De nem voltak biztonságban a csaplárok, sőt a csaplárnék sem, ahogyan azt már a korábbiakban – Csáki András esetében – is láthattuk. Ezekben a bűncselekményekben minden bizonnyal nagy szerepet játszott az ital, az alkoholos befolyásoltság. Szabó Ferenc is lerészegedett az egyik csapszéken, ahonnan trágárkodása miatt elküldték. Majd ez után, éjjel 12 óra körül ittasan átment a Mester utcai csapszékre, ahol a csaplár nem akarta beengedni, emiatt őt Szabó „*egy darab fával erőssen megverte*”.⁵⁰⁸ Ujfalusi Mihály szintén a Mester utcai csapszéken erőszakoskodott részegen. Miután nem akarta kifizetni a csaplárnének az elfogyasztott bor árát, rúdul mocskolni kezdte őt, „*és azon csaplárnét az földhöz csapta nehezes [értsd: nehézkes, azaz terhes] lévén*”.⁵⁰⁹

A testi épség ellen elkövetett bűncselekményeket nemcsak a sértettek alapján csoportosíthatjuk, de M. Antalóczy Ildikó példáját – valamint a korabeli megítélést – követve rendezhetjük két nagy kategóriába is ezeket a szerint, hogy folyt-e vér. Ennek figyelembe

⁵⁰² MNL HBML IV. A. 1011./a. 25. k. 440. 1702. szept. 25.

⁵⁰³ MNL HBML IV. A. 1011./a. 27. k. 771. 1710. dec. 4.

⁵⁰⁴ Korszakunkban a császári csapatok katonái felett hadi törvényszék – ezredtörvényszék vagy a tábori sereg hadbíróvága –, a kuruc katonák felett pedig kuruc hadbíróóságok ítélkeztek. A katonai bíraskodásról l. bővebben BÓNIS–DEGRÉ–VARGA 1961. 76–79.

⁵⁰⁵ MNL HBML IV. A. 1011./a. 25. k. 46–47. 1701. jan. 29.

⁵⁰⁶ Uo. 108–109. 1701. ápr. 18.

⁵⁰⁷ Uo. 156–157. 1701. jún. 18.

⁵⁰⁸ Uo. 307. 1702. febr. 16., 313–314. 1702. febr. 27.

⁵⁰⁹ MNL HBML IV. A. 1011./a. 28. k. 644. 1715. júl. 8.

vételével különválasztottuk egymástól a verekedéseket és a testi sértéseket. Az összesen 202 bűncselekmény közül 106 számított verekedésnek (52,48%) és 74 testi sértésnek (36,63%), valamint volt 22 fegyverfogás vagy a kéz ütésre emelése (10,89%). A korszakban ugyanis olyan esetben is elégtételt és az erőszakos fellépés megbüntetését kívánták a felperesek, amikor maga a bántalmazás nem történt meg, de a szándék egyértelműen megmutatkozott. Így például akkor is, ha valaki pofonra emelte a kezét, vagy valamilyen ütésre alkalmas eszközzel a sértett felé csapott, esetleg fegyvert fogott rá, vagy harcra hívta.⁵¹⁰ Galgóczi Gergely is elégtételt követelt, miután Takaró István amellet, hogy szidta, mocskolta, még a kezét is „*hózzá emelvén szakállához kapdosott*”.⁵¹¹ Ugyanígy Bihari Zsigmondné is Kövér Mihály megbüntetését kérte nemcsak mocskos szavai, de erőszakos fellépése miatt is, mert a férfi „*a' nagy pöröllyel főben akarta ütni*” őt.⁵¹² Külön kezelve a magánvádas és a büntetőpereket láthatóvá válik, hogy a kialakult arányok elsősorban a közbűntettek vizsgálatából adódnak, ahol ezek az arányok 55,55%, 30,77% és 13,68%-ot mutatnak, míg a magánvádas perek esetében egy sokkal kiegyensúlyozottabb megoszlás figyelhető meg (48,24%, 44,70% és 7,06%).⁵¹³

A csoportosított pereket áttekintve megállapítható, hogy a fennmaradt ítéletek alapján az előzetes várakozásokkal ellentétben a büntetések közötti legfőbb választóvonalat nem a verekedések és a testi sértések, hanem a magánvádas és a magisztrátusi perek között kell keresnünk. A sértettek által indított eljárások majdnem mindegyikében pénzbírságot szabott ki a bíróság, a különbség jellemzően abban volt, hogy a testi sértéseknél az alperesnek rendszerint ki kellett fizetnie a bírság mellett a sértett orvosi költségeit, vagyis a borbély díját is. Az ítélet megfogalmazása azonban általában ugyanaz, vagy nagyon hasonló volt. A vádlottnak „*in poena potentiae* [a hatalmaskodás büntetését]” kellett fizetnie.⁵¹⁴ A fizetendő összeget a legtöbb esetben nem nevezték meg, de a meglévő adatok alapján leggyakrabban a hatalmaskodás 100 forintos díját, valamint 40 forintos vérbírságot szabott ki a magisztrátus. A város egyik őrzőjének, Budai Szabó Györgynek a megtámadása és karddal történő megvágása miatt ez a két összeg egyszerre szerepel a deliberátumban. A három alperesnek, Szilágyi Ferencnek, Szikszai Istvánnak és Kalmár Andrásnak „*in poena potentiae* [a hatalmaskodás büntetését]” 100 forintot, ezen kívül a sérelmekért további 40 forintot kellett kifizetnie 1715-

⁵¹⁰ A fegyverrel vagy egyéb eszközzel való fenyegetést nem csak Debrecenben büntették. L. pl. HAJDU 1985. 271.

⁵¹¹ MNL HBML IV. A. 1011./a. 27. k. 152–153. 1707. márc. 31.

⁵¹² Uo. 727. 1710. júl. 10.

⁵¹³ A 1740-es évek adatait feldolgozva M. Antalóczy Ildikó arra az eredményre jutott, hogy a testi sértések és a verekedések aránya mind a magnbüntettekénél, mind a közbűntettekénél 2:3 arányban viszonyul egymáshoz. L. M. ANTALÓCZY 2001. 131.

⁵¹⁴ L. pl. MNL HBML IV. A. 1011./a. 23. k. 358–359. 1696. jan. 23., MNL HBML IV. A. 1011./a. 25. k. 46–47. 1701. jan. 29.

ben.⁵¹⁵ De 40 forintjától kellett megválnia például annak a Balog Jánosnak is, aki egy Burai István nevű férfit ütött meg 1713-ban.⁵¹⁶ Az eset, mivel nem folyt vér és nem lett látható sérülés, a verekedések közé tartozik, annak ellenére, hogy a tanúk szerint Balog egy vasvillával támadt a férfira. A szerszám azonban vagy nagyon megviselt lehetett már, vagy fából készülhetett, mert tulajdonosa „*úgy ütötte a karját [ti. Burainak], hogy a vasvilla ága mindgyárt eltört*”.⁵¹⁷ A tanúvallomásokból az is kiderül, hogy az eset Balog csatári szőlőjében történt, ahol a kocsis Burai földbeásott szőlőkarókat, cölöpöket fogdosott, és arról érdeklődött, hogy ki lehetne-e húzni azokat, mivel – az egyik tanú szerint – „*megakadt volt a szekér a cölöpb[en]*”. Ám Balog János máshogyan értelmezte a helyzetet, és úgy feldühödött, hogy nyomban rátámadt. Az egyik tanú szerint is fenyegetett a veszély, „*hogy ha oda nem ment volna a gazda, keresztülment volna a szőlőn*” Burai a szekérrel.⁵¹⁸ Szintén 40 forint homágiumot, s ehhez még a borbély díját kellett megfizetnie 1698-ban egy bizonyos Nagy Istvánnak is, miután – nem tudni, mi okból és milyen körülmények között – „*puskájával az A[ctor]t [vádlót, ti. Váczi Istvánt] meglütte*”.⁵¹⁹ A forrásokat vizsgálva egyéb összegekkel is találkozunk. Ahogyan azt már a tanúvallomások kapcsán – a Debrecen bíraskodásáról szóló fejezetben – láthattuk, Forgács Györgyre 12 forintos vérbírságot szabtak ki „*hogy vért ontott*”.⁵²⁰ 50 forintot állapítottak meg a korábbiakban már szintén előkerült Báthori Szabó Mihály és Fodor András esetében a katonák megtámadása miatt.⁵²¹ De ezeknél jóval magasabb büntetésről is olvashatunk. A fentebb már említett gulyásbojtár, Szemcsei György támadóinak például 200 forintot kellett fizetniük a férfi megcsónkítása miatt.⁵²² De ugyanígy Villás Péternek is, akit Villás János perelt 1696-ban, mert őt „*minden igaz ok nélkül kivont kargyával megsebesítette, melly miatt nyomorékká lett*”.⁵²³ A magánvádas perek közül – amelyeknek ismerjük az ítéletét – az egyetlen, amelyben nem pénzbüntetés szerepel egy 1712. májusi támadás miatt folyt. Kovács István vádolta Kassai Istvánt azzal, hogy őt „*a' Mester uczai kapun kívül görcsös bottal erőssen oldalban döffte, melly miatt szíve fogván a' földre leesett, és a' földön egy óráig is fekütt*”, s emellett még szidta, mocskolta is.⁵²⁴ Az ítéletből megtudjuk, hogy ugyan az alperes „*városgazda ur[am] parancsolattyából persequálta [üldözte, kergette] az innepnapokon kapuk előtt hivalkodókat [az időt haszontalanul eltöltőket, szórakozókat], mindazáltal, mivel az A[ctor]t [vádlót] is azok között kapván, képtelenül*

⁵¹⁵ MNL HBML IV. A. 1011./a. 28. k. 745. 1715. nov. 18.

⁵¹⁶ Uo. 254. 1713. aug. 21.

⁵¹⁷ MNL HBML IV. A. 1018./e. 3. k. 433. 1713. febr. 27.

⁵¹⁸ Uo. 431. 1713. febr. 27.

⁵¹⁹ MNL HBML IV. A. 1011./a. 24. k. 294–295. 1698. aug. 28.

⁵²⁰ MNL HBML IV. A. 1011./a. 25. k. 771. 1704. ápr. 26.

⁵²¹ Uo. 59. 1701. febr. 10.

⁵²² MNL HBML IV. A. 1011./a. 28. k. 272. 1713. szept. 28.

⁵²³ MNL HBML IV. A. 1011./a. 23. k. 445. 1696. okt. 8.

⁵²⁴ MNL HBML IV. A. 1011./a. 28. k. 179. 1713. febr. 6.

oldalban döffté és excedált [távozott], azért megfuratoztatik”, tehát Kassait testi fenytéssel büntették.⁵²⁵

A közbüntettek vizsgálatakor már jelentősen változatosabb képet kapunk. A kiszabott büntetések nagy része eltér a magánvádas perekétől, s itt már jelentkezik némi differencia a verekedések és a testi sértések kapcsán hozott ítéletekben is. A legszembetűnőbb különbség az előző perajtához képest, hogy a magisztrátusi perekben jóval gyakrabban szabtak ki testi fenytést. Ez bevett büntetési forma volt verekedéseknél és testi sértéseknél egyaránt, annyi különbséggel, hogy ez utóbbiaknál gyakran pénzbírságot is kellett fizetnie a terheltnek. A már említett, a tömlőctartó ujját levágó Marcsó Gergelyt is azzal büntették, hogy „*Fekete János sérelmét fizesse meg, és erőssen pálczáztassék meg*”.⁵²⁶ A fenytés részleteit sok esetben nem rögzítették a forrásokban, azonban az ezeket mégis tartalmazó szövegrészekből kiderül, hogy leginkább a furatossal való 6, 12 és 24 csapást alkalmazták a vizsgált időszakban. Hatot csaptak például a „*botránkozató életű, káromkodó, feleségét halálra kergető, részeges*” Ács Mátyáson is 1704-ben.⁵²⁷ A várandós csaplárnét bántalmazó Ujfalusi Mihályt pedig arra ítélték kérésére és „*az mások[na]k mellette való törekedésére*”, hogy „*külömb[en] [értsd: máshogyan] nem büntettetik, hanem furatossal 12 ütessék rajta, s kövessék meg az sérült felet*”.⁵²⁸ Szintén 12 csapást kellett elszenvednie Oláh Péter fiának is, miután a földfelügyelőkre támadt 1709-ben.⁵²⁹ A már fentebb említett, egy cigányember és egy városi szolga sérelmére 1715 őszén elkövetett bántalmazás egyik résztvevőjét, nevezetesen Juhász Andrást pedig 24 ütessel büntették az erőszakért, s azért, mert szidalmazta is a szolgát.⁵³⁰ De találunk említést ezeknél jóval több ütésre is. A város őrzőire támadó, már szintén említett Túri Jánosra például 60 csapást mértek a furatossal.⁵³¹

Összegzésként elmondható, hogy a büntetések többnyire igen szigorúak voltak, a városvezetés igyekezett elrettenteni a lakosságot az efféle bűncselekmények elkövetésétől. Ennek ellenére mégis gyakori bűncselekményről van szó, amelynek elkövetői és sértettjei többségében férfiak voltak, gondoljunk csak a csapszékeken történő verekedésekre – amelyek során nem voltak biztonságban a csaplárok és a csaplárnék sem –, az utcai rendbontásokra vagy az intézkedő városi szolgák és tisztviselők elleni támadásokra. A magisztrátus nem hagyta büntetlenül a házastársak – a kor embere szemével nézve is – indokolatlan vagy mértéktelen bántalmazását sem. A családon belüli erőszak a büntetőperes eljárás mellett a

⁵²⁵ Uo. 240. 1713. júl. 10.

⁵²⁶ MNL HBML IV. A. 1011./a. 27. k. 397. 1708. máj. 24.

⁵²⁷ MNL HBML IV. A. 1011./a. 25. k. 833. 1704. szept. 13.

⁵²⁸ MNL HBML IV. A. 1011./a. 28. k. 758–759. 1715. nov. 28.

⁵²⁹ MNL HBML IV. A. 1011./a. 27. k. 618. 1709. júl. 28.

⁵³⁰ MNL HBML IV. A. 1011./a. 28. k. 730–731. 1715. nov. 11.

⁵³¹ MNL HBML IV. A. 1011./a. 25. k. 440. 1702. szept. 25.

házastársak szétválasztásához is vezethetett. Azt is láthattuk, hogy a fennmaradt ítéletek alapján az egyes ügyek megítélésében és büntetésében nem a verekedések és a testi sértések – vagyis, hogy folyt-e vér vagy sem –, hanem a magánvádas és a magisztrátusi perek között húzódott élesebb határvonal. Előbbinél a pénzbírság, míg utóbbinál a testi fenyítés dominált. Ha tovább folytatjuk a csoportosítást, akkor megállapíthatjuk, hogy mindkét perajtában szigorúbban jártak el testi sértés esetén. A magánvádas perekben a bírság mellett kifizették a sértett kezelésének költségeit is, a magisztrátusi perekben pedig a testi fenyítés mellé pénzbírságot is kiszabtak.

5 Lopás (és tolvajokkal való szövetkezés)

Ebben a fejezetben a vagyon elleni bűncselekményeket tárgyaljuk, amelyek körébe sok minden beletartozott a korszakban. Idesorolhatjuk az olyan egyszerűbb tolvajlásokat, mint az állat-, termény-, ingóság- és pénzlopásokat, a speciálisabb elkövetési módú lopásokat, mint a pénzeszacskó-lemetszést, zsebtolvajlást, betöréses lopást, szentségtörő (vagyis templomból történő) lopást, rablást és útonállást, valamint a sikkasztást, a vagyont érintő csalásokat és az orgazdaságot. De szigorúan büntették az ún. tolvajokkal való társalkodást is, azaz a tolvajok segítségét, a velük való szövetkezést, együttműködést.⁵³²

Az idetartozó esetek meghatározása nem mindig egyszerű feladat. Előfordul, hogy bizonyos ügyek korabeli megítélésének tisztázása komoly fejtörést okoz a kutatónak. Jó példa erre Tóth István esete, akiről először azt olvashatjuk, hogy „*más becsülletes emberek szénáját, szalmáját a' mezőriül törvéntelenül, tolvajul elhordotta, hordatta, lopta, tíkozlotta, tapottatta, vesztegette*”.⁵³³ Ez alapján azt gondolhatnánk, hogy Tóthot tolvajlással vádolták. Ám a következő bejegyzésben már valamivel másabb képet kapunk a történetek megítéléséről. Mind a kiszabott büntetés – a kisebb hatalmaskodásért járó 100 forintos pénzbüntetés és a kár megtérítése –, mind az elkövetett bűnök megfogalmazása („*mások szénájának, szalmájának hatalmasul elhordása*”) azt mutatja, hogy a férfit nem lopás, hanem ún. hatalmaskodás miatt ítélték el.⁵³⁴

A kutatást az is nehezíti, hogy míg a büntetőügyek nagy részében az ügyész, vagyis a város fiskálisa képviselte a vádat, addig az efféle bűncselekmények tárgyalásakor – ahogyan az erőszakos bűncselekményeknél is – gyakran a károsult jelent meg felperesként, ezáltal összefolyt a bűnvádi eljárás és a polgári per. Bónis György például úgy oldotta fel ezt a problémát, amikor Buda és Pest török kiűzése utáni bírósági gyakorlatát kutatta, hogy mellőzte azokat az eseteket, ahol a felperes elsődleges célja az eltulajdonított értékeinek visszaszerzése volt.⁵³⁵ Hozzá hasonlóan jelen dolgozat írója sem egyformán kezeli az egyes ügyeket, ehelyett külön csoportokba rendezve vizsgálja azokat.

A kiválasztott évek magisztrátusi jegyzőkönyveit kutatva összesen 384 tulajdon elleni bűncselekménnyel összefüggő ügyet találunk, amelyből 290 a ténylegesen lopás, rablás, tolvajok segítése vagy vagyont érintő csalás miatt indított per. Ezek több mint 70%-ában a

⁵³² Vö. M. ANTALÓCZY 2001. 164–165. KÁLLAY 1996. 245–269.

⁵³³ MNL HBML IV. A. 1011./a. 23. k. 206. 1695. febr. 7.

⁵³⁴ Uo. 222. 1695. márc. 3. A hatalmaskodások – ahogyan arról már a korábbi fejezetekben is volt szó – rendszerint a delicta privata cselekmények, vagyis a magánbüntettek közé tartoztak, s olyan tetteket foglaltak magukba, mint például a verekedés, testi sértés, becsületsértés, stb. Vö. KÁLLAY 1996. 315., 328–349. Nehezen megfogható kategóriáról van szó, amelybe a korabeli felfogást követve a büntetésük – a kisebb hatalmaskodás 100 forintos díja – alapján sorolhatjuk be az egyes eseteket.

⁵³⁵ BÓNIS 1962. 155.

fiskális volt a felperes. A maradék közel 100 eset felét az a 47 polgári per adja, amelyeket a károsult személyek indítottak többnyire valamilyen lopott jószág, holmi miatt. Ezeknél az alperes általában nem a lopás gyanúsítottjaként jelent meg, még csak nem is a tolvaj büntársaként, csupán valamilyen úton-módon hozzákerült az eltulajdonított érték, vagy az ő hibájából, vigyázatlanságából történt meg a bűncselekmény. De olyan is előfordult, hogy azért hívtak perbe valakit, mert annak „*késedelmezése miatt*” a felperesek csak későn tudtak kijönni egy vásárból, és emiatt kirabolták őket az útonállók.⁵³⁶ A tanács végül úgy ítélte meg, hogy „*mind[en] okai a' megfosztatásnak, azért ketten szenvedgyék a' kárt*”.⁵³⁷ A 47 polgári per mellett találunk 37 hatalmaskodást is, amelyek külön csoportot képeznek a vizsgálatunkban. Ezeknél a vádlott „hatalmasul”, vagyis önkényesen, a maga hatalmával vitt el vagy tartott magánál bizonyos ingóságokat, értékeket. E hatalmaskodások jelentős részében a károsult lépett fel felperesként, de találunk hat esetet, amelyben a fiskális töltötte be ezt a szerepet. Szabó Mihály ügyében ez nagyon is érthető, hiszen a férfi a vád szerint „*a' váras csapszékirül a' váras kupáját elvitte, tördelte, a' pervátára [árnyékszékre] vetette potentiose [hatalmasul]*”.⁵³⁸ További 11 témánkhöz kapcsolódó ügy szerepel a forrásainkban. Ezek többsége nem per, vagy legalábbis a vizsgált időszakban még nem volt az, esetleg más vétek miatt indult eljárás, de kiderül a bejegyzésből, mintegy mellékesen megemlítve, hogy a delikvens korábban lopott is. A paráznasággal vádolt Danka Katánál például fontosnak tartották kiemelni, hogy a nő „*lopó*” is, ám mivel ez mostani vétkéhez nem kapcsolódik, nem esik róla több szó, s az ítéletben sem tesznek róla említést.⁵³⁹ Nem így Szentpéteri Jánosnál, akinél pont az ellenkezőjét figyelhetjük meg. Őt volt munkaadója perelte, mert a férfi elszökött tőle, mielőtt kitöltötte volna az idejét, s csak a deliberátumból derül ki, hogy az előző évben valaki mástól sertéseket is lopott.⁵⁴⁰

Részletesebben azzal a 290 perrel foglalkozunk, amelyek legszorosabban kapcsolódnak témánkhöz. A vizsgálatot a korábbiakhoz hasonlóan most is érdemes azzal kezdenünk, hogy megnézzük, hány embert érintettek ezek a pereskedések. Ha sorra vesszük a pereket, 87 felperessel (73 férfi és 14 nő) és 15 említett károsulttal (11 férfi és 4 nő), valamint 348 alperessel vagy vádlottal (276 férfi és 72 nő), illetve 50 említett bűnrészessel (43 férfi és 7 nő) találkozunk, valamint volt egy férfi és egy nő, akiknek csalók éltek vissza a nevükkel. Ezek a számok azonban – ahogyan azt az előző fejezetben is hangsúlyoztuk – nem mutatják meg nekünk, hogy hányan keveredtek bele ezekbe az ügyekbe, hiszen voltak például, akik nem

⁵³⁶ MNL HBML IV. A. 1011./a. 27. k. 49. 1706. márc. 1.

⁵³⁷ Uo. 75. 1706. máj. 6.

⁵³⁸ Uo. 513. 1708. nov. 24.

⁵³⁹ MNL HBML IV. A. 1011./a. 28. k. 36. 1712. márc. 10.

⁵⁴⁰ Uo. 513. 1715. jan. 20.

egyszer követtek el efféle bűncselekményeket. Emellett olyan, korábban már említett problémák is nehezítik a vizsgálatot, mint a többször előforduló nevek, amelyeknél sokszor nem lehetünk biztosak abban, hogy ugyanarról a személyről van-e szó, vagy sem. A kutatónak ugyanis nincs mindig akkora szerencséje, hogy ragadvány- vagy ritka nevek segítsék ennek egyértelműsítését, esetleg magából a szövegből, a perek körülményeiből lehessen ilyen irányú következtetéseket levonni. Az erőszakos bűncselekmények érintettjeihez hasonlóan itt is előkerülnek olyan gyakori nevek, mint a Nagy Péter, Kis János vagy Nagy István, amelyekről sajnos nem mindig lehet megmondani, ugyanazt a személyt takarják-e. Valamint a ritkán ugyan, de időnként előforduló névelírások is nehezítik a munkát. Erre nagyon jó példa Nagy János esete, akit egy borjú ellopásával gyanúsítottak 1693 nyarán. A férfit eredetileg Nagy István perelte, azonban a szenátorok úgy határoztak, hogy mivel „*több dolgai is lévén az I[n causam attractor]nek [perbe fogottnak], bíró ur[ama]t concernállya [érintse], hogy ellene agállyon [keresetet, pert indítson]*”, s „*az A[ctor] [vádlót] is sponte cedálta [önként átengedte] jussát ö[k]e]g[ye]lmének*”.⁵⁴¹ Még ugyanazon a napon elindult ellene az új eljárás, ám véletlenül összecserélték a nevét az őt vádló férfiéval, így Nagy János helyett Nagy István szerepel a jegyzőkönyvben: „*Causa D[omini] Magistr[atus] contra praedictum [előmondott, értsd: fent nevezett] Stephanum Nagy [ti. Nagy István]*”.⁵⁴² Vagyis, ugyan az eltévesztett névvel, de magisztrátusi perként folytatódott a férfi elleni vizsgálat. Az ügy következő tárgyalását összefoglaló forrásrészben egyébként már ismét helyesen szerepel a neve.⁵⁴³ Ebben az esetben szerencsére viszonylag könnyen észre lehetett venni a hibát, és ki lehetett következtetni a valós szereplőket. Mindent egybevetve és figyelembe véve a visszaesőket, a többször megkárosítottakat, valamint a többször előforduló neveket megállapítható, hogy a perekben érintettek száma 454 (365 férfi és 89 nő) és 475 (383 férfi és 92 nő) közé esik.⁵⁴⁴ Közülük 83-an voltak felperesek (69 férfi és 14 nő), 14-en említett károsultak (10 férfi és 4 nő), valamint két személy (1 férfi és 1 nő) nevével mások visszaéltek. Az alperesek, vádlottak száma 311 (247 férfi és 64 nő) és 331 (264 férfi és 67 nő) között mozgott, míg az említett bűnrészesek 44-en (38 férfi és 6 nő) vagy 45-en (39 férfi és 6 nő) voltak. A férfi gyanúsítottak körülbelül háromnegyede (74%-a) csak tulajdon elleni bűncselekményt követtek el, egynegyedük (26%-a) pedig valamilyen egyéb módon is törvényt sértett. A nőknél is hasonló ez az arány (72% és 28%). A perek szereplőinek

⁵⁴¹ MNL HBML IV. A. 1011./a. 23. k. 23. 1693. jún. 1.

⁵⁴² Uo. 23–24. 1693. jún. 1.

⁵⁴³ Uo. 30. 1693. jún. 19.

⁵⁴⁴ A minimum létszám meghatározásához – a korábbiakhoz hasonlóan – azokat a neveket is egyszer vettünk figyelembe, amelyek biztosan azonos személyeket takartak, valamint azokat is, amelyeknél ez nem állapítható meg egyértelműen. A maximum létszám megadásához pedig csupán az egyértelműen azonos személyeket takaró neveket számoltuk egyszer, s azon nevek esetében, ahol különböző személyekről lehet szó, minden előfordulást külön személynek számoltuk.

vizsgálatakor rögtön szembetűnik, hogy többségében férfiak keveredtek efféle ügyekbe. A fejezet további részében is érzékelhető lesz ez az aránytalanság, hiszen az általunk bemutatott példák többségében is férfiak szerepelnek majd, s azt is látni fogjuk, hogy bizonyos bűncselekményeket (pl. betörést vagy rablást) a fennmaradt jegyzőkönyvek szerint kizárólag ők követték el.⁵⁴⁵ Ez az aránytalanság egyébként a szerzett zsákmányok értékében is kimutatható. A nők – néhány kivételtől eltekintve – rendszerint kisebb pénzösszegre, kevésbé értékes állatokra és ingóságokra tették rá a kezüket, mint férfi társaik.

A vizsgált peranyagokból sajnos nem sok minden derül ki a vádlottakról. Nagyon ritkán találunk bennük egy-egy utalást a korukra, esetleg a foglalkozásukra vonatkozóan. A mások ökreit elhajtó – később még előkerülő – Mészáros Jankó például minden bizonnyal gyermek lehetett még, hiszen helyette az apját, Mészáros Györgyöt büntették meg.⁵⁴⁶ De a visszaeső tolvaj Galgóczi Szabó István is azért került el a kivégzést 1696-ban, mert „*gyermeki voltát megtekintvén*” megkegyelmeztek neki a szenátorok.⁵⁴⁷ Ugyanígy döntöttek a hasonló helyzetben lévő Kovács János esetében is 1701 januárjában.⁵⁴⁸ Az alább még említésre kerülő, boltfelverő Ecsedi Andrásról és társairól is tudjuk, hogy ha nem is gyermekek, de fiatalok, deákok voltak. Galgóczi Szabó Istvánnal ellentétben azonban Ecsedit nem mentette meg ifjú kora a halálos ítélettől. Ahhoz viszont hozzájárult, hogy ne kerékbe töréssel, hanem akasztással végezzék ki.⁵⁴⁹ Szilvási Benedekről az derül ki egyértelműen egy 1703. februári szövegrészből, hogy „*hites csősz lévén*” hordta el másvalaki szénáját a mezőről.⁵⁵⁰ Az ökörlopással gyanúsított Szabó Jánost nemes létére fogták el 1697-ben.⁵⁵¹ A káromkodó lótolvaj Isó alias Mező István pedig – mint azt lentebb látni fogjuk – valószínűleg katona lehetett.⁵⁵² A piacon csizmákat lopó Fekete János viszont már biztosan az volt, nála ki is emelték ezt a jegyzőkönyvben.⁵⁵³ Ahogyan például a sertéstolvaj Oláh alias Töltő Istvánnál is 1706 júliusában.⁵⁵⁴ Szabó Ferenc pedig „*kocsis lévén jól tutta*”, hogy a károsult kinek a szekérére tette a pénzét, amelyet a vád szerint Szabó ellopott tőle.⁵⁵⁵ Füsüs Mihályról is tudjuk, hogy bodnár volt, hiszen „*sok emberséges emberek pénzét bonnározás fejében felvette, reá nem dolgozott, a pénzt, cir[citer] [úgy mint, körülbelül] 150, elvesztegette*”.⁵⁵⁶ Valamint

⁵⁴⁵ Az elkövetők neme közti aránytalanság a későbbi évtizedekben is megmaradt. L. M. ANTALÓCZY 2001. 165.

⁵⁴⁶ MNL HBML IV. A. 1011./a. 25. k. 411. 1702. júl. 24.

⁵⁴⁷ MNL HBML IV. A. 1011./a. 23. k. 388. 1696. márc. 15.

⁵⁴⁸ MNL HBML IV. A. 1011./a. 25. k. 45–46. 1701. jan. 27.

⁵⁴⁹ MNL HBML IV. A. 1011./a. 24. k. 756–757. 1700. júl. 8.

⁵⁵⁰ MNL HBML IV. A. 1011./a. 25. k. 522–523. 1703. febr. 10.

⁵⁵¹ MNL HBML IV. A. 1011./a. 24. k. 38. 1697. márc. 7.

⁵⁵² A férfi katona voltára l. MNL HBML IV. A. 1018./e. 3. k. 123. 1713. jan. 9.

⁵⁵³ MNL HBML IV. A. 1011./a. 27. k. 483. 1708. szept. 20. Az elkövetett bűnre l. uo. 481. 1708. szept. 17.

⁵⁵⁴ Uo. 96–97. 1706. júl. 12.

⁵⁵⁵ Uo. 154. 1707. márc. 31.

⁵⁵⁶ Uo. 867. 1711. szept. 28.

több szolgálólánnyal is találkozunk. Borbély Anna és Katona Erzsók például együtt állt a törvényszék elé 1715 októberében, miután „*gazdáik jósz[á]gokat ellopták és véle elszöktek*”.⁵⁵⁷ Találunk még néhány egyéb utalást is a vádlottakkal kapcsolatban. A búzalopással vádolt Keresztszegi Jánost többek között az is gyanússá tette 1712-ben, hogy „*házát az I[n causam attractus] [perbe fogott] titkon eladván a várasbul hír nélkül ment el*”.⁵⁵⁸ Vagyis a férfinak volt Debrecenben háza, amikor a bűncselekmény történt. Nagy valószínűséggel annak a Czirják Jánosnénak is volt, akivel kapcsolatban – mint azt szintén látni fogjuk a későbbiekben – az egyik tanú azt vallotta, hogy kihozta a libáját a vádlott udvarából.⁵⁵⁹ Az esetek többségében azonban nem kapunk információt az elkövetőkről, gyanúsítottakról, így ez alapján a kevés utalás alapján nem vonhatunk le messzemenő következtetéseket velük kapcsolatban.

További segítséget nyújthat az érintettek „megismeréséhez”, ha megnézzük, kiktől loptak a vádlottak. A legtöbb pereskedés vizsgálatakor a források alapján nem mutatható ki kapcsolat a tettes és áldozata között, néhány esetben azonban igen. Már láttunk például gazdáikat meglopó szolgálókra, s nem ők voltak az egyetlenek, akik ilyet tettek. Egy bizonyos Szabó Jánosné is gazdasszonyát károsította meg, amikor rátette kezét annak szoknyájára, s ugyanígy Molnár Kata is a gazdája házából lopott kést.⁵⁶⁰ Összesen 23 perben olvashatunk hasonlókat. Tót Jánosról például azt jegyezték fel 1702 őszén, hogy „*ura pénzt ellopta, nála találtatott*”.⁵⁶¹ De Székely Jánosné is visszaélt a belé vetett bizalommal, amikor megvájta munka- és szállásadójának ládáját 1702-ben.⁵⁶² Érdeemes megjegyeznünk, hogy az efféle „házipolások” elkövetői között – a korábbi megállapításainkkal ellentétben – valamivel több nőt találunk, mint férfit.⁵⁶³ A 23 vádlott közül 13-en voltak nők és 10-en férfiak. Öten a vádak szerint a házastársukat lopták meg. Ők mindannyian nők voltak, és négyüket a tolvajlás mellett valamilyen egyéb bűn elkövetésével is vádolták. Kovács Györgynét például azért perelte a saját férje 1694 októberében, mert úgy vélte, hogy a felesége „*házassági kötelességit és hitit meg ne[m] gondolván, az urának otthon ne[m] létéb[en] paráznaságb[an] ejtette magát, és vétkétül megijedvén urának jószágát kezéhez vévén elszökött*”.⁵⁶⁴ Az ügy folytatása

⁵⁵⁷ MNL HBML IV. A. 1011./a. 28. k. 718–719. 1715. okt. 22.

⁵⁵⁸ Uo. 170–171. 1713. jan. 21.

⁵⁵⁹ MNL HBML IV. A. 1018./e. 2. k. 633. 1704. nov. 6.

⁵⁶⁰ Szabónéra I. MNL HBML IV. A. 1011./a. 25. k. 546. 1703. márc. 12.; Molnár Katára I. uo. 400. 1702. júl. 10.

⁵⁶¹ MNL HBML IV. A. 1011./a. 25. k. 438. 1702. szept. 21.

⁵⁶² Uo. 326. 1702. márc. 18., 333. 1702. márc. 22.

⁵⁶³ Míg az általunk vizsgált időszakban szigorúan vették az efféle „házipolásokat”, a század végén épp ellenkező volt a megítélésük. Enyhítő körülménynek számított a gazda házából lopni, mert úgy vélték, hogy a „gazda gondatlansága csábította cselekményük elkövetésére a fiatalokú, és ezért érett ítélőképességgel még nem rendelkező alkalmazottakat”. L. HAJDU 1985. 204. Felmerül a kérdés, vajon ugyanígy gondolkodtak-e a felnőtt vádlottakról is?

⁵⁶⁴ MNL HBML IV. A. 1011./a. 23. k. 163. 1694. okt. 16.

sajnos nem maradt ránk, így nem tudjuk meg, mi lett az asszonnyal. Egy Fekete János nevű szappanosmester is hasonlókkal – paráznasággal, lopással, valamint részegeskedéssel – vádolta házastársát, Szilágyi Katát 1695 tavaszán-nyarán, ám ő végül „*p[ro]cessusát [eljárását] félben hatta, és feleségét meggratiázta*”, vagyis félbehagyta a pereskedést és megbocsájtott neki.⁵⁶⁵

A kiválasztott perek részletes vizsgálatát érdemes azzal folytatnunk, hogy megnézzük, milyen típusú bűncselekményekről van szó pontosan. Sok esetben szinte semmilyen információt nem kapunk a forrásokból, csupán arról értesülünk, hogy valamilyen lopás, tolvajlás történt. Galgóczi Szabó Istvánról is mindössze annyi derül ki, hogy „*sok időtül fogva gyakorollya, s continuállya [folytatja] a' lopást*”, ám sem az elkövetés körülményeiről, sem a megszerzett zsákmányról nem tudunk meg semmit.⁵⁶⁶ De Sólyom Ilonát is azért csapták ki a városból 1699-ben, mert „*magát lopásra adta, emberséges emberek jószágát eltolvajlotta, melly kezinel kapattatott*”.⁵⁶⁷ Kovács Györgyné Bélteki Erzsébetről is csupán annyi olvasható e téren, hogy „*urának jószágát kezéhez vévén elszőkött*”.⁵⁶⁸ Ezekben a bejegyzésekben rendszerint csak annyi olvasható, hogy a delikvens más ember jószágát, javait ellopta, prédálta, esetleg, hogy azokat nála megtalálták, vagy, hogy az illető tolvaj, tolvajságra adta magát. Ám találkozunk olyan szövegrészekkel is, amelyekből fény derül néhány izgalmas részletre. Szabó Mihály például azt hitte, hogy biztonságba helyezte ládáját, amikor elvitte Bodzási Mihályhoz a város futása idején, ám végül pont Bodzási volt az, aki pénzt vett ki belőle.⁵⁶⁹ Igaz, azt állította, hogy azért, hogy megvédje azt a fosztogatóktól.⁵⁷⁰ Az ehhez hasonló egyszerűbb tolvajlásokkal találkozunk a leggyakrabban a vizsgált jegyzőkönyvekben. A tettesek a legkülönfélébb holmikra tették rá a kezüket – ezt a fejezet egy későbbi részében részletezzük –, s mivel azok sok esetben náluk is találtattak, nem volt kérdéses a bűnösségük. Idesorolhatjuk a fentebb említett „házilopásokat” is, ahogyan például a piaci lopásokat is. Ez utóbbival tíz esetben találkozunk, de ennél kétségtelenül jóval gyakrabban előfordulhatott a városban. Az elkövetők közül heten voltak férfiak és csupán hárman nők. Gyulai Istvánné például azért került egy órára kalodába 1695 januárjában, mert „*a' piacon egy csizmát megalkuván, vélle elszőkött, utánna menvén a' káros személy, az útban nálla megtalálta*”.⁵⁷¹ Gulyás Mihálynét pedig megverte a hóhér, mert az asszony „*piacon járó lopó, a' nálla*

⁵⁶⁵ Uo. 270. 1695. máj. 5., 292. 1695. jún. 18.

⁵⁶⁶ Uo. 388. 1696. márc. 15.

⁵⁶⁷ MNL HBML IV. A. 1011./a. 24. k. 410–411. 1699. febr. 23.

⁵⁶⁸ MNL HBML IV. A. 1011./a. 23. k. 163. 1694. okt. 16.

⁵⁶⁹ Uo. 68. 1693. dec. 1. 1693-ban Debrecen vezetése a fenyegető tatár támadás hírére elrendelte a város elhagyását.

⁵⁷⁰ Uo. 76. 1693. dec.

⁵⁷¹ Uo. 194. 1695. jan. 13.

találtatott csizmára, csipkére reáeskütnének”, vagyis valaki felismerte – és esküvel is magáénak mondta – azokat.⁵⁷² Kocsord Péternek is azért kellett törvényszék elé állnia 1697-ben, mert „*a’ piaczon más ember jószágát ellopta, orzotta*”.⁵⁷³ Baranyi Zsigmondot pedig nyakvasba állították, és tizenkettőt csaptak rajta, miután 1711-ben fejszét lopott ott.⁵⁷⁴ De szinte minden olyan eset idetartozott, amelynél nem emeltek ki valamilyen különleges részletet az elkövetés módjával kapcsolatban, tehát ahol nem tettek említést sem erőszakról, sem zár feltöréséről, sem egyéb specifikus dologról.

Az egyszerű tolvajlások mellett előkerülnek speciálisabb módon elkövetett lopások is. 18 alkalommal olvashatunk például különféle betörésekről, amelyek elkövetői mindannyian férfiak voltak. Ugyan nőekkel kapcsolatban is olvashatunk olyan esetről, amikor más házából loptak, de ezeknél nem emelték ki a betörést, így nagy valószínűséggel inkább besurranásról volt szó. Balog Erzsébet is „*más ember házául*” lopott szoknyát, rokolyát 1701-ben, azonban a bejegyzésben nem tettek említést erőszakos behatolásról.⁵⁷⁵ A betörések között kilencszer találkozunk házfelveréssel. Oláh Illyés is így tett, amikor a város futásakor – „*mikoron mások az ellenség előtt elszalattanak*” – feltörte az üresen maradt ingatlanokat.⁵⁷⁶ De Szabó Andrást és Szabó Jánost is azért tartották a tömlőben, majd azért verte meg őket erősen a hóhér, mert az 1710. augusztusi vád szerint „*éttzakának idején az elmúlt pénteken becsülletes ember házára menvén, feltörték, ládáját kivitték, benne lévő pénzét, jószágát elpraedálták*”.⁵⁷⁷ Betörni természetesen nem csak házakba lehetett. Fentebb előkerült már a boltfelverő Ecsedi András, de Gombcsináló Kállai Jánost is azért állították bíróság elé 1709 áprilisában, mert „*éttzakának idején az hentések boltyát a’ piaczon, a’ Kardos háza előtt kinyitván az A[ctor] [vád] boltyára a’ rekesztés alatt magát általásta*”, és onnan a felperes 130 forintját ellopta.⁵⁷⁸ Szintén kétszer szerepelt a vádak között istállóba történő betörés. Az egyik tettes a már egy korábbi fejezetben – a büntető perek menetének bemutatása kapcsán – említett Jenei István volt, aki 1710 szeptemberében „*écczakának idején emberséges ember udvarát meghágtá, istállóját felrontotta, bémenvén három lovat öszvefűzvén ellopta*”.⁵⁷⁹ Láthattuk, hogy a férfit először halálra ítélték, majd mégis megkegyelmeztek neki.⁵⁸⁰ De jutottak még be

⁵⁷² MNL HBML IV. A. 1011./a. 27. k. 86. 1706. jún. 14.

⁵⁷³ MNL HBML IV. A. 1011./a. 24. k. 108. 1697. aug. 26.

⁵⁷⁴ MNL HBML IV. A. 1011./a. 27. k. 844. 1711. júl. 2.

⁵⁷⁵ MNL HBML IV. A. 1011./a. 25. k. 134. 1701. jún. 2.

⁵⁷⁶ MNL HBML IV. A. 1011./a. 23. k. 75. 1693. dec.

⁵⁷⁷ MNL HBML IV. A. 1011./a. 27. k. 731. 1710. aug. 4.

⁵⁷⁸ Uo. 582–583. 1709. ápr. 15.

⁵⁷⁹ Uo. 776–777. 1710. dec. 29.

⁵⁸⁰ Uo. 807. 1711. márc. 19.

illetéktelenül kamrába, pincébe, malomba és verembe is az elkövetők.⁵⁸¹ Pataki Péter pedig a vádak szerint a már említett futáskor „*itthon praedált, a váras csapszékjét feltörte, és a váras borát praedálta*”.⁵⁸²

A vizsgált perek közül 17 indult rablás, útonállás miatt. A rablók mindannyian férfiak voltak. Ez nem is meglepő, hiszen – ahogyan azt az erőszakos bűncselekményekkel kapcsolatban már említettük – a fegyverhasználatot megkövetelő bűncselekményeket, mint például az útonállást, rablást jellemzően az erősebbik nem tagjai követték el. Suba alias Kis Györgyre is azért szabtak ki halálbüntetést – méghozzá azt, hogy „*hóhér kezében adattassék, tüzes fogóval megfogdosztatván kivitettessék, és felkaróztassék [értsd: karóba húzattassék]*” – 1694 szeptemberében, mert „*társaival edgyütt úton járó jámbor, ártatlan embereket felverték, javaikat p[rae]dálta*”.⁵⁸³ Hasonlóan komoly büntetést kaphatott az a Daróczi Balog András is, aki a vád szerint még 1692 októberében „*az Szovárhelyi telekenn complex társaival [büntársaival] edgyütt utat állvann, az A[ctor]ra [vádlóra], Veres Mihályra és Harsányi Györgynek fiára hatalmasul reátámadvann, lovokat, fegyvereket tolvajul elvonták*”.⁵⁸⁴ Az ítélet sajnos nem maradt ránk, ám a bejegyzésből kiderül, hogy a rablótámadásnak halálos áldozata is volt, így ha bebizonyosodott a férfi bűnössége, minden bizonnyal halálra ítélték. Az útonállók olykor a nőket sem kímélték. Száva Mihályné hívta perbe 1710 júliusában Gróff Jánost és Szalacsi Szabó Jánost, akik a vád szerint „*hatalmasul az A[ctor]ra [vádlóra] támadván több complex társaikkal [büntársaikkal] edgyütt az A[ctor]t verték, taglották*”, s közben ki is fosztották a szerencsétlenül járt asszonyt.⁵⁸⁵ A két férfit, miután beigazolódott a bűnösségük, akasztásra ítélte a tanács.⁵⁸⁶

A sikkasztás, illetve a vagyont érintő csalások közé hét büntető pert sorolhatunk, amelyek közül öt indult férfi, és csupán kettő nő ellen. Egy Bodnár Péter nevű férfi ellen például azért indítottak eljárást, mert „*néhai Nánási Szűcs Mihály által, a' többi között az itt való ispotályra testamentumb[an] [végrendeletben] hagyott f. 25 kezéhez vévén egészlen ne[m] administrálta, hane[m] ellopott benne*”.⁵⁸⁷ Barak Mihály és Szilágyi István pedig a peranyag szerint idegenek marháit rejtegette a sajátjai között, amely „*mind váras privilégiumának, mind magok concivitási [polgári] kötelességek[ne]k, mind penig az öfölsége vámjának, p[ro]ventusának [jövedelmének] p[rae]judiciumára [sérelmére, kárára] szolgál*”, s

⁵⁸¹ Kamrára l. MNL HBML IV. A. 1011./a. 24. k. 762–763. 1700. júl. 10.; Pincére l. uo. 803–804. 1700. okt. 9.; Malomra l. MNL HBML IV. A. 1011./a. 23. k. 23–24. 1693. jún. 1.; Veremre l. MNL HBML IV. A. 1011./a. 28. k. 170–171. 1713. jan. 21.

⁵⁸² MNL HBML IV. A. 1011./a. 23. k. 63. 1693. nov. 19.

⁵⁸³ Uo. 150–151. 1694. szept. 10.

⁵⁸⁴ Uo. 56. 1693. szept. 5.

⁵⁸⁵ MNL HBML IV. A. 1011./a. 27. k. 725–726. 1710. júl. 10.

⁵⁸⁶ Uo.

⁵⁸⁷ MNL HBML IV. A. 1011./a. 23. k. 259–260. 1695. ápr. 21.

amelyért 200 forint bírságot kellett fizetniük.⁵⁸⁸ Nagyon érdekes Kis Mátyás és a parancsára cselekedő Hevesi János ügye is, akiket azzal vádoltak, hogy a tanács és a bíró tudta nélkül vetettek ki különféle összegeket a város lakosaira, akikkel ráadásul azt is mondatták, hogy a pénzt nem nekik, hanem katonáknak adták. Először Hevesi ellen indítottak pert, akinek súlyosbította vétkét, hogy a Péterfia „*ucza hites deákja*” volt.⁵⁸⁹ Kis Mátyás csak azután került a figyelem középpontjába, miután az első vádlott azt vallotta, hogy ő parancsolta meg neki, hogy szedjen be „*öt-öt pénzt*” azoknak a katonáknak a gazdáitól, akik elmentek, majd szedje ismét „*12 pénzzel*”, s a beszedett összeget adja a kezébe.⁵⁹⁰ „*Azt is megparancsolta, hogy mind a' gazdákon, mind a' segítőkön egyaránt szedgyem. Azokra a' napokra, a' mennyire rendeltettek volt segíteni, a' gazdákon pedig minden napokra, a' mellyeken a' katonái itthon ne[m] voltak. Valamit szettem, ö[k]egye]lme parancsolattyábul cselekettem, mint szolgál. Magamtul semmit ne[m] cselekettem.*” – vallotta Hevesi.⁵⁹¹ A következő bejegyzésből az is kiderül, hogy amikor a vádlott a „*12 pénzes szedésre*” ment, az emberek már csak úgy voltak hajlandóak fizetni, ha Kis Mátyással együtt kérte a pénzt.⁵⁹² A fennmaradt tanúvallomások szerint a gyanúsítottak különféle összegeket csaltak ki áldozataiktól. Horvát János vallomása például igen részletes, több, a nyomozás szempontjából is hasznos információt tartalmaz. „*Attam Kis Mátyás ur[am] kezéb[en] egyszer három máriást egy hétre, másszor pedig a' feleségem adott Hevesinek ugyan három máriást és nyolcz polturát, azt hallotta[m], Hevesi hirdette az I[n causam attractus] [perbe fogott, ti. Kis Mátyás] nevével, hogy azt mondgyuk: a' pénzt ne[m] nékiek, hane[m] a' katonának attuk.*”⁵⁹³ Végül mindkettőjüket elítélték, Kis Mátyásnak ki kellett fizetnie a megkárosított embereknek a beszedett összeget, s megfosztották „*Electa Jurata Communitásbeli és Concivitási tisztitül*”, vagyis kivetették a választott hites közönségből, és elvesztette polgárjogát is. Hevesit pedig a Nagy Templom előtti kalodába zárták „*vásárnap napon az isteni szolgálatnak idején kétszer*”.⁵⁹⁴ Nem ismerjük a büntetését annak a Nagy Ferencnek, akit csalással és pénzhamisítással vádoltak 1707 júniusában. A férfi a vádak szerint „*a' Nemes Ország statútumi ellen a' mostani réz tízpolturához sotut [értsd: satu] csináltatván megpéldázta [értsd: megrajzolta, rátette a mintát], formázta, és pénzt vert, csinált, velle élvén mind várasunkbeli lakosokat, mind egyebüitt másokat megcsalt*”, valamint „*a' várasházánál rézgombokat megfüstölvén arannyal,*

⁵⁸⁸ MNL HBML IV. A. 1011./a. 24. k. 60–61. 1697. máj. 6.

⁵⁸⁹ MNL HBML IV. A. 1011./a. 25. k. 39–41. 1701. jan. 24.

⁵⁹⁰ Uo.

⁵⁹¹ Uo.

⁵⁹² Uo. 252–253. 1701. dec. 10.

⁵⁹³ MNL HBML IV. A. 1018./e. 2. k. 428–429. 1701. dec. 12. A poltura lengyel pénz volt, amely 2 ½–3 dénárral volt egyenlő. L. BUZA 2021. 146., 238–239.

⁵⁹⁴ MNL HBML IV. A. 1011./a. 25. k. 261–263. 1701. dec. 15.

drága pénzen elatta csalárdul”.⁵⁹⁵ A férfi aligha tagadhatta az ellene felhozott vádakát, ugyanis az ágyában megtalálták a pénzhamisításhoz használt eszközt, emellett „*mind a' rabság előtt, mind egyebütt megvallott illy formán: Tudom, ezért a' pénzverésért néke[m] meg kell halnom.*”⁵⁹⁶

Szintén hét esetben tolvajok segítségével, tolvajokkal való szövetkezésről számolnak be a peranyagok. Az egyetlen női vádlott Bak Gáspárné volt, aki 1701 februárjában állt bíróság elé. Az asszony a bejegyzés szerint „*lopókat befogad házában], s lappangtattya [bújtatja]*”, emellett „*a' lopott jószág is nálla találtatott*”.⁵⁹⁷ Vagyis tolvajokat bujtatott, s a zsákmányt is rejtegette. Hasonlókkal vádolták Asztalos Jánost is 1701 júliusában. A férfi a vádak szerint „*magát más hatalmas tolvaj társaságában atta, azzal megedgyezett s oltalmazta, ne[m] akarta engedni, hogy megfogják*”.⁵⁹⁸ Nagy János is „*orvhoz adván magát, a' ki más ember szekereét ellopta, azt széllyelhánván házánál eldugta, mellyen rajtakapattatott*”.⁵⁹⁹ A férfinak elő kellett állítania a tolvajt, „*másként kötél a' nyakában*”, írták a deliberátumban.⁶⁰⁰ De például Szabó Sámuel is „*más jámbor búzáját ellopó személyekkel megedgyezvén maga szekereén az lopott búzát az piacra felvitte, eladásában] jelen volt, consentiált [együttműködött], pénzt is vett fel az lopóktul*”.⁶⁰¹ Ez az ügy a következő kategóriánkhöz, az orgazdasághoz is kapcsolódik, hiszen Szabó Sámuel részt vett a lopott gabona eladásában is.

A fentén kívül három esetben szerepelt a vádak között orgazdaság. A vádlottak között itt is csupán egyetlen nőt találunk, Tárkányi Istvánnét. Az asszony a felperesek szerint „*tudva árulta, atta*” a vermükből ellopott búzát, „*köblit azon búzának hét-hét máriásokon*”.⁶⁰² A férfiak közül az első Bogáti Takács János, akit 1700 őszén boszorkányság mellett még azzal is gyanúsították, hogy „*lopó, s orvgazda is*”.⁶⁰³ A férfit a következő év januárjában felmentették, mivel „*nem doceáltathatott [bizonyíttathatott] boszorkánysága*”, azonban itt már csupán a boszorkányságot említik, a többi vádat nem.⁶⁰⁴ Holott három tanú is tudni vélte, hogy „*lopott egynehányszor*”, igaz, a maradék 31 viszont semmiről sem tudott nyilatkozni.⁶⁰⁵ A másik megvádolt férfi Kállai Szabó Ferenc volt, aki ellen két eljárás is folyt 1702 tavaszán. Az első pert Büdöskuti Zsigmond indította, miután megtalálta nála egy övét, amelyet több más

⁵⁹⁵ MNL HBML IV. A. 1011./a. 27. k. 224–225. 1707. jún. 30. A réz tízpolturás a Rákóczi-szabadságharc alatt kibocsátott rézpénzek egyike volt. Mellette vertek még egy- és húszpolturást is.

⁵⁹⁶ Uo.

⁵⁹⁷ MNL HBML IV. A. 1011./a. 25. k. 51. 1701. febr. 3.

⁵⁹⁸ Uo. 170. 1701. júl. 4.

⁵⁹⁹ MNL HBML IV. A. 1011./a. 27. k. 467. 1708. szept. 1.

⁶⁰⁰ Uo.

⁶⁰¹ MNL HBML IV. A. 1011./a. 28. k. 545. 1715. febr. 28.

⁶⁰² Uo. 124. 1712. dec. 5.

⁶⁰³ MNL HBML IV. A. 1011./a. 24. k. 816. 1700. nov. 29.

⁶⁰⁴ MNL HBML IV. A. 1011./a. 25. k. 46. 1701. jan. 29.

⁶⁰⁵ MNL HBML IV. A. 1018./e. 2. k. 312–313. 1700. nov. 29.

tárggyal együtt tolvajok loptak el tőle. Kállai azzal védekezett, hogy neki azt Baranyó nevű sógora adta zálogba, s nem tudta, hogy lopott.⁶⁰⁶ A második per egy lopott ló miatt indult, amelyet ugyan másnál találtak meg, de a szálak itt is Kállaihoz vezettek. A vád szerint „*az I[n causam attractus] [perbe fogott] tutta, hogy a' kitül a' lovat vette, nyilvánvaló tolvaj, mert velle társalkodott [értsd: szövetkezett]. És hírét hallotta, a' mint maga is megvallotta, a' ló is praedált jószág, mert olcsón atta. Mikor elatta is, ne[m] felelt felőle, sem áldomást ne[m] attanak néki.*”⁶⁰⁷ A vádlott ismét Baranyót emlegette, hozzátéve, hogy nem tudta, hogy tolvaj, s a lóról sem, hogy lopott.⁶⁰⁸ Végül azonban bebizonyosodott, hogy nagyon is tisztában volt sógora jellemével és életvitelével, hiszen több tanú is részletezte, mennyire haragudott a húgára, amiért hozzá ment feleségül. Egyikük például úgy hallotta, hogy „*pirongatta ő húgát, hogy olyan tolvajhoz ment, és a lovat az után vette túlle és az övet*”.⁶⁰⁹ A tanúk vallásából kiderül az is, hogy ez a bizonyos sógor katona volt, aki vissza akarta kérni Kállaitól a lovat, miután eladta neki. A vallomástevő a következőket hallotta tőle. „*Kére[m] a' sógortul a' lovat vissza, de ne[m] akarja adni. Még Dobozi ur[amna]k árullya, a' mint hallom. De hogy adna olyan lovat olyan embernek? Csudálkozom rajta. Én katona vagyok, mégsem adnám oda, baja lenne emberséges embernek miatta.*”⁶¹⁰

Erszény- és zsebmetszésről két büntetőperben olvashatunk. Mindkét elkövető férfi volt. Egyikük, Oláh János „*a' piaczon áros [értsd: árus] embernek zsebjét pénzesztül lemertzette, társát eliktatta [eltitkolta]*”, valamint egy erszényt is zsákmányolt valaki nyakából.⁶¹¹ A tanács tagjai úgy határoztak, hogy „*tolvajtársának megvallásáért tüzes fogóval fogdostassék meg, azután akasztassék fel*”.⁶¹² A másik gyanúsított Seres István volt, aki ellen 1712 decemberében indult eljárás, miután – a vád szerint – a vendégfogadóban lemetszette a főbíró gulyásának erszényét annak oldaláról.⁶¹³ Az ügyben született ítélet sajnos nem maradt ránk, így nem derül ki, mivel zárult a nyomozás, és hogy mi lett a férfi sorsa.

Érdeemes megvizsgálni azt is, hogy milyen holmikát, értékeket zsákmányoltak a tolvajok. Megnézve az idetartozó 290 pert azt tapasztaljuk, hogy az esetek körülbelül egyötödéből nem derül ki, mit loptak el.⁶¹⁴ Szerencsére a vizsgált perek többségéből képet kapunk a zsákmányolt értékekről, vagy legalábbis utalást arra nézve, hogy miféle dolgokról

⁶⁰⁶ MNL HBML IV. A. 1011./a. 25. k. 348. 1702. ápr. 29.

⁶⁰⁷ Uo. 349–350. 1702. ápr. 29.

⁶⁰⁸ Uo.

⁶⁰⁹ MNL HBML IV. A. 1018./e. 2. k., 441–447. 1702. ápr. 29.

⁶¹⁰ Uo.

⁶¹¹ MNL HBML IV. A. 1011./a. 27. k. 710. 1710. máj. 31.

⁶¹² Uo.

⁶¹³ MNL HBML IV. A. 1011./a. 28. k. 123. 1712. dec. 5., 127. 1712. dec. 8.

⁶¹⁴ Kállay István is úgy tapasztalta kutatásai során, hogy a peranyagokban sokszor nem jegyezték fel, mit lopott a delikvens, csupán „kisebb” vagy „nagyobb” lopásként jelölték meg az eseteket. Véleménye szerint ez „tág teret biztosított a bírói önkénynek vagy kedvezésnek”. L. KÁLLAY 1996. 252.

lehetett szó. Ha például ládából, házból elvitt jószágként, holmiként hivatkoznak a hiányzó tulajdonra, akkor feltételezhetjük, hogy valamilyen ingóságról (pl. használati tárgyról, ruhaneműről) volt szó. A többszörös visszaeső Pányi Jánosról is hasonlókat jegyeztek fel 1707 szeptemberében. A férfi a vádak szerint „*más ember szállásáruul, midőn a' templomb[an] voltanak, a' lakatot levette, a' ládából partékáját [értsd: portékáját] kiszette*”.⁶¹⁵ Ha tehát nem is derül ki egyértelműen, mire tette rá a kezét Pányi, bizonyos javakat – mint például az élőállatot vagy a terményt – mégis kizárhatunk, hiszen ezeket nyilvánvalóan nem az említett ládában tartották, s a portékák említésével elvethetjük a pénzlopást is.

A fentihez hasonló megszövegezéseket is figyelembe véve megállapíthatjuk, hogy leggyakrabban, 102-szer valamilyen ingóság, használati cikk elvitelét rögzítették a vizsgált bejegyzésekben. Ezen belül is a ruhaneműk és lábbelik jelentették a legnépszerűbb zsákmányt. Közel 50 perben találkozunk ezek valamelyikével. Előfordul, hogy nem ismerjük meg a konkrét ruhadarabot. Csatári Istvánnál például 1701 elején „*kapattattanak lopott ruhák*”, ám ezekről nem szerepel semmiféle további információ a szövegben, és tanúvallomások sem maradtak fenn az esetről.⁶¹⁶ A megnevezett holmik között legtöbbször csizmáról olvashatunk. Ezek többségét nem önmagában, hanem valamilyen egyéb ingósággal, általában valamilyen ruhaneművel vagy textíliával együtt vitték el. A „*piacson járó lopó*” Gulyás Mihálynénál például csipkét találtak a lopott lábbeli mellett, melyért meg is verte a hóhér 1706 júniusában.⁶¹⁷ Csak csizmákat lopott viszont a vásárban az a korábban már említett Fekete János nevű katona, akit a tanács „*12 furatossal való csapás után olly conditióval [feltétellel]*” bocsátott el, hogy „*többé itt való ember[ne]k ne véttsen, másként mostani vétke is előfordulván akasztófa lészen fizetése*”.⁶¹⁸ De láthattuk, hogy Gyulai Istvánné is azért került 1695 januárjában kalodába, mert a piacon fizetés nélkül elszaladt egy pár csizmával. Nagyon érdekes, hogy a vizsgált forrásokban sosem szerepel egyedüli zsákmányként a ruhaneműk és lábbelik közül második leggyakrabban említett mente, amelyet – a fennmaradt bejegyzések szerint – rendszerint csizmával vagy dolmánnyal, de mindig valamilyen ruhadarabbal együtt tolvajlottak el. A gyilkossági kísérletek kapcsán említett Ujvári Ferenc például nadrágokkal együtt vitt el valamennyit belőle. Szabó Gyurka pedig „*mentét, dolmányt lopott*”, mely cselekedetéért arra ítélték 1715 augusztusában, hogy „*hóhér kezében adatván kötél vettessék az nyakában, és az akasztófa alatt csapattassék meg és*

⁶¹⁵ MNL HBML IV. A. 1011./a. 27. k. 269–270. 1707. szept. 8.

⁶¹⁶ MNL HBML IV. A. 1011./a. 25. k. 53. 1701. febr. 5.

⁶¹⁷ MNL HBML IV. A. 1011./a. 27. k. 86. 1706. jún. 14.

⁶¹⁸ Uo. 483. 1708. szept. 20. Az elkövetett bűnre l. uo. 481. 1708. szept. 17.

p[ro]scribáltassék [kitiltassék]”.⁶¹⁹ Nem így a szűr, amely szintén kedvelt célpontja volt a tolvajoknak, s amelyet nagyjából ugyanannyiszor kaparintottak meg önmagában, mint valamilyen más értékkel együtt. Többek között Botos István is azért állt a törvényszék színe elé 1701 januárjában, mert társaival betört valaki házába, „és onnan jószágát, úgymint szűröket elvittenek”.⁶²⁰ Botos a házfelverésért a tanács szerint méltó lett volna a halálra is, ám idős édesanyja törekedését is figyelembe véve úgy döntöttek áprilisban, hogy „*az esztendőben vasat viselvén dolgoztassék, az esztendőnek végén hóhér által verettessék meg, és megkiáltván, hogy gratiából [kegyelemből] kerülte el az halált, kiűzessék a' várasbul*”.⁶²¹ Ugyancsak gyakori préda volt a vizsgált időszakban a dolmány is, amelyet a csizmához hasonlóan általában más ruhadarabokkal – Szabó Gyurka esetében például mentével, mint azt fentebb láttuk –, vagy éppen csizmával vittek el az elkövetők. De az övet tolvajlók többsége sem vetette meg az egyéb javakat. A már említett Ecsedi Andrásék például egy bolt feltörése során három drága övet – „*edgyik karmazsin szín selyem, másik kék selyem, harmadik kék czérna*” – is a kezükhöz vettek nagy összegű készpénz és az egyéb értékes tárgyak (egy ezüstkanál, két aranygyűrű, három selyemkeszkenő, apró gyöngyházás kések) mellé.⁶²² Azt már a korábbiakban előrevetítettük, hogy az elkövetők deákok voltak, érdemes azonban tovább foglalkoznunk e bejegyzéssel. Különös tekintettel a vádlott válaszára, amelyben részletesen beszámol a bűncselekmény kiterveléséről és végrehajtásáról, ami egyébként a peranyagok többségére nem jellemző. Ebben elismeri, „*hogy ő cselekette, complex társai [büntársai] voltanak Ecsedi Márton és Serki István nevű deákok. Illyen módon indultanak meg penig benne: estve a' kamaráb[an] a' Scholáb[an] beszélgettenek egymás között, hogy most nagy készülettel készülnek Eperjesre, jó volna valamelly boltot felverni. Ő találta mondani, jó volna Komáromi Istvánnéjét megásni, s úgy mindnyájan javallották a' deákok. A' mendicansok [mendikánsok] szűriben, fekete süvegb[en], rövid dolmánb[an] voltanak. Fejszével s vésűvel ásták meg, ő ment le, Serki onnan fellyül a' lyukon mutogatta, hol kereskedgyék. Midőn osztán a' pénzt és egyebet onnan kihozta, a' Német uczai kisajtó eleib[en] őtüle a' pénzt kiküldötték és a' földb[en] ásatták. Az övet és egyéb egyetsmást a' deákok az oskoláb[an] bévítették.*”⁶²³ Ahogyan azt fentebb említettük, Ecsedi az életével fizetett tettéért. Figyelembe véve ifjúságát, valamint azt, hogy rögtön a nyomozás elején bevallotta a betörést, kerékbetörés helyett akasztásra ítélték. Társairól viszont nem hallunk többet a vizsgált jegyzőkönyvekben, amelynek az lehet az oka, hogy Ecsedi végül visszavonta eredeti

⁶¹⁹ MNL HBML IV. A. 1011./a. 28. k. 659. 1715. aug. 26.

⁶²⁰ MNL HBML IV. A. 1011./a. 25. k. 32. 1701. jan. 20.

⁶²¹ Uo. 109–110. 1701. ápr. 21.

⁶²² MNL HBML IV. A. 1011./a. 24. k. 731–732. 1700. jún. 14.

⁶²³ Uo.

vallomását, s azt vallotta, egyedül követte el a bűncselekményt.⁶²⁴ Jóval kisebb értéket említenek Szücs Mihály ügye kapcsán, akiről a vádból először csak az derül ki, hogy „*más ember jószágát ellopta, s nálla kapattatott*”.⁶²⁵ Tovább olvasva a bejegyzést azonban megtudjuk, hogy a férfi saját bevallása szerint egy övet és egy pár csizmát vitt el.⁶²⁶ Ugyancsak gyakran említenek szoknyát is a források. Balog Erzsébet is ezt lopott 1701-ben „*más ember házául*”, melynek büntetéséül kiverte a hóhér a városból.⁶²⁷ De a már említett Szabó Jánosné Szabó Pandát is azért csapták ki Debrecenből, mert rátette a kezét gazdasszonya szoknyájára. A vétkes asszony hiába szökött el, nem tudott elbújni, és a szóban forgó ruhadarabot is megtalálták nála.⁶²⁸ Az általunk vizsgált néhány évben a források tanúsága szerint tehát a csizma, a mente, a szűr, a dolmány, az öv, valamint a szoknya volt a legnépszerűbb a tettesek körében. De a felsoroltak mellett találkozhatunk még eltulajdonított kötőkkel, süvegekkel, nadrágokkal, ingvállakkal, ingekkel, paláttal, harisnyával, gatyával, de még jegyruhával is a jegyzőkönyvekben.⁶²⁹

Nem csak ruhanemük, de ágynemük, keszkenők és különféle anyagok, textíliák is gyakran estek tolvajok áldozatául. Az ezeket említő perek száma azonban már jóval kisebb, összesen csupán 16. Az ágynemük közül a párnahuzat, párnahéj volt a legkedveltebb célpont. Ambrus István például egy 1711. augusztusi bejegyzés szerint „*a' péterffiai csapszék előtt társaival megedgyezvén, külföldi ember szekerét társával felverette, párnahéjét levétette tolvajul*”.⁶³⁰ Az ellene hozott ítélet nem maradt ránk, ismerjük viszont a társára, Bónis Jánosra kiszabott büntetést, akit „*mint éttzakai tolvajt, hóhér verje meg*”.⁶³¹ De Búza Margit is azért került a szenátus elé 1696 februárjában, mert „*edgy derékally, kék fejtős párnatok és egy zöld mente, bëlletlen, taláztatott*” nála.⁶³² Mátyás Márton pedig több más érték mellett a görögök pokrócait vitte tolvajul magával.⁶³³ Keszkenőlopásra már láttunk példát Ecsedi Andráséknál, de jegyezték fel másik esetet is a vizsgált időszakban. Nagyon érdekes, hogy itt is deákok, „*duos mendicantes scholares*”, vagyis két mendikáns volt az elkövető. Esetükben a szenátorok úgy határoztak, hogy „*a' scholáb[an] küldesse[ne]k, s megverettetvén*

⁶²⁴ Uo. 756–757. 1700. júl. 8.

⁶²⁵ MNL HBML IV. A. 1011./a. 25. k. 57. 1701. febr. 10.

⁶²⁶ Uo.

⁶²⁷ Uo. 134. 1701. jún. 2.

⁶²⁸ Uo. 546. 1703. márc. 12.

⁶²⁹ Kötőre I. pl. MNL HBML IV. A. 1011./a. 27. k. 442. 1708. aug. 6.; Süvegre I. pl. MNL HBML IV. A. 1011./a. 28. k. 381. 1714. márc. 6.; Nadrágra I. pl. uo. 689–690. 1715. szept. 21.; Ingvállra I. pl. uo. 272. 1713. szept. 28.; Ingre I. pl. MNL HBML IV. A. 1011./a. 23. k. 75. 1693. dec.; Palástra I. MNL HBML IV. A. 1011./a. 25. k. 157. 1701. jún. 18.; Harisnyára I. uo. 54–55. 1701. febr. 5.; Gatyára I. MNL HBML IV. A. 1011./a. 27. k. 708. 1710. máj. 26.; Jegyruhára I. uo. 612. 1709. jún. 27.

⁶³⁰ MNL HBML IV. A. 1011./a. 27. k. 852–853. 1711. aug. 27.

⁶³¹ Uo. 853. 1711. aug. 27.

⁶³² MNL HBML IV. A. 1011./a. 23. k. 379–380. 1696. febr. 25.

⁶³³ MNL HBML IV. A. 1011./a. 28. k. 25. 1712. jan. 30.

mennye[ne]k ki az városból”.⁶³⁴ Az anyagokat tekintve már láttunk példát csipke ellopására Gulyás Mihálynénál, de nem ez volt a jellemző. Az esetek körülbelül felében gyolcsról olvashatunk, amelyet általában nem önmagában vittek el. Egyedül Csiszár Györgynél látjuk, hogy csak ezt zsákmányolt, viszont ezt igen nagy mennyiségben. A férfit Kovács Györgyné fogta perbe 1693 januárjában, mert „*száz sing gyolcsát a szek[ér]tül ellopta*”, s egy részét el is adta.⁶³⁵ Más is tolvajlott – ugyan nem derül ki, hogy mit – például Nagy István, aki 1710 májusában állt bíróság elé, miután „*emberséges ember ládáját felverte, gyolcsát, s egyébét belőle kiszedte, ellopta*”.⁶³⁶ A férfi ellen hozott ítélet arra enged következtetni, hogy értékeesebb holmit is megkaparinthatott, mert a szenátorok úgy döntöttek, hogy „*hóhér verje meg, s adattassék a’ granatírosok közzé*”, vagyis a testi fenytés után katonának adták.⁶³⁷ Kiderül viszont a zsákmány annál a Kovács Jánosnál, aki – ahogyan arról korábban már esett szó – csupán „*gyermeki állapotját megtekintvén*” került el a halálbüntetést, miután segített Posta Istvánnak betörni egy Takács István nevű csaplárhoz.⁶³⁸ Az értékek felsorolása, amellyel megrövidítették a férfit, igen hosszú. Elvitték „*a’ pinczébül, ládájából egy fejér vászonsacsakóban lévő 80 forintját, egy csuporbul 14 pénzeseket, az ládafiából 14 máriást, felesége szoknyája zsebéből cir[citer]* [úgy mint, körülbelül] *9 forintot, karmazsin csizmát, ezüstös végű patyolattyát, gyolcsot és egyéb fejér portékáját*”.⁶³⁹ De a gyolcs és a csipke mellett a forrásokban találkozunk még posztóval és bőrrel is. Érdeemes megemlítenünk Ágoston György esetét is, aki gazdájától, Juhász Pétertől lopott. A férfit Juhász szolgájának fogadta „*bízában kezib[en] alkalmas kalmári portékát, posztót, rását, etc.*”, ám ő „*jámbor gazdájához való hűségít meg ne[m] tartván, a’ mint az A[ctor]* [vádoló] *jószágát inventálta* [felfedezte, megtalálta], *tékozlott, dorbézolt fel benne kétszáz Tall[ér] érőig valót*”.⁶⁴⁰ Miután ráeszmélt, mit tett, el akart szökni, de nem járt sikerrel. „*Találtatott ládájáb[an] 4 sing fekete fátyol, egy pár testszín harisnya, egy paplannak való materia, mellyet ellopott*.”⁶⁴¹ A bejegyzés az eset bemutatása mellett még más érdekességeket is rejt. Bár előzményt nem találunk a vizsgált jegyzőkönyvekben, Juhász arra hivatkozik, hogy a férfi az elkövetett bűncselekményt „*megvallotta az elmúlt Törvényszékb[en], s instantiájában* [kérelmében] *is megírta*”, vagyis az ügyet már minden bizonnyal korábbi napon is tárgyalták.⁶⁴² Az ítélet is

⁶³⁴ Uo. 753. 1715. nov. 28.

⁶³⁵ MNL HBML IV. A. 1011./a. 23. k. 4. 1693. jan. 21. 1 sing kb. 62 centiméternek felel meg.

⁶³⁶ MNL HBML IV. A. 1011./a. 27. k. 711. 1710. máj. 31.

⁶³⁷ Uo.

⁶³⁸ MNL HBML IV. A. 1011./a. 24. k. 803–804. 1700. okt. 9., 824. 1700. dec. 9. Érdekes, hogy Posta István perének nincs nyoma a jegyzőkönyvben. Nevével csupán egy 1700. júniusi házrész-eladáskor találkozunk, ám ez más személyt is takarhat. MNL HBML IV. A. 1011./a. 24. k. 746. 1700. jún. 30.

⁶³⁹ MNL HBML IV. A. 1011./a. 24. k. 803–804. 1700. okt. 9.

⁶⁴⁰ MNL HBML IV. A. 1011./a. 25. k. 54–55. 1701. febr. 5.

⁶⁴¹ Uo.

⁶⁴² Uo.

nagyon izgalmas. Bár a felperes először akasztást kért, végül elállt ettől, miután Ágoston védekezéséppen rámutatott, hogy „*az melly jószág kezire bízott, ne[m] volt az aránt számadó szolgál, mindazáltal ha kára vagyon az A[ctor]k [vádlnak], instál [kéri], hogy gratiáztassék meg [kegyelmezzenek meg neki]*”.⁶⁴³ Ez meg is történt, s a tanács úgy határozott, hogy mivel a felperes megkegyelmezett a vádlottnak, ha utóbbi „*ne[m] deponálhattya homagiumát, deponállya az A[ctor], az után a' mit akar véllé mívelni, állyon jó akarattyában*”.⁶⁴⁴ Vagyis, ha a perbe fogott nem tudja letenni a védíját, akkor tegye le azt a felperes, és az után azt tehet vele, amit akar. Bőr ellopásával kapcsolatban felidézhetjük Buzás Péter esetét, aki mielőtt embert ölt, a hentesek kiterített árúját ragadta el a piacon.⁶⁴⁵ De bőrt, méghozzá bőrcapát lopott Hajdu János is 1715-ben, amely miatt furatossal verték meg.⁶⁴⁶

Az ingóságokon belül, a ruhaneműk és materiák mellett, sokszor a különböző használati tárgyakat, például az evőeszközöket, az étkezéses darabjait vagy a szerszámokat is hiába keresték a tulajdonosaik. Összesen 15 erről szóló szövegrészt találunk a vonatkozó pereskedések között. Már láttunk példát értékesebb darabokra – gondoljunk csak az Ecsediék által ellopott ezüstkanálra és gyöngyházás késekre –, azonban sok esetben inkább olcsóbb tárgyról volt szó. Molnár Erzsébetet 1701 márciusában állították törvényszék elé, mert lopott holmit rejtegetett. Ő azzal védekezett, hogy „*ne[m] tutta, hogy lopott jószág*”, valamint azt is megtudjuk a szövegből, hogy „*ne[m] volt egyéb egy villácskánál*”, amelynek értéke 12 dénár volt.⁶⁴⁷ Minden bizonnyal sikerült igazolnia tudatlanságát, mert végül felmentették.⁶⁴⁸ Nyakvasra ítélték viszont azt a Molnár Katát, aki „*kést lopott a gazdája házában*” 1702-ben.⁶⁴⁹ Az evőeszközök közül egyébként pont a kést említik legtöbbször a forrásokban, majd ezt követi a kanál, végül pedig a villa. Egyszer olvashatunk korszó eltolvajlásáról 1708 szeptemberéből, Selymes Lukácsot pedig egy lopott pohár miatt fogták perbe 1698 végén.⁶⁵⁰ 1710-ben pedig óntállal is találkozunk zsákmányként.⁶⁵¹ De nem voltak biztonságban a tolvajoktól az egyéb használati tárgyak, eszközök sem. Tóth Istók például ollót lopott 1715-ben, s védelmében azt hozta fel, hogy „*rosdás volt az olló, ezért vitte el*”.⁶⁵² Igen érdekes Molnár Istók esete is. Ő koldusnak öltözve ment a károsult házához, ahonnan „*a' többi között egy szekér alá való, jó nagy lánczát ellopta, melly nála kapattatott és most a' nyakáb[an]*

⁶⁴³ Uo.

⁶⁴⁴ Uo.

⁶⁴⁵ MNL HBML IV. A. 1011./a. 27. k. 198–205. 1707. jún. 23.

⁶⁴⁶ MNL HBML IV. A. 1011./a. 28. k. 753. 1715. nov. 28.

⁶⁴⁷ MNL HBML IV. A. 1011./a. 25. k. 83. 1701. márc. 10.

⁶⁴⁸ Uo.

⁶⁴⁹ Uo. 400. 1702. júl. 10.

⁶⁵⁰ MNL HBML IV. A. 1011./a. 24. k. 332–334. 1698. dec. 4.; A korszóra l. MNL HBML IV. A. 1011./a. 27. k. 472. 1708. szept. 3.

⁶⁵¹ MNL HBML IV. A. 1011./a. 27. k. 755. 1710. okt. 22.

⁶⁵² MNL HBML IV. A. 1011./a. 28. k. 656. 1715. aug. 26.

vagyon kötve”.⁶⁵³ A férfit büntetésként a hóhér csapta ki Debrecenből.⁶⁵⁴ Szintén szekerhez való eszközöket, „szekerhez való szerszámokat” lopott el és árult egy bizonyos Hegedűs András és társa, Marczi Miska is, amelyért 1713 májusában nyakvassal bűnhődtek.⁶⁵⁵ 1715 februárjában pedig azért ítélték közmunkára két férfit („kenyéren, vizen, vasb[an] verettetvén váras folyóit [értsd: árkait] tisztogassák”), mert „foszlánt, kapát, ásót lopta[na]k”.⁶⁵⁶ De volt, aki „emberséges emberek udvaráruul kerekszegeket, pengőket, ökör nyakára való harangot, s egyebeket lopott”, s többször olvashatunk fejszék elprédálásáról is.⁶⁵⁷ Az egyik ilyen eset különösen érdekes. 1709 januárjában állt törvényszék elé a visszaeső Takács Istvánné, aki ekkor két fejszét lopott, amelyért nyakvasra ítélték. Az asszony már korábban is volt hasonlóan büntetve, ám most azt is rögzítették a deliberátumban, hogy „háza előtt lévő váras árkára úgy vigyázzon, ha rés lészen rajta, háza elhányattatik”.⁶⁵⁸

Ugyan sok esetben kisebb lopásokról beszélhetünk, nem Ecsedi Andrásék voltak az egyetlenek, akik értékesebb dolgokra tették rá a kezüket. Az övükén kívül még három vizsgált perben jelenik meg ékszer vagy nemesfém zsákmányként. 1699 tavaszán például egy bizonyos Kósa Dávid ellen folyt eljárás, akit azzal vádoltak, hogy az előző évben elprédálta egy asszony, Tokai Nagy Jánosné elrejtett értékeit, úgymint „selyem övét, szoknyavállát és edgyik erszénb[en] f. 80, másikb[an] f. 40, egy aranygyűrű, egy pecsét, a’ patyolatb[an] f. 40, az hólyagb[an] egy arany pecsétnyomó gyűrű, arany kis pénz, két sor jóféle felfűzött gyöngy, egy nyakravaló kövekkel, gyöngyökkel rakott, 18 pár ezüstkapocs, egy német forint, két régi 20 polturás, régi 10 polturás, 4 dirib-darab ezüst, egy ruháb[an] gyűrűnek való töredék arany, két sor hosszú ezüstitlancz”.⁶⁵⁹ Az esettel érdekesebb egy kicsit hosszabban foglalkoznunk, mert több izgalmas részlet is kiderül belőle. Megtudjuk, hogy az asszony – aki neve alapján maga is tokaji lehetett – az értékeket 1698-ban, a „tokaji obsidio [ostrom] alkalmatosságával, midőn a’ várasbul a’ kuruczok és tokaji lakosok kijöttek volna, által a’ Tiszán, a’ Rakomazi erdőn egy odvas fáb[an]” rejtette el. Ezeket a férfi és Balsai Tóth Mátyás nevű társa véletlenül talált meg, s Kósa a hozzá került részt – 14 forintot, „egy szoknyavállat, egy selyem övet, egy erszént holmi darab ezüstökkel” – elő is adta. Kósa így magyarázta a véletlen felfedezést: „Hogy penig ott járta[m], az hol az A[ctor] [vádoló] jószága volt, az volt az oka, hogy a’ Balsai csordán lévén öt marhám, minthogy elhajtották volt, annak keresésére

⁶⁵³ MNL HBML IV. A. 1011./a. 24. k. 431. 1699. márc. 16.

⁶⁵⁴ Uo.

⁶⁵⁵ MNL HBML IV. A. 1011./a. 28. k. 202. 1713. máj. 1.

⁶⁵⁶ Uo. 541–542. 1715. febr. 28.

⁶⁵⁷ MNL HBML IV. A. 1011./a. 27. k. 294. 1707. dec. 1.

⁶⁵⁸ Uo. 554. 1709. jan. 12.

⁶⁵⁹ MNL HBML IV. A. 1011./a. 24. k. 449–452. 1699. ápr. 2. Tízpolturást nem vertek Lengyelországban. E helyett nagyon valószínű, hogy a tízpolturás elnevezés valójában a lengyen *zlotówkát* takarta, amelyet azért kezdtek így nevezni bizonyos területeken, mert egyenértékűnek tekintették I. Lipót XV krajcárosával. Mindkettőt 10 polturát érőnek tartották. L. BUZA 2021. 248–250.

mente[m] volt, és midőn visszajöttem volna, Tóth Mátyásra is akkor akadtam, és véle edgyütt a' jószágra is, mivel a' selyem övnek a' vége kiláttzott a' fa odvából.” Az asszony azonban nem elégedett meg sem az előadott holmikkal, sem a magyarázattal, követelte a többi érték visszaszolgáltatását is, mondván „*a' többit is méltán kívánnya (...), mivel edgyütt voltak azok is*”. Egyebek mellett azt is állította, hogy Kósa édesanyja is megígérte, hogy ha hazaér a legény, akkor „*két pénz kárt sem vall az A[ctor] [vádoló], mindent előadnak*”.⁶⁶⁰ A döntéshozók végül úgy találták, hogy a károsultnak nem sikerült bizonyítania az állításait, ezért felszólították Kósát, hogy „*maga hitivel adgyon számot, mit vett kezéhez az A[ctor] [vádoló] jószágában, és absolváltatik*”, vagyis felmentik. Ez meg is történt, a férfi eleget tett a határozatban megfogalmazottnak.⁶⁶¹ Ez nem is meglepő, hiszen ő maga is hangsúlyozta, hogy „*a' mi kezemhez jött, (...) kész vagyok hittel számot adni*”, sőt azt is kiemelte, hogy az asszony korábban már a társ, Tóth Mátyás esküvésével is megelégedett.⁶⁶² Ennek a megesketésnek, vagy bármiféle Tóth elleni pernek vagy eljárásnak nincs máshol nyoma a jegyzőkönyvben. Ennek nem feltétlenül az az oka, hogy a forrás hiányosan maradt ránk. A férfi a szöveg alapján minden bizonnyal nem debreceni volt, hanem barsai, így csupán a Kósa elleni kereset tartozott az itteni törvényszék hatáskörébe. Annál is inkább, mivel a károsult sem Debrecenben élt. Erre – s egyben arra, hogy Kósa viszont igen – az asszony maga is utalt, amikor úgy fogalmazott, hogy Kósa „*azt mondotta, jöjjön alá Debreczenben[en] [ti. a felperes], mert még afféle pénzben[en] vagyon nálla*”.⁶⁶³ De a tanúvallomásokban is rögzítették, hogy az alperes itt adta elő a nála lévő javakat. „*Itt Debreczenben[en] penig látta[m] [ti. a tanú], erszényt és 14 forintot adott elő úgy mondván, hogy néki annál több ne[m] jutott, hane[m] egy váll, az helyett a' társának két forinttal több esett*.”⁶⁶⁴ Igaz, azt is említették, hogy „*a' patyolatot Lökön egy ingért adta egy asszonnak*”.⁶⁶⁵

Visszatérve az eltulajdonított holmik vizsgálatához azt láthatjuk, hogy öt perben rögzítettek fegyverlopást. Ezek közül kétszer jegyezték fel pontosan, milyen fegyverről volt szó. Az egyik egy 1709. szeptemberi bejegyzés, amelyben azzal vádolnak egy bizonyos Szabó Istvánt, hogy „*a' várasbeli embert megfogta, kötözte, sanczoltatta egy szablyában*”, vagyis egy szablyát fizettetett meg vele, azt kényszerített ki tőle váltságdíjként.⁶⁶⁶ A másik pedig Szilágyi Mihály 1715. decemberi büntetőpere, amely szerint a férfi „*szalonnát, puskát lopott,*

⁶⁶⁰ MNL HBML IV. A. 1011./a. 24. k. 449–452. 1699. ápr. 2.

⁶⁶¹ Uo. 478. 1699. máj. 25.

⁶⁶² Uo. 449–452. 1699. ápr. 2.

⁶⁶³ Uo.

⁶⁶⁴ MNL HBML IV. A. 1018./e. 2. k. 166. 1699. ápr. 12.

⁶⁶⁵ Uo.

⁶⁶⁶ MNL HBML IV. A. 1011./a. 27. k. 626. 1709. szept. 5.

a puska nálla is kapatott”.⁶⁶⁷ A maradék három esetben egyszerűen fegyverként említették a zsákmányt. Így volt ez Balog Borbély Jánosnál is 1704 júniusában, akinél a vádból először csak az derül ki, hogy *„jámbor gazdaasszonyának jószágát felszette, ellopta, és kezénél találtatott*”, s csupán a védekezéséből tudjuk meg, hogy egy fegyverről van szó, amelyet szerinte jogosan vitt el, mert – ahogyan állítja – az az atyjafiáé volt, és ő vér volt hozzá.⁶⁶⁸

De a tolvajok egyéb dolgokat is kiszemeltek maguknak zsákmányul. Vajda András például azért verték ki Debrecenből 1709 szeptemberében, mert *„midőn a’ váras megfutamodott vala, sók és bodnár[na]k való vasak találtattanak kezéb[en]”*.⁶⁶⁹ De kétszer olvashatunk könyvlopásról is. Az elsőt Dadai János követte el 1701-ben, és tette azért is számított különösen felháborítónak a korszakban, mert a könyveket a derecskei templomból vitte el. Példás büntetést is kapott érte, kimondták, hogy *„csapattassék meg és a’ falóra ültetessék, onnan levetetvén iter[um] [ismét] csapattassék”*.⁶⁷⁰ A másik eset a már egy korábbi fejezetben is előkerült rablógyilkos, Jászberényi Kis István nevéhez fűződik. Láthattuk, hogy a férfi több egyéb dolog mellett két könyvet is zsákmányolt áldozatától, amelyeket aztán továbbadott.⁶⁷¹

A második leggyakoribb, amivel találkozunk, az a jószáglopás. A vizsgált jegyzőkönyvek szerint 63 pereskedésben folyt eljárás ellopott állatok miatt, amelyekben legtöbbször valamilyen szarvasmarhát említenek, összesen 25-ször. Négy esetben egyszerűen marhaként hivatkoztak az eltulajdonított állatra. A visszaeső Vincze András és Kovács Istvánt például azért állították törvényszék elé 1710 májusában, mert *„jámbor ember marháját edgyik megfogta, másik leütötte, s levágták”*.⁶⁷² A többi idekapcsolódó per szövegében már konkrétan meghatározták, milyen egyedekről is volt szó. Legtöbbször, 12-szer, ökrök ellopásával vádolták a gyanúsítottakat. Egyikük egy bizonyos Szabó János volt, akit nemes létére fogtak el Ondon. A férfi azért lett gyanús, mert azon az éjszakán, amikor a károsult két ökre elveszett 1697 januárjában, ő is éppen ott leskelődött. *„Kihezképest ott gyanóra megfogtván az I[n causam attractus]t [perbe fogottat], őriztették, egykor hajnal előtt kikéredezvén elszaladott*”, ez pedig szintén a bűnösségét látszott alátámasztani.⁶⁷³ Igen érdekes Mészáros György esete is, akit a fia, Jankó tolvajságáért pereltek. Igaz, 1701 októberéből még azt olvashatjuk, hogy a megkárosított asszony *„Mészáros Jankó és Monai*

⁶⁶⁷ MNL HBML IV. A. 1011./a. 28. k. 789–790. 1715. dec. 20.

⁶⁶⁸ MNL HBML IV. A. 1011./a. 25. k. 791–792. 1704. jún. 5.

⁶⁶⁹ MNL HBML IV. A. 1011./a. 27. k. 626. 1709. szept. 5.

⁶⁷⁰ MNL HBML IV. A. 1011./a. 25. k. 163. 1701. jún. 26.

⁶⁷¹ MNL HBML IV. A. 1011./a. 28. k. 161–162. 1713. jan. 9.

⁶⁷² MNL HBML IV. A. 1011./a. 27. k. 706. 1710. máj. 26.

⁶⁷³ MNL HBML IV. A. 1011./a. 24. k. 37. 1697. márc. 4. A férfi nemességére I. uo. 38. 1697. márc. 7.

Pál juhásznéja ellen” nevezett meg plenipotentiariust, vagyis egy felhatalmazott képviselőt.⁶⁷⁴ Mégis 1702 júliusában az idősebbik Mészároszt ítélték el, méghozzá arra, hogy „*az melly két ökröket a’ fia, Mészáros Jankó Ujvárasrul tolvajul elhajtott, adgya meg (...)*”.⁶⁷⁵ Hat perben találkozunk tehenlopással. Ki kell azonban emelnünk, hogy ebből a hat esetből négyben ugyanarról a tehenről van szó. Ennek a négy pernek az előzménye az volt, hogy 1695 januárjában egy Vámospércsen lakó férfi megtalálta egy ellopott tehenét a debreceni Pázmán Mihálynál.⁶⁷⁶ A férfit emiatt két héten belül perbe is fogták mint tehentolvajt. Pázmán egy Balog János nevű férfit vallott, aki szintén igyekezett másra terelni a gyanút. Azt vallotta ugyanis, hogy a megtalált tehenet egy bizonyos Hajnal Andrásból vette.⁶⁷⁷ Végül azonban nem sikerült bizonyítania az állítását, és Hajnal tanúi is a férfi ártatlanságát igazolták, így Hajnalt végül felmentették, és továbbra is Balog János maradt az elsőszámú gyanúsított.⁶⁷⁸ Szintén több eljárás folyt egy bikalopás ügyében is 1712 nyarán. Az első Turi János ellen, akinél a vád szerint két bikát találtak, „*edgyik Pap Miklós uramé, másik detentióban [örizetben] vagyon mészáros kezénél*”.⁶⁷⁹ A férfi azt vallotta, hogy „*edgyiket Somogyi Istvántól vette, másik erővel jött el véle*”.⁶⁸⁰ Somogyi tagadott, ám ellene is megindult az eljárás. A vádból arra következtethetünk, hogy ez a második vádlott az említett Pap Miklós szolgája lehetett, mert a bejegyzésben úgy fogalmaztak, hogy „*az ura hírre nélkül*” adta el a bikát Turinak.⁶⁸¹ Sajnos nem maradt fenn sem az ítélet, sem a tanúvallomások, így nem derül ki, hogyan zárult a nyomozás. A huszonötödik marhalopással kapcsolatos eset a névelírások kapcsán már előkerült Nagy János ügye, akit Nagy István vádolt azzal 1693 júniusában, hogy „*bornyát ellopta, nálla találtatott*”.⁶⁸² A gyanúsítottnak több bűncselekmény is száradt a lelkén, ezért a magisztrátus is indított eljárást ellene.⁶⁸³ Mivel a férfinak „*maga vallásából és a tanúk vallásából*” beigazolódott „*lopó, házverő, ember sanczoltató [értsd: sarcoltató], tolvaj volta*”, a szenátorok úgy határoztak, hogy „*hóhér által lánczra felakasztassék*”.⁶⁸⁴ Természetesen nem ez lehetett az egyetlen borjúlópás a vizsgált időszakban. Erre az is utal, hogy az ún. appropriációkban, vagyis az elveszett vagy ellopott, majd megismert jószágokra, tárgyakra,

⁶⁷⁴ MNL HBML IV. A. 1011./a. 25. k. 228. 1701. okt. 31.

⁶⁷⁵ Uo. 411. 1702. júl. 24.

⁶⁷⁶ MNL HBML IV. A. 1011./a. 23. k. 193. 1695. jan. 6.

⁶⁷⁷ Uo. 197. 1695. jan. 17.

⁶⁷⁸ Uo. 203. 1695. jan. 27., 205. 1695. febr. 7. Hajnal legfontosabb tanúja egyébként a szállásadója volt, aki igazolta, hogy a nyomozás szempontjából kérdéses napon a férfi otthon tartózkodott. A szövegrész többek között azért is érdekes, mert a debreceniek mindennapi életének megismeréséhez nyújt információkat. Így például kiderül belőle, hogy a lakó, Hajnal András milyen körülmények között aludt a szállásán: „*(...) otthonn hált az asztal mellett az házb[an], padszékinn*”. L. MNL HBML IV. A. 1018./e. 1. k. 322. 1695. jan. 27.

⁶⁷⁹ MNL HBML IV. A. 1011./a. 28. k. 69. 1712. jún. 16.

⁶⁸⁰ Uo.

⁶⁸¹ Uo.

⁶⁸² MNL HBML IV. A. 1011./a. 23. k. 23. 1693. jún. 1.

⁶⁸³ Uo. 23–24. 1693. jún. 1.

⁶⁸⁴ Uo. 30. 1693. jún. 19.

stb. történő esküvésről szóló bejegyzésekben szintén találkozunk borjúkkal. 1695-ben például egy rácfehértói (RácFejértó) asszony találta meg három debreceni férfinál egy tehenét „*egy tavalyi, szopós, barna bikabornyával edgyütt*”.⁶⁸⁵

A második leggyakoribb zsákmány a ló volt a vizsgált időszakban, összesen 24 per foglalkozott lólopással. Egy bizonyos Kis András és társa, Zach Ferenc például „*éttzaka sok békókulcsokkal [béklyókulcsokkal, vaskulcsokkal] az A[ctor] [vádoló] szállására tolvajul menvén, két lovat az istállóbul kivitték, a' váras árkat meghányván a' lovakat elvitték*”.⁶⁸⁶ Az ügyet 1694 októberében tárgyalták, és ugyan először akasztásra ítélték a két tettest, végül megkegyelmeztek nekik, s vérbírság fizetésére kötelezték őket.⁶⁸⁷ A perek többségből általában jóval kevesebb körülményre derül fény. A Sadányi Mihály elleni vádból például csupán arról értesülünk, hogy „*az A[ctor] [vádoló] lovát tolvajul felfogta, elvitte, melly kezéb[en] kapattatott*”.⁶⁸⁸ Kis Andrásékkal ellentétben nem volt ilyen szerencsés az az Isó alias Mező István, akit jelen dolgozat bíraskodást, s azon belül is a törvényszéki szakaszt bemutató részében már egyszer példaként hoztunk. A férfit – mint azt korábban említettük – tortúra után felakasztották. Ehhez azonban nem csak „*mások lovainak egynehány ízbeli ellopása*” vezetett, hanem az is, hogy Isó emellett „*káromkodott, a' várast tűzzel való megégetéssel fenyegette, a' bírakat attával, teremtettével szidalmazta, halállal fenyegette*”.⁶⁸⁹ Ezeket, de különösen a káromkodást és a fenyegetőzést, több tanú is megerősítette.⁶⁹⁰ A tanúvallomásokból azt is megtudjuk, hogy a vádlott katona lehetett, ugyanis az egyik károsult szerint egy lovat „*a kapitánya és hadnagygya parancsolattyábul*” adott elő.⁶⁹¹ Isó Istvánnal egyébként máshol is találkozunk a jegyzőkönyvben. 1706 májusában egy Kovács János nevű férfi találta meg nála két ellopott lovat. A bejegyzésből az is kiderül, hogy Isó Debrecenben lakott.⁶⁹² A lótolvajláshoz kapcsolódóan érdemes bemutatnunk egy 1701. júliusi forrásrészt. „*Mintahogy némelly tolvajkodások, lóvonások esnek körülöttünk, tettzik közönségessen, hogy kiküldgyünk vigyázni szekereken puskásokat és lovasokat.*”⁶⁹³ Fegyveresek felfogadása a ménés védelmére nem volt szokatlan jelenség. Ezt látjuk például 1698 májusában is, amikor elrendelték, hogy „*a lovaknak legeltetésére megbéreltetvén a' konyári és derecskei földet, holnap becsülletes emberek expediáltassanak [küldessenek] puskásokkal a' lovászok mellé*

⁶⁸⁵ Uo. 231. 1695. márc. 12.

⁶⁸⁶ Uo. 164. 1694. okt. 18.

⁶⁸⁷ Uo.

⁶⁸⁸ MNL HBML IV. A. 1011./a. 24. k. 568. 1699. okt. 12.

⁶⁸⁹ MNL HBML IV. A. 1011./a. 27. k. 277–278. 1707. okt. 3., 282. 1707. okt. 13.

⁶⁹⁰ MNL HBML IV. A. 1018./e. 3. k. 119–123. 1713. jan. 9.

⁶⁹¹ Uo. 123. 1713. jan. 9.

⁶⁹² MNL HBML IV. A. 1011./a. 27. k. 75. 1706. máj. 3.

⁶⁹³ MNL HBML IV. A. 1011./a. 25. k. 177–178. 1701. júl. 24.

vigyázásnak okáért 4 szekérrel”.⁶⁹⁴ Ennek szükségességéhez részben az is hozzájárulhatott, hogy a lovászok sem voltak feddhetetlenek, velük is voltak problémák. Egy 1696. májusi szövegrész szerint ugyanis pont az ő „*sok rossz magok viselésének coerceálására [féken tartására] végeztetik, hogy közikb[en] vigyázásnak okáért eskütt ember rendeltessék egynehány őrzőkkel*”.⁶⁹⁵ A városvezetés tehát szükségét érezte a lovászok fegyelmezésének, féken tartásának. Természetesen nem szabad megfeledkeznünk a külső fenyegetésekről sem, amelyek egész korszakunkat meghatározták, s amelyek rányomták bélyegüket a debreceniek életére, mindennapjaira is. 1697 júliusában például Tokaj és Sárospatak felverése miatt döntöttek úgy, hogy „*a' lovakat behajcsák, és jó vigyázás legyen*”.⁶⁹⁶ Az 1701. júliusi bejegyzést azért tartottuk fontosnak külön kiemelni, mert ez nem csupán elővigyázatosságról árulkodik, de kiderül belőle, hogy már történtek lólopások.

A sertések sem kerültek el az elkövetők figyelmét. 12 perben találkozunk disznók elvitelével, elhajtásával. Az 1696 májusában perbe fogott Fekete András például „*sok becsülletes emberek disznait felfogadván [értsd: felvállalván, kötelezettséget vállalván érte], sokakét elatta lopva, sok károkat tett sokak[na]k*”.⁶⁹⁷ De Kis Istvánt is azért ítélték közmunkára – „*vasban dolgoztassék esztendeig*” – 1701 májusában, mert „*más jámbor ember jószágát, disznát ellopta, hajtotta, s effélét többször is cselekedett*”.⁶⁹⁸ Mindenképpen meg kell említenünk Oláh alias Töltő István 1706. júliusi esetét is. A férfi katona volt, a vád szerint „*zászlóján kívül lappangó, csavargó, kóborló, tolvaj*”, aki társaival elhajtotta és eladta a vámospércsiek sertéseit.⁶⁹⁹ Az ellene hozott ítélet igen szigorú volt. Mivel úgy ítélték meg, hogy bebizonyosodott „*mind tolvajsága, mind a' m[é]l[tó]s[á]gok parancsolattya ellen seregén kívül, passus nélkül való kóborlása, azért magának büntetésére, mások[na]k példájára*” akasztásra ítélték.⁷⁰⁰ A deliberátumban azt is kiemelték, hogy a határozat kihirdetése az egész szenátus előtt történt, valamint jelen volt Krucsay Márton districtuális comissarius, vagyis a tiszántúli kerületi hadbiztos és Komáromi György Bihar vármegye alispánja is.⁷⁰¹ Nem Oláh volt az egyetlen katona, aki ilyesmire vetemedett, nagy valószínűséggel társai is azok lehettek, azonban róluk nem kapunk információt a vizsgált forrásokból. Egyikük talán az a Kun János, „*Deák Ferencz ur[am] katonája*” volt, akiről néhány nappal Oláh ügyének tárgyalása előtről olvashatjuk, hogy „*disznólopásb[an] kapattatván, elbocsáttatik olly conditióval [feltétellel], hogy soha többé a' váras határán kárt*

⁶⁹⁴ MNL HBML IV. A. 1011./a. 24. k. 237. 1698. máj. 4.

⁶⁹⁵ MNL HBML IV. A. 1011./a. 23. k. 416. 1696. máj. 6.

⁶⁹⁶ MNL HBML IV. A. 1011./a. 24. k. 92. 1697. júl. 2.

⁶⁹⁷ MNL HBML IV. A. 1011./a. 23. k. 422. 1696. máj. 21.

⁶⁹⁸ MNL HBML IV. A. 1011./a. 25. k. 131. 1701. máj. 30.

⁶⁹⁹ MNL HBML IV. A. 1011./a. 27. k. 96–97. 1706. júl. 12.

⁷⁰⁰ Uo.

⁷⁰¹ Uo.

ne[m] téssen”.⁷⁰² Igaz, ez alapján a bejegyzés alapján inkább arra gondolhatunk, hogy Kun János a debreceniek sertéseire tette rá a kezét, s nem a vámospércsiekére.

Négylábú jószágok közül még birkákat loptak az elkövetők. Három ezt említő szövegrészt találunk a peranyagokban. Az egyik a már korábban előkerült gyilkos, Juhász Kis Mihály esete, aki, mint láttuk, áldozata „*juhait elatta, praedálta*”.⁷⁰³ Szintén erőszakos bűncselekményről számol be egy másik, 1715. januári bejegyzés is, amely szerint három Debrecenben lakó férfi – Kovács István, Kocs János és Budán Péter – egy évvel korábban megtámadta a kállói Vadocz Jánost, „*és másnapra virradóra hajnalkor ugyanott és akkor az juhaibul 37-et kiszaggattanak és tüle elpraedáltak*”.⁷⁰⁴ Ugyan a tettesek a magisztrátus tagjai szerint komoly büntetést érdemeltek volna, végül megúszták fejenként 25 forint bírság kifizetésével, mert sikerült megbékélniük az áldozattal.⁷⁰⁵ Szintén megegyezett a károsulttal a báránytolvaj Balog István is 1707 decemberében.⁷⁰⁶

A vizsgált forrásokban csupán háromszor szerepel vádként szárnyasok ellopása. Először 1701 februárjában, amikor Petri Katát állították törvényszék elé, mert a nő „*lopó, lopott jószágot tudva lappangtató és parázna*” is volt.⁷⁰⁷ Az, hogy mi volt ez a jószág, már Petri Kata védekezéséből derül ki. Azt állította, hogy kapott ugyan egy tyúkot egy disznópásztortól azzal a kéréssel, hogy vágja le és főzze meg, de ő úgy tudta, hogy a férfi pénzért vette a madarat. A disznópásztor, Oláh Gyurka már egy másik történetet adott elő, belekeverve az ügybe a vádlott gazdasszonyát is. A szenátorok úgy találták, bebizonyosodott, hogy „*a' tyúk a' cigányé volt*” – akiről egyébként nem kapunk semmilyen további információt –, s „*mind az I[n causam attractus] [perbe fogott], mind a disznópásztor, mind a' gazdaasszony complex hozzá [értsd: bűnrészes]*”, ezért mindhármukat nyakvasra ítélték, Petri Katát pedig – mivel ő parázna személy is volt – még a városból is kilitolták.⁷⁰⁸ Szintén nyakvasba tétették azt a Czirják Jánosnét is 1704 novemberében, aki ellopta „*más ember lúdgját*”.⁷⁰⁹ Bár a vádban csupán egy ludat rögzítettek, a tanúvallomások alapján az asszony több személy baromfiállományát is kifosztotta. Két tanú vallomása maradt fenn. Az egyik, egy bizonyos Szőlősi István látta, amint elvitték Ambrus Mihály libáit – az nem derül ki, hogy a T/3. személyű ragozás bűntársakat takar-e –, a másik, Biczó Bálintné pedig saját lúdját hozta ki az asszony udvarából.⁷¹⁰ A baromfik mellett galambbal is találkozunk a jegyzőkönyvekben.

⁷⁰² Uo. 94. 1706. júl. 4.

⁷⁰³ Uo. 53–54. 1706. márc. 11.

⁷⁰⁴ MNL HBML IV. A. 1011./a. 28. k. 504–509. 1715. jan. 17.

⁷⁰⁵ Uo. 514–515. 1715. jan. 24.

⁷⁰⁶ MNL HBML IV. A. 1011./a. 27. k. 294. 1707. dec. 1.

⁷⁰⁷ MNL HBML IV. A. 1011./a. 25. k. 57–58. 1701. febr. 10.

⁷⁰⁸ Uo. 57–58. 1701. febr. 10.

⁷⁰⁹ Uo. 847. 1704. nov. 6.

⁷¹⁰ MNL HBML IV. A. 1018./e. 2. k. 633. 1704. nov. 6.

Palai Istókot és Szücs Andrást vesszözte meg erősen a hóhér 1710 februárjában, miután „galambokat loptanak éttzaka”.⁷¹¹ Az elkövetők hiába védekeztek azzal, hogy úgy tudták, a ház, ahonnan a madarakat elhozták üres volt, kihaltak belőle, így sem kerülhették el a büntetést.⁷¹² Ezeknél nyilván több szárnyaslopás történt, csak – ahogyan arra már fentebb utaltunk – nem mindig jegyezték fel, hogy mit vitt magával a tolvaj, valamint az is könnyen elképzelhető, hogy kisebb értékű lopásoknál nem minden esetben indult eljárás.⁷¹³ Így lehetett ez például a tanúk szerepének bemutatásakor már példaként hozott Bosó Andrásnál is, akiről, mint azt láthattuk, egy rágalalmazási per kapcsán derült ki, hogy ellopta és megette az alperes Kovács Andrásné egyik tyúkját.⁷¹⁴ Annak azonban nincs nyoma a vizsgált forrásokban, hogy a férfi ellen indult volna per a tyúktolvajlás miatt.

Érdeemes még megjegyeznünk, hogy bár többször olvashatunk a jegyzőkönyvekben méhkasokról, egyik általunk vizsgált per sem méhek ellopása miatt indult, ahogyan például a szintén előforduló pulykáié miatt sem.⁷¹⁵ A szoknyát és egyebet zsákmányoló Bagosi Szücs Jánosnál azonban kiemelték 1708 júliusában, hogy „gyermekségitül fogva sem Isten parancsolattyával, sem ország törvényeivel, sem a' jó intésekkel, s példakkal ne[m] gondolván, más emberek javainak, méhek[ne]k, tehenek[ne]k, s egyéb jószáginak ellopására attá magát. Egynehány ízben megfogattatott, ellene törvényes processus [eljárás] indíttatott, mások instantiájára [kérésére] meggratiáztatott [kegyelmet kapott], reversaliztatott [értsd: reverzális adására köteleztetett], olly conditióval [feltétellel], hogy magát affélékb[en] ne[m] egyelíti [keveri]”.⁷¹⁶ A férfi tehát korábban lopott méheket – nagy valószínűséggel méhkast vagy méhkasokat – is.

Az élőállat után a következő leggyakoribb zsákmány a pénz volt. Ezzel a 290 itt tárgyalt perből 44 esetben találkozunk. Az esetek közel feléből nem derül ki, hogy pontosan mennyi pénzt oroztak el az elkövetők, bár valahol legalább egy minimum összeget látunk. A zsebmetsző Oláh Jánosnál például kiderül, hogy az általa lemetszett zsebben 40 forint volt, azonban a férfinál találtak egy pénzes zacskót is – „mellyet a' nyakából szakasztott ki az

⁷¹¹ MNL HBML IV. A. 1011./a. 27. k. 676. 1710. febr. 17.

⁷¹² Uo.

⁷¹³ M. Antalóczy Ildikó is arra jutott vizsgálatai során, hogy sok hasonló eset maradhatott büntetlenül, hiszen úgy tapasztalta, hogy a kisebb szárnyaslopások elkövetői csak ritkán jutottak el a törvényszékig. L. M. ANTALÓCZY 2001. 173.

⁷¹⁴ A perre l. MNL HBML IV. A. 1011./a. 25. k. 473. 1702. dec. 16., 541. 1703. márc. 5. A tanúvallomásokra l. MNL HBML IV. A. 1018./e. 2. k. 530–531. 1702. dec. 16.

⁷¹⁵ Méhkasra l. pl. MNL HBML IV. A. 1011./a. 25. k. 121. 1701. ápr. 28.; Pulykára l. uo. 906–907. 1705. okt. 20. M. Antalóczy Ildikó is csupán néhány esetet talált az 1740-es éveket kutatva, s arra a következtetésre jutott, hogy ezek, hasonlóan a számár- és nyúllopáshoz, csak elvétve fordultak elő Debrecenben. L. M. ANTALÓCZY 2001. 173–174.

⁷¹⁶ MNL HBML IV. A. 1011./a. 27. k. 426–427. 1708. júl. 5.

ember[ne]k” –, ám az ebben lévő összeget már nem rögzítették a jegyzőkönyvben.⁷¹⁷ De már Szabó András és Szabó János esetében például csupán azt olvashatjuk, hogy „*becsülletes ember házára menvén, feltörték, ládáját kivitték, benne lévő pénzét, jószágát elpraedálták*”, ám az összegről – ahogyan az elvitt holmikról sem – nem esik szó a bejegyzésben.⁷¹⁸ Olyan is előfordul, hogy azért nem lehetünk biztosak egy összegben, mert a peranyagokban eltérő számokat látunk. Csödör Ferencnél például nem egyértelmű, hogy 600 vagy 800 forintot zsákmányolt-e, mivel az ügy első tárgyalásánál még 600, míg a másodiknál már 800 forint ellopásával vádolták 1701 őszén.⁷¹⁹ Annyi azonban biztos, hogy bármelyik érték is az igaz, elég volt ahhoz, hogy a férfit felakasszák miatta.⁷²⁰

Azokból a forrásrészekből, amelyeknél bejegyzésre kerültek a pontos adatok, megállapítható, hogy az ellopott pénzösszegek nagyon változatosak voltak. A legkisebb összeget, 8 forintot, Marcsó András lopta el egy Sas Gergely nevű férfitől 1704 júniusában. A bejegyzés szerint a két férfi együtt ivott a városházánál, ahol Sas „*megborosodván [értsd: bortól lerészegedve] 8 forintját megmutatta*” Marcsónak, majd onnan elmentek egy harmadik férfi házához, lefeküdtek az udvaron, s „*ott az A[ctor] [vádoló] pénzét az I[n causam attractus] [perbe fogott] ellopta, és ugyan éttzaka onnan elment éttzaká[na]k idején*”.⁷²¹ A vádlottat először akasztásra ítélték, de végül „*attyafiai instantiájára [kérésére]*” megkegyelmeztek neki, s úgy határoztak, hogy „*csapattassék meg furatossal erőssen*”.⁷²² De a 20–25 forinttól a több száz forintig igen széles volt a skála. Volt, aki még ennél is messzebbre merészkedett. Ismét Ecsedi Andrásékat hozzuk példaként, akik a sok értékes holmi mellett még körülbelül 1450 forintnyi készpénzt is elvittek Komáromi Istvánné boltjából 1700 áprilisában.⁷²³ Náluk csak Kovács Zodi János és társai zsákmányoltak nagyobb összeget egy 1715. január végi rablótámadás során. Áldozatuk a „*Körösön lakó Szívós István*” volt, akire a vád szerint Kovács a „*ketskeméti pusztán Vacs nevű erdőn estve 9 óra tájban harmadmagával tolvajul reáütvén, magát az A[ctor]t [vádoló] elsőb[en] lefektették, s 4000 Rh[énes] forintokat, készpénzt, két lovát, fegyverét, s egyébét is elvonták, praedálták*”.⁷²⁴ A társakról nem találunk információt a vizsgált jegyzőkönyvekben, de Kováccsal kapcsolatban úgy határozott a bíróság, hogy „*nyilvánvaló dolog, hogy az I[n causam attractus] [perbe fogott] hazánk[na]k illy csendességéb[en] jámbor kereskedő emberre, igaz úttjában tolvajul több complex társaival [büntársaival] reátámadván, mint az actiób[an] allegáltatik [a vádban állíttatik],*

⁷¹⁷ Uo. 710. 1710. máj. 31.

⁷¹⁸ Uo. 731. 1710. aug. 4.

⁷¹⁹ MNL HBML IV. A. 1011./a. 25. k. 226. 1701. okt. 13., 231–232. 1701. nov. 14.

⁷²⁰ Uo. 231–232. 1701. nov. 14.

⁷²¹ Uo. 795–796. 1704. jún. 9.

⁷²² Uo. 804. 1704. jún. 26.

⁷²³ MNL HBML IV. A. 1011./a. 24. k. 731–732. 1700. jún. 14.

⁷²⁴ MNL HBML IV. A. 1011./a. 28. k. 545–547. 1715. febr. 28.

feles számú pénzét elvonta, tolvajlotta. Azért több jószágit az A[ctor]nak [vádlnak] hova tették, mászszor is tolvajságban kikkel társalkodott, kik volta[na]k orv gazdái, kiket fosztott, vert, roncsolt vagy ölt, szorossan megexamináltatván [megvizsgáltatván], ha szép szerint megvallya, bene quidem [úgy jól van]. Ha nem, torturáztassék [megkínoztassék]. És annak utánna másoknak rettentő példájára, magá[na]k érdemlett büntetésére vonattassék karób[an].”⁷²⁵ Ez azonban kirívó esetnek számított a források alapján. Ugyan találunk még néhány példát viszonylag magas összegre, de ennél általánosabb volt, hogy 100 forintnál kevesebb, esetleg 100–200 forint körüli értékben loptak az elkövetők. Láthattuk, hogy a sikkasztással gyanúsított Bodnár Péter is 25 forintnál kevesebbet zsákmányolhatott. De egy bizonyos Nagy Istvánt is „20 máriás forint és két máriás” eltulajdonításával vádoltak 1699 decemberében.⁷²⁶ Érdeemes még megemlítenünk két bűncselekményt, amelyeknél az ellopott összeg hasonló volt, az eltérő körülmények miatt mégis igen eltérő ítéletek születtek. Az első eset 1700. márciusi. Besnyei Szücs János vádolta ekkor – a korábban már említett – Megyeri Mihályt azzal, hogy ellopva ládája kulcsát elvitt a ládából 133 forintnyi lengyel pénzt, „mellyb[en] 18 forintot vissza is adott. Meg is vallotta, hogy ő cseleketta, de eltékozlotta, ne[m] tudgya előadni.”⁷²⁷ A vádlottra tortúrát, majd ezt követő akasztást kért a felperes, amely meg is történt. Az első tárgyaláskor kimondták, hogy „tüzes fogóval megijesztetvén examináltassék [megvizsgáltassék]”, a másodiknál pedig, hogy „hóhér által felakasztatván megöletessék”.⁷²⁸ Ez utóbbi bejegyzésből az is kiderül, hogy Megyeri Besnyei szolgálja volt, az efféle „házilopásokat” pedig igen szigorúan vették az általunk vizsgált időszakban. A második eset egy 1709. áprilisi boltfelverés volt. Gombcsináló Kállai János, kinyitva a piacon a hentesek boltját, Vasas Szabó György „boltyára a’ rekesztés alatt magát általásta, onnan egy fazékb[an] lévő pénzt f. 130 ellopta, melly szállásán a’ földb[en] ásattatván találatott”.⁷²⁹ A gyanúsítottra itt is kínvallatást, ugyanúgy tüzes fogóval való megfogdosást, majd akasztást kértek, azonban a férfi – annak ellenére, hogy bebizonyosodott a büntett – kegyelmet kapott. A deliberátumban kimondták, hogy polgárjogát elveszítve kövessen ekklezsiát, s ha újabb bűncselekménybe keveredik, „ezen dolga előkerülvén felakasztattatik”.⁷³⁰ A férfi tehát polgár, concivis volt, s ez hozzájárulhatott élete meghagyásához.

A jegyzőkönyveket vizsgálva arra jutunk, hogy a több száz forintos kár viszonylag ritka volt, és inkább 100 forint alatti vagy akörüli összegeket loptak az elkövetők. Ki kell azonban

⁷²⁵ Uo.

⁷²⁶ MNL HBML IV. A. 1011./a. 24. k. 602–603. 1699. dec. 19.

⁷²⁷ Uo. 657. 1700. márc. 8.

⁷²⁸ Az első tárgyalásra I. uo.; A másodikra I. uo. 681. 1700. márc. 25.

⁷²⁹ MNL HBML IV. A. 1011./a. 27. k. 582–583. 1709. ápr. 15.

⁷³⁰ Uo. 589. 1709. ápr. 20.

emelnünk, hogy ez sem számított csekély összegnek a korszakban. 1693 és 1703 között például átlagosan körülbelül 87 forintért lehetett házat venni Debrecenben, s ezek között találunk lényegesen olcsóbb és drágább ingatlanokat is.⁷³¹ De például 1696-ban egy jobb helyzetben lévő debreceni kocsis évi bére is 40 forint készpénz és három pár csizma volt.⁷³²

Termény- és takarmánylopás is többször történt a címben megjelölt időszakban. 33 ezzel kapcsolatos pereskedésről olvashatunk. Természetesen ennél jóval több eset is történhetett, amelyeket nem őriztek meg a vizsgált jegyzőkönyvek. A fennmaradt ügyek legtöbbszörében, 13 perben búzalopásról kapunk információt. Rögtön 1693 elején például Konkoly János és Dikó János vermében találtak oláhoktól ellopott búzát.⁷³³ Sajnos nem találunk további bejegyzéseket a perrel kapcsolatban, így annak kimenetelét, a férfiakra kiszabott büntetést, ha volt egyáltalán, nem ismerjük. De Király István is azért került a törvényszék elé 1710 májusában, mert egyebek mellett „*jámbor ember búzáját a váras mellett szekérérül levonta, eltolvajlotta*”.⁷³⁴ Neki sikerült megegyeznie a károsulttal, ezért pálcázásra ítélték.⁷³⁵ Kitiltották viszont Debrecenből azt a Horváth Jánosnét 1715 júniusában, aki a vád szerint talyigást szerzett, és egy szegény tót búzáját vele tolvajul elvitte. Az asszony azzal védekezett, hogy őt is becsapták. Valaki azt ígérte neki, hogy ha elhozza a gabonát, fizet érte, ő pedig azt hitte, hogy az illető maga a tulajdonos, s semmi rosszat nem követ el az elszállítással.⁷³⁶ Majdnem erre a sorsra jutott ugyanekkor Tóth János, Tikos János szolgálja is, aki az említett gazdától lopott búzát. Nem ez volt az egyetlen bűne. A férfi emellett „*feleségét hitetlenül elhatta, oda lakott [értsd: valahol máshol lakott] sok esztendeig, emitt-amott lopott*” is.⁷³⁷ Tóthot először nyilvánvaló tolvajsága miatt arra ítélték, hogy kötéllel a nyakában kísérje ki a hóhér a városból, s ha visszatérne, akasszák fel, azonban ezt felesége kérésére testi fenytetésre módosították.⁷³⁸

A szénalopás is igen gyakori volt ekkor Debrecenben. Olyannyira, hogy olykor még egy-egy kiszabott büntetés indoklásában is felhívták rá a figyelmet. Jó példa erre Kun István

⁷³¹ Ennek a 87 forintos – a vizsgált bejegyzések alapján magyar forintban értendő – átlagának a kiszámításához azokat az 1693 és 1703 közötti házadásokat – pontosabban az ezekről történő vallásokat, ún. fassiókat – vettük alapul, amelyeknél egész házat (és nem csupán házrész) adtak el, s amelyeknél egyértelműen kiderül a vételár. Így tehát nem soroltuk ide az ingatlancsereket, illetve azokat az eladásokat sem, ahol a készpénz mellett valamilyen egyéb holmit, értéktárgyat is fizettek a vevők, valamint ahol nemcsak házat, de egyéb ingatlant, ingóságot is eladtak. De kihagytuk a számolásból azt az 1250 (!) forint értékű házat is, amelyet a város igyekezett megvenni Báthori Szabó Andrásról és feleségétől, mivel ez nagyon kirívó eset, és eltorzította volna a számítást. Az említett házra l. MNL HBML IV. A. 1011./a. 24. k. 689. 1700. ápr. 10. Ezek alapján összesen 222 ilyen ún. fassiót vizsgáltunk az átlagár meghatározásához.

⁷³² MNL HBML IV. A. 1011./a. 23. k. 417. 1696. máj. 13.

⁷³³ Uo. 12. 1693. márc. 9.

⁷³⁴ MNL HBML IV. A. 1011./a. 27. k. 706–707. 1710. máj. 26.

⁷³⁵ Uo.

⁷³⁶ MNL HBML IV. A. 1011./a. 28. k. 630–631. 1715. jún. 24.

⁷³⁷ Uo. 626–627. 1715. jún. 22.

⁷³⁸ Uo. 633. 1715. jún. 27.

esete, akinél kiemelték, hogy „*mivel efféle szénalopás sok esik, mások példájára verje meg az hóhér*”.⁷³⁹ Az itt vizsgált 33 perből 12-nél szerepel a vádban ez a bűncselekmény. Erdélyi Györgyöt is emiatt verte meg a hóhér „*szénát kötvén a nyakában*” 1701 februárjában.⁷⁴⁰ De például két évvel később Szilvási Benedeket is arra ítélték, hogy „*széna köttetvén nyakában a’ nyakvasban tétetessék*”.⁷⁴¹ Az ő esetében súlyosbító körülménynek számított, hogy hites csósz volt, s „*kötelessége ellen*” követte el a gáztettet, s az sem mentette meg a büntetéstől, hogy az ellopott széna szerinte „*boglyafenék volt, s azt gondolta, hogy csak ott vész*”.⁷⁴²

A vizsgált jegyzőkönyvekben négy per maradt ránk szőlőprédálás miatt. Vas István és társai 1699 szeptemberében álltak a bíróság elé, amiért egyéb gonosz cselekedetük – pásztorok megverése – mellett a „*szőlőskerteket járták, szőlőt, gyümölcsöt praedálták*” és „*a’ p[rae]dált, lopott szőlőt rakással találták nállok*”.⁷⁴³ A férfiakat nyakvassal, kézi kalodával büntették, valamint lapáttal is megverték az elkövetett bűnökért.⁷⁴⁴ Hasonlóan nyakvas lett a büntetése annak a Kopczos Annának is, aki egy dézsa szőlőt lopott 1701-ben.⁷⁴⁵ De a következő évben furatossal való megverésre, méghozzá 60–60 csapásra ítélték Enyicskei Andrást és Labancz Jánost, miután „*éttzakának idején más ember szőleire reámenvén, kosárra szedték, praedálták, nállok kapattatott*”.⁷⁴⁶

Kétszer olvashatunk árpa eltolvajlásáról is. Az első eset egy korábban – a Debrecen bíraskodásáról szóló fejezetben – már bemutatott pereskedés. Szoboszlai Bökönyi György 1700. januári, Kállai János ellen indított peréről van szó, amelyet a férfi körülbelül 15 évvel az után kezdeményezett, hogy Kállai társaival együtt ellopta hat zsák árpáját.⁷⁴⁷ Ahogyan korábban is leírtuk, az ügyben hozott ítéletet nem őrizte meg a jegyzőkönyv. Az esettel kapcsolatos utolsó információnk az, hogy Kállai kezesei biztosították a felperest, hogy a férfi nincs Debrecenben, de a megadott időben törvényszék elé állítják.⁷⁴⁸ A második pernek ismerjük a kimenetelét. A visszaeső tolvaj Horváth Imre ellen folyt eljárás 1715 augusztusában, miután „*Váczai J[áno]s ur[am] árpáját vermébül ellopta, attá*”, s az árát elköltötte.⁷⁴⁹ A delibérátumból megtudjuk, hogy a vádlott „*halálra méltó volna, mindazáltal édesannyá[na]k, feleségének és atyafiai[na]k esedezésekre, élete, megjobbításá[na]k*

⁷³⁹ MNL HBML IV. A. 1011./a. 25. k. 28. 1701. jan. 15.

⁷⁴⁰ Uo. 61. 1701. febr. 12.

⁷⁴¹ Uo. 522–523. 1703. febr. 10.

⁷⁴² Uo. A boglyafenék a boglya alá készített alapzat, amely készülhetett szalma leterítésével, de akár ágakból vagy gazból is kialakíthatták. L. KÁLNÁSI ÁRPÁD: *Debreceni civis szótár*. Debrecen, 2005. 91.

⁷⁴³ MNL HBML IV. A. 1011./a. 24. k. 556. 1699. szept. 28.

⁷⁴⁴ Uo.

⁷⁴⁵ MNL HBML IV. A. 1011./a. 25. k. 215. 1701. szept. 26.

⁷⁴⁶ Uo. 448. 1702. okt. 2.

⁷⁴⁷ MNL HBML IV. A. 1011./a. 24. k. 623–624. 1700. jan. 18.

⁷⁴⁸ Uo. 639. 1700. febr. 1.

⁷⁴⁹ MNL HBML IV. A. 1011./a. 28. k. 661–662. 1715. aug. 26.

reménsége alatt, meghagyatik”, ám a büntetése így is szigorú volt.⁷⁵⁰ Arra ítélték, hogy fizesse ki Váczi Jánosnak az okozott kárt, majd a hóhér kötelet vetve a nyakába vigye ki az akasztófához, ott erősen verje meg, mindezek után pedig még a városból is kitiltották.⁷⁵¹

Hagymalopással is találkozunk a forrásainkban. 1715 novemberében kellett furatoztatással bűnhődni annak a Fodor Istóknak, aki ellopott egy zsák hagymát, s az „*kezénél kapattatott*”.⁷⁵² A tolvajoktól a fűszerek sem voltak biztonságban. Baranyai Györgyöt büntették meg 1710 novemberében, mert ellopta „*más ember sáffrányát, s egyéb jószágát*”.⁷⁵³ Az elkövetőt – Horváth Imréhez hasonlóan – kötéllel a nyakában vitte ki a hóhér a büntetés helyére mielőtt megverte.⁷⁵⁴ Érdekes itt is megemlítenünk a búzatolvaj Keresztszegi János nevét, akiről az is kiderül a per szövegét olvasva, hogy nem csak Debrecen hagyta el sietősen, de Báránдрól is elszökött „*két nagy rúd törökbúza lopásb[an] esvén*”.⁷⁵⁵ A férfi tehát kukoricát is lopott.

Nyolcszor folyt eljárás élelmiszer, valamint bor eltulajdonítása miatt. Az esetek felében szalonna szerepel a vádban. Szilágyi Mihály neve már előkerült a fegyverlopásoknál, viszont érdemes vele itt is foglalkoznunk. Láthattuk, hogy a férfi az 1715. decemberi vádak szerint szalonnát és puskát lopott, a védekezéséről azonban még nem esett szó. A fegyverről azt állította, találta, ám a számunkra most igazán lényeges az az, hogy szerinte „*pecsenyét ugyan az gazdájáébul metzett, de nem lopott*”.⁷⁵⁶ Vagyis elismerte, hogy vágott a gazda pecsenyéjéből, de úgy vélte, hogy ezzel nem követett el lopást. Hozzá hasonlóan Juhász Mátyásnál sem önálló zsákmányként szerepel ez az élelmiszer. Juhászt 1715 januárjában állították törvényszék elé, miután „*Tőkés János házát megásta, felverte, szalonnáját, villáját és egyébét ellopta*”.⁷⁵⁷ Tolvajsága nem maradt büntetlenül. Ahogyan a fentebb említett Horváth Imrét és Baranyai Györgyöt, őt is kötéllel a nyakában vitte ki a hóhér az akasztófához, ahol aztán megverte, s mint Horváthot, őt is kitiltották Debrecenből.⁷⁵⁸

A szalonna után a bor következett a zsákmányok sorában, igaz, ezzel már csupán két perben találkozunk, s egyikben sem önálló szerzeményként. A betörések kapcsán már láthattuk, hogy Pataki Péter és fia a város csapszékét törte fel, s onnan prédálta a bort. Emellett azonban még tehén-, disznó- és szénalopással is vádolták őket, valamint az apát káromkodással is. A férfi hiába védekezett azzal, hogy a sertés a sajátja volt, a kocsmá kulcsát

⁷⁵⁰ Uo.

⁷⁵¹ Uo.

⁷⁵² Uo. 753. 1715. nov. 28.

⁷⁵³ MNL HBML IV. A. 1011./a. 27. k. 758. 1710. nov. 6.

⁷⁵⁴ Uo.

⁷⁵⁵ MNL HBML IV. A. 1011./a. 28. k. 170–171. 1713. jan. 21.

⁷⁵⁶ Uo. 789–790. 1715. dec. 20.

⁷⁵⁷ Uo. 512–513. 1715. jan. 20.

⁷⁵⁸ Uo.

pedig megkapta és egy bizonyos György Deák Mihály parancsára hozott el onnan két kancsó bort, végül mégis akasztásra ítélték.⁷⁵⁹ Ehhez minden bizonnyal a tanúvallomások is nagyban hozzájárultak, hiszen többen is igazolták a vádban felsoroltakat. Egyikük szerint Pataki azt mondta, mikor mások a borok elhordásáról kérdezték, hogy ő nem tagadja, mert ebből a pincéből ivott, „és mutatta a Péterfiai pinczét”.⁷⁶⁰ A fiáról semmi nem derül ki a fennmaradt bejegyzésekből, a tanúk sem említették, így az ő sorsát, s a bűncselekményekben játszott szerepét nem ismerhetjük meg. Ugyanígy nem tudjuk meg, mi lett azzal a Bátor Györggyel sem, akit Nabrádi János fogott perbe 1693 novemberében, mert úgy vélte, a férfi a jószágát, borát, ruháit és egyébét prédálta.⁷⁶¹

A vizsgált perek között liszt- és kenyérlopás is szerepel egyszer-egyszer. 1715-ben – talán épp a fentebb említett – Horváth Imre vitte el tolvajul egy szegény asszony zsák lisztjét a malomból. Amikor az ott lévők kérdőre vonták, azt felelte, hogy maga az asszony bízta meg a liszt elhozásával. A szenátorok előtt azonban már elismerte, hogy „*az szükség vitte reá, azért kellett kezét reávetni*”.⁷⁶² A kenyeret Kertész Lőrinczné lopta el 1710 tavaszán. Az asszonyt emellett azzal is gyanúsították, hogy „*más embernek kötőit [értsd: kötényeit]⁷⁶³ ellopta, hordozta, árulta*”, s miután szembesítették a tanúkkal, úgy találták, hogy bebizonyosodott „*cselekedeti, azért hóhér által megverettessék és kikésértessék*”.⁷⁶⁴ Természetesen itt is hangsúlyoznunk kell, hogy ennél jóval több eset történhetett a vizsgált időszakban, hiszen – ahogyan arra már többször utaltunk – nem mindig jegyezték fel a zsákmányt, és nagyon is életszerű, hogy a kisebb lopásoknál nem mindig indult eljárás.

A fentieket összefoglalva megállapítható, hogy leggyakrabban valamilyen ingóságot (pl. ruhaneműt, használati cikket) zsákmányoltak az elkövetők, majd ezt követte az élőállat-, a pénz-, a termény- és takarmánylopás, valamint az élelmiszer és a bor eltolvajlása, és olyan esettel is gyakran találkozhatunk, amikor egyszerre több különféle dolgot is elloptak a tettesek.⁷⁶⁵ Az egyszerű tolvajlások mellett pedig a legtöbbször betöréses lopásról, rablásról és útonállásról, majd sikkasztásról és vagyont érintő csalásról, illetve tolvajok segítéséről olvashatunk, de néhányszor előkerül a jegyzőkönyvben az orgazdaság, valamint az erszény- és zsebmetszés is.

⁷⁵⁹ MNL HBML IV. A. 1011./a. 23. k. 63. 1693. nov. 19., 67. 1693. dec. 1.

⁷⁶⁰ MNL HBML IV. A. 1018./e. 1. k. 236–238. 1693.

⁷⁶¹ MNL HBML IV. A. 1011./a. 23. k. 65. 1693. nov. 26.

⁷⁶² MNL HBML IV. A. 1011./a. 28. k. 611–612. 1715. máj. 20.

⁷⁶³ KÁLNÁSI 2005. 498.

⁷⁶⁴ MNL HBML IV. A. 1011./a. 27. k. 686. 1710. márc. 24.

⁷⁶⁵ Ez a sorrend a későbbi évtizedekre is jellemző maradt, legalábbis az egyszerű tolvajlások esetében biztosan. L. M. ANTALÓCZY 2001. 168. 32. táblázat.

A vizsgált 290 per körülbelül egynegyedének nem ismerjük az ítéletét, 9-ben pedig felmentették a vádlottat. Érdemes szót ejtenünk Pap Gábor és Lipcsei Ferenc veremből ellopott búza miatti pereskedéséről. Az ügyben hozott deliberátum ugyan nem maradt ránk, de egy másik bejegyzésből mégis megtudjuk az ítéletet. Pap 1697 nyarán vádolta meg a gabona ellopásával Lipcseit, aki szeptemberben az őt ért vádak miatt ellentámadásba lendült, és a törvényszék elé hívta Pap Gábort. Az ekkor már alperes férfi védekezéséből pedig fény derül a lopás kapcsán hozott ítéletre: „*Én erős jelekből gyanakodtam reád, de minthogy hiteddel purgáltad [tisztáztad] magodat, absolváltattál [felmentettek], ne[m] tartozom poénával [bűnhődéssel].*”⁷⁶⁶ Ez azonban kivételes esetnek számít, s a legtöbb hiányzó határozatot továbbra is homály fedi. A többi ítélet alapján megállapítható, hogy a kiszabott büntetések szigorúak és következetesek voltak, amelyekkel igyekeztek elrettenteni az embereket az efféle bűnök elkövetésétől. Ez elsősorban a debreceniek kálvinista szellemiségének volt köszönhető, akik igen megbecsülték a tulajdont, s rendkívül tisztelték a becsületes vagyongyarapítást. Ez pedig érthető módon megkövetelte a tulajdon rendjét sértő bűncselekmények szigorú büntetését.⁷⁶⁷

Nem csoda hát, hogy az ítéletek között 31 halálbüntetést találunk. Ezeket rendszerint akkor szabta ki a bíróság, ha a delikvens sorozatos visszaeső volt, vagy különösen nagy értéket zsákmányolt, esetleg egyéb súlyos bűnököt is elkövetett a lopás mellett. A végrehajtás módját tekintve legtöbbször akasztásról olvashatunk, összesen 22-szer. Érdemes visszaemlékeznünk annak a már többször is említett Nagy Jánosnak az esetére, akit eredetileg egy borjú ellopása miatt fogtak perbe, majd kiderült róla, hogy „*lopó, házverő, ember sanczoltató [értsd: sarcoltató], tolvaj*”.⁷⁶⁸ Az egyik tanú például azt vallotta, hogy látta, amint Nagy „*hatalmasul reámenvén egy szegény emberre a' szűrit tolvajul elvonta a nagyerdőn, vissza sem atta*”.⁷⁶⁹ Az ügy érdekessége, hogy a férfit nem egyszerűen akasztásra ítélték, hanem, mint láthattuk, azt is kiemelték, hogy az láncsal történjen.⁷⁷⁰ Előfordult, hogy a kötél általi halál már a büntetés enyhítése volt, amint azt például az ifjú Ecsedi Andrásnál is láthattuk.⁷⁷¹ De ugyanígy történt Dobra Lőrinc és társai esetében is 1693 tavaszán. A három férfiről bebizonyosodott „ *eleitől fogva való sok tolvajságok*”, ezért a szenátorok úgy határoztak, hogy „ *felkaróztassa[na]k*”, azaz karóba húzassanak, ám könyörgésükre ezt végül akasztásra enyhítették.⁷⁷²

⁷⁶⁶ MNL HBML IV. A. 1011./a. 24. k. 113. 1697. szept. 5. A lopásra I. uo. 87. 1697. jún. 27.

⁷⁶⁷ M. ANTALÓCZY 2001. 167–168., SZENDINÉ 2005. 82.

⁷⁶⁸ MNL HBML IV. A. 1011./a. 23. k. 30. 1693. jún. 19.

⁷⁶⁹ MNL HBML IV. A. 1018./e. 1. k. 181. 1693. jún. 1.

⁷⁷⁰ MNL HBML IV. A. 1011./a. 23. k. 30. 1693. jún. 19.

⁷⁷¹ MNL HBML IV. A. 1011./a. 24. k. 756–757. 1694. júl. 8.

⁷⁷² MNL HBML IV. A. 1011./a. 23. k. 17. 1693. ápr. 16.

A kivégzés egyéb módjaival is találkozunk a vizsgált forrásokban. 6-szor szabott ki a bíróság fővételt, ebből öt esetben volt egyéb bűne is az elkövetőknek. Az egyetlen kivétel Oláh György volt, aki 200 forintot zsákmányolt valaki más ládájából.⁷⁷³ Az öt elítélt közül hárman a paráznaság bűnébe estek, ketten pedig embert öltek a tolvajlás mellett. A paráznak közül ketten nők voltak, egyikük, Elexander Kata – aki azonos lehetett a többszörös visszaeső tolvaj Sándor Katával – még hitehagyott is volt, ami tovább rontotta helyzetét.⁷⁷⁴ Suba alias Kis Györgyöt mint láttuk, karóba húzással büntették az útonállásért.⁷⁷⁵ Hasonló sorsra jutott Kovács Zodi János is, akinek a büntetését már fentebb idéztük. Mindkét férfi útonálló, rabló volt, utóbbi ráadásul különösen nagy értéket zsákmányolt, mint azt korábban bemutattuk. Egy bizonyos Borsodi Istvánra pedig megkövezést mondtak ki, mert a lopás, tolvajlás mellett többek között olyan komoly bűnöket is elkövetett, mint a házasságtörés és a káromkodás.⁷⁷⁶

Voltak esetek, ahol a szenátorok – és a vonatkozó törvények, szokásjog – szerint szintén halálos ítéletet érdemeltek volna az elkövetők, de végül valamilyen enyhítő körülményt vagy könyörgést figyelembe véve enyhítették a büntetést, ahogyan azt a fiatalos Galgóczi Szabó István és Kovács János esetében is tették.

A leggyakrabban testi fenyegetést (pl. verést, megvesszőzést) szabtak ki az elkövetőkre, amelyhez párosulhatott valamilyen egyéb büntetés is. A vizsgált perek anyagában összesen 91-szer olvashatunk hóhér általi verés, megcsapás elrendeléséről. Ebből 31-szer önálló büntetésként jelenik meg, 30 esetben kitiltás, 10 esetben valamilyen megszégyenítő büntetés, egyszer tömlőc, egyszer pedig egyszerre közmunka és kitiltás is párosult hozzá. Ez utóbbi két ítélet a korábban már említett házfelverők, Botos István, valamint Szabó András és Szabó János ügyében született.⁷⁷⁷ De a büntetés egyéb formái is megjelenhettek mellette. Nagy Istvánt, mint láttuk, katonának adták a verés után.⁷⁷⁸ A parázna és tolvaj Kovács Mihályról pedig úgy határoztak a törvényszéken, hogy „*az hóhér által megbélyogostassék és veretessék*”.⁷⁷⁹ A verés mellé elrendelt megszégyenítő büntetések között leggyakrabban nyakvasról, vagyis kézi kalodáról olvashatunk, majd ezt követte a kötéllel a nyakban történő hordozás, végül a falóra ültetés.⁷⁸⁰ Láthattuk, hogy a templomból könyveket lopó Dadai

⁷⁷³ Uo. 111. 1694. ápr. 1.

⁷⁷⁴ MNL HBML IV. A. 1011./a. 27. k. 885. 1711. dec. 14.

⁷⁷⁵ MNL HBML IV. A. 1011./a. 23. k. 150–151. 1694. szept. 10.

⁷⁷⁶ MNL HBML IV. A. 1011./a. 24. k. 441–442. 1699. márc. 23. A lopás vádjára l. uo. 435. 1699. márc. 19.

⁷⁷⁷ Szabóékra l. MNL HBML IV. A. 1011./a. 27. k. 731. 1710. aug. 4.; Botosra l. MNL HBML IV. A. 1011./a. 25. k. 109–110. 1701. ápr. 21.

⁷⁷⁸ MNL HBML IV. A. 1011./a. 27. k. 711. 1710. máj. 31.

⁷⁷⁹ MNL HBML IV. A. 1011./a. 24. k. 301–302. 1698. szept. 1.

⁷⁸⁰ Nyakvasra l. pl. MNL HBML IV. A. 1011./a. 25. k. 471. 1702. dec. 14.; Hordozásra l. pl. uo. 361. 1702. máj. 18.

Jánost is megcsapták és a falóra ültették, majd miután onnan lejött, ismét megcsapták.⁷⁸¹ A forrásokban többször találunk utalást a végrehajtás módjára, helyére és az ahhoz használt eszközökre is. Nagyon érdekes például Zaka György, Andre Jancsi és Philep László esete, akik 1714-ben törtek be egy házba, amiért büntetésük verés és kitiltás lett. Az ítélet meghozatalakor a szenátorok figyelembe vették a bűncselekményben játszott szerepüket, valamint azt is, hogy mit sikerült bizonyítani, s a szerint szabták ki a férfiakra a büntetést. Az első két vádlottat – „*minthogy Zaka György megvallya, hogy az házat ő hágtta meg (...), és Andre Jancsi is megvallya, hogy a' dolmánt ő atta el, és az árrát el is költötte*” – a hóhér az akasztófa alá vitte ki, és ott verte meg.⁷⁸² A harmadiknak viszont – akinek a szerepéről semmiféle információt nem kapunk – a piacon hajtották végre a büntetését.⁷⁸³ Azt, hogy a delikvenst az akasztófához kísérik, s ott hajtják végre a verést gyakran olvashatjuk komolyabb bűncselekmények elkövetésénél. Az akasztófa látványa minden bizonnyal elrettentésül szolgált, s akit ez alatt vertek meg, könnyedén elképzelhette, legközelebb milyen büntetés vár rá, vagy éppen, hogy mitől mentette meg a szenátorok könyörülete. A nők testi fenyegetését inkább vesszővel végezte a hóhér, míg férfiak esetében használt furatost, lapátot, pálcat és vesszőt is, igaz ez utóbbi három csupán elvétve jelenik meg a vizsgált forrásokban.⁷⁸⁴ A felsorolt eszközök közül tehát a leggyakrabban a furatos fordult meg a hóhér kezében. Ezzel ütött hatot például Varga Jánosra is 1703 novemberében, miután szűrt lopott, s ezzel mért 12 csapást többek között Bányai Gyurkára is 1715 végén, mivel a férfi „*Orosz Jánossal edgy csomó pénzt ellopott*”.⁷⁸⁵ A többi „fenyítő szerszámmal”, mint azt említettük, már jóval ritkábban találkozunk az erősebbik nemnél. A furatos után a legtöbbször említett pálca is csupán három esetben kerül elő. A már korábban példaként hozott búzatolvaj Király Istvánt is ezzel büntették 1710-ben, miután a férfinak sikerült megegyeznie a károsult féllal.⁷⁸⁶ De vesszőről is csak kétszer tesznek említést, az egyikből – Kovács János ítéletéből – viszont megtudjuk, hogy „*nyír vesszővel*” történt a megcsapás.⁷⁸⁷ A lapátot pedig a szőlőskerteket járó és gyümölcsöt prédáló Vas István és társai büntetésénél használta a hóhér.⁷⁸⁸

⁷⁸¹ Uo. 163. 1701. jún. 26.

⁷⁸² MNL HBML IV. A. 1011./a. 28. k. 423. 1714. szept. 3.

⁷⁸³ Uo.

⁷⁸⁴ A lapátnál ne a ma is használt eszközre gondoljunk, inkább, ahogyan erre már utaltunk korábban, egy nagy és erős fakanalat képzeljünk el. A furatos pedig, ahogyan arról már szintén írtunk, ez a „lapát” volt a közepén kifürva, hogy amikor a hóhér suhintott vele, ne fogjon szelet, s minél nagyobbat lehessen vele ütni. VAJNA 1907. 83–85. Vö. BÉLI 2014. 103–104.

⁷⁸⁵ Vargára I. MNL HBML IV. A. 1011./a. 25. k. 675. 1703. nov. 3.; Bányaira I. MNL HBML IV. A. 1011./a. 28. k. 755. 1715. nov. 28.

⁷⁸⁶ MNL HBML IV. A. 1011./a. 27. k. 706–707. 1710. máj. 26.

⁷⁸⁷ MNL HBML IV. A. 1011./a. 24. k. 824. 1700. dec. 9.

⁷⁸⁸ Uo. 556. 1699. szept. 28.

A testi fenyítéshez kapcsolódóan számba kell vennünk a 16 ügyben kiszabott hóhér általi kicsapást, kiverést is. Ezekben az esetekben – ahogyan gyakran a megszégyenítő büntetésekkel kombinált megcsapásoknál sem – nem maga a verés volt a büntetés leglényegesebb része, nem mindig ezen volt a hangsúly. Ha valakit a hóhér csapott ki Debrecenből, az már önmagában is éppen elég megalázó lehetett, azonban többször előfordult, hogy ennél is tovább nehezítették az elítélt személy helyzetét. Kun Jánosné például, miután „*praedikátor Vecsei Györgyné asszonyom nevével a' piaczon kék gyolcsot, kést, csizmat, fűzőt csalt, és velle elszökött*”, arra ítélték, hogy a „*hóhér vessen kötelet nyakáb[an], s verje ki*”.⁷⁸⁹ A kötéllel a nyakban történő hordozás, kísérés itt is visszatérő elemnek számított, csakúgy, mint a furatozásnál, megvesszőzésnél.

Az olyan megszégyenítő büntetések egyébként, mint a nyakvasba és a kalodába tétel 18 esetben önállóan, mindenféle egyéb fenyítés, vagy más büntetés nélkül is megjelennek a jegyzőkönyvben. A nyakvasba tétel volt a megszokottabb, a kalodát csak két alkalommal – a már említett csizmatolvaj Gyulai Istvánnénál, valamint a már szintén előkerült csaló Hevesi Jánosnál – említik a vizsgált forrásokban.⁷⁹⁰ A 18 deliberátum közül csupán hétben rögzítették a végrehajtás időtartamát. Ebből kettőt, pont Gyulainé és Hevesi János esetét már fentebb említettük, egy harmadik személynek, Kisvárdai Erzsébetnek két napot kellett nyakvasban töltenie, amiért meglopta a gazdasszonyát.⁷⁹¹ De például a visszaeső Kopczos Annának „*estig*” kellett kibírnia a büntetést.⁷⁹² Szintén a megszégyenítést szolgálta, hogy a delikvenst kötéllel a nyakában hordozták utcáról-utára vagy a büntetés végrehajtás helyére, miközben „*meg kellett kiáltania*”, hogy szigorúbb büntetést, halált érdemelne, esetleg azt is, mit követett el. Már rögzítettük, hogy ez a testi fenyítések, kicsapások gyakori velejárója volt, azonban érdemes megemlítenünk, hogy esetenként önálló büntetésként is alkalmazták. Erre a tolvajság mellett káromkodással és gyilkossággal is vádolt Bakó István esetében már láttunk példát egy korábbi, az emberölésekről szóló fejezetben.⁷⁹³ De Debreczeni Gyurkánál is azt olvashatjuk, hogy a „*hóhér kötelet vetvén nyakában, vigye ad locum supplicii [a büntetés helyére], és ott az [In causam attractus] [perbe fogott] kiáltsa meg, hogy halált érdemelt volna, ha meg nem gratiáztatott volna*”, azaz kegyelmet nem kapott volna.⁷⁹⁴

A fenti bevett büntetések mellett találunk egyéb szankciókat is. A kikísérést vagy a kitiltást például esetenként önmagában, bármiféle egyéb büntetés nélkül is elrendelték az

⁷⁸⁹ MNL HBML IV. A. 1011./a. 25. k. 803. 1704. jún. 26.

⁷⁹⁰ Gyulainéra I. MNL HBML IV. A. 1011./a. 23. k. 194. 1695. jan. 13.; Hevesire I. MNL HBML IV. A. 1011./a. 25. k. 261–263. 1701. dec. 15.

⁷⁹¹ MNL HBML IV. A. 1011./a. 24. k. 452. 1699. ápr. 2.

⁷⁹² MNL HBML IV. A. 1011./a. 25. k. 783. 1704. máj. 26.

⁷⁹³ MNL HBML IV. A. 1011./a. 27. k. 665. 1710. jan. 16.

⁷⁹⁴ MNL HBML IV. A. 1011./a. 28. k. 61. 1712. máj. 28.

illetékesek. Erre öt példát találunk az itt vizsgált perekben. Nagy Györgynét is – mivel „*már két ízben lopott, megbüntettetett, de ugyan iterálta [megismételte]*” – arra ítélték 1708 decemberében, hogy „*kísirtessék ki a' várasból*”.⁷⁹⁵ Kolosvári Anna pedig 1713 januárjában „*relegáltatik [elküldetik, kitiltatik], hogy többé a váras határán ne találtassék*”, miután „*Pelsöczi Istvánné szegény, nyomorult, fene ette aszszonnak nevével és számára házanként koldulván, bort, pecsenyét és egyéb alamizsnát felszedvénn a nyomorultnak nem atta /:mivel annak férje vallotta, hogy nem is ismerte:/, hanem felitta, praedálta*”.⁷⁹⁶ Ugyancsak ötször utasították az elkövetőt a kár megtérítésére, minden egyéb büntetés nélkül. Érdemes kiemelni Szabó Ferenc esetét, aki a vád szerint mindig is hamisan élt, kicsalta az emberek pénzét, amelyet aztán megevett, megivott, eldorbézolt, ráadásul mindemellett bigámiát is akart elkövetni.⁷⁹⁷ Ez utóbbi vádat minden bizonnyal nem sikerült bizonyítani – talán nem is volt alapja –, hiszen erről a következő tárgyalási napon már nem is volt szó, a csalást és az adósságot azonban igaznak találták a tanácsstagok, s arra ítélték Szabót 1713 nyarán, hogy a kicsalt összeget „*ad [terti]u[m] [harmadnapra] fizesse meg. Ha nem, furatoztassék meg és a várasról takarodgyék*”.⁷⁹⁸ A férfinak tehát három napja volt visszafizetni az emberektől megszerzett pénzt, különben verés és Debrecen elhagyása várt rá. Arról nincs információnk, hogy a két eshetőség közül végül melyik következett be. Korábban már több példát láttunk közmunkára is. Gondoljunk csak a visszaeső disznótolvajra, Kis Istvánra, aki az ítélet szerint „*vasban dolgoztassék esztendeig*”, vagy arra a két férfira – nevezetesen Pesti Jánosra és Gombkötő Josephre – akiknek az lett a büntetése, hogy „*kenyéren, vizen, vasb[an] verettetvén váras folyóit [értsd: árkait] tisztogassák*”.⁷⁹⁹ Rajtuk kívül voltak még ketten, akiknek így kellett fizetniük az elkövetett bűntettekért. Valamint idetartozhat az a Takács Istvánné is, akinek a nyakvasasztatás mellett még a háza előtti árokra is vigyáznia kellett, mint azt korábban már idéztük.⁸⁰⁰ De találunk példát vérbírság fizetésére is a vizsgált anyagban. Ezt önállóan három esetben szabták ki, de kétszer az okozott kár megtérítésével, egyszer pedig ekklezsia követéssel is megjelenik a vizsgált peranyagokban.⁸⁰¹ A lólopások kapcsán már bemutatott Kis Andrást és társát például a kötélről megmentve büntette így a szenátus. A határozat szerint ugyanis „*mind cselekedeteket megvallották, mind a' lopott marhák [értsd: jószágok] kezeknél kapattattanak, azért hóhér keziben adattatván felakasztattanak volna, de*

⁷⁹⁵ MNL HBML IV. A. 1011./a. 27. k. 525. 1708. dec. 8.

⁷⁹⁶ MNL HBML IV. A. 1011./a. 28. k. 163. 1713. jan. 13.

⁷⁹⁷ Uo. 235. 1713. júl. 3.

⁷⁹⁸ Uo. 239. 1713. júl. 10.

⁷⁹⁹ Kis Istvánra l. MNL HBML IV. A. 1011./a. 25. k. 131. 1701. máj. 30.; Pestiékre l. MNL HBML IV. A. 1011./a. 28. k. 541–542. 1715. febr. 28.

⁸⁰⁰ MNL HBML IV. A. 1011./a. 27. k. 554. 1709. jan. 12.

⁸⁰¹ Kártérítésre l. pl. uo. 349. 1708. jan. 28.; Ekklezsia követésre l. MNL HBML IV. A. 1011./a. 28. k. 86–87. 1712. szept. 15.

magok instantiájára [kérésére, könyörgésére] és az A[ctor] remissiójára [a felperes megbocsátására] életek megengettetett, deposito onere homagiali”, azaz a vérdíjuk letételével.⁸⁰²

Előfordult, hogy a büntetés ideje alatt a tolvaj nyakába kötötték az ellopott dolgot, hogy minden arra elhaladó lássa, mit követett el. A már említett csósz, Szilvási Benedeket is „széna köttetvén nyakáb[an]” tették a nyakvasba, s ugyanígy a gazdáját meglopó Erdélyi Györgyöt is szénával a nyakában verte meg a hóhér.⁸⁰³ De Szécsi Dávidnál is azt olvashatjuk 1710 februárjából, hogy „minthogy sok a' szénalopó, s maga sem tagadgya, hogy más ember szénáját el ne[m] lopta volna, kössön egy nyaláb [értsd: köteg] szénát az hóhér a nyakáb[an], az akasztófához kivitetvén veretessék meg erőssen”.⁸⁰⁴ Ahogyan a felsorolt példákban is látszik, a vizsgált források szerint Debrecenben elsősorban a szénatolvajok esetében alkalmazták ezt a módszert. Más tárgyra csupán egyetlen utalást találunk, egy 1699. márciusi bejegyzést, amelyet már korábban is idéztünk. Ez a Molnár Istók elleni per szövege, miszerint a férfi Borbély Andrásnak „a' többi között egy szekér alá való, jó nagy lánczát ellopta, melly nála kapattatott és most a' nyakáb[an] vagon kötve”.⁸⁰⁵

Összegzésként megállapítható, hogy még a korábbi fejezetben tárgyaltnál is gyakoribb bűncselekményről van szó, amelynek érintettjei többségében szintén férfiak voltak. Különbséget jelent, hogy itt már találkozunk gyermek perbe fogottakkal is, akik szintén az erősebbik nemet képviselték. A nemek közti aránytalanság az eltulajdonított értékeket vizsgálva is kitűnik, ugyanis – ahogyan azt láthattuk – a nők többségében kisebb pénzüsségeket, kevésbé értékes állatokat és ingóságokat loptak, mint a férfiak. Találkozunk azonban olyan lopás típusokkal is, amelyeknek elkövetői között a nők voltak többségben. A vizsgált jegyzőkönyvek szerint ilyen az ún. „házilopás”, vagyis a gazda, gazdasszony meglopása, valamint a házastárstól történő tolvajlás is.

A zsákmányokat vizsgálva azt tapasztaljuk, hogy leggyakrabban valamilyen ingóságot, használati cikket loptak el az elkövetők, ezen belül is a ruhaneműk és lábbelik voltak a legnépszerűbbek a tolvajok körében. A második leggyakoribb az élőállat volt, különösen a szarvasmarha és a ló. Ez után következett a pénz, majd a termény- és takarmánylopás, valamint az élelmiszer, vagy bor eltulajdonítása. A kiszabott büntetések szigorúak és következetesek voltak, amelyekkel – a korábbiakhoz hasonlóan – igyekeztek elrettenteni az

⁸⁰² L. pl. MNL HBML IV. A. 1011./a. 23. k. 164. 1694. okt. 18.

⁸⁰³ Szilvásira l. MNL HBML IV. A. 1011./a. 25. k. 522–523. 1703. febr. 10.; Erdélyire l. uo. 61. 1701. febr. 12. Ez a gyakorlat természetesen nem csak Debrecenben volt meg. Kállay István is több hasonló esettel találkozott Székesfehérvár anyagát kutatva. KÁLLAY 1996. 251.

⁸⁰⁴ MNL HBML IV. A. 1011./a. 27. k. 678. 1710. febr. 24.

⁸⁰⁵ MNL HBML IV. A. 1011./a. 24. k. 431. 1699. márc. 16.

embereket a hasonló bűnbe eséstől. Olyan esetekben, amikor sorozatos visszaesésről, különösen nagy érték elviteléről, vagy a lopás mellett valamilyen más, súlyos bűncselekmény elkövetéséről volt szó, halálbüntetést, többségében akasztást szabott ki a magisztrátus. A leggyakoribb büntetés azonban a testi fenytés volt, amelyhez párosulhatott valamilyen egyéb megszégyenítő büntetés, de akár kitiltás, kicsapás is. Az olyan megszégyenítő büntetések, mint a nyakvasba és a kalodába tétel egyedüli büntetésként is többször szerepel a vizsgált forrásokban.

6 Káromkodás, szitkozódás (és más vallásellenes bűncselekmények)

Az istenkáromlást, káromkodást különösen nagy bűnnek tekintették a korszakban, ennek megfelelően a büntetése is szigorú volt. Az I. Ferdinánd által kiadott 1563. évi 42. törvénycikk volt az a törvény, amely évszázadokra meghatározta az említett szigorú büntetést.⁸⁰⁶ A törvénycikk elején a megalkotás indoklásaként az olvasható, hogy „*ezekben a közelebbi években, az Istent és ennek a szentséges sacramentumait igen sokan szokták átkozódva káromolni*”, s ezzel – az 1. § szerint – „*bizonyos, hogy csakis az Istennek méltó haragját keltik föl ellenünk*”.⁸⁰⁷ Ez pedig a korabeli felfogás szerint komoly következményekkel járhatott. A büntetéssel igyekeztek nevelni a bűnöst, s lehetőséget adtak a megjavulásra is. Ezt a fokozatos, három lépcsőből álló büntetés tette lehetővé. Az első fokozat a nyilvános vesszőzés, a második a megbotozás, a harmadik pedig a halálbüntetés volt. A 4. § pedig a káromkodást halló, de azt nem jelentő személyek megbírságolását írta elő.⁸⁰⁸ A törvényt megerősítették 1659-ben, valamint 1723-ban is.⁸⁰⁹

Más városokhoz hasonlóan Debrecen is hozott blaszfémiával kapcsolatos rendeletet, 1595-ben például „a neste (sic) lélekkel való káromkodást” tiltották.⁸¹⁰ De az általunk vizsgált évek alatt is találkozunk hasonló státútumokkal. 1696 januárjában a következőket rögzítették: „*Minthogy mindenféle szitkok elárattanak az emberek között, azért valaki Isten neve elle[n] való szitkokkal káromkodni comperiáltatik [találtatik], megölettetik. A' ki pedig lelkűvel és egyéb szitkokkal szitkozódik, a kalodáb[an] tétettetik, vagy a' falóra ültettetik.*”⁸¹¹ A szövegből jól látszik a szitkok közötti különbségtétel, amely megnyilvánul a kiszabandó büntetésekben is.⁸¹² A városvezetésnek a későbbiekben is foglalkoznia kellett a kérdéssel, és a káromkodások elszaporodása miatt úgy határoztak 1704-ben, hogy „*ha ki ezután attával, teremtettével káromkodik, minden kedvezés nélkül a' régi praxis [gyakorlat] szerint kövel verettetik agyon*”.⁸¹³ Erre azonban alig volt példa. Ugyan voltak, akiket egyedül a káromkodásért végeztek ki ezzel a módszerrel, ám a legtöbb megkövezésre ítélt személy a blaszfémián kívül valamilyen egyéb – ugyancsak súlyos – bűnt is elkövetett. Daróczi László esete nem csak az elsőre példa, de arra is, hogy a debreceniek nem mulasztották el azon kötelességüket, miszerint jelenteniük kellett, ha tudomásuk volt valamilyen büntényről,

⁸⁰⁶ M. ANTALÓCZY 1996. 68.

⁸⁰⁷ Corpus Juris Hungarici, 1563. évi XLII. törvénycikk.

⁸⁰⁸ Uo., M. ANTALÓCZY 1996. 68–69.

⁸⁰⁹ Uo.

⁸¹⁰ M. ANTALÓCZY 1996. 71. Más városokra l. pl. KÁLLAY 1996. 192–193.

⁸¹¹ MNL HBML IV. A. 1011./a. 23. k. 350. 1696. jan. 14.

⁸¹² A káromkodások mértéke közti különbségtétel természetesen nem csak debreceni státútumokban volt jelen. Megfigyelhető pl. a Praxis Criminalisban vagy a Carpzov-féle törvénykönyvben. M. ANTALÓCZY 1996. 69–70.

⁸¹³ MNL HBML IV. A. 1011./a. 25. k. 834. 1704. szept. 14.

statútumszegésről. Daróczi 1694 augusztusában hívta törvény elé Szabó Mihályt, magyarázatot követelve, amiért a férfi behozta őt megkötözve a mezőről a városházára. Szabó nem is volt rest, válaszában világos magyarázatot adott. „*Káromkodását hallván bíró ur[amna]k hírt tettem [értsd: jelentettem], ő[k]egye]lme parancsolattyából hoztam bé kötelességem szerint.*”⁸¹⁴ Nem tudjuk, hogy a felperest mennyire elégítette ki a férfi válasza, a magisztrátust azonban nyilvánvalóan teljesen, hiszen rögtön perbe is fogták a cáromkodót.⁸¹⁵ Bő tíz nappal később meg is született az ítélet, amelyben kifejtették, hogy a vádlott „*ne[m] csak gyarlóságból, hane[m] szánt szándékkal, vakmerőképpe[n] a' cáromkodó szitkokra atta magát, és mennél inkább intették, annál inkább cáromkodott, mind másokat, mind a' kik intették, halállal fenyegette. Azért hóhér kezéb[en] adattatván kővel veretessék agyon.*”⁸¹⁶ A férfi a tanúk szerint akkor kezdett szitkozódni, amikor valamilyen kártétel után behajtották az ura ökrét – ez alapján feltételezhetjük, hogy a vádlott ökröcsordás lehetett –, disznó teremtettével szidva a behajtót, majd ördög adta, teremtettével egy másik ökröt, „*a' ki is kárt tett volt*”.⁸¹⁷ A jószágot elhajtó férfiről dühében azt is állította, hogy ha elérte volna, megölte volna, s az őt intő személyt is a következőkkel fenyegette: „*Aha, vén disznó teremtette, ha néked megyek, által verlek a' villával.*”⁸¹⁸ Ezek valóban komoly istenkáromlásnak minősültek, hiszen a teremtés képességét egyedül Istennek tulajdonították. Tóth Pált a blaszfémia mellett verekedéssel és nemi erőszakkal is vádolták 1694 júniusában, ám ezeket a határozatban már nem említik. A hóhér általi megkövezést azzal érdemelte ki a szenátorok szerint, hogy „*az Istennek dicsősséges nevét cáromlotta, szidalmazta sok ízben*”, vagyis többszörös visszaeső volt.⁸¹⁹ A testi sértések vizsgálatakor már példaként hozott Makai István pedig amellet, hogy éktelenül cáromkodott, szitkozódott, még egyebek mellett várandós feleségét is verte, rosszul tartotta, neki „*a gonoszságra [a tanúk szerint szajhálkodásra] szabadságot adott*”, halállal fenyegetőzött, amely cselekmények együttesen vezettek a szigorú büntetéshez.⁸²⁰

Az istenkáromlás megítélése egészen a 18. század második feléig hasonló maradt, még Mária Terézia is adott ki rendeletet a megfélemezésére. Ebből kiderül, hogy „*Ófelsége a jelentésekből szomorúan volt kénytelen megállapítani, hogy az isteni igazságszolgáltatást legjogosabb bosszúra indító istenkáromlások száma Magyarországon mennyire növekedett.*

⁸¹⁴ MNL HBML IV. A. 1011./a. 23. k. 143. 1694. aug. 26.

⁸¹⁵ Uo.

⁸¹⁶ Uo. 148. 1694. szept. 6.

⁸¹⁷ MNL HBML IV. A. 1018./e. 1. k. 293–294. 1694. aug. 30.

⁸¹⁸ Uo.

⁸¹⁹ MNL HBML IV. A. 1011./a. 23. k. 138. 1694. júl. 5. Az említett vádakra l. uo. 123. 1694. jún. 17.

⁸²⁰ MNL HBML IV. A. 1011./a. 27. k. 767. 1710. nov. 29. A szajhálkodás engedélyezésére l. MNL HBML IV. A. 1018./e. 3. k. 310. 1710. nov. 6. Az nem derül ki a vizsgált forrásokból, hogy kényszerítette-e az asszonyt teste árulására.

Emiatt haragját Isten egész vidékekre kiárasztja, különböző csapásokkal sújtva azokat.”⁸²¹ Azonban az uralkodó azt is kiemeli, hogy van olyan fajtája a blaszfémiaának, amely nem Isten ellen irányul, hanem például a rossz nevelésből fakad, s ez nem is váltja ki Isten pusztító haragját. De a megítélés majd csak II. József uralkodása alatt enyhült egyértelműen.⁸²²

Az általunk vizsgált forrásokban 283 blaszfémia vagy más vallásellenes bűncselekménnyel kapcsolatos ügyet találunk, amelyből 270 az ezek valamelyike miatt – vagy ezek valamelyike miatt is – indított per, 13 pedig a nem perként jelölt bejegyzés. Ezek egyikéből például arról értesülünk, hogy egy bizonyos Galgóczi Gergely nem járt templomba és hanyagolta az úrvacsorát (communio), ehelyett egész nap a város kocsmáiban részegeskedett alkalmatlan társasággal, melyekért korábban már többször megintették és meg is büntették. „*Fiscus ur[am] törvénnyel akart ellene p[ro]cedálni [eljárni], mindazáltal remittáltatott [megszüntettetett] a’ p[ro]cessus [eljárás], megintetvén, hogy magát recolligállya [összeszedje], és jobb életb[en] foglallya.*”⁸²³ Vagyis ez alkalommal eltekintettek a büntetőperes eljárástól, s megintették a férfit, akinek meg kellett ígérnie, hogy összeszedi magát és jobb életet él.

A perek közül 235-ben istenkáromlás vagy káromkodás, szitkozódás – vagy ezek is – volt a vád, 31-ben pedig valamilyen egyéb vallásellenes cselekmény.⁸²⁴ Emellett négy olyan pert is találunk, amelyeknél mindkettő megjelenik egyszerre. Ezek egyike Borsi István ellen indult 1707 nyarán. A férfinak igen sok volt a rovásán, a hosszú bűnlajstromból kiderül, hogy „ *eleitül fogva ne[m] gondolván Isten parancsolattyával, sem az emberek jó intésivel, sem az ország törvényeivel, sem a’ Nemes Tanács statútumival, magát rosszb[an] foglalván lett káromkodó, részegeskedő, hamissan gyakran megesküvő, templomb[an] ne[m] járó, communióval [úrvacsorával] ne[m] élő, előtte járóit ne[m] becsüllő, uczájá[an] lévő tisztekkel veszekedő, ujjat vonó [értsd: összeférhetetlen], uczabeli közrendeket pártütésre indító, mások[na]k életével rossz példaadó, botránkozató*”.⁸²⁵ Ezek külön-külön is igen komoly vádnak számítottak, s itt nem csak a káromkodásra és a templomba járás, az úrvacsora hanyagolására gondolunk. A fiskális emiatt szorgalmazta, hogyha bebizonyosodik a káromkodása, kövezzék meg, ha pedig egyéb bűnei nyernek igazolást, javai elvesztésével koszorúzzák ki Debrecenből.⁸²⁶

⁸²¹ HAJDU 1985. 17.

⁸²² Uo. 17–18., M. ANTALÓCZY 1996. 68–71.

⁸²³ MNL HBML IV. A. 1011./a. 25. k. 143. 1701. jún. 6.

⁸²⁴ Ezeket az egyéb vallás elleni bűncselekményeket lentebb részletezzük.

⁸²⁵ MNL HBML IV. A. 1011./a. 27. k. 241–242. 1707. júl. 7.

⁸²⁶ Uo.

Az említett 283 eset kapcsán összesen 313 vádlottat vagy gyanúsítottat (271 férfi és 42 nő) számolhatunk össze, akik közül 251 (226 férfi és 25 nő) ellen a fiskális képviselte a vádat, 62 (45 férfi és 17 nő) ellen pedig a 64 megsértett felperes (44 férfi és 20 nő) – illetve ebből két esetben a sértett által meghatalmazott plenipotentarius –, akiket káromló szitkokkal szidalmaztak. Akadtak, akiket először a sértett, majd a fiskális is perbe fogott ugyanazért a mocskolódásért. Három ilyen férfit találunk, egyikük az erőszakos bűncselekmények kapcsán épphogy csak megemlített Kövér Mihály volt. Kövér egy Bihari Zsigmondné nevű asszonyt szidott „*ördög atta, eb ágyából született kurvájának [sic]*”, amelyért az asszony a magisztrátus elé hívta őt, ahol ki is szabták rá a megérdemelt nyelvváltságot.⁸²⁷ Ez után pedig egy külön büntetőperben a mocskolódás közben használt káromló szavakért még arra is ítélték, hogy „*furatossal veretessék meg, és kövessen Eccl[esi]át*”.⁸²⁸ A három férfin kívül minden bizonnyal voltak többen is ebben a helyzetben. Erre utal például Rékasi István esete, akit felesége perelt, miután őt többször is a fentihez nagyon hasonló módon szidta. A határozatban ugyan kimondták, hogy „*feleségét kövesse meg, a' szitkozódásért Fiscus keze rajta*”, de ennek folytatását – azaz az ellene indított büntetőpert – már nem találjuk meg a vizsgált jegyzőkönyvekben.⁸²⁹

A többi bűncselekmény érintettjeihez hasonlóan itt is találunk visszaesőket, többször perbefogottakat és többször pereskedőket. Egy bizonyos András Kovács például „*jámbor gazdájára támadván megverte, ajtaját törte, s káromkodó szitkokkal szitkozódott*”, mely utóbbi miatt – a deliberátumban már csupán a blaszfémiát említik – harminc furatossal történő ütéssel, majd kövel a nyakában történő falóra üléssel büntették.⁸³⁰ Az ítélet 1702. február elején született, ám elrettentő hatása csak legfeljebb az év végéig tartott ki, ekkor ugyanis a férfi ismét „*ördög attával, teremtettével káromkodott*”, amely miatt ismét a falovon kötött ki, ugyanúgy kövel a nyakában. Ez alkalommal legalább a verést nem kellett kiállnia.⁸³¹

A visszaesőket, többször pereskedőket, illetve a többször előforduló neveket átnézve megállapítható, hogy az itt vizsgált esetekben érintettek száma 320 (266 férfi és 54 nő) és 359 (304 férfi és 55 nő) között volt. A csak vádlottak, gyanúsítottak száma 259 (225 férfi és 34 nő) és 296 (261 férfi és 35 nő) közé tehető, a csak trágár vagy káromló szitkokkal megsértett

⁸²⁷ A vádra l. uo. 727. 1710. júl. 10. Az ítéletre l. uo. 736. 1710. aug. 28.

⁸²⁸ Uo.

⁸²⁹ Uo. 524. 1708. dec. 6.

⁸³⁰ A vádra l. MNL HBML IV. A. 1011./a. 25. k. 291. 1702. jan. 21. Az ítéletre l. uo. 299. 1702. febr. 2.

⁸³¹ A vádra l. uo. 464. 1702. dec. 8. Az ítéletre l. uo. 472. 1702. dec. 16.

felpereseké 53 (34 és 19 nő) és 60 (41 és 19 nő) közé, valamint voltak, akik vádlottak és felperesek is voltak. Az ő számuk 3 (2 férfi és 1 nő) és 8 (7 férfi és 1 nő) között mozgott.⁸³²

6.1 Istenkároklás, káromkodás

Részletesebben először a káromkodással, szitkozódással összefüggő pereket, eseteket vizsgáljuk. A fent megadott 259 (225 férfi és 34 nő) és 296 (261 férfi és 35 nő) közötti vádlott, gyanúsított közül 214 (189 férfi és 25 nő) és 252 (226 férfi és 26 nő) közé esik azok száma, akiket ezzel vádoltak. Közülük 5 vagy 6 férfi – attól függően, hogy az egyik kétszer előforduló név ugyanazt az elkövetőt takarta-e – a káromkodás, szitkozódás mellett más vallásellenes cselekményt is elkövetett.⁸³³

A szereplők számát megnézve – ahogyan fent, a káromkodások és az egyéb vallás elleni bűncselekmények szereplőinek együttes vizsgálatakor is – szembeűnő a nemek közti aránytalanság. Ez alapján arra következtethetünk, hogy a blaszfémia, a káromkodás elsősorban férfiak által elkövetett bűntett volt. Ez aligha meglepő, hogyha ismerjük az elkövetések körülményeit. Sok káromkodás esett például a város csapszékein, ahol bár nők is megfordultak – sok esetben tilalom ellenére, valamilyen erkölcs elleni vétket elkövetve –, a vendégek javarészt férfiak voltak, akik időnként összetűzésbe keveredtek egymással, vagy lerészegedve a csaplárt, a csaplárnét szidták, esetleg rájuk is támadtak. A testi sértéseknél már előkerült Szabó Ferenc is, miután az egyik „*csapszéken megrészegedvén, rút, éktelen trágárkodással trágárkodván, onnan a' csaplár elküldötte*”, átment egy másikba, ahol ismét káromkodott, és a csaplárt is megverte.⁸³⁴ A pereket vizsgálva jól látszik, hogy a káromkodások egy részében nagy szerepet játszott az ital, a részegség. Nyilván senkinek nem kell magyaráznunk, hogy ez az állapot mennyire megváltoztatja az emberek viselkedését, sokszor meggondolatlan cselekedeteket vagy később megbánásra okot adó kijelentéseket, kirohanásokat, szabadszájúságot eredményezve. Ez a 17–18. század fordulóján sem volt másképp.⁸³⁵ Nem csak a korcsomákon vagy az egyéb helyeken részegen történő káromkodások miatt billen képzeletbeli mérlegünk nyelve a férfiak felé. A vizsgált ügyek körülbelül egyharmadában a delikvens valamilyen erőszakos bűncselekmény elkövetése

⁸³² A minimum létszám meghatározásához – a korábbiakhoz hasonlóan – azokat a neveket is egyszer vettük figyelembe, amelyek biztosan azonos személyeket takartak, valamint azokat is, amelyeknél ez nem állapítható meg egyértelműen. A maximum létszám megadásához pedig csupán az egyértelműen azonos személyeket takaró neveket számoltuk egyszer, s azon nevek esetében, ahol különböző személyekről lehet szó, minden előfordulást külön személynek számoltunk.

⁸³³ A férfiak között a kétszer előforduló Kovács János nevű vádlotról van szó. Az első perre I. uo. 105. 1701. ápr. 14. A másodikra I. MNL HBML IV. A. 1011/a. 27. k. 536. 1708. dec. 26., 538. 1708. dec. 31.

⁸³⁴ Uo. 313–314. 1702. febr. 27.

⁸³⁵ Ahogyan a 18. század közepén sem. M. Antalóczy Ildikó is megállapítja, hogy „a blaszfémia magas előfordulási arányánál figyelembe kell venni a gyakori felindultságot, részegséget, rossz modort”. M. ANTALÓCZY 1996. 84–85.

közben szitkozódott.⁸³⁶ S ugyan két nő is beleesett e csoportba, a verekedések, testi sértések, a különféle támadások és hatalmaskodások, ahogyan korábban is láthattuk, elsősorban a férfiakra voltak jellemzőek. Valamint előfordult, hogy a céheken belüli konfliktusok, viták is káromkodásokat tartalmazó szidalmazásokba, mocskolásokba torkolltak. Késcsináló Pál esetében is ez utóbbi történt. A tanúk szerint a vádlott több egyéb mocskolás és rágalmazás mellett az egyik céhmestert ördög adtának is nevezte.⁸³⁷

A nők idekapcsolódó ügyeit tekintve némileg egységesebb képet kapunk. Ezeket vizsgálva ugyanis azt tapasztaljuk, hogy a nők jellemzően nem a magisztrátusi, hanem a magánvádas perekben jelennek meg. Vagyis inkább valamilyen vita, veszekedés, a haragosaik mocskolása közben szaladt ki a szájukon egy-egy ún. lelkőzés, azaz a másik lelkének – például hamis lelkűvel, kutya lelkűvel való – szidása, vagy más káromkodásnak számító szitok. Bizonyosan voltak kivételek is, erre mi is találunk jeleket. Lugasi Katánál azt is kiemelték 1706 januárjában a boszorkányság és a paráznaság vádja mellett, hogy „*káromkodó személy*”, de a szintén paráznasággal vádolt Eszenyi Jánosné „*káromkodásit*” is bizonyítandónak ítélték 1709 májusában.⁸³⁸ A magánvádas perek között is előfordulnak igen trágár sértegetések, mint például Bencze Dánielné vagy Csitári Jánosné mai szemmel nézve is rendkívül durvának mondható szidalmi, mocskolódásai.⁸³⁹ Valamint találkozunk olyan házaspárokkal is – Csitárinéval és férjével is –, akiket együtt büntettek meg, mert egymást szidták rút szitkokkal.⁸⁴⁰ Komolyabb istenkáromlást azonban rendszerint inkább férfiak követtek el.⁸⁴¹

Már utaltunk rá, hogy a blaszfémiával egy időben gyakran mást is elkövettek – vagy legalábbis mással is meg lettek vádolva – a gyanúsítottak. Többször előfordult olyan is, amikor a káromkodás és a másik elkövetett bűncselekmény nem egy időben zajlott, de egy eljárás keretében tárgyalták azokat, ahogyan az emberöléseknél és a lopásoknál is említett Ambrus Istvánnál is volt.⁸⁴² Az elkövetett bűnökről nem mindig derül ki, hogy egy időben történtek-e. Kis Miklós például a vád szerint „*ördög atta, teremtette mondással, s egyéb*

⁸³⁶ A fent említett Szabó Ferencnél láthattuk, de több hasonló esetet is találunk a vizsgált forrásokban, hogy ez a két „elkövetési mód” olykor kéz a kézben járt.

⁸³⁷ MNL HBML IV. A. 1018./e. 3. k. 441–442. 1713. máj. 13. A perre l. MNL HBML IV. A. 1011./a. 28. k. 204–205. 1713. máj. 13., 206–207. 1713. máj. 18.

⁸³⁸ Lugasi Katára l. MNL HBML IV. A. 1011./a. 27. k. 30. 1706. jan. 28.; Eszenyinére l. uo. 597. 1709. máj. 4.

⁸³⁹ Benczénére l. MNL HBML IV. A. 1011./a. 24. k. 310. 1698. szept. 11.; Csitárinéra l. MNL HBML IV. A. 1011./a. 27. k. 305–306. 1707. dec. 8.

⁸⁴⁰ A Csitári-házaspárra l. uo. 305. 1707. dec. 8.; Más házaspárra l. pl. MNL HBML IV. A. 1011./a. 28. k. 66. 1712. jún. 13.

⁸⁴¹ M. Antalóczy Ildikó is arra a megállapításra jut az 1740-es évek debreceni eseteit vizsgálva, hogy ugyan nőknél is előfordultak „irtóztató” káromkodások, Istent és a szenteket sértő istenkáromlás nem fordult elő. M. ANTALÓCZY 1997. 58. Valamint a káromkodások helyszíneit vizsgálva ő is azt tapasztalta, hogy a csapszékeken rendszerint a férfiak estek ebbe a bűnbe, s a nők inkább az utcán, vagy magánházaknál káromkodtak. Uo. 59.

⁸⁴² MNL HBML IV. A. 1011./a. 27. k. 852–853. 1711. aug. 27.

szitkokkal káromkodott, tolvajkodott, váراسi emberekre támadott”, azonban azt már nem tudjuk meg, hogy ezek a bűncselekmények összefüggtek-e egymással.⁸⁴³ Mindent egybevetve megállapítható, hogy az általunk vizsgált időszakban, a jegyzőkönyvek tanúsága szerint, az esetek körülbelül 70%-ában a blaszfémiával egy időben valamilyen egyéb büntett elkövetésével is megvádolták a gyanúsítottakat. A férfiakat rendszerint rendbontással, testi sértéssel, mocskolódással vagy lopással, esetleg ezek közül többel is. A nőket pedig leginkább mocskolódással vagy paráznasággal, de többek között találkozunk a paráznasággal egy időben boszorkányváddal is, ahogyan az előző bekezdésben Lugasi Katánál is láttuk.⁸⁴⁴

Ahogyan a korszakban is tették, úgy nekünk is külön kell kezelnünk a különféle káromkodásokat és szitkokat. Néhány esetben azonban a vétket egyszerűen csak az elkövető neve melletti „*blasphemantem*”, vagyis istenkáromló megnevezéssel jelezték, azonban részleteket már nem jegyezték fel.⁸⁴⁵ Ha egymás után több hasonló perre is sor került, akkor pedig egyszerűbb, rövidebb volt azt papírra vetni, hogy „*similiter blasphemantem*”, vagyis (az előzőhöz) hasonló istenkáromló, mint újra kifejteni a bűncselekményt.⁸⁴⁶ Az elhangzó káromkodásokat is rögzítő bejegyzések azonban jól tükrözik, melyek voltak a leggyakrabban használt kifejezések.

A legsúlyosabb blaszfémia kétség kívül az **Isten ellen irányuló** káromkodás, mocskolódás volt. A vizsgált forrásanyagban 29 személyről – mindannyian férfiak – olvashatjuk, hogy Isten nevét megkáromlották. Azonban szinte egyiküknél sem jegyezték fel – azok közül, akiknél találtunk erre vonatkozó információt – ténylegesen Istenre vonatkozó sértést vagy szitkot. Még a megkövezésre ítélt Tóth Pál elleni tanúvallomásokban sincs nyoma Isten és a szentek ellen irányuló szitkozódásnak. Az elkövető először egy ökörpásztor gyermeket hajtott és szidalmazott – a vizsgált jegyzőkönyvek tanúsága szerint igen elterjedt – ördög teremtette, eb adta, kutya adta kifejezésekkel, majd Szabó Pált, a város kocsisát és a vele együtt lévő lovászokat kezdte hasonlóan szidni, miközben lóháton ülve, karddal meg is támadta a férfiakat. Tóth Pál egyéb trágár beszédek is mondott, azonban egyik tanú sem említette, hogy Istent vagy a szenteket a szájára vette volna.⁸⁴⁷ Ez persze nem jelenti azt, hogy nem hangozhatott el tőle ilyesmi, hiszen a róla hozott határozatban kiemelték, hogy többször is káromkodott.

Csupán két férfi káromkodását ítéltük valóban idesorolandónak. Csapos Péter nem csak a körülötte lévő embereket szidta 1704-ben tüzes mennykő és ördög teremtettével, de még

⁸⁴³ Uo. 89. 1706. jún. 24.

⁸⁴⁴ A témáról bővebben a boszorkányságot vizsgáló fejezetben írunk.

⁸⁴⁵ L. pl. MNL HBML IV. A. 1011./a. 25. k. 299. 1702. febr. 2., 304. 1702. febr. 13.

⁸⁴⁶ Uo. 420. 1702. aug. 28.

⁸⁴⁷ MNL HBML IV. A. 1018./e. 1. k. 272–275. 1694. jún. 17.

azok teremtését, teremtésének a lelkét is rútul mocskolta.⁸⁴⁸ Ennek megfelelően a férfira kiszabott büntetés is kemény volt. Ugyan a halálbüntetést elkerülte, de kimondták, hogy „*az hóhér nyelvinél fogva vigye ki a' kalodához, ott köveket kötvén nyakáb[an] uczánként hordozza meg hétfőn, s kedden délig. Kiálcsa meg, hogy halálra volt volna méltó, azután keményen verje meg, s űzze ki a' várasból.*”⁸⁴⁹ Az apjára fejszével támadó és a testi sértések kapcsán már előkerülő Károlyi Mihály pedig többek ördög adtának való szidása mellett azt is mondta apjának, hogy: „*Az Isten soha rosszabb embert tenálad nem teremthetett volna.*”⁸⁵⁰ Az ellene hozott ítéletet sajnos nem őrizte meg a jegyzőkönyv.

Már utaltunk rá, milyen súlyos istenkáromlásnak minősült az **adtával, teremttével** való szitkozódás. Az nem minden per kapcsán derül ki a vizsgált forrásokból, hogy pontosan mitől származtatták a sértett feleket. Gyakran csak azt jegyezték fel, hogy az elkövető „*attával, teremttével káromkodott*”.⁸⁵¹ Többek között a Békéssi Mihályt boszorkánynak nevező Bézi Andrásnál is szóról-szóra ez áll a jegyzőkönyvben, ráadásul az ellene hozott tanúk vallásából sem tudunk meg sokkal többet. Ezekben is csupán annyit rögzítettek ezzel kapcsolatban, hogy a férfi „*attával, teremttével is szitta, fenyegette*” az asszonyt.⁸⁵² Igaz, az egyik megkérdezett szerint „*ördögnek mondotta*”, ám azt már nem részletezte, hogy ez pontosan hogyan hangozott el.⁸⁵³ Lehetett akár ördög adta, ördög teremttete is, azonban nem érdemes efféle találgatásokba bocsátkoznunk.⁸⁵⁴

A vizsgált években az egyik legjellemzőbb káromkodás pont az ördög adtával, teremttével való szitkozódás volt. A fentebb már példaként hozott, visszaeső András kovácsnál is ezeket olvashatjuk. A tanúvallomások alapján az első – 1702. január-februári – esetben is ördög adtázott, hozzátéve azt is a gazda szidásához, hogy „*ördög tördellye meg a lelkedet*”.⁸⁵⁵ Egy évvel korábban Pap Györgyöt is azért verte meg erősen a hóhér kövekkel a nyakában, mert „*bűségessen comp[ro]báltatott [bizonyíttatott], hogy az I[n causam attractus] [perbe fogott] ördög attával és egyéb ocsmán beszédekkel szitkozódott*”.⁸⁵⁶ De például ugyanezért a bűnért furatossal keményen megverték, majd kitiltották Zsíros (Siros) Istvánt 1715 szeptemberében.

⁸⁴⁸ MNL HBML IV. A. 1018./e. 2. k. 564. 1704. febr. 14.

⁸⁴⁹ MNL HBML IV. A. 1011./a. 25. k. 732–733. 1704. febr. 23.

⁸⁵⁰ MNL HBML IV. A. 1018./e. 3. k. 436–439. 1713. máj. 13.

⁸⁵¹ L. pl. MNL HBML IV. A. 1011./a. 27. k. 598. 1709. máj. 4.

⁸⁵² A vádra l. MNL HBML IV. A. 1011./a. 28. k. 763–764. 1715. nov. 30.; A tanúvallomásokra l. MNL HBML IV. A. 1018./e. 3. k. 634–635. 1715.

⁸⁵³ Uo.

⁸⁵⁴ Az esetről a következő, becsületsértést, rágalmazást vizsgáló fejezetben részletesebben is írunk.

⁸⁵⁵ MNL HBML IV. A. 1018./e. 2. k. 432. 1702. jan.

⁸⁵⁶ MNL HBML IV. A. 1011./a. 25. k. 53. 1701. febr. 5.

Hasonlóan megszokott káromkodásnak számított az eb adta, eb teremtette is. A testi sértések kapcsán már előkerült Király Sámuel is „*eb attával, kutya attával szitkozódott*” 1701 elején.⁸⁵⁷ De például Pusztai Pál is azért hívta perbe Császi Miklóst 1703 júliusában, mert őt „*eb atta, születte, hunczfut kutyaméhéből esett szitta, sok ízben fattyúnak mondotta, s egyéb rútszítkokkal is illette*”, s fegyvert rántva harcra is hívta, ismét eb adtának nevezve őt.⁸⁵⁸

De találkozunk még disznó adtának, tüzes adtának vagy éppen hundsfut teremtettének mocskolással is.⁸⁵⁹ Foris Tamás esetében például a tanúvallomásokból bebizonyosodott a vádlott „*disznó attával, kettőnek vallásibul teremtettével való szitkozódási*”, melyért „*jöllehet stricto jure [a szorosan vett jog szerint] halált érdemlene, mindazáltal emberséges emberek[ne]k mellette való törekedéseket megtekintvén, poenája mitigáltatik [büntetése enyhítettik] ilyen formánn, hogy az hóhér köveket kötvén nyakában, a' büntetésnek helyére kivitessék, holott [értsd: ahol] elsőben megkiáltván dolgát, keményen veretessék meg*”.⁸⁶⁰ Fényes István pedig a vád szerint, egyebek mellett, tüzes adtával szitkozódott. A férfi válaszában azt mondta, hogy nem szitkozódott „*olly tetemessen*”, és a „*helytelenül*” mondottakra – vagyis a nem helyénvaló, szitkozódásnak minősülő kifejezésekre – nézve kegyelmet kért, amelyet meg is kapott.⁸⁶¹ Bihari Borbély János pedig „*tatár teremtettével*” szitkozódott, melyért ugyan nagyobb büntetést érdemelt volna, az ítélehozatalnál figyelembe vették, hogy részegen káromkodott, „*és eddig a' jámborságnál egyéb ne[m] hallatott felőle*”, így „*másképpe[n] ne[m], hane[m] a' nyakvassal büntettetik holnap, mind a' kétszeri p[rae]dicatio [prédikáció] végb[en] menetelég*”.⁸⁶²

Az 1704. szeptemberi statútum előtti büntetéseket vizsgálva többször találkozunk testi fenytéssel, nyakvassal, valamint falóra ültetéssel.⁸⁶³ Bujdosó Mihályt pedig kövekkel a nyakában „*uczánként hordoztassék meg és kiálcsa, hogy halálra volt volna méltó*” hasonló káromkodásáért.⁸⁶⁴ Ahogyan már fentebb is kiemeltük, ugyan az említett rendelkezés értelmében minden ilyenfajta káromkodás halálbüntetést vont volna maga után, ez a gyakorlatban csak kivételes esetben volt jelen. Továbbra is a korábban bevett büntetések

⁸⁵⁷ Uo. 69. 1701. febr. 21.

⁸⁵⁸ Uo. 633. 1703. júl. 5. A hundsfut, hunczfut szitokszó komolyabb becsületsértésnek minősült, mint azt mai szemmel gondolnánk, ugyanis a korszakban még eredeti, „*vagina canis*” értelemben használták a kifejezést, vagyis a nőtény kutya nemiszervére utaltak vele. BÓNIS 1962. 129.

⁸⁵⁹ Ez utóbbira l. pl. uo. 168–169. 1701. júl. 4.

⁸⁶⁰ Uo. 45. 1701. jan. 27.

⁸⁶¹ MNL HBML IV. A. 1011./a. 24. k. 603. 1699. dec. 19. Ugyanezzel a dátummal került bejegyzésre Fényes István Nagy István elleni perének kivonata is, amelyben Fényes pénze ellopásával vádolja Nagy Istvánt. Uo. 602–603. 1699. dec. 19. A férfi talán ellopott pénze miatti idegességében, dühében káromkodott, amelyet a tanács tagjai is figyelembe vehettek.

⁸⁶² MNL HBML IV. A. 1011./a. 23. k. 372. 1696. febr. 11.

⁸⁶³ Testi fenytésre l. pl. MNL HBML IV. A. 1011./a. 25. k. 45. 1701. jan. 27., 53. 1701. febr. 5.; Nyakvasra l. pl. MNL HBML IV. A. 1011./a. 24. k. 719. 1700. máj. 29. (A vádra l. uo. 711. 1700. máj. 13.); Falóra l. MNL HBML IV. A. 1011./a. 25. k. 197. 1701. szept. 5.

⁸⁶⁴ Uo. 247. 1701. dec. 5.

szabták ki. Fodor Szabó András is elkerülte a kivégzést, pedig Kovács Jánoson például csupán hatot csaptak az 1708. decemberi ítélet szerint, miután „*részegen az ura szállására menvén attával, teremtettével szitkozódott*”, s a ház felgyújtásával fenyegetőzött.⁸⁶⁵ A büntetés viszonylag enyhe, tekintve, hogy ez utóbbit – a tűzzel való fenyegetést – önmagában is nagyon komolyan vették a korszakban, hiszen egy-egy tüzesetben számos ház is elpusztulhatott.⁸⁶⁶

Igen gyakori volt, hogy valaki **az emberi lelket** mocskolta. Leggyakrabban a hamis lelkűnek szidással találkozunk. Molnár Györgynét például Nagy Mihály, ispotálybeli dékán hívta perbe 1709 márciusában, miután az asszony azt állította, hogy „*valakik az ő anyjának temetése körül forogtanak, mind hamis lelkűk voltak*”.⁸⁶⁷ De a mocskolódók illethették más bűnökkel, bűncselekményekkel kapcsolatos jelzőkkel is a sértettek lelkét. Így például találkozunk a jegyzőkönyvekben parázna lelkűnek, boszorkány lelkűnek, kurva lelkűnek (sic), ármányos lelkűnek, vagy éppen gyilkos lelkűnek titulált egyénekkel, de a pogány lelkű és a gonosz lelkű kifejezések is többször előfordulnak.⁸⁶⁸

Többször előfordult a lélek különféle állatokkal való azonosítása is. Leginkább a kutya – esetleg eb – lelkűnek nevezés látszik elterjedtnek, de a disznó lelkűvel is többeket sértettek. Baksi Istvánné például Takács Jánost hívta perbe 1700 júliusában amiatt, hogy őt egyebek mellett kutya lelkűnek nevezte.⁸⁶⁹ Dávid Csizmadia Mihály pedig szomszédját, Szatthmári Szabó Istvánnét citálta 1712 szeptemberében, miután az asszony igen megsértette őt. Szatthmáriné „*maga telekjén lévén*”, a férfi pedig „*maga sövényének tövére vizelni menvén*”, az asszony a következőképpen förmedt rá: „*Mit húddozol [értsd: vizelsz] által a sövényen, mit dugod által az ebedet [értsd: nemi szervedet]? Disznónál is disznóbb vagy, disznó lelkű, egye meg a' világ kutyája, etc.*”⁸⁷⁰ Az már nem derül ki a vizsgált forrásokból, hogy a felperes – vagy bizonyos testrészei – valóban átérték-e a telekhatáron, mert az ügyben született ítélet már nem maradt ránk, azonban a forrásból az is kiderül, hogy az asszony más, különféle vádakkal és szitkokkal is illette Dávidot, s ezzel egyidőben a feleségét is.⁸⁷¹

⁸⁶⁵ MNL HBML IV. A. 1011./a. 27. k. 538. 1708. dec. 31.

⁸⁶⁶ A témáról részletesebben egy későbbi, az egyéb bűncselekményeket összefoglaló fejezetben írunk részletesebben.

⁸⁶⁷ MNL HBML IV. A. 1011./a. 27. k. 573. 1709. márc. 11. Molnárnénak ezzel egy időben egy másik ügye is a magisztrátus előtt forgott. Elhunyt édesanyja özvegyét, Megyeri Mihályt hívta a szenátorok elé az örökség rendezése miatt. Uo.

⁸⁶⁸ Parázna lelkűre l. MNL HBML IV. A. 1011./a. 28. k. 585. 1715. márc. 21.; Boszorkány lelkűre l. uo. 70. 1712. jún. 16.; Kurva lelkűre (sic) l. MNL HBML IV. A. 1011./a. 25. k. 195. 1701. szept. 1.; Ármányos lelkűre l. uo. 447. 1702. okt. 2.; Gyilkos lelkűre l. MNL HBML IV. A. 1011./a. 27. k. 525. 1708. dec. 8.; Pogány lelkűre l. pl. MNL HBML IV. A. 1011./a. 25. k. 239. 1701. nov. 21.; Gonosz lelkűre l. pl. MNL HBML IV. A. 1011./a. 27. k. 734–735. 1710. aug. 28.

⁸⁶⁹ MNL HBML IV. A. 1011./a. 24. k. 749–750. 1700. júl. 3.

⁸⁷⁰ MNL HBML IV. A. 1011./a. 28. k. 99–100. 1712. szept. 28.

⁸⁷¹ Uo. A felesége szidalmazására l. uo. 100. 1712. szept. 28.

Bár a fentebb idézett 1696. januári statútumban kimondták, hogy a lelküvel szitkozódókat nyakvassal vagy falóra ültetéssel büntessék, a vizsgált források alapján úgy tűnik, hogy ezt mégsem vették ennyire szigorúan. Ugyan találunk példát ennek alkalmazására is – például a részegségért felhozott és a törvényszolgáknak ellenszegülő, velük dulakodó Balku Pálnénál 1708-ból –, sokkal inkább tűnik úgy, hogy nem ez volt a jellemző.⁸⁷² Az így mocskolódókat rendszerint maguk a sértettek hívták perbe, s hogy ha bebizonyosodott a cselekmény, akkor az alperesnek a mocskolódásoknál szokásos nyelvváltságot kellett fizetnie.⁸⁷³

A jegyzőkönyvek tanúsága szerint ritkábban ugyan, mint a fentiek, de előfordult **mennykővel** való káromkodás, átkozódás is. Füleki Szűcs János például, amikor intették a főbíró eb adtának való szidása miatt, a következőkkel tetézte káromkodását. *„Ne beszélly, mert szemiben is azt mondanám, az eb attának, üsse meg a' tüzes lánczos mennykű az házát is, ha volna olyan mennykű!”*⁸⁷⁴ A férfi mással is átkozta a bírót, s a bejegyzésből az is kiderül, hogy megrögzött visszaeső volt, aki már számos reverzálisban kötelezte magát a megjavulásra. Feleletében kegyelmet kért, és részegséggel mentette magát.⁸⁷⁵ Valószínűleg eltöltött valamennyi időt az áristomban is legújabb vétkéért, és valamilyen módon bünbánatot is gyakorolhatott, mivel az ítéletben kiemelték, hogy ugyan „nagy” büntetést érdemelne, *„mindazáltal eddig való szenvedését [értsd: raboskodását], maga megalázását, s nevetlen árváit megtekintvén”* ettől eltekintenek, de kövesse meg a szenátust, tartson penitenciát, s ismét adjon magáról reverzalist, amelyben kötelezi magát arra, hogy soha többé nem keveredik *„semmi ártalmas dolgokb[an]”*.⁸⁷⁶ Nagy Jánosnál pedig egy bizonyos Harangozó Márton házára ment rá erőszakosan, ahol az apósát – az nem derül ki, hogy Harangozóét vagy a sajátját – is rútol szidta, *„hét szekér ménkű üsse meg a vén lelkedet, bennégetlek az házban”* fenyegetéssel.⁸⁷⁷ Az ügyben hozott határozatot nem őrizte meg a jegyzőkönyv, de nagyon érdekes, hogy annak ellenére, hogy magisztrátusi perről, valamint az emberi lélek mennykővel való szidásáról, sőt tüsszel való fenyegetésről van szó – mely utóbbit, mint említettük, önmagában is nagyon komolyan vették a korszakban – a fiskális mégis csak

⁸⁷² Balkunéra I. uo. 525. 1708. dec. 8.

⁸⁷³ L. pl. Kötélverő Péter és Rézmiéves Tóbiásné pere. MNL HBML IV. A. 1011./a. 25. k. 805. 1704. jún. 28., 812. 1704. júl. 7. Itt azonban meg kell jegyeznünk, hogy a különféle szidalmak, kifejezések miatti büntetések vizsgálatakor mindig marad valamennyi bizonytalanság a kutatóban, mert egyrészt az ítéleteket tekintve sajnos elég hiányosak a vizsgált jegyzőkönyvek, másrészt a káromkodók, szitkozódók többségének, nem meglepő módon, többféle szitok, kifejezés is elhagyta a száját. Így ezek szétválasztása gyakran különösen nehéznek, helyenként megoldhatatlannak bizonyult.

⁸⁷⁴ MNL HBML IV. A. 1011./a. 27. k. 800. 1711. febr. 26.

⁸⁷⁵ Uo.

⁸⁷⁶ Uo. 805. 1711. márc. 19. A következő négy évben – ameddig a vizsgálódásunk kiterjed – valóban nem találkoztunk többször ilyen formán a nevével a magisztrátusi jegyzőkönyvekben.

⁸⁷⁷ MNL HBML IV. A. 1011./a. 28. k. 271–272. 1713. szept. 28.

hatalmaskodás miatti bírság és nyelvváltság kiszabását javasolta.⁸⁷⁸ De a parázna Fekete Jánosról is az derül ki az egyik tanú vallásából, hogy szeretője férjét szidta, egyebek mellett, „menykő üssön megh” felkiáltással.⁸⁷⁹ A mennykő nagyon is valós veszélyt jelentett. A vizsgált forrásanyagban is olvashatunk villámcsapás következtében kigyulladt, s leégett házakról, sőt halálesetekről is, amelyeknél villám csapott az áldozatba.⁸⁸⁰

Az **egyéb trágár kifejezések**, mint például az egymás felmenőinek szidása, és/vagy a különféle nemiséggel, esetleg az anyagcserével kapcsolatos sértések sokban hasonlítottak a ma is használatban lévőkhöz.⁸⁸¹ Gyakran kapcsolódott hozzájuk valamilyen más káromkodás – például adtázás, lelkűzés – is, valamint többször jártak együtt erőszakkal is.⁸⁸² Éppen ezért büntetésüket is nagyrészt ezek határozták meg.

Az ítékezésben, mint azt láthattuk, különbséget tettek a káromkodás, szitkozódás különböző fajtái között, s a büntetés mértékét az határozta meg, hogy pontosan mely szavak hangzottak el a delikvens szájából.⁸⁸³ Ezeket az ügyeket nagyon komolyan vették a vizsgált időszakban, s ennek megfelelően a büntetésük is szigorú volt. Megkövezéssel a két, fejezet elején említett – 1696. januári és 1704. szeptemberi – döntés megszületése előtt is találkozunk a jegyzőkönyvekben, gondoljunk csak vissza Daróczi László 1694-es esetére. Úgy tűnik azonban, hogy annak csupán elvétve történő alkalmazása hosszútávon nem jelentett elég visszatartó erőt a lakosság számára. Pedig egy-egy ilyen kivégzés minden bizonnyal hosszú ideig beszédtema lehetett a településen és környékén.⁸⁸⁴ Ám ezek nem voltak gyakoriak, s a legtöbb káromkodónak nem kellett az életével fizetnie bűnéért. A káromkodásért leggyakrabban alkalmazott büntetés az általunk vizsgált évek körülbelül első felében a falóra ültetés volt – amelyről az 1696-os határozatban is olvashatunk –, gyakran kövekkel a nyakban.⁸⁸⁵ Kötélverő Kis Ferenc például három nap délig-délig ült a falovon kövekkel a nyakában 1701 nyarán, mivel „*disznó attával, parancsoltával, születtével szitkozódott*”.⁸⁸⁶ A

⁸⁷⁸ Uo.

⁸⁷⁹ MNL HBML IV. A. 1018./e. 2. k. 405. 1701. júl. 6.

⁸⁸⁰ Előbbire l. MNL HBML IV. A. 1011./a. 25. k. 179. 1701. júl. 30.; Utóbbira l. MNL HBML IV. A. 1011./a. 24. k. 286. 1698. aug. 6.

⁸⁸¹ L. pl. MNL HBML IV. A. 1018./e. 2. k. 386–388. 1701. júl. 6., MNL HBML IV. A. 1011./a. 25. k. 457. 1702. nov. 27., MNL HBML IV. A. 1011./a. 27. k. 499. 1708. nov. 5.

⁸⁸² L. pl. MNL HBML IV. A. 1011./a. 25. k. 447. 1702. okt. 2., MNL HBML IV. A. 1011./a. 28. k. 117. 1712. nov. 26.

⁸⁸³ M. ANTALÓCZY 2001. 94.

⁸⁸⁴ Az elrettentő büntetések visszatartó erejére Koncz Ákos is rávilágított idézett munkájában, kiemelve azt is, hogy egy-egy ilyen büntetés végrehajtása után egy ideig szüneteltek a városban a nagyobb bűnök. KONCZ 1913. 21.

⁸⁸⁵ Szűcs István talált olyan bejegyzést az általa vizsgált jegyzőkönyvekben, amely arra utal, hogy a nyakba akasztott kövek azokat a köveket jelképezték, amelyekkel az elítéltet agyon kellett volna verni. L. Szűcs, 1871/a. 529.

⁸⁸⁶ MNL HBML IV. A. 1011./a. 25. k. 155. 1701. jún. 18.

büntetés időtartamát sokszor nem jegyezték fel a jegyzőkönyvekben, csupán néhány esetben látunk erre vonatkozó adatot. Ezek legtöbbször három napot említ, de olvashatunk két napról is.⁸⁸⁷ Ez – ahogyan azt a fent említett Kötélverő esete is mutatja – nem napokig tartó folyamatos végrehajtást jelentett, hanem több különböző napon történő felültetést. Erről értesülünk a Bódi Miklós és Oláh Jakab ellen meghozott 1700. októberi ítéletről is, miszerint „*az nyakokban kössön követ az hóhér, és a' falóra háromszor ültetessenek fel, azután veretessenek meg, és kiáltsák meg, hogy halál volt volna fejeken*”.⁸⁸⁸ Arról, hogy a felülések általában mennyi ideig tartottak alkalmanként, többségében hallgatnak a vizsgált források. Kötélverő Kis Ferencnél, mint láthattuk, minden nap délig tartott a büntetés. Idevonatkozóan mindenképpen szeretnénk kiemelni még egy szövegrészt. Egy deliberátumról van szó, amelyet egy bizonyos Miklós kovács ügyében hozott a tanács 1702 márciusában. A perről csupán annyit tudunk meg, hogy a férfi szitkozódott, káromkodott, ám számunkra most az ítélet megszövegezése az igazán érdekes. Ebben ugyanis eltértek a megszokott formuláktól – ültessék a falóra, a falóra ültetessék –, és úgy fogalmaztak, hogy a vádlott „*a falovon nyargalódczék*”.⁸⁸⁹

Gyakran szabtak ki testi fenyítést is. Az évek előrehaladtával ez egyre inkább kiszorította a falóra ültetést, amellyel 1704-től kezdve már nem is találkozunk az itt vizsgált perekben. A káromkodás leggyakoribb büntetésévé a verés, méghozzá a furatozás és a pálcázás vált, amely többször kitiltással is együtt járt. Szőlősi Pétert is erősen megpálcázták és kitiltották Debrecenből, miután bebizonyosodott „*káromkodó beszéde*”.⁸⁹⁰ Ő „*az Istennek dicsősséges Szent nevét attával, teremtetével*” káromlotta meg.⁸⁹¹ Érdekes látni, hogy már ebben a néhány vizsgált évben is történt változás a büntetési gyakorlatban.

A fentiekén kívül alkalmaztak még ekklézsia követést és kalodába vagy nyakvasba tételt is. Utóbbi – bár igen megalázó és kényelmetlen lehetett – a többihez képest viszonylag enyhe büntetésnek számított, ahogyan arra több példa is utal. Bihari Borbély János ítéleténél is kiemelték 1696-ban, mint azt már fentebb idéztük, hogy bizonyos enyhítő körülmények – részegen káromkodott és addig jámbor életet élt – miatt „*másképpe[n] ne[m], hane[m] a' nyakvassal büntetetik holnap, mind a' kétszeri p[rae]dicatio [prédikáció] végb[en] meneteléig*”.⁸⁹² Szoboszlai Mikecs Istvánt és feleségét is szitkozódáson, káromkodáson kapták 1708 nyarán, azonban „*most még edgyszer meggratiáztatnak instantiájokra* [könyörgésükre

⁸⁸⁷ 3 napra l. pl. Uo. 197. 1701. szept. 5.; 2 napra l. pl. uo. 221. 1701. okt. 3.

⁸⁸⁸ MNL HBML IV. A. 1011./a. 24. k. 802–803. 1700. okt. 9.

⁸⁸⁹ MNL HBML IV. A. 1011./a. 25. k. 327. 1702. márc. 18. Ezt első olvasásra megmosolyogtatónak találtunk, és a debreceni szenátorok humorérzékét véltük benne felfedezni. Alaposabban végiggondolva azonban nem biztos, hogy erről volt szó, hiszen a káromkodást igen komoly, Isten haragját is kiváltó bűnnek tartották a korszakban.

⁸⁹⁰ Uo. 747. 1704. márc. 6.

⁸⁹¹ Uo. 745. 1704. márc. 3.

⁸⁹² MNL HBML IV. A. 1011./a. 23. k. 372. 1696. febr. 11.

kegyelmet kapnak], *olly conditióval* [feltétellel], *hogy nyakvasban tétetessenek*”.⁸⁹³ A házaspár tehát könyörgésére kegyelmet kapott, azonban, hogy mégse maradjanak büntetés nélkül, kézi kalodába kerültek. Ennek időtartamát nem jegyezték fel a jegyzőkönyvben. A nyakvasból való kiengedés után előfordult, hogy jól meg is csapták az illetőt. Az erőszakos bűncselekmények kapcsán már említett Párnás Pálnál is ez volt a helyzet. Őt vasárnap a nyakvasba állították, hétfőn pedig 12 ütést mértek rá furatossal.⁸⁹⁴ Rendszerint a kalodába tételt is testi fenytéssel együtt találjuk meg a káromkodók büntetési között. Vas András is – figyelembe véve öregatyja könyörgését és ifjú korát – „*pálczáztassék meg, holnap a’ templom előtt a’ kalodában szegesztessék nyakkal*”.⁸⁹⁵ Az ekklezsia követéshez is kapcsolódhatott verés. Például a már többször előkerült Kövér Mihályt is megfuratozták mellette 1710 augusztusának végén.⁸⁹⁶ De Bodnár Sámuelnél is halmozódtak a különféle büntetések. Ugyan részegeskedése és káromkodása miatt méltó lett volna a halálbüntetésre, felesége és öreg szülei rimázkodására a szenátorok megkegyelmezték neki, s kimondták, hogy „*jövendő vasárnap kétszer az nyakvasb[an] tétessék, míg az templomban lesznek, kő köttetvén az nyakáb[an], hétfűn keményen megfuratoztassék és kövessen Ecclesiát*”.⁸⁹⁷ A férfinak emellett azt is meg kellett ígérnie, hogy nem iszik többé részegítő italt.⁸⁹⁸

A megalázó büntetések közé tartozott az utcánként való meghordozás is, ahogyan arra már korábban láttunk példát. Többnyire ezt sem önálló büntetésként szabta ki a magisztrátus. Biró István például megrögzött káromkodó volt, ezért arra ítélték 1711 júniusában, hogy a „*hóhér kössön nyakában követ, és hordozza meg uczánként, az [In causam attractus] [perbe fogott] penig minden uczán kiálcsa, hogy halál lett volna fején, ha meg nem gratiáztatott volna* [kegyelmet nem kapott volna]. *Ezt víghez vivénn veretessék meg*.”⁸⁹⁹

A fent kiemelt, de a korábban bemutatott ítéletek is azt mutatják, hogy a különféle büntetésfajtákat nagyon sok esetben egymással kombinálva szabták ki az elkövetőkre. Azt is megfigyelhettük, hogy bizonyos enyhítő körülményeket figyelembe vettek az ítélethozatalkor. Ilyen volt a részegség is, amelyről már esett szó, s több bemutatott példában is előkerült. Többen is védekeztek azzal az szenátorok előtt, hogy ittas állapotban káromkodtak, s ezt gyakorta el is fogadták. Szemes János válaszában is azt olvashatjuk, hogy „*részegsége miatt,*

⁸⁹³ MNL HBML IV. A. 1011./a. 27. k. 456. 1708. aug. 25. Az asszonynak már korábban is elnéztek egy hasonló botlást, amiért akkor is nyakvasba került, és meg kellett követnie férjét, aki ellen fegyvert is fogott. Uo. 304. 1707. dec. 8.

⁸⁹⁴ MNL HBML IV. A. 1011./a. 27. k. 532. 1708. dec. 20.

⁸⁹⁵ MNL HBML IV. A. 1011./a. 25. k. 687. 1703. dec. 8.

⁸⁹⁶ MNL HBML IV. A. 1011./a. 27. k. 736. 1710. aug. 28.

⁸⁹⁷ MNL HBML IV. A. 1011./a. 28. k. 685–686. 1715. szept. 16.

⁸⁹⁸ Uo.

⁸⁹⁹ Uo. 824. 1711. jún. 4.

*mit cselekedett, eszében ne[m] jut, gra[ti]át [kegyelmet] kér”.*⁹⁰⁰ A férfinak kétnapi falovon ülésel kellett bűnhődnie, kövekkel a nyakában.⁹⁰¹ A büntetéseken enyhíthettek még a családtagok kérésének, könyörgésének hatására is, valamint figyelembe vették, ha az illető korábban nem esett hasonló bűnbe, s tekintettel lehettek a vádlott ifjú korára is, ahogyan azokat már szintén láthattuk a fenti példáinkban. Sokszor pedig a megbecsült, befolyásos személyek törekedésének, közbenjárásának volt köszönhető az enyhébb ítélet. Szilvási János kovács esetében is „*becsülletes, mellette intercedáló [kiálló, érdekében közbenjáró] emberek*” tettek bizonyosságot róla, hogy „*ez előtt jámborul, csendesen viselte magát, és szitkozódást is, annyival inkább káromkodást ne[m] gyakorlott*”.⁹⁰²

Az, hogy a megkövezést a többször is említett státúumok ellenére csak kivételes esetekben alkalmazták, nem jelentette azt, hogy a városatyák elnézőek lettek volna. A büntetések szigorúak és sok esetben igen megalázóak voltak, hiszen el akarták rettenteni a lakosságot a hasonló bűncselekmények elkövetésétől.

Végezetül érdemes röviden visszautalnunk a Debrecen hadi terheivel foglalkozó bevezető részben is említett káromkodó kurucokra, akik minden bizonnyal rossz hatással voltak a lakosságra is.⁹⁰³ Láthattuk például, hogy 1703 júliusában „*nagy sok káromkodások után*” kérték ki a város tömlöcéből lövöldözésért fogságba vetett társaikat, valamint a kuruc Guthi Istvánnal kapcsolatban is kiemelték, hogy „*iszonyú, hallatlan, irtóztató káromkodó ember*”.⁹⁰⁴

6.2 Egyéb vallás elleni bűncselekmények

A blaszfémia és a különféle szitkozódások után mindenképpen foglalkoznunk kell a korábban már említett egyéb vallás elleni bűncselekményekkel is, amelyek a korabeli vallásos felfogás szerint szintén könnyedén kiválthatták az Úr haragját. Ezekből – Galgóczi Gergely megintését és Borsi István perét is beleszámolva – összesen 39 került bejegyzésre a vizsgált magisztrátusi jegyzőkönyvekbe. Az istenkáromláshoz, káromkodáshoz képest tehát rendkívül

⁹⁰⁰ MNL HBML IV. A. 1011./a. 25. k. 214. 1701. szept. 26.

⁹⁰¹ Uo. 221. 1701. okt. 3. Bár a részegséget enyhítő körülménynek ítélték, ez nem azt jelenti, hogy jó szemmel nézték volna. Az egyéb bűncselekményeket bemutató fejezetben a részeges életmód miatti pereket is vizsgáljuk.

⁹⁰² Uo. 103–104. 1701. ápr. 14.

⁹⁰³ Koncz Ákos is kiemeli többször idézett munkájában, hogy mennyire természetes, ha még a szelídebb természetű lakosokat is magával ragadja a kurucok példája. KONCZ 1913. 78.

⁹⁰⁴ Előbbire l. MNL HBML IV. A. 1011./a. 25. k. 645. 1703. júl. 24.; Utóbbira l. uo. 652. 1703. aug. 10. Katonáinak káromkodásával és annak szankcionálásával Rákóczi is sokat foglalkozott. L. bővebben: MEZEY BARNA: A káromkodás (blaszfémia) a XVII–XVIII. század büntető jogszabályaiban: adalékok a Rákóczi-szabadságharc jogalkotásához. *Jogtörténeti Szemle*, 1986. 1. sz. 56–65.

ritkán fordult elő.⁹⁰⁵ Ezek közül 36 volt a per és 3 az egyéb bejegyzés. Egy esetet leszámítva – ahol szénalopásról is szó volt –, minden feltételezett elkövető ellen hivatalból indult eljárás.⁹⁰⁶ A gyanúsítottakat tekintve összesen 37 vagy 38 férfi – attól függően, hogy az egyetlen kétszer szereplő név azonos személyt takar-e – és 11 nő szerepel a vizsgált forrásanyagban.⁹⁰⁷ Közülük, mint azt a káromkodásoknál, szitkozódásoknál kiemeltük, öt vagy hat férfi – a vád szerint – mindkét kategóriába eső cselekményt elkövette, valamint az egyik asszonynál is fennáll ennek lehetősége.

Az idetartozó bűncselekmények mellett nem csak káromkodtak a vádlottak. A férfiaknál ugyan pont erről olvashatunk legtöbbször, de nem sokkal maradt le a sorban a becsületsértés, valamint a különféle erőszakos bűncselekmények – rendbontás, testi sértés – elkövetése sem. Emellett voltak még többek között hamis hitű tolvajok és paráznák is köztük. Nők esetében a paráznasággal találkozunk a leggyakrabban, de voltak, akik kitiltás ellenére is a városban laktak, vagy ide visszajöttek, valamint előkerül a boszorkányvád és a lopás is. Ezek között – ahogyan azt már másfajta ügyekkel kapcsolatban is láthattuk – voltak átfedések. Összességében elmondható, hogy a vizsgált jegyzőkönyvek tanúsága szerint, az esetek körülbelül 75%-ában mást is elkövettek – vagy mással is meg lettek vádolva – az idesorolt gyanúsítottak.

Isten nevét hiába venni nem csupán káromkodással lehetett. Azok, akik hamisan esküdtek, szintén megszegték az ezt tiltó parancsolatot.⁹⁰⁸ A pereknél gyakran hivatkozott Hármaskönyv vonatkozó része is kimondja, hogy „*bármely hitszegőt és hamis esküvőt (kit közönséges szóval „aucarius”-nak vagy „lúdas”-nak nevezünk) az Isten és emberek igaz törvénye szerint, keményen meg kell büntetnünk*”.⁹⁰⁹ Ez – a hamisan esküvés, a hamis hitűség – volt a leggyakrabban előforduló idekapcsolódó bűn a vizsgált időszakban. Az általunk áttekintett esetek közül huszonháromban jelent meg vádként. A hamisan esküvők többsége valamilyen egyéb módon is törvényt sértett, s csupán hatan voltak, akiket egyedül ezzel vádoltak meg. Ez utóbbiak egyike volt például az a Csika Mihály, aki 1697 tavaszán állt a magisztrátus elé, miután „*hamissan megesküött, hogy más ember disznát meg ne[m] ölte, peccenyészte, azután pedig mind mások ellene tett, mind maga nyelve vallásából kitettzett*

⁹⁰⁵ Ez a későbbi évtizedekben is így lehetett. Az 1740-es évekre vonatkozóan M. Antalóczy Ildikó is megállapítja, hogy a vallásellenes, illetve a vallást érintő cselekmények száma a blaszfémiahoz képest igen csekély volt. M. ANTALÓCZY 1996. 84.

⁹⁰⁶ Ez a kivétel Békéssi Péter Szakáll István ellen indított causája volt. MNL HBML IV. A. 1011./a. 28. k. 543. 1715. febr. 28.

⁹⁰⁷ A kétszer szereplő név a Nagy György volt. Az első előfordulásra l. MNL HBML IV. A. 1011./a. 23. k. 209. 1695. febr. 14. A másodikra l. uo. 261. 1695. ápr. 23.

⁹⁰⁸ 2Móz 20,7

⁹⁰⁹ WERBÓCZY 1514. Második rész. 30. czim.

[értsd: kiderült]”.⁹¹⁰ A férfinak ezért kötéllel a nyakában és szalmakoszorúval a fején kellett elszenvednie a hóhér általi megvesszőzést, miközben azt is meg kellett kiáltania, hogy „*már affélében másszor is egyelítette [értsd: keverte] volt magát, s most is méltó volt volna halálra, akasztófára*”.⁹¹¹ De Malmos Nagy János ellen is azért indult eljárás, mert a férfi megesküdtött rá, hogy többé nem lakik a Mester utcában, mégis „*hiti ellen [esküje ellenére] ott lakik*”.⁹¹² Amikor ezt a szenátorok számon kérték rajta, azzal védekezett, hogy Isten kétszer is, mikor el akart költözni, betegséget bocsátott rá, így gátolva meg őt a szándékában. Ezt az ítélethozók nem is vonták kétségbe, hiszen köztudott, hogy a korabeli emberek életét mennyire átjárta a hit, s olyan dolgokat is, mint például a betegségek vagy a természeti jelenségek, Isten akaratának tulajdonítottak. Azt azonban már nehezményezték, hogy a férfi egészségesen sem tett eleget az esküjének, ezért 12 forintos bírságra ítélték, valamint arra, hogy költözzön másik utcába.⁹¹³ „*Hamis hitűségért szalmakoszorú tétettvén fejéb[en]*” csapták meg a prédikátort becsapó Szabó Pálnét 1711. nyár végén.⁹¹⁴ Az asszony paráznaságból fogant gyermekével a méhében férjhez ment – amelyért a bejegyzés szerint korábban már megbüntették –, majd elhagyva az illetőt hozzáment egy másik debreceni férfihoz.⁹¹⁵ Szabóné tehát hamis esküjével nem csak a prédikátort tévesztette meg, de bigámiát is elkövetett, amely – ezzel a nemi erkölcsöt sértő bűntetteket feldolgozó fejezetben foglalkozunk részletesebben – főbenjáró bűn volt. S noha a szövegben kiemelik, hogy „*halálra volna méltó*”, büntetését kifejezetten a hamis hitűségért kapta, ahogyan az fent is olvasható.⁹¹⁶ A szalmakoszorúzás a hamisan esküvők, esküjüket megszegők bevett büntetése volt, a legtöbb hasonló esetben megtaláljuk.⁹¹⁷ Gyökös Andrásnál is része volt a büntetésnek. A férfi köteles, azaz házas személlyel paráználkodott, ezzel kérkedett is, és amikor „*megesküttetett, ne[m] mondotta ki, hitszegésb[en] esett*”.⁹¹⁸ A végső, érdemi ítélet indoklásánál már a „*paráznasága*” és „*hamissan való megesküvése*” mellett „*káromló szavai*” is kiemelték, mindezekért pedig azzal bűnhődött, hogy „*hóhér kezib[en] adattatván fejéb[en] szalmakoszorú tétessék, a*

⁹¹⁰ MNL HBML IV. A. 1011./a. 24. k. 57–58. 1697. ápr. 29.

⁹¹¹ Uo.

⁹¹² MNL HBML IV. A. 1011./a. 23. k. 410. 1696. ápr. 2.

⁹¹³ Uo. A bejegyzésben ugyan kiemelik, hogy „*minden igaz ok nélkül, senki kénszerítésébül*” tette az esküt, s válaszában sem utal rá, hogy ne így lett volna. L. uo. Azonban jó volna tudni, hogy ez valóban így volt-e. Ha pedig nem, akkor mi állhatott a háttérben valójában. Az sem kizárt, hogy részegen, vagy esetleg valami káreset miatt mérgében, vagy egy vita hevében szaladt ki a száján a meggondolatlan kijelentés, ám a védekezésében semmi ilyesmire nem utal.

⁹¹⁴ MNL HBML IV. A. 1011./a. 27. k. 853. 1711. aug. 27.

⁹¹⁵ Uo.

⁹¹⁶ Uo. A kifejezetten a paráznaság, majd az azt követő bigámia miatti büntetőperben – ahol az asszony Márkus Anna néven szerepel, s amelyben nincs szó a korábbi megbüntetéséről – az ítélet meghozatalát elhalasztották a szülésig. Uo. 826–827. 1711. jún. 4. A vizsgált forrásokból nem derül ki, hogy az augusztusi per ennek a szülés utáni folytatása-e, vagy egy másik eljárás a prédikátor előtt tett hamis eskü miatt.

⁹¹⁷ A szalmakoszorú minden bizonnyal a későbbi évtizedekben is megmaradt a hamis eskü, hamis tanúzás büntetésének részeként. L. M. ANTALÓCZY 1996. 80.

⁹¹⁸ MNL HBML IV. A. 1011./a. 23. k. 318. 1695. nov. 24.

nyakára kű köttessék, azzal ad locu[m] executionis [az ítéletvégrehajtás, kivégzés helyére] kivitettévé négyyszer hétfő napokon erőssen megveretessék, megkiáltván maga mindenkor büntetésinek okát”.⁹¹⁹ A tanúvallomásokban megtaláljuk káromló szavait is. Síró szeretőjét tüzes adtával illette – „No, tüzes atta, sírsz most, de jövendőb[en] jobba[n] is fogsz sírni.” –, valamint azt is hallották tőle, hogy csak Isten szabadítaná meg az asszonyt az urától, feleségül venné.⁹²⁰

Mindenképpen ki kell emelnünk Szaniszlai Mihályné Bácsi Anna 1711. nyári-őszi büntetőperét, amelyet különösen érdekesnek találunk, ugyanis az asszony nem káromkodással, nem is hamis eskü tételével vagy esküszegéssel, hanem egyéb módon, méghozzá mások megesketésével sértette meg a második parancsolatot. Az asszonynak többek között azért kellett törvényszék elé állnia, mert táltosnak mondta magát, többekkel elhitelve, hogy képes kiszagolni a pénzt, ezzel rávéve őket a pénzkiadásra, mindeközben pedig „Istennek nevét hijáb[an] felvette, az ásó embereket megesküttette, hogy az ásandó pénzből táltosok [értsd: táltosok] számára is részt adnak”.⁹²¹ Az egyik megesketett férfi, Szücs Dávid így emlékezett vissza az asszony után elisméltendő szavakra: „Az igaz Isten, ki Atya, Fiú, Sz[ent] Lélek, tellyes Sz[ent]háromság, tégedet úgy segéllyen, hogy ezen kincsbül a’ rabok számára, valóságára egy részt kiattok, táltosok [értsd: táltosok] kapitányinak, hadnagyainak egy részt, mivel a’ kik eltették, azok is így tették volt el.”⁹²² Az ásásban részt vevőknek ez után a következőt is el kellett mondania. „Az én Ur[am], Jesus nevib[en] állottam erre a’ kincstre, ha feladgya énneke[m] magát.”⁹²³ Szaniszlainét bűneiért megbélyegezték és kicsapták Debrecenből. A szenátorok szerint megérdemelte volna a halálbüntetést is, mindazonáltal az ítélet meghozatalánál figyelembe vették a vádlott régóta fennálló raboskodását – a vizsgált forrásokból nem derül ki, ez mennyi ideig tartott –, kiskorú gyermekét, valamint azt, hogy magát jobb életre, megjavulásra ajánlotta.⁹²⁴

A második leggyakoribb idetartozó büntett az **ünneprontás** volt a vizsgált forrásokban, mely az ünnep meg nem tartását vagy megzavarását jelentette.⁹²⁵ Az általunk vizsgált ügyek közül hatban az Úr Napjának, azaz a vasárnapnak a megsértéséről volt szó. Szabó Jánost például azért ítélték furatossal 15 csapásra a farán 1702 szeptemberében, mert vasárnap

⁹¹⁹ Uo. 419–420. 1969. máj. 17.

⁹²⁰ MNL HBML IV. A. 1018./e. 1. k. 393–394. 1695. nov. 24.

⁹²¹ MNL HBML IV. A. 1011./a. 27. k. 861–862. 1711. szept. 12.

⁹²² MNL HBML IV. A. 1018./e. 3. k. 339–340. 1711. aug. 20.

⁹²³ Uo. A tanúvallomások még számos érdekes részletet rejtenek, melyekkel bővebben a boszorkányságot vizsgáló fejezetben foglalkozunk. A vallomásokra l. uo. 339–348. 1711. aug. 20.

⁹²⁴ MNL HBML IV. A. 1011./a. 27. k. 861–862. 1711. szept. 12.

⁹²⁵ KÁLLAY 1996. 198.

dolgozott, szénát rakott szekere a mezőn.⁹²⁶ Dikó Péter és Nagy György is azért találta magát a magisztrátus előtt 1695 februárjában, mert „*vasárnapon törvétele[n] lócseréléssel mások botránkozására éltenek*”, amelyért Dikót 12, Nagy Györgyöt 6 „*Isten dicsősségére fordítandó forintokkal*” büntették.⁹²⁷ Az eltérő összegű bírságokat ugyan nem indokolták meg a bejegyzésben, de sejteni lehet, hogy Dikó Péter személyének köszönhető, s nem csupán a cselekményben játszott szerepük magyarázza azt. A férfi ugyanis a választott hites közönség (electa iurata communitas) tagja volt, így neki még inkább példát kellett volna mutatnia.⁹²⁸ Az 1700 márciusában, vasárnapi napon hírtétel nélkül halat áruló Balla István büntetését nem ismerjük, a férfi védekezése miatt azonban mindenképpen ki kellett emelnünk az esetet. Balla tagadott, és azt állította, hogy „*otthon ne[m] létéb[en] a’ felesége adott Dikó Péter ur[am] számára vagy hatott, arra is bíró szolgálja ment, s a’ vitte el, másként ne[m] adta volna*”.⁹²⁹ Dikó Péternek tehát – a vádlott szerint – ehhez az ügyhöz is köze volt, rajta kívül pedig a bíró egyik, meg nem nevezett szolgáját is megemlítette a gyanúsított. Egyelőre ennyi információval meg is kell elégednünk, mivel a vizsgált források nem tartalmazzák a per további részleteit.⁹³⁰

Igen komoly vádakkal kellett szembenéznie a város hét polgárának – Szappanos Szabó János, Konyári Szűcs István, Kis Gergely, Tanka István, Bátori János, Magyarai Mihály, Erdélyi Sámuel – és egy Szűcs István nevű mesterinasnak 1708 februárjában. A nyolc férfi a jegyzőkönyv szerint a város dolgában eljáró főbíró mellé adatott kísérőnek a tárgyalást megelőző héten, s „*midőn onnét visszabocsátottak volna, Sámsonban érkezvén, ott magokat I[ste]n törvénye szerint, vasárnap lévén, nem viselték, hanem még a’ kik i[ste]ni tiszteletben és szolgálatban voltak is, nagy zenebonát indítván meghhaborították, lövöldöztenek, mintha ellenség ütött volna reájok*”, emellett „*midőn a’ debreczeni nagy temetőhöz érkeztenek volna, praerie [előtte] a’ sámsomi csapszéken megrészegegvén, halotti alkalmatossággal i[ste]ni tisztelet celebráltatott [tartatott] volna, ott is hasonlóképpen kiáltoztanak, lövöldöztenek, s lármát csinálván botránkoztattanak*”.⁹³¹ A nyolc vádlott tehát amellett, hogy vasárnap illetlenül viselkedett, még egy istentiszteletet és egy temetést is megzavart rendbontásával. „*Mely tetemes botránkoztató cselekedetekért*” a fiskális azt javasolta, hogy a polgárok fejenként 100 bírsággal büntetessenek, „*annyival is inkább, hogy concivisek [polgárok]*”,

⁹²⁶ MNL HBML IV. A. 1011./a. 25. k. 440. 1702. szept. 25.

⁹²⁷ MNL HBML IV. A. 1011./a. 23. k. 209. 1695. febr. 14.

⁹²⁸ Uo. 184. 1695. jan. 1. Az előző évben, 1694-ben aedilis is volt. Uo. 93. 1694. jan. 2. Persze számos olyan eset lehetett, amikor pont ennek a befolyásnak köszönhette valaki az enyhébb megítélést. Nagy György pedig nem kizárt, hogy azonos azzal a Nagy György nevű cigánnyal, akit 1695 áprilisában ekklezsia követésre bocsátottak egy három évvel korábban, hamisan elesküdtött ló miatt. Uo. 261. 1695. ápr. 23.

⁹²⁹ MNL HBML IV. A. 1011./a. 24. k. 667. 1700. márc. 15.

⁹³⁰ Dikó Péter ekkor építőbíró volt, neve az „*Inspector[es] aedificior[es]*” között szerepel. Uo. 615. 1700. jan. 2.

⁹³¹ MNL HBML IV. A. 1011./a. 27. k. 355–357. 1708. febr. 24.

Szücs Istvánt pedig – „*minthogy nem concivis [polgár], hanem mesterinas, és nem annyira excultus [kiművelt]*” – „*levonattatván*” erősen csapja meg a hóhér.⁹³² A büntetések javaslatánál tehát – ahogyan minden bizonnyal azok kiszabásánál sem – nem csupán az elkövetők eltérő társadalmi helyzetét vették figyelembe, de az abból fakadó műveltségbeli különbségeket is.⁹³³ Szappanos Szabó János és Tanka István azzal védekezett, hogy mivel vasárnap volt, ők nem ittak bort, s a megnevezett faluban sem jártak akkor. A többiek elismerték ugyan, hogy egy pohár borra betértek Sámsonba, de a lövöldözést és zenebonálást tagadták. Azt azonban hozzátették, hogy „*a' szűcsinas ugyan lövöldözött, s egy lakatos, a' ki most akar Csengerbüil, a' futásbul hazajöni*”.⁹³⁴ A hét debreceni polgárt végül intéssel elbocsátották, a szűcsinas Szücs Istvánt pedig furatossal megverte a hóhér.⁹³⁵

Szalai István nem a vasárnapot sértette meg, más formában követett el ünneprontást. A böjtöt szegte meg, amikor 1706 tavaszán „*böjti napon a' tilalom ellen ebédelt*”, amely miatt a vád „*nyakvassal, s concivitásának amissiójával*”, vagyis polgárjogának elvesztésével kívánta büntetni.⁹³⁶ A ténylegesen kiszabott büntetést – már ha bűnösnek találták, és volt ilyen – sajnos nem őrizte meg a jegyzőkönyv.

Súlyos **szentségtörést** követett el Balai Kata, amikor „*az isteni szolgálatnak és Úr vacsorája celebrálásának [megtartásának] idején az Úr asztalához felmenvén, minek utánna a' praedikátortul a' kenyeret szájában vette volna, megtartotta, és ugyanakkor mindgyárt a' templomból kimenvén, a' kenyeret szájából kivetette*”.⁹³⁷ A nőt már többször kicsapták, kitiltották Debrecenből „*fertelmes cselekedetiért*”.⁹³⁸ Most is arra ítélték, hogy a hóhér vigye ki az akasztófához, ahol erősen verje meg, majd örökre hagyja el a várost, ha visszajön, kivégzik.⁹³⁹ A szentségtörés egy másik fajtáját követte el a vagyon elleni bűncselekmények tárgyalásakor már példaként hozott Dadai János, aki „*a' derecskei templomból az emberek ott*

⁹³² Uo. A „*levonattatván*” kifejezés arra enged következtetni, hogy az ügyész falóra ültetést is kívánt.

⁹³³ Hasonlóra Koncz Ákos hivatkozott munkájában is találunk példát. Az egyik káromkodással vádolt férfinál olvasható például, hogy ugyan halált érdemelne, mindazonáltal figyelembe veszik, hogy részeg volt, „különben is mint afféle disznópásztor felettebb ostoba és tudatlan ember”. Büntetése – kövekkel a nyakában kézi kalodába állították, megverte, majd kicsapta a hóhér – így is szigorú volt, azonban életét meghagyták. KONCZ 1913. 86.

⁹³⁴ Uo.

⁹³⁵ Uo.

⁹³⁶ MNL HBML IV. A. 1011./a. 27. k. 78. 1706. máj. 10.

⁹³⁷ MNL HBML IV. A. 1011./a. 25. k. 329. 1702. márc. 20.

⁹³⁸ Uo. 308. 1702. febr. 16.

⁹³⁹ Uo. 329. 1702. márc. 20. Balai Kata sokszori kicsapata és kitiltása ellenére 6 évvel később, 1708 januárjában ismét visszatért Debrecenbe, ám ekkor a jegyzőkönyv szerint „*megőrült, kórságosodott, semmit ne[m] felel*”. A szerencsétlen, feltételezhetően valamilyen mentális betegséggel küzdő nőt újfent kitiltották a városból, további sorsa ismeretlen előttünk. MNL HBML IV. A. 1011./a. 27. k. 337. 1708. jan. 14.

hagyatott könyveit” lopta el.⁹⁴⁰ A férfit a szentségtörő lopásért, mint láttuk, kétszeri megcsapásra, s a kettő közötti falóra ülésre ítélték.⁹⁴¹

Három vádlott – két asszony és egy férfi – esetében pedig **temető megszenteltetéséről** tanúskodnak a források. Mindhárman paráználkodtak ott. Kettejüket, az egymással nemi kapcsolatot létesítő és „*a’ nagy temetőb[en]*” rajtakapott Kövér Jánost és Pap Györgynét halálra, lefejezésre ítélték.⁹⁴² A büntetés szigorát azonban a tanács azzal indokolta, hogy házasságtörést követtek el, mert a férfi nős volt – az asszony ezek szerint özvegyasszony, esetleg elvált nő lehetett –, s a helyszínt már egyik deliberátumban sem emelték ki külön, holott biztosan nagy megbotránkoztatást keltett a lakosság körében.⁹⁴³ A visszaeső parázna Orosz Jánosnét is temetőben érték tetten, amint „*pajkosokkal edgyütt paráználkodott*”, őt testi fenyegetéssel büntették e gonosz tettért.⁹⁴⁴

A **vallást gyalázta** az a Szilágyi Mihályt, aki amellet, hogy a város piacán adtával, teremtettével szitkozódott, „*vallásunkat is ocsmán beszédekkel káromlotta, mocskolta*”.⁹⁴⁵ A férfi azzal igyekezett menteni magát, hogy részeg volt, és nem emlékszik rá, mit mondott. Az elhangzottakat sajnos a vizsgált jegyzőkönyvek sem őrizték meg. A szenátorok úgy határoztak, hogy a hóhér általi verés a megfelelő büntetés számára.⁹⁴⁶

Némi bizonytalansággal említjük meg a paráznaság kapcsán még előkerülő Elexander Katát, akiről 1711 decemberében bebizonyosodott, hogy amellet, hogy férjétől elszökött parázna és tolvaj, még „*hiti hagyott*” is.⁹⁴⁷ Ám arról, hogy ez pontosan miben nyilvánult meg, már nem tesz említést a jegyzőkönyv, s a tanúvallomások sem maradtak fenn. Az sem kizárt, hogy a hitehagyott kifejezés jelen esetben inkább hitszegésre utal, s arra, hogy házassági esküje, kötelessége ellen elhagyta férjét, mintsem a vallástól való eltávolodására.⁹⁴⁸ Akárhogy is volt, a vádlottat fejvesztésre ítélték egyébként is súlyos bűnei miatt.⁹⁴⁹

⁹⁴⁰ MNL HBML IV. A. 1011./a. 25. k. 163. 1701. jún. 27.

⁹⁴¹ Uo. M. Antalóczy Ildikó az 1740-es évek szentségtörő lopásait vizsgálva azt tapasztalta, hogy Debrecenben a zsoltáros könyvet lopók mindegyike nő volt. M. ANTALÓCZY 1997. 63.

⁹⁴² A helyszíntre l. MNL HBML IV. A. 1011./a. 24. k. 291. 1698. aug. 25. Az ítéletre l. uo. 312. 1698. szept. 15.

⁹⁴³ Uo.

⁹⁴⁴ MNL HBML IV. A. 1011./a. 27. k. 716. 1710. jún. 23.

⁹⁴⁵ MNL HBML IV. A. 1011./a. 23. k. 252. 1695. márc. 24.

⁹⁴⁶ Uo.

⁹⁴⁷ Uo. 885. 1711. dec. 14.

⁹⁴⁸ Ezt a feltételezést látszik alátámasztani egy másik pereskedés is, amelyben egy asszonyt „*hitihagyottnak, hamis hitűnek*” diffamáltak. L. MNL HBML IV. A. 1011./a. 28. k. 100. 1712. szept. 28. M. Antalóczy Ildikó nem talált példát hitehagyásra az 1740-es évekbeli Debrecenben. Kiemelte továbbá azt is, az aposztázia (hitehagyás) „kizárólag a római katolikus hitet elhagyók megbüntetését jelenti”. M. ANTALÓCZY 1996. 83. Kállay István sem találkozott hitehagyási ügygel a városi bírósági gyakorlattal kapcsolatos kutatása során. Úgy véli, talán az egyházi bíróság döntött azokban. KÁLLAY 1996. 198. Ez magyarázhatja azt is, hogy ezt az egy esetet leszámítva (amelyben egyéb vádak is voltak, és nem teljesen egyértelmű, hogy a vallás elhagyásáról van szó) miért nem fordul elő több az általunk vizsgált jegyzőkönyvekben sem.

⁹⁴⁹ MNL HBML IV. A. 1011./a. 27. k. 885. 1711. dec. 14.

Mindenképpen érdemes visszautalnunk arra a korábban – a város erkölcsi életével foglalkozó bevezető fejezetben – már idézett, 1703. decemberi bejegyzésre, amelyből Pathai István, prédikátor igencsak kifogásolható viselkedéséről értesülünk. Mint láttuk, az említett prédikátor „*mind collegáival [hivataltársaival] ne[m] alkuszik, hane[m] becstelenkedik, az egyháziakat is gyakran mocskollya, sőt a' mit említeni is ne[m] illendő volna, az Úr vacsorája osztogatása alkalmatosságával maradott kenyér, s bor felett veszekedik*”, amely miatt hivatalát felfüggesztették, vagy legalábbis kimondták a felfüggesztést.⁹⁵⁰

Azokban az esetekben, ahol más súlyos bűncselekményt – például házasságtörést, többszörös házasságkötést vagy komolyabb lopást – is elkövetett a delikvens, találkoznak halálbüntetéssel is. Az itt alkalmazott kivégzések, halálnemek között találunk lefejezést, megkövezést és akasztást is, attól függően, milyen egyéb büntett szerepelt az illető bűnlajstromán.⁹⁵¹ Azonban önmagában az idesorolható vallásellenes cselekményekért vélhetően senkit nem végeztek ki Debrecenben a vizsgált időszakban.⁹⁵²

Gyakori volt viszont a testi fenyítés, valamint – ahogyan a hamis eskünél, hamis hitűségnél láttuk – a szalmakoszorúzás, amelyhez ugyancsak párosulhatott verés és a városból való kiűzés, kitiltás is. Kikoszorúzták 1699 végén azt a Székely Mihályt is, akit hamis hitűségéért már Szováton elítéltek, ám a férfi onnan elszökött.⁹⁵³ Philep Miklósnéval kapcsolatban pedig úgy határoztak a szenátorok 1710 májusában, hogy „*szalmakoszoróztassék és veretessék meg hóhér által*”, miután tudta, hogy férje búzáat lopott, mégis megesküdtött, hogy nem tolvajlotta.⁹⁵⁴

De egyéb büntetéseket is kiszabtak az elkövetőkre. A hamisan esküvő Kovács Jánosnál például a nyakvas is előkerült, miután esküje ellenére is kockázott. Az ítélet szerint „*ott állván három óráig, az után tizenkét csapással lapátoltassék meg*”.⁹⁵⁵ A káromkodások kapcsán már említett Kécssináló Pált – aki egyben hamis hitű is volt, mert fogadása ellenére mégis ivott bort – szintén nyakvasba tették 1713 májusában, ahol furatossal meg is verték, s a céhből is kivetették.⁹⁵⁶ Érdeemes még néhány szót ejteni a férfi válaszárol is. Kécssináló ugyanis azt hozta fel mentségéül, hogy ő az előző évben fogadta meg, hogy abban az esztendőben nem iszik, ám az újévben már nem tett ilyen fogadást.⁹⁵⁷ Nagy Györgynél olvashattunk még ekklezsia követésről is, valamint láttunk példát pénzbüntetésre is a vasárnap lovat cserelő

⁹⁵⁰ MNL HBML IV. A. 1011./a. 25. k. 694. 1703. dec. 27.

⁹⁵¹ Fővételre I. MNL HBML IV. A. 1011./a. 23. k. 196. 1695. jan. 17.; Megkövezésre I. MNL HBML IV. A. 1011./a. 27. k. 767. 1710. nov. 29.; Akasztásra I. uo. 841. 1711. aug. 27.

⁹⁵² Az óvatos megfogalmazást az ítéletek szempontjából némileg hiányos források teszik indokolttá.

⁹⁵³ MNL HBML IV. A. 1011./a. 24. k. 594. 1699. dec. 10.

⁹⁵⁴ MNL HBML IV. A. 1011./a. 27. k. 708. 1710. máj. 26.

⁹⁵⁵ MNL HBML IV. A. 1011./a. 25. k. 105. 1701. ápr. 14.

⁹⁵⁶ MNL HBML IV. A. 1011./a. 28. k. 206–207. 1713. máj. 18.

⁹⁵⁷ Uo. 204–205. 1713. máj. 13.

Dikó Péteréknél. A hamis hitűségbe esett Mislei Juditnak pedig „*minap sequestrumb[an]* [bírói zárlatba] *tett paraphernalis jószágá* [jegyajándéka] *tellyességgel Fiscusra száll. Az Ecclesia megkövetésre penig, míg külsőképpe[n] meg ne[m] büntettetik, ne[m] admittáltatik [engedtetik meg].*”⁹⁵⁸ Erről a külső büntetésről azonban nem találunk további információt a vizsgált forrásokban, azt viszont megtudjuk, hogy a fiatalasszony és édesanyja az előzőleg letétbe helyezett női különvagyon, jegyajándék kapcsán keveredett ellentmondásba, s ezért kobozták el azokat.⁹⁵⁹ Erre – a hamis esküvők és hitszegők vagyonának elkobzására – a debreceniek által gyakran hivatkozott Hármaskönyv is megfelelő jogi alapot biztosított.⁹⁶⁰

Összegzésként megállapítható, hogy a blaszfémia, a káromkodás elsősorban férfiak által elkövetett bűntett volt. Ennek magyarázata, hogy amellet, hogy sok eset történt a csapszéken, ahol a vendégek java része férfi volt, a verekedések, különféle támadások során is sok káromkodás esett. A vizsgált esetek körülbelül egyharmadában a perbe fogott valamilyen erőszakos bűncselekmény elkövetése közben szitkozódott. A nőkre ezzel szemben az volt jellemző, hogy valamilyen vita, veszekedés, a haragosaik mocskolása közben szaladt ki a szájukon egy-egy káromkodásnak tekintett szitok. Ha a perek összességét nézzük, leggyakrabban az adtával, teremttével való szitkozódással találkozunk, de igen gyakori volt egymás lelkének szidása is. A büntetések itt is szigorúak voltak, hiszen az elrettentést szolgálták. Súlyos esetekben halálbüntetést, megkövezést is kiszabott a magisztrátus. Azonban – a szabadszájú, vagy csak magáról megfélelmező, esetleg részegen káromkodó személyek nagy szerencséjére – az erről szóló rendelkezések ellenére sem ez volt a leginkább bevett büntetési forma. Ehelyett a vizsgált évek első felében a falóra ültetést, majd 1704-től a testi fenyítést alkalmazták leggyakrabban. Ez utóbbihoz többször párosult kitiltás is. De az olyan megalázó büntetések, mint a kézikalodába vagy kalodába állítás, valamint az utcánkenti végighordozás is gyakorlatban volt, csakúgy, mint az ekklézsia követés.

Az egyéb vallás elleni bűncselekmények közül leggyakrabban Isten nevének hiába vételével találkozunk, vagyis hamis esküvel, hamis hitűséggel, majd ezt követi az ünneprontás, különösen az Úr Napjának, azaz a vasárnapnak a megsértése. De láttunk többek között úrvacsora közben elkövetett szentségtörést, s olyan perbe fogottat is, aki a vallást gyalázta. Bár a kor megítélése szerint kétségkívül igen súlyos bűnökről volt szó, mégis láthattunk példát meglepő engedékenységre is – gondoljunk csak az intéssel elbocsátott hét

⁹⁵⁸ MNL HBML IV. A. 1011./a. 23. k. 261. 1695. ápr. 23.

⁹⁵⁹ Előzményként megtaláljuk Mislei Judit és szülei hosszan tartó pereskedését egy bizonyos Kovács Ferencsel, aki vélhetően a nő férje, pontosabban volt férje lehetett, tekintve, hogy a pereskedés egyik célja a hitbér („*dotalitium*”) és a jegyajándék („*paraphernum*”) visszaállítás volt. Uo. 12. 1693. márc. 7., 163. 1694. okt. 16., 194. 1695. jan. 13., 199. 1695. jan. 20., 219. 1695. febr. 28., 228. 1695. márc. 10. A jegyajándékra és a hitbérré l. BÉLI 2014. 87–88.

⁹⁶⁰ WERBŐCZY 1514. Második rész. 30. czim.

polgárra –, amelyhez nagy valószínűséggel az elkövetők társadalmi háttere, kapcsolatai vezettek. Mindazonáltal elmondható, hogy az Isten és az egyház, illetve az erkölcs ellen vétkezőket rendszerint igyekeztek emlékezetesen megbüntetni, ezzel is példát statuálva, hogy elrettentsék a lakosságot a hasonló bűnök elkövetésétől. E célt szolgálták a fent is bemutatott, sok esetben megalázó büntetések, mint például a szalmakoszorúzás, a testi fenyítés vagy a nyakvasba állítás. A kikoszorúzással, kitiltással pedig igyekeztek megszabadulni ezektől az emberektől. Halálbüntetéssel itt csak olyan esetekben találkozunk, ahol a delikvens más súlyos bűncselekményt is elkövetett, például házasságtörést, többszörös házasságkötést vagy komolyabb lopást, s a halálbüntetést is ezek alapján határozták meg.

7 Becsületsértés, rágalmazás, mocskolódás

A becsületsértés a *delicta privata* cselekmények, vagyis a magánbűntettek közé tartozott, s rendszerint a sértett keresetére indult az eljárás, csakúgy, mint a kisebb hatalmaskodások és károkozások esetében. Nagyon komolyan vették a korszakban, az emberek rendkívül érzékenyek voltak rá.⁹⁶¹ Bónis György szerint a kor emberei „sokszor apró sérelmekkel is a bírósághoz szaladtak”.⁹⁶² Az idetartozó perek számát nem egyszerű meghatározni. Ennek az a legfőbb oka, hogy a gyalázkodásokat, mocskolódásokat nem mindig egyszerű elválasztani a káromkodásoktól, szitkozódásoktól, hiszen a felek olykor igen rút, káromló szitkokkal sértegették egymást. Emiatt a vizsgálat során komoly nehézséget okozott számunkra ezek különválasztása.⁹⁶³

A vizsgált évek jegyzőkönyvi anyagában összesen 441 egyértelműen idetartozó ügyet találunk. Ezek közül 417 az, amelyik mocskolódás, rágalmazás, becsületsértés miatt indított pereskedés – vagy ezek valamelyike is szerepel a vádak között –, 17 esetben nem indult, vagy időközben megszűnt az eljárás, valamint idesoroltunk még 7 pereskedést, amelyeknél nem a mocskolódás volt a vád, de mégis kapcsolódnak a témánkhoz. Előbbire jó példa Poroszlai Szabó István és felesége, Nagy Kata 1701. márciusi kibékítése. Az asszony amellet, hogy már háromszor hagyta el a férjét, azzal is rágalmazta, hogy török módon bánik vele. A férfi kezdetben törvényszék elé akarta citálni feleségét, de „*az asszonnak szüleinek instantiajára [kérésére] és a Nemes Tanács intimatiójára [felszólítására, utasítására]*” elállt ettől a szándékától, felesége pedig megkövette őt, s kézbeadással kötelezte magát, hogy ezentúl megbecsüli, s hűségesen él vele.⁹⁶⁴ Utóbbira pedig Szabó Jánosné és Csizmadia Gergelyné Bába Judit ugyanez év decemberi pereskedését hozzuk példaként. Szabóné azért hívta törvény elé Csizmadiánét, hogy kiderítse, az asszony miért fogatta meg őt korábban. Az alperes nem is tartotta magában az indokot, részletes feleletet adott perbe fogójának. Ebből kiderül, hogy Szabó Jánosnét korábban magához hívta egy beteg asszony – „*gyomra dagadozván*” –, s azt kérdezte tőle, hogy amikor ő volt beteg, hogyan gyógyult meg.⁹⁶⁵ Az asszony erre azt felelte, hogy Bába Judit gyógyította meg, mire a beteg hitetlenkedni kezdett: „*Mit beszélsz dajkaasszony, mert sokért azt nem merném mondani, mert ő ilyen nyavalyát [értsd: betegséget] nem gyógyíthatna meg*”.⁹⁶⁶ Szabóné azonban erősködött, hogy bizony meg fogja

⁹⁶¹ KÁLLAY 1996. 315., SZENDINÉ 2005. 78.

⁹⁶² BÓNIS 1962. 247.

⁹⁶³ Az ügyeket az elhangzott szitkok, szidalmak jellege miatt gyakran mindkét kategóriába (káromkodás és mocskolódás) besoroltuk, emiatt bizonyos mértékű átfedés figyelhető meg a két fejezet esetei között.

⁹⁶⁴ MNL HBML IV. A. 1011./a. 25. k. 90–91. 1701. márc. 24.

⁹⁶⁵ Uo. 250–251. 1701. dec. 8.

⁹⁶⁶ Uo.

gyógyítani őt is. Csizmadiáné pedig ezt becstelenségnek tartotta, „*mivel boszorkánságnak jele volna afféle, azért méltán fogtatta meg, mint residentiátlant*”, vagyis lakóhely nélkülít.⁹⁶⁷

Ezt a 441 ügyet vizsgálva 370 felperessel vagy megnevezett sértettel (232 férfi és 138 nő), 510 vádlottal vagy elkövetőként megjelölt személlyel (338 férfi és 172 nő), illetve 20 egyéb formában megemlített – pl. az illető házánál történt a mocskolódás – személlyel (12 férfi és 8 nő) találkozunk. Ezek összeadása azonban – ahogyan azt már a korábbi fejezetekben is megjegyeztük – nem mutatja meg nekünk, pontosan hányan is keveredtek bele ezekbe az ügyekbe, hiszen voltak, akik többször is pereskedtek. Bihari Jánosnét például ketten is perbe fogták, de többek között Rimaszombati Szabó János is többször, háromszor szerepel vádlottként.⁹⁶⁸ A felperesek között is találunk átfedést. A tanúvallomások fontosságának bemutatása kapcsán már előkerülő Nagy Lőrincné Jó Anna például két külön mocskolódási pert is indított egy időben. Az egyiket Kozma Ferenc ellen, a másikat pedig Bíró Istvánné ellen, mert, mint láttuk, azzal sértegették, hogy boszorkány, s már régen meg kellett volna égetni.⁹⁶⁹ Olyan is előfordul, hogy valaki egyszer felperesként, máskor alperesként jelenik meg a forrásokban. Kerékgyártó András például 1700 júliusában láthatjuk két különböző ügyben, először felperesként, majd alperesként.⁹⁷⁰ Mindent egybevetve megállapítható, hogy a perekben érintettek száma 697 (439 férfi és 258 nő) és 824 (534 férfi és 290 nő) közé esett.⁹⁷¹ Közülük 411 (270 férfi és 141 nő) és 479 (319 férfi és 160 nő) közé tehető a vádlottak vagy elkövetőként megjelöltek száma.⁹⁷²

7.1 *Sértegetés, szidalmazás*

A perek részletes vizsgálata során külön kell kezelnünk az „egyszerű” sértegetéseket és mocskolódásokat, valamint a hamis vádaskodást és különféle rágalmakat. A korábbiakhoz hasonlóan itt sem mindig egyszerű a perek besorolása, hiszen a vádokban voltak átfedések, s a megfogalmazás sem mindig egyértelmű. Továbbá az is nehezíti a munkát, hogy a

⁹⁶⁷ Uo. További érdekesség az ügygel kapcsolatban, hogy Csizmadiáné 1701 novemberében (Nagy Gergelyné Bábai Judit néven) perelt egy Veres Mihály nevű férfit, mivel ő „*vette ki kezességén Szabó Jánosnét f. 200, azért mindgyárt statuállyá [állítsa]*”. Uo. 232. 1701. nov. 14.

⁹⁶⁸ Bihari Jánosnéra l. MNL HBML IV. A. 1011./a. 24. k. 782–783. 1700. aug. 30., 783. 1700. aug. 30. Rimaszombati Szabó Jánosra l. uo. 124. old. 1694. jún. 17., 194–195. old. 1695. jan. 13., 259. old. 1695. ápr. 21.

⁹⁶⁹ Kozma ellen l. MNL HBML IV. A. 1011./a. 25. k. 454. 1702. nov. 23., 460. 1702. dec. 2., 469. 1702. dec. 14.; Bíróné ellen l. uo. 461. 1702. dec. 2., 469. 1702. dec. 14.

⁹⁷⁰ L. pl. Kerékgyártó András. Felperesként l. MNL HBML IV. A. 1011./a. 24. k. 764. 1700. júl. 10. Alperesként l. uo. 766. 1700. júl. 12.

⁹⁷¹ A minimum létszám meghatározásához – a korábbiakhoz hasonlóan – azokat a neveket is egyszer vettük figyelembe, amelyek biztosan azonos személyeket takartak, valamint azokat is, amelyeknél ez nem állapítható meg egyértelműen. A maximum létszám megadásához pedig csupán az egyértelműen azonos személyeket takaró neveket számoltuk egyszer, s azon nevek esetében, ahol különböző személyekről lehet szó, minden előfordulást külön személynek számoltunk.

⁹⁷² Vannak köztük, akik felperesként is megjelennek a forrásokban. Itt azonban azt kívántuk bemutatni, hányan voltak az elkövetők, illetve azok, akiket a fejezetben tárgyalt bűnökkel vádoltak, gyanúsítottak.

peranyagokat vizsgálva nem mindig derül ki a pontos vád. Galgóczi Mihály esetében például csupán arról értesülünk, hogy a férfi többek között „nyelvével való becstelenedési végett” került a magisztrátus látószögébe 1704 júniusában.⁹⁷³ Pataki Pál pedig a város dolgában eljáró tisztekkel szemben engedetlenkedett és mocskolódott 1706 júniusában, ráadásul még rájuk is támadt. A bejegyzésből azonban az már nem derül ki – s az ügygel kapcsolatos tanúvallomások sem állnak rendelkezésre –, hogy ez a mocskolódás az indulat hevében történt szidalmazás, vagy rágalmazás volt-e.⁹⁷⁴ Több esetben pedig csupán arról tájékoztatnak a források, hogy „diffamatio” történt. A Molnár Istvánné és Csanálosi Jánosné között zajló perből sem derül ki, mivel gázolt Csanálosiné a másik asszony becsületébe, pedig három bejegyzést is találunk az ügyről. A pereskedés 1703 júniusában kezdődött, és a következő hónapban már meg is született az ítélet. Ebből megtudjuk, hogy kezdetben Molnárné hajlott a peren kívüli megegyezésre, és hajlandónak mutatkozott eltekinteni a pertől, ha Csanálosiné megköveti őt, ám végül mégis úgy döntött, törvény elé viszi dolgát. Igazat is adott neki a bíróság, s az alperest 100 forint nyelvváltság kifizetésére ítélték.⁹⁷⁵ Maga a „diffamatio” kifejezés alapján azt gondolhatnánk, hogy elsősorban rágalmazásról, a felperesről keltett hamis hírről volt szó. Ám találunk példát olyan esetre is, amikor másféle sértegetés történt, mégis ezt a szót használták. Pocsai Ferencné is azért hívatta a kistanács elé Szattmári Ferencné 1706 februárjában, mert őt „azzal diffamálta [mocskolta]”, hogy „te, száraz valagú [sic], fekete piccsájú [sic]”.⁹⁷⁶

Sokszor nehéz meghúzni a határt a sértések és a rágalmak között. Fodor Mihályt például azért ítélték nyelvváltság fizetésére 1715 márciusában, mert Ember Mihályt „utálatos, rút, buja vénember[ne]k mondotta”, emellett „parázna lelke[ne]k” is.⁹⁷⁷ Az első két jelző használatával véleményünk szerint még csupán egyszerű sértést, mocskolást követett el, ám a többi már rágalomnak minősülhetett, hiszen a bujálkodás, paráznság komoly bűnnek számított a korszakban.

Gyakran a bejegyzésekből kiderül ugyan, hogy „egyszerű” mocskolódásról, szidalmazásról van szó – azaz arról, hogy valakit megsértettek, de nem vádolták, nem rágalmazták meg semmivel –, de az már nem, hogy milyen sértések hangzottak el.⁹⁷⁸ Ezekhez nem ritkán valamilyen erőszakos cselekedet, támadás, testi sértés is párosult. Így volt ez

⁹⁷³ MNL HBML IV. A. 1011./a. 25. k. 806–807. 1704. jún. 28.

⁹⁷⁴ MNL HBML IV. A. 1011./a. 27. k. 87. 1706. jún. 17.

⁹⁷⁵ MNL HBML IV. A. 1011./a. 25. k. 620. 1703. jún. 18., 628. 1703. jún. 30., 641. 1703. júl. 14.

⁹⁷⁶ MNL HBML IV. A. 1011./a. 27. k. 38. 1706. febr. 13. A tanúk szerint az alperes emellett azzal is mocskolta Pocsainét, hogy ha ő (ti. az alperes) ennyi jó között lenne, és ennyi finomat enne, már meghízott volna. MNL HBML IV. A. 1018./e. 3. k. 14. 1706. febr. 3.

⁹⁷⁷ MNL HBML IV. A. 1011./a. 28. k. 585. 1715. márc. 21.

⁹⁷⁸ Természetesen ezeknél az eseteknél sem zárhatjuk ki teljes bizonyossággal a rágalmazást, de a bejegyzéseket olvasva az „egyszerű” szidalmazást, mocskolódást tartjuk valószínűbbnek.

Szegedi János esetében is, akit 1702 márciusában állítottak törvényszék elé, mert – egyéb bűnei mellett – szüleire támadt, s őket „nyelvével megmocskolta”.⁹⁷⁹ Ám egy egy héttel későbbi bejegyzésből megtudjuk, hogy végül „ugyan [értsd: ugyancsak] szüleinek törekedésire meggratiáztatott [kegyelmet kapott]” azzal a feltétellel, „hogy többé abb[an] magát ne[m] egyelíti [értsd: keveri], szüleit illendő tisztesség[en] tartya”.⁹⁸⁰ A szülők ellen irányuló mocskolódásra, rossz bánásmódra több példát is találunk. Borbély Györggyel kapcsolatban ugyan nem jegyezték fel támadást, testi sértést, de kiemelték, hogy „édesannyát rosszul tartvá[n], cselédgyit reábocsátván, azzal is mocskoltatván” akartak eljárást indítani ellene 1699 márciusában.⁹⁸¹ Kérésére azonban neki is megkegyelmezték, és eltekintettek a pertől. Cserébe meg kellett követnie édesanyját a tanács előtt, s megígérnie, hogy házához visszafogadja és ezután jól, „istenessen” tartja.⁹⁸² Nyomdafestéket nem tűrő módon mocskolta elhunyt édesapját Szappanos Szabó István, miután megtudta, hogy apja végrendelezett, s a szerint kell eljárni. Tettét tovább súlyosbította, hogy édesapja mellett a végrendeletet eligazító előljárókat is mocskolta „ocsmán beszédekét mondván”.⁹⁸³ Mindezek miatt arra ítélték, hogy háromszor verje meg furatossal a hóhér a piacon, majd tegyék nyakvasba, legközelebb pedig halál lesz a büntetése.⁹⁸⁴ De például a testi sértések kapcsán már előkerülő Szabó Mihály is többször – legalább kétszer, de a megfogalmazás alapján valószínű, hogy rendszeresen – szidta édesapját. A férfi emellett, mint azt láthattuk, parázna is volt, s nem csak szidalmazta, mocskolta apját, de rá is támadt, valamint lopott is tőle. „Nyomorult atya, anyna siránkozására” mégis elbocsátották, „de úgy viselyle m[a]gát, hogy ha legkissebb bűnb[en] keveredik is, szorossabb[an] [értsd: szigorúbban] büntettetik”.⁹⁸⁵

Többször olvashatunk a házastárs, rendszerint a feleség szidalmazásáról is, amely ugyancsak gyakran járt együtt családon belüli erőszakkal.⁹⁸⁶ Az általunk vizsgált 8 esetből hatban szintén erről volt szó. Mindközül a legsúlyosabbak az emberölésnél már bemutatott Szolnoki István elleni vádak. A férfi, mint láthattuk, nem csak szidalmazta feleségét, de kezdettől fogva rosszul tartotta és bántalmazta is. Végül pedig olyan kegyetlenül megverte 1694. nyár elején, hogy az asszony belehalt a sérüléseibe. Szolnoki tagadta, hogy ő okozta a halálát, sőt azt is, hogy rosszul bánt vele. Állítása szerint „a’ melly éczaka megholt, az udvaron azon estve megkerengvén elesett, és vért kezdett hánni, mivel a’ sülly [fekély]

⁹⁷⁹ MNL HBML IV. A. 1011./a. 25. k. 319. 1702. márc. 6.

⁹⁸⁰ Uo. 322. 1702. márc. 13.

⁹⁸¹ MNL HBML IV. A. 1011./a. 24. k. 433. 1699. márc. 16.

⁹⁸² Uo.

⁹⁸³ MNL HBML IV. A. 1011./a. 25. k. 636. 1703. júl. 9.

⁹⁸⁴ Uo. 640. 1703. júl. 12.

⁹⁸⁵ A második perre l. MNL HBML IV. A. 1011./a. 28. k. 721. 1715. okt. 7.; Az első perre l. MNL HBML IV. A. 1011./a. 27. k. 849–850. 1711. aug. 20., 853. 1711. aug. 27.

⁹⁸⁶ Az asszonyok sem mindig becsülték férjüket, de ellenük általában rágalmozás, és nem szidalmazás volt a vád.

megfakatt benne”.⁹⁸⁷ Azonban bebizonyosodott, hogy Szolnokiné egészséges volt, s kétség kívül a verésbe halt bele. A férfit ezért halálra, fejvesztésre ítélték azzal súlyosbítva, hogy lófarkon vigyék a büntetés helyére.⁹⁸⁸ Szürke András saját felesége, Kerékgyártó Anna hívta perbe 1700 márciusában, mert amellet, hogy „*tatár hermeccsziájára [nyeregsziájára] valónak, hóhér pallosára valónak, eb ágyából születettnek szitta*” még súlyosan bántalmazta is.⁹⁸⁹ Azzal vádolta férjét, hogy bezárta a pitvarba és egy hasábfával leütötte, betörve a fejét, továbbá korábban is többször megverte, és megfenyegette, hogy „*vérit kiontya, a' kezét elvágja, szemit kiveri*”.⁹⁹⁰ A vádlott napot kért, hogy felkészülhessen a védekezésre, s az ügy következő tárgyalásán már ő is hosszasan sorolta, milyen részeges, tékozló és szófogadatlan asszony a neje, aki többek között ebnek, kutyának, s gyilkosnak szidta férjét. A tanúvallomások mindkettejük állításait igazolták, így a férjnek büntetést kellett fizetnie az erőszakért és a mocskolódásért is, az asszonynak pedig a mocskolódásért.⁹⁹¹ Az egyik tanú szerint az asszonyt nem csak a férje, de az apósa is megverte, míg egy másik szerint időnként az anyósa is megpirongatta. De az is kiderül, hogy Kerékgyártó Anna is szidalmazta apósát.⁹⁹² A konfliktus tehát nem csak a házastársak között állt fenn, de azok szüleivel is (legalábbis az asszony esetében).

Külön ki kell emelnünk a tanács, a városvezetés, valamint a közfeladatot ellátó személyek, tisztviselők elleni mocskolódásokat, hiszen ezek külön csoportot képeztek.⁹⁹³ Már láttuk, hogy Szappanos Szabó István nem riadt vissza attól, hogy mérgében előjáróit szidalmazza, és nem ő volt az egyetlen. Az övével együtt összesen 28 idetartozó ügyről számolnak be a vizsgált jegyzőkönyvek.⁹⁹⁴ Balog János például Szabó Sámuel, „*tanácsbeli becsülletes embert*” becstelenítette ekképpen: „*Perelleyenek az ördögök véll!*”⁹⁹⁵ A férfit 1694 februárjában állították törvényszék elé, és a vád szerint egyéb mocskos szókkal is illette a tanácstagot. Ilyen volt például, hogy „*ebnek kell tanácsbeli embersége*”, de találunk ennél

⁹⁸⁷ MNL HBML IV. A. 1011./a. 23. k. 120–121. 1694. jún. 14.

⁹⁸⁸ Uo. 138. 1694. júl. 5.

⁹⁸⁹ MNL HBML IV. A. 1011./a. 24. k. 661–662. 1700. márc. 13. A per kezdetére l. uo. 658. 1700. márc. 8.

⁹⁹⁰ Uo. 661–662. 1700. márc. 13.

⁹⁹¹ Uo. 663–665. 1700. márc. 15. Az ítéletre l. uo. 728. 1700. jún. 12.

⁹⁹² MNL HBML IV. A. 1018./e. 2. k. 259–261. 1700. márc. 13., 262. 1700. márc. 13. További adalék az ügyhöz, hogy egy évvel a pereskedés után az asszony ismét perbe hívta Szürke András, ekkor már mint volt férjét, és a nyolcévnyi házasság alatti szolgálatának bérét, valamint a neki készített szoknyát és jegyruhát kívánta megkapni. A tanács azonban úgy határozott, hogy mivel felesége és nem szolgálója volt a férfinak, ezért a volt férj semmivel nem tartozik. MNL HBML IV. A. 1011./a. 25. k. 174. 1701. júl. 12.

⁹⁹³ Hajdu Lajos az előjárók becsmérést a politikai bűncselekmények csoportjába sorolja, s a hatóság elleni tiszteletlenséget Kállay István is külön kategóriaként kezeli. L. HAJDU 1985. 281–282., KÁLLAY 1996. 281–284.

⁹⁹⁴ Ide nem értve azokat a pereket, amelyekben a vádlottak nem egyszerűen szidalmazták, de meg is rágalmazták, például tisztességtelennek nevezték a városvezetőket, tisztségviselőket. Ezekről a perekről később lesz szó.

⁹⁹⁵ MNL HBML IV. A. 1011./a. 23. k. 98. 1694. febr. 11.

vulgárisabb kifejezést is a bejegyzésben.⁹⁹⁶ Sajnos az ítélet nem maradt fenn, és mivel Balog mindent tagadott, nem tudjuk, valóban elhangzottak-e a sértések.⁹⁹⁷ Hozzá hasonlóan Desericzki András büntetését sem találjuk meg a jegyzőkönyvben. Ő már nem csupán egyetlen tanácsstgot sértett meg, hanem a vád szerint a „*becsülletes tanácsbeli személyeket, személy szerint és közönségessen* [értsd: együttesen] *a' N[emes] Tanácsot illetlen szókkal mocskolta*” 1701 májusában.⁹⁹⁸ Különösen szemtelen volt Csáki János is, akivel egy 1701. júniusi bejegyzésben találkozunk. Csáki amellet, hogy a csapszéken összeveszett és összeverekedett a többi vendéggel, még szitkozódott is, s illetlenül beszélt. Ráadásul azt is mondta, hogy „*neki a' bíró sem parancsol*”.⁹⁹⁹ Kérésére a szenátorok eltekintettek a keményebb büntetéstől, s megelégedtek azzal, hogy a férfi kövesse meg a tanácsot. Ám kikötötték, hogy többé nem viselkedhet ilyen éretlenül, másként súlyosabb következményekkel kell számolnia. Az ítéletből arra következtethetünk, hogy nem csak a bírót, de a tanácsot is megsértette.¹⁰⁰⁰ Tízházigazdákat is többen szidtak. Fási András például 1712 novemberében találta magát a szenátus előtt, miután a tízházigazdákat, „*midőn imponáltatott adaját* [kirótt adóját] *rajta kérték és kérették volna, rítul mocskolta, szitta, mondván: „Ha edgy zsák pénzem volna is, mégsem adnám meg az adómat, nem is visztek fel engemet* [ti. a városházára] (...), *ördög atták*”.¹⁰⁰¹ Ráadásként egyiküket meg is pofozta, mely súlyos vétkekért megcsapta, majd kiverte a hóhér Debrecenből.¹⁰⁰² Az utca kapitányokat és a tizedeseket szidta – s a vád szerint rájuk is támadt – a tízházigazdaság elől elszökött Szombathi János 1713 elején, akin emiatt „*mint engedetlen emberen, csapattassék 12*”.¹⁰⁰³ Juhász András pedig a város szolgáját, majd a tömlőtartót szidta, melyért „*az piacson 24 furatossal büntetessék*”.¹⁰⁰⁴ Mindenképpen meg kell említenünk azt a Domján Istvánt is, aki maga is szenátor volt, s akinek 1715 áprilisában felkínálták a választás lehetőségét, miután megsértette a magisztrátus és a választott hites közönség (*electa iurata communitas*) tagjait is. „*K[egye]lmed meggondolván, mind maga részérül minemű rendű és hivatalbeli személy, mind pedig kik ellen, s hány ellen háromlik az k[egyelmedne]k mocskos és átkozódó beszéde, által láthattya, törvényes processus* [eljárás] *által minemű büntetést várhat magára. Mindazáltal k[egye]lmed instantiájára* [könyörgésére] *firmander ur[amna]k is értelmébül* [értsd:

⁹⁹⁶ Uo.

⁹⁹⁷ A választott hites közönség (*electa iurata communitas*) tagjai között 1694-ben két Szabó Sámuel is szerepel (Szatthmári Szabó Sámuel és Debreczeni Szabó Sámuel), s egyikük vásárbíró is volt ekkor. Uo. 90. 1694. jan., 93. 1694. jan. 2.

⁹⁹⁸ MNL HBML IV. A. 1011./a. 25. k. 131. 1701. máj. 30.

⁹⁹⁹ Uo. 156–157. 1701. jún. 18.

¹⁰⁰⁰ Uo.

¹⁰⁰¹ MNL HBML IV. A. 1011./a. 28. k. 117. 1712. nov. 26.

¹⁰⁰² Uo.

¹⁰⁰³ Uo. 181. 1713. febr. 18., 186. 1713. febr. 25.

¹⁰⁰⁴ Uo. 730–731. 1715. nov. 11.

ötletéből, javaslatából], *ha az N[emes] Tanács részéről 400 forintot, az N[emes] Communitas részéről 200 forintokat leteszen, és a' mellett mind az N[emes] Tanácsot, mind a' N[emes] Communitást deprecállya [megköveti] az törvényes processus [eljárás] remittáltatik [megszünttetik], k[egyelmedne]k maga is becsülletib[en], hivatallyáb[an] stabiliáltatik [megszilárdítottatik] (...), válaszszon a' kettő közzül.*¹⁰⁰⁵ Sajnos az már nem derül ki a jegyzőkönyvből, hogy Domján melyik lehetőséget választotta, de nagy valószínűséggel a másodikat, hiszen egyrészt ez tűnik ésszerűnek, másrészt a jegyzőkönyvben sem találjuk nyomát ellene indított pernek.

A fenti példák is jól mutatják, hogy a jegyzőkönyvek sok esetben nem őrizték meg, miféle sértésekkel illették egymást a városlakók a vizsgált időszakban. Legtöbbször csak a sértegetés tényét rögzítették a bejegyzésekben, s a konkrétumok helyett csupán olyan megfogalmazásokkal találkozunk, mint például, hogy valakit mocskos szókkal illettek, vagy rútul szidalmaztak. Ez utóbbi általában káromló szitkokkal történő szidást takart. A fennmaradó sértések, szidalmak tanulmányozása során azonban a legkülönfélébb mocskolódásokkal találkozhatunk, amelyek között akadnak nyomdafestéket nem tűró gyalázkodások is. Sőt olyanok is, amelyeknek már az olvasásába is belepirul a kutató, így ezeket itt nem részletezzük.¹⁰⁰⁶

Szerencsére volt olyan is, amelyet e dolgozat keretei között is bemutatunk. Ilyen például az egyik leggyakoribb is, amikor valakit kutya lelkűnek, eb születtenek, s hasonlóknak mocskoltak. Károlyi Istvánt például azért ítélték 1695 júliusában 200 forint kifizetésére, mert rátámadt Veresmarti Jánosra, s mellé őt „*kutya lelkű, eb születtenek, fattya*” jelzőkkel illette.¹⁰⁰⁷ De Kodormány György is azért perelte Nagy Mihályt 1698 novemberében, mert a férfi őt kutyának, orcátlan kutyának nevezte, s ezt sok ízben megismételte, hangosan is kiáltotta. Ítélet sajnos nem maradt fenn az ügyel kapcsolatban, de a felperes nyelvváltáság kiszabását kívánta.¹⁰⁰⁸ A már említett Kerékgyártó András pedig azért hívta törvény elé Ádám Szücs Jánost 1700 júliusában, mert állítása szerint a férfi „*kutya*

¹⁰⁰⁵ Uo. 597. 1715. ápr. 23. Domján István nevét megtaláljuk a szenátus tagjainak felsorolásában, valamint a teloniatores, azaz a vámszedők, vámosok között is. Uo. 488., 490. 1715. jan. 1.

¹⁰⁰⁶ L. pl. MNL HBML IV. A. 1011./a. 27. k. 305–306. 1707. dec. 8., 417–418. 1708. jún. 30., MNL HBML IV. A. 1011./a. 25. k. 636. 1703. júl. 9., MNL HBML IV. A. 1011./a. 28. k. 313–314. 1713. dec. 4., MNL HBML IV. A. 1018./e. 3. k. 441. 1713. máj. 13. Koncz Ákos is kiemeli többször idézett munkájában, hogy a – latin kifejezésekkel vegyített – magyarul vezetett jegyzőkönyvekben „bizony nevének nevezték a gyermeket és éppen azért ezen jegyzőkönyvek szövegét nem igen lehetne művelt társaságban felolvasni”. KONCZ 1913. 9. Egy kötetlenebb társalgás során viszont izgalmas beszédtemát jelenthetnek ezek az időnként meghökkentő, zavarba ejtő, ám ezzel együtt megmosolyogtató kifejezések és szituációk, amelyek ugyanúgy a város múltjához tartoztak, mint a legszembetűnőbb megfogalmazott esküszövegek.

¹⁰⁰⁷ MNL HBML IV. A. 1011./a. 23. k. 303–304. 1695. júl. 4.

¹⁰⁰⁸ MNL HBML IV. A. 1011./a. 24. k. 329. 1698. nov. 27.

valagából [sic], *kutya piccsájából* [sic] *esettnek szidalmazta*”, ráadásul még meg is verte.¹⁰⁰⁹ Ezeket azonban nem sikerült bizonyítania, így a vádlottat felmentették.¹⁰¹⁰ De Zolnai Istvánnak is azért kellett felelnie a magisztrátus előtt 1712-ben, mert Vajda Mihályt pofon vágta, s „*eb ágyából született lelkűnek, eb születének szitta, egyébbel is mocskolta*”.¹⁰¹¹ Vajdának sikerült bizonyítania, így Zolnainak az erőszakért és a mocskolódásért is fizetnie kellett, mindazonáltal róla is bebizonyosodott, hogy az alperest tolvajnak mondta, ezért rá is kiszabták a nyelvváltságot.¹⁰¹² A már korábban is előkerült, várandós feleségét bántalmazó Makai István esetében még a konkrét kutyaajtát is megtudhatjuk. A tanúk szerint a férfi „*tarka agártul*” származottnak szidta nejét.¹⁰¹³

A felek közti kapcsolat nem mindig egyértelmű, de a beszédesebb forrásrészeket olvasva találkozunk néhány tipikusnak mondható esettel. Ilyen például a házastársak, rokonok közötti elmérgesedett viszonyból fakadó szidalmazás – ahogyan azt már a fentebb bemutatott pereskedésekben is láthattuk –, vagy a korcsomán részegen történő sértegetés, pocskondiázás, amelynek célpontjai rendszerint a csaplár vagy a csaplárné, illetve az őket védő és az elkövetőt nyugalomra intő vendégek voltak. De gyakori volt a városatyák és a város ügyeiben eljáró – különösen az adók behajtását és a városházára történő felhozást végző – személyek szidalmazása is, rajtuk töltve ki az elégedetlenségből fakadó haragot, frusztrációt. Nem meglepő módon többször fajult sértegetésig a szomszédok közötti rossz kapcsolat, vagy egy adósság behajtása is. Valamint a mesteremberek és a portékákat kínáló kereskedők is áldozatul eshettek az elégedetlen megrendelők, vásárlók szidalmazásainak.

7.2 *Rágalmazás, mocskolás*

A szidalmazásnál is gyakoribbak voltak a különféle rágalmak a korabeli Debrecenben. Azonban itt sem könnyű a kutató dolga, ha csoportosítani szeretné a pereket, tekintve, hogy ugyanazokkal a problémákkal és nehézségekkel szembesül, mint a szidalmazások vizsgálata esetén. A források azonban sokszor kegyesek hozzánk, és számos érdekes és hasznos információval örvendeztetnek meg minket.

Nagyon gyakran találkozunk például azzal, hogy valakit **rossz, tisztességtelen, megbízhatatlan embernek** neveznek. Ez, vagy ezzel összefüggő kijelentések több mint hatvanszor szerepelnek a vádak között. Képes Gáspár ellen Ungvári Sámuel indított pert 1695 februárjában, mert a férfi „*hamisnak mondotta, hamis embernek kiáltotta*” az utca

¹⁰⁰⁹ Uo. 764. 1700. júl. 10.

¹⁰¹⁰ Uo. 805. 1700. okt. 11.

¹⁰¹¹ MNL HBML IV. A. 1011/a. 28. k. 82. 1712. aug. 29.

¹⁰¹² Uo. 85. 1712. szept. 12.

¹⁰¹³ MNL HBML IV. A. 1018./e. 3. k. 311., 313. 1710. nov. 6.

hallatára.¹⁰¹⁴ Varjas Jánosnét pedig állítólag Víg Mihály „*hamissolta, rosszalta*”, vagyis mondta hamisnak, rossznak Komáromi György malmos házánál 1698 nyarán.¹⁰¹⁵ Sajnos egyik esetben sem ismerjük az ítéletet. Nyelvváltságot kellett viszont fizetnie 1700 júliusában annak a Szücs Istvánnak, aki részegen „*orczátlan, kétpalástú, rossz asszony*nek” nevezte Rác Pálnét, miután az asszonyt Szücs kocsisa felengedte a férfi szekere.¹⁰¹⁶ Szintén nyelvváltság volt a büntetése ugyanez év novemberében Bihari Jánosnénak is, amiért Portörő Istvánnét a piacon, több más kijelentés mellett, azzal gyalázta, hogy „*hamis, tökéletlen, csalárd asszony*”.¹⁰¹⁷ De például Sasi Szücs István is azért perelte Bodnár Csenki Istvánt 1708 őszén, mert a férfi őt „*rossz ember[ne]k mondotta*” azt állítva, hogy „*az is rossz ember, a' ki szomszédgyával czivódik* [értsd: civakodik, veszekszik]”.¹⁰¹⁸ Márpedig Sasi Szücs éppen ezt tette, az alperes pedig ezt a konfliktust igyekezett elsimítani. Szerencsétlenségére azzal az érveléssel próbálta meg kibékíteni a feleket, hogy úgy hallotta, „*mindenkor rossz ember, aki szomszédgyával veszekedik*”.¹⁰¹⁹ A felperes felháborodásában meg is kérdezte, hogy róla mondja-e ezt, mire Bodnár így felelt: „*Én sem k[e]g[yelme]dre, sem a másokra nem szabom. Aki magára veszi, lássa.*”¹⁰²⁰ Ez persze az alperes állítása, Sasi Szücs szerint „*egyenesen mondotta*” őt rossz embernek, s mivel az ítélet nem maradt ránk, nem derül ki, kinek volt igaz – vagy legalábbis, hogy kinek a javára döntöttek a szenátorok.¹⁰²¹ A tanúk vallásai között azt olvashatjuk, hogy amikor a felperes megkérdezte, hogy Bodnár róla mondja-e, hogy rossz ember, azt felelte: „*Te is rossz ember vagy, hogy meg ne[m] békélsz a' szomszédoddal.*”¹⁰²² Ez ellentmond az alperes feleletének, azonban utólag, a részletek ismerete nélkül nem érdemes állást foglalnunk az ügyben.¹⁰²³

Harmincnégyszer szerepel a rágalmak között a hamis hitű vagy hamis lelkű, amely szintén a tisztességtelen, megbízhatatlan, hazug emberek jelzője volt, és nagyon komolyan vették a korszakban.¹⁰²⁴ Ezt mutatja Csabai Mihály esete is, akinek azért kellett törvényszék elé állnia 1701 decemberében, mert „*hamis hitűnek mondották, jól tutta, benne hevert*”.¹⁰²⁵

¹⁰¹⁴ MNL HBML IV. A. 1011./a. 23. k. 219. 1695. febr. 28.

¹⁰¹⁵ MNL HBML IV. A. 1011./a. 24. k. 405. 1699. febr. 16.

¹⁰¹⁶ Uo. 746. 1700. jún. 28., 749. 1700. júl. 3.

¹⁰¹⁷ Uo. 782–783. 1700. aug. 30., 814. 1700. nov. 27.

¹⁰¹⁸ MNL HBML IV. A. 1011./a. 27. k. 475. 1708. szept. 6.

¹⁰¹⁹ Uo. 510. 1708. nov. 19.

¹⁰²⁰ Uo.

¹⁰²¹ Uo.

¹⁰²² MNL HBML IV. A. 1018./e. 3. k. 215. 1708. nov. 19.

¹⁰²³ A szomszédok (Sasi Szücs István és Horvát Bodnár Márton, valamint feleségeik) közötti konfliktusra I. uo. 200–201. 1708. szept. 6., 221–222. 1708. nov. 26., MNL HBML IV. A. 1011./a. 27. k. 471. 1708. szept. 3., 475. 1708. szept. 6., 504. 1708. nov. 15., 511. 1708. nov. 19., 512. 1708. nov. 22., 514. 1708. nov. 24., 516–517. 1708. nov. 26., 522. 1708. dec. 1.

¹⁰²⁴ Az ember lelkének mocskolását, mint azt az előző fejezetben láthattuk, nem egyszerűen sértegetésnek vagy rágalomnak, hanem káromkodásnak tekintették a korszakban.

¹⁰²⁵ MNL HBML IV. A. 1011./a. 25. k. 259. 1701. dec. 15.

Vagyis tudta, minek nevezték, mégsem tett semmit, nem indított pert miatta. Ez pedig azt a látszatot keltette, hogy a szóbeszéd igaz. Védőbeszédéből azonban kiderül, hogy Csabai már kezdeményezte az eljárást, ezért nem marasztalták el az ügyben.¹⁰²⁶ S valóban, rögtön az ezt követő bejegyzésben arról olvashatunk, hogy a férfi azzal vádolt egy bizonyos Csató Menyhártot, hogy a szappanos céhben és a bíró előtt is azt állította róla, hogy őt (mármint Csabai Mihályt) valaki hamis hitűnek mondta, azt állítva, hogy hamisan esküdött, s nem méltó a céhtagságra sem.¹⁰²⁷ Csató szerint Oros István volt a befektető, aki ezt nem is tagadta, de igyekezett bebizonyítani, hogy „*az A[ctor] [vádoló] hiti után [értsd: esküje szerint] Dikó Istvánnak alkalmas javait elő ne[m] atta*”, mely miatt jogosak a róla tett kijelentései.¹⁰²⁸ Orosnak végül ezt nem sikerült igazolnia, így nyelvváltságra ítélték.¹⁰²⁹ Előfordult, hogy a vádlott is tudott bizonyítani néhány terhelő információt a felperesről, ám így sem sikerült elkerülnie a büntetést. Pataki Jánosné Ballabas István és felesége, Vadászi Judit hívta törvény elé 1695 júniusában, mert a férfit „*hamis hitűnek, hamis lelkiűnek*”, az asszonyt pedig „*kurvának [sic], fertelmesnek mocskolta*”.¹⁰³⁰ Patakinénak ugyan sikerült bizonyítania, hogy amikor egyik éjszaka kérdőre vonták a későn hazaérkező Vadászi Juditot, a nő azt felelte, hogy a szeretőjénél járt, azonban a szenátorok szerint ez „*ne[m] elégséges ok arra, hogy mocskolhatta volna*”, ezért őt is nyelvváltsággal büntették.¹⁰³¹

Ugyancsak a tisztességtelen ember látszatát keltették azok a vádak is, amelyekkel Szalontai Szabó János rágalmazta Kőrösi Szabó Jánost Varga György házában egy mulatozás során 1702-ben. Szalontai, miután megártott neki a sok bor, azt állította Kőrösiről, hogy Erdélyben elárulta őt, s pribéknek, töröknek is nevezte őt árulásáért.¹⁰³² A tanúvallomásokból az is kiderül, hogy Szalontai pontosan mivel gyanúsította a férfit. „*Hiszem [értsd: hiszen] áruló az, a' ki egy úton jár az emberrel, s a' harminczadon előadgya.*”¹⁰³³ Arról nem kapunk további információt, hogy valójában mi is történt Erdélyben, de a pereskedés azzal zárult, hogy Szalontai Szabó Jánosnak nyelvváltságot kellett fizetnie, amiért árulónak, pribéknek nevezte a felperest.¹⁰³⁴ Hasonló a helyzet Sajtos György és Faragó István esetében is. Sajtos azért hívta perbe 1699 februárjában Faragót, mert a férfi rátámadt a csapszéken, miközben azzal rágalmazta: „*Te árultál bé, lélek beste, kurva fia [sic] az só királynak!*”, s pribék

¹⁰²⁶ Uo.

¹⁰²⁷ Uo.

¹⁰²⁸ Uo. 259–261. 1701. dec. 15.

¹⁰²⁹ Uo. 321–322. 1702. márc. 13.

¹⁰³⁰ MNL HBML IV. A. 1011/a. 23. k. 289–290. 1695. jún. 16.

¹⁰³¹ Uo. 304. 1695. júl. 4.

¹⁰³² MNL HBML IV. A. 1011/a. 25. k. 429–430. 1702. szept. 9.

¹⁰³³ MNL HBML IV. A. 1018/e. 2. k. 506. 1702. szept. 9.

¹⁰³⁴ MNL HBML IV. A. 1011/a. 25. k. 472. 1702. dec. 16.

lelkünek is kiáltotta, amellyel máshol is mocskolta.¹⁰³⁵ Sajnos az ítélet nem maradt fenn, így nem tudhatjuk, hogy Faragó valóban árulónak nevezte-e a férfit, ahogyan azt sem, hogy ha így volt, Sajtos György rászolgált-e erre.

Számos hasonló esettel találkozunk a jegyzőkönyvben. Alföldi Gergely például azért pereskedett Bene Istvánnal, mert a férfi többször is azzal gyalázta, hogy nem méltó sem a városban lakásra, sem a céhtagságra.¹⁰³⁶ Sajnos ezúttal sem derül fény a per kimenetelére, de a tanúvallomásokból megtudunk néhány érdekes részletet az ügyről. Kiderül, hogy Bene István Alföldi Gergely mostohafia volt, s nem csak őt, de a fiát is mocskolta. Az egyik tanú hallotta, amint Bene így nyilatkozott mostohaapjáról: „*a vénember csak annak az istenkáromló fiának hitte el szavát, az városban sem kellene tartani, csak ki kellene csapni*”.¹⁰³⁷ Egy másik tanú szerint, amikor Alföldi számon kérte Benét, miért mondja azt a fiáról, hogy nem méltó arra, hogy Debrecenben lakjon, sem arra, hogy céhtag legyen, a férfi így válaszolt: „*azért mondtam, most is azt mondom, mert te az én megholt anyámat sokat szidalmaztad*”.¹⁰³⁸ Ezek alapján úgy tűnik, hogy Bene ezekkel a sértésekkel elsősorban nem a felperest, hanem annak fiát mocskolta, ám a vádban nincs erre vonatkozó utalás. Természetesen attól függetlenül, hogy ez nem maradt fenn a tanúvallomásokban, Bene az idősebb Alföldiről is állíthatta, hogy nem méltó a céhtagságra, s így már érthető lenne, miért nem említik a vádban a felperes fiát is sértettként.

Érdeemes megemlítenünk Albisi Ferenc és Szattmári Ferenc 1697 júniusában kezdődő perét. Az eset azért érdekes, mert két ügyvéd pereskedéséről van szó. A vád szerint Szattmári azzal gyanúsította Albisi Ferencet, hogy „*principalissának perit szántsándékkal vesztette el*”.¹⁰³⁹ Egyelőre ennyi információval meg is kell elégednünk, mert sem ítélet, sem tanúvallomások nem maradtak fenn az esettel kapcsolatban. Nem Albisi volt az egyetlen ügyvéd, aki rágalmozás miatt kezdeményezett eljárást. Szenttamási István Szücs Jánosnét hívta perbe, mert az asszony azt állította róla, hogy „*Kerékgyártó András causáját [ügyét] felibül vállalta fel*”, vagyis kevesebb fizetséget kért tőle.¹⁰⁴⁰ Az asszony Füleki Jánosra adta tovább a szavatyot, azaz azt állította, hogy tőle hallotta a pletykát, a becsmérő szavakat.

¹⁰³⁵ MNL HBML IV. A. 1011./a. 24. k. 417. 1699. febr. 26.

¹⁰³⁶ MNL HBML IV. A. 1011./a. 25. k. 157. 1701. jún. 18.

¹⁰³⁷ MNL HBML IV. A. 1018./e. 2. k. 383. 1701. jún. 18.

¹⁰³⁸ Uo.

¹⁰³⁹ MNL HBML IV. A. 1011./a. 24. k. 82–83. 1697. jún. 24. A „principális” kifejezés itt minden bizonnyal a megbízó peres felet jelentette, s nem az eredeti jelentésnek megfelelő, „elöljáró” értelemben használták.

¹⁰⁴⁰ Uo. 764. 1700. júl. 10.

Füleki pedig magára Kerékgyártóra adta azt tovább.¹⁰⁴¹ Utóbbinak végül nyelvváltásgot kellett fizetnie a mondottakért.¹⁰⁴²

Előfordult olyan is, hogy valakit hóhér lelkűnek vagy ármányos lelkűnek mocskoltak, de még lehetne szemeztetni a hasonló perekből.¹⁰⁴³

Itt is külön kell foglalkoznunk a városvezetés, a tisztségviselők, illetve a város dolgában eljáró személyek elleni rágalomokkal. Tizenkilenc ilyen esetet találunk a vizsgált forrásokban, ezek némelyikében engedetlenségről is, sőt egyenesen pártütésről olvashatunk. 100 forint nyelvváltásra ítélték Diószegi Pétert 1693 decemberében, mert azzal vádolta a boltbírákat, hogy miattuk nem lehet elküldeni a görögöket Debrecenből, ők tartják benn és oltalmazzák őket, mert „*selyemövet adnak nekik a görögök*”.¹⁰⁴⁴ Diószegi állítólag nem emlékezett rá, hogy ezt mondta, de mivel „*az hites boltbíró szemébe mondotta (...), hogy szájából hallotta az allegált [előadott, idézett] mocskos szót*”, ezért elítélték.¹⁰⁴⁵ Fényes Istvánt és Kolosvári Istvánt a rágalmazás mellett engedetlenkedéssel is vádolták. Mindketten 1695. március elején, „*a' közönséges [értsd: közös] szükségre adandó szekerek kiállításának alkalmatosságával*” tagadták meg az együttműködést, azzal az indokkal, hogy ők nem adnak szekeret, amíg az esküdtek sem adnak.¹⁰⁴⁶ Kolosvári még azt is hozzátette, hogy az esküdtek „*semmit ne[m] szolgálnak*”, emellett éjszaka társaival összegyűlve mocskolta a tanácsot és az esküdteket.¹⁰⁴⁷ Fényesnek valamivel kisebb volt a bűne, ugyanis ő csupán egyetlen esküdtet nevezett hamisnak, igaz, már ez is hatalmas tiszteletlenségnek számított.¹⁰⁴⁸ Sajnos egyikük ítéletét sem ismerjük. Majtini András pedig amellet, hogy többször „*mocskolta, hamissolta*” a szenátust és a prédikátorokat, még a henteseket is a vásárbírák ellen uszította.¹⁰⁴⁹ Mindezért „*méltó volna az halálra, mindazáltal árvaira nézve élete meghagyattatik, hanem hóhér kezébe [en] adattatván megszalmakoszoróztassék, nyelvinél fogva kivitettévénn, az várasrul kivezettettség in perpetuum [örökre] (...), és az háza is elhányattassék*”.¹⁰⁵⁰ Igen súlyos vádaskodás hangzott el Horváth György, görög questor szájából 1712-ben. A férfi Komáromi Csipkés György, népszószólót, Diószegi Sámuel, főbíró és Pósalaki János, nótáriust „*nem*

¹⁰⁴¹ Uo.

¹⁰⁴² Uo. 766. 1700. júl. 12. További érdekesség, hogy arról a Kerékgyártó Andrásról van szó, aki Ádám Szücs Jánost perelte ugyanekkor testi sértésért és mocskolódásért, így logikus a feltételezés, hogy Szücs Jánosné Ádám Szücs János felesége, esetleg édesanyja lehetett. L. fentebb.

¹⁰⁴³ Hóhér lelkűre I. MNL HBML IV. A. 1011./a. 25. k. 239. 1701. nov. 21. Ármányos lelkűre I. uo. 447. 1702. okt. 2.

¹⁰⁴⁴ MNL HBML IV. A. 1011./a. 23. k. 78–79. 1693. dec. 14.

¹⁰⁴⁵ Uo.

¹⁰⁴⁶ Uo. 225. 1695. márc. 7.

¹⁰⁴⁷ Uo.

¹⁰⁴⁸ Uo.

¹⁰⁴⁹ Uo. 65–66. 1693. nov. 27. A prédikátorok szidására I. uo. 75. 1693. dec.

¹⁰⁵⁰ Uo. Több mint két évvel később Majtini visszatérhetett Debrecenbe azzal a feltétellel, hogy kövesse meg a tanácsot és adjon magáról reverzálist. L. uo. 407. 1696. márc. 27.

tudatik, mi oktul viseltetvén, és vakmerő bátorságtul és ártalomra való indulattul és igyekezettül indíttatván (...) nem csak mások előtt azzal gyalázta, mocskolta, sőt a Tek[intetes] N[emes] Debreczeni Tanács előtt vádolta, hogy magokat az ő és társa jószágában, kalmári árujáb[an] hamissan beleelegyítették, boltyokat felnyitván, benne lévő jószágokat felírván és feljegyezvén praedára, elragadozásra és felosztásra kiadtak”.¹⁰⁵¹ Az ügy háttérével kapcsolatban fontos kiemelnünk, hogy a debreceni városvezetésnek és a helyi református kereskedőknek évek óta fennálló konfliktusa volt a görög – pontosabban a török alattvaló – kereskedőkkel, melynek következtében 1708-ban el is hagyták a várost, s Tokajba költöztek.¹⁰⁵² Valamint annak is lehet jelentősége, hogy a három sértettből kettő – Komáromi Csipkés György és Pósalaki János – komoly szerepet játszott a görögök jogainak visszaszorításában.¹⁰⁵³ A vizsgált jegyzőkönyvek nem őrizték meg az ügy végleges lezárását, de annyit megtudunk, hogy a fiskális szerint a törvények kimondták, hogy „a’ ki valamely becsületes személy ellen hamis vádot teszen, az olyan hamis vádos azon büntetéssel büntetessék, mellyel kellett volna annak büntettetni, aki hamissan vádoltatott”, amely ez esetben, ahogyan a továbbiakban írják is, halálbüntetés lenne.¹⁰⁵⁴ Mindazonáltal a felperesek nem kívánták a vádlott halálát, ehelyett megelégedtek a nyelvváltság fizetésével is, amelyet „mind maga személyében, mind társa képiben” – akiről nem tudták, hogy kicsoda – ki kellett fizetnie, s amelynek összegét nem kevesebb, mint 1200 forintban állapították meg.¹⁰⁵⁵ A határozatban felszólították a felpereseket a bizonyításra, akik ezt követően napot engedtek Horváthnak, hogy a férfi „az allegált summáig [megnevezett összegig] állíttson kezes, ha nem állíthat, mint vagabundus [csavargó, kóborló] detineáltassék [elfogattassék] és arestáltassék [árístomba tétessék]”.¹⁰⁵⁶ Arról azonban már nem kapunk információt, hogy ezek valamelyike bekövetkezett-e.

A bűncselekményekkel kapcsolatos vádaskodások igen változatosak voltak a vizsgált években, és természetesen nem csak a városvezetést, vagy a város dolgában eljárókat

¹⁰⁵¹ MNL HBML IV. A. 1011./a. 28. k. 94–96. 1712. szept. 19.

¹⁰⁵² A debreceniek és a görög kereskedők közti konfliktus alakulására l. bővebben ZOLTAI LAJOS: *Debrecen százados küzdelme a görög kereskedőkkel*. A Debreceni Tisza István Tudományos Társaság I. osztályának kiadványai VI. kötet. 4. füzet. Debrecen, 1935. PAPP KLÁRA: Görög és zsidó kereskedők a 18. századi Bihar vármegyében a tanúvallomási jegyzőkönyvek tükrében. In: Pieldner Judit – Pap Levente – Tapodi Zsuzsa – Forisek Péter – Papp Klára (szerk.): *Kulturális identitás és alteritás az időben*. Debrecen, 2013. 11–32. Uő: *Balkáni kereskedők a XVIII. századi Bihar megyében*. Hajdú-Bihar Megyei Levéltár évkönyve XIV. Debrecen, 1987. 11–27. A város elhagyására és a Tokajba való költözésre l. uo. 14.

¹⁰⁵³ PAPP 2013. 19.

¹⁰⁵⁴ MNL HBML IV. A. 1011./a. 28. k. 94–96. 1712. szept. 19. A hivatkozott törvény az 1567. évi IX. törvénycikk, amely „az összeirást háborgatók büntetése” címet viseli, s valóban kimondja, hogy „ha az adókövetők, avagy mások, valamely méltatlan vádaskodást tesznek, ezeket forsbátbüntetéssel sujtsák, úgy tudniillik, hogy ugyanazt a büntetést szenvedjék, a melylyel azokat kellett volna sújtani, a kiket méltatlanul vádoltak”. Corpus Juris Hungarici, 1567. évi IX. törvénycikk.

¹⁰⁵⁵ MNL HBML IV. A. 1011./a. 28. k. 94–96. 1712. szept. 19.

¹⁰⁵⁶ Uo.

érintették. A hamis vádaskodások közül az egyik leggyakoribb a **tolvajnak, lopónak, prédálónak** vagy velük szövetkezőnek nevezés volt, amellyel ötvenegy alkalommal találkozunk a vizsgált jegyzőkönyvekben. A korábbi évtizedektől, évszázadoktól eltérően már nem elsősorban a férfiakra volt jellemző ez a fajta vádaskodás.¹⁰⁵⁷ Ugyan a vizsgált években is a férfiak voltak többségben az érintettek között, számos példát találunk nőkre is mind a tolvajnak mondottak, mind pedig az annak nevezők között. Szűcs Andrásné például egy másik asszony, Balázs Jánosné perelte, amiért erőszakosan „szattyras szőlejét elvitte, caeter[us] [egyéb, hogy] orvnak, tolvajnak is kiáltotta”.¹⁰⁵⁸ Sem az alperes védekezése, sem az ügyben hozott ítélet, sem az idekapcsolódó tanúvallomások nem maradtak fenn, így nem derül ki, hogy Balázsné miért gondolhatta sajátjának a szőlőt, amelyet indulatosan elvett Szűcsnéől. Csanak Mihálynéről szintén egy másik asszony, Pap Jánosné mondta, hogy „lopó, or[v] volna, szalonáját s lisztit, s egyéb edgyet-mássát meg nem tarthatta, mindgyárt utánna ellopta volna”.¹⁰⁵⁹ A per kapcsán született egy statútum is – ahogyan azt már korábban kiemeltük –, amelyben kimondták, hogy „ha valaki mást lopónak, orvnak, etc. mond in figura sedis [a törvényszéken], mingyárt bizonyítssa” is.¹⁰⁶⁰ Az alperesnek végül sikerült bizonyítania a lopást, ám így sem maradt büntetés nélkül, mindkét asszonyt nyakvasba állították.¹⁰⁶¹ A lopást bizonyító alperest azért marasztalhatták el, mert először tagadta, hogy tolvajnak mondta Csanakné, s csak miután ezt rábizonyították, az után bizonyított ő is.¹⁰⁶² Még hosszan lehetne szemezgetni a nők efféle pereskedései között, hiszen számos érdekes esetet megőriztek a források.

A nők, asszonyok természetesen nem csak egymással pereskedtek. Kis Benedek is nőt perelt 1696 februárjában. Balog Jánosné Körhöny Erzsébetet hívta törvényszék elé, mert az asszony az utca hallatára azzal gyanúsította, hogy mind az ő, mind nénje tyúkját ellopta, s megette. A férfinak azonban semmit nem sikerült bebizonyítania, így Balognét felmentették, ráadásul a felperesnek még fizetnie is kellett a meg nem érdemelt pereskedésért (in poena indebitae actionis). A férfi nem fogadta el az ítéletet, és új eljárást kért, azonban erről már nem tudósít a jegyzőkönyv.¹⁰⁶³ Balku Mihály pedig azért került a magisztrátus elé 1714

¹⁰⁵⁷ XVI. század közepi és XVII. század eleji adatokat vizsgálva Szendiné Orvos Erzsébet arra a megállapításra jutott, hogy ez a fajta vádaskodás a férfiaknál volt igen gyakori. L. SZENDINÉ 2005. 78. De Bónis György is a férfiak ellen használt rágalmak közé sorolja a „tolvaj” kifejezést. L. BÓNIS 1962. 247–248.

¹⁰⁵⁸ MNL HBML IV. A. 1011./a. 28. k. 314. 1713. dec. 4.

¹⁰⁵⁹ Uo. 244. 1713. júl. 13.

¹⁰⁶⁰ Uo. 379. 1714. márc. 1.

¹⁰⁶¹ Uo. 407. 1714. jún. 11.

¹⁰⁶² Uo. A két asszony már korábban is pereskedett egymással, akkor Csanakné mocskolta igen rútol Pap Jánosné. Uo. 229. 1713. jún. 22.

¹⁰⁶³ MNL HBML IV. A. 1011./a. 23. k. 370. 1696. febr. 6., 387. 1696. márc. 11. Korábban is kiemeltük, hogy a debreceniek által rendszeresen hivatkozott Kitonich-féle munkában is 100 forintos nyelvváltságot említ ilyen esetben (méltatlan kereset) büntetésként a szerző. KITONICH 2014. 199–200.

januárjában, mert „*némely szegény aszsz[o]nt orvnak, lopónak mondott*”, és még sorolhatnánk a hasonló ügyeket.¹⁰⁶⁴ A Balku ellen hozott ítélet sajnos nem maradt ránk.

Felmentették viszont azt a korábban már előkerült Pap Gábort, akit Lipcsei Ferenc citált a bíróság elé 1697 szeptemberében, mondván, őt „*azzal diffamálta [rágalmazta, becstelenítette], hogy búzáját vermébül ellopta*”.¹⁰⁶⁵ Az alperes védőbeszédében elmondta, hogy erős jelekből gyanakodott a férfira, ám mivel az a törvény előtt tisztázta magát és felmentették, most nem tartozik neki semmivel. A szenátorok is úgy ítélték meg, hogy Lipcseinek meg kell elégednie a korábbi felmentésével.¹⁰⁶⁶ Sikeresen bizonyított ugyanez év nyarán felperesként Varga Andrásné, akit Nagy Mihály rágalmazott azzal, hogy „*hatalmasul, tolvajul*” vette el a viaszát.¹⁰⁶⁷ A tanúk igazolták az elhangzottakat, és Nagy Mihályt nyelvváltság fizetésére ítélte a bíróság.¹⁰⁶⁸ Nagyon érdekes Bagosi Szabó Márton Nagy Mihály ellen folytatott pere. A férfi 1711 júniusában hívta a magisztrátus elé Nagyot, mert azt állította róla, hogy elloptott valamennyit a neki ruhakészítésre adott anyagból, abából. A rágalom szerint Bagosi elkészítette a kívánt ruhadarabokat – egy bélelt dolmányt és egy nadrágot –, s egy kis darab abát vissza is adott, ám magának is megtartott belőle valamennyit. Az elkészített ruhadarabokat a szabó céh is átvizsgálta, s megállapították, hogy az összes mondott anyag felhasználásra került, ám Nagy Mihály „*azzal meg ne[m] elégedett, hane[m] az A[ctor]t [vádolt] azzal gyalázta, hogy az abáját ellopta*”.¹⁰⁶⁹ A szenátus is Bagosi Szabó javára döntött, és kimondták, hogy mivel „*azon dolmányb[an], nadrágban az 31 sing abát a' czéh is benne lenni ítélte, az I[n causam attractus] [perbe fogott] gyanakodásáról vagy egyéb mondásáról az A[ctor]t [vádoló] kövesse meg*”.¹⁰⁷⁰

Az idevonatkozó bejegyzéseket olvasva igen változatos azon tárgyak, értékek listája, amelyek ellopásával meggyanúsították egymást a lakosok. Az eddig felsoroltak között már láthatunk szőlőt, szalonnát, lisztet, tyúkot, búzát, viaszt és abát, vagyis durva, vastag szőrzanyagot. De ezeken kívül találunk még többek között borsot, tüt, pénzt, szénát és gyolcsot is.¹⁰⁷¹ Nem mindig derül ki, hogy minek az eltulajdonításával rágalmazták a felpereseket. Mészáros Dániel például azért perelte Mészáros Bálintot, mert őt lopónak mondta, s ugyanígy

¹⁰⁶⁴ Balkura I. MNL HBML IV. A. 1011./a. 28. k. 366–367. 1714. jan. 20.

¹⁰⁶⁵ MNL HBML IV. A. 1011./a. 24. k. 113. 1697. szept. 5.

¹⁰⁶⁶ Uo. A lopás miatt indított perre I. uo. 87. 1697. jún. 27.

¹⁰⁶⁷ MNL HBML IV. A. 1011./a. 23. k. 422. 1696. máj. 21

¹⁰⁶⁸ Uo. 432. 1696. júl. 2.

¹⁰⁶⁹ MNL HBML IV. A. 1011./a. 27. k. 836. 1711. jún. 18. Az aba a szűrposztó egy fajtája. L. KÁLNÁSI 2005. 21.

¹⁰⁷⁰ Uo. 837. 1711. jún. 22.

¹⁰⁷¹ Borsra I. pl. MNL HBML IV. A. 1011./a. 24. k. 228. 1698. ápr. 17.; Türe I. uo. 764–765. 1700. júl. 10.; Pénzre I. pl. MNL HBML IV. A. 1011./a. 23. k. 262. 1695. ápr. 25.; Szénára I. MNL HBML IV. A. 1011./a. 27. k. 167. 1707. ápr. 9.; Gyolcsra I. uo. 716–717. 1710. jún. 23.

Czeglédi Mihályné is Aros Mihálynét.¹⁰⁷² Kecskeméti Szabó Mihály pedig azért hívta törvényszék elé Balog Szabó Jánost 1703 novemberében, mert „*Ormós Mihály czéhmester ur[am] házában az szabó czéh előtt azzal diffamálta [rágalmazta, becstelenítette], hogy némelly javait az A[ctor] [vádoló] ellopta*”.¹⁰⁷³ Az előző két ügy kimenetelét nem ismerjük, de Balog Szabó Jánosnak nyelvváltságot kellett fizetnie a méltatlan gyalázásért.¹⁰⁷⁴

Igen sok, 116 **nemiséggel kapcsolatos rágalmazást** találunk a vizsgált forrásokban. Ebből 31 esetben olyan férfiak indítottak pert, akikről paráznaság miatt törvényszék elé állított hajadonok, asszonyok vallották, hogy velük vétkeztek. A nők szinte mindegyike – a harmincegyből huszonnégy – azt is mondta, hogy a felperes teherbe ejtette. Lacza Erzsébetet 1697 szeptemberében állították a bíróság elé, mert paráznaság következtében teherbe esett. A nő Gulyás Mihályra vallott, ám a férfi pert indított a rágalom miatt, amely során sikeresen tisztázta magát, így Lacza Erzsébetet arra ítélték, hogy „*az hamis vallás tételért nyelvénél fogva kivitettessék, paráznaságáért pedig megvesszőztessék hóhér által*”.¹⁰⁷⁵ Fejértói Borbély János is sikeresen purgálta, tisztázta magát 1698 júniusában, miután Nagy Jánosné Kovács Dorkó „*azzal diffamálta [rágalmazta, becstelenítette], hogy a' nálla lévő gyermek az A[ctor]tul [vádólótól] való*”.¹⁰⁷⁶ Az asszonynak a rágalmazásért nyelvváltságot kellett fizetnie, paráznaságáért pedig szalmakoszorúval a fején megverte a hóhér.¹⁰⁷⁷ Ugyanebben a hónapban nyelvváltságra ítélték Bocsok Mihályné Füsüs Máriát is, aki Ördög Györgyöt nevezte meg gyermeke apjaként, de sorolhatnánk még a hasonló ügyeket.¹⁰⁷⁸ A 31 férfi mellett találunk két asszonyt is, akik szintén azért indítottak pert, mert valaki azt állította, hogy velük paráználkodott. Egyikük a feltételezhetően özvegy Csegei Mártonné volt, akiről Biró István terjesztett ilyen illetlenséget 1710 őszén, amely miatt az asszony jegyese el is állt a házasságkötéstől.¹⁰⁷⁹ Az ügy hosszan elhúzódott, végül 1712 végén a történet mindhárom szereplőjét bíróság elé állították paráználkodás miatt, ahol aztán kiderült, hogy Biró „*nem igazán, hanem csak boszszúságából mondotta*”, hogy köze volt az asszonyhoz.¹⁰⁸⁰ „*Mivel pedig Biró Ist[vá]n azon cselekedetivel [ti. a becstelenítéssel] a két első I[n causam*

¹⁰⁷² Mészárosékra I. MNL HBML IV. A. 1011./a. 23. k. 17. 1693. ápr. 13. Czeglédi Mihálynéékra I. uo. 25. 1693. jún. 1.

¹⁰⁷³ MNL HBML IV. A. 1011./a. 25. k. 677–679. 1703. nov. 19.

¹⁰⁷⁴ Uo. Az ügyvel kapcsolatban meg kell említenünk, hogy a bíróság azért ítélte méltatlan gyalázásnak az esetet, mert a lopást már korábban kivizsgálták, és Balog Szabó János akkor megelégedett az eredménnyel. L. uo.

¹⁰⁷⁵ MNL HBML IV. A. 1011./a. 24. k. 111. 1697. szept. 2., 115. 1697. szept. 9.

¹⁰⁷⁶ Uo. 260. 1698. jún. 16. A férfi sikeres purgálására I. uo. 264. 1698. jún. 23.

¹⁰⁷⁷ Uo. További adalék az esethez, hogy az asszony férje ellen is indult eljárás, mert a vád szerint, miután tudomást szerzett felesége félrelépéséről és más férfitől való terhességéről, továbbra is vele élt. Mindezt azonban nem sikerült bizonyítani, így Nagy Jánost felmentették. Uo. 260–261. 1698. jún. 16., 266. 1698. jún. 26.

¹⁰⁷⁸ Uo. 258–259. 1698. jún. 16. Az asszonyt a paráznaság miatt arra ítélték, hogy verje ki a hóhér a városból. Uo. 255. 1698. jún. 12.

¹⁰⁷⁹ MNL HBML IV. A. 1011./a. 27. k. 765–766. 1710. nov. 24.

¹⁰⁸⁰ MNL HBML IV. A. 1011./a. 28. k. 121. 1712. dec. 1.

attractus]t [perbe fogottat] házasságra menendő alkalmatosságokb[an] megbotránkoztatta, és velek hijjáb[an] költetett, azért az *expensákat* [költségeket] fizesse meg az két első *Ilk[ne]k* [perbe fogottaknak]” – áll a deliberátumban.¹⁰⁸¹ A másik felperes a későbbiekben – a nemi erkölcsöt sértő bűneseteket tárgyaló fejezetben – még előkerülő Diószegi Istvánné, most Viski Jánosné volt, akiről Szűcs Pál nevű legénye híresztelte, hogy együtt háltak. A férfinak nyelvváltságot kellett fizetnie a hamis hír keltéséért.¹⁰⁸²

A vizsgált években 31 olyan nővel találkozunk a peres anyagokban, akiket kurvának (sic) – vagy annak is – neveztek. Erdődi Péterné ellen pedig a magisztrátus fiskálisa indított eljárást 1701 szeptemberében, mert „*más becsülletes asszont megmocskolt, kurva lelkűnek* [sic], *kurva lelkű kurvának* [sic], *hamis lelkűnek mondott*”.¹⁰⁸³ Az ítéletet sajnos nem ismerjük. Nagyon érdekes Pocsai Szabó Mihályné Bodor Anna és Almási Györgyné Borbély Mária pere. Pocsainé azért citálta törvény elé Almásinét, mert az asszony mások előtt nyilvánvaló, híres kurvának (sic) nevezte, sőt, másokat is erre buzdított. „*Komámasszony, ezt a' fűsűcsináló szomszéd lakóját, a' só áruló asszonyt valahol találod, csak híres kurvának* [sic] *mondgyad, mert az.*” – mondta az egyik asszonynak.¹⁰⁸⁴ Pocsainé tanúi igazolták a mocskos beszédet, ezért Almásinét nyelvváltságra ítélték. Ám a vádlott ragaszkodott az igazához, s kérte az elbocsátását, hogy bizonyíthassa a felperes „*paráznságának jelit, úgymint házban, ólb[an], boltb[an] (...) nőtelen legényekkel való társalkodását, lappangását, bézárkózását, csókolódását, sőt nyilvánvaló paráznságát is*”.¹⁰⁸⁵ Almásiné sikerrel járt. Az általa állított tanúk vallomásai több mint hét oldalon keresztül olvashatóak a büntető-törvényszéki jegyzőkönyvben, s mivel alátámasztották az asszony által elmondottakat, Almásinét felmentették a rágalmazás vádjá alól.¹⁰⁸⁶ Pocsai Szabó Mihályné ellen pedig eljárás indult paráznság miatt.¹⁰⁸⁷ Idesorolhatjuk Kigyos Ferencné Örző Mihály és felesége ellen indított perét is 1704-ből, annak ellenére, hogy a magisztrátusi jegyzőkönyv idevonatkozó bejegyzéséből csupán annyit tudunk meg, hogy a házaspár azzal gyalázta az asszonyt, hogy méltó lenne a kicsapásra, s hogy nem régen szabadult a hóhér kezéből.¹⁰⁸⁸ A tanúk vallásából ugyanis kiderül, hogy „*Örző Mihály az A[ctor]t [vádlót] kurvának* [sic] *mondotta*”.¹⁰⁸⁹ A házaspárt végül nyakvassal büntették, mivel „*mindketten rossz nyelvűk, mocskolódók*”, s azt is

¹⁰⁸¹ Uo. Az nem derül ki, hogy Biró fizetett-e, mert napot kért, s az ügy folytatását már nem őrizte meg a jegyzőkönyv.

¹⁰⁸² Uo. 705–706. 1715. szept. 30.

¹⁰⁸³ MNL HBML IV. A. 1011./a. 25. k. 195. 1701. szept. 1.

¹⁰⁸⁴ MNL HBML IV. A. 1011./a. 24. k. 35–36. 1697. márc. 4.

¹⁰⁸⁵ Uo. 44. 1697. márc. 21.

¹⁰⁸⁶ Uo. 64. 1697. máj. 9. A tanúvallomásokra l. MNL HBML IV. A. 1018./e. 2. k. 54–61. 1697. márc. 21.

¹⁰⁸⁷ MNL HBML IV. A. 1011./a. 24. k. 70. 1697. jún. 13. Érdekes, hogy mennyire másként végződött a két asszony pere, mint Pataki Jánosné és a Ballabas-házaspár ügye. L. fentebb.

¹⁰⁸⁸ MNL HBML IV. A. 1011./a. 25. k. 731–732. 1704. febr. 21.

¹⁰⁸⁹ MNL HBML IV. A. 1018./e. 2. k. 578. 1704. febr. 21.

kikötötték a határozatban, hogy legközelebb kicsapás vár rájuk.¹⁰⁹⁰ A történethez az is hozzátartozik, hogy bár a megkérdezettek igazolták a vádlottak bűnösségét, azt is állították, hogy Kigyos Ferencné „*is mindent visszamondott*”.¹⁰⁹¹

Kilenc felperest gyaláztak azzal, hogy kurva fiai (sic), s a fattyú is megjelenik ötször mint jelző. Ezek között van átfedés, négy esetben egyszerre jelenik meg ez a két sértés. Szabó Sámuel például a deákokat nevezte tolvajnak, s „*bestye fattyú, kurva [sic] fiainak*” 1698 augusztusában.¹⁰⁹² Szűcs Gáspár pedig ifjabb Mártha Istvánt szidta „*bestye fattyú, kurva asszony fiának [sic]*”.¹⁰⁹³ Az első férfi büntetése nem maradt ránk, a Szűcs Gáspár ellen hozott ítéletben pedig azt olvashatjuk, hogy elengedték az erőszakért és a mocskolódásért járó bírságot, cserébe a férfinak meg kellett elégítenie a sértettet.¹⁰⁹⁴ De a vádak szerint egyebek mellett ugyanezekkel a kifejezésekkel mocskolta Török Ferenc is Szoboszlai Istvánt 1708 októberében, miközben házára erőszakosan reá ment.¹⁰⁹⁵

A fent felsoroltakon kívül még negyvennégyyszer jelenik meg valamilyen formában a paráznság, a nemi erkölcs ellen való vétkezés a rágalmakban. Molnár János azért hívta perbe Mészáros Mártont 1695 áprilisában, mert a férfi foltot ejtett Molnár és felesége becsületén. Mészáros azt mondta róla, hogy felesége vonakodott hozzá menni, s amikor a férj az okát kérdezte, az asszony így felelt: „*(...) mert azt hallotta[m], hogy k[egye]lmed a' szolgálóját felcsinálta [értsd: teherbe ejtette]*”.¹⁰⁹⁶ A történet még nem ér véget, mert Mészáros szerint erre Molnár így válaszolt: „*Téged meg azzal szóllottanak előtte[m], hogy deákok szeretője voltál volna.*”¹⁰⁹⁷ Mészáros egy Kis Istvánné nevű asszonyra adta tovább a szavatyot, akin az rajta is maradt, így nyelvváltságra ítélték.¹⁰⁹⁸ A korábban említett Kerékgyártó Annához hasonlóan saját férje ellen kezdeményezett eljárást Tót Istvánné Monos Anna is 1697 februárjában. Őt is bántalmazta a férje, emellett, ha meglátta, hogy az asszony más férfival beszélgetett, rögtön vádolni kezdte: „*ez a' kurvád [sic], ez a' latrod*”.¹⁰⁹⁹ A férfi azzal védekezett, volt rá oka, hogy megüsse a nőt, a sértegetést, gyanúsítgatást pedig tagadta. Az ítéletet sajnos nem ismerjük, így nem tudjuk, mi is az igazság.¹¹⁰⁰ Ugyanígy tett Víg Jánosné Nyirő Erzsébet is 1699 februárjában, akit szintén vert a férje, s nyilvánvaló paráznának,

¹⁰⁹⁰ MNL HBML IV. A. 1011./a. 25. k. 783. 1704. máj. 26.

¹⁰⁹¹ MNL HBML IV. A. 1018./e. 2. k. 578. 1704. febr. 21.

¹⁰⁹² MNL HBML IV. A. 1011./a. 24. k. 297–298. 1698. aug. 28.

¹⁰⁹³ MNL HBML IV. A. 1011./a. 23. k. 157–158. 1694. szept. 20.

¹⁰⁹⁴ Uo. 210. 1695. febr. 14. A megelégités nem történt meg az előírt határidőig, s nem találunk róla több információt a vizsgált jegyzőkönyvekben. Uo. 213. 1695. febr. 17.

¹⁰⁹⁵ MNL HBML IV. A. 1011./a. 27. k. 518. 1708. nov. 26.

¹⁰⁹⁶ MNL HBML IV. A. 1011./a. 23. k. 265. 1695. ápr. 28.

¹⁰⁹⁷ Uo.

¹⁰⁹⁸ Uo. 266. 1695. ápr. 30. Hónapokkal az ítélet kimondása után Molnár János ismét perelte Kis Istvánnét, de ebből a bejegyzésből nem derül ki, mi a vád. Uo. 325. 1695. dec. 15.

¹⁰⁹⁹ MNL HBML IV. A. 1011./a. 24. k. 36. 1697. márc. 4. A per kezdetére l. uo. 32. 1697. febr. 28.

¹¹⁰⁰ Uo. 36. 1697. márc. 4.

boszorkánynak is kiáltotta, azt is állítva, hogy „*a'melly gyermek most nálla vagyon, az sem őtűle való*”.¹¹⁰¹ A férfi olyan sokszor mocskolta feleségét, hogy háromszoros nyelvváltságot kellett fizetnie.¹¹⁰² Nem Nyirő Erzsébet volt az egyetlen asszony, akit azzal rágalmaztak, hogy nem a férje gyermekét várja. Vasas Andrásné Vasas Mihályné hozta igen kellemetlen helyzetbe, amikor azt mondta az asszony férjének, hogy felesége nem az ő gyermekét hordja a szíve alatt. Az asszony több településen is mocskolta a felperest, azt állítva róla, hogy „*fattyat vetett [értsd: szült]*”, ezért nyelvváltságra ítélték.¹¹⁰³ Kis Jánosnénak is ez lett a büntetése 1703 februárjában, miután Szűcs Györgynét gyalázta mások előtt ilyen szavakkal: „*Ugyan ne[m] vetett az én valagam [sic] fattyat, mint a' tiéd.*”¹¹⁰⁴

Az említett negyvennégy perben az eddig bemutatottakon kívül még számos érdekes esetre bukkanhatunk. Zlattya Lászlónét például bigámistának mondták, míg Kovács Andrásról azt terjesztették, hogy „*feleségével hitetlenül él*”.¹¹⁰⁵ Egyik esetben sem maradt fenn az ítélet. Cifra történet keringett Fekete Mihályról is 1695 őszén. A férfi állítólag Balog János szolgáját kergette leeresztett gatyával, miközben szeméremtestét a kezében tartotta. A leányt az udvaron és az utcán is üldözte, s ha Szendrei István nem mentette volna meg tőle, meg is erőszakolta volna. Fekete egy Szabó Mihály nevű férfit citált az ügy miatt, aki Balog Szabó Jánost nevezte meg forrásának, „*ki is magára vévén azon szavatyot, referállya magát Szendrei Istvánra*”¹¹⁰⁶ Tehát Balog Szabó elismerte, hogy Szabó Mihály tőle hallotta a pletykát, a rágalmat, ám tovább háritotta a felelősséget Szendrei Istvánra azt állítva, hogy ő meg tőle hallotta. A per még hónapokig elhúzódott, ám az ítélet itt sem derül ki a bejegyzésekből.¹¹⁰⁷ Simon Péter is azért pereskedett Atal Istvánnéval 1701 júliusában, mert az asszony szerint „*erőszakot akart rajta tenni*”, még az ingalját is elszakította a dulakodásban.¹¹⁰⁸ A per kimenetelét itt is homály fedi, de megmaradtak az ügygel kapcsolatos tanúvallomások. Az asszony négy tanút állított, akik közül kettő csak arról tudott beszélni, hogy az alperes elpanaszolta neki az esetet. A másik kettőnek viszont a panaszkodás előttről is volt valamennyi információja. Egyikük azt állította, hogy az ólban volt a két féllal, amikor a felperes rádőlt az ágyban fekvő asszonyra mondván: „*Majd meghteszem, eb leánya.*”¹¹⁰⁹

¹¹⁰¹ Uo. 1699. febr. 23.

¹¹⁰² Uo. 509–510. 1699. júl. 2. A házaspárt korábban már kibékítette a tanács, s nyolc évvel a pereskedés után nagy valószínűséggel ismét. Uo. 208–209. 1698. febr. 13., MNL HBML IV. A. 1011./a. 27. k. 282. 1707. okt. 12.

¹¹⁰³ MNL HBML IV. A. 1011./a. 24. k. 552–553. 1699. szept. 24., 562. 1699. okt. 5.

¹¹⁰⁴ MNL HBML IV. A. 1011./a. 25. k. 524. 1703. febr. 15. Az ítéletre l. 541. 1703. márc. 5.

¹¹⁰⁵ Zlattya Lászlónéra l. uo. 201–202. 1701. szept. 8. Kovács Andrásra l. MNL HBML IV. A. 1011./a. 24. k. 47–48. 1697. márc. 25., 56. 1697. ápr. 25.

¹¹⁰⁶ MNL HBML IV. A. 1011./a. 23. k. 323–324. 1695. dec. 12.

¹¹⁰⁷ A folytatásra l. uo. 324–325. 1695. dec. 15., 345. 1696. jan. 9., 373. 1696. febr. 13., 406. 1696. márc. 26.

¹¹⁰⁸ MNL HBML IV. A. 1011./a. 25. k. 173. 1701. júl. 12.

¹¹⁰⁹ MNL HBML IV. A. 1018./e. 2. k. 400–401. 1701. júl. 12.

Simon Péter csupán két tanút hozott, akik egybehangzóan állították, hogy Atal Istvánné már rongyosan vette az ingalját, s az nem a dulakodás közben szakadt el. Emellett az egyikük által felidézett történetből az derül ki, hogy az asszonynak igen rossz volt a kapcsolata a felperes feleségével. A tanú így idézte fel a vádlott szavait: „*No, ugyan csak fecseg Balyik Panda /: ez az A[ctor] [vádló] felesége:/ (...), nem tud hallgatni. De olyat ejtek rajta [ti. foltot a becsületén] rövid nap, hogy az ucza megcsudálkozik belé. Míg él, sem felejt el.*”¹¹¹⁰

De olyan sértésekről is olvashatunk, hogy valakivel nem hált együtt a neje, vagy szexuális együttlétet ígért a vádlottnak.¹¹¹¹ A hajadon Sándor Annát többek között azzal mocskolta Kovács Máténé, hogy szépen illik a fejébe a konty, vagyis már nem leány.¹¹¹² De például Fodor Péter Sára nevű, eladó sorban lévő leányáról is azt terjesztették 1713-ban, hogy gyermeket szült. Az egyik ügyben citált férfi igencsak meg akarta győzni erről hallgatóságát. Mikor azt mondták neki, nem hiszik, tovább erősködött. „*De, Isten engemet úgy segéllyen, gyermeke lett, azt is tudom, mellyik faluban tartják a gyermekit. (...) Midőn tovább is intették, hogy ne beszéljen, mert nem hiszik, akkor is erős hittel állatta, hogy úgy vagyon. Mutatván a' tálban ugorkára [ti. uborkára], mondotta: „Ha azt nem hiszitek, hogy való, ezt se hidgyétek, hogy ugorka [ti. uborka].” Mások előtt is, másutt is hasonlóképpen gyalázta, mocskolta az A[ctor]nak [vádlónak] Sára nevű leányát.*” – olvasható a jegyzőkönyvben.¹¹¹³ Árva Jánosné pedig úgy próbálta elválasztani lányát a vejétől, hogy bestialitással, vagyis állattal történő közössel rágalmozta meg a férfit.¹¹¹⁴ Részben idetartozhat Gyarmathi Szücs Jánosné Abrány Kovács János ellen indított pere is. A férfi amellet, hogy különféle rút és trágár szitkokkal illette az asszonyt, még azt is állította róla, hogy „*olyan az A[ctorna]k [vádlónak] szeméremtete, mint az előtte lévő hordó*”.¹¹¹⁵ Ez lehetett egy egyszerű sértés is, de a férfi az asszony szabados szexuális életére is utalhatott vele, vagyis arra, hogy sok partnere volt. Mivel azonban nem kapunk erről több információt a vizsgált forrásokból, nem jelenthetjük ki teljes bizonyossággal.

Nagyon érdekes, hogy a korábbi évszázadhoz képest eltérés mutatkozik a nemek szerinti megoszlás tekintetében ezeknél a pereknél. Míg korábban a nőkkel szemben voltak jóval gyakoribbak a nemiséggel kapcsolatos rágalmak, addig a vizsgált időszak első 11 évében azt tapasztaljuk, hogy több mint kétszer annyi férfi esett áldozatul az efféle

¹¹¹⁰ Uo. 414.

¹¹¹¹ Előbbire l. MNL HBML IV. A. 1011./a. 24. k. 713. 1700. máj. 15. Utóbbira l. uo. 593. 1699. dec. 10.

¹¹¹² Uo. 132. 1697. nov. 13.

¹¹¹³ MNL HBML IV. A. 1011./a. 28. k. 233–234. 1713. júl. 1.

¹¹¹⁴ MNL HBML IV. A. 1011./a. 24. k. 456–457. 1699. ápr. 6., 509. 1699. júl. 2. Az esetről a következő fejezetben valamivel részletesebben is beszámolunk.

¹¹¹⁵ MNL HBML IV. A. 1011./a. 27. k. 874. 1711. okt. 8.

rágalmaknak, mint amennyi nő.¹¹¹⁶ A második 11 évben pedig ismét a lányok és asszonyok voltak többen, a sértettek 60%-át ők tették ki. Érdekes azonban azt is megemlítenünk, hogy a rágalmazók között viszont jelentősen több nőt találunk, mint férfit. Az első 11 évben közel négyszer annyit, míg a másodikban ez az arány már csupán körülbelül 2/3–1/3, de továbbra is a gyengébbik nem javára. Ezek a számok az előforduló vádaskodások jellegéből is adódnak. A vizsgált évek első felében például jóval több pert indítottak olyan férfiak, akikre paráznasággal vádolt nők vallottak.

Boszorkánynak, ördög tagjának is többeket szidtak. Láthattuk, hogy Nyirő Erzsébetet saját férje kiáltotta boszorkánynak. Az efféle gyanúsítás huszonnégyszer jelenik meg a vizsgált perekben. Szatthmári Mátyásnéról csupán annyi derül ki, hogy a vád szerint „*más keresztyén asszont boszorkánnak mondott*”, de rendszerint a sértett fél hívta perbe a rágalmazót.¹¹¹⁷ Oláh Jánosné Géczi Benedek és felesége perelte 1699 elején, mert több más mellett azt állította róluk, hogy „*ötet megették*”, vagyis megbetegítették, rontást hoztak rá.¹¹¹⁸ Bizonyították igazukat, ezért Oláhnénak nyelvváltságot kellett fizetnie.¹¹¹⁹ Ugyanezzel diffamálta Högye Benedekné is Fene Jánosné 1714-ben, azt állítva róla, hogy „*ötet az A[ctor] [vádló] ette meg [értsd: betegítette, rontotta meg], és az is járván reá, éjjel és nappal gyötri, vesztegeti, itt a n[emes] várasb[an] sem maradhat az A[ctor] [vádló] miatt, nem szánná, úgy mond, megégettetni*”.¹¹²⁰ Paisos Istvánné Juhász Erzsébet Tepte Istvánnét citálta 1702 júliusában, mert az asszony egyebek mellett azzal is vádolta, hogy „*a' maga gyermekit maga rontotta meg [értsd: rontást, betegséget hozott rá], mellybül soha meg ne[m] gyógyul*”, vagyis rontást hozott a saját gyermekére.¹¹²¹ Sem az alperes válaszát, sem a tanúk vallásait, sem az ítéletet nem ismerjük, így nem derülhet fény a körülményekre. Köztük arra sem, hogy milyen rontásról, betegségről lehetett szó, és miért gondolhatta az asszony, hogy Paisosné okozta azt.¹¹²² Bosó Andrást viszont nyelvváltságra ítélték, miután vén boszorkánynak

¹¹¹⁶ Szendiné 2005. 79. Bónis György Buda és Pest vizsgálata során szintén azt tapasztalja, hogy inkább a nők ellen fordultak elő a nemiséggel kapcsolatos rágalmak. L. BÓNIS 1962. 253.

¹¹¹⁷ Szatthmári Mátyásnéra l. MNL HBML IV. A. 1011./a. 25. k. 195. 1701. szept. 1.

¹¹¹⁸ MNL HBML IV. A. 1011./a. 24. k. 423. 1699. márc. 2.

¹¹¹⁹ Uo. 438. 1699. márc. 19.

¹¹²⁰ MNL HBML IV. A. 1011./a. 28. k. 384. 1714. márc. 12.

¹¹²¹ MNL HBML IV. A. 1011./a. 25. k. 403. 1702. júl. 15.

¹¹²² Jó volna tudni például, hogy a beteg gyermek – ha valóban az volt – milyen tüneteket produkált, s ez alapján beazonosítani a kórt. Ehhez kapcsolódóan igen érdekes tanulmányokat találunk az Orvostörténeti Közleményekben. A későbbiekben, a boszorkánysággal kapcsolatban még előkerülő Nagy Jánosné leánya, Nagy Kata ellen állított tanúk egyike például részletezi gyermeke betegségének tüneteit, s ezek alapján a szerzők megállapították, hogy vagy heveny meningoencephalitisről, vagy epilepsziás állapotról volt szó. HANNY IRÉN – KEVEHÁZI FERENC – KULCSÁR GIZELLA: Néhány debreceni boszorkányper orvostörténeti vonatkozása. In: *Orvostörténeti Közlemények: Az Országos Orvostörténeti Könyvtár közleményei*, 1960. 18. köt. 98–109.

nevezte Kovács Andrásné Pálffy Erzsébetet ugyanez év novemberében.¹¹²³ Felmentette a tanács azt a káromkodások kapcsán már említett Bézi Andrást, akit Békéssi Mihályné vádolt becsületsértéssel 1715 őszén, mivel szerintük „*méltán mo[n]dgya gyanús személynek*” az asszonyt.¹¹²⁴ A felperes által állított tanúk vallásából kiderül, hogy Bézi boszorkánynak nevezte az asszonyt, s vasvillával ment a házához, követelve, hogy gyógyítsa meg a feleségét, különben megöli. A férfi ugyanis arra gyanakodott, hogy neje betegségét maga Békéssiné okozta rontással.¹¹²⁵ De például Detki Péterné Bottyáni Mihálynét szidta ördög tagjának 1698 júliusában, hozzátéve azt is, hogy „*megérdemlette volna, hogy eddig az házát elhánták volna, mert nála minden rosszak helyét talállyák*”.¹¹²⁶

Ez utóbbi sértés, hogy valaki mindenféle rossz embert befogad a házába, máshol is előkerül. Özvegy Szabó Imrénét is azzal diffamálta Szabó Andrásné 1697 júniusában, hogy „*a' melly házb[an] lakik az A[ctor] [vádoló], abb[an] mind paráznát, orvot, gyilkost, hamis hitűt befogad*”.¹¹²⁷ De Józán András házát is hasonló vádak érték. Biró Istvánné kiáltotta teli torokból 1700 augusztusában, hogy a férfi háza „*kurvák [sic] barlangja, s paráznák háza*”.¹¹²⁸ Sajnos egyik ítélet sem maradt fenn, bár valószínű, hogy Józán András megnyerte a pert, mivel tanúkkal is igazolta az elhangzottakat.¹¹²⁹

Visszatérve a boszorkánysággal mocskoltakhoz, többször látjuk a jegyzőkönyvekben, hogy valakit egyszerre kiáltottak boszorkánynak és paráznának.¹¹³⁰ Balla Istvánnét például Biró István mondta „*nyilvánvaló boszorkány, kerítő kurvá[na]k [sic]*” 1710 őszén.¹¹³¹ A perrel foglalkozó utolsó bejegyzésben az olvasható, hogy Birónak bizonyítania kell, hogy a megmocskolt asszony valóban boszorkány és parázna volt, ám nem derül ki egyértelműen, hogy sikerrel járt-e.¹¹³² Annyit azonban sejthetünk, hogy ha csak részben is, de valamennyire sikerülhetett meggyőznie a szenátorokat, ugyanis Balláné ellen néhány hónappal ez után büntetőper indult, azzal a váddal, hogy „*magát bujaságra, paráznaságra, oldásra-kötésre,*

¹¹²³ MNL HBML IV. A. 1011./a. 25. k. 457. 1702. nov. 27., 473. 1702. dec. 16. Bosó ekkor szintén perelte az asszonyt rágalmazás és erőszakos fellépés miatt, ám a pert elveszítette. Uo. 473. 1702. dec. 16., 525–526. 1703. febr. 17., 541. 1703. márc. 5. Az asszony időközben megnyert még egy mocskolódással kapcsolatos pert a férfival szemben. Uo. 517. 1703. febr. 3.

¹¹²⁴ MNL HBML IV. A. 1011./a. 28. k. 763. 1715. nov. 30.

¹¹²⁵ MNL HBML IV. A. 1018./e. 3. k. 634–635. 1715.

¹¹²⁶ MNL HBML IV. A. 1011./a. 24. k. 296–297. 1698. aug. 28.

¹¹²⁷ Uo. 71. 1697. jún. 13.

¹¹²⁸ Uo. 787. 1700. szept. 2.

¹¹²⁹ MNL HBML IV. A. 1018./e. 2. k. 305–306. 1700. szept. 2. További érdekesség, hogy a vádlottat ugyanekkor Józán András felesége is perbe fogta, mert őt nyilvánvaló kurvának (sic) nevezte. MNL HBML IV. A. 1011./a. 24. k. 788. 1700. szept. 2.

¹¹³⁰ A boszorkányság és a paráznaság vádjának összefonódásával a későbbi fejezetekben foglalkozunk részletesebben.

¹¹³¹ MNL HBML IV. A. 1011./a. 27. k. 765. 1710. nov. 24.

¹¹³² Uo. 804. 1711. márc. 16.

varáslásra, boszorkánságra *atta*”.¹¹³³ Vele kapcsolatban is arról értesülünk a forrásból, hogy „*purgállya [tisztázza] magát harmadmagával, hogy boszorkánságtul tiszta személy*”, ám ennek sikerességét homály fedi.¹¹³⁴ Szintén nem ismerjük a Bujdosó Istvánné Szattmári Ferenc ellen indított perének kimenetelét. A férfi Biróhoz hasonlóan egyszerre nevezte a felperest boszorkánynak és paráznának, amikor „*sok íz[en] nyilvánvaló kurvának [sic], kurvánál kurvább[na]k [sic], nyilvánvaló boszorkánnak, boszorkánnál boszorkányabb[na]k szitta, mocskolta*”.¹¹³⁵

A korabeli városlakók nem riadtak vissza az **egyéb vádaskodásoktól** sem, ezekből mutatunk most be néhányat. Galgóczi Gergelyt például a vád szerint Nagy András nevezte káromkodónak 1693-ban, azt is kiemelve, hogy megérdemelte volna, hogy kövekkel agyonverjék emiatt.¹¹³⁶ Bihari Jánosné Portörő Istvánt nevezte gyilkosnak, amely miatt nyelvváltságra ítélték.¹¹³⁷ Egy Balog Istvánné Nagy Kata nevű váradi bába pedig a vád szerint a debreceni bábákat nevezte gyilkosoknak, hóhéroknak. Balogné feleletében azt állította, hogy „*ne[m] mondotta a' debreczeni bábákról, hane[m] a' rossz bábákról szóllott, hogy felhóhérolhattyák az embert*”.¹¹³⁸ Az ítéletet nem találjuk meg a vizsgált jegyzőkönyvekben, s az ügyben mindössze egyetlen tanú – Rézmíves Tóbiásné – vallomása maradt fenn, igaz kiemelve, hogy „*authen[ticus]*”, azaz hiteles.¹¹³⁹ A tanú körülbelül két évvel korábban a következőket hallotta a váradi bába szájából: „*Ha én csak olyan bába volnék, mint ezek a' debreczeniek, az ujjamat sem tenném reá, mert ezek csak gyilkosok.*”¹¹⁴⁰ Ha ez valóban így hangzott el, akkor igen komoly rágalomnak számított, hiszen ahogyan még sokan másoknak, a bábáknak is a megélhetésük múltott a jó hírnevükön.¹¹⁴¹ Komoly vádak érték Bükkösi Györgyöt is 1694-ben. Róla azt terjesztették, hogy hamis pénzt, kék színű, rossz német forintot ver.¹¹⁴² Szintén hamis pénzzel hozták összefüggésbe a kolozsvári Fogarasi Istvánt is 1695 decemberében. A Debrecenben lakó Kőrösi István állította róla, hogy hamis pénzt használ, s hogy neki is azzal fizetett. Fogarasi szerint a férfi ennek igazolására még arra is vetemedett, hogy másoknak fizessen hamis tanúskodásért.¹¹⁴³ Szabó György, Török Ferenc,

¹¹³³ Uo. 829–830. 1711. jún. 8.

¹¹³⁴ Uo. 839. 1711. jún. 25.

¹¹³⁵ Uo. 430. 1708. júl. 7.

¹¹³⁶ MNL HBML IV. A. 1011./a. 23. k. 26. 1693. jún. 9.

¹¹³⁷ MNL HBML IV. A. 1011./a. 24. k. 783. 1700. aug. 30., 814. 1700. nov. 27.

¹¹³⁸ MNL HBML IV. A. 1011./a. 27. k. 93. 1706. júl. 1.

¹¹³⁹ MNL HBML IV. A. 1018./e. 3. k. 23. 1706.

¹¹⁴⁰ Uo.

¹¹⁴¹ A váradi bába kijelentésének lehetett valamennyi alapja, tekintve, hogy pont a debreceni bábák „vastag tudatlansága”, valamint a nekik kiszolgáltatót vajúdo nők és a családok helyzete ihlette 1766-ban az első magyar nyelvű bábakönyv megírását. L. M. ANTALÓCZY 2001. 114.

¹¹⁴² MNL HBML IV. A. 1011./a. 23. k. 125. 1694. jún. 17.

¹¹⁴³ Uo. 355–357. 1696. jan. 19.

Hit Miklós, Balog András és Balaskó András pedig együtt hívott perbe egy Kósa Sándorné nevű asszonyt, aki őket hamis tanúskodással rágalmazta 1711 végén. Az asszony eredetileg egy Szerencsi János nevű férfit mocskolt meg, s azért hívták tanúnak az öt felperest. Azonban vallomástételük után Kósáné azt állította róluk, hogy „*nem igazán mondgyák*”, vagyis hazudnak, s „*mások előtt azt is mondotta, hamissan mondották*”.¹¹⁴⁴ Fekete Jánosnénak pedig azért kellett nyelvváltságot fizetni 1715 tavaszán, mert azt terjesztette Debreczeni Jánosnéról, hogy tehénürülékkel szennyezett kenyeret adott el neki, s ezzel igencsak rossz hírért keltette a felperesnek.¹¹⁴⁵

Gyakran nem derül ki, milyen kapcsolatban állt egymással a sértett és a vádlott, de a sértegetésekhez, szidalmazásokhoz hasonlóan itt is találkozunk néhány tipikusnak mondható esettel. Ugyanúgy megtaláljuk a rágalmazások, hamis hír keltések forrásaként is a házastársak, rokonok, sógorok közti elmérgesedett kapcsolatot, a szomszédok közötti rossz viszonyt, veszekedést, a városvezetéssel, tisztviselőkkel, közfeladatot ellátókkal szembeni ellenérzést, haragot, csakúgy, mint a vásárlói, megrendelői elégedetlenséget. De olvashatunk elfajult céhen belüli konfliktusokról is, ahogyan a szolgálók és gazdáik, gazdasszonyaik viszonya sem volt mindig felhőtlen. Valamint a bevádolás oka gyakran az emberi természetben és a tudatlanságban keresendő. Erre jó példa, amikor valaki azzal rágalmazza a későbbi felperest, hogy megette, azaz megrontotta, megbetegítette őt.

A fennmaradt ítéletek nagy része nyelvváltságról tanúskodik, melynek összegét több bejegyzésben is 100 forintban határozták meg.¹¹⁴⁶ Találkozunk azonban kisebb bírsággal is. Kun Istvánt 12 forint kifizetésére ítélték, amiért Fazokas Szabó Mihályt „*illetlen szókkal, boglya, oldal, tyukmonyas* [tyúktojásos, de ismerjük tyúkszaros (sic) jelentésben is], *kórságos szabónak kiáltotta*” 1699-ben.¹¹⁴⁷ Azt is kikötötték, hogy ha a férfi ezt nem fizeti be, akkor „*két nap a' kalodában szenvedgyen, s megplagaltassék* [megverettessék]”.¹¹⁴⁸ Iklódi Istvánnénál is hasonlóat figyelhetünk meg. Ő Kerékgyártó Nagy Andrászt keverte gyalázatba azzal, hogy azt állította róla, hogy a férfi házasságot ígért neki. Mivel bebizonyosodott, hogy ez nem igaz, az asszonyt – aki nagy valószínűséggel özvegyasszony volt – nyelvváltságra ítélték. Ám „*nem lévén mibül fizetni, furatossal megcsapattatott*”.¹¹⁴⁹ A szenátorok többeket felszólítottak a sértett fél megkövetésére is, amelyhez olykor reverzális adása is párosult.¹¹⁵⁰

¹¹⁴⁴ MNL HBML IV. A. 1011./a. 27. k. 884. 1711. dec. 12.

¹¹⁴⁵ MNL HBML IV. A. 1011./a. 28. k. 618. 1715. máj. 23.

¹¹⁴⁶ L. pl. a már említett Csanálosi Jánosné esetét.

¹¹⁴⁷ MNL HBML IV. A. 1011./a. 24. k. 567–568. 1699. okt. 12.

¹¹⁴⁸ Uo.

¹¹⁴⁹ MNL HBML IV. A. 1011./a. 25. k. 859. old. 1704. dec. 8.

¹¹⁵⁰ L. pl. MNL HBML IV. A. 1011./a. 23. k. 407. old. 1696. márc. 27.

De találunk példát arra is, hogy a deliberátumban csak a felek közti megegyezést rögzítették.¹¹⁵¹ A mocskolódók büntetése nyakvasba tétel is lehetett, amelyhez több esetben testi fenyítés – furatozás vagy pálcázás – is párosult. Ezt általában olyanokra szabták ki a szenátorok, akik vagy rútul, azaz káromló szitkokkal szidalmaztak, vagy a város dolgában eljárókat sértegették.¹¹⁵² Paráznáknál pedig azzal a büntetéssel is találkozunk, hogy nyelvüknél fogva vigye ki őket a hóhér a büntetés helyére, amiért ártatlan férfiakra vallottak, vagy legalábbis olyanokra, akik purgálták, tisztázták magukat.¹¹⁵³ Ahogyan arra már láthattunk példát, nem mindenki tudta bizonyítani vélt vagy valós sérelmét, így több felmentő ítélet is született.

Összegzésként elmondható, hogy egy igen gyakori cselekményről volt szó, amelytől nem riadtak vissza sem a férfiak, sem a nők. Az idekapcsolódó ügyek között leggyakrabban különféle rágalomokkal találkozunk, de az „egyszerű” sértegetések is rendszeresek voltak. A vizsgált forrásokból jól látszik, hogy a korabeli debreceniek nagyon kreatívak voltak, ha ellenségeik sértegetéséről vagy bemocskolásáról volt szó.¹¹⁵⁴ Valamint, hogy a kor emberei mennyire érzékenyek voltak, ha a becsületükbe gázoltak. Ezt az érzékenységet, s a téma komolyságát az ítéletek is jól tükrözik, ahogyan azt a fenti bekezdésben is bemutattuk. Még úgy is jól érzékelhető, milyen komolyan vették ezeket a sértéseket és pletykákat, hogy sok per kimenetelét nem találjuk meg a vizsgált jegyzőkönyvekben, vagy ha meg is találjuk, azokban a becsületsértés mellett valamilyen egyéb vád is szerepel, s az ítéletben már nem feltétlenül esik szó a mocskolódásról.¹¹⁵⁵

Azonban nem szabad meglepődnünk azon, hogy a korabeli városlakók ennyire komolyan vették a különféle sértéseket, különösen a rágalmakat, s hogy ilyen fontosnak tartották mielőbbi tisztázásukat a vádak alól, hiszen ezeknek az embereknek sok esetben a megélhetésük múlt a becsületükön. Bónis György szerint „a becsületen esett folt a kisváros lakójának valóban polgári halált jelentett, s ezért sietett kiki megvédeni ezt a kincsét”.¹¹⁵⁶

¹¹⁵¹ L. pl. MNL HBML IV. A. 1011./a. 24. k. 228. old. 1698. ápr. 17. A felek megegyezése Kállay szerint már „az első időkben” gyakorlattá vált, s a megegyezés azon fajtája, amikor az alperes reverzálisban kötelezi magát arra, hogy a jövőben tartózkodik a hasonló cselekedetektől, csak a polgárok számára volt engedélyezve. L. KÁLLAY 1996. 322.

¹¹⁵² L. pl. MNL HBML IV. A. 1011./a. 27. k. 799. 1711. febr. 26., 802. 1711. márc. 2., MNL HBML IV. A. 1011./a. 28. k. 322. 1713. dec. 14.

¹¹⁵³ L. pl. MNL HBML IV. A. 1011./a. 25. k. 468–469. old. 1702. dec. 14.

¹¹⁵⁴ Nemcsak a korabeli Debrecenben találkozunk ilyen változatos vádakkal. Bónis György Buda és Pest polgáraitól hoz számos érdekes példát, Kállay István pedig a fehérvári lakosok pereskedéseiből nyújt színes összefoglalást. Természetesen több hasonlóság is megfigyelhető a három város pereskedéseiben. L. BÓNIS 1962. 247–256. KÁLLAY 1996. 316–323.

¹¹⁵⁵ L. pl. MNL HBML IV. A. 1011./a. 24. k. 324–326. 1698. nov. 24., 331. 1698. dec. 1.

¹¹⁵⁶ BÓNIS 1962. 247., SZENDINÉ 2005. 78.

8 Paráznaság, házasság szentsége elleni vétkek

A paráznaság és a házasság szentsége elleni vétkek, avagy a család rendjét és a nemi erkölcsöt sértő bűntettek körébe sok minden beletartozott a vizsgált időszakban, így számos különböző és igen érdekes esettel találkozhatunk. A vizsgált időszakban idesorolták a paráznaságot¹¹⁵⁷ (amely jelentette például a szabados szexuális életet, vagy a házasság előtti együttléteket), a szajhálkodást, a kerítést, a házasságtörést, a többszörös házasságkötést. A forrásokból kiderül, hogy ez utóbbihoz nem kellett ténylegesen megkötni a második házasságot, már magát a szándékot, például egy eljegyzést, kézbeadást is bűntettek. De idetartozott a vérfertőzés, az erőszakos nemi közösülés, a természet elleni fajtalankodás, a vadházasság, valamint a nőrablás is.¹¹⁵⁸ Bűntették még a paráznákat segítő, védő személyeket, illetve azokat is, akik elítélt paráznákkal éltek.

A perek számának meghatározását a korábbi fejezetekben is ismertetett problémákon túl, néhány egyéb tényező is nehezítette. A paráználkodó párok tagjai ellen ugyanis hol egyszerre, hol külön-külön emeltek vádat. Ez persze érthető, hiszen, ha nem a bűnbe eséskor kapták rajta az érintetteket, akkor gyakran csak az egyik fél vallomása után derült fény a partner kilétére, aki ellen csak ez után indult eljárás. Ez nagyon gyakori volt. Bajomi István ellen is az után indult per, hogy Bucsi Judit – aki a vád szerint „*paráznaságra adta magát, s szüzességét elrontotta*”, s emiatt megverte a hóhér – megnevezte őt.¹¹⁵⁹ A férfi végül „*maga megvallotta, hogy azzal a' személlyel, a' ki reá vallott, volt közí*”, azaz valóban volt köztük szexuális kapcsolat, így vesszőzésre ítélték.¹¹⁶⁰ Ugyanígy olyan is előfordult, hogy egymástól független ügyeket egyszerre, egy eljárás keretében tárgyaltak. Vagy, ha az eljárás nem is így történt, a jegyzőkönyvbe már így került bele. Ezek hasonló, de egymással közvetlenül nem összekapcsolódó ügyek, melyeket ugyan különálló esetekként értelmeztünk, a perek számát tekintve mégis egynek számoltunk. Erre kiváló példa Kis Gáspár Kata, Fazekas Ilona, Ujfalusi Gábori Erzsébet és Szabó Istvánné Szabó Zsuzska 1696 novemberében történő bíróság elé állítása. A három hajadon és az asszony a jegyzőkönyv szerint egyszerre állt a

¹¹⁵⁷ A továbbiakban a paráznaság kifejezést egyfajta gyűjtőfogalomként használjuk, amely minden ilyen típusú, a nemi erkölcsöt sértő cselekményt lefed.

¹¹⁵⁸ Kállay István például a szajhálkodást (ezen belül a kerítést), a házasságtörést, a többszörös házasságkötést, a vérfertőzést, az erőszakos nemi közösülést, valamint a fajtalankodás különböző típusait sorolja ide. KÁLLAY 1996. 9. A kerítésre I. Uo. 220. Vajda Mária a szexuális bűnökről szóló tanulmányában a család és nemi erkölcs védelmében elítélendő bűnök közé szintén ezeket sorolja, kiegészítve a paráznasággal. VAJDA MÁRIA: Szexuális bűnök és büntetések a XVIII. századi puritán Debrecenben és környékén. In: *Tiscium: a Jász–Nagykun–Szolnok megyei múzeumok évkönyve XIV.* Szolnok, 2004. 251–267. Hajdu Lajos is hasonló kategóriákat használ említett munkájában, de ő kitér még az ágyasságra, vadházasságra, valamint a nőrablásra is. HAJDU 1985. 291–323.

¹¹⁵⁹ MNL HBML IV. A. 1011./a. 24. k. 254. old. 1698. jún. 12. A férfi ellen indult perre I. uo. 412. 1699. febr. 23.

¹¹⁶⁰ Uo. 431. 1699. márc. 16.

törvényszék előtt, ahol egyikük sem tagadott, s vallomásaikból az is jól látszik, hogy az ügyeiknek nem volt közük egymáshoz. Az első vádlott egy bizonyos Varga Mihokot nevezett meg a Csapó utcából, a második Hörmann commissarius szolgáját – kiemelve, hogy erőszak történt –, a harmadik leány egy Orbán István nevű férfit, az asszony pedig Szentjóni Péter Gyurka nevű szolgáját.¹¹⁶¹ A cselekmények között semmilyen összefüggést nem találunk, mindössze az köti össze őket, hogy mind a négy a nemi erkölcsöt sértő büntettek körébe tartozott.

Az általunk vizsgált forrásokban 457 paráznasággal foglalkozó per szerepel – nem számolva a paráznasággal kapcsolatos becsületsértéseket –, amelyből három nem emiatt indult, de szorosan idekapcsolódik. Az egyik Nyilas Kata esete, akit Balla János hívott perbe becsületsértés miatt 1703 elején. A nő azt állította Balláról, hogy teherbe ejtette, ám ezt később visszavonta, mert – ahogyan fogalmazott – korábban is csak „bosszúságbul, haragbul” mondta, „és annak kérésire, a’ kitül való a’ gyermek”.¹¹⁶² Bár a hasonló ügyeket nem vettük számba a téma vizsgálatakor, ezzel az esettel mégis kivételt tettünk, mert Nyilas Katát a deliberátum szerint nem csak a diffamálás miatt büntették meg. „Nyelvinél fogva vitetessék ki, és paráznaságért megveretessék hóhér által.”¹¹⁶³ Emiatt helyén valónak éreztük idesorolni ezt a pereskedést. De például Özvegy Csillag Jánosné Gonda Erzsébet ellen sem paráznaság volt a vád. Őt azért állították törvényszék elé 1710 augusztusában, mert kitiltása ellenére mégis visszajött a városba, ráadásul rossz társaságba keveredett. Előzményt nem találunk az általunk kutatott jegyzőkönyvekben, azonban az említett per szövegéből kiderül, hogy az asszony „sokszori fajtalan cselekedetiért megbüntettetvén proscribáltatott [kitiltatott]”.¹¹⁶⁴ Csillagné elmondása szerint csak azért tért vissza Debrecenbe, hogy ekklezsiát kövessen, amelyet végül meg is engedtek neki a szenátus tagjai.¹¹⁶⁵ A közel 460 per mellett találunk még 6 olyan bejegyzést is, amely szintén a témánkkal kapcsolatos bűnökről tanúskodik, ám a résztvevőket sehol sem jelölték meg vádlottként. Érdeemes kiemelnünk Tar Mihály és Kádas Anna esetét, amelyet egy 1701. decemberi szövegrész tár elénk. Ők „sponté compareálván fateáallyák”, vagyis önként megjelenve vallják, hogy együtt voltak.¹¹⁶⁶ A bejegyzésből az is kiderül, hogy már korábban – nem tudjuk meg, pontosan mikor, s a vizsgált jegyzőkönyvekben sem találunk előzményt – törvényszék elé kellett állniuk a viszony miatt. Kádas Annát akkor meg is büntették, azonban Tar elszökött a

¹¹⁶¹ MNL HBML IV. A. 1011./a. 23. k. 451. old. 1696. nov. 19.

¹¹⁶² MNL HBML IV. A. 1011./a. 25. k. 519. old. 1703. febr. 5.

¹¹⁶³ Uo.

¹¹⁶⁴ MNL HBML IV. A. 1011./a. 27. k. 732. old. 1710. aug. 25.

¹¹⁶⁵ Uo.

¹¹⁶⁶ MNL HBML IV. A. 1011./a. 25. k. 245. 1701. dec. 1.

felelősségre vonás elől. „*Most előállván mindketten arra obligáallyák [kötelezik] magokat, hogy összeállanak házasságb[an]* [értsd: összeházasodnak]”.¹¹⁶⁷ A házasság mellett végül a férfinak fizetnie kellett 12 forintot is, s ekklézsiát is kellett követnie.¹¹⁶⁸ Mindent egybevetve jól látszik, hogy az idetartozó perek száma meglehetősen magas volt.

A család rendjét és a nemi erkölcsöt sértő bűntettek tehát igen gyakoriak voltak Debrecenben a vizsgált években. A továbbiakban azt vizsgáljuk, hányan keveredtek bele ezekbe az ügyekbe. Az idetartozó bejegyzésekben összesen 23 felperessel (17 férfi és 6 nő), 568 alperessel és gyanúsítottal (205 férfi és 363 nő), valamint 178 valamilyen formában – általában partnerként – megemlített személlyel (157 férfi és 21 nő) találkozunk. Ahogyan azt már a korábbiakban is részleteztük, ezek a számok nem adják meg nekünk a résztvevők tényleges számát, hiszen voltak, akik többször is vétkeztek, vagy legalábbis gyanúba keveredtek. Ötvös Zsuzska például kétszer is törvényszék elé állt erkölcstelen életmódja miatt. Először egy másik hajadonnal, Szekeres Pandával együtt 1702 szeptemberében, mivel „*magokat nőtelen, fajtalan legényekhez adván, estvének idején azokkal edgyütt pusztáb[an] a’ mezőn kapattattanak, vélek paráználkodtanak*”.¹¹⁶⁹ A vádban ráadásul azt is kiemelték, hogy a vádlottak néhány nappal korábban már egyszer „*meggratiáztatván [kegyelmet kapva] elbocsáttattanak*”, miután hasonló személyekkel ittak együtt.¹¹⁷⁰ Bár azzal védekeztek, hogy a legények részegítették le és vitték el őket akarattuk ellenére, Ötvös Zsuzska pár hónapon belül ismét hasonló helyzetben kapattatott. Ekkor, 1703 januárjában azzal vádolták, hogy több megnevezett latorral „*a piacrzul kimenvén, vélek a’ cserén odaki lakott, fertelmeskedett, ezen kívül is másokkal is parázna életet gyakorlott*”.¹¹⁷¹ Az első esetben hóhér általi kivesszőzés volt a büntetés, míg a másodikban két nap nyakvasba tétel, majd ezt követően testi fenytés és megbélyegzés, valamint azt is kimondták, hogy legközelebb halál vár rá.¹¹⁷²

Összességében elmondható, hogy a vizsgált esetekben érintettek száma – legalábbis akiről tudomásunk van – 671 (329 férfi és 342 nő) és 722 (358 férfi és 364 nő) közé esik.¹¹⁷³ Közülük 19 (14 férfi és 5 nő) és 22 (17 férfi és 5 nő) közé tehető a felperesek száma, 507 (184 férfi és 323 nő) és 542 (198 férfi és 344 nő) közé a vádlottaké, gyanúsítottaké, 145 (131 férfi és 14 nő) és 158 (143 férfi és 15 nő) közé pedig a csak megemlített, megnevezett személyeké.

¹¹⁶⁷ Uo.

¹¹⁶⁸ Uo.

¹¹⁶⁹ Uo. 437. 1702. szept. 21.

¹¹⁷⁰ Uo.

¹¹⁷¹ Uo. 508. 1703. jan. 22.

¹¹⁷² Az első ítéletre l. uo. 437. 1702. szept. 21.; A második ítéletre l. uo. 528–529. 1703. febr. 26.

¹¹⁷³ A minimum létszám meghatározásához – a korábbiakhoz hasonlóan – azokat a neveket is egyszer vettünk figyelembe, amelyek biztosan azonos személyeket takartak, valamint azokat is, amelyeknél ez nem állapítható meg egyértelműen. A maximum létszám megadásához pedig csupán az egyértelműen azonos személyeket takaró neveket számoltuk egyszer, s azon nevek esetében, ahol különböző személyekről lehet szó, minden előfordulást külön személynek számoltuk.

Jól látható, hogy a nemeket tekintve több helyen is nagymértékű aránytalanság van, ahogyan az is, hogy milyen magas azok száma, akiket a perek során megneveztek, mégsem indult – vagy nem maradt fenn – ellenük eljárás. A megemlített nők közül érdemes kiemelni egy Morvai Judit nevű hajadont, aki egy Bakos Mihály nevű legényt perelt 1703 nyarán, mivel állítása szerint a férfi elvette a szüzességét, de ígérete ellenére nem akarta feleségül venni. Végül már a leány sem óhajtotta a házasságot, így megítéltek neki 12 forintot a deflorációért, vagyis a szüzesség elvételéért.¹¹⁷⁴ Arra utaló szövegrészt azonban nem találtunk, hogy Morvai Judit ellen eljárás indult volna, pedig ezzel a perrel egyértelműen bevallotta a házasság előtti együttlétet. Ez természetesen nem zárja ki ennek lehetőségét, könnyen lehet, hogy folyt az ügyében vizsgálat, csak nem maradt fenn róla forrás. A bemutatott eset nem tekinthető általánosnak. Az említett személyek többsége tipikusan olyan férfi volt, akit a paráznság miatt törvényszék elé állított nő büntársként megnevezett a magisztrátus előtt.¹¹⁷⁵

A témából adódóan az első, amelyet a perekben szereplőkkel kapcsolatban érdemes részletesebben vizsgálnunk, a családi állapotuk. Ennek meghatározása nem könnyű feladat. Nők esetében azt gondolhatnánk, hogy viszonylag egyszerű a dolgunk, csak meg kell néznünk, hogy a lánykori vagy az asszonynev szerepel-e a szövegben. Azonban ez nem ilyen egyszerű. A leánykori nevén rögzített nő még lehetett férjnél, s az asszonyneven bejegyzettek is lehettek özvegyasszonyok, vagy akár elvált nők, hiszen a válás nem volt ismeretlen a korszakban. A férfiak családi állapotát pedig gyakorlatilag lehetetlen megmondani a nevük alapján. Igaz, a becenevek (pl. Mihok, Gyurka) használata utalhat rá, hogy az illető még legény volt, nem nősült meg, de ez nem jelent teljes bizonyosságot. Főleg, ha ráadásként még olyan összezavaró megfogalmazással is találkozunk, amikor valakiről azt írják, hogy nős vagy házas legénnyel paráználkodott.¹¹⁷⁶ Ha szerencsénk van, a bejegyzésekben találhatunk konkrét utalásokat is. Ilyen például, ha valakit házasságtöréssel és nem egyszerűen paráznsággal vádolnak, vagy ha valaki házasság ígéretével csábított el valakit, stb. A legegyszerűbb dolgunk pedig nyilvánvalóan akkor van, amikor egyértelműen feljegyezték a családi állapotot. Persze előfordul, hogy ez sem mindig ilyen egyszerű. Fodor Györgyné Juhász Katát például 1708 szeptemberében vádolták meg azzal, hogy „*az erdőn latrokkal a sűrűb[en] lappangott, köteles személy [értsd: házas, férjezett] lévén kurválkodott [sic], paráználkodott*”.¹¹⁷⁷ Az asszonyneven szereplő nő esetében tehát azt is kiemelték, hogy köteles személy, vagyis házas, s ezt – a bejegyzés szerint – az asszony vallomásaiban sem

¹¹⁷⁴ MNL HBML IV. A. 1011./a. 25. k. 612. 1703. jún. 11., 615. 1703. jún. 11.

¹¹⁷⁵ M. Antalóczy Ildikó kutatásai során szintén azt tapasztalta, hogy a paráznságért perbe fogottak között több nő volt, mint férfi. M. ANTALÓCZY 2001. 139.

¹¹⁷⁶ L. pl. MNL HBML IV. A. 1011./a. 27. k. 147–148. 1707. márc. 28., 597. 1709. máj. 4.

¹¹⁷⁷ Uo. 476. 1708. szept. 8.

cáfolta.¹¹⁷⁸ Ez a vallomás azonban a későbbiekben változhatott, hiszen a majdnem három héttel későbbi deliberátumban azt olvashatjuk, hogy „*nem constálván [nem lévén bizonyos], él-é férje vagy ne[m], hóhér csapja ki vesszővel*”.¹¹⁷⁹ Ezek alapján Fodorné özvegyasszony is lehetett, ám erre a kérdésre sem a korabeli ítélelhozók, sem a kutató nem kapott választ.

Ezeket figyelembe véve megállapítható, hogy a vádlottként megjelenő vagy a perek kapcsán gyanúba keveredő nők közül 35 biztosan hajadon, 87 biztosan férjezett – illetve ketten közülük még csupán jegyben jártak –, négy pedig egyértelműen özvegyasszony volt, valamint kettejükéről csupán annyi derül ki, hogy az asszonynév ellenére nem volt házas, vagyis vagy özvegyasszony, vagy elvált nő volt. Ezen kívül 98-an nagy valószínűséggel hajadonok voltak, mert egyrészt leánykori néven vagy becézve szerepelnek a szövegben, másrészt semmiféle említés nincs férjéről, házasságtörésről velük kapcsolatban, s vannak közöttük, akiknek házasságot ígért a csábító. Hárman valószínű, hogy férjezettek voltak a cselekmény időpontjában. Ők leánykori néven szerepelnek, de házasságtöréssel vádolják őket, és nem tesznek említést nős szeretőről. Huszonheten pedig nagy valószínűséggel özvegyasszonyok voltak, vagy esetleg elvált nők, mert asszonynéven szerepelnek, de házasság ígérete mellett estek bűnbe. Mellettük 83 olyan nőt találunk, akik asszonynéven szerepelnek ugyan, de semmilyen utalás nincs velük kapcsolatban férjre vagy házasságtörésre. Meg kell azonban jegyeznünk, hogy négyüket kerítéssel vádolták, így az ő családi állapotuk nem volt lényeges a per során. Ugyanígy a paráznáknak segítőknél sem volt releváns az, hogy ők maguk házasok-e vagy sem, így ezekben az esetekben sem nőknél, sem férfiaknál nem kapunk erre vonatkozó információt. A férfiak közül 51-en biztosan nős emberek voltak és 34-en biztosan egyedülállók. Az egyik férfiről pedig egyértelműen kiderül, hogy özvegy. Valamint 81-en valószínű, hogy egyedülállók voltak. Ők azok, akik házasság ígéretével csábítottak – bár hazudhattak is az együttlét reményében –, vagy akiknél a vádban nem említenek házasságtörést, csak paráznaságot. A többi forrásban szereplő személlyel kapcsolatban pedig semmilyen idevonatkozó utalást sem találunk.

Jó példa a fent felsoroltakra a Horvát Erzsébet elleni per. A nőt azzal vádolták, hogy disznópásztorokkal paráználkodott, ám ő azt állította, hogy egy bizonyos Gyalai Jankó neki „*hitit, kezit atta*”, hogy elveszi, s úgy csalta ki a Kondoros mellé borjút terelgetni.¹¹⁸⁰ Ám Gyalainak gonoszabb szándékai voltak vele. Társaihoz vitte, Hajnal Istókhhoz és Kovács Jankóhoz, s négy napig fogva tartották. Az utolsó napon megjelent még két férfi, Deák Mátyás és Borsi György, „*edgyik felől azt mondta Hajnal Istók, hogy felesége vagyon*”.¹¹⁸¹

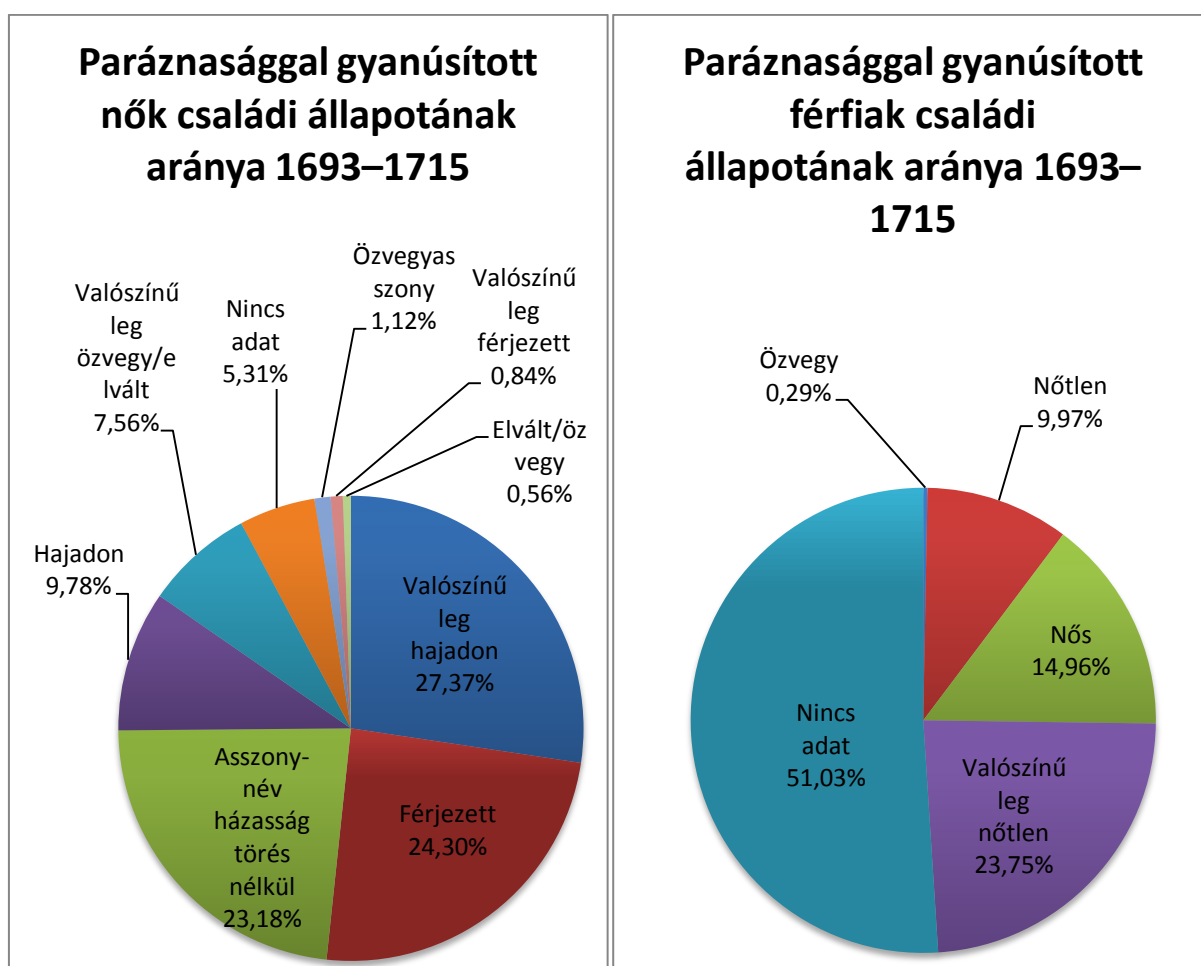
¹¹⁷⁸ Uo.

¹¹⁷⁹ Uo. 489. 1708. szept. 27.

¹¹⁸⁰ MNL HBML IV. A. 1011./a. 24. k. 543. 1699. szept. 7.

¹¹⁸¹ Uo. A férfiak nevére I. uo. 555. 1699. szept. 28.

Minden bizonnyal Borsi Györgyről beszélt, mert őt mint nős személyt fogták perbe az eset után.¹¹⁸² Még egy adalékot találunk az esethez. Gyalai Jankó édesapja ellen is eljárás indult, mert tudott a történekről, de nem jelentette azt, ráadásul még ki is fosztotta a lányt. De a mi szempontunkból most nem ez a lényeges, hanem az, hogy a bejegyzésből kiderül, hogy elhangzott egy olyan kijelentés, miszerint: „*Ha idehoztátok, szűzen innen el ne bocsássátok*”, amely Horvát Erzsébet leányságára utal.¹¹⁸³ Összefoglalva arra következtethetünk, hogy a leány még hajadon volt, az őt elcsaló Gyalai Jankó, s társai, Hajnal Istók és Kovács Jankó, valamint a később érkező Deák Mátyás pedig minden bizonnyal nőtlen legények, s csak a külön is perbe fogott Borsi György volt házasember. Illetve az említett apa, Gyalai György is házas lehetett, esetleg özvegy, ám mivel az ő ügyben játszott szerepét tekintve ez lényegtelen volt, erre vonatkozó információt nem találunk a bejegyzésekben.

8-9. ábra: A paráznasággal gyanúsított személyek családi állapot szerinti megoszlása

¹¹⁸² Uo. 546–547. 1699. szept. 14.

¹¹⁸³ Uo. 546. 1699. szept. 14.

Az életkorra vonatkozóan szinte semmilyen adatot nem találunk ezekben a forrásokban. Néha tettek utalást rá, hogy valaki ifjú legénnyel paráználkodott, mint például Kis Istvánné Tót Kata, aki szintén házasság reményében engedett egy ifjú legénynek.¹¹⁸⁴ Illetve a hajadonok és a legények többsége is fiatal lehetett. Szintén fiatalságra utalhat a becenevek használata is, mint például a Jankó, Ferke, Panda vagy Kató, ahogyan azt a fenti példában, Gyalai Jankóék esetében is láthattuk. Ennél konkrétabbal csak kivételes esetekben találkozunk. Az egyik paráznasággal vádolt hajadonról például az derül ki az általa megnevezett férfi elleni perből, hogy „*kisleány*”.¹¹⁸⁵ Az egyik, mostohaanyjával megvádolt gyanúsítottnál pedig kiemelték, hogy a büntetés kiszabásánál „*gye[r]mekségét tekénti az N[emes] Tanács*”.¹¹⁸⁶

Az ügyekben szereplők társadalmi hátteréről szintén kevés adatot kapunk a vizsgált forrásokból. Többször olvashatunk például szolgálólányokról. Ez aligha meglepő, hiszen ők sok szempontból is rendkívül kiszolgáltatott helyzetben voltak. Minden bizonnyal könnyű célpontot jelenthettek a gazdáik számára is ifjúságuk, sebezhetőségük és kiszolgáltatottságuk miatt. Albert Csizmadia Istvánt és szolgálólányát, Mándi Annát például 1710 februárjában idézték törvény elé, mert a gazda teherbe ejtette a lányt.¹¹⁸⁷ A tanúk vallásából bebizonyosodott, hogy a férfi „*azon személy[ne]k, a' ki reávallott [ti. Mándi Annának], mások által pénzt igirt, adott, suttogva, lappangva járt véllek. Kérte, mondgyák meg, reá ne vallyon, hane[m] az inasra.*”¹¹⁸⁸ Mindezekért Albert Csizmadiát testi fenyítésre, verésre ítélték, s Mándi Annát is kiverte a hóhér a városból.¹¹⁸⁹ De egy bizonyos Debreczeni Ötvös Istvánról is azt találjuk, hogy „*constál [bizonyos] a tanúk vallásibul, hogy szolgálóit ézczaka próbálgatta [értsd: megpróbált velük szexuális kapcsolatot létesíteni], paráznaságra kénszerítette, és a tanúk hallották több szolgálóit is, hogy azokat is hasonló gonoszra kénszerítette. Azért, mint botránkoztató személy, hóhér által veretessék meg.*”¹¹⁹⁰ Gyakran kerültek a szenátus elé katonákkal bűnbe eső – vagy legalábbis ezzel vádolt – nők is. Ezen sem kell meglepődnünk. Az idegen katonák jelenléte sok lány és asszony számára jelenthetett kísértést és izgalmat. A nők vonzónak találhatták az egyenruhát, az idegen országból érkező katonák szokásait, s ezeknek a férfiaknak gyakran az erkölcseik is lazábban voltak. A szajhálkodó nők vendégeinek jelentős részét is ők tették ki.¹¹⁹¹ Peti Györgyné például 1698

¹¹⁸⁴ Uo. 539. 1699. aug. 27.

¹¹⁸⁵ Uo. 402. 1699. febr. 16.

¹¹⁸⁶ A férfira l. MNL HBML IV. A. 1011./a. 28. k. 684. 1715. szept. 16.

¹¹⁸⁷ A férfira l. MNL HBML IV. A. 1011./a. 27. k. 674. 1710. febr. 17.; A nőre l. uo. 675. 1710. febr. 17.

¹¹⁸⁸ Uo. 699. 1710. máj. 5. Az, hogy a teherbe ejtett nőt megpróbálták rávenni a hamis vallásra nem volt egyedi eset, többször is olvashatunk róla a vizsgált forrásokban.

¹¹⁸⁹ Uo.

¹¹⁹⁰ Uo. 715. 1710. jún. 23.

¹¹⁹¹ VAJDA 2004. 257.

szeptemberében találta magát a kézi kalodában, miután „*magát a' katonákhoz adván a' vendégfogadóban megrészegetett, s vélek paráználkodott*”.¹¹⁹² Balog Jánosné Nagy Borka pedig több nőtársához hasonlóan „*az némettel paráználkodott*”.¹¹⁹³ Deákokat is többször említenek a vonatkozó források. A perekben elsősorban a velük vétkező asszonyokkal találkozunk – csak úgy, mint a katonák esetében –, s nem magukkal a deákokkal. Oláh Miklósnét például azért állították nyakvasba 1704 novemberében, mert „*éttzakának idején a' Scholáb[an] menvén, egy kamaráb[an] a' deákkal bézárkózott, velle paráználkodott*”.¹¹⁹⁴ De Lakatos Bálintnét is azzal vádolták, hogy több egyéb illetlen és bűnös dolog mellett „*deákokkal kertekb[en] járt*”.¹¹⁹⁵ Egy férfi volt, akiről egyértelműen kiderül, hogy deákként paráználkodott, méghozzá a bujálkodással vádolt Gyöngyösi György, akiről a későbbiekben még esik szó.¹¹⁹⁶ A perekben még számos különféle foglalkozású és hivatású személy megjelenik, így például mesteremberek és legények, disznópásztorok, kocsisok, csőszök, hóhérok, vagy például egy iparos asszony, akit saját mesterlegényével gyanúsítanak.¹¹⁹⁷ De még a prókátor Szenttamási István és családja is megfordult a magisztrátus előtt paráznaság miatt.¹¹⁹⁸ Valamint találunk lakókat éppúgy, mint háztulajdonosokat.¹¹⁹⁹

Az idetartozó perek csoportosítása nem mindig egyszerű feladat. Ahogyan a korábbi fejezeteknél már tapasztaltuk, itt is gyakran szembesülünk a források szűkszávságával. A bejegyzések többségéből csupán annyi derül ki, hogy a vádlott paráználkodott, magát – a kor megítélése szerint – fajtalan életre adta, de szinte semmit nem tudunk meg a körülményekről. Szerencsére számos olyan szövegrészt is találunk, ahol kiderül a részletes vád, amely alapján csoportosíthatjuk az esetek egy részét.

113 olyan ügyel találkozhatunk, ahol biztosan **házasságtörés** történt. Az, hogy melyik fél volt házas, nem mindig egyértelmű, így az sem, hogy kettős vagy egyszerű házasságtörésről volt-e szó. Kettős házasságtörésről csupán négy perben írtak egyértelműen. Bangó Pálnénak például 1710 tavaszán és nyarán kellett törvényszék elé állnia, mivel „*házassági kötelessége ellen magát rossz életre atta, nős és nőtelen személyekkel csapszéken s*

¹¹⁹² MNL HBML IV. A. 1011./a. 24. k. 310. 1698. szept. 11.

¹¹⁹³ MNL HBML IV. A. 1011./a. 28. k. 627. 1715. jún. 22.

¹¹⁹⁴ MNL HBML IV. A. 1011./a. 25. k. 849. 1704. nov. 20.

¹¹⁹⁵ Uo. 249. 1701. dec. 8.

¹¹⁹⁶ MNL HBML IV. A. 1011./a. 27. k. 687–688. 1710. márc. 28.

¹¹⁹⁷ Mesteremberre I. pl. MNL HBML IV. A. 1011./a. 23. k. 444. 1696. okt. 4.; Legényre I. pl. MNL HBML IV. A. 1011./a. 25. k. 403. 1702. júl. 15., 407. 1702. júl. 17.; Disznópásztorra I. pl. MNL HBML IV. A. 1011./a. 24. k. 546–547. 1699. szept. 14.; Kocsisra I. pl. uo. 488. 1699. jún. 18.; Csősz erdőpásztorra I. uo. 630–631. 1700. jan. 28.; Hóhérra I. pl. uo. 302. 1698. szept. 1.; Iparos asszonyra I. MNL HBML IV. A. 1011./a. 25. k. 403. 1702. júl. 15., 407. 1702. júl. 17.

¹¹⁹⁸ MNL HBML IV. A. 1011./a. 28. k. 665–666. 1715. szept. 1., 666–667. 1715. szept. 1., 698–699. 1715. szept. 28., 700–701. 1715. szept. 28.

¹¹⁹⁹ Lakóra I. pl. MNL HBML IV. A. 1011./a. 24. k. 601. 1699. dec. 19.; Háztulajdonosra I. pl. MNL HBML IV. A. 1011./a. 25. k. 440–442. 1702. szept. 25.

egyebütt is ivott, fajtalanzkodott, paráználkodott, meg is kurváztatott [sic] [értsd: kurvának mondták], *s benne hevert, s hever*”, azaz nem pereskedett miatta, s ezzel mintegy elismerte „kurvaságát”.¹²⁰⁰ Vagyis férjes asszony léteire többször is félrelépett, nős férfiakkal is, így követve el kettős házasságtörést. Más bűnök is nyomták a lelkét, amelyekért végül erősen megcsapta a hóhér és kitiltották a városból.¹²⁰¹ Járhatott volna rosszabbul is, hiszen a házasságtörést igen komolyan vették a korszakban. Debrecenben nem egy esetben halálos ítéletet is kiszabtak az elkövetőkre, de többségében veréssel büntették, illetve gyakran a verés utáni kitiltással.¹²⁰² Fejvesztésre ítélték például az egymással a nagy temetőben paráználkodó, a vallás elleni bűnök kapcsán már említett Kövér Jánost és Pap Györgyné Sebestyén Kis Annát. A férfi volt a házas, mint láttuk, az asszony özvegyasszony lehetett, az ellene hozott ítélet során csak azt hangsúlyozták, hogy „*köteles, feleséges személlyel*” paráználkodott.¹²⁰³ A maradék 109 házasságtörés közül 78 esetben bizonyos, hogy az asszony volt a házas, 27-ben pedig a férfi. Valamint olyan is előfordult, hogy csupán a házasságtörés tényét rögzítették, azonban arról, hogy melyik fél volt az úgynevezett köteles személy, már hallgatnak a források. A jegyzőkönyvekben szereplő férjzett és nős házasságtörők száma, s az azok között megfigyelhető aránytalanság nem feltétlenül mutatja a valós adatokat. A nagy különbséget az is okozhatja, hogy a hűtlen asszonyoknál könnyebben fény derülhetett az elkövetett bűnre, mint a férfiak esetében, hiszen teherbe eshettek, amely – különösen férjük távollétében – egyértelmű bizonyítékot jelentett. Dobos Mihálynét például 1715 szeptemberében állították törvényszék elé, mivel családját elhagyva másik településen paráználkodott, teherbe esett, s lopott is. Az asszony egyebek mellett azzal védte magát, hogy „*az ura kiverte fával az udvaráról, azért hatta el, nem is tartotta* [ti. el]”.¹²⁰⁴ Nem sikerült meggyőznie a szenátorokat, akik – miután bebizonyosodott „*maga hitese férjétől hitetlenül való elmenése és odabujdostáb[an] megterhesedése* [értsd: teherbe esése] és *lopása is*” – fejvesztésre ítélték, melyet a szülés után kellett végrehajtani.¹²⁰⁵ Itt érdemes megjegyeznünk, hogy Dobosnét nagy valószínűséggel a váradósság nélkül is hasonlóan büntették volna, hiszen a házastárs elhagyását, s az ebből következő hosszabb távollétet is házasságtörésként értelmezték a

¹²⁰⁰ MNL HBML IV. A. 1011./a. 27. k. 710. 1710. máj. 31.

¹²⁰¹ Uo. 743. 1710. szept. 11.

¹²⁰² Kállay István Fehérvárral kapcsolatos vizsgálatai során megállapítja, hogy ott a korszakban már nem alkalmaztak halálbüntetést házasságtörés esetében. Ehelyett rendszerint pénzbüntetést vagy testi fenyítést szabtak ki. Azonban utal rá, hogy más városokban még született halálos ítélet ezért a bűnért. KÁLLAY 1996. 222–223.

¹²⁰³ MNL HBML IV. A. 1011./a. 24. k. 312. 1698. szept. 15. Kövér ítéletét I. Uo.

¹²⁰⁴ MNL HBML IV. A. 1011./a. 28. k. 664–665. 1715. szept. 1.

¹²⁰⁵ Uo. 684–685. 1715. szept. 16. A szülést mindenképpen meg kellett várni, hiszen a magzat nem volt részese az édesanya bűnének, így nem is bűnhődhetett vele együtt. PÉTER KATALIN: *Magánélet a régi Magyarországon*. Budapest, 2012. 145.

korszakban.¹²⁰⁶ Kovács Istvánnénál is külön kiemelték, hogy – amellet, hogy „*tilalmas* [értsd: tiltott, kerülendő (pl. mert rosszéletű, gonosztevő)] *személyekkel edgyütt részegeskedtek*” – „*az urátul külön lakik*”.¹²⁰⁷

A hűtlen személynek megbocsátó, mellette kitartó házastársat is megbüntették a korszakban. Ezzel kapcsolatban némiképp ellentmondásos adatokat is találhatunk. Több példa is mutatja, hogy a házasságtörő félnek megbocsátó nőt vagy férfit megbüntették. Így Kassai István feleségét is megvesszőzték, mert „*magát reá atta* [értsd: arra jutott, úgy döntött], *hogy férjének megkegyelmez*”.¹²⁰⁸ Ugyanígy Kígyós Ferencné férjét is, mert „*melléállván* [kiállva mellette] *magát paráznává tette*”.¹²⁰⁹ Egy más típusú bűnökkel vádolt férfi is azt állította, hogy a templomban a prédikátortól hallotta, hogy „*az, kinek parázna felesége vagyon, maga is parázna*”.¹²¹⁰ Mégis találunk olyan szövegrészt, melyből az derül ki, hogy a megcsalt házastárs megbocsátása révén enyhébb büntetést szabhattak ki. A dolgozat korábbi, a tanúvallomások szerepével foglalkozó részében már példaként hozott Ecsedi Gergelyné halálra ítélték, mert többször is félrelépett, de az ítéletet elhalasztották, amikor férje megbocsátott neki, s hajlandó volt magához venni. Ám, miután férje „*elméje változván, s gratiázni ne[m] akarván*”, vagyis meggondolta magát és mégsem kegyelmezett meg neki, maradt a halálbüntetés, s lefejezték az asszonyt.¹²¹¹ De a szakirodalomban is olvashatunk hasonló esetekről.¹²¹² A megcsalt házastársak érthető módon a legtöbb esetben nem nézték jó szemmel a vétkes fél botlását, esetleges kicsapongásait. Ebből adódóan többször találkozunk olyan pereskedéssel, ahol a hűtlenkedőt saját férje vagy felesége hívta törvény elé. Kállai Erzsébetet is férje, Aros Mihály fogta perbe, mert úgy vélte, házasságtörést követett el.¹²¹³ Ám ebben az esetben mind a megvádolt asszony, mind a gyanított partner „*hitekkal purgálták magokat, hogy egymástul tiszták, ne[m] paráználkottak egymással és absolváltattanak*”, vagyis felmentették őket, miután megesküdtek rá, hogy nem volt köztük semmi.¹²¹⁴

94-szer jelenik meg a vizsgált perekben a **szajhálkodás**. Ahhoz, hogy valakit emiatt ítéljenek el, nem feltétlenül volt szükséges, hogy az illető pénzt, anyagi ellenszolgáltatást kapjon az aktusért cserébe, elég volt az egyszerű kicsapongó életmód is. Vagyis ekkoriban – ahogyan Hajdu Lajos fogalmazott már többször hivatkozott munkájában – „a bujálkodás vagy

¹²⁰⁶ KÁLLAY 1996. 224.

¹²⁰⁷ MNL HBML IV. A. 1011./a. 25. k. 68. 1701. febr. 19.

¹²⁰⁸ MNL HBML IV. A. 1011./a. 24. k. 32. 1697. febr. 28.

¹²⁰⁹ Uo. 452. 1699. ápr. 2.

¹²¹⁰ Uo. 413. 1699. febr. 23.

¹²¹¹ MNL HBML IV. A. 1011./a. 25. k. 763. 1704. ápr. 14.

¹²¹² L. pl. KÁLLAY 1996. 224-226., VAJDA M. 2004. 259-260.

¹²¹³ MNL HBML IV. A. 1011./a. 27. k. 763. 1708. jún. 23.

¹²¹⁴ Uo. 434. 1708. júl. 12.

szajhalkodás tényállásának nem eleme az üzletszerűség”.¹²¹⁵ Az idetartozó ügyek igen változatosak, tekintve, hogy az ítélelhozók maguk sem voltak következetesek, ha a bujálkodás vádjáról volt szó. A vádlottak sokszor olyan esetekben is a „meretrix”, vagyis kurva megjelöléssel illették, amikor a szöveg alapján valószínűbbnek tűnik az egyszerű paráznaság. A fent említett 94 pernek több mint a fele, 57 ilyen. Ezekben az esetekben a megvádolt nők rendszerint csupán egyetlen partnert neveztek meg, többen közülük úgy, mint aki házasságot ígérve csábította el őket, vagy erőszakot tett rajtuk. Munkácsi Jánosné Nagy Annát is mint „meretrice[m] levatur” fogták perbe 1696 januárjában, amit ő nem is tagadott, ám úgy fogalmazott, hogy „Szováti Molnár Péter nevű ember hitivel [esküvel] csalt meg, azt fogadván, hogy elveszen, úgy rontott meg”.¹²¹⁶ Az asszony tehát nagy valószínűséggel özvegyasszony volt, aki a házasság reményében engedett a megnevezett férfinak, s ezért hóhér általi verés lett a büntetése.¹²¹⁷ Török Katánál pedig az utóbbit láthatjuk 1699. júliusi perében. Őt is „meretrix”-ként fogták perbe, s védekezésében azt mondta, egy bizonyos ifjú Mihály Mester erőszakolta meg. A tanács ezt el is fogadta, és arra ítélte Katát, hogy „minthogy idején hírt tett [értsd: időben beszámolt] rajta esett dolgáru, vitessen vesszőt ki velle az hóhér”.¹²¹⁸ Volt, akinek nem sikerült bebizonyítania az állításait. Vári Erzsébetet például 1696 februárjában mint „meretrice[m] et p[rae]gnante[m] levatur”, azaz mint megesezt örömlányt állították törvényszék elé, s ő egyetlen férfit – nevezetesen Erdődi Györgyre – vallott.¹²¹⁹ A férfi rögtön perbe is hívta őt rágalmas miatt, s e pereskedés szövegéből tudjuk meg, hogy azt vallotta, Erdődi megerőszakolta őt. Ám mivel ezt nem tudta bizonyítani, ráadásul „sem akkor, sem azulta [azóta] senkinek ne[m] jelentette, sőt mikor terhes voltát észrevették is, tagadta”, a nyelvénél fogva vitték ki a paráznaságáért járó megveretés helyszínére.¹²²⁰ Érdeemes megemlítenünk Dorombai Anna esetét is, akit paráznasággal vádolták 1699 decemberében, s ő meg is nevezett egy férfit, Szabó Gáspárt. A deliberátum szerint azonban „kurválnakodott [sic], hóhér csapja meg”.¹²²¹ Nála tehát nem a vádban, hanem csupán a deliberátumban rögzítették a bujálkodás tényét.

A szajhalkodást általában veréssel büntették, melyhez párosulhatott szalmakoszorú tétele a fejre, megbélyegzés vagy kitiltás, illetve gyakran a hóhér verte ki a delikvenst Debrecenből. Lakatos Istvánnét és a vele paráználkodó Kovács Jánost például a hóhér verte meg 1713 nyarán, emellett az asszonynál azt is rögzítették a határozatban, hogy „mint afféle

¹²¹⁵ HAJDU 1985. 292. Hajdu ugyanitt felhívja a figyelmet a fogalmak tisztázatlanságára és zavarosságára is. L. uo.

¹²¹⁶ MNL HBML IV. A. 1011./a. 23. k. 351. 1696. jan. 16.

¹²¹⁷ Uo.

¹²¹⁸ MNL HBML IV. A. 1011./a. 24. k. 530. 1699. júl. 16.

¹²¹⁹ MNL HBML IV. A. 1011./a. 23. k. 375. 1696. febr. 20.

¹²²⁰ Uo. 377. 1696. febr. 23.

¹²²¹ HBML IV. A. 1011./a. 24. k. 601–602. 1699. dec. 19.

rossz, nyilvánvaló, s másszor is ilyen dologb[an] tapasztaltatott kurva [sic], megbélyogoztassék”.¹²²² A visszaeső – a lopások kapcsán már említett – „lopó, kurva [sic], parázna” Danka Katát pedig, aki „most is paráznaságból nehézkes [értsd: terhes]”, és „azelőtt is kurvaságáért [sic] megbüntettetett” „vállközben, apró vesszőkkel” verte meg a hóhér 1712 tavaszán.¹²²³ Nagyon érdekes Tót Jánosné Kis Anna és Kővári Györgyné Nagy Panda büntetése is, akikről a szenátorok úgy határoztak 1708 augusztusában, hogy mivel hasonló életet élnek, a prostitúció mellett „mind a’ ketten egyenlő forma [értsd: ugyanolyan] dologtalan, heverő, korcsomákon magokkal hasomlókkal ivó, részegeskedő személyek lévén, veretessenek megh furatossal, egymást verjék megh, s a’ városrul tisztullyanak, mennyenek el, többé itt ne találtassanak”.¹²²⁴ A szajhálkodással – vagy más esetekben csak egyszerűen paráznasággal – vádolt nők egy részét boszorkánysággal is vádolták, ahogyan azt a rágalmazások vizsgálatakor is láthattuk. Ezeknél az eseteknél, a bizonyítás mértékétől függően, már találunk súlyosabb ítéletet is.¹²²⁵ Kis Istvánnét például lefejezésre ítélték, mert a vád szerint „bűvös-bájos, oldó, kötő, varázsló, Sz[ent] Gellért hegyire járó, ördögökkel czimboráló, boszorkányos személy, s egyszersmind kurva [sic] is”.¹²²⁶ De Csika Mártonné Kovács Erzsébetre is fejvesztést kért férje, mert az asszony többször félrelépett, és „azt is megvallotta, hogy három forintot is vett fel valami legéntül paráznaság fejéb[en]”.¹²²⁷

Az idetartozó közel száz per közül csupán kettőnek volt férfi vádlottja. Az egyik a már fentebb említett Debreczeni Ötvös István volt, aki „magát bujaságra, fajtalanságra atta, valahol alkalmatosságot talált”.¹²²⁸ „Azért, mint botránkoztató személy, hóhér által veretessék meg” – szolt az ítélet.¹²²⁹ A másik férfi a korábban már előkerült Gyöngyösi György, deák volt, akinek 1710 tavaszán kellett felelnie, amiért „magát rossz erkölcsb[en] foglalta, bujaságra, fajtalanságra atta, asszonyemberekhez magát odakerítettette [értsd: egy kerítővel összehozatta], edgyütt ett [értsd: evett], ivott, csokolódott, bujálkodott, fajtalankodott, mellyel maga is kérkedett”.¹²³⁰ Gyöngyösit e mellett káromkodással, szitkozódással is vádolták, s végül a hóhér kiverte Debrecenből.¹²³¹

¹²²² HBML IV. A. 1011./a. 28. k. 227. 1713. jún. 19.

¹²²³ Uo. 36. 1712. márc. 10.

¹²²⁴ MNL HBML IV. A. 1011./a. 27. k. 443. 1708. aug. 9.

¹²²⁵ A boszorkányság és paráznaság vádjának kapcsolatával részletesebben foglalkozott Kristóf Ildikó, aki izgalmas részleteket tárt fel az ezzel kapcsolatos ügyek háttéréről. Ezekről részletesebben a boszorkányságot tárgyaló fejezetünkben írunk. KRISTÓF I. 1990.

¹²²⁶ HBML IV. A. 1011./a. 24. k. 814. 1700. nov. 27. Az ítéletre l. MNL HBML IV. A. 1011./a. 25. k. 44. 1701. jan. 27.

¹²²⁷ MNL HBML IV. A. 1011./a. 24. k. 219–220. 1698. márc. 17.

¹²²⁸ MNL HBML IV. A. 1011./a. 27. k. 699. 1710. máj. 5.

¹²²⁹ Uo. 715. 1710. jún. 23.

¹²³⁰ Uo. 687–688. 1710. márc. 28.

¹²³¹ Uo. 691. 1710. márc. 31.

76 olyan esettel találkozunk, ahol **házasság előtti nemi kapcsolatról** tanúskodnak a források. Ebből 16 eljárásban olyan párok szerepelnek, akik az eset után összeházasodtak, vagy kötelezték magukat a házasságra. Szabó János és felesége például együtt állt a törvényszék elé 1693 nyarán, miután kiderült róluk, hogy „*törvéntelenül, minekelőtte az házasság rendi szerint öszveköttettek volna, egymással közösköttek* [értsd: szexuális kapcsolatot létesítettek]”.¹²³² Nyolc perben olyan személyekről olvashatunk, akik szintén megházasodtak, de mással, nem a perben szereplő partnerükkel. Így volt ez az előző fejezetben már említett Viski Jánosné, azelőtt Diószegi Istvánné esetében is, akit 1715 szeptemberében fogtak perbe, mert a vád szerint „*Szücs Pál nevű legényéhez atta magát, férjéhez menetele előtt paráználkodott vele*”.¹²³³ De hasonló volt a helyzet a becsületsértések kapcsán már említett Nagy Jánosné Kovács Dorkónál is, aki „*magát paráznaságban ejtette, s azután férjhez ment*”, amelyért, mint azt láthattuk, szalmakoszorúval a fején megverte a hóhér.¹²³⁴ Érdeemes megemlítenünk, hogy néhány napon belül az asszony férjét is a törvényszék elé idézték, mivel állítólag „*megismervén* [értsd: megtudva] *feleséginek paráznaságát véle lakott, és véle élt, paráznaságában consentiált* [közreműködött]”, valamint „*minekutánna feleségének paráznaságát, gyermekinek hasáb[an] való mozgását az I[n causam attractus] [perbe fogott] ésszel vette* [értsd: észrevette] *volna, azután is tudva véle élt, közösködött, mindaddig míg felesége el ne[m] szökött*”.¹²³⁵ Ezt azonban nem sikerült bizonyítani, és a férfit végül felmentették.¹²³⁶

Idesorolhatjuk a hajadonokat említő ügyeket is – a 74 esetből 22 volt ilyen –, valamint a szüzesség elvesztését, illetve elvételét említő további két esetet.¹²³⁷ Ez utóbbiak közül az első a már említett Bucsi Judit ügye volt, aki a vád szerint – mint azt már korábban is idéztük – „*paráznaságra adta magát, s szüzességét elrontotta*”.¹²³⁸ A másik eset azonban nem a partneréé volt – az ellene indult eljárás során ugyanis nem tettek említést a szüzesség elvételéről –, hanem a Philep Erzsébetet teherbe ejtő Torsa Mihályé. Torsának egyebek mellett 24 forintot kellett fizetnie a leánynak a „*defloratiójáért* [értsd: a szüzessége elvételéért] *és gyermekinek sustentatiójára*”, azaz ellátására.¹²³⁹ Itt érdemes számba vennünk azt a 26 bejegyzést is, amelyek arról szólnak, hogy valakit házasság ígéretével csábítottak el,

¹²³² MNL HBML IV. A. 1011./a. 23. k. 31–32. 1693. jún. 22.

¹²³³ MNL HBML IV. A. 1011./a. 28. k. 702. 1715. szept. 28.

¹²³⁴ A vádra l. MNL HBML IV. A. 1011./a. 24. k. 254. 1698. jún. 12.; A büntetésre l. uo. 264. 1698. jún. 23.

¹²³⁵ Uo. 260–261. 1698. jún. 16.

¹²³⁶ Uo. 266. 1698. jún. 26.

¹²³⁷ Előbbihez azokat az eseteket soroltuk, amelyeknél egyértelműen rögzítették az érintettek hajadon voltát (pl. az „in capillis” kifejezés használatával). A házasság ígéretével becsapott leányok elleni pereket kihagytuk a számításból, ezeket külön említjük.

¹²³⁸ Uo. 254. 1698. jún. 12.

¹²³⁹ MNL HBML IV. A. 1011./a. 25. k. 513. 1703. jan. 29. Hasonló ítéletet láthattunk Morvai Judit és Bakos Mihály perében is. Uo. 615. 1703. jún. 11.

hangsúlyozva azonban azt is, hogy az itt szereplő nők fele asszonyneven szerepel.¹²⁴⁰ Az így becsapottak, de általában a házasság előtt nemi életet élők büntetése rendszerint verés, megvesszőzés volt. Súlyosbító körülménynek számított, ha a delikvens – értelemszerűen a nő, mert rajta mutatkozhattak meg a paráznaság jelei – mással kötött házasságot, így elrejtve a bűnös viszonyt. Nem a fent említett Nagy Jánosné volt az egyetlen, aki ezzel tetézte bűnét. Seres Borbálát például megverte és megbélyegezte a hóhér, mert paráznasága elfedésére „*más, jámbor emberhez házasságra advánn magát az sz[ent] házasságot megmocskolta*”.¹²⁴¹ Azokat, akik az együttlét után egymással léptek házasságra, vagy erre kötelezték magukat, nem büntették ilyen szigorúan. Nekik általában pénzbüntetést, rendszerint 12–12 forintot kellett fizetniük, valamint megkövetniük az egyházat, s ha eddig nem tették meg, akkor össze kellett házasodniuk. Erre kötelezték például Kozma Istvánt és Szabó Annát is 1701 februárjában, „*minthogy tilalmas úton titkon congregiáltak [összejöttek, lefeküdtek], minekelőtte egymást eljedczették*”.¹²⁴² Az, hogy valaki az esketés előtt esett bűnbe, bizonyos helyzetben enyhítő körülménynek is számíthatott. A paráznasággal vádolt Csontos Istvánnal kapcsolatban például úgy határoztak a városatyák 1700 novemberében, hogy „*mivel házasságának előtte esett cselekedeti, hóhér kezéb[en] ne adattassék, hane[m] pénzbeli fizetéssel megbüntettetvén kövessen Ecclesiát*”.¹²⁴³ Itt tehát valóban enyhítő körülménynek számított a nősülés előtti vétkezés, hiszen Csontos sem házasságtöréssel, sem a bűn elfedése céljából kötöttetett friggyel nem mocskolta meg a házasság szentségét.

Huszonkétyszer jelenik meg a jegyzőkönyvekben vádként a **többszörös házasságkötés**, vagy az az iránti szándék. Hiszen ahogyan arról már korábban szó volt, az eljárás elindításához nem kellett ténylegesen megkötni egy második házasságot, már az erre való szándékot, a feleséggel vagy a férjjel való meg nem elégedést is büntetendőnek tartották. Ebből a 22 esetből is három még csupán eljegyzés, kézbeadás volt. Miklósi Jánost is azzal vádolták 1693 májusában, hogy „*feleségét elhatta, megvallotta azt is, hogy egy leánnyal paráználkodott, harmadikszor ismét megmátkásodott*”, vagyis eljegyzett valakit.¹²⁴⁴ A férfi később így fogalmazott: „*valamellyeket mondtam, mindazokat csak azért cselekedtem, hogy megunt feleségemtől megválhassak*”.¹²⁴⁵ Sajnos az ügyben nem maradt fenn határozat, így sem az nem derül ki, hogy megtörtént-e a kézbeadás, vagy a férfi tényleg csak kitalálta azt, sem az, hogy a szenátorok hogyan reagáltak erre a kicsit sem családcentrikus kijelentésre.

¹²⁴⁰ Ők nagy valószínűséggel özvegyasszonyok lehettek, akiknél a besorolás – házasság előtti együttlét – némiképp kérdéses lehet, azonban a téma feldolgozása közben mégis helyénvalónak éreztük azt.

¹²⁴¹ MNL HBML IV. A. 1011./a. 23. k. 23. 1693. jún. 1.

¹²⁴² MNL HBML IV. A. 1011./a. 25. k. 70–71. 1701. febr. 21.

¹²⁴³ HBML IV. A. 1011./a. 24. k. 810. 1700. nov. 18.

¹²⁴⁴ MNL HBML IV. A. 1011./a. 23. k. 22. 1693. máj. 18.

¹²⁴⁵ Uo. 28. 1693. jún. 18.

Szintén hiányzik annak a Balogh Jánosnak az ítélete is, aki – a vád szerint – házasember lévén „*magá[t] kézbeadással kötelezte egy leány iránt, hogy e[l]véski*”.¹²⁴⁶ Az ügyel kapcsolatos tanúvallomásokat ugyan megtaláljuk a vizsgált forrásokban, azonban ezek sem szolgálnak érdemi információval. A feljegyzett öt tanúból négynek csupán a már korábban is említett „*nihil*” szerepel a neve mellett, s magáról a vádlotról az ötödik tanú sem tudott nyilatkozni.¹²⁴⁷ Az idetartozó esetek majd’ mindegyikében bigámiáról volt szó. Az egyik kivétel a visszaeső bűnös Herczeg Pál volt, aki ígérete ellenére el is szökött korábbi büntetése elől. A férfit először Gyöngyösön ítélték halálra bigámiáért, ám megkegyelmeztek neki azzal a feltétellel, ha „*három esztendeig hóhérságot visel*”.¹²⁴⁸ Ő azonban „*hiti [értsd: esküje] elle[n] a’ terminus előtt elszökött, és újjonna[n] Ujvárason megházasodván harmadszor, mind hamis hitűség[ne]k, mind polygamiának [többszörös házasságkötésnek] vétkében ejtette magát*”, ami miatt Debrecenben ismét halálra, fővételre ítélték.¹²⁴⁹ A lefejezés bevett büntetésnek számított a többszörös házasságkötéseknél. A fennmaradt tizenegy ítélet közül hétben erről olvashatunk. A vádlottak gyakran védték magukat azzal, hogy az új házasság előtt elváltak, vagy úgy tudták, előző házastársuk elhunyt, esetleg nem hallottak róla, keresték, de nem találták, s kivárva a törvényes hét esztendőt, úgy házasodtak újra. Ezekről a tanács rendszerint igazolást kért.¹²⁵⁰ Így például Daróczi Jánost is ennek beszerzésére bocsátották el 1695 júniusában. A férfi a vád szerint „*Erdélyben hites feleségét elhagyván, itt a’ várasb[an] más feleséget magának vett amához való kötelessége elle[n]*”.¹²⁵¹ Vallomásában azt állította, hogy valóban volt ott egy felesége, azonban Kolozsvárott elvált tőle. „*De hogy effelől bizonságlevelet vette[m] volna, ne[m] értem fel eszemmel.*” – olvasható a vallomásában.¹²⁵² Oláh Jánosné Kovács Erzsébet is a fent felsoroltakhoz hasonlóan védekezett, miután első férje azzal vádolta, hogy őt elhagyva újránházasodott. Az asszony nem tagadta, hogy hozzáment az őt vádló férfihoz, de azt állította, hogy ennek már tizenkét éve, s a férfi négy évvel később hitetlenül el is hagyta. Háromszor kereste, de nem találta, s „*eltelvén a’ törvényes hét esztendő*”, úgy ment ismét férjhez.¹²⁵³ Védekezésében azt is állította, hogy az első férje „*más feleséget is vett*”.¹²⁵⁴ Ezek szerint, ha meg nem is találta, információja volt a férfiről. Az idetartozó huszonegy perben 23 személyt vádoltak bigámiával, poligámiával vagy

¹²⁴⁶ MNL HBML IV. A. 1011./a. 25. k. 629–630. 1703. júl. 2.

¹²⁴⁷ MNL HBML IV. A. 1018./e. 2. k. 559. 1703. júl. 2.

¹²⁴⁸ MNL HBML IV. A. 1011./a. 23. k. 196. 1695. jan. 17.

¹²⁴⁹ Uo.

¹²⁵⁰ Az igazolás (pl. halotti levél) kérése természetesen nem csak Debrecenre volt jellemző. L. pl. KÁLLAY 1996. 229.

¹²⁵¹ MNL HBML IV. A. 1011./a. 23. k. 298. 1695. jún. 27.

¹²⁵² Uo.

¹²⁵³ MNL HBML IV. A. 1011./a. 25. k. 409. 1702. júl. 20.

¹²⁵⁴ Uo.

az erre való szándékkal. A nemek szerinti megoszlás itt a legkiegyensúlyozottabb, tíz nő és tizenhárom férfi állt a törvényszék elé.

18 alkalommal azért indítottak eljárást valakik, elsősorban férfiak (16 férfi és 2 nő) ellen, mert **parázna személy vallott rájuk**.¹²⁵⁵ A vádemelést rendszerint el lehetett kerülni, ha a megnevezett személy mihamarabb rágalalmazási pert indított, s sikeresen tisztázta magát. Ilyenkor őt nem tüntették fel vádlottként a paráznaság tárgyalásakor. A vizsgált évek anyagában huszonegy ilyen becsületsértési pert találunk, amelyekből – a fenti arányhoz hasonlóan – csupán kettőt indított nő. Mindkettejük esetét bemutattuk már a becsületsértések kapcsán. Viski Jánosné, korábban Diószegi Istvánné például, mint azt láthattuk, Szücs Pál nevű legényét hívta perbe 1715 szeptemberében, miután a férfi „*azzal kérkedett, vele hált, nem adván száz aranyért*”, s amelyért Szücsnek végül nyelvváltást is kellett fizetnie.¹²⁵⁶ Az asszony az után indította a pert, hogy a magisztrátus eljárást indított ellene a legénnyel való paráznaság miatt.¹²⁵⁷ Nem ő volt az egyetlen, aki a törvényszék elé állítása után kezdeményezte a rágalalmazási pert. Rajta kívül még két személynél olvashatjuk ezt. Egyikük Csapó Ádám volt, akinek 1699 januárjában kellett a törvény előtt felelnie, mert a paráznasággal vádolt Szilágyi Erzsébet – akit a forrásban kisleányként is megjelölnek – azt vallotta, hogy erőszakot tett rajta.¹²⁵⁸ A többi becsületsértési pert indító férfit nem találjuk meg vádlottként a jegyzőkönyvekben.

Többen is sikeresen tisztázták magukat az őket ért vádak alól. Így például Diószegi Miklós is 1699 decemberében, miután „*a' felső napokb[an] parázna személy reá vallott, hogy őtűle lett volna gyermeke*”.¹²⁵⁹ A férfinak mentenie, purgálnia kellett magát, amelyet sikeresen meg is tett, így felmentették a szenátorok.¹²⁶⁰ Ha a megnevezett személynek nem sikerült tisztáznia magát, legtöbbször testi fenytéssel büntették. Emellett megfigyelhető a korábbiakhoz hasonló pénzbüntetés, sőt gyerektartás is. Ez utóbbi több alkalommal is feltűnik a forrásokban. Lakatos Jánost is így büntették, miután bebizonyosodott, hogy valóban ő ejtette teherbe a törvényszék elé állított Simon Erzsébetet.¹²⁶¹ Miután a nő őt nevezte meg gyermeke apjául, Lakatos azonnal pert indított ellene rágalalmazás miatt.¹²⁶² Ám amikor a bíróság elrendelte, hogy esküdjön meg az ártatlanságára, a férfi nem mert hamisan esküdni, és bevallotta az együttlétet. A jegyzőkönyv szövegéből úgy tűnik, a nőt nem büntették meg

¹²⁵⁵ Ennél minden bizonnyal jóval több eset lehetett, de azokat a vizsgált jegyzőkönyvek nem őrizték meg. A bűntársak előállítására vonatkozóan M. Antalóczy Ildikó is több adatot talált. L. M. ANTALÓCZY 2001. 140.

¹²⁵⁶ MNL HBML IV. A. 1011./a. 28. k. 705–706. 1715. szept. 30.

¹²⁵⁷ Ez utóbbira l. uo. 702. 1715. szept. 28.

¹²⁵⁸ A rágalalmazási perre l. MNL HBML IV. A. 1011./a. 24. k. 411. 1699. febr. 23.; A férfi elleni perre l. uo. 383. 1699. jan. 22.; A leány vallására l. uo.; A kisleány kifejezésre l. uo. 402. 1699. febr. 16.

¹²⁵⁹ Uo. 595. 1699. dec. 14.

¹²⁶⁰ Uo.

¹²⁶¹ MNL HBML IV. A. 1011./a. 25. k. 83. 1701. márc. 10., 84–85. 1701. márc. 12.

¹²⁶² Uo. 83. 1701. márc. 10.

külön, csak Lakatos Jánosnál olvashatjuk, hogy „*maga váltságáb[an] fizessen f. 12, a' más személyért is annyit. A gyermek tartására is gondgya legyen. Ekképpe[n] hóhér kezéb[en] ne[m] adatik, hane[m] kövessen Ecclésiát.*”¹²⁶³ Vagyis neki kellett kifizetnie a 12–12 forintot magáért és partneréért is. Természetesen nem kizárt, hogy Simon Erzsébetet is megbüntették, csak ennek nem maradt nyoma a vizsgált forrásokban. A peranyagok hiányosságának gyanúját az is erősíteni látszik, hogy a Lakatos ellen hozott határozat az után született, hogy a férfi „*supplicál büntetésének mitigatiójáru'*”, vagyis a büntetésének enyhítését kérte.¹²⁶⁴ De a Vajdai Györgyné által megvádolt Boros Mihálynál is azt olvashatjuk, hogy „*mindkettőnek constál [bizonyos] paráznasága, azért hóhér kezéb[en] adatván megveretessenek, a' gyermek tartására pedig Boros Mihály az asszonnak adgyon f. 12 annuatim*”, vagyis évente.¹²⁶⁵ A Győri Mátyásné által megnevezett Pál kovácsnál pedig csak azt emelték ki – amellet, hogy „*mindketten hóhér által veretessenek meg*” –, hogy „*a' gyermektartásra gondgya legye[n]*”.¹²⁶⁶

Tizenkétszer olvashatunk a vizsgált forrásokban **kerítés**ről. Az esetek nagyon különbözőek. A bigámista Kúmíves András például a feleségét árulta más legényeknek, s „*két polturán el is atta*”.¹²⁶⁷ Csapó Istvánné saját lányát prostituálta. Az asszony az 1715. júniusi vádak szerint amellet, hogy „*maga leányának kerítője*”, még boszorkány, s „*másokat megrontó, fenyegető*” személy is volt.¹²⁶⁸ Mindezekért arra ítélték, hogy tortúra után az akasztófa alatt jól megveretessenek, s örökre kitiltották a városból.¹²⁶⁹ Volt olyan vádlott is, aki férfiakat kerített más férfiaknak – a kor megítélése szerint – bűnös viszonyra. Dányádi Mihályról van szó, aki a kerítés mellett saját maga is paráználkodott, s mivel a homoszexualitás halálos bűnnek számított, máglyahalálra ítélték.¹²⁷⁰ Szintén halálbüntetést – lófarkon való meghordoztatást követő lefejezést – kért az ügyész Horváth András hóhérra is, mivel a férfi „*parázna, tisztátalan személyeket házában fogadván, kiadgya paráznaságra és véllek kereskedik*”.¹²⁷¹ Ezt azonban elvetették, és megkegyelmezték neki azzal a feltétellel, hogy ha a legkisebb gonosz cselekedetet is elköveti, megkapja az említett büntetést.¹²⁷²

Hat férfit állítottak törvényszék elé, amiért **tudva paráznával éltek**, vagy parázna nőt vettek feleségül. Már láthattunk példát rá, hogy a paráznaságért elítélt házastársnak megbocsátó személyeket megbüntették, így nem meglepő, hogy ez vádként is előkerült.

¹²⁶³ Uo. 84–85. 1701. márc. 12.

¹²⁶⁴ Uo.

¹²⁶⁵ MNL HBML IV. A. 1011./a. 24. k. 500–501. 1699. jún. 29. A férfi megnevezésére l. uo. 488. 1699. jún. 18.

¹²⁶⁶ Uo. 466. 1699. máj. 11. A férfi megnevezésére l. uo.

¹²⁶⁷ MNL HBML IV. A. 1011./a. 25. k. 199–200. 1701. szept. 8.

¹²⁶⁸ MNL HBML IV. A. 1011./a. 28. k. 632. 1715. jún. 24.

¹²⁶⁹ Uo. 642. 1715. júl. 8.

¹²⁷⁰ A vádra l. MNL HBML IV. A. 1011./a. 25. k. 444. 1702. szept. 28.; Az ítéletre l. uo. 448. 1702. okt. 2.

¹²⁷¹ MNL HBML IV. A. 1011./a. 24. k. 302. 1698. szept. 1.

¹²⁷² Uo.

Hasonlóan az említett példákhoz, a büntetés rendszerint testi fenyítés volt. Ez várt arra a Sós Szabó Mihályra is, aki a vád szerint magához vette bizonyítottan szajhálkodó feleségét. A férfi tudatlanságra hivatkozott, és azt állította, hogy ártatlannak hitte feleségét, mivel az asszonyt mindenféle büntetés nélkül bocsátották el. A szenátorok azonban fellapozták a korábbi iratokat, amelyekből megállapították, hogy a férfi igenis tisztában volt az asszony bűnével. „Azért a' minemű büntetéssel a' felesége, az *I[n causam attractus]* [perbe fogott] is hasonlóval büntetessék, tudnillik hóhér által veretessék meg.”¹²⁷³ Született felmentő ítélet is. Nagy János nejét megbüntette a törvényszék, mert férjhez menése előtt teherbe esett, s a férfit azzal vádolták, hogy az után is vele maradt, hogy észrevette, felesége mástól vár gyermeket. Azonban ezt nem sikerült bizonyítani, így a férjet felmentették.¹²⁷⁴

Idekapcsolódik annak a három férfinak a büntetőpere is, akiknek azért kellett törvényszék elé állnia, mert tudták, hogy kiszemeltjük már férjnél van, mégis frigyre léptek vele. Egyikük, nevezetesen Veres György azzal védekezett, hogy úgy tudta, özvegyasszonyt vett el, és amikor felmerült a gyanú, hogy életben lehet az előző férj, azonnal elküldte feleségét a háztól. Csak az után vette ismét magához, hogy apósa biztosította a férfi haláláról.¹²⁷⁵ Az ítélet nem maradt ránk, így nem derül ki, mi lett az ügy kimenetele. Barna alias Balog Györgyöt pedig kétszer is megbüntették, mert egyben parázna és férjzett asszonyt vett el, majd továbbra is együtt élt vele. Először 1694 tavaszáról olvashatjuk, hogy „tudva hitván, parázna és kötélben lévő [házas, férjzett] személyt vett el, verje meg az hóhér”.¹²⁷⁶ Majd 1698 júniusában „az *I[n causam attractus]* [perbe fogott] maga szabad akarattya szerint állott elő bűneinek megvallására, hogy a' melly kötél[en]lévő [házas, férjzett] személlyel tudva edgyütt élt, és véle edgyütt megbüntettetett, annakutánna is velle való élését continuálta [folytatta]. Jól lehet, halálos büntetésre méltó volt volna, mindazáltal mitigáltatik [enyhítettik] olyan formán, hogy hóhér által megveretessék, olyan conditioval [feltétellel], hogy azon asszonnyal többé ne éllyen, ne társalkodgyék [értsd: ne kerüljön vele semmilyen kapcsolatba], másként ha comperiáltatik [rajta kapattatik], halállal büntetessék”.¹²⁷⁷ Ebbe a kategóriába tehát összesen tíz per, valamint kilenc vádlott tartozik.

Hétszer jelenik meg vádként a **paráznák segítése, védelmezése** is. Azokat is idesorolva, akik tudtak a környezetükben zajló paráznaságról, de nem jelentették azt. A vádlottak majdnem mindannyian férfiak voltak. Az egyetlen kivétel a kerítéssel is vádolt Háló Erzsébet volt, aki egy Kalmár Judit nevű nőt bujtatott el, amikor az egy német katonával

¹²⁷³ Uo. 530–531. 1699. júl. 16.

¹²⁷⁴ Uo. 260–261. 1698. jún. 16., 266. 1698. jún. 26. Az asszonyra I. uo. 254. 1698. jún. 12., 264. 1698. jún. 23.

¹²⁷⁵ MNL HBML IV. A. 1011./a. 25. k. 140. 1701. jún. 4.

¹²⁷⁶ MNL HBML IV. A. 1011./a. 23. k. 118–119. 1694. máj. 10.

¹²⁷⁷ MNL HBML IV. A. 1011./a. 24. k. 264–265. 1698. jún. 23.

került intim közelségbe. Az asszonnyal kapcsolatban úgy határozott a szenátus, hogy „*azon büntetéssel büntetessék, azzal a' kinek szolgált*”, vagyis ugyanazzal büntették, mint az általa elbujtatott paráznát.¹²⁷⁸ Ez azonban nem teljesen egyértelmű, ugyanis Kalmár Judit ítéleténél kiemelték, hogy verést érdemelne, mindazonáltal idős szülei kérésére ettől eltekintettek, és végül vessző kivitelével büntették.¹²⁷⁹ Így tehát nem teljesen világos, hogy Háló Erzsébetet a „megérdemelt” verésre, vagy az enyhébb vesszővitelre ítélték-e. A többi idetartozó per sem segít a kérdés eldöntésében, mert amelyeknél fennmaradt a határozat, azoknál a vádlott mást is elkövetett, így nem tudhatjuk biztosan, hogy a büntetés kiszabásánál milyen mértékben vették figyelembe az általunk jelenleg vizsgált vétket. Lakatos Jánost például 15 furatossal végrehajtott csapásra ítélték, ám a férfi amellet, hogy mások „*edgyütt való paraznaságokb[an] eszköz volt*”, még káromkodott is.¹²⁸⁰ Csupán egyetlen olyan esettel találkozunk, amikor a paráznák segítése volt az egyedüli vád, ám ennek lezárása sajnos nem maradt ránk. Bikki Lászlót fogták perbe 1698 júniusában, mert segített megegyezni a paráználdokó feleknek, „*hogy magistratus eleib[en] ne kellyenek*”, vagyis ne legyen per az ügyből.¹²⁸¹ Holott „*concovitási [polgári] kötelessége azt kívánta volna, hogy afféle gonoszságokat kijelencsen [értsd: jelentsen], de az I[n causam attractus] [perbe fogott] az ellen, eltitkolásáb[an] munkálkodott*”.¹²⁸² Érdeemes megemlítenünk még egy esetet, amelyben azonban végül nem a magisztrátus ítélt. Szabó Sámuel hívta a törvény elé feleségét, anyósát és apósát 1712 januárjában, mert az asszony elhagyta őt és régóta külön lakott tőle, a szülők pedig maguknál tartották lányukat. Szabó kérdőre vonta a házaspárt, s a válaszban kifejtették, hogy számos oka van a különélésnek, legfőképpen a férfi impotenciája. A tanács az ügyben úgy határozott, hogy „*minthogy a' sz[ent] széken kiadatott utrummal [kérdőpontokkal] kezdett esküttetni, mi az impotentiát pedig legnagyobb okul adgya, azért odarelegáltatik [odaküldetik] a' sz[ent]székre [egyházi bíróságra]*”.¹²⁸³ Az esetet azért tartottuk fontosnak itt bemutatni, mert azzal, hogy a házaspár maguknál tartotta férjezett lányukat, mintegy elősegítették, előidéztek a házasságtörést, hiszen emlékezzünk vissza, a korszakban a hosszantartó különélést is ennek tekintették.

Négyszer találkozunk **szodómiával**, elsősorban azonos neműek közti kapcsolattal. Ez nagyon súlyos, halálos bűnnek számított, ahogyan azt már a kerítéssel kapcsolatban is láttuk. Az egyik megvádolt férfinak sikerült tisztáznia magát, de a másik kettőt – köztük az említett

¹²⁷⁸ Uo. 529–530. 1699. júl. 16.

¹²⁷⁹ Uo. 529. 1699. júl. 16.

¹²⁸⁰ MNL HBML IV. A. 1011./a. 25. k. 636. 1703. júl. 9.

¹²⁸¹ MNL HBML IV. A. 1011./a. 24. k. 261–262. 1698. jún. 16.

¹²⁸² Uo.

¹²⁸³ MNL HBML IV. A. 1011./a. 28. k. 21. 1712. jan. 23.

Dányádit – máglyahalálra ítélték.¹²⁸⁴ Dévai Mihálynál ráadásként azt is kiemelték, hogy a „*maga házának fájával, nádgyával*” megrakott máglyán égessék meg, valamint, hogy „*háza is annak emlékezetire földig levonattassék és elhányattassék*”.¹²⁸⁵ Az ügy komolyságát a tanúvallomások terjedelme is jól mutatja. Huszonegy oldalon keresztül olvashatjuk a Dévai ellen állított tanúk vallomásait, holott a legtöbb ügy kapcsán általában csupán egy-két oldalnyi tanúvallomást rögzítettek. Összesen 35 tanút hallgattak ki, ami szintén soknak számít.¹²⁸⁶ Ritkán találkozunk ekkora számmal, az ügyek többségében tíz körül mozgott a megkérdezettek száma, sok esetben nem is érte el a tízet. A büntetés igen elrettentő és emlékezetes lehetett, amelyet minden bizonnyal még évekkel később is emlegettek.¹²⁸⁷ Erre találunk is példát a vizsgált forrásokban. A már egy korábbi fejezetben – a gyilkossági kísérletek kapcsán – előkerült Győri-házaspár 1710-es pereskedése során meghallgatott egyik tanú is Dévai Mihály esetét hozta példaként. Győri Istvánt intette óvatosságra a következőkkel, amikor – a tanú szerint – a férfi elismerte a felesége által mondott, a szexuális életükre vonatkozó súlyos vádakat. „*Ha kivilágosodik, úgy élnek veled, mind Dévaival*”, azaz, ha kiderül, azt teszik veled, mint az említett férfival.¹²⁸⁸ A szodómia kifejezést nem csupán a homoszexuális együttlétre használták a korszakban. Késcsináló Albert János ellen például az volt a vád 1706 februárjában, hogy „*feleségével a' természet ellen sodómiai módon élt*”, vagyis nem az akkoriban elfogadott pozitívumában történt az együttlét.¹²⁸⁹

Szintén komoly büntetést vont maga után az **erőszakos nemi közösülés** elkövetése is. Halálra, méghozzá lefejezésre ítélték például azt a Rácz Istvánt, aki a vád szerint „*egy Beszerményb[en] menni akaró kisleányon fényes nappal a' mezőben erőszakot tett*”, melyet kezdetben tagadott, majd – talán a tortúra során – végül beismert.¹²⁹⁰ Nem ő volt az egyetlen, akit a vizsgált időszakban nemi erőszakkal vádoltak. Az övével együtt összesen négy ilyen esetet találunk a forrásainkban. A négy esetből az istenkáromlásoknál már példaként hozott Tóth Pálnál szinte semmiféle információt nem kapunk. Ugyan a férfit azzal vádolták – amellett, hogy káromló szitkokkal szitkozódott és megvert valakit –, hogy „*a' mezőn asszonyemberen is erőszakot tett*”, ám ennek sem a tanúvallomásokban, sem az ellene hozott

¹²⁸⁴ A felmentő ítéletre l. MNL HBML IV. A. 1011./a. 25. k. 533. 1703. márc. 1.

¹²⁸⁵ Uo. 440–442. 1702. szept. 25.

¹²⁸⁶ MNL HBML IV. A. 1018./e. 2. k. 481–498., 501–503. 1702. szept. 2.

¹²⁸⁷ M. Antalóczy Ildikó is kiemeli a helyi büntető törvényszéki gyakorlat szigorának vagy enyhességének elrettentő, vagy éppen bűnre csábító erejét. M. ANTALÓCZY 1996. 75.

¹²⁸⁸ MNL HBML IV. A. 1018./e. 3. k. 305. 1710. szept. 15.

¹²⁸⁹ MNL HBML IV. A. 1011./a. 27. k. 33. 1706. febr. 1. A tanúvallomásokból egyértelműen kiderül, hogy miről is volt szó. MNL HBML IV. A. 1018./e. 3. k. 5–8. 1706. febr. 1. A fent említett Győri Istvánt is ezzel vádolta felesége.

¹²⁹⁰ MNL HBML IV. A. 1011./a. 23. k. 292. 1695. jún. 18., 294. 1695. jún. 23.

deliberátumban nincs nyoma.¹²⁹¹ Nem bizonyosodott be egyértelműen a bűnössége egy bizonyos Czigán Daninak sem, aki 1713 januárjában került a magisztrátus elé, mivel a vádak szerint „*midőn a' vajda hazakísirtette, más cigány feleségire reáment és erőszakot tévén rajta megparáznította, s másszor is paráznaságon kapattatott*”.¹²⁹² A vádban szereplő cselekmény „*rész szerint constál* [értsd: részben bebizonyosodott], *de nem elegendőképpen [...], de nagyok az indiciumok* [gyanújelek]”, ezért a férfit büntetésként megcsapta a hóhér, és el kellett költöznie Debrecenből.¹²⁹³ Daróczi alias Kanál Nagy Jánosnak – más néven Nagy alias Kalános Jánosnak – viszont sikerült tisztáznia magát 1708 márciusában, így őt felmentették.¹²⁹⁴ Bár a perrel kapcsolatos magisztrátusi jegyzőkönyvi bejegyzések nem tesznek említést másik elkövetőről, az áldozat, Oláh Mátyásné Murvai Mária az említett férfi mellett egy másikat, egy Török János nevűt is megnevezett a tanúk állításakor, s a tanúvallomások is főleg ez utóbbiról szólnak, Nagy Jánost csupán megemlítik.¹²⁹⁵

Négy perről olvashatunk ugyan, azonban meg kell jegyeznünk, hogy más formában ennél jóval többször találkozunk ezzel a bűncselekménnyel. Nem egy olyan esetet találunk, ahol egy paráznasággal vádolt nőről kiderült, hogy erőszak áldozata lett. A bujálkodásnál már említett Török Katánál is ezt láthatjuk 1699. júliusi perében. Nála enyhítő körülményként értékelte a tanács, hogy „*idején hírt tett* [értsd: időben beszámolt] *rajta esett dolgáru*”, ezért, mint láttuk, arra ítélték, hogy „*vitessen vesszőt ki véllé az hóhér*”.¹²⁹⁶ Tót Mihályné Juhász Juditról is ez derült ki 1704 áprilisában, ám a szigorúbb büntetést – amely testi fenytetés volt – így sem kerülhette el, mert ahogyan a deliberátumban fogalmaznak, „*az alkalmatosságot ne[m] kerülte*”.¹²⁹⁷ Ez sokak számára igazságtalannak tűnhet, s ez érthető is. A tanúk beszámolóiból azonban megtudjuk, hogy egy családanyáról van szó, aki együtt ivott és táncolt a katonákkal, mielőtt az erőszak esett rajta. Egy tisztességes nőnek ez nem volt megengedett, s már önmagában a katonákkal való mulatozás miatt is megbüntethették volna.¹²⁹⁸ Ez megmagyarázza az ítéletet, a megrázó részleteket olvasva a kutatónak mégis az az érzése támad, hogy az erőszak már önmagában is „elég” büntetés lett volna a szerencsétlen asszonynak.

¹²⁹¹ A vádakra I. uo. 123. 1694. jún. 17.; Az ítéletre I. uo. 138. 1694. júl. 5.; A tanúvallomásokra I. MNL HBML IV. A. 1018./e. 1. k. 272–275. 1694. jún. 17.

¹²⁹² MNL HBML IV. A. 1011./a. 28. k. 160. 1713. jan. 9.

¹²⁹³ Uo. 167. 1713. jan. 16. Itt érdemes megemlítenünk, hogy a cigányok fokozatos kitiltásáról, a városban való lakásuk megtiltásáról, majd a tiltás enyhüléséről több helyen olvashatunk a vizsgált jegyzőkönyvekben. L. pl. MNL HBML IV. A. 1011./a. 23. k. 426. 1696. máj. 31., MNL HBML IV. A. 1011./a. 24. k. 107. 1697. aug. 20., 131. 1697. nov. 10., 278–279. 1698. júl. 9.

¹²⁹⁴ MNL HBML IV. A. 1011./a. 27. k. 374. 1708. márc. 22. A vádra I. uo. 364–365. 1708. márc. 12.

¹²⁹⁵ MNL HBML IV. A. 1018./e. 3. k. 149–151. 1708. febr. 3.

¹²⁹⁶ MNL HBML IV. A. 1011./a. 24. k. 530. 1699. júl. 16.

¹²⁹⁷ MNL HBML IV. A. 1011./a. 25. k. 760–761. 1704. ápr. 10.

¹²⁹⁸ MNL HBML IV. A. 1018./e. 2. k. 583–584.

Háromszor találkozunk **vérfertőzéssel**, mind a három per ugyanahhoz a családhoz kapcsolódik. A prókátorok között már bemutatott Szenttamási Istvánt és családját állították törvényszék elé 1715 szeptemberében. A perek közül a mi szempontunkból most a feleség és a két fiú, István és János büntetőpere az érdekes. Elsőként a fiúkat vádolták meg azzal, hogy nemi kapcsolatot folytattak az asszonnyal, ezzel vérfertőzést követve el, amelyért az ügyész mindkettejükre lefejezést, s ezt követő megégetést javasolt.¹²⁹⁹ Szenttamásiné – aki azelőtt a Kovács Jánosné nevet viselte – korábban a prókátor szolgálója volt, s nem ő volt a fiúk édesanyja. Az ellene szóló vádiratban a mostohafiaival való paráználkodás mellett további kicsapongásait is felsorolták.¹³⁰⁰ A vérfertőzéshez tehát nem volt szükség tényleges rokoni kapcsolatra, a mostohaszülővel vagy a házastárs rokonaival történő szexuális kapcsolatot is ennek tekintették a korszakban.¹³⁰¹ A fiúkról egyébként bebizonyosodott, hogy csupán bosszúságból állították, hogy vétkeztek az asszonnyal, azért, hogy apjuk elválhasson tőle. Így végül Istvánt arra ítélték, hogy „*hóhér által szalmakoszorú tétessék fejében, keményen megverettessék, és a' városból p[ro]scribáltassék [kitiltassék]*”.¹³⁰² János büntetése pedig – akinek „*gye[r]mekségét tekénti az N[emes] Tanács*” – „*nyakvasb[an] tétessék, és ott legyen, míg az bátya expediáltatik [értsd: amíg végrehajtják rajta az ítéletet]. Az után furatoztassék meg.*”¹³⁰³

Kétszer szerepel vádként a **bestialitás**, vagyis állattal történő fajtalankodás, amely ugyancsak halálos bűn volt. Dobonyi Istvánt 1699 tavaszán vádolták azzal, hogy „*hallatlan vétek[ne]k nemére, úgymint oktalan állatokkal való vétkezésre adta magát*”.¹³⁰⁴ A férfira az ügy első tárgyalásakor azt kérte a vád, hogy az állattal együtt égessék meg, a további nyomozás során azonban kiderült, hogy csupán az őt vádló és elfogató anyósa próbálta így elválasztani tőle a lányát. A férfit ennek következtében felmentették, s ő alig több mint egy hónap múlva perbe is fogta az asszonyt a rágalmazás miatt.¹³⁰⁵ Uj Mihály pedig 1706 januárjában került a magisztrátus elé, mivel – a vád szerint – „*maga szállásán, Héder János házánál az istállóban egy üsző bornyúval vétkezett testiképpen természet ellen, mellyen rajtakapattatott*”.¹³⁰⁶ A tanúvallomások felvétele után a szenátorok ekképpen határoztak. „*Minthogy edgyik tanú vallya, hogy a' bornyúval vétkezni látta illy formánn, hogy a' bornyúból látta, midőn szemérem testét igazgatta, forgatta farka allya alatt, de belétételét, s a*

¹²⁹⁹ Istvánra l. MNL HBML IV. A. 1011./a. 28. k. 665–666. 1715. szept. 1.; Jánosra l. uo. 666–667. 1715. szept. 1.

¹³⁰⁰ Uo. 700–701. 1715. szept. 28.

¹³⁰¹ HAJDU 1985. 311. KÁLLAY 1996. 230–231.

¹³⁰² MNL HBML IV. A. 1011./a. 28. k. 683–684. 1715. szept. 16.

¹³⁰³ Uo. 684. 1715. szept. 16.

¹³⁰⁴ MNL HBML IV. A. 1011./a. 24. k. 434. 1699. márc. 19.

¹³⁰⁵ A felmentő ítéletre l. uo. 456–457. 1699. ápr. 6. A rágalmazási perre l. uo. 473. 1699. máj. 14., 509. 1699. júl. 2.

¹³⁰⁶ MNL HBML IV. A. 1011./a. 27. k. 29. 1706. jan. 28.

véteknek véghezvitelét ne[m] látta, azért halálos büntetésre ne[m] ítéltetik. De mivel mindkét tanúnak fassiója [vallomása] mutattya a' gonoszság körül való készületit, hóhér által veretessék meg, s p[ro]scribáltassék [kitiltassék].”¹³⁰⁷ A tanúk szerint a férfi egyrészt azzal igyekezett menteni magát, hogy csak egy kullancsot próbált kihúzni az állatból, másrészt viszont – mikor tovább pirongatták – azt állította, hogy egy-két tanú szava nem számít, nem fogják őt elítélni.¹³⁰⁸

Érdeemes még megemlítenünk Karácson Gergely ügyét is, akit törvénytelen házassággal, **vadházassággal** vádoltak. A férfi előző felesége „*tatár kézben esvén, a' mostanival hitetlenül él, ne[m] törvényesse[n], s annak rendi szerint, hane[m] csak hajdú esküttette öszve őket*”.¹³⁰⁹ Karácson nem tagadott, beismerte, hogy egy Mosik nevű hadnagy adta össze feleségével, ám azt állította, hogy hírt akart tenni erről a prédikátoroknak így eligazítani az ügyet, csak még nem sikerült neki.¹³¹⁰ Az ítélet sajnos nem maradt fenn.

Az itt bemutatott vétkek, vádak között voltak átfedések, ugyanis gyakran előfordult, hogy egy személyt többféle bűnnel is vádoltak. Emellett többször tapasztalhatjuk, hogy egy paráznességgel vádolt személyt más típusú bűncselekménnyel is megvádoltak. Nőket például boszorkánysággal, csecsemőgyilkossággal, lopással, férfiakat pedig általában testi sértéssel, hatalmaskodással vagy káromkodással.

A városvezetés igyekezett óvni a lakosságot az efféle erkölcstelenségektől, ezért rendszerint szigorú, elrettentő büntetéseket szabott ki. Leggyakrabban testi fenyítést, vagyis hóhér általi verést, nők esetében gyakran megvesszőzést. Ehhez párosulhatott a városból való kicsapás, kitiltás is, valamint alkalmakként a megbélyegzés. Ez utóbbival rendszerint a visszaesőket büntették. A már említett Petri Annánál jól megfigyelhető, hogyan alkalmazták ezeket a büntetéseket. A nő amellett, hogy parázna volt, még szitkozódott és lopott is, ráadásul már egyszer elküldték a városból, de ő nem ment el, ezért arra ítélték, hogy „*csapja meg az hóhér, s többé itt ne találtassék*”.¹³¹¹ Alig néhány hónappal később ismét elítélték, ezúttal már a kitiltás mellett megbélyegzésre is, mivel „*sokszori kiveretetéssel is ne[m] gondolván, fajtalanágit újjította, a' tömlöczöt is megásta, magát ismét fajtalan társaságba[n] atta*”.¹³¹² Tehát többször is kitiltották, megverték, tömlöcbe zárták, s végül megbélyegezték. Láttuk, hogy a törvényszéken többször szabtak ki halálos ítéletet is, így elmondható, hogy Petri Annával igen türelmesek voltak a szenátorok. Máshol is

¹³⁰⁷ Uo. 44. 1706. febr. 20.

¹³⁰⁸ MNL HBML IV. A. 1018./e. 3. k. 2–4. 1706. jan. 28.

¹³⁰⁹ MNL HBML IV. A. 1011./a. 23. k. 287. 1695. jún. 16.

¹³¹⁰ Uo.

¹³¹¹ MNL HBML IV. A. 1011./a. 25. k. 70. 1701. febr. 21., 73. 1701. febr. 26.

¹³¹² Uo. 153. 1701. jún. 16.

megfigyelhető a szenátorok embersége, és találkozunk enyhébb büntetésekkel is. Ilyen volt nők esetében, hogy vesszőt kellett kivinniük a büntetés helyére, de többször találkozunk férfiaknál is pénzbüntetéssel és az egyház megkövetésével is. A bíróság ugyanis figyelembe vette az olyan enyhítő körülményeket, mint például, hogy valaki önként jelentkezett bevallani bűnét, vagy közel járt a szüléshez. Víg Pálné esetében mindkét körülményt feljegyezték. Vélhetően egy özvegyasszonyról van szó, akit házasság ígéretével csábítottak el. Az ítéletben azt olvashatjuk, hogy „*az szüléshez közel lévén az I[n causam attractus] [perbe fogott], s magátul jövéen elő, poenája mitigáltatik [büntetése enyhítettik], hóhér vitessen ki vesszőt véle*”.¹³¹³ De olyanról is olvashatunk, hogy valaki „*féleszű forma személy*”, vagy „*félkezű, nyomorult személy*”.¹³¹⁴ Láttuk azonban, hogy a városatyák nem riadtak vissza a halálos ítélet kimondásától sem. A házasságtörők, erőszaktevők és többszörös visszaesők esetében ez rendszerint fejvesztést jelentett, a különösen istentelennek tekintett bűnök – mint a bestialitás vagy a szodómia – esetében pedig máglyahalált.

Az ítélethozók nem voltak könnyű helyzetben, hiszen az ilyen erkölcsi vétkeket nem mindig lehetett bizonyítani, nagy szükség volt a vádlottak és a tanúk vallomásaira. Emellett a nyomozásban szakértő tanúk, bábák is segédkeztek. Természetesen volt olyan helyzet, amikor nem volt értelme tagadni, például, ha egy hajadon vagy egy özvegyasszony teherbe esett. A bábák – ahogyan azt korábban már láthattuk – vizsgálták többek között a csecsemők fejlettségét, a leányok ártatlanságát, de a csecsemőgyilkosság áldozatának vélt újszülöttek sérüléseit is. Olyan esettel is találkozunk, amikor azt kellett megállapítaniuk, hogy a házasságtörésért halálraítélt Kurucz Istvánné valóban terhes-e, ahogyan azt állította. Az asszony lefejezését azért halasztották el, mert azt állította, hogy gyermeket vár, ám a bábák szerint hazudott. „*Vagyon ugyan valami kis csomó méhe körül, de az sem gyermek*”.¹³¹⁵

Az ítéletet nem mindig könnyű megérteni. Erre példa – a korábban, a minősített emberöléseknél, a fogamzásgátlás és magzatelhajtás kapcsán már említett – Szabó András és szolgálólánya, Oláh Panda esete. A leány teherbe esett, és először egy legényre vallott, de a tanúvallomásokból kiderült, hogy minden bizonnyal a gazdája ejtette teherbe. A tanúk beszámolóiból kirajzolódik a teljes történet. Például, hogy amikor a férfi megtudta, hogy Panda teherbe esett, próbálta rávenni – mint utóbb kiderült sikerrel – hogy valljon másra, ne gyalázza meg őt. Megpróbálta elküldeni a háztól, csizmával megvenni a hallgatását, rávenni, hogy hajtsa el a magzatot, stb. A beszámolók egyértelműek, bőven igazolták a

¹³¹³ Uo. 218. 1701. szept. 29.

¹³¹⁴ Előbbire I. MNL HBML IV. A. 1011./a. 24. k. 587. 1699. dec. 10.; Utóbbira I. uo. 243. 1698. máj. 12.

¹³¹⁵ Uo. 724–725. 1700. jún. 7., 729. 1700. jún. 13., 738. 1700. jún. 21., 787. 1700. szept. 2.

házasságtörést.¹³¹⁶ Ennek ellenére egy jóval későbbi bejegyzésben mégis azt olvashatjuk, hogy a férfi „*magát hittel purgálta*”, azaz esküvel tisztázta, és így felmentették.¹³¹⁷ Nagy valószínűséggel a férfi kapcsolatai, esetleg vagyona vezetett ehhez a felmentő ítélethez, de ennek megállapításához további vizsgálatok szükségesek. Az sem kizárt, hogy kitartó tagadásának köszönhető a kedvező eredményt.

Összegzésként elmondható, hogy annak ellenére, hogy a szenátorok igyekeztek szigorú büntetéseket kiszabni azokra, akik valamilyen módon megsértették a család rendjét és a nemi erkölcsöt, az efféle bűnök igen gyakoriak voltak Debrecenben, és visszaesőkkel is többször találkozunk. Láthattuk, hogy bár ezekbe az ügyekbe a perbe fogottak által megnevezett személyeket is számolva – és a józanész is ezt diktálja – hasonló arányban keveredtek bele férfiak és nők, utóbbiak mégis jóval többen kerültek a magisztrátus elé, mint férfi partnereik. Igen magas tehát azon személyek, főként férfiak száma, akiket a perek során megneveztek, mégsem indult ellenük eljárás.

A fennmaradt perek részleteit vizsgálva, leggyakrabban házasságtörtésről olvashatunk. Láthattuk, hogy nem csak a hűtlen felet, de a neki megbocsájtó házastársat is megbüntette a magisztrátus. A következő leggyakoribb vád a szajhálkodás volt, majd ezt követte a házasság előtti nemi kapcsolat, s nagyobb lemaradással a többszörös házasságkötés, elsősorban a bigámia. Ezek után azok büntetőpere következnek, akikre parázna személy vallott, majd a kerítőké, ezt követően azoké, akik tudva paráznával éltek, s akik paráznáknak segítettek. Jóval kevesebben álltak törvényszék elé szodómia, erőszakos nemi közösülés, vérfertőzés, bestialitás és végül vadházasság miatt.

Az ítéletek – ahogyan azt fentebb is kiemeltük – igen szigorúak voltak. A nemi erkölcs ellen vétkezők rendszerint verést kaptak tettükért. Ezzel együtt járhatott a városból való kicsapás, kitiltás is, valamint alkalmakként – rendszerint a többszörös visszaesőknél – megbélyegzés is. De súlyosabbnak ítélt esetekben halálbüntetést, főként lefejezést, ritkábban máglyahalált is kiszabott a magisztrátus.

¹³¹⁶ MNL HBML IV. A. 1011./a. 25. k. 611. 1703. jún. 11., 621. 1703. jún. 24.; MNL HBML IV. A. 1018./e. 2. k., 543–544. 1703. jún. 11.

¹³¹⁷ MNL HBML IV. A. 1011./a. 25. k. 751. 1704. márc. 13.

9 Boszorkányság, varázslás¹³¹⁸

Bár a korszakban a különféle betegségeket, baleseteket vagy éppen az időjárás jelenségeket – ahogyan korábban is írtuk – elsősorban Istennek, vagyis az ő akaratának, ítéletének tulajdonították, egy másik balszerencse-magyarázat is terjedni kezdett. Egyre több ember számára vált ugyanis elfogadhatatlanná, hogy a bajokat Isten büntetésként zúdítja az emberekre, amelybe bele kell törödni, és bűnbánatot kell gyakorolni. A boszorkányhit lehetővé tette, hogy a lakosság a bajok forrását már ne csupán egy – Kristóf Ildikó szavaival élve – „távol levő, megfoghatatlan isteni hatalom nehezen érthető ítéletében”, hanem „egy közeli, valóságos személy megmagyarázható rossz szándékában” kereshesse.¹³¹⁹ Ez egyrészt egy elfogadhatóbb értelmezési lehetőséget kínált, másrészt pedig egyfajta feszültségelevezetőként is szolgált.¹³²⁰

Debrecenben a boszorkányüldözés a 17. század végén és a 18. század első felében volt a legintenzívebb, ám még ez is csupán mérsékeltnek tekinthető, s nem alakult ki a nyugat-európaihoz hasonló tömeges boszorkányüldözés, a jelenséggel kapcsolatos hisztéria.¹³²¹ Az általunk vizsgált években a jegyzőkönyvek tanúsága szerint összesen 38 boszorkánysággal, varázslással, bűbájossággal összefüggő pert indítottak, amelyben 40 személyt (8 férfi és 32 nő) vádoltak meg, két személyt nem is egyszer.¹³²²

Meg kell azonban jegyeznünk, hogy a férfi vádlottak közül csupán ketten voltak azok, akiket ténylegesen boszorkánysággal vádoltak. A többiek bűne az volt, hogy „*bűvös-bájos személyhez*” folyamodtak, nem jelentették annak városban létét, s a szavára pénzkeresésbe, úgynevezett kincsásásba fogtak.¹³²³ Elsőként Kécssináló Pétert vádolták ezzel 1702 májusában. Ő azzal védekezett, hogy egy hitvány legény ámitotta, hogy ő a táltosok fejedelme, de ő nem hitt neki. Ellenben társai, Tót István és Keresztszegi István – állítása szerint – hittek a legénynek, s őt is elcsalták pénzt keresni.¹³²⁴ A következő bejegyzésben ugyanez a vád Nagy Pál, Komlósi György, Csepregi István, Szél Mihály és Keresztszegi

¹³¹⁸ A kora újkori debreceni és Bihar vármegyei boszorkánypereket Kristóf Ildikó rendkívüli alaposággal vizsgálta. KRISTÓF 1998.

¹³¹⁹ KRISTÓF ILDIKÓ: Bűjjös bájosok bűne: Boszorkányvád Debrecenben. *Rubicon*, 1990. 2. sz. 18–20. 20.

¹³²⁰ Uo.

¹³²¹ KRISTÓF 1998. 46–48. Uő. 1990/a. 447. ANTALÓCZY 2001. 108. A magyarországi boszorkányüldözésről I. bővebben SZ. KRISTÓF ILDIKÓ: Boszorkányüldözés a kora újkori Magyarországon: kutatástörténet, eredmények, teendők – 2013-ban. In: Klaniczay Gábor – Pócs Éva (szerk.): Boszorkányok, varázslók és démonok Közép-Kelet-Európában. Budapest, 2014. 17–62.

¹³²² Ennél minden bizonnyal több boszorkányvaddal kapcsolatos konfliktus volt a városban, azonban ezek nem mindegyikéből lett pereskedés (pl. megegyezés, megbékélés esetén), vagy ha lett is, nem maradt fenn az összes peranyag. L. KRISTÓF 1998. 42–45.

¹³²³ MNL HBML IV. A. 1011./a. 25. k. 365. 1702. máj. 22., 399. 1702. júl. 10.

¹³²⁴ Uo. 365. 1702. máj. 22.

István ellen is.¹³²⁵ Az ítélethozatalt elhalasztották, s csupán másfél hónap elteltével szabták ki a büntetésüket, amely a következő volt. „*Minthogy bűjös-bájos, rossz, ámitó, csábító személy szavára, pénz keresésére atták magokat; azért valamennyi afféle verem vagyon a' váras körül, tölcsék be, harmadnap alatt magok, sub poena f. 12–12*”, vagyis temessék be az általuk ásott gödröket három napon belül, különben fizetniük kell fejenként 12 forintot.¹³²⁶

Visszatérve a tényleges boszorkányság, varázslás vádjához, boszorkányság miatt elítélt személyekkel már rögtön 1693-ban találkozunk, s ugyanebből az évből ismerjük vizsgált időszakunk első emiatt halálraítélt személyét is. Ő Sós Pálné Nagy Borbála volt, akit – mivel bizonyítottan találtak „*ód[ó], kötő, varázsló boszorkány*” létét – társai megvallásáért tüzes fogóval való megkínzásra, majd máglyahalálra ítélték.¹³²⁷ A szenátorok szerint a vádlott „*maga is megvallotta dolgát*”, ám szerinte csupán az egyik általa kezelt férfi vallatta és fenyegette fejszével, de ő akkor sem mondott semmi terhelőt.¹³²⁸ Ez a férfi Szabó András volt, akinek Sós né a szemét gyógyította, ám a beteg arra gyanakodott, hogy az asszony megkötötte, rontást hozott rá. A vádlott a tanúk szerint először megfogadta, hogy meggyógyítja a férfit, majd azt is mondta, hogy másvalaki felelős a kötésért. A forrásból jól látszik az is, hogy Szabó először hajlandó lett volna megegyezni, és titokban tartani az asszony „boszorkány” voltát, s a vádlott is szeretett volna élni az informális alku lehetőségével.¹³²⁹ A tanúk szerint másokat, főként asszonyokat és leányokat is – valaki szerint a vádlott saját lányát is – megbetegített. Szappanos János és felesége még egy kislány halála miatt is rá gyanakodott, amikor az egészséges gyermeknek „*egy alkalmatossággal mind a két szeme kiforrott*”, s hozzá hasonlóan egy asszony is így járt, miután Sós Pálné megneheztelt rá „*két polturáért, hogy meg nem atta*”.¹³³⁰ De az állítások között olyan is szerepelt például, hogy a vádlott „*valamely S[zen]tJobi Török Lukács nevű hajdúnak burkot adott, hogy a golyóbis meg ne járná* [értsd: ne fogja a golyó]”, de a védőburok hatástalannak bizonyult, s a férfi halálos sebet kapott.¹³³¹

Csakúgy, mint Sós Pálné esetében, a szintén 1693 nyarán perbe fogott Villás Ignátné Illyés Margit ellen állított tanúk vallomásai is rendkívül beszédesek. Ezekből nem csupán az figyelhető meg, hogy a vádlott hogyan, milyen módszerrel csalta ki áldozataitól a fizetséget, de többek között az is, hogyan vádolt meg más konkurens gyógyító asszonyokat a betegek

¹³²⁵ Uo. 366. 1702. máj. 22.

¹³²⁶ Uo. 399. 1702. júl. 10. KRISTÓF 1998. 95. A táltosokról I. bővebben uo. 94–99. A kincsásást Kállay István nem a boszorkányság, bűbájosság témakörében, hanem külön kategóriaként tárgyalja. L. KÁLLAY 1996. 274.

¹³²⁷ MNL HBML IV. A. 1011./a. 23. k. 56. 1693. szept. 7. Hazánkban ún. malefica típusú boszorkányokról beszélhetünk. Ezek nem a nyugat-európai boszorkányhiedelmekben megjelenő, állattá változó, Sátánnal szexuális kapcsolatot létesítő, stb. személyek, hanem – ahogyan Sós Pálnénál is látszik – másokat megbűvölő, megrontó, megigézó varázslók, mérgezők vagy jósok, jövendőmondók. L. M. ANTALÓCZY 2001. 106.

¹³²⁸ MNL HBML IV. A. 1011./a. 23. k. 31. 1693. jún. 22.

¹³²⁹ MNL HBML IV. A. 1018./e. 1. k. 189–190., 193–194. 1693. jún. 22. KRISTÓF 1998. 43.

¹³³⁰ MNL HBML IV. A. 1018./e. 1. k. 192.

¹³³¹ Uo.

megrontásával, kötésével. Az egyik tanú, bizonyos Takács Nagy Mihályné – a férje vallomása szerint – házastársa tudta nélkül vitte beteg gyermekét a később boszorkánysággal vádolt Villásnéhoz. Az asszony először 4 gyertyát, 4 polturát és egy kenyeret kért a gyógyításért cserébe, majd 3 forintban is megalkudtak. Többször hangsúlyozta, hogy csak akkor képes meggyógyítani a gyermeket, ha a reászállt rontás embertől való, és nem nagyobb az asszonymál. Azt is kiemelte, hogy ha nem tudja meggyógyítani, akkor leendő gyermekeik is hasonló bajtól szenvednek majd. Végül a kérdésre, hogy ki hozott rontást a gyermekre, a következőket felelte a kétségbeesett anyának. *„Az mely kis asszony az édesanyádat gyógyította, egy forinttal marattál nekie adóss, hogy meg nem attad, azért vesztette meg [betegítette meg] a fiadat. Sőt más fiadat, amely az Scholábann jár, akarta megrontani [értsd: rontást hozni rá], és azon kitölteni [ti. a bosszúját, haragját], de nem merte.”*¹³³²

De nem ő volt az egyetlen gyógyító asszony, akit Villásné effélével vádolt. Egy másik tanú, Csomós Péterné is igen érdekes történetről számolt be vallomásában. Azt állította, hogy amikor a gyermekágyban nagyon rosszul volt, a nénje Villásnéhoz fordult, aki látatlanban megállapította, hogy kötés van rajta. Miután odahívták a beteghez, hiába kérdezték, sokáig nem volt hajlandó megmondani, ki okozta a rontást. Csak járkált fel és alá a házban, s azt mondta, nem lehet, nem mondhatja meg. Csak hosszú unszolásra volt hajlandó engedni. Ekkor Csomósnétól is kért 4 gyertyát, 4 polturát és egy fehér kenyeret, ám még ez után is húzta egy napig a válaszadást. Végül Csomósné bábáját nevezte meg a kötés okozójaként, azt állítva, hogy a nőnek Csomósné férjére fáj a foga, mivel az *„igen engedelmes ember”*.¹³³³ Amikor erre a beteg azt mondta, hogy az ő urának bizony nem kéne ilyen rossz asszony, Villásné a következőket felelte. *„De van annak arra mestersége. Ha fekete tyúkot öl reá, szépnek tecczik nekie”*, vagyis tetszeni fog neki.¹³³⁴ A vádlott ezzel még nem elégedett meg, s ahogyan Takács Nagy Mihálynétól, úgy Csomósnétól is kért még 3 forintot, valamint egy pár csizmát is, hogy egy ismerőseivel kivágassa a rajta lévő kötést. De például Komáromi Mihálynéék legényétől úgy próbált meg fizetséget kicsalni, hogy azt állította, a férfit ördögök kötötték meg, és – ahogyan hallották tőle – *„én meg nem gyógyíthatlak, ha pénzt nem adcz fel, mert engem az ördögök megkénoz[na]k”*.¹³³⁵ Egy másik tanúnak azt mondta, adja oda a leánya övét, és ő *„ollyat csinál, hogy férjhez mehessen”*, de sorolhatnánk még a hasonló

¹³³² Uo. 199–200. 1693. jún. 22.

¹³³³ Uo. 200–201. 1693. jún. 22.

¹³³⁴ Uo.

¹³³⁵ Uo. 207. 1693. jún. 22.

eseteket.¹³³⁶ A szenátorok végül „*mind nyelve vallásából, mind cselekedetiből*” bizonyítottanak találták Villásné boszorkányságát is, és ugyanarra a sorsra jutott, mint Sós Pálné.¹³³⁷

A vizsgált jegyzőkönyvekben fennmaradt deliberátumok szerint rajtuk kívül még hat, így tehát összesen nyolc személyt ítélték biztosan halálra hasonló bűnök miatt a vizsgált években.¹³³⁸ A kivégzések fajtáit tekintve az esetek többségében megégettetésről, azaz máglyahalálról olvashatunk, amelytől csupán két esetben tértek el. Az egyik Kis Györgyné Szabó Katánál történt, aki az 1702. novemberi vád szerint „*magát ódásb[an], kötésb[en], varázslásb[an], boszorkányságb[an], paráznaságb[an] gyakorlotta*”, amely miatt már Bösörményben is elfogták, de onnan megszökött.¹³³⁹ A szenátorok úgy találták, hogy bizonyítást nyertek a vádlott „*varázslási, fűrűszési [értsd: gyógyfüves fürdetései], csábítási, hitetési, álnok tilalmas úton-módon való pénzcsalási*”, ezért megégetésre ítélték, ám ezt végül fejvesztésre enyhítették, amelyet az ún. Égető hegyen kellett végrehajtani a megrakott máglya mellett.¹³⁴⁰ A másik fővételt a paráznaság kapcsán már előkerült Kis Istvánnéra szabták ki 1701 januárjában. Bár – amint azt korábban is láthattuk – az asszony ellen elsősorban boszorkányság volt a vád, s csak, mintegy mellékesen megemlítették, hogy „*egyszersmind kurva [sic] is*”, a deliberátumban már megfordulni látszik a vádak jelentősége, hangsúlyossága.¹³⁴¹ E szerint ugyanis bizonyítást nyert a varázslás, „*de kiváltképpen constál [bizonyos] nyilvánvaló paráznasága, részegekedési, szitkozódási és régi alkalmatlan magaviselése. Mellyekre nézve hóhér által feje vétessék.*”¹³⁴² Ez alapján úgy tűnik, hogy Kis Istvánné esetében az ítélethozatal során nem a boszorkányság, hanem a paráznaság, az erkölcstelen életvitel játszott nagyobb szerepet.¹³⁴³

A halálos ítéletek mellett azonban jóval többször fordult elő a boszorkányság, varázslás miatti kiűzés, kiverés, összesen tizenháromszor. Mint „*ördögökkel cimboráló, varázsló, bűjös-bájos, boszorkány személy*” került a magisztrátus elé 1694 szeptemberében az a Kis Bálintné, aki szintén erre a sorsra jutott ugyanezév decemberében.¹³⁴⁴ Az ítéletet azzal indokolták, hogy a vádlott „*fajtalanságra szolgáló tanács adásával, tilalmas [tiltott]*

¹³³⁶ Uo. 212. 1693. jún. 22.

¹³³⁷ MNL HBML IV. A. 1011./a. 23. k. 57. 1693. szept. 7. Kristóf Ildikó azt is kiemeli Villásnéval kapcsolatban, hogyan mutogatta sérüléseit, amelyeket – a vádlott állítása szerint – a valódi boszorkányok elleni küzdelmek során szerzett. Ezzel egyrészt a boszorkánynak történő meggyanúsítást igyekezhetett elkerülni, másrészt ürügyként szolgált, ha nem tudott, vagy nem akart meggyógyítani valakit. L. KRISTÓF 1998. 92–93.

¹³³⁸ Hat vádlott esetében nem maradt fenn az ítélet a vizsgált magisztrátusi jegyzőkönyvekben.

¹³³⁹ MNL HBML IV. A. 1011./a. 25. k. 454. 1702. nov. 23.

¹³⁴⁰ Uo. 467–468. 1702. dec. 14.

¹³⁴¹ MNL HBML IV. A. 1011./a. 24. k. 814. 1700. nov. 27.

¹³⁴² MNL HBML IV. A. 1011./a. 25. k. 44. 1701. jan. 27.

¹³⁴³ Ugyanerre a megállapításra jutott Kristóf Ildikó is az esetet vizsgálva. L. KRISTÓF 1990/a. 458.

¹³⁴⁴ A vádra l. MNL HBML IV. A. 1011./a. 23. k. 156. 1694. szept. 20.; Az ítéletre l. uo. 167. 1694. dec. 6.

eszközökkel való éléssel” botránkozta meg az embereket, amely miatt ki kell kísérni a városból.¹³⁴⁵ A fennmaradt tanúvallomások alapján az asszony gyógyító volt, akiről többen is azt feltételezték – különösen azok, akikkel összeveszett valami, például egy káreset miatt –, hogy megrontotta őket.¹³⁴⁶ A gyógyfüvekkel és fürdetésekkel való népi gyógymódok mellett olvashatunk egyéb praktikákról is vele kapcsolatban. Az egyik tanú szerint a frissen megellett tehenének enni adott a magzatburok egy részéből, a burok egy másik részét pedig a küszöb alá ásta – mindkét darabot kenyérbélbe takarva –, amelyről „*olly tejes lett a’ tehene* [értsd: olyan sok tejet adott], *hogy dézsával állott a’ vaja*”.¹³⁴⁷ A vallomásokban megtaláljuk egy olyan „varázslat” leírását is, amely könnyen lehet a deliberátumban is kiemelt fajtalan, erkölcstelen tanács. E szerint Kisné azt tanácsolta egy gyermeknek, hogy ha ifjú legény lesz, dugjon egy békát a hangyabolyba, majd szedje össze annak lecsupaszított csontjait, s – ahogyan a tanú szerint fogalmazott – „*a’ melly leányhoz vagy menyecskéhez kened, úgy fog utánnad járni, hogy alig maradhacz meg tőlle*”.¹³⁴⁸ Ezeknél azonban lényegesebb számunkra, hogy a vallomások több személyes konfliktusról és sikertelen kezeléstről is beszámolnak, amely nagyban hozzájárulhatott az asszony perbefogásához.

Az istenkáromlás tárgyalásánál már példaként hozott Lugasi Katát többször is kiűzték Debrecenből.¹³⁴⁹ Az általunk ismert első pere 1706 januárjában folyt, miután elfogták, mert „*magát az ördögökhöz csatlotta, azok[na]k mesterségeire atta, oldó, kötő, varázsló boszorkány, kerítő parázna, káromkodó személy, már megintettetett, itt ne lakjék, de vakmerőségre adván magát, csak itt comperiáltatott [találtatott]*”.¹³⁵⁰ E szerint tehát már korábban is kiküldték a városból, de nem ment el. Másfél év múlva ismét a szenátorok elé kellett állnia, a bűnlajstroma ekkorra gyűjtogatással való fenyegetéssel és „*egyéb rossz*” magaviselettel, megbotránkoztatással is bővült.¹³⁵¹ A bejegyzésben arról is olvashatunk, hogy már korábban is tömlöcbe került a boszorkánysága és más botránkozató bűne miatt, ám megszökött. Ez lehet a magyarázat arra, miért nem találjuk meg az 1706. januári per ítéletét a vizsgált jegyzőkönyvben. Tudjuk viszont, hogy 1707 nyarán – a deliberátum szerint – kiűzték vétkei miatt, s azt is kimondták, hogy ha ismét visszajön, halállal büntetik.¹³⁵² De 1711 augusztusában kivesszöztek például egy bizonyos Máthé Erzsébetet is, miután – a vád szerint – „*nézésre, varáslásra atta volt magát, és föld ásatással* [értsd: kincskereséssel,

¹³⁴⁵ Uo.

¹³⁴⁶ MNL HBML IV. A. 1018./e. 1. k. 299–304. 1694. szept. 20

¹³⁴⁷ Uo. 301. 1694. szept. 20.

¹³⁴⁸ Uo. 302. 1694. szept. 20.

¹³⁴⁹ KRISTÓF 1998. 213.

¹³⁵⁰ MNL HBML IV. A. 1011./a. 27. k. 30. 1706. jan. 28.

¹³⁵¹ Uo. 245. 1707. júl. 9.

¹³⁵² Uo.

pénzkereséssel] *sokakat elcsábított, jövendőket mondott*”.¹³⁵³ Mindenképpen ki kell emelnünk Kis Mihályné Lajhos Margit 1715. szeptemberi büntetőperét, aki a vád szerint „*oldó, kötő, varázsló, ámitó, babonás boszorkány, rontó, vesztő személy*”, s egy általa kezelt legény halálát okozta.¹³⁵⁴ A vizsgálat során a tanúk részletesen beszámoltak az asszony gyógyító tevékenységéről. Voltak, akik jobban lettek a kezeléstől, míg másoknak komolyabb baja lett utána.¹³⁵⁵ A számunkra igazán érdekes részt az ítélet indoklása tartalmazza. E szerint ugyanis bebizonyosodott a vádlott „*vakmerő tudatlanságból mind az városb[an], mind kívül olly eszközök által, mellyek[ne]k erejét, s nyavalyák[na]k [értsd: betegségeknek] eleit, eredetit, s eszközök[ne]k hozzá való illendőségét [értsd: alkalmasságát] nem tudván, sok emberek[ne]k általa végb[en] vitt feresztése [értsd: fürdetése], s miatta egynehányak[na]k következett halála*”.¹³⁵⁶ Ebben tehát kiemelték Kis Mihályné hozzá nem értését, megfelelő ismereteinek a hiányát is, s az így, szaktudás – ideértve a népi gyógyászatot is – nélkül végzett gyógyító tevékenység súlyos következményeit is. Mindezek miatt végül kemény veréssel és kitiltással büntették, hangsúlyozva azt is, hogy halált érdemelne, mindazonáltal férje könyörgésére meghagyják az életét.¹³⁵⁷

A kitiltáshoz több esetben egyéb büntetések is párosultak, legtöbbször testi fenyítés. Ez lehetett a kiűzés része is, vagyis megtörténhetett kiverés, kivesszőzés formájában, mint például Máthé Erzsébetnél, de végrehajthatták a kikísérés előtt is, ahogyan például Kis Mihályné Lajhos Margitnál is történt. A paráznaságnál már említett „boszorkány” és kerítő Csapó Istvánnénál azt is kiemelték, hogy a város elhagyása előtt az akasztófa alatt, erősen verje meg a hóhér.¹³⁵⁸ A vallás elleni bűnöknél már példaként hozott, magát táltosnak mondó Szaniszlai Mihályné Bácsi Annát pedig, mint láthattuk, a kicsapás előtt megbélyegezték 1711 őszén. Az asszony bűnei között szerepelt többek között, hogy „*tűztámadást, háborúságot, vérontást jövendölt*” – amely az akkori vészterhes időkben nagyon is hihetőnek tűnhetett –, valamint, hogy „*sokakat pénz nézéssel, ásatással elcsábított*”.¹³⁵⁹ Kristóf Ildikó szerint ez utóbbi tevékenység, a számos sikertelen pénzásás vezethetett a vád alá helyezéshez, s a tanúk vallásait olvasva, ebben aligha kételkedhetünk.¹³⁶⁰ Ezekben a vallomásokban ugyanis többen kifejtették, hogyan hitette el velük a vádlott, hogy táltos lévén kiszagolja – vagy egyéb módon megtalálja – a földbe rejtett pénzt. Majd miután elkezdtek kiásni a kincset, hogyan állt elő

¹³⁵³ MNL HBML IV. A. 1011./a. 27. k. 854. 1711. aug. 31.

¹³⁵⁴ MNL HBML IV. A. 1011./a. 28. k. 675. 1715. szept. 7.

¹³⁵⁵ MNL HBML IV. A. 1018./e. 3. k. 623–625. 1715. szept. 7.

¹³⁵⁶ MNL HBML IV. A. 1011./a. 28. k. 704–705. 1715. szept. 30.

¹³⁵⁷ Uo.

¹³⁵⁸ Uo. 642. 1715. júl. 8.

¹³⁵⁹ MNL HBML IV. A. 1011./a. 27. k. 861–862. 1711. szept. 12. A perrel és Szaniszlainé tevékenységével kapcsolatban Kristóf Ildikó rávilágít többek között arra is, hogy az asszony minden bizonnyal Rákóczi-párti volt, aki szemben állt a vagyonos városatyákkal. L. KRISTÓF 1998. 95–96.

¹³⁶⁰ Uo. 96. A tanúvallomásokra l. MNL HBML IV. A. 1018./e. 3. k. 339–348. 1711. aug. 20.

Szaniszlainé mindig valamilyen kifogással, amely miatt azt nem lehetett elérni, felvenni. Nagyon is valószínű tehát, hogy ezek a csalások többeket is – kiváltképp azok áldozatait – feljelentésre készíthettek.

Ahogy arra már több fenti példa is utalt, korszakunkban a városvezetés – főként a református prédikátorok és a puritanizmus hatására – a pozitív, jó szándékú mágiát is komoly bűnnek, így keményen büntetendőnek tekintette.¹³⁶¹ A babonaságot, a különféle jóslásokat, vagy éppen a népi gyógyítás elemeit gyakran megtaláljuk a vádokban és a tanúk vallomásaiban is, gondoljunk például a Kis Bálintné ellen tett beszámolókra. 1704 februárjában szerelmi varázslással is találkozunk. Iklódi Istvánnét vádolták azzal, hogy „*másokat arra tanított, csábított, hogy midőn az asszonynak vagy leánnak veritéke az ételb[en] cseppenne, a' kinek adna enni, az megszeretné*”.¹³⁶² A vádlott azt állította, hogy dajka korában beszéltek neki erről a varázslatról, de nem hitt benne. Végül meg kellett neveznie, kitől hallotta azt, hogy aztán mindkettejüket nyakvasba állíthassák.¹³⁶³ Sajnos az általunk vizsgált jegyzőkönyvekből nem derül ki, hogy megtörtént-e ez a megnevezés, s ha igen, akkor kinek a neve hangzott el a magisztrátus előtt. Annyi azonban megállapítható, hogy – mivel a bejegyzés szerint egyéb bűbajos tevékenység, varázslás nem merült fel vele kapcsolatban – viszonylag elnézőek voltak vele szemben az ítélelhozók.¹³⁶⁴

Többször előfordult, hogy nem, vagy csak részben sikerült bizonyítani a vádakat. A gyógyító Pribői Szabó Jánosné elleni vizsgálat során például – a vizsgált büntető-törvényszéki jegyzőkönyv szerint – 44 (!) tanút is meghallgattak, akik közül azonban 37-en semmit nem tudtak elmondani, nevük mellett csupán a „nihil” szerepel. A többiek sem győzték meg a tanácstagokat az asszony bűnösségéről. Leginkább sikertelen gyógyításról, hatástalan gyógyfüvekről, s emiatt kialakult konfliktusról és vádaskodásról olvashatunk.¹³⁶⁵ A szenátorok a következőképpen határoztak az ügyben. „*Jóllehet nyilvánvaló boszorkánsága világosságra ne[m] jött, mindazáltal mivel másokat botránkoztatott, délig tétessék a' nyakvasb[an], és többé a' várasb[an] ne találtsassék.*”¹³⁶⁶

Három felmentő ítélet is született, valamint az egyik asszony esetében az utolsó információnk az, hogy „*purgállya [tisztázza] magát harmadmagával, hogy boszorkánságtul*

¹³⁶¹ KRISTÓF 1998. 54–74. M. ANTALÓCZY 2001. 109–110. MAKKAI 1981.

¹³⁶² MNL HBML IV. A. 1011./a. 25. k. 722. 1704. febr. 4.

¹³⁶³ Uo.

¹³⁶⁴ A kutató fantáziája óhatatlanul is szárnyra kel egy efféle vádat olvasva. Különösen, ha tudja, hogy ugyanez év decemberében egy férfi azért perelt egy Iklódi Istvánné nevű asszonyt – azt nem tudni biztosan, ugyanazt-e –, mert azt állította róla, hogy eljegyezte őt. Uo. 859. 1704. dec. 8. (Az esetet már a rágalmasok bemutatása során példaként hoztuk.) Csábító a feltételezés, hogy ugyanarról az asszonyról van szó, s a remélt házasság elérése érdekében a vádban leírt praktikát is bevethette.

¹³⁶⁵ MNL HBML IV. A. 1018./e. 2. k. 11–13. 1696. febr. 6.

¹³⁶⁶ MNL HBML IV. A. 1011./a. 23. k. 374. 1696. febr. 20.

tiszta személy”, ám ennek sikerességéről már nem tudósít a vizsgált jegyzőkönyv.¹³⁶⁷ Tudjuk viszont, hogy bizonyítás hiányában felmentették azt a Túri Istvánné Nyújtó Annát, akit 1700 novemberében állítottak törvényszék elé, miután egy másik vádlott megnevezte őt, mint boszorkányszombatra járó társát. Ez a vádlott Nagy András volt, s állítása szerint nem magától, hanem gazdasszonya Csapó Ádámné szavára történt a megnevezés.¹³⁶⁸ A felmentést tartalmazó bejegyzésben a vádlott emlékeztette az ítélelhozókat, hogy a Csapó-házaspár már korábban is megvádolta őt boszorkánysággal, ám akkor sem tudták bizonyítani állításaikat, amely miatt meg is követték őt.¹³⁶⁹ Az újabb per kapcsán megkérdezett majd’ harminc tanúból is csupán ketten szolgáltak bármiféle információval, ám ők is a korábbi esetre utaltak. Azt állították, hogy úgy hallották, *„leány koráb[an] megfogták volt, mert azt mondotta, hogy őtet az asszonya a Sz[ent] Gellért hegyire hordozza éttzaka”*.¹³⁷⁰ Majdnem napra pontosan ugyanekkor tárgyalták a *„boszorkány, kan ördög”* Bogáti Takács János ügyét is, akinek a bűnössége szintén nem nyert bizonyítást, így ő is szabadon távozhatott a törvényszékről.¹³⁷¹ De felmentették az 1708 novemberében megvádolt Balácsi Ferencét is.¹³⁷²

A 38 pert megnézve azt láthatjuk, hogy az esetek valamivel több, mint felében, 20 esetben, a boszorkányság, varázslás mellett valamilyen egyéb vádat is feltűntettek. Ezek között feltűnően gyakran, tizenötször olvashatunk valamilyen nemiséggel kapcsolatos, szexuális jellegű bűncselekményről. Elsősorban kerítésről, házasságtörésről, szajhálkodásról és paráznaságról – szabados szexuális élet, házasságon kívüli terhesség –, vagy ezek kombinációjáról, valamint egyszer bigámiáról is.¹³⁷³ Az, hogy a boszorkányság miatt perbe fogottak nagy részét paráznasággal is vádolták, nem csak a vizsgált évekre volt jellemző. Kristóf Ildikó 1575-től 1737-ig vizsgálva a vádlottakat arra a megállapításra jutott, hogy azoknak kb. harmadát, 31,18%-át vádolták a boszorkányság mellett valamilyen szexuális vétek elkövetésével. Ezt részben magyarázhatja, hogy a város vezetői olykor összefüggést láttak a paráznaság és a boszorkányság között, másrészt a deviáns viselkedés, életvitel

¹³⁶⁷ MNL HBML IV. A. 1011./a. 27. k. 839. 1711. jún. 25.

¹³⁶⁸ KRISTÓF 1998. 79. A megnevezésre l. MNL HBML IV. A. 1011./a. 25. k. 813. 1700. nov. 27.; A vádra l. uo. 814. 1700. nov. 27.; A felmentő ítéletre l. uo. 44–45. 1701. jan. 27. A fentebb említett, lefejezett Kis Istvánnét is ugyanez a Nagy András nevezte meg, hasonlóan gazdasszonya szavára, aki azt állította, a két asszony „megette őt”, vagyis megrontotta, megbetegítette. MNL HBML IV. A. 1011./a. 25. k. 813. 1700. nov. 27.

¹³⁶⁹ Uo. 44–45. 1701. jan. 27. 1685-ből valóban ismerünk egy szolgáló Nyújtó Annát, akit felmentettek a nézés, boszorkányság vádja alól. L. KRISTÓF 1998. 212.

¹³⁷⁰ MNL HBML IV. A. 1018./e. 2. k. 314. 1700. nov. 29.

¹³⁷¹ A férfit lopással és orgazdasággal is megvádolták, azonban ezekről már nem esik szó az ítéletet kimondó deliberátumban. A vádra l. MNL HBML IV. A. 1011./a. 25. k. 816. 1700. nov. 29.; A felmentő ítéletre l. uo. 46. 1701. jan. 29.

¹³⁷² MNL HBML IV. A. 1011./a. 27. k. 511. 1708. nov. 22.

¹³⁷³ Kerítésre l. pl. MNL HBML IV. A. 1011./a. 28. k. 632. 1715. jún. 24.; Házasságtörésre l. pl. MNL HBML IV. A. 1011./a. 23. k. 8. 1693. febr. 16.; Szajhálkodásra l. pl. MNL HBML IV. A. 1011./a. 27. k. 829–830. 1711. jún. 8.; Paráznaságra l. pl. uo.; Bigámiára l. MNL HBML IV. A. 1011./a. 23. k. 167. 1694. dec. 6.

könnyebben ráirányíthatta a figyelmet ezekre a nőkre, s velük szemben ellenszenvet, rosszallást is ébreszthetett a környezetükben.¹³⁷⁴ Azt azonban mindenképpen hangsúlyoznunk kell – ahogyan Kristóf Ildikó is teszi –, hogy ez a rosszallás önmagában még nem vezetett boszorkány-vádaskodáshoz. A perek indításában elsősorban egyéb körülmények, például személyes konfliktusok, összeütközések játszották a főszerepet.¹³⁷⁵

Efféle, perbe fogáshoz vezethető konfliktusokra már a fent bemutatott ügyek kapcsán is láthattunk utalásokat. Gondoljunk csak a gyógyító asszonyok esetleges sikertelen kezeléseire, vagy a nekik tulajdonított mágikus erőtől való félelemre és az ehhez kapcsolódó gyanúsítgatásokra, valamint a különféle, varázslással kapcsolatos csalásokra.

A 32 megvádolt nő közül tizenketten biztosan gyógyítók, orvosasszonyok voltak, ketten pedig nézők, jósok. Annak, hogy a boszorkánysággal vádoltak között ilyen nagy számban voltak jelen a gyógyítók, több oka is volt. Egyrészt a népi gyógyítás abból fakadó elítélése, miszerint hivatalosan csak a borbélycéh gyógyíthatott – illetve a 18. század elejétől a hivatásos orvosok –, s e kiváltság érvényesülését a tanács szigorúan felügyelte. Az is jellemző volt, hogy az elégedetlen páciensek, akiket nem sikerült meggyógyítani, perelték a gyógyítót, ahogyan arra már többször is utaltunk. Ez nem feltétlenül jelentett boszorkánysággal való vádolást, azonban a tanács így tudomást szerzett a gyógyító tevékenységről, amely megsértette a borbélyok és a hivatásos orvosok hatáskörét. Emellett, mivel ezek a nők a betegség okaként legtöbbször valamilyen rontást, ártó szándékot véltek felfedezni, gyakran estek áldozatául annak a hiedelemnek, miszerint a rontást csak annak okozója tudja meggyógyítani. Így pont a sikeres gyógyítás miatt hihették azt az illetőről, hogy boszorkány. Gyakran pedig maguk a gyógyító asszonyok vádolták meg egymást az egymással való rivalizálás miatt.¹³⁷⁶

Találunk példát olyan esetekre, amikor ezek a népi gyógyítók arról igyekeztek meggyőzni a szenátorokat, hogy tevékenységük nem illegális, s azzal sok embernek segítenek. Az 1702 májusában törvényszék elé állított Szabó Zsigmondné védekezéséből is az látszik, hogy az asszony nem tartotta törvényellenesnek – vagy legalábbis ezt állította – saját gyógyító tevékenységét. Feleletében ugyanis kiemelte, hogy *„szemgyógyító irral, mely szabados [értsd: megengedett] orvoslásnak mestersége, Isten segítsége által sokakkal jól tött, és meghgyógyította, azzal sem Isten, sem országgh törvénye ellen nem vétett”*.¹³⁷⁷ A per több oldalon át elhúzódik a jegyzőkönyvben. Az ügyben folytatott nyomozás során kiderült, hogy

¹³⁷⁴ KRISTÓF 1990/a. 456–458. Az 1740-es évtizedet vizsgálva M. Antalóczy Ildikó már azt tapasztalta, hogy a boszorkánysággal, varázslással kapcsolatos bűnök rendszerint önálló vádként jelentek meg, s nem párosult hozzájuk más típusú bűncselekmény. L. M. ANTALÓCZY 2001. 117.

¹³⁷⁵ KRISTÓF 1990/a. 460–461.

¹³⁷⁶ Uo. 452–454.

¹³⁷⁷ MNL HBML IV. A. 1011./a. 25. k. 383–387. 1702. jún. 26. A per kezdetére l. uo. 364. 1702. máj. 22.

az asszony lakóhelyéről, Földesről szökött el, ahol már indítottak ellene pert, sőt „*onnan appellálván [fellebbezván] a' Nemes Vármegyére [ti. Szabolcs], ott is deliberáltak*”, tehát ott is született ítélet, s emiatt nem szükséges, hogy Debrecenben is boszorkánypert folytassanak ellene.¹³⁷⁸ Az asszonyra a Földes és a Szabolcs vármegye által kiszabott ítélet az volt, hogy tisztítsa magát hitével, s ha ezt nem tudja megtenni, akkor megégetik. Így a debreceniek arra jutottak, hogy „*mivel a' más törvényének executioja [végrehajtása] nem a' Nemes Tanácsot illeti, kezét reá nem veti. Hanem hogy olyan személy lévén idejött botránkoztatni, hóhér által kikísértessék, és innen proscibáltak [kitiltatik], ha itt találhatik, halál léssen fején.*”¹³⁷⁹

Összegzésként elmondható, hogy az eddig tárgyalt bűncselekményekhez, vétkekhez képest a boszorkánysággal, varázslással kapcsolatos perek jóval ritkábban fordultak elő a városban, s a vádlottak között döntő többségben nőket találunk. E perbe fogott nők gyakran gyógyítással vagy fehér mágiával (pl. jóslás, szerelmi varázslás) foglalkoztak, s a háttérben több esetben sikertelen gyógyítás vagy egymás közti rivalizálás állt. De akadtak köztük egyszerű csalók is, akik minden jó szándék nélkül, hazugságokkal igyekeztek pénzt és egyéb fizetséget kicsalni a kincs- vagy pénztalálásban reménykedő, vagy éppen gyógyulni vágyó áldozataiktól.

A boszorkányság, varázslás büntetése a máglyahalál volt a korszakban, azonban az általunk vizsgált perek vádlottjainak többsége elkerülte a kivégzést, ehelyett leginkább kiűzték, kiverték őket Debrecenből. Ennek oka általában a nem elégséges bizonyítás volt. Ahol azonban bizonyítottnak találta a magisztrátus a boszorkányságot, ott nem riadt vissza a halálbüntetés, a máglyán való megégetés kiszabásától.

¹³⁷⁸ Uo. 390–391. 1702. jún. 29.

¹³⁷⁹ Uo. 401–402. 1702. júl. 13.

10 Egyéb bűncselekmények

Ebben a részben azokat a bűncselekményeket és státútumszegéseket gyűjtöttük össze, amelyeket nem lett volna célszerű külön, önálló fejezetekben vizsgálni, s az eddig tárgyalt kategóriákba sem illenek bele. Közös bennük, hogy főként a közbiztonságot, valamint a város hasznos jogait és privilégiumait, illetve a lakosság jó erkölcsét veszélyeztették. Idesoroltuk a tűzokozást (szándékosat és gondatlanságból esettől egyaránt), a zendülést és pártütést, a kötelességszegést (polgárit és hivatalit is), a város különféle tilalmainak megszegését és kereskedelemre vonatkozó szabályainak áthágását, a csavargást, a szökést és szöktetést, valamint a hamis iratok készítését, illetve használatát.¹³⁸⁰

10.1 Tűz okozása

Köztudott, hogy a várost gyakran pusztították tüzek, amelyek sokszor igen nagy károkat okoztak.¹³⁸¹ Ennek oka részben a város szerkezetében, építkezési szokásaiban keresendő. A szűk utcákban és sikátorokban gyorsan terjedtek a lángok.¹³⁸² A gyúlékony anyagokból épült házakat pedig viszonylag könnyedén elemésztette a tűz, amely tovább nehezítette az oltást.¹³⁸³ A korabeliek tűzvészekről való gondolkodását jól tükrözi Barta Boldizsár 1666-os megfogalmazása, miszerint: „*Sokszor csak kicsiny szikrát is büntetésre felgerjesztett [ti. Isten], melly által minden gyönyörűségét, jószágának nagyobb részét porrá, hamuvá változtatta, és semmivé tette.*”¹³⁸⁴ S bár a nagyobb pusztításokat Isten ítéleteként értelmezték, érthető módon igyekeztek tenni is ezek ellen.

Az általunk vizsgált években is számos intézkedés született a tüzesetek elkerülésére, a tűzkárok megakadályozására, vagy legalább minimalizálására. Legtöbbjüket, logikusan, a meleg és száraz nyári, illetve az azokat megelőző, szeles tavaszi hónapokban hozták, de a

¹³⁸⁰ Vö. M. ANTALÓCZY 2001. 195–196.

¹³⁸¹ L. pl. SZENDREY ISTVÁN: Debrecen, a mezőváros. In: Uő. (szerk.): *Debrecen története I. kötet, 1693-ig*. Debrecen, 1984. 131–311. 174–175., SZÜCS 1871/a. 299–302. A Szűcs István által is hivatkozott Barta Boldizsár is megemlékezett a 16. század második felének, valamint a 17. századnak nagyobb tüzeseteiről 1666-os munkájában. BARTA 1984. 14–19.

¹³⁸² Az utcák bővítését, valamint a zsákutcák és sikátorok felszámolását, illetve a házak utcavonalba rendezését az 1802. évi nagy tűzvész után kezdték el komolyan kidolgozni és megvalósítani. SÁPI LAJOS: A település fejlődése. In: Rácz István (szerk.): *Debrecen története. 2. kötet, 1693–1849*. Debrecen, 1981. 70–88. 77.

¹³⁸³ Az épületek (lakóházak, ólak, istállók) többsége favázás vert-, esetleg vályogfalú, de többnyire karóvázás paticsfalú építmény volt. A földem szintén fából készült, amelynek héjazására nádat, szalmát vagy sást, ritkábban cserepet vagy fazsindelyt használtak. A rózsából, gallyakból felhúzott, esetleg élősvényből álló kerítések ugyancsak elősegítették a tűz keletkezését, terjedését. L. SÁPI LAJOS: *Debrecen település- és építéstörténete*. Debrecen, 1972. 18–19., RADICS 1995. 295. Ezzel kapcsolatban érdemes megemlítenünk, hogy bár 1701 szeptemberében Erdődi Andrásnak csak a kőből való építkezést engedélyezte a magisztrátus, kiemelve, hogy „*fából ne[m] leszen szabad*”, a későbbiekben is találkozunk háznak való faanyaggal együtt eladott telkekkel, s továbbra sem vált uralkodóvá a kőházak építése. Erdődi I. MNL HBML IV. A. 1011./a. 25. k. 213. 1701. szept. 25.; A telekeladásra l. pl. uo. 782. old. 1704. máj. 23.

¹³⁸⁴ BARTA 1984. 14.

hideg miatti tüzelés is jelentős kockázatnak számított, ha az nem az ennek a célnak megfelelően kialakított épületben történt. 1698. március elején például arról rendelkeztek, hogy „*az boltban lakó tüzelő kufárok a' boltokbul házakhoz mennyenek*”.¹³⁸⁵ Ennek feltételezett előzménye egy február végi tűztámadás volt a város egyik boltjában, amelyet szerencsére a szomszédok időben megéreztek, és az ajtót betörve el is oltottak.¹³⁸⁶ A szeles és/vagy száraz idő függvényében tűzgyújtási tilalmat is elrendeltek a döntéshozók. 1698 márciusában például arról döntött a szenátus és a *communitas*, hogy „*az mezőket, hogy senki ne gyújtogassa, publicáltassék [közzé tétessék]*”.¹³⁸⁷ A következő márciusban – „*a' tavaszi száraz és szeles időb[en] a' tűz ellen való vigyázás megkívántatván*” – pedig arról rendelkeztek, hogy minden utca két-két embert állítson, akik magukat hittel, vagyis esküvel kötelezik, s az utcában éjjel-nappal járőröznek és vigyáznak.¹³⁸⁸ Emellett több vigyázót rendeltek a toronyba, valamint lajtorják és horgok csináltatásáról is döntöttek, amelyeket aztán „*közönséges helyen*”, vagyis közös, hozzáférhető helyen kellett tárolni.¹³⁸⁹ Néhány nappal a határozat megszületése előtt a Varga utcában támadt tűz, amelyben megégett az egyik esküdt polgár istállója, öt lovával együtt.¹³⁹⁰ Az intézkedéseket június végéig kellett fenntartani, a szenátus és a *communitas* akkor ítélte úgy, hogy „*ezentúl ne[m] szükségesek*”.¹³⁹¹ Hiába volt azonban a több tűzfigyelő, így is előfordultak a korábbiakhoz hasonló esetek. Április 19-én például, mialatt az emberek a templomban voltak, tűz ütött ki a Csapó utcában, majd a Péterfiában szintén. Előbbi utcában két ház, utóbbiban pedig nyolc pusztult el.¹³⁹² Ez újabb intézkedések meghozatalára készítette a városvezetést, és rögtön másnap el is rendelték, hogy az igen csak tűzveszélyes „*rossz kémények, kemenczék lerontassanak, a' ganéj [sic] garádgják [értsd: trágyakerítések] elhányattassanak*”.¹³⁹³ A következő két hétből újabb két tüzesetről van tudomásunk, amelyeket ugyan sikerült időben eloltani, a jegyzőkönyvben mégis azt olvashatjuk, hogy „*a' tűztül való félelem miatt az isteni szolgálat az uczákb[an] peragaltatott [végeztetett], és az is rendeltetik, hogy minden uczában*

¹³⁸⁵ MNL HBML IV. A. 1011./a. 24. k. 213. 1698. márc. 2.

¹³⁸⁶ Uo. 213–214. 1698. márc. 3.

¹³⁸⁷ Uo. 218. 1698. márc. 16.

¹³⁸⁸ Uo. 440–441. 1699. márc. 22.

¹³⁸⁹ Uo. Egy másik forrás szerint a tornyokba két új vigyázót kellett állítani, s az utcák philagoriáit (fából készített toronyszerű állványok, amelyek a Szent András-templom fehér és vörös tornyától távolabb lévő helyeken voltak felállítva) is meg kellett javítani, amelyekbe szintén figyelőket kellett állítani. RADICS 1992. 198.

¹³⁹⁰ Uo.

¹³⁹¹ MNL HBML IV. A. 1011./a. 24. k. 500. 1699. jún. 28.

¹³⁹² MNL HBML IV. A. 1011./a. 24. k. 457. 1699. ápr. 20. Más forrás szerint a Csapó utcában csak egy ház és a város árkának egy része égett le. RADICS 1992. 200–201.

¹³⁹³ MNL HBML IV. A. 1011./a. 24. k. 457. 1699. ápr. 20., RADICS 1992. 201.

egy-egy tized vigyázzon éjjel-nappal”.¹³⁹⁴ A szárazság miatt komoly veszélyt jelentettek egyebek mellett a villámcsapások is, ahogyan arra már a korábbiakban utaltunk. Gondoljunk csak Sohajtó Istvánné 1701 júliusában mennykő miatt kigyulladt és leégett házára.¹³⁹⁵ De az őszi hónapokban sem lankadhatott a városvezetés és a lakosság figyelme. 1708 szeptemberében például a Cegléd utcában égett le az utca istállója egy szekér szénával és négy lóval, valamint egy szomszédos ház tetejével együtt.¹³⁹⁶ Majd egy héten belül ugyanazon utcában ismét tűz keletkezett. Ennek kapcsán nem jegyezték fel az esetleges károkat, azonban kiderül a bejegyzésből, hogy nem véletlen tüzesetről volt szó, hanem „*az eszterhéb[an] dugtanak valami materiát, azért minden uczán vigyázók legyenek*”.¹³⁹⁷ A hideg beálltával pedig, mint láthattuk, a tüzelés miatt volt szükséges az éberség. 1701 októberében például a tüzelő kufárokat küldték elővigyázatosságból ismét a boltokból házakba lakni.¹³⁹⁸

Érthető, hogy a debreceniek miért féltek ennyire a hasonló esetektől, s hogy miért próbálták minél hatékonyabban elejét venni azoknak. A jegyzőkönyvek a fentiekén kívül még számos, a tűzkár megelőzését célzó rendelkezést megőriztek, amelyekben olvashatunk többek között a szorgalmatos vigyázásnak, vagy a házak, istállók felmérésének – s az annak során talált tűzveszélyes állapotok jelentésének – elrendeléséről is.¹³⁹⁹ A tűzveszélyes állapotokról szólva érdemes még megemlítenünk Sasi Szűcs István és Bodnár Márton pereskedését, amelyet Sasi Szűcs indított 1708 őszén becsületsértés, rágalmozás miatt.¹⁴⁰⁰ A konfliktus egyik alapja egy Sasi Szűcs által épített istálló volt, amely Bodnár „*edgyik ablakának világát elvette, igen közel állítván a’ falhoz*”.¹⁴⁰¹ A vád szerint az alperes egyebek mellett gyilkosnak is nevezte a felperest, s itt következik a számunkra igazán lényeges szövegrész. Bodnár ugyanis azt hozta fel mentségéül, hogy észrevette, „*hogy gyertyával járnak az istállóban[an] lámpás nélkül, s külföldiek is dohányoztak benne, arra mondotta, ha tűz támad, az az ól leszen gyilkosa magának, s gyermekinek*”.¹⁴⁰² A férfi ezek szerint a fokozott tűzveszélyre hívta fel szomszédja figyelmét, amelyet az istállóban – amelyben rendszerint igen gyúlékony, könnyen éghető dolgokat, anyagokat szokás tárolni, s amely maga is a tűznek kevésbé ellenálló anyagból épült – történő nyílt láng használat, vagyis a gyertyagyújtás és a dohányszívás

¹³⁹⁴ MNL HBML IV. A. 1011./a. 24. k. 461. 1699. máj. 3. A két tüzesetre l. uo. 461. 1699. máj. 2., RADICS 1992. 201.

¹³⁹⁵ MNL HBML IV. A. 1011./a. 25. k. 179. 1701. júl. 30.

¹³⁹⁶ MNL HBML IV. A. 1011./a. 27. k. 478. 1708. szept. 10.

¹³⁹⁷ Uo. 481. 1708. szept. 16.

¹³⁹⁸ MNL HBML IV. A. 1011./a. 25. k. 223. 1701. okt. 9.

¹³⁹⁹ Vigyázásra l. pl. MNL HBML IV. A. 1011./a. 24. k. 714. 1700. máj. 16., MNL HBML IV. A. 1011./a. 27. k. 253. 1707. júl. 24., MNL HBML IV. A. 1011./a. 28. k. 728. 1715. okt. 31.; Állapotfelmérésre l. MNL HBML IV. A. 1011./a. 25. k. 618. 1703. jún. 17.

¹⁴⁰⁰ MNL HBML IV. A. 1011./a. 27. k. 471. 1708. szept. 3.

¹⁴⁰¹ Uo. 516–517. 1708. nov. 26.

¹⁴⁰² Uo. a gyilkosnak nevezés vádjára l. uo. 511. 1708. nov. 19.

jelentett. S ahogyan láttuk, nem csak az időjárás és a különféle balesetek, de a gyújtogatók is komoly veszélyt jelentettek Debrecen épületeire és lakosságára.

Mielőtt azonban erre rátérnénk, vissza kell utalnunk egy másik, korábban – a bíraskodás, ítélethozatal kapcsán – már említett veszélyforrásra, amely szintén folyamatos kihívás elé állította a városvezetést. Ez nem volt más, mint a dohányzás, amely igencsak tűzveszélyes volt, mint azt a fent említett alperes, Bodnár Márton is kiemelte. Korábban láthattuk azt is, hogy az általunk vizsgált rövid időszak elején sorra születtek a dohányszívást és –árulást tiltó rendelkezések. 1696 januárjában például pénzbírságban vagy falóra ültetésben állapították meg a dohányszívásért járó büntetést.¹⁴⁰³ Májusban a dohányzás mellett a szíváshoz használt eszközök – mint a pipa, pipaszár – árulását is megtiltották.¹⁴⁰⁴ 1697-ben pedig nyakvasat írtak elő annak, aki „szija, vagy ha csak pipa találtak is nálla”, a dohányt árulókra pedig 12 forint büntetést, valamint az áru elégetését.¹⁴⁰⁵ A jegyzőkönyvek tanúsága szerint az ezt követő években sem javult a helyzet. 1700 májusában például a dohány behozása és árulása, valamint szívása mellett a pipa, pipaszár és a csutora árulását is újfent megtiltották.¹⁴⁰⁶ A tiltást másfél évvel később megismételték, bírságot helyezve kilátásba, továbbá hangsúlyozva, hogy ez már többször is deliberáltatott, „ez szerint most valóságos effectusb[an] kell venni”, vagyis valóban véghez kell vinni, végre kell hajtani.¹⁴⁰⁷ 1703 júniusában pedig kötelezték a lakosságot, hogy „a' kinek dohányos cselédgye vagyon, elől mondgya [értsd: megmondja]”.¹⁴⁰⁸ 1708-ban is olvashatunk a dohányszívás megtiltásáról, majd 1715 októberében ismét, ez utóbbi alkalommal azt is kiemelve, mennyire elszaporodott a városban a dohányzók száma.¹⁴⁰⁹ „Eláradván az dohányozás az váras népe között, indifferent[er] [válogatás nélkül] szorossan [értsd: szigorúan] megtilalmazassék. Ha ki rajta kaptik, a szolga f. 1, gazda f. 2 büntetessék. Kapitányok, tizedesek, tízházgazdák reá vigyázza[na]k. A céhekb[en] is publicáltassék [közé tétessék].”¹⁴¹⁰ A lakosság, vagy legalábbis egy része ezek alapján továbbra sem vette komolyan sem a tiltást, sem a dohány

¹⁴⁰³ MNL HBML IV. A. 1011./a. 23. k. 350. 1696. jan. 14.

¹⁴⁰⁴ Uo. 417. 1696. máj. 13.

¹⁴⁰⁵ MNL HBML IV. A. 1011./a. 24. k. 31. 1697. febr. 24. A rendelkezést a következő évben megismételték. Uo. 225. 1698. ápr. 6.

¹⁴⁰⁶ Uo. 714. 1700. máj. 16. Ezzel kapcsolatban érdemes megemlítenünk egy ez év szeptemberi bejegyzést, amelyben arról olvashatunk, hogy a vásárbírák által lefoglalt „valami dohányokat” most az egyszer kiadták azzal a feltétellel, hogy az illető – a forrásban meg nem nevezett – kereskedők soha többé ne hozzanak dohányt a városba. Uo. 793–794. 1700. szept. 18. De például 1703 tavaszán egymással pereskedő dohánykereskedőkkel, kereskedőtársakkal találkozunk a jegyzőkönyvben, ám ők nagy valószínűség szerint nem a városban árulták portékájukat. A pereskedésre l. MNL HBML IV. A. 1011./a. 25. k. 538–539. 1703. márc. 3., 545. 1703. márc. 10., 547–548. 1703. márc. 12., 602. 1703. máj. 5.

¹⁴⁰⁷ Uo. 224. 1701. okt. 9.

¹⁴⁰⁸ Uo. 618. 1703. jún. 17.

¹⁴⁰⁹ Az 1708-as rendelkezésre l. MNL HBML IV. A. 1011./a. 27. k. 339. 1708. jan. 15.

¹⁴¹⁰ MNL HBML IV. A. 1011./a. 28. k. 728. 1715. okt. 31.

szívásának veszélyeit. Ehhez az is hozzájárulhatott, hogy az 1710-es években valamivel ritkábban fordultak elő – vagy legalábbis ritkábban voltak bejegyezve a jegyzőkönyvbe – nagyobb tüzesetek.¹⁴¹¹ 1711 tavaszán a Péterfia utcában vált nyolc ház a lángok martalékává, 1714 januárjában pedig a város tömlöce gyulladt ki.¹⁴¹² Valamint arról sem feledkezhetünk meg, hogy egy könnyen függőséget okozó szokásról van szó, amelynek elhagyása többek számára jelenthetett komoly nehézséget.

Az időjárás és a balesetek mellett a gyújtogatók is komoly fenyegetést jelentettek a városra nézve. Ezek személyét azonban nem mindig sikerült beazonosítani a korabeli hatóságoknak, ahogyan azt a fent említett, 1708-as példa is mutatja. 1704. június 19-én délután is tűz gyulladt Kassai Mihály házánál a Hatvan utcában, s tizennégy ház megégett. Azt megállapították, hogy a „*tűz arra fogadott hamis ember által támadott*”, azonban senkit nem vádoltak meg.¹⁴¹³ Három nappal később hasonló eset történt. Itt csupán egy ház esett áldozatul a tűznek, amely szintén „*hamis ember munkája*” volt.¹⁴¹⁴ Az eset után a városvezetők úgy határoztak, hogy „*mivel bizonyos dolog, hogy istentelen gyújtogatók támadtanak, a' ki az olyanra vigyáz, s megfogja, 100 tallér jutalma leszen*”.¹⁴¹⁵

Nem kellett gyújtogatónak lenni, hogy a szenátorok elé kerüljön a gyanú szerint tüzet okozó személy. Véletlen tűzokozásért is eljárást indítottak, valamint a tűzzel való fenyegetést is büntették.¹⁴¹⁶ A vizsgált években 10 tűzgyújtás miatti büntetőpert találunk, amelyekben 14 személyt (11 férfi és 3 nő) állítottak bíróság elé, valamint egy férfit az egyik vádlott nevezett meg a tűz valódi meggyújtójaként. A perek szövegét olvasva nem mindig egyértelmű, hogy gyújtogatásról vagy gondatlan tűzokozásról volt-e szó.

Egyértelmű **szándékossággal** csupán négy perben találkozunk. Az egyik ezek közül Kakas György 1711. augusztusi büntetőpere, aki a vádak szerint megrögzött tolvaj és csaló volt, amelyért tömlöcbe vetették, ahol amellet, hogy pénzüket ellopta, „*a' rabok*

¹⁴¹¹ Vö. SÁPI 1972. 24.

¹⁴¹² Előbbire l. MNL HBML IV. A. 1011./a. 27. k. 810. 1711. ápr. 1.; Utóbbira l. MNL HBML IV. A. 1011./a. 28. k. 364. 1714. jan. 13. Az esetről lentebb írunk részletesebben.

¹⁴¹³ MNL HBML IV. A. 1011./a. 25. k. 800. 1704. jún. 19.

¹⁴¹⁴ Uo. 801. 1704. jún. 22.

¹⁴¹⁵ Uo. 802. 1704. jún. 23. A tallér ezüstpénz volt, amelynek értéke a 17. század utolsó harmadában 240 dénár körül mozgott. L. BUZA 2021. 265–283.

¹⁴¹⁶ Más városból ismerünk példát arra is, hogy már a tűzveszély okozását is büntették. KÁLLAY 1996. 237–238. Ugyanitt a szerző a tűzzel való fenyegetés büntetését is vizsgálja. Ez, vagy a gyújtogatásra való szándék az általunk vizsgált forrásokban is többször előkerül, de rendszerint más bűncselekményekkel együtt említve, így nem derül ki, hogy a debreceniek miként büntették az általunk vizsgált időszakban. L. pl. MNL HBML IV. A. 1011./a. 25. k. 440–442. 1702. szept. 25., MNL HBML IV. A. 1011./a. 27. k. 277–278. 1707. okt. 3., 282. 1707. okt. 13. Werbőczy István Hármaskönyvében megemlíti, hogy „*mindenki, a ki azzal fenyegetődzik, hogy valamely várost vagy falut vagy másnak házát felgyujtja és tűz gerjesztésével fölperzseli, halállal szokott bűnhődni*”. WERBŐCZY 1514. Harmadik rész. 23. czim.

szabadítására késbül fűrészt csinált, a' vasakat fűrészelte, a' tömlöczöt meggyújtotta”.¹⁴¹⁷ Kakas nem próbálta menteni magát. Válaszában a következőket mondta: „*Megérdemlem az halált, az Isten úgy áldgya meg k[egyelmete]ket, ha felakasztat, magam veszek kötelet.*”¹⁴¹⁸ A beismerés valószínűleg elsősorban a sokszori lopására utalt – tekintve, hogy az akasztás inkább a tolvajok büntetése volt –, s a deliberátumban sem utalnak külön a tömlöc meggyújtására. A férfit végül mégsem ítélték halálra. E helyett a hóhér kivitte az akasztófához, ahol erősen megverte, majd örökre kitiltották a városból.¹⁴¹⁹ Ő volt az egyetlen, akit a tűzokozás mellett mással is vádoltak. A másik három gyújtogatás miatt indított per összefügg egymással, a bennük szereplő öt férfit egy cselekménnyel hozták összefüggésbe. Négyüket 1715 szeptemberében egymás után állították törvényszék elé, kezdve Diószegi Györggyel, aki a vád szerint „*minapi nagy szélben a város körül való ganéjokat [sic] meggyújtogatta. Ha meg nem előzhették volna, az egész váras megégett volna*”.¹⁴²⁰ Diószegi után Miskolczi György következett, aki egy Szamosszegi György – vagy Ferenc, nem egyértelmű, mert a nevét átírták – nevű férfit nevezett meg a tűz meggyújtójaként.¹⁴²¹ Utána pedig Záhonyi Pál és Püspöki Ferenc együtt járult a szenátorok elé.¹⁴²² A vádlottakat végül fejenként 12 furatossal történő csapásra ítélték, mivel bebizonyosodott „*estvének idején odaki való gyűlések, s ganéjgyújtogatások [sic]*”.¹⁴²³ Az első két vádlott esetében – de valószínű, hogy a többinél is – a fiskális sokkal súlyosabb büntetést, fővételt javasolt, Miskolczinál azt is kiemelve, hogy „*akar nézte, akar gyújtotta, akar segítette*”.¹⁴²⁴ Részleteket ugyan nem ismerünk, de feltételezhető, hogy ugyan szándékosan, de nem gonosz szándékból támasztották a tüzet, hiszen erre a deliberátumban sem utaltak. Akárhogyis volt, felelőtlen gyújtogatásukkal nagy veszélybe sodorták a települést és lakosságát, azok minden jószágával együtt.

A maradék hat perben valószínűbbnek látszik a véletlenül, **gondatlanságból** esett tűzgyulladás vagy továbbterjedés. Igaz, ezt nem minden esetben rögzítették, akadnak perek, ahol csak következtethetünk rá. 1698 márciusában indítottak eljárást Pércsi N. Tamásné és Ujvári Andrásné ellen, akik a már említett február végi – szerencsére időben észlelt – bolti tűz okozói voltak. Bár a fiskális itt is kiemelte, hogy ha a szomszédok „*a' tüzet meg ne[m]*”

¹⁴¹⁷ MNL HBML IV. A. 1011./a. 27. k. 851–852. 1711. aug. 24.

¹⁴¹⁸ Uo.

¹⁴¹⁹ Uo. Érdekes, hogy bár a szövegben kiemelik, hogy Kakas visszaeső, és többször is volt büntetve, e bejegyzésen kívül sehol nem találkoztunk a nevével a vizsgált jegyzőkönyvekben.

¹⁴²⁰ MNL HBML IV. A. 1011./a. 28. k. 678–679. 1715. szept. 9.

¹⁴²¹ Uo. 679. 1715. szept. 9.

¹⁴²² Uo. 679–680. 1715. szept. 9.

¹⁴²³ Uo.

¹⁴²⁴ Uo. 678–679. 1715. szept. 9. A fiskális rendszerint a kiszabható legsúlyosabb büntetést szokta javasolni, ahogyan azt a korábbiakban is láthattuk.

oltották volna, az egész város megégéhetett volna”, valamint, hogy „*mint szántszándékos incendiariusok[na]k [gyújtogatóknak], fejek vétetessék*”, mégis arra kell gondolnunk, hogy véletlen balesetről volt szó.¹⁴²⁵ Ítélet ugyan nem maradt fent a vizsgált jegyzőkönyvben, azonban a boltokban lakó kufárok házakhoz küldése azt sejteti, hogy az efféle esetek nem voltak ismeretlenek a városvezetés előtt. Korábban is előfordulhatott már hasonló baleset. A két asszony vélhetően tüzet rakott, hogy megmelegedjen a februári hidegben, ám később azt nem oltotta el elég alaposan, és megtörtént a baj. Kis Istvánnal kapcsolatban pedig 1699 februárjából olvashatjuk, hogy az előző év őszén „*Bika Sámuel istállóját meggyújtotta volt*”, s most kegyelmet adnak neki azzal a feltétellel, hogy egymás után két nap üljön a falóra megkiáltva, hogy „*a’ tűz támasztásáért*” nagyobb büntetést érdemelne, „*de a’ Nemes Tanács meggratiázta [kegyelmet adott]*”.¹⁴²⁶ A kifejezés, hogy a tűz támasztásáért járt volna a nagyobb büntetés, s nem emeltek ki semmiféle gonosz szándékot azt sugallja, hogy baleset történt, s a büntetés is ezt a gyanút látszik erősíteni.¹⁴²⁷

A többi ügy besorolásakor már valamivel könnyebb helyzetben vagyunk. Kun Istvánnal kapcsolatban például megtudjuk, hogy a vád szerint maga is megvallotta, hogy „*a’ gyertyát égve hat[ta]*”, s ennek következtében „*éczakának id[e]jén a’ városban tüzet támasztott, melyből sok károk következtenek, s a’ város is meghéghetett volna*”.¹⁴²⁸ Szabó Istvánnénál pedig – aki a Kádas utcában gyújtott meg egy házat – a deliberátumban is feljegyezték, hogy „*minthogy gondviseletlensége miatt esett a’ tűz támadás, tétetessék a’ nyakvasb[an] holnap, s hétfőn is, feje feliben irattatván vétke, hétfőn maga is kiálcsa meg*”.¹⁴²⁹ Sándor András és Mihály a vád szerint felgyújtották a cserét, s emiatt nagy kár keletkezett. Beismerték, hogy „*tüzet gerjesztvén, úgy szalasztották el*”, vagyis tüzet gyújtottak, ám az továbbterjedt, amely miatt arra ítélték őket 1702 májusában, hogy veretessenek vasba, és egy évig közmunkát végezzenek.¹⁴³⁰ Oláh Ferenc pedig 1700 áprilisában állt a szenátorok elé, mivel „*tüzet támasztván a’ cserén, melly mia a’ csere megégett*”.¹⁴³¹ Az ítélet nem maradt ránk, ám nála sincs nyoma szándékos gyújtogatásnak, ráadásul az ő esetében a vád sem javasolt halálbüntetést.¹⁴³²

¹⁴²⁵ MNL HBML IV. A. 1011./a. 24. k. 213–214. 1698. márc. 3. A fővételről mint gyújtogatásért járó büntetésről korábbról is olvashatunk. 1642-ben például 12 forintos büntetés terhe mellett tiltották meg a város erdőiben való tűzgyújtást, azt is kiemelve, hogyha a tűz továbbterjedése miatt megégne az erdő, fejesztéssel lakol a tűzgyújtó. KOLOSVÁRI–ÓVÁRI 1892. 616.

¹⁴²⁶ Uo. 410. 1699. febr. 23.

¹⁴²⁷ Nem kizárt, hogy a férfi ekkorra már hónapok óta egy korábban kiszabott büntetését töltötte (pl. közmunka, tömlőc), s csak most sikerült elérnie a magisztrátus kegyelmét.

¹⁴²⁸ MNL HBML IV. A. 1011./a. 25. k. 619. 1703. jún. 18.

¹⁴²⁹ MNL HBML IV. A. 1011./a. 27. k. 501. 1708. nov. 10.

¹⁴³⁰ MNL HBML IV. A. 1011./a. 25. k. 365. 1702. máj. 22.

¹⁴³¹ MNL HBML IV. A. 1011./a. 24. k. 410. 1700. ápr. 29.

¹⁴³² Uo.

A vizsgált jegyzőkönyvek szerint nem minden véletlen tűzokozásnak lett büntetőper a következménye. Előfordul, hogy ezeknek csak a lakosság tűzkár miatti – elsősorban kártérítést követelő – pereskedésében maradt nyoma. Minden bizonnyal mérlegelték a kár nagyságát, valamint azt is, hányan voltak veszélyeztetve a keletkezett tűz által, valamint, hogy az fenyegette-e a város épületeit, határát. Erre példa Veres Jánosné esete is. Az asszony Buda Lukácstól igyekezett behajtani a lángok martalékává vált négy ökrének és egy vasas szekerének árát, ám a férfi védekezéséből kiderült, hogy nem ő volt az igazi vétkes. *„Én miatta[m] azon tűz ne[m] támadott, mert eloltotta[m], bétakarta[m], gyékénnyel körülvette[m]. Míg föld keresni jártam, addig esett a' gyűladás. Bocsásson ki a' törvény, megbizonyítom, hogy iffjú Pataki János gyűjtotta a' tüzet, mellyet maga is megvallott, hogy a' tüzet kitakarván kenyeret akart pirítani, a' szél miatt elszalasztotta a' tüzet, s úgy gyűlt fel a' karám.”*¹⁴³³ A bejegyzésből tehát nem csak azt tudjuk meg, hogy Buda milyen módszerrel igyekezett biztonságosan eloltani a tüzet, de azt is, hogy a szeles idő miatt az olyan ártatlannak tűnő tevékenység is, mint a kenyérpírítás, mekkora kárt tudott okozni. A tüzeset felderítése közel két hónapig tartott, ám végül bebizonyosodott, hogy valóban Pataki hibájából esett a kár, s így azt neki is kellett megtérítenie.¹⁴³⁴

Mindenképpen bemutatásra érdemesnek tartunk még egy polgári pert, amely számos érdekes részlettel szolgál a korabeli tüzesetek kivizsgálásáról. Balla Jánost perelte több károsult is, ám az alperest, bő fél év után ugyan, de felmentették, miután megvizsgálták kemencéjét, s megállapították, hogy annak semmi olyan hibája nincsen, amely miatt a tüzeset bekövetkezhett.¹⁴³⁵ A károsultak ez után Csincsár Mihályt hívták a törvényszék elé, de a vizsgálat ekkor is azzal az eredménnyel zárult, hogy ő sem felelős. Az ítélet szerint a tanúvallásokból nem derült ki ugyan egyértelműen, hogy hogyan keletkezett a tűz, s hogy gyűjtogatásról volt-e szó, de számos olyan részlettel szolgáltak, amelyek Csincsár ártatlanságát igazolták. Ilyen, *„hogy az sütő kemenczében az tűznek mellette volta[na]k, és az tüzet szellyelvervén az szénvonót is tekenőb[en] lévő vízben tették, és az tűz után is ott találtatott. Az ház hátul, nem elől gyulladott meg. Mindazáltal az A[ctorokna]k [a vádlóknak] megnyuktatásokra mondgya[na]k hittel feleségestül [értsd: esküdjenek meg], szánt szándékos okai az tűznek nem voltak, és gondviseletlenségek miatt nem támadott. Sőt, szorgal[ma]tossan vigyázta[na]k, s forgolódtanak körüle.”*¹⁴³⁶

Esetenként egyáltalán nem találjuk nyomát felelősségre vonásnak. Így az 1714 januárjában kigyulladt tömlöc ügyénél sem, holott a jegyzőkönyvi bejegyzésben kiemelték,

¹⁴³³ Uo. 55–56. 1697. ápr. 25.

¹⁴³⁴ Uo. 72. 1697. jún. 17.

¹⁴³⁵ MNL HBML IV. A. 1011./a. 28. k. 401. 1714. jún. 11., 511. 1715. jan. 20.

¹⁴³⁶ Uo. 540. 1715. febr. 13.

hogyan az épület gondatlanság, a „szolgák és őrzők vigyázatlansága miatt” kapott lánggra.¹⁴³⁷ Annak ellenére, hogy a tömlőc teteje teljesen leégett, s ami ennél is lényegesebb, „az rabok mind alsó, felső tömlőczökből félig megholtan vonatnak ki”, nem találtunk senkit, akit felelősségre vontak volna az eset kapcsán.¹⁴³⁸

Az idevonatkozó pereket vizsgálva úgy tűnik, hogy az általunk kiválasztott években senkit nem ítélték el komoly gyújtogatás, tűzvész szándékos okozása miatt. Igaz, néhány ügynél kiemelték, hogy sok kár keletkezett, s a város is leéghetett volna, azonban egyik vádlott sem érdemelte ki tettével az elvetemült gyújtogatóknak járó halálbüntetést. A rossz szándékú gyújtogatókat vélhetően nem sikerült beazonosítani vagy kézre keríteni.¹⁴³⁹

10.2 Zendülés, pártütés

Hasonlóan komoly – a városvezetés szempontjából még a gyújtogatásnál is veszélyesebb – bűncselekmény volt a zendülés, pártütés, amellyel már rögtön az általunk kiválasztott első évben, 1693-ban találkozunk. Pósalaki János azt is kiemeli a már idézett emlékiratban, hogy a zendülőkhöz „átpártolt néhány magyar katona” is, akik elhajtották a város körülbelül 1500 lovát, amelyektől megfosztva – ahogyan Pósalaki fogalmaz – „meztelenül” maradt Debrecen.¹⁴⁴⁰ A zendülés, amelyet plebejus-felkelésként is szokás említeni, október 9-én robbant ki, majd egy hét múlva megismétlődött. Kiváltó oka az volt, hogy miután megtudta, hogy tatár csapatok közelednek Debrecen felé, a tanács elrendelte a város kiürítését, ám ez sokaknak – különösen a szegényebbeknek – nem tetszett, és fegyverrel igyekeztek megakadályozni a menekülést. Elöljárókat választottak maguk közül, s feltörve a boltokat és az üresen maradt házakat, kifizették a tatárok által követelt sarcot, így azok elvonultak, békén hagyva a várost.¹⁴⁴¹ A vizsgált jegyzőkönyvek szerint „az várasonn esett pártütésnek, rebelliónak fő eszközei, okai és fejei” Varga Dávid és Szemere János voltak, akiket törvényszék elé is állítottak 1693 decemberében.¹⁴⁴² A vádak szerint a két férfi az utcákat járta és titkos, éjjeli gyűléseket is szervezett annak érdekében, hogy minél több embert hangoljon a városvezetés, s különösen a Debrecen elhagyásáról szóló rendelkezés ellen. Annak végrehajtásakor – „magokat elöljáróknak tévénn” – társaikkal együtt fegyverrel álltak

¹⁴³⁷ Uo. 364. 1714. jan. 13.

¹⁴³⁸ Uo.

¹⁴³⁹ Barta Boldizsár 1656-ból hozott egy érdekes példát a gyújtogatók megégetésére. BARTA 1984. 18. Vö. SÁPI 1972. 23–24., SZENDREY 1984. 175.

¹⁴⁴⁰ PÓSALAKI 1987. 40.

¹⁴⁴¹ SZENDREY ISTVÁN: Debrecen a Rákóczi szabadságharcban. In: A Hajdú-Bihar Megyei Levéltár Évkönyve I. Debrecen, 1974. 7–25. 10.

¹⁴⁴² MNL HBML IV. A. 1011./a. 23. k. 76. 1693. dec. 14., 77–78. 1693. dec. 14.

el a kapukat, és rátámadtak a menekülő lakosságra.¹⁴⁴³ Az ügyben hozott ítélet a következő év márciusában született meg. E szerint, bár Varga megérdemelné a halálbüntetést, figyelembe véve az eddigi szenvedéseit, gyermekeit és mások közbenjárását, megkegyelmeztek neki. Büntetése is így igen komoly volt. A hóhér kezébe került, aki szalmakoszorúval a fején hordozta végig az utcákban, majd kiverte a városból, ahonnan örökre kitiltották, mindemellett pedig a vagyonát is elkobozták. Szemerével is hasonló történt volna, „*de az executio [végrehajtás] előtt közönséges halállal megholt*”.¹⁴⁴⁴ Nem ők voltak az egyetlenek, akiket az esetért felelősségre vontak. Velük együtt Csapó Nagy Mihályt is előállították a zendülés és pártütés miatt, ám az ő perének folytatását nem őrizte meg a jegyzőkönyv.¹⁴⁴⁵ 1694 tavaszán pedig további négy férfit – Nagy Lőrinc, Czakó János, Csorvási István és Hajdú Péter – fogtak perbe ugyanezért a zendülésért.¹⁴⁴⁶ Nagy Lőrincről ugyancsak megállapították, hogy a „*váraszon esett pártütésnek, támadásnak feje, oka és fő eszköze volt*”, s hasonló cselekményeket fogalmaztak meg nála, mint Varga Dávidéknál, így nem meglepő, hogy ugyanarra is ítélték.¹⁴⁴⁷ Czakó Jánosnak a deliberátum szerint szintén hangsúlyos szerep jutott a történetekben, ám ő nem a kapuknál véghez vitt támadásban, hanem főként az elfutottak jószágainak feldúlásában, elvitelében vett részt. Mindezért először fővételre ítélték, azonban ezt arra enyhítették, hogy a hóhér megszalmakoszorúzza, s nyelvénél fogva vigye ki a büntetés végrehajtás helyére, ahol a férfi kiáltsa meg, hogy halált érdemelne, majd őt is kitiltották, miután a hóhér kikísérte.¹⁴⁴⁸ Csorvási Istvánnál és Hajdú Péternél már jóval szűkszavúbb a jegyzőkönyv. Szerepüket nem részletezték a bejegyzésben, csupán annyit rögzítettek, hogy együttműködtek a zendülőkkel, ezért örökre kitiltották őket Debrecenből.¹⁴⁴⁹

1704 júliusában sor került egy újabb emlékezetes zendülésre, szerencsére ekkor fegyverhasználat és erőszak alkalmazása nélkül. Ezúttal a „*scholabeli iffjúság*” volt az, aki „*némelly punctumoknak [pontoknak] eleikben való szabásán felzendülvén, s conspirálván [összeesküdvén]*” a szenátorok, a bíró és a professzorok ellen fordult, mocskolva, sértegetve őket.¹⁴⁵⁰ Ahogyan a város erkölcsi életével foglalkozó bevezető fejezetünkben már röviden összefoglaltuk, az ellenállást a magisztrátus és a professzorok által hozott új törvények

¹⁴⁴³ Uo.

¹⁴⁴⁴ Uo. 109–110. 1694. márc. 29. További adalék a vagyoneklobzással kapcsolatban, hogy 1695 februárjában Varga Dávidnének visszaadott a magisztrátus egy házat, amelyet „*őstül maradott és reá legitime szállott szőlőn cserélt*”, ám a beköltözést nem, csupán az ingatlan eladását engedélyezték számára. Uo. 212. 1695. febr. 17.

¹⁴⁴⁵ Uo. 76. 1693. dec. 14.

¹⁴⁴⁶ Uo. 112. 1694. ápr. 22.

¹⁴⁴⁷ Uo. 115. 1694. máj. 3.

¹⁴⁴⁸ Uo. 117. 1694. máj. 6.

¹⁴⁴⁹ Uo. 118. 1694. máj. 6. 1695-ben könyörgésükre mindketten visszaköltözhetnek a városba. Meg kellett követniük a magisztrátust és a választott hites közönséget, valamint Csorvásinak Istent és az ekkléziát is, Hajdúnak pedig köteleznie kellett magát az engedelmességre. Csorvásira l. uo. 200. 1695. jan. 23.; Hajdúra l. 261. 1695. ápr. 24.

¹⁴⁵⁰ MNL HBML IV. A. 1011./a. 25. k. 816. 1704. júl. 23. A sértegetésre l. BARCZA 1988. 68.

bemutatása váltotta ki, amelyekkel a diákság autonómiáját és hatáskörét igyekeztek korlátozni. A zendülés vezetőit kizárták a Kollégiumból, s az új törvényeket végül – némi változtatással – kénytelen volt elfogadni a diákság.¹⁴⁵¹ Ezek kihirdetése sem volt azonban zökkenőmentes, a diákok ugyanis a városból történő kivonulással tiltakoztak ellenük. Egy augusztus 24-i bejegyzésből megtudjuk, hogy a kollégiumi ifjúság közül „105 elment Böszörmény felé” az előző pénteken, ám arról is értesülünk, hogy „már némellyek jönnek vissza, kérvén gratiát [kegyelmet] és befogattatást”.¹⁴⁵²

Szerencsére a legtöbb tárgyalt eset nem volt ennyire emlékezetes. Gyakran – különösen mai szemmel tekintve – inkább kötelességszegésről, szófogadatlanságról volt szó. Meggondolatlanság volna azonban figyelmen kívül hagynunk, hogy egy-egy komolyabb engedetlenség következtében a városvezetés tekintélye és így hatalma kerülhetett veszélybe, amelyet természetesen nem engedhettek a tanácsstagok. Az engedetlenséget és kötelességszegést emiatt igen nehéz elválasztanunk egymástól, hiszen azok szorosan összefonódtak. Ugyanígy a szenátorok elleni mocskolódásokat, rágalmazásokat is csupán vékony mezsgye választja el az itt vizsgált bűncselekményektől. Ez utóbbi esetekben mérlegelhetjük a besoroláskor, hogy a delikvens igyekezett-e másokat is a városatyák ellen hangolni, vagy „csupán” – s korábban láthattuk, hogy ez önmagában is komoly bűnnek számított – dühében vádaskodott, szidalmazott.¹⁴⁵³ Mindazonáltal az idetartozó perek meghatározásakor elsősorban a perek megszövegezése, a korabeli szóhasználat – azaz a zendülés vagy pártütés tényleges említése – lehet segítségünkre.

Ez alapján tizenhat büntetőper indult pártütés miatt a vizsgált években a városban – beleértve a fent már bemutatottakat is –, amelyben név szerint 23 érintettet jegyeztek fel, mindannyian férfiak voltak. Valamint egy Bodnár Péter nevű férfiról – aki a vád szerint „a többi között az itt való ispotályra testamentumb[an] [végrendeletben] hagyott” pénzből tett el magának valamennyit – feljegyezték, hogy „*rebellis, az uczában veszekedő személy*”, azonban azt, hogy ez a rebellitás a veszekedésen kívül másban is megnyilvánult-e, már nem rögzítették.¹⁴⁵⁴

Érdeemes felidézni a becsületsértéseknél már bemutatott Majtini András esetét, akit 1693 decemberében kitiltottak a városból – szalmakoszorúval a fején, nyelvénél fogva vitte ki a hóhér, s még a házat is lerombolták –, mivel amellet, hogy mocskolta és rágalmazta a

¹⁴⁵¹ BAJKÓ 1981. 449., BARCZA 1988. 67–71.

¹⁴⁵² MNL HBML IV. A. 1011./a. 25. k. 822. 1704. aug. 24., BARCZA 1988. 71.

¹⁴⁵³ A bűnök halmozása, illetve a nem mindig egyértelmű megfogalmazás miatt előfordul átfedés a két bemutatott kategória (becsületsértés és pártütés) esetei között.

¹⁴⁵⁴ MNL HBML IV. A. 1011./a. 23. k. 259–260. 1695. ápr. 21.

magisztrátust, valamint a henteseket is a vásárbírák ellen uszította, a vád képviselője szerint „*másokat is a Tanács ellen való támadásra, pártütésre ingerlett*”.¹⁴⁵⁵ A tanúvallomások alapján egyébként Majtini azt is többször hangoztatta, hogy mennyivel többre tartja magát a szenátoroknál. Így például, amikor azt mondta, hogy „*elveszett ennek a Tanácsnak az esze, kettőnek, s háromnak is nincsen annyi esze, mint nekem*”, vagy, hogy „*bár csak esztendeig lehetnék közöttök, eszekre hoznám őket*”.¹⁴⁵⁶ Láthattuk, hogy a férfit végül 1696 tavaszán visszaengedték Debrecenbe, ám meg kellett követnie a magisztrátust és reverzálist kellett adnia magáról.¹⁴⁵⁷

A jegyzőkönyv szerint idesorolandónak minősült a testi sértéseknél már előkerült két mészárosmester, Fodor Péter és Balogh János viselkedése is, amikor „*a' Nemes Tanács cselédgyének in despectu[m] [megvetéssel] húst ne[m] attanak, melly ne[m] egyéb, hane[m] pártütés*”.¹⁴⁵⁸ Ahogyan korábban láthattuk, a céhmesterek emellett eladták a felügyelők által alkalmatlannak minősített húsokat is, valamint a vásárbírákkal is erőszakoskodtak. Mindezekért a fiskális szerint megérdemelték volna, hogy, mint pártütőknek, minden vagyonukat elkobozzák, s megfosszák őket polgárjoguktól, esetleges büntársaiknak pedig 200 forintos bírságot javasolt.¹⁴⁵⁹ E súlyos büntetést azonban sikerült elkerülniük a vádlottaknak, s kérésükre a következőképpen határozott a szenátus. „*Most azért magok személye aránt absolváltatnak [elbocsáttatnak, felmentetnek], hane[m] ez után úgy vigyázzanak kötelességekre, hogy csak legkissebb dologb[an] is kedvetlenséget ne szerezzenek a' N[emes] Tanácsnak.*”¹⁴⁶⁰ Azt is kimondták, hogy a vétkeseknek meg kell követniük azokat, akik ellen vétettek, a tiltott húst mérő mészáros, valamint a nyelvét megeresztő Mészáros Nagy Mihályt pedig megbírságotlák. Ezek összegét nem rögzítették a bejegyzésben.¹⁴⁶¹

A fazekas céh tagjai is igen kellemetlen helyzetbe hozták magukat 1711 júniusában, miután „*közönséges dologb[an] [értsd: közös, a város dolgában] parancsoltatott nékiek (...), hogy Károlyb[an] kelleik munkára menni*”, ám ők többször is kijelentették, hogy nem hajlandóak addig elmenni, amíg nem fizetnek nekik.¹⁴⁶² A fiskális az engedetlenség és pártütés kirobbantóinak kivégzésére tett javaslatot, míg a többiek esetében a mesterségtől és a polgárjogtól való megfosztásról, fejenként 200 forintos büntetésről, valamint szalmakoszorúval történő kikísérésről olvashatunk.¹⁴⁶³ Négy személyt – Kis István, Susa

¹⁴⁵⁵ Uo. 65–66. 1693. nov. 27. Az ítéletre l. uo. 75. 1693. dec.

¹⁴⁵⁶ MNL HBML IV. A. 1018./e. 1. k. 244. 1693. nov. 26.

¹⁴⁵⁷ MNL HBML IV. A. 1011./a. 23. k. 407. 1696. márc. 27.

¹⁴⁵⁸ MNL HBML IV. A. 1011./a. 25. k. 724. 1704. febr. 11.

¹⁴⁵⁹ Uo.

¹⁴⁶⁰ Uo. 731. 1704. febr. 21.

¹⁴⁶¹ Uo.

¹⁴⁶² MNL HBML IV. A. 1011./a. 27. k. 828–829. 1711. jún. 6.

¹⁴⁶³ Uo.

István, Német Miklós és Szegedi András – neveztek meg a rebellió indítóiként, akiket áristomba is zártak.¹⁴⁶⁴ A halálbüntetést végül mások kérésére elkerülték, és a szenátorok úgy határoztak, hogy ugyanazzal, valamint nyakvassal büntetessenek, mint a többi céhtag.¹⁴⁶⁵

10.3 Kötelességszegés

Már utaltunk rá, milyen vékony választóvonal futott a pártütés és a kötelességszegés között. A következőkben azokat az eseteket vizsgáljuk, amelyekben a delikvensek még nem lépték át ezt a bizonyos határvonalat, s velük kapcsolatban a vádban nem esik szó zendülésről, e helyett a kötelességük elmulasztását, megszegését hangsúlyozzák a bejegyzésben. Ennek kapcsán találkozunk engedetlenséggel, szófogadatlansággal, de a kötelességszegés egyéb – ma már talán meglepőnek tűnő – formáival is.

10.3.1 Polgári kötelességek megszegése, elmulasztása

A városlakók botrányos viselkedésükkel, rossz magaviseletükkel, összeférhetetlenségükkel, részeges életmódjukkal is megszegték kötelességüket, hiszen – ahogyan arra már az erkölcsi étellel foglalkozó bevezető fejezetben is kitértünk – a városvezetés elvárta tőlük a jámbor, józan életet, valamint mindenféle megbotránkoztatást keltő viselkedés kerülését.¹⁴⁶⁶ Az általunk vizsgált években összesen 100 egyértelműen idetartozó esetet találunk, amelyek közül 76 volt a per, a maradék 24 esetben pedig eltekintettek a büntetőeljárás indításától. Az érintett személyek száma 127 (97 férfi és 30 nő) és 132 (102 férfi és 30 nő) között mozgott.¹⁴⁶⁷

Elsőként a **részegeskedést** vizsgáljuk, amelyet 24 esetben találunk meg vádként a vizsgált jegyzőkönyvekben, sohasem egyedüli vétkeként.¹⁴⁶⁸ Nem meglepő módon leggyakrabban káromkodás, mocskolódás párosult hozzá, amelyet gyakoriság szerint a paráznság, majd a lopás és valamilyen erőszakos bűncselekmény elkövetése követett, de előfordultak más bűnök is. Valamint többször olvashatunk ezek halmozásáról is.¹⁴⁶⁹ Az esetek

¹⁴⁶⁴ Uo.

¹⁴⁶⁵ Uo. 833–834. 1711. jún. 18. Nem teljesen egyértelmű számunkra, hogy mi volt a többi céhtag büntetése, ugyanis nagyon valószínűtlennek tartjuk, hogy mindenkit megfosztottak a polgárjogától és a mesterségétől, valamint a 200 forintos bírság után mindannyijukat „kiszalmakoszorúzták” Debrecenből.

¹⁴⁶⁶ Ez természetesen nem csupán Debrecenben volt így. L. pl. KÁLLAY 1996. 169.

¹⁴⁶⁷ A minimum létszám meghatározásához – a korábbiakhoz hasonlóan – azokat a neveket is egyszer vettünk figyelembe, amelyek biztosan azonos személyeket takartak, valamint azokat is, amelyeknél ez nem állapítható meg egyértelműen. A maximum létszám megadásához pedig csupán az egyértelműen azonos személyeket takaró neveket számoltuk egyszer, s azon nevek esetében, ahol különböző személyekről lehet szó, minden előfordulást külön személynek számoltuk.

¹⁴⁶⁸ Ennél természetesen jóval több bűn, véték történt alkoholos befolyásoltság alatt a vizsgált időszakban. Ebben a fejezetben mi most azokat az eseteket gyűjtöttük össze, amelyeknél a részegség, italozó életmód hangsúlyosan jelen volt a vádban, s nem csupán az egyéb elkövetett bűncselekmény körülményeinek leírásakor említették.

¹⁴⁶⁹ Vö. M. ANTALÓCZY 2001. 202.

közül 16 volt a büntetőper, 8 pedig az egyéb – például reverzális adásáról szóló – bejegyzés. Ezekben összesen 29 (20 férfi és 9 nő) vagy 30 (21 férfi és 9 nő) vádlottal, elkövetővel találkozunk, attól függően, hogy a kétszer szereplő Szabó András név ugyanazt a személyt takarta-e, vagy két különböző férfiról volt szó.

Egy Fekete János nevű szappanosmester saját feleségét, Szilágyi Katát fogatta el és perelte 1695 tavaszán-nyarán „*ellene paráznaságot, részegséget, részegeskedést, lopást allegálván* [előadván, állítván]”.¹⁴⁷⁰ Az asszony ellen állított 53 (!) tanú vallomását hat oldalon keresztül olvashatjuk a büntető-törvényszéki jegyzőkönyvben, s bár a megkérdezettek közül tizenhatan nem szolgáltak semmiféle információval, a többiek bőségesen igazolták Feketéné züllött életvitelét, elsősorban italozó életmódját és lopásait. A tanúk szerint több dolgot is eltulajdonított, többen látták például – s férje szempontjából minden bizonnyal ez volt a legfontosabb –, hogy titokban a szappanból is tett el, amelyet aztán eladott vagy italra cserélt. A megkérdezettek többsége kétség kívül az asszony részegeskedéseit igazolta a legbiztosabban. Még azok is, akik a többi vádpontról csak hallomásból tudtak ezt-azt mondani, részegségét – a jegyzőkönyv szerint – saját szemükkel is sokszor látták. Paráznaságára is utaltak néhányan, ám kevésbé konkrétan, mint az italozásaira.¹⁴⁷¹ Ezzel kapcsolatban azonban megtudjuk, hogy az asszonyról Szatmárban még egy rövidke, gúnyos „költemény” is született. Olajos Istvánné a következőket idézte fel erről. „*Egy alkalmatossággal részegen az házamhoz jövé az I[n causam attractus] [perbe fogott], egy csupor bor, s gesztenye volt nálla, és az ajtón ki akarván jőni elesett. Mikor felkelt, úgy beszélt ~~magáb[an]~~ [sic], hogy Szatthmárb[an] a' vendégfogadóban bort iván egy veresbeli csaplárral, mikor részegen haza akarta őtet késérni, a' sár[b[an]] egy helyen eldültek, s igaz dolog, hogy a' csaplár fellyül esvén, s én alól, lett volna valami, de a' sártul ne[m] lehetett. S mégis rámkölték, hogy a' veres bika levágta a' sár[b[an]] a' veres tehenet.*”¹⁴⁷² Ugyanitt olvashatunk róla még hasonlóan cifra történetet, ám a vallomásokat vizsgálva kétség kívül Feketéné rendszeres lerészegedésén volt leginkább a hangsúly. Mindezek ellenére férje végül mégis megbocsátott neki, és félbe hagyta a pert, amelyet a szenátus is elfogadott, „*úgy mindazáltal, hogy díján válcsa ki*”.¹⁴⁷³

De például Balog Györgynét is férje hívta perbe 1711 őszén, s az asszonyt el is ítélték – megverte a hóhér –, miután bebizonyosodott „*németekkel, s egyéb személyekkel való társalkodása, gyakor részegeskedése, megesküvése, hogy Isten őtet úgy segéllye, soha ne[m]*”

¹⁴⁷⁰ MNL HBML IV. A. 1011./a. 23. k. 292. 1695. jún. 18.

¹⁴⁷¹ MNL HBML IV. A. 1018./e. 1. k. 347–352. 1695. máj. 5.

¹⁴⁷² Uo. 349–350. 1695. máj. 5.

¹⁴⁷³ MNL HBML IV. A. 1011./a. 23. k. 292. 1695. jún. 18.

leszen ő jó”.¹⁴⁷⁴ A parázsnaság kapcsán már előkerült Tót Jánosné Kis Annáról és Kővári Györgyné Nagy Pandáról pedig azt tudjuk meg a forrásokból, hogy többek között „*mind a’ ketten egyenlő forma dologtalan, heverő, korcsomákon magokkal hasomlókkal ivó, részegeskedő személyek*” voltak, amelyek miatt testi fenytés – egymás megverése – és kitiltás volt a büntetésük.¹⁴⁷⁵

A részegeskedés és a **botránkoztatás, botrányos életvitel, rossz magaviselet** nagyon sok esetben kéz a kézben járt, amelyen aligha lepődhetünk meg, hiszen az ittas emberek köztudottan hamarabb elvesztik az irányítást a viselkedésük felett, s gyakrabban cselekszenek meggondolatlanul. Ez nem volt másképp a kora újkori Debrecenben sem, ahogyan arra már a fenti esetek között is találunk példát. Az ekképpen viselkedő városlakók jó eséllyel felhívták magukra környezetük, majd előljáróik figyelmét is. Gondoljunk csak arra az Iratosi Mátyás nevű mészárosra, aki – mint azt a büntetőperek menetét bemutató fejezetben is láthattuk – a csapszéken bortól megrészegülten húzatta ki a fogát a csaplárné kedvéért, amellyel sokakat megbotránkoztatott.¹⁴⁷⁶

De például a hentes Simon Demeterrel is többször találkozunk a vizsgált jegyzőkönyvekben. Több eljárás is indult ellene például káromkodás, becsületsértés miatt, de húsmérésnél is követett el szabálytalanságokat.¹⁴⁷⁷ Nem egyszer olvashatjuk, hogy már fiataloktól kezdve rosszul viselte magát. 1708 júniusában például kiemelték, hogy „*eleitül fogva, itt lakván sem iffjúságáb[an], sem ember koráb[an] magát jó erkölcsben ne[m] foglalta, hane[m] részegeskedett, előljáróit ne[m] becsülte, minden rendeket becstelenítet*”.¹⁴⁷⁸ Az egyik káromkodás miatti perének határozatában még azt is feljegyezték, hogy „*most is részeg lévén a’ szék előtt*”, amely miatt áristomba is került a következő törvénytöréséig.¹⁴⁷⁹ Igencsak botrányos volt az is, ahogyan 1711 júniusában viselkedett Váradon öt fürdőző asszonnyal szemben. Ahogyan a forrásrészéből kiderül, „*a’ Várad Bányában megrészegedvén ott fürdő becsülletes asszonyokon sok mocskot vitt végben, a’ vízb[en] alájok bukván és lábok között kotorászván*” azt mondta nekik: „*Hentes vagyok, majd a’ kövéríbe választok*.”¹⁴⁸⁰ Ezért az elképesztő szemtelenségért 500 – minden asszony megsértéséért 100 – forint kifizetésére büntették. A bejegyzés elején egyébként szintén rögzítették, hogy kezdettől fogva rossz volt a magaviselete, és már többször is volt

¹⁴⁷⁴ MNL HBML IV. A. 1011./a. 27. k. 879. 1711. nov. 29.

¹⁴⁷⁵ Uo. 443. 1708. aug. 9.

¹⁴⁷⁶ MNL HBML IV. A. 1011./a. 23. k. 411. 1696. ápr. 2.

¹⁴⁷⁷ L. pl. Uo. 125. 1694. jún. 17., 412. 1696. ápr. 5., MNL HBML IV. A. 1011./a. 28. k. 97. 1712. szept. 22.

¹⁴⁷⁸ MNL HBML IV. A. 1011./a. 27. k. 417–418. 1708. jún. 30.

¹⁴⁷⁹ Uo. 799. 1711. febr. 26.

¹⁴⁸⁰ Uo. 841. 1711. jún. 27.

büntetve.¹⁴⁸¹ De nem ő volt az egyetlen, aki italozó, közfelháborodásra okot adó életmódja miatt a szenátorok elé került. Ros Mihály neve is többször előfordul a vizsgált forrásokban. 1695 nyarán például kizárták a hentesek társaságából, miután „*eleitül fogva (...) illetlenül viselte magát*”, és „*sokszori fogadása elle[n] dolgát ne[m] változtatta, sőt újjította*”.¹⁴⁸² Hat évvel később, 1701 tavaszán Ros kapott még egy esélyt, és könyörgésére, valamint a családjá gyámoltalanságára való tekintettel ismét beállhatott a hentesek közé azzal a feltétellel, hogy „*a' részegeskedést, csalárkodást eltávosztattya*”.¹⁴⁸³ Ennek azonban nagy valószínűség szerint nem tudott eleget tenni, ugyanis 1708 júliusában, mint „*alkalmatlan, részeges, rossz vénember*” írnak egy Ros Mihályról, aki a piacon szemtelenkedett egy tisztességes asszonyt tapogatva és megcsókolva.¹⁴⁸⁴ Tettéért nyakvasba állították, s kimondták, hogy valahányszor részegen látják, ismét így büntetik majd.¹⁴⁸⁵ De egy Varga János nevű mészárosról is azt olvashatjuk 1708 júniusából, hogy „*incaptiváltatott vala*” – vagyis áristomba került –, mivel „*igen részeges, alkalmatlan, veszekedő, kóczódó, feleségit rongáló, botránkoztató személy*”.¹⁴⁸⁶ A férfit végül mások közbenjárására elbocsátották, ám kikötötték azt is, hogy ha ismét részegségen kapják, már nem lesznek ilyen elnézőek vele szemben. Az első két alkalommal tizenkét-tizenkét furatossal történő csapás lesz a büntetése, harmadszorra már huszonnégy csapás, a negyedik visszaesésnél pedig „*minden kegyelem nélkül*” kirekesztik a mészáros céhből.¹⁴⁸⁷ Emellett a bejegyzésből az is kiderül, hogy megintették Varga feleségét, anyósát és apósát is, hogy ne adjanak okot a veszekedésre.¹⁴⁸⁸

A magisztrátus óvó tekintete természetesen nem csak a férfiakat vigyázta, a jegyzőkönyvben találunk botrányos viselkedésű nőket is. Nagy valószínűséggel a szomszédság körében is nagyobb feltűnést kelthetett egy nő, asszony korhelykedése, nem az elvárásnak megfelelő magaviselete, életmódja, s így annak híre is biztosan hamar elterjedt a közösségben, ahogyan például Fekete Jánosnénál is láttuk. Különösen, ha a szóban forgó asszonyok a város valamelyik vagyonos, megbecsült családjának tagjai voltak, ahogyan az az Erdődi Péterné és Czeglédi Szabó Sámuelné is, akiket 1708 szeptemberében intett meg a tanács „*magok sokszori rossz viselésiért, alkalmatlan életiért*”.¹⁴⁸⁹ Befolyásos támogatóiknak köszönhetően elkerülték a peres eljárást – ezt a bejegyzésben is kiemelték –, ám

¹⁴⁸¹ Uo.

¹⁴⁸² MNL HBML IV. A. 1011./a. 23. k. 295. 1695. jún. 23.

¹⁴⁸³ MNL HBML IV. A. 1011./a. 25. k. 106–107. 1701. ápr. 16.

¹⁴⁸⁴ MNL HBML IV. A. 1011./a. 27. k. 430. 1708. júl. 7.

¹⁴⁸⁵ Uo. Ebben az esetben nem lehetünk teljesen biztosak a személyazonosságban, így nem zárható ki az sem, hogy két különböző férfiről van szó.

¹⁴⁸⁶ Uo. 406–407. 1708. jún. 21.

¹⁴⁸⁷ Uo.

¹⁴⁸⁸ Ez alapján feltételezhető, hogy Varga Jánosnak a felesége szüleivel is voltak konfliktusai, azonban erre (e határozaton kívül) nem találunk utalást a vizsgált forrásokban.

¹⁴⁸⁹ MNL HBML IV. A. 1011./a. 27. k. 477. 1708. szept. 8.

figyelmeztették őket, hogy „ennekutánna úgy intézzék életeket, s magok viselését, botránkozás nélkül járjanak mind benn a' vásarb[an], mind kívül, borított s egyéb rossz társaságot elkerüllyenek”, különben az eddigi ügyeiket is kivizsgálva állnak majd a törvényszék elé, s akkor „siralmassabb vége leszen dolgok[na]k”.¹⁴⁹⁰ Balogh Istvánné is igen botrányosan viselkedett 1708-ban, amikor Szent István napján lerészegedve csak éjszaka ment haza lóháton, másnap pedig újabb vendégségbe ment egy bizonyos Szabó Andrással szekéren, „nagy botránkoztatással”.¹⁴⁹¹ Az említett személyeket szigorúan megintették, különösen az asszonyt, akit arra is figyelmeztettek, hogy „itt való módon viselje magát”.¹⁴⁹² Nyakvasba állították és fúratossal is megcsapták azt a Szabó Jánosnét 1711 júliusában, aki a vád szerint a tokaji vásárban beállt kockázni a németek közé. Az asszonytól pénzt is nyertek el, s mikor intették, azt mondta, hogy ha kell, felteszi a csizmáját is. A kérdésre, miszerint mi lesz, ha azt is elnyerik, a következő, igencsak megbotránkoztató választ adta. „A' faromat [sic] is felteszem, talám [értsd: talán] a' mit vesztettem, visszanyerem.”¹⁴⁹³ A fiskális ezen „illetlen cselekedetiért” hóhér általi kiveretést javasolt.¹⁴⁹⁴ Szabóné esetében nem esik szó a jegyzőkönyvben italozásról, azonban e nélkül is éppen elég nagy feltűnést keltett a vásárban. A tanúvallomásokból azt is megtudjuk, hogy viselkedésével nem csak magát, de a debreceni asszonyokat is rossz hírbe keverte. A tanúk szerint ugyanis „nagy híre volt a' vásarb[an], hogy a' debreczeni asszonyok kockáznak, a' farokat [sic] is felteszik”.¹⁴⁹⁵

Az ún. reconciliatiók kapcsán már láthattuk, hogy a városvezetés hogyan igyekezett kibékíteni a házastársakat, rendezni azok viszonyát a nagyobb konfliktusok, hosszan elnyúló problémák esetén. Veszekedő, civódó házaspárokkal a botrányos, rossz magaviseletet vizsgálva is találkozunk. A fiatal házaspárt, Vasas Andrást és feleségét például az anyósokkal együtt zárták tömlöcbe 1700 szeptemberében, miután bebizonyosodott, hogy az édesanyák voltak a fiatalok közti veszekedések okozói, s így ők maguk is erkölcstelenek voltak. A társaságnak addig kellett fogságban maradnia, „valameddig meg ne[m] békélnek”.¹⁴⁹⁶ A bezártság minden bizonnyal kijózanítólag hatott rájuk, ugyanis rögtön másnap a következőket jegyezték fel a jegyzőkönyvben. „Vasas András feleségével, annyával és napával [ti. anyósával] a' tömlöczbül elbocsáttatnak olyan conditióval [feltétellel], hogy a' mellyik közülök ennekutánna az alkalmatlan életre okot ád, fél esztendeig való tömlöcczel

¹⁴⁹⁰ Uo.

¹⁴⁹¹ Uo. 537. 1708. dec. 26.

¹⁴⁹² Uo.

¹⁴⁹³ MNL HBML IV. A. 1011./a. 27. k. 842. 1711. jún. 27. Az ítéletre l. uo. 844. 1711. júl. 2.

¹⁴⁹⁴ Uo. 842. 1711. jún. 27.

¹⁴⁹⁵ MNL HBML IV. A. 1018./e. 3. k. 338. 1711. jún. 27.

¹⁴⁹⁶ MNL HBML IV. A. 1011./a. 24. k. 794. 1700. szept. 18.

*meghbüntetessék. Most egymást megkövették.*¹⁴⁹⁷ Nem egyedi eset az övéké. 1695-ben például Enyedi Szabó Györgyöt és feleségét vádolták „*egymás között való alkalmatlan*” étellel.¹⁴⁹⁸ Őket is felhozták a városházára, ám amikor „*a’ tömlöczb[en] egymás mellé tettenek volna, magok és más becsülletes emberek instantiájára [kérésére] magok megjobbításának reménsége alatt elbocsátatnak*”.¹⁴⁹⁹ Kötelezték magukat a megjavulásra, valamint azt is el kellett fogadniuk, hogy ha legközelebb hasonlóan viselkednek, e mostani ügyüket is kivizsgálják, úgy büntetik meg őket.¹⁵⁰⁰

A **táncolás**, valamint a **zenélés**, **zenéltetés** is a nem kívánt viselkedésformák közé tartozott – ahogyan arról szintén írtunk már a korábbiakban –, s ezek gyakorlásától igyekeztek is a városatyák eltántorítani a lakosságot. E szándékuk a többszöri tiltásban, valamint az elkövetőkkel szembeni határozott fellépésben is megnyilvánult. Őket ugyanis rendszerint a városházára vitték, ahol áristomba kerültek, ahonnan vagy a törvényszék elé vezetett az útjuk, vagy, ha a szenátorok eltekintettek az eljárás indításától, bizonyos feltételekkel elbocsáttattak. 1700 januárjában például ugyanazon a napon két ügynevezett „*obligatio [kötelezettség]*” is bejegyzésre került a magisztrátusi jegyzőkönyvbe. E két bejegyzésben összesen öt férfi kezességben való elbocsátásáról olvashatunk, miután hárman hegedüléssel okoztak „*sok botránkozásokat*”, ketten pedig „*haszontalan életre, hegedüléssel való nyalakodásra vetemedtenek*”.¹⁵⁰¹ A férfiaknak megtiltották a többszöri hegedülést, s ennek megszegéséért mindkét esetben hóhér általi kiveretést helyeztek kilátásba a szenátorok.¹⁵⁰²

Az általunk vizsgált forrásokban található, összesen 15 idetartozó ügyből ötben találkozunk ezzel a gyakorlattal – a táncolással, zenéléssel vagy zenéltetéssel botránkoztatók elfogásával, majd feltételek melletti elengedésével –, tízben pedig büntetőeljárás indításával. Ezekben együttesen legkevesebb 26 személy volt érintve, akik közül 23-an biztosan férfiak voltak, egyikük pedig nő, valamint nem tudni, pontosan hányan és milyen neműek voltak azok, akiket csak „*minapi tánczó emberek*”-ként említ a forrás.¹⁵⁰³ Őket az 1700. márciusi bejegyzés szerint meg kellett bírságot, ám egyebet nem tudunk meg róluk.¹⁵⁰⁴ Egy öt nappal korábbi forrásrészben azonban olvasható, hogy egy bizonyos Szakál György nevű fattyút megfogtak hegedülésért, majd el is bocsátották azzal a feltétellel, hogy – a fentiekhez

¹⁴⁹⁷ Uo. 795. 1700. szept. 19.

¹⁴⁹⁸ MNL HBML IV. A. 1011./a. 23. k. 308–309. 1695. júl. 19.

¹⁴⁹⁹ Uo.

¹⁵⁰⁰ Uo.

¹⁵⁰¹ MNL HBML IV. A. 1011./a. 24. k. 625. 1700. jan. 21., 628. 1700. jan. 21. Nem világos számunkra, mit is értettek a hegedüléssel való nyalakodáson.

¹⁵⁰² Uo.

¹⁵⁰³ Ez utóbbira l. uo. 659. 1700. márc. 11.

¹⁵⁰⁴ Uo.

hasonlóan – ne zenéljen többé, különben a hóhér fogja kiverni a városból.¹⁵⁰⁵ Nem kizárt, sőt nagyon is elképzelhető, hogy az ő hegedűjátékára ropták az említett táncolók. Érdeemes még kiemelni, hogy náluk fordult elő egyedül önálló vádként a táncolás, a többi esetben mindig a zenélés, zenéltetés mellett olvashatunk e tiltott mozgásformáról. A 11 megvádolt vagy említett zenész közül kettő, a szintén 11 megvádolt vagy említett zenéltető közül pedig nyolc férfinál emelték ki, hogy a zenére táncolt is a hallgatóság. Valamint voltak ketten – egy férfi és egy nő –, akiknek a házánál szólt muzsika, s folyt a mulatozás.

A hangszereket tekintve a hegedű dominált, amely tizenkét esetben jelenik meg a vizsgált forrásokban. Egyéb hangszer csupán kétszer szerepelt a vádokban, egyszer egy furulya, s szintén egyszer egy duda. A furulyát az egyetlen általunk ismert női vádlott említette 1701. júniusi feleletében. Bonnár Pap Istvánnét azért állították törvényszék elé, mert a vád szerint a tilalom ellenére hegedültek és táncoltak a házánál. Az asszony elismerte ugyan a zenészek jelenlétét, de azzal mentette magát, hogy – ahogyan fogalmazott – *„akaratom ellen hozott egy Fabian Jankó nevű legény egy furullyát, az hegedűs pedig az színb[en] volt, ne[m] az házamb[an]”*.¹⁵⁰⁶ Az említett furulyázó legényről nem kapunk további információt, nevével nem találkozunk többször a jegyzőkönyvekben. Bonnárnéval kapcsolatban viszont úgy határoztak a szenátorok – a deliberátum szerint –, hogy *„az hegedűsöket és táncolókat előmondván, tétessék az fogházban”*.¹⁵⁰⁷ A dudás pedig egy Veres György nevű férfi volt, aki ellen 1701 decemberében indult eljárás, miután a tanács tudomására jutott, hogy *„a’ váras tilalma ellen lakodalmakb[an] jár dudálni, és dudálásánál tánczolnak”*.¹⁵⁰⁸ Veres azzal védte magát, hogy ő nem ment volna magától, de mások – Kenyeres János és Szücs Tamásék – hívták, akik ráadásul biztosították is afelől, hogy senkitől sem kell félnie. Állítása szerint még a hangszer sem a sajátja volt. Végül 12 forint bírság kifizetésére ítélték, a megnevezett „felbujtókra” és a táncolókra azonban nem tértek ki a határozatban.¹⁵⁰⁹

A bírság és a fogság mellett testi fenyegetéssel is találkozunk a forrásainkban. Dinnyés Jánosra 1707 decemberében kérte a fiskális, hogy hegedülésért *„törettessék el a’ farán az hegedűje 50 csapással”*, amelyből végül tizenkét csapást is elegendőnek vélték az ítélelhozók.¹⁵¹⁰ Szabó Mihály ügyében pedig úgy határoztak – miután *„a’ tilalom ellen ilyen szomorú időben mások botránkozására csapszékeken, s házaknál hegedült, rossz személyekkel*

¹⁵⁰⁵ Uo. 654. 1700. márc. 6.

¹⁵⁰⁶ MNL HBML IV. A. 1011./a. 25. k. 148. 1701. jún. 9.

¹⁵⁰⁷ Uo.

¹⁵⁰⁸ Uo. 245. 1701. dec. 1.

¹⁵⁰⁹ Uo.

¹⁵¹⁰ MNL HBML IV. A. 1011./a. 27. k. 315. 1707. dec. 17.

társalkodott” –, hogy „csapattassék meg jól furatossal”.¹⁵¹¹ Nem csupán a hangszert megszólaltatókat büntették szigorúan, de – ahogyan Bonnárné esetében is láttuk –, azokkal szemben sem voltak elnézőek, akiknek a házában történt a mulatozás. Kardos Andrást egy 1701. júniusi deliberátum szerint, amellet, hogy nyakvasba állították, még polgárjogától is megfosztották emiatt.¹⁵¹²

A táncolás és zenélés is gyakran járt együtt ivászáttal, dorbézolással, féktelen mulatozással, így érthető, hogy a puritán városvezetés miatt igyekezett annyira óvni tőle a lakosságot.

Szintén idesorolhatjuk a **gonosztevők, bűnelkövetők segítségét** is. Ez összesen hússzor szerepel vádként az általunk vizsgált jegyzőkönyvekben, amelyből tíz esetben e személyek befogadásáról, rejtegetéséről, ismét tízben pedig valamilyen egyéb módon való segítségéről, velük történő együttműködésről, közösködésről olvashatunk. A befogadók között hat férfit és négy nőt, az egyéb segítők és ún. társalkodók között pedig tizenegy férfit, valamint két nőt találunk, köztük egy házaspárt is.

Olasz Sámuelnek például azért kellett felelnie 1702 februárjában, mert „*concivitási [polgári] kötelessége ellen hír és engedelem nélkül tisztátalan személyt fogadott házában*”.¹⁵¹³ A férfi azzal védekezett, hogy tudatlanságból, mások ajánlására fogadta be az illetőt. A szenátus végül 12 forintos bírságot szabott ki rá – tekintve, hogy „*az I[n causam attractus] [perbe fogott] ne[m] Concivis [polgár]*” –, valamint azt is kimondták, hogy „*a’ nálla találtatott személynek penig visellye gondgyát és törvényre statuállya*”, vagyis gondoskodjon róla, hogy a törvényszék elé álljon, ellenkező esetben 200 forint lesz a büntetése.¹⁵¹⁴ Sajnos az már nem derül ki a vizsgált forrásokból, hogy ez a bizonyos tisztátalan személy mit követett el, amely miatt a magisztrátus elé kellett citálni. Az elbújtatott személyekről tehát nem mindig kapunk érdemi információt a vizsgált jegyzőkönyvekből, de szerencsére az idetartozó perek többségéből kiderül, hogy milyen vétekről van szó. Szabó Ferenc is azért került a magisztrátus elé 1713 januárjában, mert a vád szerint „*híres tolvajt*” fogadott a házához, majd amikor az illetőt keresték nála, letagadta az otlletét.¹⁵¹⁵ A fiskális a férfi lefejezését javasolta egy 1659. évi törvénycikk alapján, miszerint „*az ilyen kóborlók és gonosztevők bármely rendű s állapotu befogadóit, pártolóit, és oltalmazóit, miután előbb a dolog igazsága kiderült, a*

¹⁵¹¹ MNL HBML IV. A. 1011./a. 24. k. 676. 1710. febr. 17. A „szomorú idő” kifejezéssel a súlyos pestisjárványra utalnak a jegyzőkönyvben, amely 1709-ben és 1710-ben sújtotta a várost és az országot. KOVÁTS 1981. 16. A magyarországi pestisjárványokról I. bővebben ŐRI PÉTER: A pestisjárványok demográfiai következményei a 17–18. századi Magyarországon. In: KSH Népeségtudományi Kutatóintézet Történeti Demográfiai Évkönyve, 2005. 115–162.

¹⁵¹² MNL HBML IV. A. 1011./a. 25. k. 148. 1701. jún. 9.

¹⁵¹³ Uo. 300. 1702. febr. 6.

¹⁵¹⁴ Uo.

¹⁵¹⁵ MNL HBML IV. A. 1011./a. 28. k. 164–165. 1713. jan. 14.

megyei hatóság főbenjáró büntetéssel (...) büntesse”.¹⁵¹⁶ Ám, mivel bebizonyosodott, hogy Szabó tudatlanságból vétkezett, s nem volt tisztában a férfi – aki ráadásul a rokona is volt – tolvaj voltával, felmentő ítélet született az ügyében.¹⁵¹⁷ Kántor Istvánt 1696 májusában vádolták azzal, hogy „*házánál olyan személyt tartott, ki magát paráznaságra a' németekhez atta*”, Kis András pedig kontárt bújtatott ugyanezév novemberében.¹⁵¹⁸ De például Gara Mihályné is egy szénalopó, gonosz embernek segített elrejtőzni az 1699. januári vád szerint.¹⁵¹⁹ Sajnos egyikük ellen hozott ítéletet sem őrizték meg a vizsgált jegyzőkönyvek, így esetleges büntetésüket is homály fedi. Áristomba került viszont az a Szilágyi Mihályné 1715 szeptemberében, aki „*Kis Mihályné varázslóaszsz[o]nnak szállást adott*”.¹⁵²⁰ Az asszony azt hozta fel mentségéül, hogy Kisné az előző évben meggyógyította a beteg leányát.¹⁵²¹

Nem csupán a gonosztevők elrejtése, befogadása jelentett segítségnyújtást a bűnelkövetőknek, rossz elemeknek. A tolvajkiáltás semmibevétele is ennek, s így a polgári kötelesség elmulasztásának minősült. Nem tudjuk meg, hogyan ítélkezett a szenátus például annak a Szentpéteri Csizmadia Istvánnak az ügyében, aki ellen 1698 augusztusában indult eljárás, miután a férfi nem ment ki egy vele egy udvarban lévő asszony tolvajkiáltására, holott a vád szerint hallotta azt.¹⁵²² A sértett asszony perbe hívta támadóját, s az ellene állított tanúi között rögtön Szentpéteri az első a listán. A férfi azt vallotta, tudja, hogy az alperes odajött az asszony házához és veszekedett vele, beszédet, zörgést, sőt ostorcsapásokat is hallott, ám azt már nem tudta – vagy nem akarta – megmondani, hogy kit ütöttek, és tolvajkiáltásról sem beszélt.¹⁵²³ Ugyanide sorolhatjuk azokat az eseteket is, amikor valaki a hívás ellenére nem ment el segédkezni a gonosztevők elfogásában. Kállai Jánost is hiába hívták 1701 elején. A férfi azt vallotta, hogy „*hívta ugyan a' tizházigazda, de ne[m] mondotta, mire*”.¹⁵²⁴ Az ítélet sajnos nem maradt ránk, így nem derül ki, hogy a szenátus elfogadta-e ezt a kifogást. Hozzá hasonlóan Némethi György sem tett eleget polgári kötelességének, s nem fogadta sem a törvényszolgák, sem az utcatizedes hívását. Az ő védekezése, miszerint részeg volt, ezért az öccsét küldte maga helyett – „*s meg is fogták a' malefactort [gonosztevőt]*” – már

¹⁵¹⁶ Uo., Corpus Juris Hungarici, 1659. évi XVII. törvénycikk. Érdeemes megjegyeznünk, hogy 1696-ban a városatyák is kihirdették, hogy akinél „*gyanós, vétkes, czégeres lator, lappangó ember találtatik, concivisi [polgári] kötelessége ellen tett cselekedetiért is, és azzal is, a' mit az ollya[n] hamis ember érdemlene, mint annak párttartója megbüntettetik*”. MNL HBML IV. A. 1011./a. 23. k. 349–350. 1696. jan. 14.

¹⁵¹⁷ MNL HBML IV. A. 1011./a. 28. k. 164–165. 1713. jan. 14. Nagy valószínűséggel akkor sem következett volna be a fővétel, ha bűnösnek találják, hiszen – ahogyan arról már többször volt szó – a fiskális rendszerint a cselekményért kiszabható legsúlyosabb büntetést javasolta, ám ezt az esetek többségében nem találta indokoltnak a magisztrátus.

¹⁵¹⁸ Kántorra I. MNL HBML IV. A. 1011./a. 23. k. 419. 1696. máj. 17.; Kisre I. uo. 457. 1696. dec. 13.

¹⁵¹⁹ Kántorra I. MNL HBML IV. A. 1011./a. 24. k. 382. 1699. jan. 22.

¹⁵²⁰ MNL HBML IV. A. 1011./a. 28. k. 676–677. 1715. szept. 7.

¹⁵²¹ Uo.

¹⁵²² MNL HBML IV. A. 1011./a. 24. k. 295–296. 1698. aug. 28.

¹⁵²³ MNL HBML IV. A. 1018./e. 2. k. 105. 1698. aug. 28.

¹⁵²⁴ MNL HBML IV. A. 1011./a. 25. k. 60–61. 1701. febr. 12.

meggyőzőbbnek tűnik az előző vádlotténál, azonban mivel az ellene hozott határozatot sem őrizte meg a jegyzőkönyv, nem tudjuk, miként ítélték meg a szenátorok.¹⁵²⁵

De nem kellett ahhoz gonosztevőket, gyanús személyeket rejtegetni vagy segíteni, hogy a korabeli debreceniek megszegjék polgári kötelességüket. Idetartozott ugyanis **a hírtétel elmulasztása** is, például, ha valaki új lakót fogadott a házához. Görény István például „*a' tilalom ellen hír nélkül lakójul [sic] idegen embert fogadott házában*”, amely miatt 1703 januárjában további döntésig tömlöcbe zárták.¹⁵²⁶ Alig két héttel korábbról olvashatjuk a szenátus és a communitas közös döntését, miszerint „*senki hír nélkül lakót ne fogadgyon, a' mikor tülle elmegyen is hírré tegye*”.¹⁵²⁷ Görény sorsáról sajnos nincs további információnk a vizsgált jegyzőkönyvekből, így nem tudjuk meg, meddig kellett tömlöcben maradnia a bejelentés elmulasztása miatt. A vizsgált jegyzőkönyvek tanúsága szerint rajta kívül még három férfi volt, akit azért pereltek, mert elhallgatta új lakóját a magisztrátus elől.

További öt férfiről tudunk, aki hasonló hibába esett, és nem tett eleget valamilyen bejelentési kötelezettségének. Szabó Gáspár, Gazdag István és Németh István mesteremberek például együtt álltak a szenátus elé 1696 júniusában, miután „*várassokhoz, céhekhez [értsd: városukhoz, céhükhöz] való kötelességek ellen (...) hír és engedelem nélkül a' váras közönséges munkája mellől elmentenek*”, vagyis nem végezték el a rájuk bízott közmunkát.¹⁵²⁸ Emellett akkor sem jöttek vissza, amikor hívták őket. Mentségükre azt hozták fel, hogy a megélhetésükért mentek el máshová dolgozni, a hívásra pedig azért nem jöttek haza, mert nem hagyhatták félbe a felvállalt munkájukat.¹⁵²⁹ A vizsgált jegyzőkönyvekből nem derül ki, hogy a szenátorokat sikerült-e meggyőzniük, ahogyan az sem, hogy miféle közmunkáról volt szó a vádban. Ketten a költözésükről mulasztották el tájékoztatni a tanácsot. Egyikük Foris Lakatos Tamás volt, aki az 1701. novemberi vád szerint „*a' várasb[an] hites köteles Concivis [polgár] lévén a' várasbul hír nélkül szökve ment el, hiti, kötelessége ellen*”.¹⁵³⁰ A férfi azzal védekezett, hogy nem örökre szándékozott elmenni Debrecenből, valamint hogy egy korábbi bűne miatt megbüntették, „*s akkor a' Concivisi [polgári] kötelességébül kiesett*”.¹⁵³¹ Valóban volt egy Foris Tamás, akit 1701 januárjában megbüntettek káromkodásért, ám arról hogy ezt

¹⁵²⁵ Uo. 62. 1701. febr. 14.

¹⁵²⁶ Uo. 508. 1703. jan. 22.

¹⁵²⁷ Uo. 501. 1703. jan. 9. E kötelességükre nem először kellett figyelmeztetni a lakosságot. Többek között 1696 januárjában is kihirdetésre került egy részletesebb változata. Ennek kapcsán a városatyák azt is utasításba adták, hogy a tízházgazdák legalább heti kétszer járják végig az utcákat, alaposan megvizsgálva, kik laknak ott. MNL HBML IV. A. 1011./a. 23. k. 430. 1696. jan. 14.

¹⁵²⁸ Uo. 430. 1696. jún. 25.

¹⁵²⁹ Uo.

¹⁵³⁰ MNL HBML IV. A. 1011./a. 25. k. 233–234. 1701. nov. 17.

¹⁵³¹ Uo.

elfogadták-e mentségül, már hallgat a jegyzőkönyv.¹⁵³² A másik férfi jenei Bernáth János volt, akivel kapcsolatban azt emelték ki 1696 szeptemberében, hogy „*minden javaival felrakodván a' városbul concivitásának [polgárjogának] rendes és helyes depositiója [letétele] nélkül elment*”.¹⁵³³ Az eset azonban ennél jóval összetettebb. A hirtelen költözés ugyanis egy Bernáth és a városvezetés között kialakuló komolyabb konfliktus következménye volt, amely során a férfi le is mondott polgárjogáról.¹⁵³⁴

A többi kötelességszegő között találunk még többek között **engedetlenségként, szófogadatlanlanként** megjelölt férfiakat is, összesen tizenkettőt. Köztük volt a korábban – a rágalmazásokat tárgyaló részben – már említett Fényes István és Kolosvári István is, akik 1695 tavaszán tagadták meg a város szükségére kért szekerek kiállítását, ráadásul még előljáróikat is mocskolták.¹⁵³⁵ Hozzájuk hasonlóan Kovács István 1707. decemberi perének ítélete sem maradt ránk. A férfi bűne hasonló volt a fent említettekéhez, azzal a különbséggel, hogy Kovácstól nem a város, hanem az „*ország közönséges szolgáltyára*”, vagyis az ország szükségére kívántak szekérállítást.¹⁵³⁶ Ahogyan Fényesék, úgy Kovács István sem tudta türtöztetni magát, és „*azt felelte, állyon elő Katona János, Tikos János kocsisnak, ne[m] engedelmeskedvén a' parancsolatnak*”.¹⁵³⁷ Egyéb tiszteletlenségek is elhagyták a száját, amelyek miatt összességében azt kérte a vád, hogy fosszák meg polgárjogától, a megnevezett tanácsstagok és az utcabeli esküdtek – utóbbiak munkálkodtak a szekérállításon – megsértéséért pedig külön-külön 200 forint büntetést fizessen.¹⁵³⁸ Az idetartozó esetek többségénél ismeretlen előttünk az ítélet. Nem kizárt, hogy a magisztrátus könyörgésüknek, esetleg mások közbenjárásának köszönhetően elnézőnek mutatkozott, s megkegyelmezett e férfiaknak, ahogyan például Galgóczi Mihálynak is 1704 júniusában. Galgóczi sorozatos rendetlen viselkedése, engedetlensége, szófogadatlansága és becstelenkedése miatt került a szenátorok látószögébe. Kérésére és a javulásra tett ígéretére azonban kegyelmet kapott azzal a feltétellel, hogy „*ennekutánna magát jobban visellye, Concivítási [polgári] kötelességinek*

¹⁵³² A januári esetre l. uo. 27. 1701. jan. 25., 45. 1701. jan. 27.

¹⁵³³ MNL HBML IV. A. 1011./a. 23. k. 443. 1696. szept. 18.

¹⁵³⁴ A konfliktus lényege, hogy Bernáth – aki Debrecen egyik leggazdagabb polgára volt, s hitelezett is a városnak – igazságtalanul magasnak tartotta a rá kivetett adót, ezért nem volt hajlandó befizetni azt, mire a városvezetés lefoglaltatta az ingatlanait. A nemes dühében igen komoly vádakkal illette Pósalaki Jánost és Komáromi Györgyöt, akik emiatt pert is indítottak ellene. Bernáth reverzálist adott a pert elkerülendő, amelyet később mégis visszavont, s a bírót és a szenátust is Pozsonyba, az országbíró elé idéztette. PÓSALAKI 1987. 9. A pereskedésre l. MNL HBML IV. A. 1011./a. 23. k. 382. 1696. márc. 5., 384. 1696. márc. 8., 391. 1696. márc. 18., 393–394. 1696. márc. 19., 394–401. 1696. márc. 21., 402. 1696. márc. 21., 443. 1696. szept. 18., 443. 1696. szept. 30., MNL HBML IV. A. 1011./a. 24. k. 186–187. 1698. jan. 30., 187. 1698. jan. 31., 189. 1698. febr. 1., 189–190. 1698. febr. 2., 191–202. 1698. febr. 4.

¹⁵³⁵ MNL HBML IV. A. 1011./a. 23. k. 225. 1695. márc. 7.

¹⁵³⁶ MNL HBML IV. A. 1011./a. 27. k. 300–301. 1707. dec. 5.

¹⁵³⁷ Uo.

¹⁵³⁸ Uo.

megfelellyen, mint váراسi jámbor, istenfélő ember úgy éllyen”, máskülönben *„példásképpen megbüntettetik”*.¹⁵³⁹

10.3.2 Hivatali kötelességek megszegése, elmulasztása

Ebbe a kategóriába a fent tárgyalt ügyekhez képest jóval kevesebb esetet sorolhatunk, összesen huszonkettőt. Ezek közül tizennégy volt a büntetőper, nyolc pedig az egyéb – például figyelmeztetésről, megintésről szóló – bejegyzés. Összesen 25 vagy 26 férfinál merült fel egyértelműen ez a fajta mulasztás, attól függően, hogy a kétszer szereplő Király István ugyanazt a személyt takarta-e.

A polgári és a hivatali kötelesség elmulasztása között előfordultak átfedések, hiszen aki például részeges életmódja miatt nem tudta ellátni a feladatát, az mindkettőt megszegte egyszerre. Így volt ez annál a Szatthmári Borbély Istvánnál is, aki – mai szóhasználattal élve – alkoholizmusa miatt már borbélyi munkáját sem tudta megfelelően elvégezni. A férfi 1708 nyarának végén adott reverzálist magáról, amelyben meg kellett ígérnie, hogy *„ennekutánna régi s mostani fogadása szerint semminemű részegítő italt, bort, égett bort, aquavitát [életvíz elnevezésű alkoholos italt], pályinkát ne igyék, tanult mesterségihez szorgalmatossan hozzálasson, panasz ellene sem keze alatt lévő sebeseiktől, nyomorultaktul, sem egyebektől ne jöjjön”*.¹⁵⁴⁰ A tanács a legkisebb hiba esetén is a céhből való kivetését, valamint a városból való örökös kitiltását helyezte kilátásba.¹⁵⁴¹

Az idetartozó mulasztásokat, kötelességszegéseket vizsgálva igen változatos ügyekkel találkozunk. 1696 januárjából például két szenátor, Veresmarti János és Borsi János meggondolatlan kijelentéséről olvashatunk, miszerint megtagadják a közös munkát egyik szenátortársukkal, Sárándi Dániellel. A konfliktus okára nem derül fény a vizsgált forrásokból, csupán annyit tudunk meg, hogy Veresmarti hirtelen támadt indulatra hivatkozott. A bejegyzésben nem mellesleg arra is felhívták a férfi figyelmét, hogy nem ő dönti el, elvállalja-e hivatalát, vagy sem, *„azért gyakorollya tisztit, az hirtelen, helytelen esküvésért penig megbüntettessék tizenkét forintokkal”*.¹⁵⁴² Ugyanez volt érvényes a másik említett szenátorra, Borsi Jánosra is.¹⁵⁴³ Jóval több volt a rovásán annak a Pap Miklósnak, akit 1705 júliusában zártak ki a communitasból, azaz a választott hites közönségből. A férfi többek között figyelmen kívül hagyta, semmibe vette a magisztrátustól való függését, engedelmességét, megkárosította a várost és a lakosokat is, erőszakoskodott, mocskolódott,

¹⁵³⁹ MNL HBML IV. A. 1011./a. 25. k. 806–807. 1704. jún. 28.

¹⁵⁴⁰ MNL HBML IV. A. 1011./a. 27. k. 465–466. 1708. aug.

¹⁵⁴¹ Uo.

¹⁵⁴² MNL HBML IV. A. 1011./a. 23. k. 353. 1696. jan. 19.

¹⁵⁴³ Uo. A megnevezett férfiak szenátorságára I. uo. 336. 1696. jan. 1.

viszálykodásokat szított. „Ezeket egynehány rendbeli tiszt, hiti kötelessége ellen, tudva, szánt szándékkal, sokízben, ne[m] csak egy-két privatus ember [magánember], hane[m] Magistratusa, várasa ellen, váras[na]k közönséges kárára, gonoszára” cselekedte, amely miatt – a forrás szerint – akár jószág- és fővesztésre is méltó lett volna.¹⁵⁴⁴ A szenátus azonban megelégedett annyival is, hogy bizonyos adósságát fizesse meg, „azon kívül *Communitasbeli és Concivitási [polgári] kötelességitül priváltassék [megfosztassék]*”, valamint megtudjuk, hogy a férfi ekkléziát is követett „*hiti ellen való cselekedetiért*”.¹⁵⁴⁵ Szintén megérdemelte volna a communitasból való kivetést az a Balla Mihály és Dikó Péter is, akiket ugyanekkor intettek meg keményen, mivel – mint olvasható – „*hivatallyokbeli kötelessége[ne]k resten felelnek meg, mindkettő morgolódó, zúgolódó, átkozódó*” személy.¹⁵⁴⁶

Legalább hárman voltak, akik a tízházgazdaságot igyekeztek elkerülni. Egyikük, Ujvári Szabó András 1700 januárjában megesküdött, hogy sem ezt, sem semmilyen egyéb hivatalt nem fog viselni abban a házban, amelyben lakik. Kijelentése miatt elfogták, ám szabadon engedték miután kötelezte magát, hogy a jövőben bármilyen tisztséget elvállal, amelyre megválasztják.¹⁵⁴⁷ A második férfi Bodnár István volt, aki – miután megválasztották a megnevezett pozícióra – azt hazudta, hogy másik utcába költözik, így bújva ki a felelősség alól. 1708 márciusában ezért arra ítélték, hogy „*tétetessék fogságban, tölcse ki ott az esztendő t heveréssel, ha szolgálni ne[m] akart*”.¹⁵⁴⁸ Szombati János ennél is messzebbre merészkedett, ahogyan azt már a testi sértések kapcsán láthattuk. Ő el is szökött, miután tízházgazdává választották, s amikor kézre került, kést fogott az őt elfogni igyekvőkre. Szökését szegénységével magyarázta, ám így sem kerülhette el a büntetést, tizenkettőt csaptak rajta, „*mint engedetlen emberen*”.¹⁵⁴⁹

A „*hites csősz erdőpásztor*” Sebök János az 1700 januárjától júniusáig tartó büntetőpere alapján férjes asszonnyal paráználkodott, s azzal, hogy együtt el is szöktek, a „*várashoz való kötelességit is félben hatta*”, hiszen „*hiti mellől hír nélkül elment*”.¹⁵⁵⁰ A férfi hiába védekezett azzal, hogy csak a bátyjához ment Erdélybe, s a hazaúton rátörő betegség miatt volt távol olyan hosszan – amelyről állítása szerint a felettesét is értesítette –, fejvesztésre ítélték a

¹⁵⁴⁴ MNL HBML IV. A. 1011./a. 25. k. 919–920. 1705. dec. 24.

¹⁵⁴⁵ Uo.

¹⁵⁴⁶ Uo. 921. 1705. dec. 24. A két férfi nevét megtaláljuk a választott hites közönség névsorában, Balla Mihály pedig ekkor aedilis is volt. Uo. 884. 1705. jan. 2., 886. 1705. jan. 2.

¹⁵⁴⁷ MNL HBML IV. A. 1011./a. 24. k. 620–621. 1700. jan. 12.

¹⁵⁴⁸ MNL HBML IV. A. 1011./a. 27. k. 375. 1708. márc. 24.

¹⁵⁴⁹ MNL HBML IV. A. 1011./a. 28. k. 181. 1713. febr. 18.

¹⁵⁵⁰ MNL HBML IV. A. 1011./a. 24. k. 630–631. 1700. jan. 28., 715. 1700. máj. 17.

házasságtörés miatt.¹⁵⁵¹ Domokos Péter, mezőcsész pedig három – a bejegyzésben meg nem nevezett – társával együtt került tömlöcbe 1705 decemberében, miután a vád szerint törvénytelenül büntetett meg embereket, s foglalt le károkozásokon kapott jószágokat. A férfi úgy vélte, nem cselekedett sem a törvény, sem a szokás ellen, s mindig jogosan járt el, társairól pedig azt állította, hogy semmit sem adtak neki.¹⁵⁵²

Nyakvasba állították és megfosztották tisztjétől azt a Király Istvánt 1701 júniusában, aki „*hites szolga lévén kötelessége ellen a' kaput elhatta*”.¹⁵⁵³ Alázatos könyörgésére és a javulásra tett ígéretere viszont kegyelmet kapott 1702 szeptemberében az a Poti János, aki „*hites, köteles szolgája lévén a' váras[na]k*” kitiltott paráznával közösködött, s a megfogásában sem segédkezett, amikor a szolgatársa arra kérte őt.¹⁵⁵⁴

De például a tömlöctartó Szücs Gáspár ellen is komoly vádakat jegyeztek fel 1706 nyarán. Eredetileg azzal gyanúsították, hogy összejátszott két rabbal – a paráznaságért elfogott patikussal, Nempcsovics Jánossal és egy Makai István nevű gyilkossal –, akiket hagyott megszökni, valamint, hogy lopott a tömlöcváltságból is.¹⁵⁵⁵ A nyomozás során a szövetkezés nem, csupán a férfi gondatlansága bizonyosodott be, emellett azt is kiemelték, hogy „*már sok ízben szaladtanak el a' foglyok gondviseletlensége miatt*”, amely miatt többször meg is intették korábban.¹⁵⁵⁶ A férfinak le kellett tennie az elszalasztott gonosztevők díját, „*hamis hitűségéért*” szalmakoszorút kellett viselnie, valamint meg kellett adnia az ellopott tömlöcváltságot, amelyet „*is administrálni kellett volna, s elmúlatta*”.¹⁵⁵⁷

Egy bizonyos Teremi András, utca kapitány a többi kapitánnyal került összetűzésbe 1710-ben, amikor velük „*ujjat vont, szót ne[m] fogadott*”.¹⁵⁵⁸ Majd, miután ezért megbüntették – arról nem tesz említést a jegyzőkönyv, hogy hogyan –, bosszúságában nem ment el a kapitányok gyűlésére, e helyett „*őket mind szemekb[en], mind hátok megé mocskolta*”, amely miatt a vád képviselője azt javasolta, szalmakoszorúzzák ki a városból.¹⁵⁵⁹ Az ítélet sajnos nem maradt ránk, így nem derül ki, hogy a magisztrátus hogyan döntött vele kapcsolatban, mindazonáltal a többi esetet vizsgálva valószínűsíthető, hogy Tereminek nem kellett elszenvednie a megalázó kikísérést.

¹⁵⁵¹ Sebők védekezésére I. uo. 630–631. 1700. jan. 28.; Az ítéletre I. uo. 724–725. 1700. jún. 7., 738. 1700. jún. 21.

¹⁵⁵² MNL HBML IV. A. 1011./a. 26. k. 121. 1705. dec. 17.

¹⁵⁵³ MNL HBML IV. A. 1011./a. 25. k. 158. 1701. jún. 20.

¹⁵⁵⁴ Uo. 421. 1702. aug. 28., 431. 1702. szept. 11.

¹⁵⁵⁵ MNL HBML IV. A. 1011./a. 27. k. 86–87. 1706. jún. 14.

¹⁵⁵⁶ Uo. 95. 1706. júl. 5.

¹⁵⁵⁷ Uo.

¹⁵⁵⁸ Uo. 703. 1710. máj. 12.

¹⁵⁵⁹ Uo.

10.4 Tilalmak, kereskedelmi szabályok áthágása

A **dohányszívás** fentebb ismertetett sorozatos tiltása jó példája annak, hogy a lakosság bizony nem mindig tartotta be az efféle tilalmakat, rákényszerítve ezzel a városvezetést az újbóli rendelkezésre vagy a fokozottabb ellenőrzésre. Ennek ellenére mégis csupán két olyan esetet találunk, ahol egyértelműen volt dohányszívás is a vádak között.¹⁵⁶⁰ Sohasem önálló vádként szerepelt, egyszer testi sértés, egyszer pedig erkölcstelen, alkalmatlan életvitel párosult hozzá. Erdélyi Mihály „*itt a' városon lakván, a' N[emes] Tanács erős tilalma ellen dohányozott*”, s amikor az ura, Szőlősi Szabó Mihály emiatt megintette volna, vasvillával támadt rá.¹⁵⁶¹ Az ügyben hozott ítéletet nem őrizte meg a jegyzőkönyv, de nem kizárt, hogy abban már egyébként sem foglalkoztak külön a dohánnyázzal. Erdélyit ugyanis a következő tárgyalási napon már egyenesen azzal vádolták, hogy nem hirtelen felindulásból támadt Szőlősi Szabóra, hanem szolgálótársaival szövetkezett a megölésére.¹⁵⁶² A másik vádlott az a Rézmíves György volt, akit 1710 júliusában vert meg a hóhér, mivel „*rossz, alkalmatlan, pajkos életű, dohányos, feslett erkölcsű, rossz ember*” volt.¹⁵⁶³

Szintén testi sértés mellett olvashatunk a dohánnyászról egy harmadik bejegyzésben is, azonban az ebben szereplő Domján János nevű ifjúnak megkegyelmezett a szenátus „*attyának öregemberségire, régi szolgálattárára és alázatos instantiájára [könyörgésére] nézve*”.¹⁵⁶⁴ A legényt a kerteken tett károkért akarták megbírságotolni, ám ő együttműködés helyett rátámadt a bírságotolni óhajtó pásztorra, meg is véresítve őt. A kegyelem feltételei között szerepelt, hogy ő és apja is – akire szintén sok panasz volt – hagyják el a dohánnyászást. Amellett természetesen, hogy magukat jobban viseljék, s szomszédaikkal, valamint kertszomszédaikkal jobb viszonyt ápoljanak, s több kárt ne tegyenek.¹⁵⁶⁵

A **bérlimitációkat és a szolgák fogadására vonatkozó egyéb statútumokat megszegőkkel** is többször találkozunk a vizsgált forrásokban. Ehhez kapcsolódóan 14 magisztrátusi perről olvashatunk. Ezeknek 17 vádlottja volt, mindannyian férfiak voltak. Az esetek többségében a fizetésre vonatkozó szabályokat szegték meg a gazdák.

Turóczi János 1699. szeptember végén került törvényszék elé, mert „*a' N[emes] Tanács statútuma ellen az szolgájának vetést adott*”.¹⁵⁶⁶ Az ítélet nem maradt fent a vizsgált

¹⁵⁶⁰ Ez természetesen nem zárja ki, hogy ennél több embert is megbüntettek dohánnyászás miatt. A bírságotolást – különösen, ha nem követett el mást is az illető – megoldhatták büntetőper nélkül is, ahogyan fentebb láttunk példát vásárbíró által lefoglalt dohánnyára is.

¹⁵⁶¹ MNL HBML IV. A. 1011./a. 25. k. 1703. ápr. 30.

¹⁵⁶² Uo. 599. 1703. máj. 3.

¹⁵⁶³ MNL HBML IV. A. 1011./a. 27. k. 726. 1710. júl. 10.

¹⁵⁶⁴ MNL HBML IV. A. 1011./a. 24. k. 720. 1700. máj. 29.

¹⁵⁶⁵ Uo.

¹⁵⁶⁶ MNL HBML IV. A. 1011./a. 24. k. 556. 1699. szept. 28.

jegyzőkönyvekben, de ha bűnösnek találták, nagy valószínűséggel pénzbüntetést kellett fizetnie. Egy 1696 májusában született rendelkezésben olvashatunk arról, hogy „*a szolgálknak, úgymint kocsisok[na]k, ökrészek[ne]k vagy béresek[ne]k az eddig való felettébb sok alkalmatlanságok[na]k tollálására [megszüntetésére] fizetések így limitáltatik. A legfelső kocsis[na]k egy summáb[an] f. 40 készpénz, három pár csizma. Az ökrésznek f. 30, három pár csizma legye[n] esztendő béri egyéb tellyességgel sem vetés, sem gúnya, az alább valónak penig p[ro]portionaliter [arányosan], a' ki mint megalkhatik.*”¹⁵⁶⁷ A városvezetés a státútumot megszegő gazdáknak 40 forintos bírságot, a szolgálknak pedig 40 napi tömlöcbe zárást helyezett kilátásba.¹⁵⁶⁸ 1710 júniusában viszont már azt olvashatjuk, hogy engedélyezték a gúnyában, vagyis ruházati cikkben történő fizetést, „*csak a megírt summát ne superállyá [múlja felül]*”.¹⁵⁶⁹ Ha a megszabott 40 forintot mégis átlépte a ruhadarabok értéke, akkor a rendelkezés értelmében a kocsis elveszítette a bére felét, a gazda pedig a korábbiakhoz hasonló 40 forint büntetést fizette.¹⁵⁷⁰

A szolgálóknak adható fizetés mellett azt is meghatározták, hogy meddig kell őket felfogadni. 1698 márciusában például előírták, hogy „*az ökor- és tehéncsordást karácsonig, a' ménespásztort penig esztendeig kell fogadni*”.¹⁵⁷¹ 1703 februárjában egyszerre négy férfi – név szerint Ujvári L. András, Kozma Péter, Medvés István és Szabó István – került a szenátorok elé, mivel a vád szerint nem karácsonyig, hanem pünkösdig fogadták fel szolgálikat. Az ügyben született határozat sajnos itt sem maradt ránk, csupán annyi információnk van, hogy a szóban forgó szolgálknak is meg kellett jelenniük a magisztrátus előtt.¹⁵⁷²

A kocsisokkal később is volt probléma. 1706 májusából olvashatjuk, hogy összegyűltek tanácskozni „*a' N[emes] Tanács és Communitas végezése ellen, mind esztendei terminussokat, mind rendelt fizetéseket változtatni, s fellyebb verni akarván*”, amelyre nézve az elöljárók elrendelték az érintett kocsisok és gazdák felkutatását és megbüntetését.¹⁵⁷³ Ennek eredményességéről azonban már nem értesülünk a vizsgált jegyzőkönyvekből.

A városvezetés nem csak a szolgálók, de a napszámosok bérét is rendszeresen megszabta. Igaz, többször előfordult, hogy ezt nem látták indokoltnak, így nem is rendelkeztek erről. 1699 júniusában például „*a kaszások[na]k bővségihez képest*” maradt el a

¹⁵⁶⁷ MNL HBML IV. A. 1011./a. 23. k. 417. 1696. máj. 13.

¹⁵⁶⁸ Uo.

¹⁵⁶⁹ MNL HBML IV. A. 1011./a. 27. k. 714. 1710. jún. 9.

¹⁵⁷⁰ Uo. 1715 júniusában is született státútum ezzel kapcsolatban, amely a bérlimitáció, s a fizetés megengedett formái mellett a kocsisok és szolgálak összeírásáról, valamint megadóztatásáról is rendelkezik. MNL HBML IV. A. 1011./a. 28. k. 624. 1715. jún. 11.

¹⁵⁷¹ MNL HBML IV. A. 1011./a. 24. k. 216. 1698. márc. 9.

¹⁵⁷² MNL HBML IV. A. 1011./a. 25. k. 528. 1703. febr. 22.

¹⁵⁷³ MNL HBML IV. A. 1011./a. 27. k. 78. 1706. máj. 25.

limitáció, majd egy héttel később ismét szükségesnek ítélték a beavatkozást.¹⁵⁷⁴ De a következő évben is hasonlót láthatunk, akkor az újbóli limitációnál 12 forintos büntetést is megállapítottak be nem tartás esetén.¹⁵⁷⁵ Mindenképpen ki kell emelnünk azt az 1707. július elején született statútumot, miszerint „*a munkások felettébb istentelen bért kívánván, determináltatik [végeztetik, határoztatik], hogy senki a' kaszásnak 6 libertásnál többet ne adgyon egy napra, a' gyűtőnek 4t. Valaki vagy többet ad, vagy fejérpénzzel fizet, concivitasának amissiójával [polgárjogának elvesztésével], s f. 200 bírságoltatik.*”¹⁵⁷⁶ A tizenegy – Turóczit is beleszámítva – idekapcsolódó perből tizenegy ennek be nem tartásáért indult 1707 júliusában. A tizenegy megvádolt férfiből öten többet adtak a megszabottnál, ugyancsak öten ezüstpénzben, egyikük pedig nem pénzben fizetett.¹⁵⁷⁷ A magisztrátus nem volt elnéző. Ha bizonyítottan látta a vádat, bizony kiszabta a 200 forintos bírságot, a polgárjog elvesztését azonban egyik fennmaradt ítéletben sem említik.¹⁵⁷⁸ A tizenegy említett vádlottból egynél, egy bizonyos Vas Jánosnál – akit a megszabottnál több fizetés adásával vádoltak – azt vizsgálták a szenátorok, hogy az általa adott nadrág ára megegyezik-e a kaszásoknak adható bérrel. A vizsgálat eredménye nem maradt fenn, de az azt elrendelő határozat szerint, ha igen a válasz, akkor Vas megússza a bírságolást. Láthattuk, hogy 1710 nyarán a kocsisok bérezésénél is kiemelték a ruházati cikkekben történő fizetés engedélyezését, amennyiben annak értéke nem haladta meg a megszabott összeget.

A magisztrátus igen szigorúan ítélte meg **a városi hasznos jogok megsértését** is. Ez érthető, hiszen ezek a kisebb királyi és városi haszonvételek adták Debrecen bevételének jelentős részét, a 18. század első felében az összbevétel mintegy 3/4-ét. Ezen belül is a kocsmáltatási jog, az italmérés – elsősorban a boré, de kisebb mértékben a pálinkáé és a söré is – volt a legmeghatározóbb, legjövödelmezőbb, amely fölött a városvezetés éberem örködött.¹⁵⁷⁹ Ezt nem csak a szeszes italok árulásával, de azok tiltott vételével, fogyasztásával is megsérthették.¹⁵⁸⁰

A részegítő italok városba történő hozásával és itt történő mérésével kapcsolatban több rendelkezést is találunk a vizsgált jegyzőkönyvekben. 1696 májusában például a következőről határozott a városvezetés. „*A kogyinak, gurulykának [pálinkának] vagy tót pályinkának a'*

¹⁵⁷⁴ MNL HBML IV. A. 1011./a. 24. k. 493. 1699. jún. 21. A limitálásra l. uo. 500. 1699. jún. 28.

¹⁵⁷⁵ A bérszabás elmaradására l. uo. 752. 1700. júl. 4.; A limitációra és büntetésre l. uo. 765. 1700. júl. 11.

¹⁵⁷⁶ MNL HBML IV. A. 1011./a. 27. k. 236. 1707. júl. 2. Az előző heti bérszabáshoz képest így is nőtt a kászosnak adható bér. Uo. 217. 1707. jún. 26.

¹⁵⁷⁷ Uo. 237–238. 1707. júl. 4., 240. 1707. júl. 7., 244. 1707. júl. 9.

¹⁵⁷⁸ Uo. 237. 1707. júl. 4., 244. 1707. júl. 9.

¹⁵⁷⁹ RÁCZ ISTVÁN: A városgazdálkodás. In: Uő. (szerk.): *Debrecen története. 2. kötet, 1693–1849.* Debrecen, 1981. 244–270. 247., 252., 254. Természetesen nem csak Debrecen városának jelentettek komoly bevételi forrást a kisebb királyi és városi haszonvételek, kiváltképpen a bormérés. Vö. KÁLLAY 1996. 172–173.

¹⁵⁸⁰ M. ANTALÓCZY 2001. 205.

várasra való béhozása és árulása interdicáltatik [megtiltatik]. *Aki penig béhozza is, czédulás ur[amna]k hírt tegye[n] felőle, s megpecsételtessék, míg inne[n] másuvá viszi. A' ki rajta kapattatik, hogy árullya, elvesztessék tőlle.*¹⁵⁸¹ A pálinkával később is meggyűlt a bajuk a városatyáknak. 1697 januárjában először azt állapították meg, hogy „*az váras csapszékein lévő borok elkelésének nagy kárára szolgálván a' megszaporodott égett boros asszonyok által árulni szokott égett borral öszveegyelitetett rossz, haszontalan kogyi vagy pályinka*”, amely miatt úgy döntöttek, hogy ezentúl a város hasznára kell fordítani minden az égett bor árulásából származó bevételt.¹⁵⁸² Az égett borosok nem törődtek bele egykönnyen a státútumba, ám a döntéshozók hajthatatlanok voltak, és néhány napon belül ismét hangsúlyozták, hogy „*az elébbi delibera[ti]o [határozat] szerint az égett bor váras számára főzessék és árultassék*”.¹⁵⁸³ Majd a következő hónapban ismét, itt már kiemelve azt is, hogy nem változtatják meg a döntésüket, „*tovább érette ne is supplicállyanak [esdekeljenek, könyörögjenek], hane[m] a' kinek még vagyon égett bora, ebb[en] az holnapban [hónapban] vallyék meg tülle, tovább senkinek árulni meg ne[m] engettetik*”.¹⁵⁸⁴ De például 1706 márciusából azt olvashatjuk, hogy „*a kugyinak [pálinkának] behordása felettébb elszaporodván a' váras kárára, concludáltatott [végeztetett], hogy béhozása tellyességgel megtiltassék, elvételinek büntetesse alatt*”.¹⁵⁸⁵

A vizsgált időszakban 60 ezzel kapcsolatos büntetőpert látunk, amelyeknek összesen 79 vádlottja (29 férfi és 50 nő) volt. Közöttük találunk többször előforduló neveket is, a női vádlottak között négyet, a férfiaknál egyet. Ez utóbbi személyegyezést is jelentett. Széplaki István kovácsról van szó, akit 1702 júliusában citáltak – ennek végkimenetele nem maradt ránk –, mivel „*tilalmas [tiltott] helyre ment bor innya [inni]*”, majd 1713 decemberében ki is koszorúzták Debrecenből, mert „*a tilalom ellen a Marquetántól [markotánytól] bort hordatott ittzével*”, s már korábban is tett hasonlót, „*és mostann is tudva cselekette*”.¹⁵⁸⁶ A nők közül három esetben látszik bizonyosnak az egyezés. Így például Kozma Jánosné esetében, aki ennek megfelelően kétszer is az igazságszolgáltatás kezébe került. Kozmánét először – legalábbis a vizsgált jegyzőkönyvek szerint először – 1706 februárjában állították törvényszék elé, mivel „*pályinkát árult a' tilalom ellen*”, az ítélet azonban nem maradt fenn.¹⁵⁸⁷ Három évvel később találkozunk ismét a nevével, akkor „*vakbort árult az egész őszön, télen a'*

¹⁵⁸¹ MNL HBML IV. A. 1011./a. 23. k. 417. 1696. máj. 13.

¹⁵⁸² MNL HBML IV. A. 1011./a. 24. k. 22. 1697. jan. 13. Égett bornak a seprópálinkát nevezték, amelyet a bor seprőjéből, vagyis a boros hordó alján összegyűlt üledékből főztek ki. A város vásárolta bor seprőjét rendszerint bérbe adták pálinkafőzésre, és az így kifőzetett égett bort mérték a csapszékeken. RÁCZ 1981. 253.

¹⁵⁸³ MNL HBML IV. A. 1011./a. 24. k. 23. 1697. jan. 16.

¹⁵⁸⁴ Uo. 31. 1697. febr. 24.

¹⁵⁸⁵ MNL HBML IV. A. 1011./a. 27. k. 63. 1706. márc. 21.

¹⁵⁸⁶ Az első perre l. MNL HBML IV. A. 1011./a. 25. k. 397. 1702. júl. 8.; A másodikra l. MNL HBML IV. A. 1011./a. 28. k. 315. 1713. dec. 4.

¹⁵⁸⁷ MNL HBML IV. A. 1011./a. 27. k. 43. 1706. febr. 18.

tilalom ellen”.¹⁵⁸⁸ Az asszony komoly büntetést kapott a tiltott borárulásért, negyvennapos tömlöc után elküldték a városból, kiemelve, hogy „*itt lakása nem engedtetik*”.¹⁵⁸⁹ Így valójában 74 (28 férfi és 46 nő) vagy 75 (28 férfi és 47 nő) perbe fogott személyről beszélhetünk.¹⁵⁹⁰ A 46 vagy 47 női vádlott mellett pedig megjelenik még egy asszony, János Kovácsné is. Ő, mint lehetséges zugárus tűnik fel az egyik vádban, azonban nem volt szükség eljárás indítására vele szemben, mert a férfit – egy bizonyos Erdős Mihályt –, akit azzal vádoltak, hogy tőle „*égett bort vitt pénzen [értsd: pénzért]*” felmentették, miután kiderült, hogy „*pénzen nem vitte, hane[m] ingyen attá*”.¹⁵⁹¹ Mellettük a hortobágyi postamester felől is „*ollyan panasz érkezett*” 1699 júliusában, hogy a város szabadságának sérelmére bort és égett bort árultak, amely miatt a szenátorok és az esküdtek úgy határoztak, „*hogy mivel az inhibitio [tilalom] ellen cselekedett, vágassék ki az hordaja feneke*”.¹⁵⁹²

A perekben leginkább egyedüli vádként szerepel ez a fajta szabálysértés, mindössze két kivételt találunk.¹⁵⁹³

A vádlottak közül – attól függően, hogy a negyedik kétszer előforduló asszonynevünk ugyanazt a személyt takarta-e – 49-en (10 férfi és 39 nő) vagy 50-en (10 férfi és 40 nő) tilalmasan árultak, 17-en (13 férfi és 4 nő) vagy 18-an (13 férfi és 5 nő) tiltott helyen vettek vagy ittak, illetve onnan hozattak szeszes italt. Hárman (1 férfi és 2 nő) vagy négyen (1 férfi és 3 nő) pedig a keresletet és a kínálatot is erősítették, valamint négy férfi valamilyen egyéb módon keveredett a város privilégiumát sértő, annak kárára szolgáló, borral, égett borral vagy pálinkával összefüggő ügybe. A vádlottakat vizsgálva látható, hogy a zugárusításban inkább a nők képviseltették magukat, míg a férfiakra a tiltott fogyasztás volt jellemző.¹⁵⁹⁴

Valószínűleg az 1708 decemberében perbe fogott Kalicz János is árulta a városba becsempészett három hordó borát, amelyet „*tudván a' bornak a' kapukon való bébocsáttatásának tilalmát, (...) löre képi[en]*” hozatott be, ugyanis az ítélet szerint nem csupán nyakvasba állították délig, de a bor árát is elkobozták tőle.¹⁵⁹⁵ Így bár a vádban mindössze a bor tilalmas behozatala – és ezzel a főbíró defraudálása, vagyis becsapása,

¹⁵⁸⁸ Uo. 583. 1709. ápr. 15.

¹⁵⁸⁹ Uo. 587. 1709. ápr. 18.

¹⁵⁹⁰ A minimum létszám meghatározásához – a korábbiakhoz hasonlóan – azokat a neveket is egyszer vettünk figyelembe, amelyek biztosan azonos személyeket takartak, valamint azokat is, amelyeknél ez nem állapítható meg egyértelműen. A maximum létszám megadásához pedig csupán az egyértelműen azonos személyeket takaró neveket számoltuk egyszer, s azon nevek esetében, ahol különböző személyekről lehet szó, minden előfordulást külön személynek számoltuk.

¹⁵⁹¹ MNL HBML IV. A. 1011./a. 27. k. 375. 1708. márc. 24.

¹⁵⁹² MNL HBML IV. A. 1011./a. 24. k. 523. 1699. júl. 12.

¹⁵⁹³ MNL HBML IV. A. 1011./a. 27. k. 313. 1707. dec. 17., MNL HBML IV. A. 1011./a. 28. k. 789. 1715. dec. 20.

¹⁵⁹⁴ Ez a megoszlás a 18. század közepén is jellemző maradt. L. M. ANTALÓCZY 2001. 205–206.

¹⁵⁹⁵ MNL HBML IV. A. 1011./a. 27. k. 523. 1708. dec. 3. A löre a vízzel felöntött tönkölyből préselt bor, amelynek minősége igen gyenge. L. KÁLNÁSI 2005. 551.

rászedése (!) – szerepel, feltételezhetjük, hogy a férfi el is adta a szóban forgó italt. Igen szokatlan Szemere István 1707. decemberi pere. A férfit ugyanis azzal vádolták, hogy „*felesége a' tilalom ellen kugyit [pálinkát] árult*”.¹⁵⁹⁶ S bár még egy vádlottal találkozunk, akinek „*bort árultanak titkon az házánál*”,¹⁵⁹⁷ az eddigi tapasztalataink azt mutatják, hogy jellemzőbb lett volna magát az árusító feleséget citálni. Sem az ítélet, sem a tanúvallomások, sem egy esetleges eljárás nyomai az asszony ellen nem maradtak fenn a vizsgált forrásokban, így nem ismerjük a per kimenetelét. Mindenképpen ki kell emelnünk Varga Szűcs István 1696. decemberi perét is, mivel a férfi – aki varga céhmester volt – céhmester társával „*olylan articulust [artikulust] csinált a' varga céhbéli mesteremberek feleségei ellen, hogy senki közülük bor innya [inni] még az hites urával is a' váras közönséges csapszékire be ne mennye[n] sub poena f. 3 [három forintos büntetés terhe alatt], a' váras borainak kelésinek kárára, magistratus ur[am] autoritásának [méltóságának] is p[rae]judiciumára [sérelmére, kárára]*”.¹⁵⁹⁸ Az ítélet és a tanúk vallásai ebben az esetben sem lelhetőek fel a jegyzőkönyvekben, de a szenátorok minden bizonnyal nem voltak elnézőek az ügyben. Ahogyan a céhmesterek indítéka sem derül ki a vizsgált forrásokból, de feltételezhetjük, hogy csupán az asszonyok erkölcsösségét és jó hírét igyekeztek óvni.

Fentebb már utaltunk rá, hogy a kocs máltatási jog legfontosabb pillérét a bor értékesítése jelentette. Az idekapcsolódó eseteket vizsgálva azt tapasztaljuk, hogy a legtöbb visszaélés is ezzel kapcsolatos.¹⁵⁹⁹ A 60 említett perből 48-ban ez szerepel a vádban, hatban pálinka, háromban égett bor, egyben bor és égett bor, egyben bor és pálinka, kettőben pedig mindhárom féle ital együttesen. Tíz per tizenegy vádlottja (7 férfi és 4 nő) a markotányosnál ivott, vagy onnan hozatott bort magának.¹⁶⁰⁰

A fennmaradt ítéleteket vizsgálva megállapítható, hogy a magisztrátus valóban komolyan vette a város e privilégiumának védelmét. Többször szabtak ki szabadságvesztést, kézi kalodába állítást, pénzbírságot, kitiltást, kikoszorúzást, leginkább pedig ezek kombinációját – ahogyan azt például a visszaeső Kozma Jánosnál is láttuk –, s

¹⁵⁹⁶ Uo. 306. 1707. dec. 8.

¹⁵⁹⁷ Uo. 313. 1707. dec. 17.

¹⁵⁹⁸ MNL HBML IV. A. 1011./a. 23. k. 458. 1696. dec. 13. A város bora nem a város termelte, hanem a polgároktól felvásárolt bort jelentette, a kocsmákban ugyanis ezeket mérték. Volt ugyan a városnak is saját termelésű bora, ám azt csak a tanács saját szükségletére termelték. RÁCZ 1981. 252. Ezzel kapcsolatban találunk egy nagyon érdekes párbeszédet az egyik 1710. szeptemberi perben. Bükkösi György méltatlankodott a következőképpen a város szükségére lefoglalt hordók miatt. „*Mire való ez? Hiszem nincsen a váras[na]k szőlője. Melyrül hogy intetett ilyen szókkal: Mi gongya k[egyelmedne]k arra? Az I[n causam attractus] [perbe fogott] felelt: De vagyon bizony, mert nem is vásárolhatunk már k[e]g[yelme]l[me]tek miatt. Arra ismét, midőn mondották volna: Kérgye meg k[e]g[yelme]d bíró uramtul! Az I[n causam attractus] [perbe fogott] azt felelte: Bizony, meg is kérdem, mert nem tudok a váras[na]k szőlőjét.*” MNL HBML IV. A. 1011./a. 27. k. 740–741. 1710. szept. 8.

¹⁵⁹⁹ Ugyanez figyelhető meg például Fehérvár esetében is. L. KÁLLAY 1996. 172.

¹⁶⁰⁰ A 18. század közepén is megfigyelhető, hogy a katonáktól rendszerint bor került ki. M. ANTALÓCZY 2001. 206.

természetesen az illegálisan árult italt is elkobozták.¹⁶⁰¹ A szabadságvesztés leggyakrabban 40 napnyi tömlöcöt jelentett, de olvashatunk 15 napról is, valamint előfordult, hogy nem rögzítették a meghatározott időtartamot.¹⁶⁰² Oláh Benedeknél is 40 forintra, valamint ugyanannyi nap tömlőre ítélték, amiért vakbort árult.¹⁶⁰³ Hozzá hasonlóan Pap Istvánt és nejét is pontosan ugyanakkor ugyanazzal büntették, mivel a bűnük is megegyezett az asszonyéval. Ők is, akárcsak Oláhné, „*a' tilalom ellen titkon bort árultanak*”.¹⁶⁰⁴ De például 1712 novemberében egyszerre legalább kilenc nyers bort, égett bort, valamint pálinkát áruló nőről – a pontos számban nem lehetünk biztosak, mert a felsorolást az etc. rövidítéssel zárták – határozott úgy a szenátus, hogy „*negyven-negyven forintokon és 40 napi árestumb[an]*” bűnhődjenek.¹⁶⁰⁵ A 15 napi fogságot – szabadulása utáni nyakvasztatással – Decsi Gergelyné szenvedte el 1709 tavaszán, miután „*vakborból vitetett, s ivott*”.¹⁶⁰⁶ A bírságok összege is eltérő volt. A 40 napi fogság rendszerint 40 forintnyi büntetéshez párosult, ha volt bírságot is mellette. De gyakori volt a komolyabb, 200 forintos büntetés kiszabása. Ezt kiróhatták a zugárosokra és a tőlük vásárlókra egyaránt. Erre közvetlenül Decsiné ügyének tárgyalását követően is találunk példát a magisztrátusi jegyzőkönyvben. Sárándi Jánosnéak és Hajnal Jánosnéak is ekkora summát kellett letennie vakbor árulásáért, Ábrány Mihálynéak pedig szintén az abból való vitetés és ivás miatt.¹⁶⁰⁷ Ehhez a nagy összegű bírsághoz rendszerint nem kapcsolódott sem elzárás, sem nyakvasba állítás, sem kitiltás mellékbüntetésként. Kapcsolódhatott viszont hozzá a polgárjogtól való megfosztás. Az efféle kihágás tehát az anyagi veszteség, bezárás és megaláztatás mellett a polgárjog elvesztésébe is kerülhetett. Kis Istvánnét 1709 tavaszán sújtották ezzel – a 200 forintos bírság mellett – a tiltott bormérés miatt, kiemelve azt is, hogy „*iuxta praxim Ci[vi]t[a]tis*”, vagyis a városi gyakorlat szerint szabták ki a büntetést.¹⁶⁰⁸ M. Balog Jánosnál pedig önálló büntetésként olvashatunk erről. A férfi a markotánynál ivott, „*az[é]rt elmarad concivitásságátul*”, azaz elveszíti polgárjogát.¹⁶⁰⁹ A bírságok között találunk még példát 100 és 12 forintra is, valamint a többihez képes jóval kisebb összegre, 2,04 forintra, előbbi borárulás, utóbbiakat tiltott bor fogyasztásának büntetéseként.¹⁶¹⁰

¹⁶⁰¹ Elkobzásra l. pl. MNL HBML IV. A. 1011./a. 27. k. 288. 1707. nov. 21.

¹⁶⁰² Ez utóbbira l. Uo. 530. 1708. dec. 17.

¹⁶⁰³ Uo. 305. 1707. dec. 8.

¹⁶⁰⁴ Uo. 304–305. 1707. dec. 8.

¹⁶⁰⁵ MNL HBML IV. A. 1011./a. 28. k. 114. 1712. nov. 21.

¹⁶⁰⁶ MNL HBML IV. A. 1011./a. 27. k. 588. 1709. ápr. 20.

¹⁶⁰⁷ Uo. 588–589. 1709. ápr. 20.

¹⁶⁰⁸ A vádra l. uo. 584. 1709. ápr. 15.; Az ítéletre l. uo. 586. 1709. ápr. 18.

¹⁶⁰⁹ MNL HBML IV. A. 1011./a. 28. k. 750–751. 1715. nov. 25.

¹⁶¹⁰ 100 forintra l. uo. 118. 1712. nov. 26.; 12 forintra l. MNL HBML IV. A. 1011./a. 25. k. 248. 1701. dec. 5.; 2,04 forintra l. MNL HBML IV. A. 1011./a. 27. k. 589. 1709. ápr. 20.

Több húsméréssel, illetve az állatok levágásával kapcsolatos kihágást is találunk a jegyzőkönyvekben.¹⁶¹¹ Az ezekre vonatkozó szabályozásra mindig gondosan ügyeltek a döntéshozók. 1696 áprilisában például szükségesnek ítélték egy régebbi határozat megerősítését, miszerint a húst csakis kihűlve lehet mérni és árulni, melegen nem.¹⁶¹² 1697 januárjából pedig arról értesülünk, hogy a mészárosok rajtakapták a henteseket, amint szombaton a szerdán el nem kelt húsokat árulták – ezt ők le is foglalták –, amely miatt a szenátus és a *communitas* ki is mondta, hogy „*edgyik naprul, úgymint szerdárul szombatra, vagy szombatrul szerdára az húst ne tegyék el, hane[m] a' mint kél, akkor mérjék el*”.¹⁶¹³ A rendelkezést napokon belül – miután a vizsgálat lezárult – megerősítették, kiegészítve azzal, hogy egy táblán az állatnak csak egyféle részét árulják. Valamint azt is kiemelték, hogy a hentesek egyre kevésbé tartják be a regulákat.¹⁶¹⁴ A mészárosokat sem kellett félteni ez ügyben, az idekapcsolódó perek vádlottjai között többüket is megtaláljuk. A két társaság között folyamatosak voltak a konfliktusok. 1704 februárjában például azért fordultak a felek a magisztrátushoz eligazításért, mert a mészárosok lefoglalták a szalonnahentesek hurkáit, kolbászait és beleit a piacon. A szenátorok azonban kötelezték őket az elvett áru visszaadására, mivel az artikulus, amelyet bemutatnak, és amely indokolta volna a lefoglalást, „*régi, pecsét nélkül való, magyar translatio [fordítás], nem is világos, hogy illyen dologrul szállana*”.¹⁶¹⁵ Ám felajánlották azt is, hogy ha a mészárosok továbbra is szeretnék az ügy elrendezését, akkor „*újabb, világosabb articulust [artikulust] p[ro]ducállyanak [adjanak elő]*”.¹⁶¹⁶

Hét kapcsolódó pert vagy elmarasztalást találunk a vizsgált jegyzőkönyvekben, amelyekben legalább 9 személy volt érintett, mindannyian férfiak voltak.¹⁶¹⁷ Egyikük, a hentes Simon Demeter többször is a szenátorok látószögébe került. 1696 áprilisában hat forint büntetésre ítélték – bűnisméltés esetén a kétszeresét kilátásba helyezve –, miután elmerítte a húst.¹⁶¹⁸ Majd 1704 decemberében Cser Péter nevű társával áristomba is került, miután megintés ellenére sem vágta elég húst a lakosság számára.¹⁶¹⁹ De ő volt az is, akit a

¹⁶¹¹ Vö. Kállay 1996. 172–173.

¹⁶¹² MNL HBML IV. A. 1011./a. 23. k. 412. 1696. ápr. 5.

¹⁶¹³ MNL HBML IV. A. 1011./a. 24. k. 22. 1697. jan. 13.

¹⁶¹⁴ Uo. 23–24. 1697. jan. 16.

¹⁶¹⁵ MNL HBML IV. A. 1011./a. 25. k. 723. 1704. febr. 8.

¹⁶¹⁶ Uo. A mészárosok és hentesek egymás közti, valamint a városvezetéssel fennálló konfliktusairól l. bővebben TAKÁCS BÉLA: Debrecen ipara 1693-ig. In: Szendrey István (szerk.): *Debrecen története I. kötet, 1693-ig.* Debrecen, 1984. 411–470. 438–442.

¹⁶¹⁷ Az egyik perben a megvádolt mészárosok csak mint „*Lanionum Contuberniu[m]*” szerepelnek, így az ő számukban nem lehetünk biztosak. MNL HBML IV. A. 1011./a. 24. k. 752–753. 1700. júl. 5.

¹⁶¹⁸ MNL HBML IV. A. 1011./a. 23. k. 412. 1696. ápr. 5. Mellékesen jegyezzük meg, hogy ugyanebben a hónapban a mészárosok fontját is hibásnak találták. Uo. 414. 1696. ápr. 23.

¹⁶¹⁹ MNL HBML IV. A. 1011./a. 25. k. 861. 1704. dec. 20. Az eset a kötelességzegések, valamint az engedetlenségek közé is jól beillik, különösen, mivel a szalonnahentesek „*mint contumax emberek*”, azaz mint

botránkoztató cselekedeteknél már példaként hoztunk. Igen érdekes Olcsvári György – nem tudjuk meg, hentes vagy mészáros – esete is. A férfi 1709 májusában állt a törvényszék elé, miután „*a' váras tilalma ellen, látómesterek híre, s limitatiója nélkül rossz, hitván, imelyes [csomós], bűdös húst a' felső árron*”, azaz a legjobb minőségű hússokra megállapított áron árult.¹⁶²⁰ Az ítélet nem maradt ránk, a fiskális – ahogyan szokás volt – igen szigorú büntetést javasolt, a vádlott polgárjogának és mesterségének elvesztését, a városból történő kitiltását, valamint vagyona elkobzását.¹⁶²¹

Számos az erdőgazdálkodásra vonatkozó szabályozást is találunk a vizsgált jegyzőkönyvekben, amely arra utal, hogy történtek kihágások ezzel kapcsolatban is. 1695 májusában például a következőkről kellett határozniuk a városatyáknak. „*Az erdőre fejszével járni, nyers fát vágni, s asszut [szárazat] is eladni hordani tellyességgel megtiltatik. Hane[m] maga szükségire az érdemes ember[ne]k asszu [száraz] fát hozatni megengettetik.*”¹⁶²² De például 1708 januárjában is hangsúlyozni kellett többek között, hogy az emberek „*a' fát ne vagdallyák, szárazzal tüzellyenek*”.¹⁶²³ Ennek ellenére nem igen találunk ezzel kapcsolatos vádat a vizsgált jegyzőkönyvekben. Ezeket a visszaéléseket valószínűleg bírsággal rendezték, nem indult miattuk peres eljárás.¹⁶²⁴ Csupán egyetlen esetet jegyeztek fel, amikor három disznópásztor – Nagy Márton, Szalontai János és Szász Márton – 1715 tavaszán „*az edictum [rendelet] ellen (...) az váras erdejére hajtotta*” a rájuk bízott sertéseket, azonban itt sem egyedüli vádként, egyikük verekedett is.¹⁶²⁵

A **kereskedelemre, kereskedésre vonatkozó szabályokat** is többen megszegtek. Összesen 20 ezzel kapcsolatos pert találunk a vizsgált forrásokban, amelyekben legkevesebb 24 személyt (21 férfi és 3 nő) állítottak törvényszék elé.¹⁶²⁶ Egyiküknél azt is kiemelték a vádban, hogy a fia is részt vett a tiltott társulásban, további három férfit mint polgárjoggal nem rendelkező kereskedőtársat, két asszonyt pedig mint károsultat neveztek meg a bejegyzésekben, valamint egy férfinak a vádak szerint visszaéltek a nevével, és a beleegyezése nélkül az ő nevét írták a kötelezvényre. Az egyik megnevezett káros asszony

makacs, csökönys emberek zárattak be. Uo. Valamint ugyanezt a büntetést helyezték kilátásba korábban a céhmesterek számára is, ha a város népének nem jutna elegendő hús. MNL HBML IV. A. 1011./a. 24. k. 523. 1699. júl. 12.

¹⁶²⁰ MNL HBML IV. A. 1011./a. 27. k. 597. 1709. máj. 4.

¹⁶²¹ Uo.

¹⁶²² MNL HBML IV. A. 1011./a. 23. k. 276. 1695. máj. 24. Vö. M. ANTALÓCZY 2001. 207.

¹⁶²³ MNL HBML IV. A. 1011./a. 27. k. 333. 1708. jan. 8.

¹⁶²⁴ A következő évtizedekből számos ezzel – pl. tiltott erdőből történő fakivágással – kapcsolatos pert ismerünk. L. M. ANTALÓCZY 2001. 206–208.

¹⁶²⁵ MNL HBML IV. A. 1011./a. 28. k. 592–593. 1715. ápr. 1. A disznók Hortobágy mellé történő kihajtásáról 1715 márciusában rendelkezett a városvezetés. Uo. 582. 1715. márc. 24.

¹⁶²⁶ Az egyik perben a megnevezett öt vádlott mellett az „*et reliquos [és többek]*” kifejezés szerepel, amelyről nem derül ki, hogy hány további vádlottat takar. MNL HBML IV. A. 1011./a. 27. k. 505. 1708. nov. 16.

maga is szerepel a vádlottak között, mivel „*concivitási [polgári] kötelessége ellen idegen embernek közkereskedésre f. 1200 (!), és az közös borokat házához be is vette*”.¹⁶²⁷ Az általunk vizsgált esetek többségében is hasonló jellegű vétket követtek el.

A perek közül 16 idegen vagy polgárjog nélküli személlyel történő kereskedelmi társulás miatt folyt. Ezt a polgári kötelesség megszegésének is tekinthetjük, hiszen a polgáresküben is rögzítették, hogy „*a Nemes Város szabadcságával (...) együtt való közkereskedéssel senkit nem éltetz, vele edgyütt nem kereskedel, akar külső ember legyen, akar itt lakos, hacsak nem concivis [polgár]*”.¹⁶²⁸ Láthattuk, hogy Ballánénál is kiemelték a polgári kötelesség megszegését, s ez a legtöbb esetben így volt. Görény Istvánt is azért ítélték 200 forint kifizetésére, mert „*a' váras tilalma és concivitási [polgári] kötelessége ellen kereskedett ollyannal, a' ki ne[m] concivis [polgár]*”.¹⁶²⁹ Böszörményi Szabó János nem csak a 200 forinttal lett szegényebb, de polgárjogát is elvesztette, miután „*concivitási [polgári] hiti s kötelessége ellen ne[m] concivis [polgár], adó ne[m] fizető emberekkel edgyütt kereskedik*”.¹⁶³⁰ Bükkösi György idegen nemzetekkel – egy törökkel és egy zsidóval – egyezett meg 1713-ban viaszszedésre és -kereskedelemre, tőlük pénzt is felvéve érte. Egyéb bűnei mellett azt is el akarta érni, hogy a debreceni mézfőzők csak neki és társainak adják el viaszaikat. Ezzel pedig „*a Nemes Kalmári Társaság praejudiciumára [sérelmére, kárára] és azok között viaszat szedő és azzal kereskedő embereknek károkra, s szerzett privilégiumok[na]k (...) rontására igyekezett és cselekedett*”.¹⁶³¹ Az ítélet nem maradt ránk, de a fiskális az első említett bűnért a felvett pénz előadását, a polgárjog elvételét, illetve 200 forint pénzbüntetést, a másodikért pedig a kereskedő társaságból való kivetését javasolta.¹⁶³² A fennmaradt deliberátumokat vizsgálva leggyakrabban valóban a 200 forintos bírsággal találkozunk.

Váradai Szabó Mihályt a Cegléd utcaiak vádolták 1706 tavaszán – az esküdtek és utca kapitányok megsértése mellett – azzal, hogy túl drágán, a rendes ár kétszeresén árulja boltjában a portékáit „*a' N[emes] Váras és a' kalmári társaság becstelenségire, botránkoztatására*”.¹⁶³³ A magisztrátus a férfi könnyörgésére és mások mellette való törekedésére hajlandó volt eltekinteni a pertől, ám így is fizetnie kellett 200 forint bírságot, valamint meg kellett követnie az általa megsértett személyeket.¹⁶³⁴

¹⁶²⁷ MNL HBML IV. A. 1011./a. 28. k. 650. 1715. júl. 15.

¹⁶²⁸ MNL HBML IV. A. 1011./s. 1. k. 3.

¹⁶²⁹ MNL HBML IV. A. 1011./a. 24. k. 524–525. 1699. júl. 13.

¹⁶³⁰ MNL HBML IV. A. 1011./a. 27. k. 88. 1706. jún. 17.

¹⁶³¹ MNL HBML IV. A. 1011./a. 28. k. 241–242. 1713. júl. 10.

¹⁶³² Uo.

¹⁶³³ MNL HBML IV. A. 1011./a. 27. k. 55. 1706. márc. 15.

¹⁶³⁴ Uo.

Találkozunk elővásárlóval is a vizsgált jegyzőkönyvekben. A „*részezes, veszekedő kufárasszony*” Baranyiné – akit, mint láttuk, botránkoztató személyként kitiltottak – kiment a vásárra érkező szekerek elé, és megvette a gyümölcsöt, amelyet a vásárbírák tudta nélkül le is rakatott.¹⁶³⁵ A bejegyzésből az is kiderül, hogy az asszony répával is kereskedett – vagy az így vásárolt répát nevezték tévesen gyümölcsnek a forrásban –, azt ugyanis a deliberátum szerint elhordták a deákoknak.¹⁶³⁶

10.5 Szökés, szöktetés, városba visszaszökés

24 büntetőperben olvashatunk szökésről, szöktetésről – vagy ezek kísérletéről –, vagy kitiltás utáni visszaszökésről. Ezeknek összesen 24 vádlottja (12 férfi és 12 nő) volt, akik közül néhányan a vád szerint a felsoroltak közül többet is elkövettek. Emiatt lehet az, hogy szökésről vagy szökési kísérletről 10 perben, szöktetésről vagy annak kísérletéről 6 perben, kitiltás elleni visszajövetelről – esetleg városban maradásról – pedig 11 perben olvashatunk. A gyanúsítottak, elkövetők nemét tekintve megállapíthatjuk, hogy a vizsgált perek alapján a szökéseknél viszonylag kiegyensúlyozott a nemek megoszlása (6 férfi és 4 nő), azonban a fogolyszöktetés inkább a férfiakra (5 férfi és 1 nő), a visszaszökés pedig a nőkre (3 férfi és 8 nő) volt jellemző. A perekben szereplő nők rendszerint megfogott vagy elítélt paráznák voltak, míg a férfiak között találunk többek között tolvajokat, paráznákat, de szökött katonát, vagy a felvállalt javíttatás elől elszökött mesterembert.¹⁶³⁷

Ennél azonban vélhetően több eset is történt. Nem minden szökés után indult újabb büntetőper, vagy legalábbis nem mindnek maradt nyoma az általunk vizsgált forrásokban. Erre utal a parázna patikus Nempcsovics János esete is, aki – mint azt a nemi erkölcs elleni büntetteknél és a kötelességzegéseknél láthattuk – 1706 júniusában szökött meg a fogságból, a tömlőctartó mulasztása miatt.¹⁶³⁸ A férfira távollétében szabtak ki testi fenytést, amelyet végre kellett hajtani, amint előkerült, ám a továbbiakban – leszámítva a tömlőctartó perét – nem találkozunk a nevével a vizsgált magisztrátusi jegyzőkönyvekben.¹⁶³⁹ Ahogyan az is valószínű, hogy nem állították törvényszék elé az összes Debrecenbe visszatérő kivert vagy kitiltott személyt sem. De a vélhetően magasabb esetszámot az is igazolni látszik, hogy a perekon kívül más formában – például az ún. fassiókban, örökvallásokban – is találkozunk

¹⁶³⁵ Uo. 105. 1706. okt. 4.

¹⁶³⁶ Uo. A későbbi évtizedek anyagában ennél gyakrabban fordulnak elő hasonló elővásárlók, akik nem egyszer a város megbecsült tagjai, „céhképviselő előjárók” voltak. L. M. ANTALÓCZY 2001. 208.

¹⁶³⁷ Tolvajra I. pl. MNL HBML IV. A. 1011./a. 27. k. 851–852. 1711. aug. 24.; Paráznára I. pl. MNL HBML IV. A. 1011./a. 23. k. 45. 1693. aug. 27.; Katonára I. MNL HBML IV. A. 1011./a. 27. k. 726. 1710. júl. 10.; Mesteremberre I. uo. 529–530. 1708. dec. 17.

¹⁶³⁸ MNL HBML IV. A. 1011./a. 27. k. 86–87. 1706. jún. 14.

¹⁶³⁹ Az ítéletre I. uo. 85–86. 1706. jún. 14.

ingatlanjaikat hátrahagyó, szökött személyekkel. Valamint előfordulnak a katonai tábornok elhagyó, Debrecenben felbukkanó szökevények, és földesuraiktól szökött jobbágyok is.¹⁶⁴⁰

A szökésnek több fajtájával is találkozunk a vizsgált jegyzőkönyvekben. Az első, amely talán legtöbbünknek eszébe jut, a tömlöcből való szökés. Kakas György, mint láttuk, több mindennel is próbálkozott. A rabokat – illetve minden bizonnyal saját magát is – késből készített fűrészével igyekezett kiszabadítani, s a tömlöcot is meggyújtotta. Egyik próbálkozás eredményességéről sincs információnk, de mivel sem szökéssel, sem szöktetéssel nem vádolták, joggal feltételezhetjük, hogy csupán kudarcba fulladt kísérletekről volt szó.¹⁶⁴¹ De olvashatunk sikeres akciókról is. Gara Mihály például férjezett szeretőjét szabadította ki, a „*váras tömlöczirül a lakatokat leszedvénn*”, s vitte magával paráznaságban élve vele tovább.¹⁶⁴² A megkérdezett tanúk többsége nem saját szemével látta a szöktetést, hanem egy bizonyos Lacza Erzsók mesélt nekik róla. Az ő vallomását is megtaláljuk a büntető-törvényszéki jegyzőkönyvben, a következőket mondta. „*Én a tömlöczben voltam, amikor az ajtaját a tömlöcz[ne]k megnyitották éjjel, és felszerkenvén [értsd: felriadva] láttam, hogy a rabok mind elszabadultak, és csak magam maradtam. Én is azonb[an] kijöttem, és mihelt kiértem, ott láttam Gara Mihályt, és megfogván a kezét a Katona Miklós feleségének, csak elvitte magával. De mit cselekedett véle, nem tudom. Azt sem tudom, ha [értsd: hogy] ő nyitotta az ajtót meg, vagy más.*”¹⁶⁴³ A vallomás több szempontból is érdekes. Kiderül belőle, hogy a tanú maga is – nem tudjuk, miért – a tömlöcben raboskodott, s hogy a vádlott nem csak a szeretőjét szabadította ki, de a lakatok leverésével a többi fogoly is kijutott az épületből. Ezt nem említik a Gara elleni vádban, pedig biztosan nagy felfordulást okozott. Azt is érdemes megjegyeznünk, hogy bár a kikérdezés során Lacza Erzsók azt vallotta, nem tudja, tényleg Gara Mihály nyitotta-e ki az ajtót, a többi tanúvallomás alapján úgy tűnik, hogy azt híresztelte, a férfi volt.¹⁶⁴⁴ Garát a paráznaságért és a tömlöc – korabeli szóhasználatával élve – felveréséért „*cselekedetinek megva[llá]sára torturára vonattatván*” fejevesztésre ítélték.¹⁶⁴⁵

Csapó Márton pedig, aki maga is a tömlöcben raboskodott – valószínűleg csak kisebb bűncselekményt követett el, mert onnan „*csakhamar (...) ingyen kiszabadulván*” –,

¹⁶⁴⁰ L. lentebb.

¹⁶⁴¹ Uo. 851–852. 1711. aug. 24.

¹⁶⁴² MNL HBML IV. A. 1011./a. 23. k. 48. 1693. aug. 31.

¹⁶⁴³ MNL HBML IV. A. 1018./e. 1. k. 221. 1693. aug. 27. Más tanúk nem Katona, hanem Czédula Miklós feleségéről beszéltek. L. uo. 219.

¹⁶⁴⁴ Uo. 220. A vizsgált magisztrátusi jegyzőkönyvekben csupán egyetlen Lacza Erzsébetet találunk, a paráznaság kapcsán már példaként hozott, terhes paráznát, akik a magisztrátus mellett az általa a gyermek apjaként megnevezett férfi is perelt. MNL HBML IV. A. 1011./a. 24. k. 111. 1697. szept. 2., 112. 1697. szept. 5., 115. 1697. szept. 9.

¹⁶⁴⁵ MNL HBML IV. A. 1011./a. 23. k. 60. 1693. szept. 26.

tolvajoknak és gyilkosoknak segített megszökni.¹⁶⁴⁶ Segített nekik fűrészhez és fűrőhoz jutni, „*mellyekkel a tömlöcznek oldalfáit elfűrészelvén és furdalván, földet megásván elszöktének*”, ráadásul – s a tanács ezt még súlyosabbnak ítélte –, elhallgatta a heteken át tartó szökési munkálatot.¹⁶⁴⁷ A férfi azzal indokolta a segítségnyújtást, hogy nem volt választása, meg kellett egyeznie a gonosztevőkkel, „*mert, aki ördöggel lakik, ördöggé kell lenni*”, magyarázta.¹⁶⁴⁸ Arra viszont, hogy szabadulása után miért nem jelentette a börtön megásását, egyszerűn azt felelte, „*hogy vannak őrizőjök, őrizték*”.¹⁶⁴⁹ A szemtelen választ olvasva a kutató szinte látja maga előtt a törvényszék előtt álló, vállat vonó, karjait széttáró férfit, s némi csalódottsággal konstatálja, hogy a jegyzőkönyv nem őrizte meg a szenátorok reakcióját és ítéletét.

Megszökni nem csak fogságból lehetett. Ujvárasai Szabó János Böszörményből szökött el, s ezzel hamis hitűségbe is esett, ugyanis – a böszörményi tanács pecsétes levelével is igazoltan – „*megesküött, hogy el ne[m] szökik, a' portióját kitartya, de hiti [esküje] ellen elszökött*”.¹⁶⁵⁰ A szenátorok ezért úgy határoztak, hogy a vádlott a felperesnek, „*úgy mint a' becsüll[etes] váras deputatussának [megbízottjának] kezéb[en] adatik, vigye ki az I[n causam attractus]t [perbe fogottat], s ott kinn igazícsa dolgát*”.¹⁶⁵¹ A jelenség Debrecenben sem volt ismeretlen. 1701 áprilisában Piski Andrásné „*portiója elől elszökvén a' várasra szállott, és megböcsült ház telekjét*” adta el a tanács.¹⁶⁵² Egy hónappal később pedig Balla János, „*fugitivus civis*”, azaz szökött polgár szőlőit értékesítették.¹⁶⁵³ Nagyon érdekes Kerékgyártó Tót István esete, akit 1708 decemberében fogtak perbe, miután elszökött egy javíthatatlan kocsi miatt. A férfi magára vállalta a jármű megcsináltatását, azonban látva, hogy ezt nem tudja teljesíteni – „*megnézetvén jobban, meglátták más mesteremberek is, hogy ne[m] tudnak hozzá*” –, elszökött, „*midőn vissza akarta bíró ur[am] küldeni magátul azon kocsit*”.¹⁶⁵⁴ Az ítéletet sajnos nem őrizte meg a jegyzőkönyv. A fiskális a férfi polgárjogának elvételét és 200 forint bírságot javasolt.¹⁶⁵⁵ Antaloczi Lukács, katona pedig „*a' táborrul elszökött, a' korcsomán káromkodott*”, amelyért 1710 júliusában erősen megpálcáztatta a magisztrátus.¹⁶⁵⁶

¹⁶⁴⁶ MNL HBML IV. A. 1011./a. 28. k. 414. 1714. júl. 7.

¹⁶⁴⁷ Uo.

¹⁶⁴⁸ Uo.

¹⁶⁴⁹ Uo.

¹⁶⁵⁰ MNL HBML IV. A. 1011./a. 24. k. 504–505. 1699. jún. 29.

¹⁶⁵¹ Uo.

¹⁶⁵² MNL HBML IV. A. 1011./a. 25. k. 120. 1701. ápr. 25.

¹⁶⁵³ Uo. 131. 1701. máj. 30.

¹⁶⁵⁴ MNL HBML IV. A. 1011./a. 27. k. 529–530. 1708. dec. 17.

¹⁶⁵⁵ Uo.

¹⁶⁵⁶ Uo. 726. 1710. júl. 10.

A katonák ugyan nem tartoztak a város joghatósága alá, mégis több példát látunk a perbe fogásukra, a szenátus általi megbüntetésükre.¹⁶⁵⁷

Nem Antaloczi volt az egyetlen szökött katona a városban. Fodor András, „*itthon heverő katona*” és Alföldi alias Király János, ki „*régül fogva seregen kívül jár*” 1707 márciusában szintén a szenátorok előtt találta magát.¹⁶⁵⁸ A jegyzőkönyvi bejegyzésben azonban feljegyezték azt is, hogy az elítélés „*Tekint[etes] Nemzetes V[ité]zlő Kárándi Mihály kapitány ur[am] és más becsülletes tisztek előtt*” zajlott, valamint, hogy „*Nemz[etes] V[ité]zlő Győri János vice kapitány ur[am]*” kiállt a két férfi mellett, mely miatt végül bizonyos feltételek mellett elbocsátották őket.¹⁶⁵⁹ Fodornak azt kellett megfogadnia, hogy nem iszik többé részegítő italt, s hogy állít egy zsoldost maga helyett, Alföldinek pedig vissza kellett mennie a táborba, „*ha többé itt kapattatik, felakasztatik*”.¹⁶⁶⁰ De például háza árának letételével utasított ki a tanács 1702 augusztusában egy Pataki István nevű férfit, akiről bebizonyosodott, hogy „*kurucz volt, s onnan jött, szökött ki*”.¹⁶⁶¹ A férfi elhagyta a tábort, és házat vett magának Debrecenben, ám miután felfedték kilétét, nem maradhatott itt tovább. Öröm az ürömben, hogy legalább a ház árát visszakapta.

A városba menekült, szökött jobbágyokkal is találkozunk a jegyzőkönyvekben, ám főként nem per formájában. Ebből csupán egyetlenegyét találunk, Bagosi Mihálynak István vajda nevű szökött jobbágya elleni perét 1714 augusztusában, amelynek végén a szenátorok bizonyítottak találtak jobbágyságot, és a felperes javára döntöttek.¹⁶⁶² De például ugyanez év júniusában Almási György, Tar Mihály és Gyarmathi István adták el Bácsi alias Szilágyi Péter Varga utcában lévő házat, majd szőlőjét, mint „*kezességek alól elábált [elszökött] p[rae]tensus [követelt] jobbágyét, földesurátul háborgattatván, mint kezesek atták feje váltságáb[an], a N[emes] Tanács tettésébül*”.¹⁶⁶³ Debrecen városa ellen is indult kereset szökött jobbágyok kiadásáért a vizsgált években.¹⁶⁶⁴ 1698 augusztusában Szabolcs vármegye viceispánja „*az eddig fenntartott szomszédsági jó correspondentia*”-ra, azaz jó szomszédi viszonyra hivatkozva kérte a várost, hogy „*bizonyos úri rendeknek városunkban jött jobbágyi*”-t adják vissza.¹⁶⁶⁵ Ez azonban minden bizonnyal nem történt meg, ugyanis 1700

¹⁶⁵⁷ L. pl. uo. 483. 1708. szept. 20.

¹⁶⁵⁸ Uo. 150–151. 1707. márc. 31.

¹⁶⁵⁹ Uo.

¹⁶⁶⁰ Uo.

¹⁶⁶¹ MNL HBML IV. A. 1011./a. 25. k. 417. 1702. aug. 28.

¹⁶⁶² MNL HBML IV. A. 1011./a. 28. k. 422. 1714. aug. 5. A későbbi évtizedekben – legalábbis az 1740-es években – a börtönből megszökött foglyok mellett ezek számítottak a szökés klasszikus eseteinek. L. M. ANTALÓCZY 2001. 197–198.

¹⁶⁶³ MNL HBML IV. A. 1011./a. 28. k. 410. 1714. jún. 11.

¹⁶⁶⁴ Debrecen vezetése a vallással összeegyeztethetetlennek tartotta ezeket a követeléseket, s a szabad királyi városi cím elnyerése e tekintetben is megoldást jelentett a város számára. L. OROSZ 2011. 118–120.

¹⁶⁶⁵ MNL HBML IV. A. 1011./a. 24. k. 287–288. 1698. aug. 17.

áprilisából arról olvashatunk, hogy „*Vaji Ádám ur[am] ök[egye]lme némelly fugitivus [megszökött] jobbágyokat repetálván [követelvén] túlünk még in A[nno] 1699 15. [Novem]bris [1699. november 15-én], ne[m] restituáltuk [szolgáltattuk vissza], sem törvénre ne[m] compareáltunk [jelentünk meg], mellyért convincáztatott is per non venientia[m] bennünket*”, azaz meg nem jelenés miatti makacssági ítélet is született a város ellen.¹⁶⁶⁶ A bejegyzés szerint azonban sikerült öt jobb belátásra bírni, s „*józanabb gondolkodási után a' törvényes p[ro]cessusurul [eljárásról] lehagyni magát igrte úgy, hogy itt helyb[en], a' kihez való jussát doceálhattya [bizonyíthatja], adgyuk kezében*”.¹⁶⁶⁷ Az ügy ezzel még nem zárult le, s nem is Vaji volt ez egyetlen, aki a portió elől elszaladt jobbágyait követelte.¹⁶⁶⁸

Gyakran találkozunk a városba történő visszaszökéssel is, s akadtak olyanok is, akik a kitiltás ellenére el sem mentek. Buti Mihályt a disznópásztoroknál találták, holott lopás miatt kitiltották Debrecenből. A férfi mentségül elmondta, hogy ő ugyan el akart menni Kállóba, de el kezdett esni az eső, és a rossz idő miatt húzódott be a disznópásztorokhoz. A magisztrátus a vádlott korát figyelembe véve úgy határozott, hogy „*öregségéhez képest [értsd: öregségét figyelembe véve] most egyszer meggratiáztatik [kegyelmet kap], admoneáltatván [megintetvén, figyelmeztetvén], tovább is magát jámborul visellye, rendes kétkezi munkájával éllyen, elmehet.*”¹⁶⁶⁹

Ennél azonban többen voltak azok, akik a kitiltás után el is hagyták a város területét, ám később mégis visszajöttek. Nagy Jánosné Tót Kata is azért állt a törvényszék elé 1702 szeptemberében, mert „*ennek előtte is proscibáztatott [kitiltatott], hogy a' várasb[an] ne találtassék, de azon tilalom ellen bėjött, és parázna személy*”.¹⁶⁷⁰ Három évvel korábban ugyancsak örökre kitiltottak egy Tót Katát, mivel a hóhér házánál találták, „*holott már azelőtt paráznaságáért megbüntettetvén a' várasban jőni meg ne[m] engettetett nékie*”.¹⁶⁷¹ A nő azzal magyarázta visszatértét, hogy nem talált magának más szállást, valamint gyógyíttatni szerette volna magát a hóhérréval.¹⁶⁷² De a többszörös visszaeső parázna, özvegy Csillag Jánosné is jó kifogással állt elő, miután a tilalom ellenére visszajött. Azt mondta, hogy ekkléziát követni jött. A szenátorokat is kérte ennek engedélyezésére, akik ezt nem is

¹⁶⁶⁶ Uo. 690. 1700. ápr. 14.

¹⁶⁶⁷ Uo.

¹⁶⁶⁸ Uo. 728. 1700. jún. 12., 797–798. 1700. szept. 26., 834. 1700. dec. 28., MNL HBML IV. A. 1011./a. 25. k. 24. 1701. jan. 4., MNL HBML IV. A. 1011./a. 28. k. 200. 1713. ápr. 29., 211–215. 1713. máj. 22., 216–223. 1713. máj. 22., 224. 1713. máj. 29., 247–250. 1713. júl. 16.

¹⁶⁶⁹ MNL HBML IV. A. 1011./a. 28. k. 592. 1715. ápr. 1. Az nem teljesen egyértelmű, hogy a szenátus színe elől távozhatott szabadon, vagy pedig Kállóba mehetett-e el.

¹⁶⁷⁰ MNL HBML IV. A. 1011./a. 25. k. 436. 1702. szept. 17.

¹⁶⁷¹ MNL HBML IV. A. 1011./a. 24. k. 559. 1699. okt. 1.

¹⁶⁷² Uo. Mivel ez a név elég gyakori volt, nem lehetünk teljesen biztosak benne, hogy ugyanarról a személyről van szó.

tagadták meg tőle. A deliberátumban engedélyezték Isten és az ekklezsia megkövetését, s nem tettek említést sem feltételekről, sem újbóli kitiltásról.¹⁶⁷³

A paráznság kapcsán már előkerült Petri Anna pedig szökést és visszaszökést is elkövetett. 1701 februárjában azért tiltották ki örökre a városból, mert amellet, hogy parázna, szitkozódó és tolvaj volt – s „*az ábrázattya is nem jót mutat*” –, néhány nappal korábban „*imponáltatott [elrendeltetett], hogy a' várasrul elmennyen, de ne[m] ment*”.¹⁶⁷⁴ Néhány hónappal később azonban ismét kitiltották – ez alkalommal meg is bélyegezték –, mivel az örökös kitiltás ellenére többször is visszajött, s miután megfogták, „*a' fogházbul kiszökvén magát újjonnan latrokhoz atta*”.¹⁶⁷⁵ Bő két héten belül pedig ismét a szenátorok előtt találta magát, akik ismét örökre kitiltották, hangsúlyozva, hogy egy újabb visszaszökés esetén már nem kerülheti el a halálbüntetést.¹⁶⁷⁶

10.6 Csavargás

A szökések kapcsán már olvashattunk seregükön kívül kóborló katonákról, rajtuk kívül azonban voltak még többen is. Többek között a lopásoknál már példaként hozott – 1706 júliusában akasztásra ítélt – Oláh alias Töltő István, „*zászlóján kívül lappangó*” katona is passus nélkül kóborolt, amikor társaival elhajtotta a vámospércsiek sertéseit.¹⁶⁷⁷ Minden bizonnyal komoly problémát jelentettek a hasonló esetek, ugyanis alig fél évvel korábban a város Pósalaki Jánost és Monori Istvánt küldte Károlyi Sándorhoz, akiknek többek között arról is sikerült megállapodniuk, hogy a passus nélkül járó katonák elfogatása és tisztjéhez küldése „*commissarius ur[am] tisztjé [értsd: feladata] léssen*”.¹⁶⁷⁸ Ezek szerint szükségessé vált a megoldás keresése, az illetékesség tisztázása. Egy két évvel későbbi, 1708. januári bejegyzésben mégis láthatunk egy passus nélkül talált és amiatt „*incaptiváltatott*”, vagyis elfogott katonát, aki reverzálist adott magáról.¹⁶⁷⁹ A férfi meg is vert valakit, akivel aztán megegyezett, ezért engedték el. A szabadon bocsátás feltétele volt, hogy menjen vissza a táborba, „*s másszor passussal járjon, elsőben is, ha ide bójó, bíró ur[ama]t requirállyá [felkeresse]*”.¹⁶⁸⁰

Nem csak a kóborló katonák jelentettek fenyegetést a városra és a lakosságra nézve. A különféle csavargók szintén veszélyeztették a közbiztonságot, különösen az emberek

¹⁶⁷³ MNL HBML IV. A. 1011./a. 27. k. 732. 1710. aug. 25.

¹⁶⁷⁴ MNL HBML IV. A. 1011./a. 25. k. 73. 1701. febr. 26.

¹⁶⁷⁵ Uo. 130. 1701. máj. 30., 153. 1701. jún. 16.

¹⁶⁷⁶ Uo. 168–169. 1701. júl. 4. A vizsgált jegyzőkönyvek szerint a nőnek társa is volt az elkövetett bűntettekben. Egy bizonyos Nagy Erzsébet, akit – mivel a paráznság, szökés, visszaszökés mellett a bírót és a magisztrátust is szidta, fenyegette – fejezsztésre ítélték 1701 júliusában. Uo. 153–154. 1701. jún. 16., 168–169. 1701. júl. 4.

¹⁶⁷⁷ MNL HBML IV. A. 1011./a. 27. k. 96–97. 1706. júl. 12.

¹⁶⁷⁸ Uo. 27–28. 1706. jan. 16.

¹⁶⁷⁹ Uo. 342. 1708. jan. 21.

¹⁶⁸⁰ Uo.

jóságait, értékeit. Ez fokozatosan fennállt az ún. futások, azaz a város kiürítései, elhagyásai során. 1695 őszéről is azt olvashatjuk, hogy a „*kóborló tolvajok*” sok kárt tettek a városban, s a kerti szőlőkben egyaránt.¹⁶⁸¹ De például három évvel később, 1698 augusztusában is fegyvereseket és lovasokat kellett kiküldeni a mezőkön „*kóborló, cséplő [verekedő] tolvajok[na]k kergetésére*”.¹⁶⁸² A kóborlókkal, csavargókkal a későbbi években is foglalkoznia kellett a városvezetésnek. 1711 augusztusában például összeírást rendeltek el, mivel a városban „*sok rossz, heverő, kóborló, henyélő ember hallatván*”.¹⁶⁸³

Mindezek ellenére mégis alig találunk csavargással megvádolt, vagy azért elítélt személyt a vizsgált jegyzőkönyvekben. Ennek nagy valószínűséggel az lehet a magyarázata, hogy a legtöbb csavargó nem került a törvényszék elé. Egy részük bizonyára magától – vagy legalábbis az értük igyekvő hajdúk hírére, vagy már az elfogástól való félelmében – kiment a városból. Akiket pedig sikerült megfogni, azokat gyakran tüstént ki is tessékelték, s így nem lett büntetőeljárás az esetből.¹⁶⁸⁴ Ezt figyelembe véve már nem is olyan meglepő, hogy a csavargás, kóborlás vagy passus nélkül járás mindössze 11 embernél (7 férfi és 4 nő) jelent meg a vádak között, ám még ebben a néhány esetben sem mindig egyértelmű, hogy erről volt-e szó.

Két paráznaságért törvényszék elé állított párnál is szerepel a vádak között a kóborlás, kószálás. Az egyik a már többször említett Elexander Kata és Bagyoni Bottyán Mihály – a férfiről még nem esett szó eddig – párosa, akik „*sok ideig sok helyeken*” jártak együtt.¹⁶⁸⁵ A férfit megcsapatásra, az asszonyt pedig, mivel neki több volt a rovásán, fejvesztésre ítélték 1711 decemberében.¹⁶⁸⁶ Dömsödi Erzsók és Szabó István 1715 novemberében állt a törvényszék elé. A férfi nős volt, ám miután befogadták őket az ispotályba a többi szegény mellé, elhagyta feleségét, s elment a fent megnevezett nővel. A határozat szerint bizonyítást nyert „*esztendeig való odajárások, kószálások*”, ezért kiutasították őket az ispotályból, azonban „*kolduló leveleik benn hagyat[na]k*”.¹⁶⁸⁷ Városban történő éjszakai kóborlást is feljegyeztek, méghozzá három férfinál, Tökés Istvánnál, Csita Györgynél, valamint Kovács Istvánnál. Az első kettő az utcákban való kóborlás közben hatalmaskodott is, ezen kívül káromkodott és paráználkodott.¹⁶⁸⁸ Kovács István pedig lopkodott az éj sötétjében.¹⁶⁸⁹ Az ítélet sajnos egyikük esetében sem maradt ránk, így nem derül ki, hogy azokban mekkora

¹⁶⁸¹ MNL HBML IV. A. 1011./a. 23. k. 314. 1695. szept. 12., 316. 1695. okt. 14.

¹⁶⁸² MNL HBML IV. A. 1011./a. 24. k. 285. 1698. aug. 3.

¹⁶⁸³ MNL HBML IV. A. 1011./a. 27. k. 850. 1711. aug. 23.

¹⁶⁸⁴ L. M. ANTALÓCZY 2001. 197.

¹⁶⁸⁵ MNL HBML IV. A. 1011./a. 27. k. 885. 1711. dec. 14.

¹⁶⁸⁶ Uo.

¹⁶⁸⁷ MNL HBML IV. A. 1011./a. 28. k. 764. 1715. nov. 30.

¹⁶⁸⁸ MNL HBML IV. A. 1011./a. 25. k. 380. 1702. jún. 19.

¹⁶⁸⁹ MNL HBML IV. A. 1011./a. 27. k. 294. 1707. dec. 1.

súllyal volt jelen a kóborlás. Fekete Péterné, Simándi János és Sohajtó Istvánné pedig a Hortobágy hídján ment át „*passus nélkül, hatalmasul*”, ráadásul még a város szolgáját is „*mocskos szókkal illették*”.¹⁶⁹⁰ Ez sem mondható tipikus csavargásnak, inkább – ahogyan a vádban is kiemelték – hatalmaskodásról volt szó.

10.7 Hamis iratok

Hamis iratok készítéséért vagy használatáért, illetve eredeti, de jogtalanul használt iratok miatt is többen a magisztrátus előtt találták magukat. Összesen 12 ezzel foglalkozó pert gyűjthetünk össze a vizsgált forrásokban, amelyekben 21 vádlott (16 férfi és 5 nő) szerepel.

A források tanúsága szerint a legtöbb visszaélés passzusokhoz kötődött. Az egyik ilyen ügybe Pósalaki János második felesége, Kis Ilona is belekeveredett. Ráadásul az asszony ahelyett, hogy igyekezett volna tisztázni magát – esetleg vállalni a felelősséget, ha valóban köze volt az esethez –, megmakacsolta magát, és nem jelent meg sem az idézésre, sem a magisztrátus háromszori hívására. Így végül a szolgákkal hozatták a „*palotáb[an]*”, vagyis a városházára, ahol egy éjszakát kellett eltöltenie.¹⁶⁹¹ Az őt megnevező, majd perbe hívó személy egy bizonyos Kovács Mihály volt, akit 1700 decemberében állítottak a törvényszék elé. A férfi a vád szerint a város pecsétjével ellátott, üres passzusba írta be a nevét, és nem elég, hogy élt vele, óvatlanságában el is hagyta, amelyet így más személy – a passzus megtalálója – is használt. A vádlott azzal védekezett, hogy Pósalakiné adta neki a kitöltetlen iratot, amelyet gyermeke megtalált az asztalterítő alatt, és ő írta bele az apja nevét. Elmondása szerint nem használta, csak nála volt, és más levelekkel együtt ejtette el Derecskén.¹⁶⁹² A történet nem túl életszerű, s a vizsgálat is más eredményt hozott. A szenátorok bizonyítottan találták, „*hogy az I[n causam attractus] [perbe fogott] ne[m] concivis [polgár] lévén felesége által kéretett a' nótariusnétul passust, és a' nevit beléírván vagy iratván tudva élt vélla a' váras privilegiuminak sérelmére, és gondgyát ne[m] viselvén elvesztette. Az is, a' ki meglegte, élt vélla.*”¹⁶⁹³ A férfinak emiatt „*a' váras statútuma szerint*” 200 forint büntetést kellett fizetnie.¹⁶⁹⁴ Farti István is jogtalanul használt egy passzust, amellyel a vámfizetést igyekezett elkerülni. Az irat egy debreceni polgáré, Nagy Istváné volt, és bár a bejegyzés szerint azt a férfi felesége adta oda Fartinak, mindhármukat megbüntették a csalásért. Nagy István

¹⁶⁹⁰ MNL HBML IV. A. 1011./a. 24. k. 556. 1699. szept. 28.

¹⁶⁹¹ Uo. 829. 1700. dec. 16. Az esetről Balogh István is megemlékezik a nótárius szenátorról írt életrajzában, kiemelve, hogy az asszony makacssága és bezárása bizonyosan nem tett jót Pósalaki tekintélyének. PÓSALAKI 1987. 15. Arról nincs információnk, hogy az asszonynak fizetnie kellett-e pénzbüntetést. A citálásra, idézésre meg nem jelenő személyek pénzbüntetéséről ugyanis már korábban, 1632-ben is rendelkezett a magisztrátus, majd 1648-ban ismét, ekkor már kéthetes fogságot is elrendelve. L. KOLOSVÁRI-ÓVÁRI 1892. 598., 624–625.

¹⁶⁹² MNL HBML IV. A. 1011./a. 24. k. 819. 1700. dec. 2.

¹⁶⁹³ Uo. 828–829. 1700. dec. 12.

¹⁶⁹⁴ Uo.

elveszítette polgárjogát, feleségét nyakvasba állították, Fartinak pedig 12 forintos bírságot kellett fizetnie.¹⁶⁹⁵ A hamis útlevelek felhasználói között találunk komolyabb, veszélyesebb bűnözőket is. 1710 júniusában zajlott Béres Mihály, Kaszás György, Kis Jankó, Szabó János, valamint Nagy Ferenc pere, mivel a vád szerint a férfiak „útonálló, fosztogató, praedáló, hamis passussal járó tolvajok” voltak.¹⁶⁹⁶ Az ellenük hozott ítélet sajnos nem maradt ránk, de tudjuk, hogy a későbbi évtizedekben rendszerint testi fenyítéssel és kitiltással büntették a hamis iratokkal járó bűnbandákat, így könnyen elképzelhető, hogy Béres Mihályékra is ez a sors várt, ha bűnösnek találták őket.¹⁶⁹⁷

Többen próbálkoztak egyéb hamis levél írásával vagy íratásával is. Igen érdekes például Szabó Péter és Tót Jánosné Juhász Ilona 1696 kora tavaszi pereskedése. Először a férfi hívta perbe az asszonyt, mivel azt állította róla, hogy ő a gyermeke apja.¹⁶⁹⁸ Ám a per során nem csupán Tótné igaza – és ezzel a férfi bűnössége, paráznasága – igazolódott be, de az is kiderült, hogy a férfi hamis levelekkel próbálta becsapni az egyházat bűnük elfedése érdekében. A házasságtörés és az egyház becsapása miatt úgy határoztak a szenátorok, hogy magisztrátusi pert kell indítani az ügyben.¹⁶⁹⁹ Ennek kapcsán be is bizonyosodott, hogy a férfi, amikor megtudta, hogy házas szeretője teherbe esett, hamis levelet íratott arról, hogy tolvajok tettek erőszakot az asszonyon. „Melly levél[ne]k midőn Tégláson hitelt ne[m] adtanak, és az Ecclesia megkövetésre ne[m] admittálták [engedték] volna, a' legény újjabb levelet íratott az ujjvárossi praedikátor neve alatt, hogy admittálhatták [engedhetik], mert kettei azon asszonyok[na]k, kiken is azon útb[an] a' tolvajok erőszakot tettenek, Csegén követtenek Ecclesiát.”¹⁷⁰⁰ A szenátus az ügy komolyságához mérten halálbüntetést – méghozzá a házasságtöréseknél leginkább alkalmazott fővételt – szabott ki a párra.¹⁷⁰¹

Lefejezésre ítélték 1700 márciusában azt a Tasnádi Ferencet is, aki amellet, hogy hamis levéllel koldult, még bigámiát is elkövetett.¹⁷⁰² Szintén „hamis koldus” volt a rabok szöktetésén munkálkodó és részeges Orosz Jánosné Nagy Kata is, akit 1701 júniusában a hóhér vert ki Debrecenből.¹⁷⁰³

Komoly összegekre kívánt csalással szert tenni az ifjú Szikszai Zsigmond, aki 1715 márciusában került a magisztrátus elé. A férfit a hóhér kötéllel a nyakában vitte az

¹⁶⁹⁵ MNL HBML IV. A. 1011./a. 25. k. 459–460. 1702. dec. 2.

¹⁶⁹⁶ MNL HBML IV. A. 1011./a. 27. k. 713. 1710. jún. 2. A későbbi évtizedekre vonatkozó kutatás szerint a városban az ilyen tolvaj bandák voltak „a hamis iratok jellegzetes birtokosai”. L. M. ANTALÓCZY 2001. 199.

¹⁶⁹⁷ Uo.

¹⁶⁹⁸ MNL HBML IV. A. 1011./a. 23. k. 380. 1696. febr. 25.

¹⁶⁹⁹ Uo. 382. 1696. márc. 5.

¹⁷⁰⁰ Uo. 391–392. 1696. márc. 19.

¹⁷⁰¹ Uo.

¹⁷⁰² MNL HBML IV. A. 1011./a. 24. k. 671. 1700. márc. 18.

¹⁷⁰³ MNL HBML IV. A. 1011./a. 25. k. 148–149. 1701. jún. 9.

akasztófához, ahol keményen megverte, miután bebizonyosodott, hogy „*hamis és áll [értsd: áll] ötszáz forintos t[ekintetes] n[emzetes] v[itészlő] Sz[ent]Iványi [ti. János] ur[am] neve alatt való csinálása, és annak n[emzetes] Komáromi György bíró uramhoz vitele, és az mellett f. 500 kérése, gonosz, i[ste]ntelen szándéka*”, valamint „*más ezertalléros hamis, áll levél[ne]k nálla találtatása*”.¹⁷⁰⁴ Az eset a belekevert és megkárosítani próbált személyek, valamint a kicsalni kívánt összegek nagysága miatt igen csak komoly csalásnak számított, amelyért akár halálbüntetést is kiszabhattak volna. A fiskális is azt szorgalmazta – több törvénycikkkel is alátámasztva –, hogy „*mint olyan hamis, áll [értsd: áll] leveleket csináló, hamis, költött pecsétekkel megpecsételő, más úri rendek neve alatt formált pecsétit redütő, tévő, másokat hamis és álnok levél alatt megkárosítani és lopni igyekező, i[ste]ntelen személy*”, felakasztassák.¹⁷⁰⁵ Az ítélt hozatalnál azonban tekintettel voltak fiatalságára, s arra, hogy még jó útra térhet, de legfőképpen az „*emberséges, úri emberek[ne]k mellette való törekedésére*”.¹⁷⁰⁶

Nem mindig derül ki, hogy milyen irományokról volt szó. Nagy György vajdát és Rimaszombati Szabó Jánost a jegyzőkönyv szerint „*hamis levél csinálásért*” idézték 1695. június elején, ám végül kegyelmet kaptak, „*de fejek váltságán maradnak*”, vagyis vérbírságot kell fizetniük.¹⁷⁰⁷ Csak sejteni lehet, hogy ennek a bizonyos hamis levélnek egy ugyanezév április-májusában Nagy György ellen folyt polgári perhez lehetett köze. A pert Fügedi Szabó István indította, miután a vajda megkárosította őt 50 forintra egy szőlővétel kapcsán, amely per lezárásaként ki is emelték, hogy a csalás miatt „*bíró ur[am] p[ro]cedállyon [járjon el] ellene*”.¹⁷⁰⁸ Az összefüggés azonban nem állapítható meg egyértelműen a vizsgált források alapján.

Összegzésként elmondható, hogy az általunk egyéb bűncselekmények közé sorolt esetek rendkívül sokszínűek, amelyek között egymástól nagyon eltérő bűncselekményeket és státútumszegéseket találunk, így például az olyan – ma már ártatlannak tűnő – szórakozási formákat, mint a táncolás és a zenélés. De az engedély nélküli boráruláson, a bérszabások figyelmen kívül hagyásán vagy a tűzokozáson át, egészen a komoly zendülésig bezárólag számos különféle súlyú véték és bűncselekmény előkerül a vizsgált forrásokban. Leggyakrabban kötelességzegéssel találkozunk, ezt követik a különféle státútumszegések,

¹⁷⁰⁴ MNL HBML IV. A. 1011./a. 28. k. 584. 1715. márc. 21.

¹⁷⁰⁵ Uo. 551–553. 1715. márc. 2.

¹⁷⁰⁶ Uo. 584. 1715. márc. 21. Ehhez mindenképpen hozzá kellett járulnia annak is, hogy a vádlott maga is befolyásos család sarja legyen. A város népszámlálási adatait vizsgálva találunk példát Szikszai nevet viselő nemesre, méghozzá az ekkor a Csapó utcában lakó Szikszai Györgyöt. MNL HBML IV. A. 1011./t. 1. k. 179., 321.

¹⁷⁰⁷ MNL HBML IV. A. 1011./a. 23. k. 281. 1695. jún. 9., 282. 1695. jún. 13.

¹⁷⁰⁸ Uo. 269. 1695. máj. 2.

majd jelentős lemaradással a szökések, szöktetések, a pártütés, a hamis iratokkal kapcsolatos visszaélések, a csavargás és végül a tűzokozás.

A perbe fogottak nemét tekintve számos aránytalanság megfigyelhető. Nem meglepő módon voltak olyan bűncselekmények, szabályszegések, amelyeket többnyire férfiak követtek el, és voltak, amelyek inkább a nőkre voltak jellemzőek. Zendülők és pártütők például csak a férfiak közül kerültek ki, míg az italméréssel kapcsolatos státúmszegők – elsősorban a zugárosok – többsége nő volt. A szökéseknél, szöktetéseknel pedig ugyanannyi férfi és nő került törvényszék elé, igaz, részletesebben vizsgálva már találunk eltéréseket. Így – ahogyan azt már fentebb megállapítottuk – a szökéseknél viszonylag kiegyensúlyozott a nemek megoszlása, viszont a fogolyszöktetés inkább a férfiakra, míg a városba történő visszaszökés a nőkre volt jellemző. Az elkövetőket társadalmi helyzetét tekintve a korábbiakhoz képest némileg szerencsésebb helyzetben vagyunk, hiszen a város privilégiumainak megsértését és jövedelmének csökkenését eredményező szabályszegések – különösen a városi hasznos jogok vagy a kereskedelmi szabályok megsértése – gyakran komoly pénzbírságot vagy a polgárjog elvesztését vonták maguk után, amelyből az következik, hogy a perbe fogottak, státúmszegők között számos polgár volt.

Az egyes bűnöket, vétkeket a súlyosságuk függvényében igen különbözően ítélte meg és büntette a magisztrátus. Előfordul azonban, hogy a vizsgált források nem adják meg egyértelműen a választ a szankciókkal kapcsolatos kérdéseinkre. A tűzokozás esetében például nem elegendők a leggyakrabban alkalmazott büntetés vagy büntetések meghatározásához, mivel az ítéletekben szereplő különféle módszerek mindegyike csupán egyszer van említve. Ezek között szándékos tűzokozásnál testi fenytéssel találkozunk, véletlenül, gondatlanságból esett tűzkárnál pedig falóra ültetéssel és nyakvassal – mindkét esetben meg kellett kiáltania az elítéltnak, hogy mit tett –, valamint vasra verve végeztetett, egy évig tartó közmunkával. Az elvetemült gyújtogatóknak kijáró halálbüntetést pedig senki nem érdemelte ki a vizsgált években. De például a státúmszegéseknél, annak ellenére, hogy az esetek sokféleségéből adódóan – ahogyan azt láthattuk – a szankciók is változatosak voltak, mégis tehető erre vonatkozó megállapítás. A városi hasznos jogok megsértéséért például bevett büntetésnek számított a 40 forintos bírság és ugyanynyi napi fogság. A komolyabb vétkek – mint a bérlimitáció figyelmen kívül hagyása, kereskedelemre vonatkozó szabályok áthágása – pedig 200 forintos bírságot, de akár a polgárjog elvesztését is eredményezhette.

11 Összegzés

A vizsgált jegyzőkönyvekben található peres anyagok, mint azt láhattuk, igen izgalmasak és változatosak. Ha igazán belemélyedünk olvasásukba, s hagyjuk, hogy visszarepítsenek minket a múltba, rendkívül izgalmas élményben lehet részünk. Ott teremhetünk a kora újkori Debrecenben, ahol aztán elénk tárul a város a maga falusias és nyüzsgő látképével. Láthatjuk az utcákat, a vásárokat, de megnyílnak előttünk a csapszékek és lakóházak ajtajai is, ahol megismerhetjük, és a sokszor igen beszédes tanúvallomásoknak köszönhetően át is élhetjük a polgárok és lakosok mindennapi élethelyzeteit, problémáit, konfliktusait. Láthatjuk a szomszédok közötti apró-cseprő vitákat, nézeteltéréseket, csakúgy, mint a szolgálók és gazdáik, gazdasszonyaik, vagy a háztulajdonosok és lakóik összetűzéseit. Ha a források megengedik, még egyes családok életébe is betekintést nyerhetünk. De bepillantunk a céhen belüli és a céhek közötti vitákba és versengésekbe, rivalizálásba is, ahogyan a konkurens gyógyítók, bábák vádaskodásaiba is. A debreceni életet fürkészve nem kerülheti el a tekintetünket a városba érkező számos idegen sem. Találkozunk velük a sokadalmakon, csapszékeken, vagy éppen szerencsét próbálva, munkát, megélhetést keresve, de jelen vannak beszállásolt katonaként is, nem kevés konfliktust okozva.

A jegyzőkönyvek bejegyzéseiben elmélyedve gyakran támad olyan érzésünk, mintha ismernénk az embereket, akikről olvasunk, s ez számos különféle érzelmet hív életre bennünk. Előfordul, hogy jót derülünk egy ma már mulatságosan hangzó kijelentésen vagy szidalmazáson, de sokkal gyakoribb az együttérzés és a szánalom érzése egy-egy részletesebb bűncselekmény-leírás vagy komolyabb – megalázó vagy kegyetlen – büntetés olvasásakor. Míg máskor magunk is azt reméljük, hogy az embertelen bűncselekmény elkövetője elnyerte megérdemelt büntetését.

De mire is alkalmasak ezek a források a bűnesetek vizsgálatával kapcsolatban? Mit lehet és mit nem lehet megállapítani a feldogozásuk során? Milyen következtetéseket vonhatunk le belőlük?

Arra mindenképpen alkalmasak – amellet, hogy páratlan élményt nyújt a tanulmányozásuk –, hogy felvázoljuk belőlük az egyes bűncselekmények és vétkek gyakoriság szerinti megoszlását. Nem szabad azonban megfeledkeznünk arról, hogy a jegyzőkönyvben számos olyan bejegyzés is található, amelyek nem tartalmazzák a vádat, sem semmilyen, az elkövetett – vagy feltételezett – bűncselekményre, vagy a kialakult konfliktusra vonatkozó részletet, hiszen ezek csupán a perek kivonatai. Így vizsgálatunk tárgyát azok a

perek képezik, amelyeket – a legnagyobb igyekezetünk és legjobb tudásunk szerint – beazonosíthattunk.

Vizsgált időszakunkban a leggyakoribbak kétség kívül **a nemiséggel kapcsolatos bűncselekmények** voltak Debrecenben a maguk 457 esetével. Ezek legtöbbször házasságtörés volt (113 eset), majd ezt követte a szajhálódás (94 eset), a házasság előtti nemi kapcsolat (76 eset), majd a ritkábban előforduló bigámia (22 eset) és kerítés (12 eset), valamint a csupán néhány perben rögzített szodómia (4 eset), erőszakos nemi közösülés (4 eset), vérfertőzés (3 eset), bestialitás (2 eset) és vadházasság (1 eset). A felsoroltakon kívül itt találjuk még azokat az ügyeket, amelyekben a vádlottra parázna személy vallott (18 eset), vagy tudva paráznával éltek (9 eset), illetve paráznáknak segítettek, őket védelmezték (7 eset).

Nem sokkal maradt le a 441 **becsületsértéssel összefüggő ügy** sem, amelyek ugyan a delicta privata cselekmények, vagyis a magánbűntettek közé tartoztak, azonban fontosnak éreztük bemutatásukat, mivel találunk köztük magisztrátusi pereket is, valamint igen hangsúlyosan vannak jelen a jegyzőkönyvekben, így feltételezhetően a korabeli debreceniek életében is. Ezek között az ügyek között többségben voltak a rágalmozások, mocskolások, de az „egyszerű” sértegetések is meglehetősen gyakoriak és változatosak voltak.

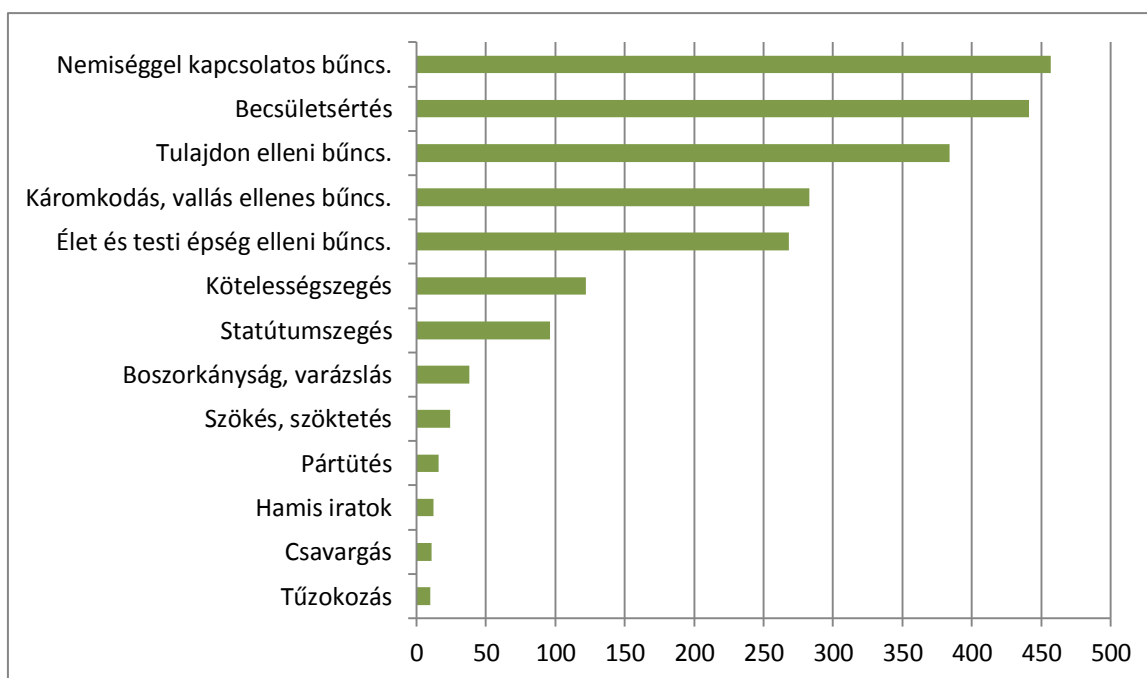
A harmadik leggyakoribb **a tulajdon elleni bűncselekmények** csoportja, amelybe 384 esetet soroltunk. Az elkövetők – a fennmaradt adatok szerint – leggyakrabban valamilyen ingóságot, használati cikket vittek el (102 eset), majd ezt követte a jószáglopás (63 eset), a pénzlopás (44 eset), a termény és takarmány eltulajdonítása (33 eset). A jegyzőkönyvi bejegyzések szerint jóval ritkábban indult eljárás élelmiszer, illetve bor ellopása miatt (8 eset). Rendszerint egyszerű tolvajlásokról olvashatunk, de előfordultak speciálisabb elkövetési módú lopások is. Ezek között találjuk a rablást, útonállást (17 eset), a sikkasztást, vagyont érintő csalást (7 eset), az orgazdaságot (4 eset), valamint az erszény- és zsebmetszést (2 eset). De ide tartoznak a tolvajoknak segítő, velük szövetkező személyek elleni perek is (7 eset).

A tulajdon elleni bűncselekményeket jelentősebb lemaradással követi a 283 **blaszfémia és más vallásellenes bűntett**. Ezek nagytöbbsége istenkáromlás vagy káromkodás, szitkozódás volt (235 eset), s csupán töredékük volt az egyéb vallásellenes cselekmény (39 eset). Utóbbiak között leginkább hamis esküvők, vagy Isten nevét más módon – rá való megesketéssel – hiába a szájukra vevők elleni (24 eset), valamint ünneprontás miatti pereket (7 eset) találunk, s csak elvétve fordult elő szentségtörés (2 eset), temető megszenteltelenítése (2 eset), vagy a vallás gyalázása (1 eset).

A következő a sorban a 268 **élet és testi épség ellen elkövetett bűncselekmény**. Az ide tartozó 45 emberölés többsége egyszerű emberölés volt (32 eset), amelyen belül találunk közönséges (17 eset) és minősített (15 eset) eseteket is. Mellettük – a bejegyzések szerint –

biztosan elkövettek négy rablógyilkosságot, valamint két kegyetlen, aljas gyilkosságot is. A verések, erőszakos cselekmények áldozatait tekintve gyakoriak voltak az intézkedő városi szolgák és tisztviselők elleni támadások (37 eset), valamint a családon belüli erőszak is (21 eset), és számos kocsmái verekedésről, utcai összetűzésről is olvashatunk.

Ezek után egy nagyobb ugrás figyelhető meg, és a ritkább bűncselekmények és vétkek következnek. 122-szer találkozunk a hivatali vagy a polgári **kötelezettség megszegésével, elmulasztásával**, 96-szor valamilyen **statútumszegéssel**, 38-szor **boszorkánysággal, varázslással** összefüggő esetekkel, 24-szer **szökéssel, szöktetéssel**, 16-szor **pártütéssel**, 12-szer **hamis iratokkal** kapcsolatos vádakkal, 11-szer **csavargással**, valamint 10-szer **tűzokozással**.

10. ábra: A vizsgált bűncselekmények gyakoriság szerinti megoszlása

A perek szereplőinek vizsgálata sajnos nem az előzetes várakozásainknak megfelelően alakult. A kutatásba bevont források nem bizonyultak elégségesnek a vádlottak és gyanúsítottak, valamint a bűncselekményekben még érintett személyek tanulmányozásához, életkoruk, származásuk vagy éppen társadalmi háttérük meghatározásához. A vizsgált jegyzőkönyvekben szereplő perek többsége ugyanis nem elég jól dokumentált ahhoz, hogy ezekre vonatkozóan messzemenő következtetéseket vonhassunk le. Sok esetben sajnos biztos információt csak az érintettek nemére vonatkozóan kapunk.

Vizsgálatunk kezdetén nagy reményeket fűztünk a büntetőtörvényszéki-jegyzőkönyvekben felsorolt tanúk neveinek és adatainak a perekben is szereplő személyek

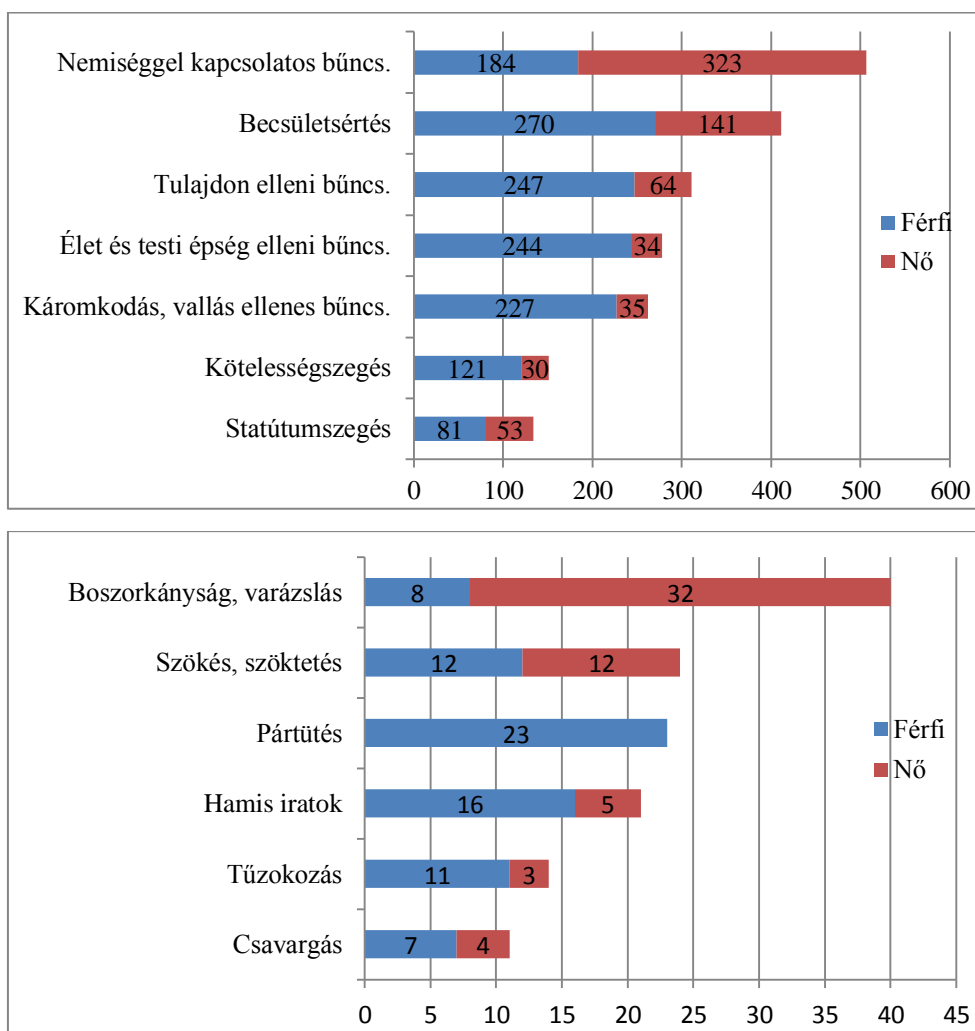
azonosítására történő felhasználásához, azonban csalódnunk kellett. Előfordult ugyan, hogy valakit ezek alapján azonosítottunk be, mint például azt a Széplaki István kovácsot, akit többször is tilalmas boriváson kaptak. A férfit hol István kovácsként, hol Széplaki Istvánként említi a magisztrátusi jegyzőkönyv, azonban a tanúk felsorolásánál kétszer is megtaláljuk Széplaki István kovácsként a büntetőtörvényszéki-jegyzőkönyvekben.¹⁷⁰⁹ Az ő esetében tehát segítségünkre voltak a tanúk nevei a vélhető személyazonosság megállapításában, ám ez inkább kivételnek tekinthető, mintsem alkalmazható módszernek.

Hasonló mondható el a város népszámlálási iratairól, valamint a polgárkönyvről (Matricula civium) is, amelyek esetenként hasznosnak bizonyultak ugyan, de a gyakori nevek és a jegyzőkönyvek e téren mutatkozó szűkszavúsága miatt a legtöbb vádlottal kapcsolatban nem vezettek eredményre. Annyi bizonyosan megállapítható, hogy a bűncselekmények vádlottjai és a perek szereplői között a legkülönbözőbb társadalmi rétegből származó embereket találjuk, még ha nyilvánvalóan nem is ugyanolyan arányban. Messzemenő következtetéseket nem vonhatunk le ezzel kapcsolatban.

Legbiztosabban az elkövetők nemek szerinti megoszlását tudjuk megállapítani. Ezek alapján látható, hogy bizonyos bűnök, vétkek elkövetése melyik nemre volt leginkább jellemző. A **boszorkányság, varázslás** miatt perbe fogottak között döntő többségben voltak a nők, ugyanis a 40 megvádolt személy közül 32 volt nő és mindössze 8 férfi. Hasonlóan magas a perbe fogott nők aránya a **család rendjét és a nemi erkölcsöt sértő bűntettek** elkövetői között. Az 507 érintett személy közül 323 volt nő és 184 férfi. A többi bűncselekmény típusnál azonban rendszerint ennek ellenkezője figyelhető meg. Kivételt képez még az egyik alcsoport, ugyanis az **italméréssel kapcsolatos statútumszegések** miatt törvényszék elé állított 79 személyből 50 volt nő és 29 férfi. A **szökéseknél és szöktetéseknél** pedig ugyanannyi férfi és női perbe fogottat találunk, 12–12-t. Azonban a többi bűncselekmény elkövetői között egyértelműen férfi többség figyelhető meg. A **zendülők és pártütők** között már csak férfiakat találunk. Korábban is kiemeltük, hogy a legtöbb emberölést is férfi követte el, s jellemzően ők hajtották végre a nagyobb fizikai erőt, valamint az olyan fegyverhasználatot megkövetelő bűncselekményeket is, mint a rablás vagy az útonállás. De a kocsmái és utcai verekedésekben is ők vettek részt, ahogyan a családon belüli erőszak és a város szolgálai ellen elkövetett támadások elkövetői is zömében férfiak voltak. Így aligha meglepő, hogy az **élet és testi épség ellen irányuló bűncselekmények** 278 perbe fogottjából 244-en voltak férfiak és mindössze 34-en nők. Hasonlóan magas a férfiak aránya a

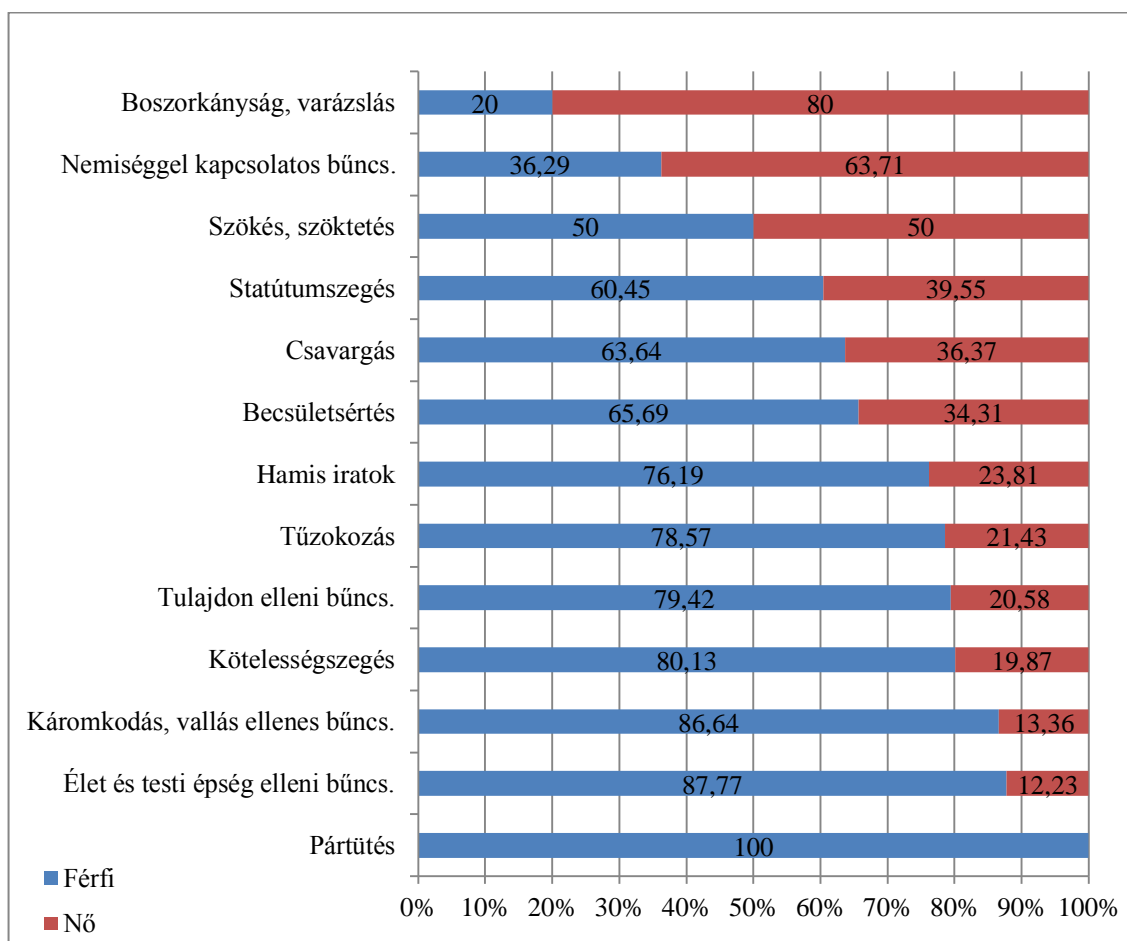
¹⁷⁰⁹ István kovácsra l. MNL HBML IV. A. 1011./a. 25. k. 397. 1702. júl. 8.; Széplaki Istvánra l. MNL HBML IV. A. 1011./a. 28. k. 315. 1713. dec. 4.; Széplaki István kovácsra l. pl. MNL HBML IV. A. 1018./e. 2. k. 358. 1701. márc. 7.

káromkodás vagy más vallás ellen elkövetett bűn miatt törvényszék elé állítottak között. A 262 személyből 227-en voltak férfiak és 35-en nők. Ugyanígy említhetjük a **kötelességszegést**, ahol a 151 előállított személy közül 121 volt férfi és 30 nő, valamint a **tulajdon elleni bűncselekményeket** is, ahol a 311 fő között 247 férfit, illetve 64 nőt találunk. A **tűzet okozók** között is nagyobb a férfiak száma, 14-ből 11. A vádlottakat vizsgálva a **hamis iratokkal visszaélőknek** is közel háromnegyede került ki az erősebbik nem képviselői közül, a 21 főből csupán 5 volt nő. A perbe fogott **becsületsértőknek** már közel 35%-a nő volt, a 411 személyből 141, s arányuk a **csavargással** vádoltak között a 36%-ot is átlépte, bár így is mindössze négyen voltak a 7 férfi mellett. Ha a **statútumszegéseket** összességében nézzük, akkor a nők aránya – a már említett italméréssel kapcsolatos vétkeknek „köszönhetően” – már a 40%-hoz közelít, azaz 53 női vádlottról beszélhetünk a 81 férfi mellett.¹⁷¹⁰

11-12. ábra: A perbe fogottak száma a vizsgált bűncselekményekben

¹⁷¹⁰ A vizsgálatnál az egyszerűség és a minél pontosabb összehasonlítás kedvéért a vádlottak minimum létszámát vettük alapul.

13. ábra: A perbe fogottak nemek szerinti aránya a vizsgált bűncselekményekben

Forrásainkat vizsgálva az is jól látható, hogy a városvezetés még e háborús időkben is helyt tudott állni, s nagy gondot fordított a bíraskodás zavartalan menetének biztosítására. Ezt nem csupán a perek nagy száma és változatossága mutatja, de az ezt célzó intézkedések is. Gondoljunk csak arra az 1701. januári bejegyzésre, amely a törvénykezési napok állandósítását rögzítette.¹⁷¹¹ A törvénykezésre – mint láthattuk – a hétfő, csütörtök és szombati napokat jelölték ki. A korábbi évek rendszertelenségéhez képest 1700-ban már megfigyelhető a törekvés a rendszeres, elsősorban hétfőn, csütörtökön és szombaton megtartott törvényszéki ülésekre. Ezt a kialakuló rendszerességet egy 1700. januári végzés igyekezett elősegíteni és megtartani. E szerint négy részre osztották a magisztrátust, s minden héten másik résznek kellett a bíró házához menni, mivel ott „*hétfőn, csütörtökön, szombaton dellyest [délután] aprólékos causák [ügyek] is fognak eligazíttatni*”, vagyis a megadott délutánokon kisebb ügyekkel is foglalkozni kellett.¹⁷¹² Az újabb, 1701. januári intézkedéssel is a rendszerességet, valamint vélhetően a feladatok, teendők áttekinthetőbb elvégzését kívánták megalapozni. Az

¹⁷¹¹ MNL HBML IV. A. 1011./a. 25. k. 27. 1701. jan. 15.

¹⁷¹² MNL HBML IV. A. 1011./a. 24. k. 624. 1700. jan. 18.

1703. januári határozat pedig arról tanúskodik, hogy a városatyák továbbra is folyamatosan ügyeltek a hatékonyságra. Ennek érdekében a magisztrátust ismét négy részre osztották, s a csoportoknak heti váltásban kellett minden nap a városházán lenniük. Meghatározták azt is, hogy az éppen beosztott, soron lévő szenátorok „*a törvényes napokon*”, vagyis hétfőn, csütörtökön és szombaton délután két órakor menjenek a főbíróhoz, hogy neki segédkezzenek.¹⁷¹³ Ha úgy tapasztalták, hogy egy per lefolytatásánál az igazságszolgáltatás gördülékenységét, megfelelő mentetét akadályozó probléma merült fel, nem tétlenkedtek. Azonnal megalkották a probléma elhárításához szükséges új rendeletet, hogy a jövőben ne forduljon elő hasonló még egyszer. Erről tanúskodik például a már említett 1714. márciusi rendelkezés, amelyet egy becsületsértés miatt indított, hosszú pereskedés kapcsán hoztak elkerülendő a hasonlóan hosszan elhúzódó pereskedéseket.¹⁷¹⁴

Azt, hogy a városvezetés a korábbi évtizedekhez képest mekkora fejlődésen ment keresztül e téren, s mennyire kézben tudta tartani az igazságszolgáltatást még e háborús állapotok közepette is jól mutatja, hogy korábban, hasonló helyzetben a főbíró hatalmazták fel a törvénykezésre és bíraskodásra. 1608-ban például a következőképpen határoztak: „*Mivel az Úr Isten a hadakat rajtunk hozta, szabadságunkkal úgy, mint kellene, nem élhetünk, minthogy mintegy táborban, sőt ugyanabban vagyunk, ami előadja magát, tegyen törvényt felőle főbíró Uram, ismét, ha a város népével kell perelni, Bíró uram tegyen törvényt felőle*”.¹⁷¹⁵

Az sem kérdéses a vizsgált pereket tanulmányozva, hogy a peres eljárásban jelentős szerepet játszott a nyomozás, a bizonyítékgyűjtés, tehát valóban a nyomozóelví (inkvizitórius) eljárási rendszer volt a meghatározó a korabeli debreceniek ítélkezésében. Ezt egyrészt a szakértő tanúk – bábák, borbélyok – nyomozásba történő bevonása támasztja alá. E szakértők véleményét, vizsgálatuk eredményét nagyon komolyan vette a magisztrátus, s az ítéleteket is ez alapján hozták meg. Láthattuk, milyen nélkülözhetetlen szerepet játszottak e szakértők a különféle emberölések, de még a paráznság kapcsán is. De nem csupán a személyek, holttestek vizsgálata számított bevett nyomozási módszernek. Több példát is találunk arra vonatkozóan, hogy másféle pereknél is fontosnak tartották kideríteni, mi is történt valójában. Így egyebek mellett a tűzeseteknél is alapos vizsgálatot végeztek, ahogyan azt egy polgári per kapcsán már bemutattuk. Emlékezzünk csak vissza, hogy amellet, hogy megvizsgálták az érintettek kemencéjét, annak bizonyítékait, látható jeleit is megszemléltek, hogy a kemencében gyűjtött tüzet alaposan eloltották-e. Valamint a tűz keletkezésének helyét,

¹⁷¹³ MNL HBML IV. A. 1011/a. 25. k. 504–505. 1703. jan. 15.

¹⁷¹⁴ MNL HBML IV. A. 1011/a. 28. k. 379. 1714. márc. 1.

¹⁷¹⁵ KONCZ 1913. 14.

a tűzvész kiindulópontját is fontosnak tartották meghatározni.¹⁷¹⁶ Az eljárás során a tanúktól is igyekeztek minél többet megtudni. Ezek a vallomások a borbélyokéhoz, bábákéhoz hasonlóan szintén jelentősen befolyásolták a perek kimenetelét. Itt azonban nem szabad figyelmen kívül hagynunk azt sem, hogy a megkérdezettek is emberek voltak, akiknek megvoltak a saját érdekeik, s előfordult, hogy igyekeztek megvédeni szeretteiket, esetleg rossz színben feltüntetni ellenségeiket, vagy kisebbnek beállítani saját szerepüket egy-egy bűncselekménnyel kapcsolatban. A kutatás során mi is tapasztaltuk, hogy bizonyos tanúk – elsősorban a családtagok – szavahihetősége megkérdőjelezhetőnek látszik.¹⁷¹⁷ A tanúk személyének alkalmasságát, összeférhetőségét éppen ezért a magisztrátus is vizsgálta, mérlegelte.¹⁷¹⁸ Mint láttuk, előtérbe került az írásbeliség is a perek során, s az okirati és egyéb írásos bizonyítás is egyre elterjedtebb lett.¹⁷¹⁹ De az ügyvédek meghatározó szerepe, és számuknak már e néhány év alatt megfigyelhető növekedése is a szakszerűség iránti igény megerősödését mutatja.

Láthattuk, hogy az ekkor még tisztán református város és lakossága életét mennyire átjárta a hit, a vallás. Ennek nagy szerepe volt az egyes bűncselekmények megítélésben, szigorú büntetésében, ahogyan abban is, hogy egyáltalán mit tekintettek bűnnek.

A bevett büntetések között a halálbüntetés több fajtáját is megtaláljuk, így például házasságtörők, erőszaktevők, bigámisták vagy gyilkosok esetében a lefejezést, rablóknál vagy különösen nagy értéket ellopóknál az akasztást, de ritkább esetben, elsősorban a boszorkányságért, valamint a szodómiáért vagy a bestialitásért elítélteknél a máglyán való megégetést, káromkodóknál a megkövezést, sőt egy gyilkossági ügyben golyó általi halált is. A magisztrátus azonban rendszerint igyekezett elkerülni, hogy bárkit halálra ítéljen, s csak az általuk legindokoltabbnak tartott esetekben hozta meg ezt a döntést. Ahogyan azt már korábban is kiemeltük, különbséget tettek a szándékosan és a véletlenül, gondatlanságból elkövetett emberölések között, valamint azt is mérlegelték, hogy kinek mekkora szerepe volt a bűncselekmény elkövetésében, illetve – és ez nem csak az emberöléseknél volt így –, hogy számukra kétséget kizáróan sikerült-e bizonyítani a bűnösséget. Az ítélethozatal során figyelembe vették a perbe fogottak előéletét is, hogy követtek-e el hasonló vagy más bűncselekményeket korábban, s azt is, hogy látnak-e esélyt a megjavulásra. Az is befolyásolta

¹⁷¹⁶ MNL HBML IV. A. 1011./a. 28. k. 401. 1714. jún. 11., 511. 1715. jan. 20., 540. 1715. febr. 13.

¹⁷¹⁷ A gyilkossággal vádolt Szöszke András lánya például a többi tanúval ellentétben övédelemről beszélt. A perre I. MNL HBML IV. A. 1011./a. 25. k. 853–854. 1704. nov. 29. A tanúvallomásokra I. MNL HBML IV. A. 1018./e. 2. k. 670–671., 674–675. 1704. nov. 29.

¹⁷¹⁸ L. pl. MNL HBML IV. A. 1011./a. 25. k. 615. 1703. jún. 11. Erre vonatkozó szabályozást már korábbról is olvashatunk. 1622-ben például azt mondták ki, hogy a városi törvényszéken „*kétféle atyafi egymás ellen semmiféle actioban tanú ne lehessen*”. KOLOSVÁRI-ÓVÁRI 1892. 586–587.

¹⁷¹⁹ MEZEY 1999. 357–358., 362–364., M. ANTALÓCZY 2001. 64–67., 76.

a magisztrátust, hogyan derült fény a cselekményre. Ha ugyanis az elkövető magától jelentkezett, hogy megvallja bűnét, az – ahogyan korábban is láthattuk – enyhítő körülménynek számított, és enyhébb büntetéshez vezetett. De a szenátorok nem maradtak érzéketlenek a családtagok könyörgésére sem, ahogyan a befolyásos pártfogók szava is sokat nyomott a latban egy-egy ítélet kiszabásakor.

Az **erőszakos bűncselekmények**nél, ha magánvadás perekről beszélünk, akkor a pénzbírság – leggyakrabban a hatalmaskodás 100 forintos büntetése, vagy a 40 forintos vérbírság –, s a hozzá párosulható borbély általi kezelési költségek megítélése volt a leggyakoribb büntetés. Ezzel szemben a magisztrátusi perek esetében általában testi fenyítést alkalmaztak, amelyhez testi sértés esetén szintén kapcsolódhatott pénzbírság. A **tulajdon rendjét sértő büntettek** elkövetőinek többségére szintén testi fenyítést szabtak ki, amelyhez párosulhatott valamilyen egyéb megszégyenítő büntetés vagy kitiltás is. De a nyakvasba és a kalodába tétel egyedüli büntetésként is többször szerepel a vizsgált forrásokban. A **káromkodás, szitkozódás** büntetésében már e néhány vizsgált év alatt is figyelhető meg változás. Míg 1704-ig a falóra ültetés volt a leggyakoribb megtorlás, addig az ezt követő években a verés, megcsapatás, amely után az elítélteket többször ki is tiltották a városból. Ezek mellett a nyakvasba vagy kalodába állítás, az utcánkenti végighordozás, valamint az ekklézsia követés is gyakorlatban volt. Az **egyéb vallás elleni bűnök** elkövetőinél is hasonló büntetéseket látunk, így előkerül a testi fenyítés, a nyakvasba állítás és a kitiltás is. A hamisan esküvőket pedig rendszerint szalmakoszorúzással, esetenként a Debrecenből történő kikoszorúzással büntették. A **becsületsértés** leggyakoribb szankciója a 100 forintos nyelvváltság volt. A vétkesnek olykor meg is kellett követnie a sértett felet, amelyhez párosulhatott reverzális adása is, de a nyakvasba állítás is bevett büntetésnek számított. Ez utóbbihoz furatozást vagy pálcázást is kiszabhattak, de erre rendszerint akkor került sor, ha az illető káromló szitkokkal szidalmazott valakit, vagy a város dolgában eljáró személyt sértegette. A parázna nőket pedig gyakran a nyelvüknél fogva vitte ki a hóhér a büntetés helyére, ha ártatlan – vagy annak vélt – férfit vallottak. A **család rendjét és a nemi erkölcsöt sértő büntettek** miatt elítéltek egyébként leginkább szintén verést kaptak tettükért. Ezzel együtt járhatott a városból való kicsapás, kitiltás is, valamint alkalmakként – rendszerint a többszörös visszaesőknél – megbélyegzés is. A **boszorkányság, varázslás** büntetése a máglyahalál volt a korszakban, azonban az általunk vizsgált perek vádlottjainak többsége elkerülte a kivégzést, ehelyett leginkább kiűzték, kiverték őket Debrecenből. Ennek oka általában a nem elégséges bizonyítás volt.

Az általunk egyéb bűncselekmények közé sorolt esetek rendkívül sokszínűek, ebből adódóan a kiszabott büntetések is igen változatosak. A **tűzokozás** esetében például a vizsgált

források nem is elegendők a leggyakrabban alkalmazott büntetés vagy büntetések meghatározásához. A fennmaradt ítéletek között több különféle módszert is látunk, de mindegyiket csak egyszer. Így szándékos tűzokozásnál testi fenyítéssel, véletlenül, gondatlanságból esett tűzkárnál falóra ültetéssel és nyakvassal – mindkét esetben meg kellett kiáltania az elítéltnak, hogy mit tett –, valamint vasra verve végeztetett, egy évig tartó közmunkával találkozunk. Annyi bizonyos, hogy a vizsgált jegyzőkönyvek szerint egyik perbe fogott sem érdemelte ki tetteivel az elvetemült gyújtogatóknak járó halálbüntetést. **A zendülők és pártütők** is halált érdemeltek a korabeli megítélés szerint, azonban a magisztrátus ettől még komoly zendülés esetén is eltekintett. A kegyelem adásához az is hozzájárult, hogy a szenátorok figyelembe vették a delikvensnek az eljárás ideje alatt tömlöcben töltött, hosszú szenvedését is, amelyet – mint ahogyan az 1693-as felkelés egyik vezetőjénél, Szemere Jánosnál is láttuk – nem mindenki élt túl. A kiszabott büntetés rendszerint így is súlyos volt, az elítélteket több esetben szalmakoszorúval és az utcákon történő végigvezetéssel szégyenítették meg, mielőtt kitiltották őket Debrecenből. **A statútumszegések**nél az esetek sokféleségéből adódóan a szankciók is nagyon változatosak voltak. A komolyabb vétkek – például a bérlimitáció figyelmen kívül hagyása, kereskedelemre vonatkozó szabályok áthágása – 200 forintos bírságot, de akár a polgárjog elvesztését is eredményezhette. A városi hasznos jogok megsértéséért pedig bevett büntetésnek számított a 40 forintos bírság és ugyannyi napi fogság. De előfordultak enyhébb ítéletek is.

A korabeli Debrecen bíraskodását tanulmányozva érdekes kettősség figyelhető meg. Bár egyre inkább megmutatkozik a szakszerűségekre való törekvés – törvénykezés menetének, gördülékenységének biztosítása, szakértők, ügyvédek kiemelt szerepe –, s nem az ártatlanságot, hanem a bűnösséget kellett bizonyítani, a büntetések célja továbbra is az elrettentés, a megszegés, s nem a nevelés volt. A nyomozás és az igazság kiderítésének előtérbe helyezése mellett még mindig találunk példát hihetetlen történetek és tanúvallomások alapján elítélt, majd máglyán megégetett boszorkányokra vagy házasságtörésért lefejezett perbe fogottakra.¹⁷²⁰ A határozatokat, ítéleteket vizsgálva azonban mégis megjelenik a nevelés gondolata, hiszen számos delibérátumban feljegyezték, hogy az elkövetőnek saját maga vagy mások könyörgésére megkegyelmeztek, „*jövendőbeli maga megjobbításának jó reménsége alatt*”, vagyis azzal a reménnyel, hogy jó útra tér.¹⁷²¹

¹⁷²⁰ Ezen érdekes kettősség a 18. század közepén is jellemző marad. L. uo. 112.

¹⁷²¹ L. pl. MNL HBML IV. A. 1011./a. 25. k. 431. 1702. szept. 11.

Végezetül nem feledkezhetünk meg arról sem, hogy e pereknek, s az egyes bűncselekmények és vétkek korabeli megítélésének megértéséhez elengedhetetlen, hogy megpróbáljunk a korabeli debreceniek fejével gondolkodni, s ne mai szemmel tekintsünk ezekre az ügyekre. Nem szabad megfélemednünk sem az érintetteket körülvevő világról, sem például a vallás szinte mindenre kiterjedő szerepéről sem.

12 Irodalomjegyzék

Kiadatlan források

MNL HBML IV. A. 1011./a. 23. k. Tanácsülési és közgyűlési jegyzőkönyvek, 1693–1696.

MNL HBML IV. A. 1011./a. 24. k. Tanácsülési és közgyűlési jegyzőkönyvek, 1697–1700.

MNL HBML IV. A. 1011./a. 25. k. Tanácsülési és közgyűlési jegyzőkönyvek, 1701–1705.

MNL HBML IV. A. 1011./a. 26. k. Tanácsülési és közgyűlési jegyzőkönyvek, 1705.

MNL HBML IV. A. 1011./a. 27. k. Tanácsülési és közgyűlési jegyzőkönyvek, 1706–1711.

MNL HBML IV. A. 1011./a. 28. k. Tanácsülési és közgyűlési jegyzőkönyvek, 1712–1715.

MNL HBML IV. A. 1011./s. 1. k. Polgárkönyv (Matricula civium).

MNL HBML IV. A. 1011./t. 1. k. Népszámlálások.

MNL HBML IV. A. 1018./e. 1. k. Büntető-törvényszéki jegyzőkönyvek, 1693–1695.

MNL HBML IV. A. 1018./e. 2. k. Büntető-törvényszéki jegyzőkönyvek, 1696–1705.

MNL HBML IV. A. 1018./e. 3. k. Büntető-törvényszéki jegyzőkönyvek, 1706–1715.

Kiadott források

BARTA BOLDIZSÁR: Rövid Chronica. Hajdú-Bihar Megyei Levéltár forráskiadványai 11. Bevezetővel ellátta és sajtó alá rendezte: Ozsváthné Krankovics Ilona, Debrecen, 1984.

Corpus Juris Hungarici, 1563. évi XLII. tv.

Online: <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=56700009.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fkeyword%3D1567> (Utolsó letöltés: 2020. szept. 23.)

Corpus Juris Hungarici, 1567. évi IX. tv.

Online: <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=56700009.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fkeyword%3D1567> (Utolsó letöltés: 2020. szept. 20.)

Corpus Juris Hungarici, 1659. évi XVII. tv.

Online: <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=65900017.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fkeyword%3D1659> (Utolsó letöltés: 2021. márc. 9.)

KITONICH JÁNOS: Rövid igazgatás a' Nemes Magyar Országnek és hozzá tartozó Részeknek szokott törvény folyásiról. Melyet Deákból magyar nyelvre fordított Kászoni János Váradon, 1647-ben. Budapest, 2014.

PÓSALAKI JÁNOS: Debrecen siralmas állapotának megvilágítása 1685–1696. Hajdú-Bihar Megyei Levéltár forráskiadványai 17. Fordította és életrajzzal ellátta: Balogh István, Debrecen, 1987.

RADICS KÁLMÁN: Zoltai Lajos munkáiból. A szabad királyi városi rangra emelt Debrecen életének első esztendeiből. Egy névtelen Naplója 1696–1700-ról. Hajdú-Bihar Megyei Levéltár évkönyve XIX. Debrecen, 1992. 179–202.

WERBŐCZY ISTVÁN: Tripartitum. 1514.

Online: <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=51400001.TVJ&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fkeyword%3Dwerb%25C5%2591czy> (Utolsó letöltés: 2020. okt. 23.)

Felhasznált irodalom

M. ANTALÓCZY ILDIKÓ: A blaszfémia és más vallásellenes bűncselekmények Debrecenben a XVIII. század közepén. I. rész. In: Hajdú-Bihar Megyei Levéltár évkönyve XXIII. Debrecen, 1996. 67–90.

M. ANTALÓCZY ILDIKÓ: A blaszfémia és más vallásellenes bűncselekmények Debrecenben a XVIII. század közepén II. rész. In: Hajdú-Bihar Megyei Levéltár évkönyve XXIV. Debrecen, 1997. 57–84.

M. ANTALÓCZY ILDIKÓ: A debreceni városi bíróság szervezete és működési rendje a XVIII. században. In: Hajdú-Bihar Megyei Levéltár évkönyve XXV. Debrecen, 1998. 5–22.

M. ANTALÓCZY ILDIKÓ: Az ember élete és testi épsége elleni bűncselekmények Debrecenben a XVIII. század közepén. In: Történeti Tanulmányok: a Kossuth Lajos Tudományegyetem Történelmi Intézetének kiadványa, 2000. 8. köt. 119–142.

M. ANTALÓCZY ILDIKÓ: Bűnözés és büntetés Debrecenben a XVIII. század közepén. Debrecen, Csokonai, cop. 2001.

ÁGOSTON GÁBOR – OBORNI TERÉZ: A tizenhetedik század története. Budapest, 2000. (Magyar Századok, 7. köt.)

BAJKÓ MÁTYÁS: Egyházszerkezet és iskolarendszer. In: Rácz István (szerk.): Debrecen története 2. kötet, 1693–1849. Debrecen, 1981. 439–472.

BALOGH ISTVÁN: A cívisek világa. Debrecen, 1973.

BALOGH ISTVÁN: A rendi állam várospolitikája. In: Rácz István (szerk.): Debrecen története 2. kötet, 1693–1849. Debrecen, 1981. 91–108.

BALOGH ISTVÁN: Debrecen mezőváros igazgatása és igazságszolgáltatása (1361–1599). Hajdú-Bihar Megyei Levéltár évkönyve XXIX. Debrecen, 2002–2003. 5–29.

BARCZA JÓZSEF (szerk.): A Debreceni Református Kollégium története. Budapest, 1988.

BÁRÁNY ATTILA – PAPP KLÁRA – SZÁLKAI TAMÁS (szerk.): Debrecen város 650 éves. Várostörténeti tanulmányok. Debrecen, 2011.

BÉLI GÁBOR: Magyar jogtörténet. A tradicionális jog. Dialóg Campus Kiadó – Nordex Kft., 2014.

Online: https://regi.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop425/2011_0001_528_Beli_Gabor_Magyar_jogtortenet/adatok.html (Utolsó letöltés: 2020. okt. 23.)

BÉRES ANDRÁS: Debrecen város fekete könyve helytörténeti forrásértéke. In: A Hajdú-Bihar Megyei Levéltár Évkönyve XIII. Debrecen, 1986. 153–165.

BICZÓ ANDRÁS: Kísérlet a poena extraordinaria egy jelentésének feltárására a 18. század második felének debreceni ítélkezési gyakorlatában. Debreceni Jogi Műhely, 2017. 3–4. sz. 121–135.

Online: http://www.debrecenijogimuhely.hu/archivum/3_4_2017/kiserlet_a_poena_extraordinaria_egy_jelentesenek_feltarasara_a_18_szazad_masodik_felenek_debreceni_itelkezesi_gyakorlataban/ (Utolsó letöltés: 2020. okt. 16.)

BITSKEY ISTVÁN: Hitviták tüzeiben. Budapest, 1978.

BÓNIS GYÖRGY: Buda és Pest bírósági gyakorlata a török kiűzése után (1686–1708). Budapest várostörténeti monográfiái 23. Budapest, 1962.

BÓNIS GYÖRGY – DEGRÉ ALAJOS – VARGA ENDRE: A magyar bírósági szerkezet és perjog története. Budapest, 1961.

BOZZAY RÉKA: Tanulási célú migráció. Debreceni diákok kora újkori peregrinációja nyugat-európai egyetemeken (1588–1795). In: Papp Klára – Kerepeszki Róbert (szerk.): Menekültek, migránsok, új hazát keresők. Debrecen, 2016. 47–64.

BUZA JÁNOS: Magyarországi és erdélyi pénzürtékek a 16–17. században. Közép-európai kitekintéssel. Budapest, 2021.

DÁVID ZOLTÁN: Az 1692. évi összeírás forrásértéke. In: A Hajdú-Bihar Megyei Levéltár Évkönyve IX. Debrecen, 1982. 117–126.

GAZDAG ISTVÁN: Debrecen város történeti kronológiája III. 1693–1790. In: Hajdú-Bihar Megyei Levéltár évkönyve XIII. Debrecen, 1986. 187–193t.

H. NÉMETH ISTVÁN: Várospolitikai és gazdaságpolitika a 16–17. századi Magyarországon. 1. kötet. Budapest, 2004.

HAJDU LAJOS: Büntetés és büntetés Magyarországon a XVIII. század utolsó harmadában. Budapest, 1985.

HANNY IRÉN – KEVEHÁZI FERENC – KULCSÁR GIZELLA: Néhány debreceni boszorkányper orvostörténeti vonatkozása. In: Orvostörténeti Közlemények: Az Országos Orvostörténeti Könyvtár közleményei, 1960. 18. köt. 98–109.

HERPAY GÁBOR: Istentiszteletek Debreczenben a múltban. Debreceni Képes Kalendárium, 1915. Debrecen, 1915. 78–82.

JENEY-TÓTH ANNAMÁRIA: „...Urunk udvarnépe...” Udvar és társadalma Báthory Gábor és Bethlen Gábor fejedelemsége idején a kolozsvári számadáskönyvek tükrében. Debrecen, 2012.

KABÓDI CSABA – MEZEY BARNA: A munka szerepváltozásai a büntetésvégrehajtásban – a kezdetektől a századfordulóig. Börtönügyi Szemle, 1990. 1. sz. 49–61.

KÁLLAY ISTVÁN: Kezesség és cautio a XVI–XIX. századi magyar jogban. In: Jogtörténeti Tanulmányok, 1986. 6. köt. 227–240.

KÁLLAY ISTVÁN: Tripartitum a helyi joggyakorlatban. Jogtudományi Közlöny, 1991. 9–10. sz. 209–215.

KÁLLAY ISTVÁN: Városi bíraskodás Magyarországon 1686-1848. Budapest, 1996.

KÁLNÁSI ÁRPÁD: Debreceni cívis szótár. Debrecen, 2005.

Online: <http://mnytud.arts.unideb.hu/sorozat/dcsz/dcsz.pdf> (Utolsó letöltés: 2021. júl. 7.)

KLANICZAY GÁBOR: Gyógyítók a magyarországi boszorkányperekben. In: Klaniczay Gábor – Pócs Éva (szerk.): Boszorkányok, varázslók és démonok Közép-Kelet-Európában. Budapest, 2014. 263–305.

KLANICZAY GÁBOR – KRISTÓF ILDIKÓ – PÓCS ÉVA: Magyarországi boszorkányperek. Kisebbségi forráskiadványok gyűjteménye 1. Budapest, 1989.

KLANICZAY GÁBOR – PÓCS ÉVA (szerk.): Boszorkányok, varázslók és démonok Közép-Kelet-Európában. Budapest, 2014.

KOLOSVÁRI SÁNDOR – ÓVÁRI KELEMEN: A magyar törvényhatóságok jogszabályainak gyűjteménye. III. k. Budapest, 1892.

Online: https://adt.arcanum.com/hu/view/Eltekonyvek_Ba_391_3/ (Utolsó letöltés: 2021. júl. 1.)

KOMORÓCZY GYÖRGY: A városigazgatás 1693–1716 között. In: Rác István (szerk.): Debrecen története. 2. kötet. Debrecen, 1981. 216–224.

KONCZHÁZAI KONCZ ÁKOS: Debrecen város régi büntetőjoga és ennek alkalmazása a különböző bűnesetekben. Debrecen, 1913.

KRISTÓF ILDIKÓ: Boszorkányok, „Orvos Asszonyok” és „Parázna Személyek” a XVI–XVIII. századi Debrecenben. Ethnographia, 1990. 3–4. sz. 438–466.

SZ. KRISTÓF ILDIKÓ: Boszorkányüldözés a kora újkori Magyarországon: kutatástörténet, eredmények, teendők – 2013-ban. In: Klaniczay Gábor – Pócs Éva (szerk.): Boszorkányok, varázslók és démonok Közép-Kelet-Európában. Budapest, 2014. 17–62.

KRISTÓF ILDIKÓ: Bűjjös bájosok bűne: Boszorkányvadás Debrecenben. Rubicon, 1990. 2. sz. 18–20.

KRISTÓF ILDIKÓ: „Ördögi mesterséget nem cselekedtem”. A boszorkányüldözés társadalmi és kulturális háttere a kora újkori Debrecenben és Bihar vármegyében. Debrecen, 1998.

MAKKAI LÁSZLÓ: Debrecen mezőváros művelődéstörténete. In: Szendrey István (szerk.): Debrecen története 1. kötet, 1693-ig. Debrecen, 1984. 493–604.

MAKKAI LÁSZLÓ: Puritánok és boszorkányok Debrecenben. In: A Hajdú-Bihar Megyei Levéltár Évkönyve VIII. Debrecen, 1981. 113–128.

Online: <http://hbml.archivportal.hu/data/files/144629671.pdf> (Utolsó letöltés: 2014. márc. 25.)

MEZEY BARNA: A Hármaskönyv büntetőjoga. Jogtörténeti Szemle, 2014. 4. sz.–2015. 1. sz. 70–76.

Online: <https://majt.elte.hu/media/87/db/23b7109a697f716082e69e525898c13bd952798655a3eecd193f39fe0116/MAJT-Jogtorteneti-Szemle-201404201501.pdf>

MEZEY BARNA: A káromkodás (blaszfémia) a XVII–XVIII. század büntető jogszabályaiban: adalékok a Rákóczi-szabadságharc jogalkotásához. Jogtörténeti Szemle, 1986. 1. sz. 56–65.

MEZEY BARNA: Büntetések a Rákóczi-szabadságharc jogtörténetében. Börtönügyi Szemle, 2003. 2. sz. 55–62. 59.

MEZEY BARNA (szerk.): Magyar jogtörténet. Budapest, 1999.

MEZEY BARNA: Régi idők tömlőcei. Büntetések, börtönök, bakók. Budapest, 2010.

OROSZ ISTVÁN: Debrecen szabad királyi városi státusának országgyűlési becikkelyezése. In: OROSZ ISTVÁN: A főnix és a bárány városa. Tanulmányok Debrecen múltjából. Debrecen, 2015. 45–68.

OROSZ ISTVÁN: Debrecen útja a mezővárostól a szabad királyi városig. In: Bárány Attila – Papp Klára – Szálkai Tamás (szerk.): Debrecen város 650 éves. Várostörténeti tanulmányok. Debrecen, 2011. 115–130.

ŐRI PÉTER: A pestisjárványok demográfiai következményei a 17–18. századi Magyarországon. In: KSH Népeségtudományi Kutatóintézet Történeti Demográfiai Évkönyve 2005. 115–162.

Online: <https://www.demografia.hu/kiadvanyokonline/index.php/tortenetidemografiaievkonyvek/issue/view/335> (Utolsó letöltés: 2021. febr. 9.)

PAPP KLÁRA: A szabad királyi városi cím megszerzésétől az országgyűlési becikkelyezésig. In: Bárány Attila – Papp Klára – Szálkai Tamás (szerk.): Debrecen város 650 éves. Várostörténeti tanulmányok. Debrecen, 2011. 301–318.

PAPP KLÁRA: Balkáni kereskedők a XVIII. századi Bihar megyében. In: Hajdú-Bihar Megyei Levéltár évkönyve XIV. Debrecen, 1987. 11–27.

PAPP KLÁRA: Debrecen és Várad kapcsolatai a kora újkorban. In: „Őrizzük Váradot...” Nagyvárad és Bihar vármegye története a kora újkorban. Tanulmányok Biharország történetéről 4. Nagyvárad, 2017. 33–54.

PAPP KLÁRA: Együtt élő nemesek és jobbágyok érdekkonfliktusai a XVIII. századi Bihar megye mezővárosaiban. In: Hajdú-Bihar Megyei Levéltár évkönyve XIV. Debrecen, 1987. 21–31.

PAPP KLÁRA: Görög és zsidó kereskedők a 18. századi Bihar vármegyében a tanúvallomási jegyzőkönyvek tükrében. In: Pieldner Judit – Pap Levente – Tapodi Zsuzsa – Forisek Péter – Papp Klára (szerk.): Kulturális identitás és alteritás az időben. Debrecen, 2013. 11–32.

PÉTER KATALIN: Magánélet a régi Magyarországon. Budapest, 2012.

RADICS KÁLMÁN: Zoltai Lajos munkáiból. A legrégebb debreczeni ház története. A Komáromy-ház története. Nagy főbírók és más jelesemberek debreceni házai. In: Hajdú-Bihar Megyei Levéltár évkönyve XXII. Debrecen, 1995. 293–315.

RÁCZ ISTVÁN (szerk.): Debrecen története 2. kötet, 1693–1849. Debrecen, 1981.

RÁCZ ISTVÁN: Városlakó nemesek az Alföldön 1541–1848 között. Budapest, 1988.

S. SZABÓ JÓZSEF: Erkölcsi élet hajdan Debrecenben. Debreceni Képes Kalendárium, 1932. Debrecen [1931]. 88–92.

SÁPI LAJOS: A település fejlődése. In: Ráczy István (szerk.): Debrecen története. 2. kötet, 1693–1849. Debrecen, 1981. 70–88.

SÁPI LAJOS: Debrecen település- és építéstörténete. Debrecen, 1972.

SOLYMOSI LÁSZLÓ: Debrecen 1361. évi kiváltságlevele. In: Bárány Attila – Papp Klára – Szálkai Tamás (szerk.): Debrecen város 650 éves. Várostarténeti tanulmányok. Debrecen, 2011. 9–22.

STIPTA ISTVÁN: A magyar bírósági rendszer története. Debrecen, 1998.

SZABADI ISTVÁN: A református egyház Debrecenben a szabad királyi városi cím megszerzése után. In: Orosz István – Papp Klára (szerk.): Katolikus újjászületés Debrecenben. Debrecen, 2015. 127–134.

SZABÓ ISTVÁN: Debrecen szabad és királyi városi rangra emelése, 1693. Debreceni Szemle, 1938. 10–11. sz. 244–256.

Online: <http://fulltext.lib.unideb.hu/journals/bin/tibi.cgi?fi=dsz&ev=1938&sz=11> (Utolsó letöltés: 2020. nov. 1.)

SZENDINÉ ORVOS ERZSÉBET: Debrecen város magisztrátusának jegyzőkönyvei 1606–1610. PhD értekezés, 2005.

SZENDREY ISTVÁN: Debrecen, a mezőváros. In: Uő. (szerk.): Debrecen története 1. kötet, 1693-ig. Debrecen, 1984. 131–311.

SZENDREY ISTVÁN: Debrecen a Rákóczi szabadságharcban. In: A Hajdú-Bihar Megyei Levéltár Évkönyve I. Debrecen, 1974. 7–25.

SZENDREY ISTVÁN (szerk.): Debrecen története 1. kötet, 1693-ig. Debrecen, 1984.

SZINNYEI JÓZSEF: Magyar írók élete és munkái.

Online: <https://mek.oszk.hu/03600/03630/> (Utolsó letöltés: 2020. okt. 31.)

SZÚCS ISTVÁN: Szabad királyi Debreczen város történelme II. Debrecen, 1871.

SZÚCS ISTVÁN: Szabad királyi Debreczen város történelme III. Debrecen, 1871.

TAKÁCS BÉLA: Debrecen ipara 1693-ig. In: Szendrey István (szerk.): Debrecen története 1. kötet, 1693-ig. Debrecen, 1984. 411–470.

VAJDA MÁRIA: Szexuális bűnök és büntetések a XVIII. századi puritán Debrecenben és környékén. In: Tiscium: a Jász–Nagykun–Szolnok megyei múzeumok évkönyve XIV. Szolnok, 2004. 251–267.

Online: http://library.hungaricana.hu/hu/view/MEGY_JNSZ_Evkonyv_2004/?pg=252&layout=s (Utolsó letöltés: 2020. nov. 1.)

ZOLTAI LAJOS: A debreceni városháza négyszázéves története. Közli: Radics Kálmán. In: Hajdú-Bihar Megyei Levéltár évkönyve XXIV. Debrecen, 1997. 273–316.

ZOLTAI LAJOS: Barta Boldizsár a szűcsmester krónikáiról és debreceni főbíró 1623–1689. Debrecen, 1939.

Online: https://mandadb.hu/common/file-servlet/document/603618/default/doc_url/Dr_Zoltai_Lajos_Barta_Boldisr.pdf (Utolsó letöltés: 2020. nov. 1.)

ZOLTAI LAJOS: Debrecen a török uralom végén. A város háztartása. 1662–1692. Budapest, 1905.

Online: https://mandadb.hu/common/file-servlet/document/403854/default/doc_url/Debrecen_a_trk_uralom_vgn_a_vros_hztartsa_1.pdf (Utolsó letöltés: 2020. okt. 31.)

ZOLTAI LAJOS: Debrecen százados küzdelme a görög kereskedőkkel. A Debreceni Tisza István Tudományos Társaság I. osztályának kiadványai VI. kötet. 4. füzet. Debrecen, 1935.

Online:

https://mandadb.hu/common/file-servlet/document/603451/default/doc_url/Dr_Zoltai_Lajos_Debrecen_vros_szzados_kzdelme_a_grg_kereskedkkel.pdf (Utolsó letöltés: 2020. okt. 31.)

ZOLTAI LAJOS: Debrecen város lakossága foglalkozási ágak szerint a XVIII. század végéig. Régi Okiratok és Levelek Tára. II. 1906.

Online: https://mandadb.hu/common/file-servlet/document/412198/default/doc_url/Debrecen_vros_lakossga_foglalkozsi_gak.pdf (Utolsó letöltés: 2020. okt. 31.)

ZOLTAI LAJOS: Debrecen ipara és kereskedelme a XVIII. sz. elején. Debreceni Képes Kalendárium. 1912. 81–95.

Online: <http://hbml.archivportal.hu/data/files/144709386.pdf> (Utolsó letöltés: 2020. okt. 31.)

ZOLTAI LAJOS: Vázlatok a debreceni régi polgár házatájáról. A lakóház belseje. Közli: Radics Kálmán. In: Hajdú-Bihar Megyei Levéltár évkönyve XXXIII. Debrecen, 2014. 325–360.

ISMERTETÉSEK

1. Beszámoló a Bihar-kutatás 2014 konferenciáról. Új Nézőpont, 2014. 3–4. sz. 77–78.

TANULMÁNYOK

1. Bűnesetek és büntetések Debrecenben a 18. század első évében. Debreceni Szemle, 2012. 3–4. sz. 104–111.

2. Debrecen bűnesetei 1701 és 1705 között. In: Barta Róbert – Kerepeszki Róbert – Szendrei Ákos (szerk.): Hallgatói Műhelytanulmányok 1. Debreceni Egyetem Bölcsészettudományi Kar Történelmi Intézet. Debrecen, 2012. 46–61.

3. Katonák Debrecenben: terhek, konfliktusok, bűnesetek a 17–18. század fordulóján. Új Nézőpont, 2015. 1–2. sz. 39–51.

4. Nők Debrecen magisztrátusi jegyzőkönyveiben (1697–1705). Új Nézőpont, 2015. 3–4. sz. 23–38.

5. Soldiers in Debrecen: burdens, conflicts, crimes at the turn of the 17th and 18th centuries. In: Hallgatói Műhelytanulmányok 3. Rejuvenating Scholarship Collection of Graduate School Studies in History. Edited by Péter Forisek – Katalin Schrek – Ákos Szendrei. Debrecen, 2015. 53–65.

6. A család rendjét és a nemi erkölcsöt sértő büntettek Debrecenben 1693 és 1705 között. In: Tavaszi Szél Konferenciakötet IV. (2016). 449–459.

7. „Perelleyenek az ördögök véllé!” – Mocskolódás, rágalmazás, becsületsértés Debrecenben 1693 és 1703 között. Új Nézőpont, 2017. 1. sz. 21–34.

8. „Deliberatum est...” Ítélethozatal és büntetések Debrecenben a 17–18. század fordulóján. Tavaszi Szél Konferenciakötet III. (2017). 493–503.

9. A református Debrecen hétköznapijai (1693–1715). Új Nézőpont, 2018. 1. sz. 45–56.

10. A tanúvallomások szerepe a debreceni bíraskodásban 1701 és 1705 között. A Hajdú-Bihar Megyei Levéltár Évkönyve XXXV. Debrecen, 2018. 221–236.

11. Alltagsleben im reformierten Debrecen zwischen 1693 und 1715. In: Annamária Kónyová – Peter Kónya (szerk.): Reformáció Közép-Európában. II. Presov, 2018. 411–427.

12. Erőszakos bűncselekmények Debrecenben 1693 és 1715 között. In: Történeti Tanulmányok XXVIII. Debrecen, 2020. 123–165.

13. Tűzesetek és tűzokozás Debrecenben 1693 és 1715 között. Debreceni Szemle, 2021. 1. sz. 36–44.

13 Függelék

1. táblázat

Törvénykezési napok (és perekhez kötődő bejegyzések) 1697-ben

1697	Jan.	Febr.	Márc.	Ápr.	Máj.	Jún.	Júl.	Aug.	Szept.	Okt.	Nov.	Dec.
1.					Sze ³		H					
2.					Cs				H			H
3.								Szo				
4.			H	Cs ¹								
5.						Sze			Cs			
6.					H							
7.			Cs									
8.		P										
9.					Cs				H			H
10.						H						
11.			H									
12.									Cs			
13.		Sze				Cs						
14.	H										Cs	
15.					Sze ⁴							
16.									H ⁵			
17.				Sze ²		H						
18.			H								H	
19.								H	Cs			
20.												
21.			Cs								Cs	
22.				H								
23.									H			
24.	Cs					H						
25.	P		H	Cs								
26.								H				
27.						Cs						
28.		Cs									Cs	
29.				H								
30.												
31.												

Jelmagyarázat:

¹ 1 darab interdictio

² 1 darab meghatalmazott (plenipotentarius) vallás

³ 1 darab protestálás

⁴ 1 darab meghatalmazott (plenipotentarius) vallás

⁵ 1 darab meghatalmazott (plenipotentarius) vallás

H = hétfő

Sze = szerda

Cs = csütörtök

P = péntek

Szo = szombat

2. táblázat

Törvénykezési napok (és perekhez kötődő bejegyzések) 1698-ban

1698	Jan.	Febr.	Márc.	Ápr.	Máj.	Jún.	Júl.	Aug.	Szept.	Okt.	Nov.	Dec.
1.									H			H
2.												
3.			H									
4.												Cs
5.				Szo								
6.		Cs			K ²							
7.												
8.									H			
9.												
10.			H		Szo ³							
11.								H	Cs			
12.					H	Cs						
13.		Cs			K ⁴					H		
14.												
15.									H			
16.			V ¹ (?)			H						
17.			H	Cs								
18.												
19.												
20.	H											
21.				H								
22.												
23.						H						
24.											H	
25.								H	Cs			
26.						Cs						
27.					K ⁵						Cs	
28.				H				Cs				
29.					Cs ⁶							
30.						H						
31.												

Jelmagyarázat:

¹ 1 darab meghatalmazott (plenipotentiarus) vallás

² 1 darab meghatalmazott (plenipotentiarus) vallás

³ 1 darab reconciliatio

⁴ 1 darab meghatalmazott (plenipotentiarus) vallás

⁵ 1 darab meghatalmazott (plenipotentiarus) vallás

⁶ 1 darab meghatalmazott (plenipotentiarus) vallás

H = hétfő

K = kedd

Cs = csütörtök

Szo = szombat

V = vasárnap

(?) szokatlan időpont, talán elírták

3. táblázat

Törvénykezési napok (és perekhez kötődő bejegyzések) 1699-ben

1699	Jan.	Febr.	Márc.	Ápr.	Máj.	Jún.	Júl.	Aug.	Szept.	Okt.	Nov.	Dec.
1.										Cs		K ⁶
2.		H	H	Cs			Cs					
3.												
4.				Szo			Szo					
5.										H		Szo
6.		P ¹		H	Sze ³		H			K ⁵		
7.									H			H
8.										Cs		
9.			H				Cs					
10.		K ²										Cs
11.					H							
12.			Cs							H		
13.							H					
14.					Cs				H	Sze		H
15.						H						
16.		H	H				Cs					
17.									Cs	Szo		Cs
18.						Cs						
19.			Cs			P ⁴						Szo
20.						Szo						
21.												
22.	Cs					H		Szo				
23.		H	H									
24.								H	Cs			
25.			Sze		H							
26.	H	Cs									Cs	
27.				H				Cs				
28.			Szo	K					H			
29.	Cs					H						
30.											H	
31.												

Jelmagyarázat:

¹ 1 darab protestálás

² 1 darab meghatalmazott (plenipotentiarus) vallás

³ 1 darab protestálás

⁴ egy appropriációhoz kötődik

⁵ 1 darab meghatalmazott (plenipotentiarus) vallás

⁶ 1 darab meghatalmazott (plenipotentiarus) és ügyvédvallás

H = hétfő

K = kedd

Sze = szerda

Cs = csütörtök

P = péntek

Szo = szombat

4. táblázat

Törvénykezési napok (és perekhez kötődő bejegyzések) 1700-ban

1700	Jan.	Febr.	Márc.	Ápr.	Máj.	Jún.	Júl.	Aug.	Szept.	Okt.	Nov.	Dec.
1.		H	H		Szo							
2.									Cs			Cs
3.					H		Szo					
4.		Cs	Cs			P ¹			Szo	H		Szo
5.							H					
6.		Szo	Szo						H			H
7.						H						
8.		H	H		Szo		Cs					
9.									Cs	Szo		Cs
10.							Szo					
11.			Cs							H		Szo
12.						Szo	H					
13.			Szo		Cs							H
14.						H						
15.		H	H		Szo		Cs					
16.			K									
17.					H	Cs	Szo					
18.	H		Cs						Szo		Cs	Szo
19.						Szo						
20.		Szo	Szo	K					H			
21.	Cs					H						
22.		H	H								H	
23.												
24.												
25.	H		Cs								Cs	
26.		P		H								
27.			Szo						H		Szo	
28.	Cs					H						
29.				Cs	Szo						H	
30.	Szo							H				
31.												

Jelmagyarázat:

¹ egy appropriációhoz kötődik
H = hétfő
K = kedd

Cs = csütörtök
P = péntek
Szo = szombat

5. táblázat

Törvénykezési napok (és perekhez kötődő bejegyzések) 1701-ben

1701	Jan.	Febr.	Márc.	Ápr.	Máj.	Jún.	Júl.	Aug.	Szept.	Okt.	Nov.	Dec.
1.									Cs	Szo		Cs
2.						Cs						
3.		Cs								H		
4.						Szo	H					
5.		Szo							H			H
6.						H	H (?!)					
7.			H									
8.									Cs			Cs
9.						Cs			P ²			
10.		Cs	Cs									Szo
11.				H			H					
12.		Szo	Szo						H			H
13.										Cs		
14.		H		Cs							H	
15.	Szo								Cs			Cs
16.				Szo		Cs						
17.	H	Cs									Cs	
18.				H		Szo						
19.		Szo							H			
20.	Cs					H						
21.		H		Cs							H	
22.	Szo											
23.						Cs						
24.	H		Cs ¹								Cs	
25.				H								
26.		Sz							H		Szo	
27.	Cs					H		Szo				
28.		H									H	
29.	Szo				V (?)				Cs			
30.			Sze (?)	Szo	H	Cs						
31.	H		Cs							H		

Jelmagyarázat:

¹ 1 darab reconciliatio

² 1 darab protestálás

(?) szokatlan időpont, talán elírták

(?!) nem stimmel a dátum vagy a nap, kétségkívül elírták

H = hétfő

Sze = szerda

Cs = csütörtök

P = péntek

Szo = szombat

V = vasárnap

6. táblázat

Törvénykezési napok (és perekhez kötődő bejegyzések) 1702-ben

1702	Jan.	Febr.	Márc.	Ápr.	Máj.	Jún.	Júl.	Aug.	Szept.	Okt.	Nov.	Dec.
1.							Szo					
2.		Cs							Szo	H		Szo
3.					Sze ¹							
4.		Szo							H			H
5.										Cs		
6.		H	H									
7.									Cs			Cs
8.							Szo					
9.									Szo			
10.							H					
11.		Szo							H			H
12.												
13.		H	H				Cs					
14.												Cs
15.					H		Szo					
16.	H	Cs	Cs									Szo
17.							H					
18.			Szo		Cs				H			H
19.						H						
20.			H		Szo		Cs			P ²		
21.	Szo								Cs			
22.					H							
23.	H	Cs	Cs						Szo		Cs	
24.							H					
25.		Szo	Szo						H		Szo	
26.	Cs					H						
27.		H	H								H	
28.								H	Cs			
29.				Szo		Cs						
30.	H											
31.												

Jelmagyarázat:

¹ 1 darab meghatalmazott (plenipotentiarus) vallás

² Protestálás és egy meghatalmazott (plenipotentiarus) és ügyvédvallás

H = hétfő

Sze = szerda

Cs = csütörtök

P = péntek

Szo = szombat

7. táblázat

A tanúk száma 1693 és 1698 között

Tanúk száma (1693–1698)																		
	1693			1694			1695			1696			1697			1698		
	H	N	Ö	H	N	Ö	H	N	Ö	H	N	Ö	H	N	Ö	H	N	Ö
1.	18	15	33	1	0	1	3	15	18	6	0	6	5	2	7	14	7	21
2.	3	2	5	1	0	1	8	0	8	3	0	3	11	3	14	8	0	8
3.	4	0	4	3	1	4	6	0	6	12	6	18	29	15	44	3	0	3
4.	3	0	3	4	10	14	2	0	2	2	0	2	11	1	12	8	0	8
5.	1	0	1	2	0	2	6	5	11	7	0	7	7	0	7	2	0	2
6.	3	1	4	1	0	1	3	0	3	7	37	44	6	1	7	4	2	6
7.	5	10	15	28	0	28	9	5	14	8	0	8	4	0	4	4	0	4
8.	6	0	6	6	1	7	3	0	3	0	12	12	4	0	4	3	0	3
9.	3	0	3	5	1	6	5	0	5	4	0	4	2	1	3	3	0	3
10.	5	4	9	1	0	1	2	0	2	1	26	27	10	0	10	5	0	5
11.	3	0	3	3	6	9	4	5	9	4	1	5	0	4	4	4	6	10
12.	2	0	2	7	2	9	10	8	18	3	0	3	13	5	18	4	1	5
13.	2	1	3	2	1	3	12	18	30	1	1	2	7	0	7	10	3	13
14.	1	0	1	11	2	13	1	0	1	4	0	4	1	0	1	6	3	9
15.	4	1	5	3	0	3	1	1	2	4	0	4	3	0	3	1	0	1
16.	2	2	4	5	2	7	6	2	8	2	0	2	5	1	6			
17.	8	1	9	8	0	8	2	1	3	6	1	7	1	0	1			
18.	4	0	4	3	1	4	2	0	2	13	1	14	0	2	2			
19.	3	0	3	2	0	2	5	0	5	2	0	2						
20.	6	3	9	6	0	6	37	16	53	1	0	1						
21.	4	35	39	9	10	19	4	0	4	1	0	1						
22.	13	17	30	6	0	6	5	9	14	5	0	5						
23.	18	8	26	7	0	7	1	1	2	2	0	2						
24.	3	0	3	5	0	5	3	0	3	2	0	2						
25.	1	6	7	4	3	7	11	0	11	3	5	8						
26.	3	0	3	7	0	7	11	2	13	6	0	6						
27.	2	0	2	2	0	2	7	0	7	2	0	2						
28.	27	23	50				15	14	29	0	0	0						
29.	14	29	43				0	0	0	2	0	2						
30.	7	34	41				2	0	2									
31.	1	0	1				3	0	3									
32.	18	8	26				10	2	12									
33.	6	1	7				3	2	5									
34.	5	6	11				5	0	5									
35.	4	1	5				5	0	5									
36.	6	2	8				6	0	6									
37.	2	13	15				2	0	2									
38.	4	0	4				2	0	2									
39.	5	0	5				18	23	41									

40.							2	2	4								
41.							10	4	14								
42.							15	9	24								

Jelmagyarázat:

H = hasznos tanúk száma (akik szolgáltattak valamilyen, az ügygel vagy a személyekkel kapcsolatos információt)

N = nem hasznos tanúk száma (akik semmiféle információval nem rendelkeztek, nevük mellett általában a „nihil” kifejezés szerepel)

Ö = összes tanú száma

8. táblázat

A tanúk száma 1699 és 1704 között

Tanúk száma (1699–1704)																		
	1699			1700			1701			1702			1703			1704		
	H	N	Ö	H	N	Ö	H	N	Ö	H	N	Ö	H	N	Ö	H	N	Ö
1.	4	11	15	6	3	9	8	1	9	4	1	5	5	0	5	4	0	4
2.	3	0	3	12	15	27	2	1	3	2	6	8	7	1	8	6	0	6
3.	5	1	6	3	0	3	5	3	8	3	5	8	5	5	10	1	1	2
4.	11	3	14	6	0	6	5	6	11	13	0	13	9	1	10	5	1	6
5.	14	0	14	11	7	18	9	5	14	5	2	7	4	0	4	1	0	1
6.	3	0	3	8	16	24	12	0	12	1	0	1	5	2	7	5	0	5
7.	6	34	40	0	3	3	7	0	7	4	0	4	4	0	4	25	10	35
8.	10	4	14	5	7	12	2	1	3	18	6	24	3	0	3	7	3	10
9.	5	10	15	3	1	4	17	5	22	4	5	9	5	1	6	6	2	8
10.	4	2	6	5	0	5	2	0	2	22	9	31	4	0	4	5	3	8
11.	14	1	15	4	0	4	3	2	5	16	7	23	8	9	17	3	0	3
12.	2	0	2	3	2	5	1	0	1	2	10	12	15	11	26	1	0	1
13.	2	0	2	5	3	8	7	1	8	10	9	19	4	0	4	5	10	15
14.	7	0	7	1	4	5	2	0	2	3	2	5	4	1	5	2	1	3
15.	27	21	48	3	1	4	3	2	5	6	5	11	1	4	5	3	0	3
16.	19	5	24	25	6	31	3	1	4	4	0	4	3	0	3	8	5	13
17.	2	3	5	11	2	13	5	0	5	6	1	7	4	0	4	2	0	2
18.	3	0	3	6	4	10	2	0	2	4	0	4				4	0	4
19.	6	1	7	6	14	20	4	0	4	1	14	15				3	23	26
20.	9	1	10	7	3	10	4	0	4	6	0	6				4	5	9
21.	3	0	3	3	1	4	4	13	17	7	0	7				3	0	3
22.	16	2	18	3	2	5	4	0	4	3	3	6				1	0	1
23.	4	0	4	7	4	11	8	0	8	30	6	36				6	2	8
24.	2	0	2	2	1	3	12	0	12	5	8	13				2	0	2
25.	9	0	9	2	4	6	2	1	3	2	0	2				4	2	6
26.	1	0	1	4	0	4	7	0	7	5	6	11				3	4	7
27.	19	7	26	12	12	24	4	3	7	4	1	5				14	3	17
28.	2	0	2	0	9	9	3	0	3	5	1	6				6	0	6
29.	3	1	4	6	17	23	3	6	9	4	3	7				8	2	10

30.	18	0	18	5	18	23	2	0	2	2	2	4				3	2	5
31.	29	20	49	2	24	26	3	7	10	2	1	3				1	0	1
32.	30	22	52	6	19	25	0	1	1	17	0	17				1	0	1
33.	0	7	7	7	35	42	3	0	3	4	2	6				3	0	3
34.	6	2	8	3	31	34	5	0	5	0	4	4				5	0	5
35.	7	4	11	3	26	29	9	1	10	9	26	35				17	6	23
36.	4	4	8	24	45	69	3	0	3	8	7	15				2	0	2
37.	1	9	10	3	1	4	3	1	4	1	3	4				7	0	7
38.	4	0	4	10	1	11	4	0	4	4	16	20				4	0	4
39.	9	7	16	10	0	10	2	0	2							2	2	4
40.	5	0	5	4	3	7	2	0	2							10	2	12
41.	1	11	12	6	2	8	3	0	3							3	0	3
42.	5	2	7	3	0	3	17	10	27							20	3	23
43.	3	0	3				14	14	28							2	0	2
44.	16	6	22				6	8	14							1	4	5
45.	4	0	4				5	1	6							3	0	3
46.	4	2	6				2	2	4							4	0	4
47.							0	9	9							1	10	11
48.							3	4	7							6	0	6
49.							10	12	22							11	1	12
50.							4	0	4							5	0	5
51.							10	1	11							17	2	19
52.							8	12	20									

Jelmagyarázat:

H = hasznos tanúk száma (akik szolgáltattak valamilyen, az ügygel vagy a személyekkel kapcsolatos információt)

N = nem hasznos tanúk száma (akik semmiféle információval nem rendelkeztek, nevük mellett általában a „nihil” kifejezés szerepel)

Ö = összes tanú száma

9. táblázat

A tanúk száma 1705 és 1710 között

Tanúk száma (1705–1710)																		
	1705			1706			1707			1708			1709			1710		
	H	N	Ö	H	N	Ö	H	N	Ö	H	N	Ö	H	N	Ö	H	N	Ö
1.	6	11	17	4	2	6	11	3	14	2	0	2	3	0	3	4	0	4
2.	8	8	16	11	13	24	2	3	5	4	2	6	1	1	2	3	0	3
3.				15	18	33	5	8	13	6	0	6	7	3	10	0	0	0
4.				6	0	6	11	12	23	7	0	7	1	1	2	1	4	5
5.				2	0	2	14	2	16	7	0	7	8	1	9	8	0	8
6.				9	2	11	4	0	4	10	0	10	10	0	10	2	1	3
7.				1	0	1	10	3	13	11	1	12	3	0	3	1	7	8
8.				6	0	6	10	5	15	1	0	1	2	0	2	4	1	5

9.				1	0	1	6	2	8	5	1	6	4	1	5	3	0	3
10.				4	1	5	4	6	10	2	0	2	5	2	7	3	0	3
11.				7	9	16	10	16	26	10	0	10	0	3	3	3	2	5
12.				10	0	10	2	0	2	9	5	14	3	0	3	2	0	2
13.				10	0	10	9	0	9	1	0	1	1	0	1	2	0	2
14.				3	1	4	9	2	11	5	5	10	3	0	3	2	0	2
15.				9	0	9	7	1	8	1	4	5	10	28	38	8	1	9
16.				6	1	7	1	2	3	2	0	2	2	0	2	2	0	2
17.				1	0	1	5	3	8	2	3	5	8	1	9	1	0	1
18.				5	7	12	4	0	4	0	2	2	2	2	4	3	0	3
19.				7	6	13	7	7	14	12	0	12	1	0	1	3	0	3
20.				2	0	2	1	0	1	2	0	2	8	0	8	2	0	2
21.				2	0	2	2	0	2	2	1	3	14	1	15	4	2	6
22.				3	0	3	3	1	4	1	0	1	2	0	2	5	0	5
23.				7	2	9	6	0	6	10	7	17				6	0	6
24.				9	0	9	15	3	18	12	12	24				6	3	9
25.				3	5	8	4	10	14	14	25	39				10	7	17
26.				12	0	12	7	0	7	1	0	1				7	9	16
27.							9	2	11	1	0	1				3	1	4
28.							16	14	30	1	1	2				2	1	3
29.							1	0	1	7	9	16				1	2	3
30.							7	0	7	5	2	7				6	2	8
31.							2	0	2	8	3	11				2	1	3
32.							18	16	34	1	0	1				16	1	17
33.							1	0	1	5	0	5				2	5	7
34.							5	6	11	12	9	21				6	11	17
35.							13	2	15	3	0	3				0	16	16
36.							9	0	9	3	18	21				5	2	7
37.							2	4	6	2	0	2				4	3	7
38.							21	3	24	12	6	18				3	1	4
39.							4	1	5	5	9	14				3	0	3
40.										4	2	6				2	0	2
41.										10	7	17						
42.										0	5	5						
43.										6	0	6						
44.										5	2	7						
45.										3	0	3						
46.										3	1	4						
47.										1	4	5						
48.										4	0	4						

Jelmagyarázat:

H = hasznos tanúk száma (akik szolgáltattak valamilyen, az ügygel vagy a személyekkel kapcsolatos információt)

N = nem hasznos tanúk száma (akik semmiféle információval nem rendelkeztek, nevük mellett általában a „nihil” kifejezés szerepel)

Ö = összes tanú száma

10. táblázat

A tanúk száma 1711 és 1715 között

Tanúk száma (1711–1715)															
	1711			1712			1713			1714			1715		
	H	N	Ö	H	N	Ö	H	N	Ö	H	N	Ö	H	N	Ö
1.	2	2	4	4	0	4	4	8	12	5	0	5	10	2	12
2.	5	0	5	18	8	26	4	1	5	2	0	2	1	0	1
3.	9	1	10	8	1	9	7	2	9	1	0	1	4	0	4
4.	9	1	10	0	1	1	12	0	12	1	0	1	1	0	1
5.	7	0	7	8	2	10	1	3	4	15	34	49	7	1	8
6.	14	4	18	2	1	3	14	15	29	3	0	3	4	4	8
7.	8	8	16	6	0	6	3	0	3	2	0	2	5	7	12
8.	4	9	13	17	1	18	6	7	13	3	40	43	8	2	10
9.	4	2	6	3	0	3	3	1	4	1	0	1	7	2	9
10.	4	3	7	4	0	4	5	0	5	7	4	11	13	2	15
11.	3	0	3	5	0	5	2	0	2	3	1	4	4	1	5
12.	2	0	2	4	0	4	3	1	4	3	0	3	3	1	4
13.	5	0	5	2	1	3	3	0	3	2	0	2	4	0	4
14.	2	0	2	11	7	18	2	0	2	4	0	4	11	1	12
15.	2	0	2	4	4	8	2	1	3	6	0	6	2	0	2
16.	1	0	1	5	4	9	6	4	10	8	5	13	10	3	13
17.	4	0	4	2	4	6	7	53	60	7	0	7	8	0	8
18.	6	0	6	5	2	7	10	0	10	12	0	12	3	0	3
19.	17	17	34	2	0	2	2	0	2	3	0	3	6	4	10
20.	18	14	32	16	5	21	4	0	4	5	2	7	8	1	9
21.	8	8	16	21	3	24	15	6	21	8	10	18	8	2	10
22.	3	0	3				13	0	13	10	22	32	34	4	38
23.							3	0	3	5	0	5	3	1	4
24.							6	3	9	6	4	10	2	1	3
25.							1	1	2	3	0	3	6	0	6
26.							4	1	5				3	0	3
27.							10	0	10				3	0	3
28.							9	5	14				4	0	4
29.							13	3	16				1	0	1
30.							5	0	5				15	6	21
31.							3	2	5				14	4	18
32.							9	0	9				11	9	20
33.							2	0	2				7	7	14
34.							7	0	7				3	0	3
35.							3	0	3				2	0	2
36.							12	7	19				3	0	3
37.							7	2	9				6	1	7
38.							7	0	7				2	0	2
39.							4	0	4				24	11	35

40.							4	1	5					2	0	2
41.							6	0	6					3	0	3
42.							7	0	7					3	0	3
43.							4	2	6					4	0	4
44.							8	3	11					3	7	10
45.							5	0	5					5	1	6
46.							6	10	16					14	0	14
47.							5	0	5					4	0	4
48.							1	0	1					3	0	3
49.							11	6	17					7	0	7
50.							1	0	1					10	8	18
51.							3	0	3					22	17	39
52.							4	9	13					1	0	1
53.							8	5	13					15	2	17
54.							3	0	3					3	0	3
55.														3	0	3
56.														9	3	12
57.														2	0	2
58.														3	1	4
59.														13	2	15
60.														2	0	2

Jelmagyarázat:

H = hasznos tanúk száma (akik szolgáltatnak valamilyen, az ügyel vagy a személyekkel kapcsolatos információt)

N = nem hasznos tanúk száma (akik semmiféle információval nem rendelkeztek, nevük mellett általában a „nihil” kifejezés szerepel)

Ö = összes tanú száma

14 Absztrakt

Értekezésünk Debrecen 1693 és 1715 közötti bíráskodásával és bűnügyeivel, ez utóbbiak körülményeivel, szereplőivel, valamint megítélésével foglalkozik. A megjelölt két évszám fontos a város életében. 1693-ban nyerte el a szabad királyi városi címet I. Lipóttól, de az csak az 1715-ös országgyűlésen került beiktatásra. Ez az időszak, a 17. század vége, 18. század eleje igen viharos időszak volt mind a város, mind az ország életében. A visszafoglaló háborúk, majd ezt követően a Rákóczi-szabadságharc próbára tették Debrecen teherbíró képességét, s sok áldozatot követeltek a lakosságtól. Ráadásul a tatár kán fia, galga szultán is fenyegette a várost. Ezekkel részben összefüggve, részben függetlenül sok belső feszültség volt Debrecenben. Gondoljunk csak az 1693-as ún. plebejus-lázadásra, vagy a kollégiumi diákok 1704. júliusi fellázadására. De számos egyéb konfliktus is megfigyelhető a városlakók között. Így például a különféle céhek között, de az egyes céheken belül is voltak ellentétek, de gyakoriak voltak a szomszédok és családtagok közötti nézeteltérések is, ahogyan rendszeresek voltak a csapszéken lerészegedő személyek kötekedései, verekedései is, és még sorolhatnánk. Ezek szinte minden közösségben megtalálhatóak. Ilyen körülmények között érthető, hogy a város jegyzőkönyvei bővelkednek a különféle peres anyagokban.

Mi elsősorban a büntetőperek feldolgozására vállalkoztunk, kiemelve azonban, hogy ezeket bár nagyrészt meg lehet különböztetni, korszakunkban a polgári és büntetőperes eljárás még nem különült el élesen egymástól, így jelen dolgozatban is megfigyelhetők átfedések. A perek vizsgálata a város legbelsőbb életébe nyújt bepillantást. A tárgyalt ügyek igencsak változatosak, a legkülönbélebb bűnesetekbe, statútumszegésekbe, valamint a lakosok egymás közti nézeteltéréseibe is beleláthatunk általuk.

Dolgozatunk bevezető részében röviden szólunk az általunk felhasznált forrásokról és szakirodalmakról, majd a módszertani kérdéseket fejtegetve utalunk a különféle nehézségekre is, amelyekkel a források feldolgozása közben szembesültünk. A Debrecen 17. század végi, 18. század eleji jellemzőin belül hosszabban a város erkölcsi életével és a hadakozások okozta nehézségeivel foglalkozunk. Majd a város bíráskodásának bemutatása után következik az egyes bűncselekmény típusok részletes vizsgálata, különös tekintettel a bűnesetek gyakoriságára, körülményire, valamint a magisztrátus által hozott ítéletekre. Emellett pedig a perek szereplői – vádlottjai és sértettjei – is a vizsgálat tárgyát képezik.

A levéltári anyag – elsősorban a város magisztrátusi jegyzőkönyvei és a tanúvallomásokat összegyűjtő büntető-törvényszéki jegyzőkönyvei – alapján igyekszünk rekonstruálni a korabeli bűnesetek felderítését, azok összetételét, jellegét, bepillantást nyújtani

a bíraskodásba, büntetés végrehajtásba. Ahol erre módunk van, a bűnesetek elkövetése mögött álló okokat is igyekszünk feltárni az egyes források szembesítésével, vallatásával.

A dolgozatban a téma kifejtése során sokat idézünk a vizsgált jegyzőkönyvekből, hiszen úgy véljük, egy-egy korabeli kifejezés, megfogalmazás, esetenként teljes bejegyzés sokat hozzáad a téma megismeréséhez. Segít a ráhangolódásban, hogy még inkább magunk elé képzelhessük a világot, amelyben ezek a perek folytak, s amelyben ezek szereplői vagy éppen szemlélői, valamint a Debrecen igazgató és a bíraskodást is kézben tartó városatyák éltek. Lehetőségeinkhez mérten igyekeztünk minél változatosabb eseteket bemutatni, s minél több körülményt az Olvasó elé tárni, így közelebb hozva a korabeli viszonyokat, hétköznapiakat. Reményeink szerint ezzel is hozzájárulunk elődeink gondolkodásának, a bűnhöz és erkölcshez való viszonyulásának még jobb megértéséhez.

15 Summary

My dissertation focused on the criminal cases of the city of Debrecen in the period between 1693 and 1715, presenting their context, the participants and the contemporary perception of the cases in question. The aforementioned dates are both significant milestones in the history of Debrecen. In 1693 Debrecen was granted the status of ‘free royal city’ by King Leopold I, but it was not until the National Assembly of 1715 that it was publicly declared. The late 17th and early 18th centuries was a time of great political and social turmoil not only for Debrecen, but for the whole country. The Wars of Reconquest and the subsequent Rákóczi War of Independence both challenged Debrecen's resilience, demanding huge sacrifices from its inhabitants. Besides that, the city was also threatened by Sultan Galga, the Tatar Khan's son. Partly related to these events and partly independently, it was a time of a massive political unrest for Debrecen, with the so-called plebeian rebellion of 1693, and the Campus protest of the students in July 1704, just to mention a few of the political uprisings. In addition to that, numerous other conflicts could be observed among the residents of the city. These include conflicts between the separate guilds, as well as within individual guilds; while disagreements between neighbours and family members were also common, not to mention the daily quarrels and fights between drunk customers of pubs and taverns, and the list could go on. Such cases can be found in every community. Under these circumstances, it is quite natural that the city's records abound with various types of lawsuits.

In this paper I have primarily focused on criminal proceedings, underlining, however, that even though these can be largely distinguished, in the examined period civil and criminal proceedings were not yet sharply separated, so some of them may overlap.

The investigation of the lawsuits gives an insight into the innermost life of the city. The cases covered are varied and include a wide range of crimes, breaches of the statutory duty, as well as disagreements between the residents.

In the introduction part of the research paper, after briefly mentioning past research and the sources used, I shall discuss the methodological challenges faced while processing the sources. Within the characteristics of Debrecen in the late 17th and early 18th centuries, I shall focus on the ethical life of the city and the difficulties caused by the conflicts. After a brief introduction to the city's judiciary system, the next section will provide a detailed presentation to different crime types, with particular reference to the frequency and circumstances of the crimes and the sentences delivered by the Magistrates. In addition, the subjects of the trials – mainly the perpetrators and defendants – will also be investigated.

Based on the archival material, primarily the Magistrate's records of Debrecen and the

records of the testimonies of the criminal court, I shall attempt to reconstruct the investigation process and the nature of criminal cases, with a close insight into the jurisdiction of the time. Where possible, I will try to identify the reasons behind the committed crimes, by confronting and interrogating individual sources.

Throughout the discussion of the topic, many quotes from the examined protocols will be presented, since I believe that a contemporary expression or wording, and sometimes a complete entry can greatly contribute to the understanding of the topic. It helps us to better envision the sociocultural environment in which the trials took place, and in which all the participants and witnesses, as well as the city governors handling the judicial system lived. I have done my best to present the cases as clearly as possible, and to reveal as many circumstances as possible, thus making contemporary conditions and everyday life more accessible. I hope this paper will contribute to a better understanding of the mentality of our predecessors and their approach to sin and morality.